

BABITS MIHÁLY

HALÁLFIAI

SZERKESZTETTE BELIA GYÖRGY

TARTALOM

ÉVEK
NAPOK
ÓPIUM ÉJ
GYILKOSSÁG ÉS SZERELEM
A VONAT LETÉR A SÍNRŐL
A RETTENETES NÁSZÚT
MISKA
A GÁDOROSI DANAIDÁK
A BOLDOG GYERMEKKOR
Ó, VIDÁM KAMASZKOR!
ÉLET ÉS IRODALOM
GYULA ÚJBÓL A SZÍNRE LÉP
VIHARÁGYÚ!
CSALÁDI IDILL
A DÖME BÁCSI NYOLCSZÁZ FORINTJA
A TRAGÉDIA PARTJAIN
NELLI
EPILOG

ÉVEK

1

A szőlőt már régen leszedték, de még a szüret állt. Már a tanyákban új munka kezdődött; és még mindig itták az áldomást.

Nem a vidám, nótás szüret volt ez, hanem a bús szüret. Nem a hegyről megnyílt végtelen láthatár, hanem csak a ködös udvarú, üvegburás gyertyának fényköre, öngyilkos lepkék légióival: őszi és kora esték, kártya és kába bor. Nem nők s fiatalok, csak henye férfiak, zord politizálók: az elkeseredett magyarság csücsült fel a hegyre, strázsálni, míg a jövő mámorok leve forr.

Ilyen volt a Rác Józsi halálos szürete.

A hegy letarolva, a szőlőlevél vörösen fonnyadt már, csak a vincellér dolgozott a présház homályában, egy szál gyertyánál, s a Cenci ügyelt rá ösztönös asszonyi gondjával, késő estig a tömzsi kád mellett, nyomkodva, mint egy férfi, must festette sulykolójával a bugyborgó törkölyt, s veszekedve a munkások borjárandóságán; - de Józsi bácsi künn ült a présház előtt, a nagy malomkőasztalnál, vendégeinek töltögetve a bort, s szentül hitte, hogy ő éppen úgy hasznos kötelességet teljesít, mint a felesége, sőt még fontosabbat: mert a vendég az első.

- Mit ért ahhoz az asszony? Komoly dolgokról van szó - mondogatta; s csakugyan, nem kisebb dolog kavargott itt bor gőzében, mint:

Magyarország sorsa!

Ó! Kavargott a bor gőzében, vergődött az éji lepkékkel, az üvegburás gyertya körül, mely olyan, olyan kis tért világított be! S azon az estén, eső kerekedvén, beszorultak a tanya kis, földes szobájába. Sűrű volt a levegő a pipafüsttől, borgőztől, lármától és a túlzott vacsora terhétől; sűrű keserűség s mámor az agyakban. S Józsi bácsi egyszer csak, vörösen és egy hang nélkül, leborult a székről.

Lett nagy kavarodás.

Cenci tipegett ide-oda a burás gyertyával, a vendégek elszéledtek, ki kocsin, ki ha éppen egy lámpást tudott kapni, a sötét hegyen át, a fiatal vincellér futott be a városba orvost fölzörgetni, de az orvos maga is szüreten volt, mire megkerítették, s odaért, már csak a beállott halált konstata. Így halt meg Józsi bácsi, ott fönn a présházban, a kimustrált, ősrégi fotelben, a plafonra aggatott kövér szőlőfürtök alatt.

2

S Cencire a küzdés évei következtek.

- Négy gyereked van - mondta neki Döme, az elhunyt testvére, aki megjött ez alkalomra Sótól. - Amit a meggyétől kapsz nyugdíjat, nagyon kevés. Jól meg kell rágni a pénzt.

Cenci csak hallgatott. Ős, asszonyi ösztönök szóttek-fontak benne, sovány kis testében félénk, de szívós lélek bujkált, régóta fojtogatott fukarság lesett a szeméből és szigorú, szinte aszkétikus önzés.

A vendégszerető Józsi bácsi mellett nem sok tere nyílt ily hajlamainak. A kosztón nem lehetett spórolni, s ura tékozlásaiba sem szólhatott bele... Józsi bácsi olykor négyesfogaton behajtatva Sótra, nagyszerű vásárfiát hozott Cencikének, amit szegényke titokban rosszállva, öröm nélkül, de kötelességtudó hálával és álmélkodással fogadott. Tudta pedig, hogy nem is az ő kedvéért hozta, hanem csak azért, mert úgy érezte, hogy tartozik ezzel úr voltának. Ilyenformán Cenci tehetetlen, de résen álló rezignációval nézte, szótlán és makacsul, vagyonuk naponkénti pusztulását.

Nagy tehetsége volt a rezignációhoz.

De ez nem az akarat nélküli emberek bágyadt rezignációja volt, hanem az a makacsság, mely tud belenyugodni a sorsba, ahol nem lehet segíteni, hogy annál több ereje maradjon föl-használni a legkisebb részt, melyet a Végzet ad, s belefeszíteni akarata ékét, makacsul s keményen.

A rés megnyílt. Adósságokat kellett rendezni, kisfiúkat illőn kiiskoláztatni. Miből? Semmi-ből! Koldus penzióból. A ház nem jövedelmezett, a szőlő pedig inkább csak ürügy a nagy szüretekre, alig termett több bort, mint amennyit Józsi bácsi maga megivott a vendégeivel... Irtsad ki az erdőt, vess búzát helyébe, süss kenyeret lisztjéből reggelre!... A mese királyfija kétségbeesett. Cenci villanyos erőt nyert, mint a matematikus, nehéz problémák tornáján.

Vén papokat kilincselni s tudni a nyelvükön, bókolni lila övnek és arany gyűrűnek, hivatkozni elhunyt kanonok bácsira: ez kálváriája a stipendiumnak, ahol nem kukucskál a rubrikák ablakaiból *eminens*. Semmi sem csekélység. És mit lehet a gyerekekben bízni?

- Az apjuk fajtája: ők maguktól csak herdálni tudnának. Azért kell nekik a *biztos*. Nem vagyon: hivatal.

Asszony volt, s nem a magyarság sorsával törődött: csak ennek a négy kis magyarnak sorsával. S a Tisza Kálmán érája volt ez, mikor a Hivatal, mint egy vas délibáb, kelt föl a magyar szemek előtt. Így gondolta ellátni fiait, s lányait is biztos állású emberekhez adva; addig is itt a szőlő, pénzt csikar belőle: a mások mámora táplálja majd az ő gyermekeit.

3

Két fiú és két lány: s Nelli az idősebb.

Cenci szigorú kordára fogta mind, a legcsekélyebb felesleges öröm vagy kiadás tilos volt. A fiúk így - különben is Sótra menve oskolába - hamar elvadultak az anyai háztól, hol vágyaikra nem volt kikelet; a lányok a ház rabjai maradtak. Nellikét anyja a tűzhely mellé állította; vékony kis karjai korán kapkodták a forró lábasokat. Egy piros szalag a hajába: bevallhatatlan álmom volt előtte. De otthon ő parancsolt anyja helyett, s megismerte a felelősség ízét. Kis úrnő volt, kis rab.

Cenci a szőlőt járta.

Hízta a fürtök, amint rájuk nézett. Ha azelőtt is így járhatta volna! De férje nem hagyta.

- Asszonynak nem való hegyeken mászkálni.

Most mászkált, azért is. A rokonok fejüket csóválták; Döme is azt mondta, adja el a szőlőt. Bolond ez a Cenci: mert hogy tudna egy gyámoltalan özvegy, akinek a négy gyerekével is elég baja van, mindennek utánanézni, a parasztokkal veszekedni, a vincellért glédába tartani?...

Beszélhettek. Cenci nem vált meg egy falat földtől sem, ami az övé volt. A gyerekei majd elprédálhatják: de ameddig ő él, neki terem! A szegény Józsit úgylis ez vitte a sírba...

És mintha meg akarná magát bosszulni a földön, túratta, vágatta, szívtá, uzsorázta. Már kora hajnalban lehetett látni vékony kis alakját, mely szinte kicsire görbült, mint a szőlőtőkék; egy kampós bottal járt, s úgy öltözött, mint akármelyik templomba tipegő öreg parasztasszony. Kezében a kövér prэшázkulcs és a cekker, amiben gyümölcsöt vitt haza vagy borsót, zöldbabot. A napszámosok már fönn érték a hegyen. Ameddig az Isten szeme: a Nap, addig rajtuk volt a Cenci szeme is. Az ember maga képére formálja bálványait. Cenci paraszt lett a parasztok között; és azért imponált. Nem lehetett túljárni az eszén: azt tudta, amit ők. És úgy élt, akár ők.

És híztak a fűrtök, s benn a prэшázban, a nagy kád oldalán egyre följebb és följebb sorakoztak a krétával írt évszámok, melyek az esztendei termést jelezték. És Cenci hordta a bor árát a bankba, törleszteni a Józsi bácsi adósságait s azt is, amit maga vett fel a szőlőre. Egy krajcár sem ment tőle prédába.

Nellike alig tudott mindezekről, de érezte a ház szigorú rendjét, mint egy világrendet. És mennél önállóbb asszony volt az anyja, annál önállótlanabbá fejlett ő.

4

A fiúk, mint a tűz és láng csaptak haza nyáron - anyjuk előtt bújva, sisteregve, mint a hideg víztől, de fellángolva a nővérek szemében, vadul s erőszakosan. Pajtásokat hoztak, nevető és evő tatár hadat - egy Wintersberg bárófiút többek közt, aki bár százezrek várományosa, éppoly éhenkórász volt, mint a többiek. Ezek a vendégek inkább vesződéséget és gondot jelentettek a lányoknak, mint áhított udvarlót. Cenci néni sem örült ezeknek.

De volt egy idősebb fiú, Miska nevezetű, akit megkedvelt.

Derék fiú is volt ez a Miska. El tudott ülni órákig Cenci nénivel, s akár segített neki babot hüvelyezni. S olyan okosan és józanul beszélt vele, mint egy öregember. Nem mint ezek a szeles fiatalok. És kikísérte a szőlőbe, és vitte a cekkert.

A lányokra talán rá se nézett.

De valami különös természeti tünemény folytán, Pestre menve a jogra, mégis emlékében maradt a Nellike képe. Becsületes, régi diákszíve a *derék ember* ideálját rajzolgatta; ez volt a kor legjobb eszménye: egy Deák Ferenc, egyszerű, szabad, bölcs, igazi férfi, de nem oly ridegen, asszony nélkül. Ellenkezőleg: kedélyes magyar ház, vidám gyerekek, hozzátartoztak az eszményhez, a házias nővel, aki épp Nellike. Mindezeket szolid estéin, petróleumlámpás lángja mellett, egy nagy könyvbe írta bele Miska, s melléje írta, mit mond Kant a jogrendről, s Macaulay a túlzott szellemi szabadságról.

Miskára nagy feladat várt. Ő úrigyerek volt. Cenci néni jól ismerte a familiáját. Egyért tizenkettő: korán elhalván az öreg Sátorczy, annyi lelket hagyott maga helyett. Jó faj, ma is él kilenc; de nem mind sikerült egyformán. Egy falusi jegyző, egy Pesten züllött el, a többiek lányok: Miskára feladat várt. Nála a lobogó, az úri becsület, hogy jó helyre tűzze az élet

bástyáján, tiszteletes helyre! S nyitva előtte az út, mely az ős megyétől a mindent fölfaló államig vezetett, míg lesz a neve, mint őseié volt, ott is táblabíró. A Tisza Kálmán-féle éra volt ez.

Így haladt az idő, s vakáció közeledett újra, mikor a Miska lakótársa - megyebeli fiú az is, Hintáss Gyula - késő éjjel jövén valami muriból, Miskát alva érte s nyitva az asztalon a könyvet, melyben a jogrendről volt szó és Macaulayról és Nellikéről. Komisz tréfák másnap elárulták, hogy a könyv nem maradt olvasatlan. Miska jogérzékét erősen sértette a dolog: hisz ez a levéltitok megtörése; nem szólt, mert férfi nem szól haragjában, de este, Gyula megint kimaradván, sokáig görnyedt a könyv fölött; s a megértő barát olvashatta a panaszos retorikát hűségéről, bizalomról! Ám Hintáss, falusi molnárnak a fia, tréfát látott abban, mit Miska úri ösztönével galád bűnnek érzett. Miska ezt nem vélte: ő liberális volt, előtte egyenlő mindenki. Nem értették egymást; de Hintáss szenvedélyes hangú választ írt a könyvbe, örök barátságról s arról, hogy nincs titok a barátok között; valóságos irodalmi mű volt, s legszebb fiskáliskacska-ringóval vágta alá nevét. Miska naiv szíve meghatódott, bár a hangot kissé túlzottnak találta, mert a barátság csöndes, nyugodt érzés: mégis megnyílt a lelke Gyula előtt. Gyula kissé mosolygott barátján, s szép lányokhoz hívta; de Miska megbotráncozott. S nagy elhatározással készülődött haza szünidőre. Gyula is látni fogja, hogy ő komoly férfi s nem szerelmes gyerek.

S nemsokára vitte megint Cenci néni cekkerét a hegyre. Ó, szelíd, gyönyörű, dunántúli dombok, józan, enyhe vidék! Miska különösen érezte most a tájnak szépségét, amit Cenci néni sohase vett észre, mert ő csak azt nézte, van-e a tőkéken? Miska előtt fölnyílt az otthon varázsa, meleg szívvel látta a városkát, Gádorost, nyújtózni a hegyek aljában, mint macskát a vánkoson. Ó, ha itt élhetne boldog nyugalomban, ahol apái! De tudta már, hogy ő el fog vetődni: minden útja idegenbe vezet. Törvényszék csak Sóton van; tábla csak Budapesten. A megye összefog, az állam szétzilál.

S mint egy fenyegető hernyót, látta az új vicinálist átmászni a síkon.

De mindegy! Hasznos polgára lehet a hazának akárhol. S egyelőre még itt van; s elégedetten percegettette meg zsebében díjtalan joggyakornokká való kinevezését a helybeli járásbíróshoz.

Cenci néni elnézte a gondolataiba mélyedt fiatalembert. Komoly, csöndes fiú; ők jól megértették egymást, mert Miska is olyan szigorúan gondolkozott a pénz dolgában, mint ő. S ami fő: vizsgáit letette, és már biztos állásban van...

- Te pedig elveszed majd a Nellit - szólalt meg egyszerre Cenci néni, oly hangon, mely ellen nem volt apelláta. - De csak akkor, ha aljegyző leszel; addig várni fogtok.

Aztán hozzátette:

- És addig Nellinek egy szót se szólsz, érted? Csitri lánynak nem kell tudni az ilyesmit.

5

Szavatartó férfi s nem szerelmes gyermek: Miska hallgatva járt a szép lány körül. Mit kell tudni a lányoknak, mit nem? Mondják, hogy az ily csitri fejeket Ámor lengi körül, s mindenféle titkokat súg nekik. Nellike úgy volt valahogy a szerelemmel, mint a francia nyelvvel: tudta, hogy ezen a nyelven ezren és ezren beszélnek valahol, de ez oly messze volt és valószínűtlen... Ő maga minden meggyőződés nélkül vette a leckéit, sohasem hitte, hogy menjen valamire a tanulással, aminthogy nem is ment soha semmire. A harisnyastoppolás mindig fontosabb volt...

Álmok és regények zsongtak heverő könyveiben: tán majd ha férjhez megy! S ez is álom-terminusnak látszott: félénk kis csiga, szinte belenőtt a szülői házba, s hogy képzelhette volna az életet egy idegen férfival? De jött a Sors és Miska, s minden megoldódott; Miska a házhoz tartozott, s olyan volt, mint a testvérei. Ámor távolabb volt, mint valaha. A kis csiga alig mozdult ki hazulról; még piacra sem, mert minden termett otthon. Feszes viziteken elfogulva beszélt; gyér bálokon fölhevülve táncolt és hallgatag. Ha Miska nincs: lány marad, mint Jolán, a húga, aki minden kérőjének kosarat adott. Elképzelte néha, hogy szerelmes. Eltűnődött egy-egy arcon: hátha ez volna az? Ugyanakkor tudta, hogy csak játszik: akár a négyszögről képzelné azt, hogy kör. Az arc gyanútlan eltűnt, s Nellike utána sem nézett. Halványabbak voltak az álmoképeknél. Idegenek.

Itt volt a valóság: anyja, testvérei, Miska. És a konyha, cseléd s a harisnyák. Ezenkívül? Még barátnői is feszesek, közönyösek...

S otthon csak munka, gond. Kivel beszélhetett volna egyébről? Anyjával? Oly kevéssé, mint cseléd úrnőjével.

Miskát úgy vette át, mint új felelősséget: új stoppolni való harisnyákat. Hizlalni fogja, szépen öltöztetni, megcsinosítja, mint az öccseit, ha hazajöttek. S így nőtt föl és ment férjhez Nellike, anélkül, hogy kihajtotta volna valaha szívéből ölelő indáit a kényes Bizalom. Nem is tudta, hogy az lehetséges; mint rableány járt idegen nyelvű gazdák között. Ó! Nem is tudta, hogy jelentős dolgokról beszélni lehet, nem látta példáját; s ha emberek közé ment, úgy tévelygett ezer elhallgatás, forma, pletyka, rang-gőg játékfalai közt, mint a Minosz-bikának vetett szűz a labirintusban.

A francia könyvek ott heverték a ritkán fölnyitott zongorán, mozdulatlan tenyérrel takarta őket a lomha Halasztás. A *Dictionnaire* örökké hátráló Holnap kezében volt, ezer és más szép és valószínűtlen dologgal együtt, melyekre annyiszor sóhajtott rá a gondolat: Tán majd ha férjhez megy! Van ország, ahol minden ember franciául beszél; így bizonytalannal megvan az országa a többi szép és valószínűtlen dolognak is - de visz-e oda út kis csigák számára?

6

Miska a sóti törvényszékhez került. Az új pár költözködött.

Volt Döme bácsinak - a sóti Dömének - egy nagy, régi háza, amelynek ő csak az utcai keskeny frontját lakta; a ház L betű formán nyúlt be az udvarba; muskátli, rózsa, árvácska, petúnia nyíltak az ablakok előtt.

Az L betű hosszabb szárában kaptak fészket Sátoridyék.

Hintáss Gyula ekkor már rég ügyvéd volt Sóton. Agilis és könnyű természetével ő adta ki a helyi lapot; élénk tolla, mely az „örök barátságról” írt panegirist hajdan, most tüzes vezércikkeket kanyarított és csípős szatírákat a Sót vidéki állapotokról. Igazi ügyvéd volt, mindenütt ott kellett neki lenni; mint valami lepke, nagy húzóval röpködött ide-oda a városban.

Amint értesült Sátoridyék megérkezéséről, fölkereste Miskát a hivatalban.

- Eljöttem. Meghívlak. Ó, bűn ó, gazság, ó, átká a Sorsnak: az én Miskám nője nekem idegen hölgy! Járja ez, lehet ez? Eljöttek! A feleségem vár: ők testvérek lesznek! Tudod, hogy rokonok? Rokonok a Döme bácsi révén: sógorságban vagyunk! Két kislányom is van: meglátod

milyen csoda kislányom van! Barátom! Egymás mellett ültünk az iskolában; most egymás mellé ültetett az élet. Ők testvérek lesznek!

Minden regénynek titkos szereplője az ördög, s meglehet, hogy mikor Nelli férje karjába fogózva belépett Hintássék kapuján, a másik kezénél ez a titkos szereplő vezette, aki illetudó s láthatatlan marad. Az ügyvéd annál láthatóbban sietett elénk, s mind a két kezét egyszerre nyújtotta:

- Szép asszony! Pompás asszony! Gratulálok a feleségedhez! - kiáltott nagy hangon, s Nelli, aki a gádorosi feszes vizitekhez szokott, riadtan nézett volna körül, ha rögtön le nem fogja a szemeit Erzsi, a Hintáss felesége, vad csókokkal, amilyeneket Miskától is csak ritkán kapott. A szemén csókolt és a nyakán, s Nellike kissé elvörösödve bontakozott ki, míg Hintáss titkos jelet váltott Miskával a két asszony felé:

- Ők testvérek lesznek!

- Ó, mennyire örülök, hogy ti jöttetek! - szólt Erzsi. - Ha tudnátok! Itt senki sincsen... senki a világon! Legalább irodalomról, művészetéről beszélhetünk néha.

Nelli hiúsága örült ezen, de kissé rossz lelkiismerettel.

- Oly nehezen jut könyvhöz az ember! - szerénykedett.

- Ó, nekünk megvan az egész Jókai!

- Igazán? Nagyszerű!

S úgy érezte, hogy mától fogva mesék és kalandok birodalmában fog élni. Függyöny lebbent, és egy kis tündér jelent meg, négyesztendős tündér, óriási kék lepkével a fején, ijesztően okos szemekkel, és bemutatkozott, mint egy felnőtt:

- Hintáss Gitta vagyok.

Egy icipici kéz nyúlt Nelli felé, s egy icipici ujjacska egy icipici gyűrű.

- Nem mondtam? Csodagyerek! - s édes csillogások csöppentek a liköröspohárba.

A nap a sok Jókai aranyos hátain csúszott el; minden különösen derült és világos volt Nelli szemének. Az íróasztalon egy fehér szobrocska, egy meztelen birkózó szobra állt, mely kissé illetlennek tűnt fel előtte; csodálkozott, hogy tehették ezt a szobába?

- Curaçao - emelte a poharat Hintáss, s Nellinek eszébe jutottak az otthoni likörök, melyeket maga Cenci néni gyártott. Hintáss az örök barátságról beszélt, s hangja csillogott, mint a likőr.

- Egymás mellé ültetett az Élet - ismételte. - Ügyvéd vagyok, barátom, te pedig bíró vagy. Kutya-macska? - nevetett. - Kutya-macska? De miért? Egy gazdánk: az Igazság. Te az állam embere vagy. Az én mitológiám főistene a függetlenség.

Miska ellentmondott. Előtte az Állam az Igazság gépje volt, melynek kerekévé lenni dicsőséges függés.

- Panama s nepotizmus! - intézte el Gyula, s széles gesztussal tért át az anyagiakra. - Az ügyvéd annyi jövedelmet teremthet magának, amennyit csak akar.

- Többre becsülöm a biztost a soknál. - felelte Miska szigorúan.

Közben Hintássné bevitte Nellit a szobájába, hogy egy fontos titkot megmutasson; a titok egy tárcsa volt, melyet ő maga írt az ura lapjába, *beta* álnév alatt.

- *Beta* az én nevem: *Elizabeta*; itt meg nézd: *alugy*, ez *Gyulát* jelent - magyarázta. - Kiváló szellem a Gyula! - És elmondta szerelmük és házasságuk egész történetét. Különös házasság volt, mert Gyula megkérte az első látásra; aztán kijárta a diszpenzációt, s néhány nap múlva férj-feleség voltak.

- De mit szólt a mamád? - csodálkozott Nelli.

- Nem kérdeztem - nevetett Hintássné; aztán váratlan interpellációval fordult Nellikéhez. - Mondd csak, nem vagy te féltékeny soha?

Nelli zavarba jött: hát illik ilyeneket tudakolni? Másutt azt kérdezték: „Mikor érkeztek?” „Hogy tetszik nektek Sót?” „Hogy vagytok megelégedve a lakással?”

- Ó, én nagyon! - folytatta rögtön Erzsi. - Én nagyon-nagyon féltékeny vagyok! Gyula oly kiváló ember; és minden szép asszonynak udvarol. Neked is fog majd udvarolni.

- Persze, mindenesetre udvarolni fogok! - kiáltott át Gyula, aki véletlenül meghallotta az utolsó szavakat, s mindnyájan nevettek.

7

Nellike kábultan és izgalomban ért haza. A nagy fesztelenség bor gyanánt hatott rá; s éjjel, míg Miska nyugodtan hortyogott, többször megjelent fantáziájában a meztelen atléta, aki ott állt a Hintássék íróasztalán. A horkoló férj régi szereplője az ördög bohózatainak, s ki védekezhet e szerep elől? Az ördög egyelőre jó szándékokat sugott Nellikének: Hintássék oly tartalmas és művelt emberek! Olvasni, igen, olvasni fog sokat, és a franciát is megint előveszi! Szegény Nellike! Ki számíthatja ki a jószándékkal kövezett utakat? A Holnap örökké hátrál a *Dictionnaire*-rel; a harisnyák most is fontosabbak. S a horkoló férjet nappal az éhes férj váltja föl, biztos és beosztott fizetés börtönrácsaival. Tegye csak mindenki, amit hivatala s helyzete előír: a többitől az Állam gondoskodik.

Miska bölcs mérséklettel alkalmazkodott a környezetéhez: Horatius a méhesben ma már nem stílszerű. A könyv, melyben Macaulayról és Kantról is volt szó, odakerült az apjától örökölt deák könyvek mellé: tanulóesztendők emléke. A férfiú komoly vezércikket olvas, s a tarokk-pártik társas lényhez illő észternájával szórakozik. Nelli korán kelt, hogy elfogja a vásárra menő köcsögös asszonyokat; alkudott, pörölt a cseléddel; de ez az önállóság nem volt szenzáció: megszokta már az anyja portáján. Döme bácsi régi ügyvéd volt, de már csak néhány megyebeli nagyúr ügyeit intézte, s felek nem jártak a házba. Kevés dolog zavarta a csöndöt. Péntekenként egymást érték a koldusok nyivákoló miatyánkjaikkal, Zsón, a nagy vizsla, hűsölt a kapuban, Döme bácsi néha kijött nagy pipájával az árvácskás kertbe, szólítani a gazdasszonyát:

- Bábi!

Nyáron megjött Cenci néni, átutazóban Harkányfürdőbe, ahova a köszvénye vitte. A két öreg összeült a kerti padon, Cenci néni elválhatatlan botjával, Döme a házisipkában, melyet még megboldogult felesége hímzett, s versenyt szidták a mai világot. Döme egyetlen fiára dörögött, Ákosra, aki Magyaróváron hallgatta a gazdasági tudományokat, de szép, egészséges szín helyett, melyet ily pályán szerezni kellene, beesett mellel s karikás szemekkel jött legutóbb haza.

- Agyonlumpolja magát! - mondta Döme mérgesen, mert híreket kapott legutóbb is. - Agyonlumpolja magát, szórja a pénzt, maga gigjén jár Bécsbe, balerinát tart, ki győzné azt?

Cenci rosszállva csóválta a fejét: neki is van egy haszontalan fia, csakhogy ő bizony nem látja el pénzzel: csináljon, amit tud!

- Kurrentáld, hogy nem fizeted az adósságait!

Döme védelmezte:

- Hadd mulasson, nem soká húzza már, benne a hektika anyjáról. A te Imréd egészséges legalább, mint a makk! Ha adós is az egzámeneivel; két vármegyében nincs jobb nótás, vadász nála!

Cenci botjával döfködté a földet: az még hamarébb rámegy! Az öregasszonyok csodálatos éleslátása dolgozott benne, Szibillák öröksége. A jövőbe látott. Szava hideg volt, mint a fátum: úgy kell! S a két öreg ott ült, élő fiaikat parentálva; míg köröttük egyre húzkodták, nyúzták, koptatták a rég nem tatarozott vén ház köveit, vakolatát e föld láthatatlan, de makacs erői. Nellit a pusztulás érzése lepte meg.

- Miért nem épített a Döme bácsi? - kérdezte.

- Talán loptam a pénzt? - mordult föl az öreg, aki ezeket áldozott a fia tékozlásaira. Nelli nézte az omladozó falat. Gyermekeire gondolt, kit szíve alatt vitt, s a titkos jövőre. A *Dictionnaire* benn hevert a szalonban, könnyelmű sorsok pusztuló lombját vitte a szél, s Nelli nézett utánuk, szegény karóhoz kötött ág, asszony, a holnapi ebéd örökös gondjával...

Így fülledt napok csöndje a kis élet elé, aki kihajtandó még a szomorú ágból biztos karójánál. De Hintássék e csöndbe betörtek olykor, mint egyetlen s biztos szenzáció. Nelli úgy vágyott néha a társaságukra, mint a levegőre; bár egzotikus levegő volt neki az övék: de már a lelke is kíváncsiá vált, mint az ínye.

8

Miska csöndesen élt; nem ment senki után. De Gyula jött: s ő nem mutathatott ajtót.

A vendéglátó Jupiter parancsolt; az ősi ösztön kötelességgé vált.

Gyula jött a zseniális ember igényével; újságot csinált, mozgalmakért buzgott; egyszer asztaltáncoltatásra hívta a hölgyeket. „Feltétlenül hiszem, hogy vannak titkos erők, amikről a mai tudomány nem is álmodik!” Miska különvált ilyenektől, mint olaj a víztől. De a vendéglátó Jupiter parancsolt. Gyula annyi melegséggel közeledett hozzá! Adós lett volna, ha nem viszonozza. Gyula vendég volt férfiúszívében, jószántából jött s kifogástalan férfivendég, s szívesen kellett látni s marasztalni, mint minden vendéget.

Így szegény Miska teljesen ki volt szolgáltatva a Gyula barátkozó szeszélyének, amely nem volt csekély: ürügy ürügyre, s megint együtt voltak; Gyula szolgálatokat tett, küldte a lapot, tüntetett a barátságával. Miska kényelmetlenül rázta a fejét: mint a derék eb, aki kötelességből ugrott be a vízbe. Gyula ügyvéd volta is feszélyezte. Nelli is valahol lelkének legmélyén az urával tartott. Ott, hol az ösztön titkos korallmunkája folyik, s makacs szigeteket emel, kétes védelmül a jövő hajótöröttjének: mert erős az ár, és kemény a sziget! Nelli valami nem rendeset érzett Hintássékban; de ez tenger alatti érzés volt: soká lesz, mire kemény szigetként felüti majd fejét! Gyula oly kedves volt, néha bonbont hozott ajándékba, néha Erzsike jött

virággal, hogy „a Gyula küldte!”, és nevettek! Gyula tréfákat csinált, és Nellike örült, hogy mondhatja:

- Nagy gyerek maga, Gyula!

A tenger színén csillogott a napfény.

De voltak szomorú és különös órák is. Erzsi egyszer kétségbeesve jött, alig várta Miska távozását, nagy, kék szemében csillogott az elfojtott sírás, s hangja fölpityergett, amint egyedül maradtak:

- Színészek jöttek! Mindennap a színházba megyünk!

Nellike nevetett.

- Ó, hát oly nagy baj ez? Mindennap a színházba menni! Csodálatos bánataid vannak.

- Igen ám, de a Juli néni azt mondja, hogy a Gyula selyemruhát vett a primadonnának!

Juli néni előzvegyült rokon, akinek ajkain Ámor helyett egy másik bajszerző istennő lakozott; ezerfülű és ezerszájú szellem.

- Tudod mit, Erzsike? - mondta Nelli még mindig nevetve. - Úgy fogunk ki rajtuk, hogy ne hidd el!

- De mikor a Juli néni mondja!

Nevetett ő is könnyein keresztül, mert nem először esett már ilyesmi, s a Juli néni neve a komikum sóját csöppentette a tragédiába. Nellike félreértette a nevetést, összeölelkezett a barátnéjával, s az almáriumhoz szaladt selyemkendőt hozni, hogy letörölje az Erzsi könnyeit: csitította, mint megijedt gyereket, ha túl van már a bajon.

- Látod, látod, a Gyula nem is volna képes ilyesmire!

Erzsi szemei színházat játszottak, s ő belülről tapsolt szemeinek; vésztüzeket lobbantott, tengert mímelt, melyben egy vulkán süllyedt el:

- Ó, igen, ő képes!

S felnyúlt, mintegy titkos versengéstől hajtva, hogy a zsaluk s a nippek rezzentek a rozoga házban; a festett padló rezzent, mint a színpad deszkái, ha a diadalmas vetélytársnő lába dobog rajtuk:

- S még azt kívánja, hogy tapsoljak neki!

Nelli elámultan nézte a menádot; s szavak villámaival reklamálta, tisztító tiltakozást, jelenetet.

- Nem merek én szólni! - visszhangzott az asszonyi jaj, ezúttal őszintén, mert szíve, mint hajszott nyúlé, gyámoltalan, s ajkai hipnotizált némasággal csüggték a könnyelmű férjen: ki volt ő, harcolni Erósz és Thalia ellen? S Nelli Gyulát látta, mint iszonyú keleti zsarnokot, válogatott kínzások hóhérát, kezére csavart asszonyi hajakkal, s megborzadt: nem, ez lehetetlen!

- Ő mindenre képes, ő megölte az anyját! - kiáltott Erzsi tragikusan, s felébredt, Nelli rémületére, a vajszívű, kövér molnárné regénye. A vajszívű, kövér molnárné szörnyethalt, mert azt olvasta az újságban, hogy a fia agyonlőtte magát, s nem sejtette, hogy ezt a hírt maga a tékozló fiú tette be a lapba, a kegyetlen Gyula, izgatni az apadozó pénzforrást, mely a molnárné fehér fiókja volt.

- Anyagyilkos Néró! - S Nelli eltűnődött, színeket illesztett: - Ha én ezt hinném, nem élhetnék vele egy hajlékban!

- Nem érted ezt, Nelli! - szólt Erzsi patetikusan, s hangja, mint a tüzes ecset, rajzolta betűit a szónak, melyet már annyian és annyi színben rajzoltak a feledékeny levegőbe:

- Mert *szeretem!*

9

Egy pohár jeges víz a vadászaton, s az anyai jóslat beteljesült: a szegény Imre lakója lett a csodálatos háznak, mely közös és családi, s mégsem lát civódást. Mint Gyula lapja írta: „nagyszerű ág tört le a magyarság fájáról”, mely nagyszerű ágak s kevés gyümölcs fája. De mint lombokra lombok az erdőn - Homérosz régi hasonlata szerint - tört utat egy síró lélek a Végtelenből, mint egy kiszakadt rügy, Nelli testének eleven kapuján.

Őszi nap süttött rézsút a hideg sekrestyébe, mikor Erzsi, kikövetelt jogon, ellentmondott a kis Imruska nevében az ördög incselkedésének, nem is gondolva meg e pillanatban, milyen hatalmas uralkodónak mond ellen. Hideg víz és latin szavak fogadták a csöppnyi jövevényt. Nelli fehér párnák közül sóhajtott az ismeretlen sorsra, reszketett fia gyenge életéért, halott bátyját látta álmaiban.

Cenci néni megjött és tipegett, agg Szibilla, egyforma közönnyel bölcsők s koporsók közt.

Két hét múlva már télre szállt az idő, s abban az esztendőben kemény tél lett; jégvirág futotta be az ablakokat, s semmit sem lehetett látni a szalma közé csavart kútból, a földnek borított pusztá rózsatőkből, s a havas ágaikat megnyirbált fehér szárnyak módjára emelgető fákból. Nelli hintázta lihegő csöppségét, s Erzsiből fantasztikus álmok hajtottak ki, mint percnyi életű virágok: ha neki fia volna!

- Mi minden lehet egy fiúból: költő, nemzeti hős és államférfiú; vadászhat, és kártyán nyerhet százezreket; bejárhatja a vadak országait, és véres háborúban arathat diadalt...

- Ó, Isten őrizze! - sikoltott az anyai aggodalom; de Erzsi folytatta a diadalmas felsorolást:

- Vagy tudós lenne, aki ellesné a repülés titkát a madaraktól, s szárnyakkal ajándékozná meg az emberiséget! Ó, ha a Gyula eszébe egy fiú örökölné! - s lányára nézett, Giticára, aki egy képeskönyvvel bújt a meleg kályha mellé, onnan kémlelt okos, hideg tekintete a felnőttek felé, az óriási kék lepke alól.

- Többet fog a maga lánya tudni, mint egy fiú - mondta Gyula -, az egy csodagyerek! Gimnáziumba járatom; miért ne? Modern időkben élünk: Virginiában van egy leány egyetemi tanár; egy svéd városban a polgármester: asszony.

Halk ámulások röpködtek Gyula körül, hogy még ezt is tudja, a naiv és régi estében. De Miska a családi életet féltette; csúf és pápaszemes nők jelentek meg fantáziájában. És Döme bácsi dörmögött, minden gyerek közös keresztapja:

- Lánynak a főzőkanál mellett van a helye!

Nelli a *Dictionnaire*-re gondolt, mely árvábban hevert, mint valaha. „Tán majd Imruska!” - leste szemének gyöngédsége a karjaiban mozgó kis életet. Nem, Imruskának nem szabad sokat vesződni, tanulni; s különben minek is az? Nem is az ő fajtájának való. Az apai Horatiust nemrég cipelte padlásra, Miska egyéb deák könyveivel: ahol az egerek a könyvtárosok. S szegény Imre bátyja jutott eszébe, aki inkább macska volt, mint egér: tigrisszemű, tigriskarmú,

és semmi köze a könyvekhez. Míg ama jeges pohár víz ezt a remegő vadászizgalmat örökre lehűtötte.

- Micsoda hang ez? - kérdezte egyszerre Gyula. - Figyeljetek!

A plafon rengett, s az egész vén ház inogni rémlett a téli éjszaka csöndjében. Semmi! Egy szél talán. S Nelli gádorosi házukra gondolt, mely éppen úgy remeg és csikorog. Kísértetek járnak a vén házakban. A tigrisfaj hull, és a tigristanyák leomlanak. De áll az Állam friss, új palotája, melynek oly csábító lépcsői vannak, réz, ezüst és arany, mint a mesében. A réz, ezüst és arany a fizetéseket jelképezi; ezeken a lépcsőkön megy majd fölfelé az ő kisfia, mint az apja. Mint a béka létráján szép időben: drága kis béka üvegházikóban! Gyula a szabad pálya dicséretét zengte. Ó, nem, nem, csak maradjon benn az üvegházikóban!

Gyula úgy tűnt föl néha, mintha más fajból való lenne! Úgy tekintettek rá Nelliéknél, mint szárazföldi emberek a kalandos hajósra. Neki mindent meg lehetett bocsátani, mint ahogy Erzsí is mindent megbocsátott neki; de kaland volt ez a megbocsátás, kalandja a téli szobának, ahol annyi szó folyt, ily csöndes és hosszú estéken, a Gyuláék nagy pazarlásáról és kissé cigányos háztartásukról.

10

Szent Györgyre Gyula odaköltözött családjával a Sátordyék tőszomszédságába. A Döme bácsi házának kertjéből át lehetett látni az ő kertjük bús tamariszkjára, s a Hintássék jegenyeakácának hosszú, egyenes árnyéka gyakran esett a kútra, melyből a Nelli cselédje öntözte az árvácskákat.

Attól fogva még többet voltak együtt. Gyula úgy vélte, hogy az új lakás sokkal alkalmasabb ügyvédi reprezentálásra, mint a régi, s vendégeket hozott, gyakran váratlanul, naiv férji zsarnokságában nem gondolva meg, mily zavarba ejti evvel feleségének csekély háziasszonyi talentumát. Erzsí ilyenkor Nellihez szaladt át tanácsért. A két asszony együtt járt mindenütt, szinte megszokták elválmhatatlannak tudni őket: Rákhel és Lia, Márta és Mária.

Miska albíró lett. Gyula jött nagy hangon gratulálni, míg Döme bácsi Imruskát ringatta térdein: „Hap, hap, hap, - Eb lesz pap. - Egyszer voltam: kicsaptak!”

A kis béka a ranglétra helyett egyelőre egy másik létrán ment fölfelé, melynek fokait kilók és centiméterek jelezték.

- Kis katona! - mondták. De Döme bácsi méregbe jött ezen:

- Tán osztrák katona!

S hosszú viták pórása szakadt el. A Jog istennője tapsolt e vitáknak. Állítsd hegytetőre Árpád unokáját: mit fog látni onnan? Jogtárgyakat és jogalanyokat.

Döme bácsinak közjogi esze volt, Miskának magánjogi. Döme közjogi okulárén nézte a tyúkpört is. Sátordy bíró úr ellenkezőleg: a két haza házasságában sem látott egyebet, mint „két magánjogi fél 67-ben megújított s jogérvényes szerződését, mely *egyoldalúlag föl nem bontható*.” Átkozott szerződés, vélte Döme bácsi, gyengeség okmánya!

- Deák nem bízott a nemzet erejében!

És kiröpítette hangja sasmadarát. Deák a haza bölcse; esze és karaktere előtt ő kalapot emel. De megbocsáthatatlan bűnnek hirdette, túlzott bizalmatlanságból föladni a nemzet jogait...

Új nyár és új tél jött, s Imruskát már körülvitte egyszer ez a nagy golyó a Nap körül; de a vita még mindig ugyanazon a ponton állott, mint azelőtt. Miska a jogrendre hivatkozott, melyet Deák helyreállított, az Államra, melyet megteremtett. S újra és újra felszállt a sasmadár.

- Azt hiszitek, az állam örökké tart! De ha föltámad Észak fürgetege: hova lesztek akkor az államotokkal? Ha majd eljő a nemzetek ítéletnapja, és Ausztria, ez a mesterkélt alkotmány, széthullik: ti romjai alá fogtok temetkezni, mert hozzákötöttétek magatokat.

Sátordy elismerte, hogy az állam nem örök alkotás, de úgy vélte, nem kell a jövő rémeit idéznünk, hanem bölcs mérséklettel a jelen viszonyaihoz alkalmazkodnunk. Nelli titkos rémülettel hallotta ezeket a beszélgetéseket: minden, ami szilárd volt előtte, az Állam maga, amelyből éltek, megingott, s véres háborúk fenyegették apró fiának életét. De megnyugtatta magát: mindezt a férfiak maguk sem vették túlságosan komolyan: a jelen rendje örökkévalónak látszott. Döme bácsi azonban dohogott: „bölcs mérséklet” és „alkalmazkodás”? Elvtelenség és korrupció, nevezd csak így, öcsém! S feltűnt a fukar és vigyorgó öreg, fekete keretes pápaszemével, lengő, fehér kísértet-szakállával: Tisza Kálmán! Ő kaput tárt minden erkölcselenségnak a Párt és az Állam érdekében.

- Mit bánja a molnár, ha szennyves víz hajtja is kerekét? - mondott Miska higgadtsága anatómát a délibábokra. De régi idők lobogó ideálmusa lázadt az öregúrban. Rossz nem lehet a jónak eszköze. Nemzet, mely e bűnös jezsuitizmust szentesíti, érett a pusztulásra!

- Pedig szennyves a világ, Döme bácsi - mondta Hintáss Gyula -, s csak az boldogul, aki a szennyben úszni tud! - S a józanság szolid deszkájáról a cinizmus csillanó mélységébe ugrott, öntelt habokat feccsentsen a naiv öreg szemébe. - Aki célhoz akar érni, nem nézi az Erkölc kételyeit.

S már buggyant a korholás a pipás fogak közül:

- Machiavellisták vagytok mindannyian!

De ez az est - és annyi más est még - a Gyula estje lett. Machiavellista! Úgy van! Machiavelli nagy ember volt! S a reneszánsz olaszát idézte, törrel és méreggel, brávót, sicariust. Vén bíborosokról beszélt, s vérfertőző ifjú hercegekről, akik ölni mertek a nagy célokért. Csillogó szeme hangsúlyozta szavainak gonoszságát: igen, igen, még ölni is szabad! A petróleumlámpa elmerült e szemekben, s a szobát már csak ők világították. Fekete szeme volt. Asszonyi borzongások remegtek a levegőben: ez a politika! ez az élet! De Miskából föltört a bírói óvás: ölni nem szabad, semmiféle célért!

- Önvédelemből sem?

- Ha nyakadon a kés.

- S ha a haza nyakán? Tán nem lehet nagyobb kincsem az életnél? S tegyük föl, hogy ez forog veszélyben: valami, amiért az életedet százszor is odaadnád! Vagy a szerelmed! - S vörös hold kelt föl, egy romantikus szó, s Jókai országa egészen közel jött, szerelemmel, ragyogó és ördögi hősökkel. Micsoda végtelen sok minden lehet a világon, s milyen kicsi ez a szoba! Milyen kicsi egész Magyarország! Mintha egész Magyarország itt volna a petróleumlámpa fénykörében, csöpp, meghitt zug az ismeretlen, idegen nyelvű és sötét világban! Szél jött, s a Döme bácsi öreg háza rengett. Nellike világoskék szalagot fűzött az Imruska ingébe. Künn a Tél uralkodott, keményre fagyott és szigorú mezők, egyhangú hó és jég, egészen az orosz rónákig.

Az ördög hálója láthatatlan és erős, mint a póké. Ki gondolta volna, hogy ezt a hálót Nellinek az ördög az Erzszi ruháiból szövi, melyeket Gyula a *Schapringer és Fiai* cégnél rendelt meg a feleségének, pontos utasításokkal látva el a kereskedőt. Ezekben a ruhákban nem lett volna semmi különös, s a legszigorúbb sóti szem sem találhatott volna rajtuk kivetnivalót: ha nem lettek volna pontosan színben, szövetben, szabásban a Nelli ruháiról lemásolva.

Oly ötlet egyébiránt, amely ellen nehéz lett volna tiltakozni. Barátnők, akik majdnem testvérek már, miért ne járhatnának egyforma köntösben, mint a testvérek? Mégis ennek a gyöngéd gondolatnak valahogy senki sem örült. Valami kényelmetlen érzés volt a levegőben. Miska szigorúan és rosszállólag hallgatott. Döme bácsi csóválta a fejét. Erzszi kisírt szemmel került elő, de nem szólt semmit: összecsókolta barátnőjét, s úgy tett, mint aki boldog, hogy olyan ruhában járhat, mint Nellike.

Gyula nem látszott semmit észrevenni.

Szegény Erzsire akkortájt rossz hónapok jártak. Gyula reprezentálni kezdett, nagy házat vitt. Az ügyvédéknél egymást érték a vendégségek, kocsik álltak meg a zöld kapu előtt, a hűs szobában nagy kártyapártik folytak, s a feketekávé finom, egzotikus gőze terjengett ebéd után. Erzszi sokat sírt titokban, mert sohasem voltak egyedül, és Gyula reá alig nézett: de neki kellett mindenről gondoskodni és a pénzzel számolni, mely megfoghatatlan módon olvadt el az ügyvéd házában. Erzszi sokszor szaladt át kétségbeesve Nelliékhez, s kölcsönkért ezt vagy azt: bevallva, hogy egy krajcár sincs otthon, s Gyulával nem lehet beszélni: ő más világban élt. Erzszi félt tőle, félt minden szótól, mert hátha egyszer igazán és végleg összevesznek, s mi lesz akkor vele? Istenem! Mi lesz akkor vele?

S olyan végtelenül magányosnak érezte magát, hogy valósággal könyörgött Nellinek: Ne hagyj el, Nellikém! Néha megijedt a vendégektől, s Nellinek segíteni kellett; máskor csodálatosmód félt Gyulával egyedül maradni, s idegesen tartóztatta barátnőjét késő estig. Gyula kedves volt, amíg együtt voltak, s kiállhatatlanul szeszélyes lett, mihelyt egyedül maradtak.

Nelli sajnálta is, de a szórakozásra is mindig jobban vágyott, mert ő is nagyon magányosnak érezte magát. Miska kártyázott és politizált: oly távol volt tőle! Imruska már-már nagy fiú volt, s tudott nélküle is lenni. Már az udvarban játszott, mint a hajós, aki a nyílt tengerre vitorláz ki, s anyja az ablak mögül követte szemével. Nelli nyugodtan hagyta fiacskáját egy öreg dada felügyelete alatt, aki mint egy különös nemtő, tenger csillaga, örködött a kis Kolumbus merész felfedező útjai fölött, melyek egyelőre az utcai lakásrész ajtajáig nyúltak, ahol Zsón, a Döme bácsi nagy, sárga vizslája - mint egy méltóságos, nyugodt tengeristen - fehér, csillagos bajszával, lomha és úri mozdulataival, nagy tiszteletet keltett maga körül...

Nelli hagyta magát vitetni Hintássékkal. Egy *nem* nehezebb szó volt ajakának, mint gyenge báránynak a fogvicsorítás; lábai szelíden követték a hívást, mint a zene szavát ama görög Múzsza: Terpszikhoré. Terpszikhoré, azaz *táncban gyönyörködő*: melyik asszonyra ne illenék ez a név? Erzsziék mindenütt ott voltak, és Nelli is velük. Miska még örült ennek, mert Nelli, mint a gyöngy, melyet soká fiókban hevertet a szigorú úrnő, egyre vesztette arca meleg színét. Az orvos több társaságot ajánlt. S itt lévén újra a tél, gyakran ragyogott ez a halvány szem gyöngy szép, fiatal arcok egész gyöngysorában: Nelli finom arca. Vagy kipirulva, az Erzszié mellett, csengős, négylovas szánkóban. A Wintersberg báró szánkáztatta őket, aki legnagyobb gavallér volt Sóton.

Mulatság volt elég, romantikus bálók és disznótorok, melyeken még a régi megyei élet pompája lángolt föl. Gyula pedig vitte az asszonyokat: nagy örömmel vitte, s legendákat

beszél a sikereikről. De árnyék les minden siker mögött, s ki van úgy öltözve, hogy meztlenséget ne kiálthasson rá az ezerszemű és ezerszájú szellem? Juli néni őszintén furcsállta a Rákhel és Lia egyforma köntöseit és Gözsy Pepi, az egész város Gözsy Pepije, valami belső bengáli fény mellett, melyet az indiai Bacchus palackjai adtak, így kiáltott egyszer:

- Jön a Hintáss Gyula a két feleségével!

Ezek a szavak bizonynal nem jutottak Nelli füleibe, de légkörük valahogy mégis megrezgette finom idegzetét. Erzsi azonban, mint komplikált tragika, ki átérzi komor szerepét, s titkon mégis örül a sikernek: nem kerülte bánatával az emberek szemeit, egy *beta* jelzésű vers a Gyula lapjában sok találgatásra adott alkalmat abban az időben. Így álltak a dolgok, midőn e lappangó izgalmakat pillanatra elfedte egy másik izgalom, mely szintén beletartozik a családi krónikába.

Nelli szeme a fény és tánc között sokszor tévedt egy szép termetű, sötét hajú fiatalemberre, aki, mintha romja volna önmagának, mély csontgödrökből, de még mohóan nézte a hölgyeket, soványságán lötyögött a ruha, bár nem változott hajdani eleganciája; hosszú köhögések tiltották le percekre finom mosolygását, s botjára támaszkodva, meghajoltan ment át a száz szál gyertyás csillár alatt. Ákos volt, a Döme bácsi fia, aki most fürdőről fürdőre járt a tüdejével, mert semmi pénzt sem sajnált rá az apja. Most megérkezett Gleichenbergbe utaztában; s nem tudott ellenállni a vágynak, hogy fel ne keresse régi diadalai helyeit, mielőtt továbbmenne.

Sohasem ment tovább. Ágynak esett, vért hányt; s egy délután, bár egészen elgyengülten és titokban, magara szedte ruháit, és kocsit rendelt. A kaszinóba hajtatott, nagy borraivalót adott a kocsisnak, s sokáig kibicelt Wintersberg báró mögött egy hazard játszmánál. Mire hazajött, úgy kellett kivenni a kocsiból; Nelli is átszaladt, friss ágyat vetni föl: de már levetkezni se volt ideje; úgy, ahogy volt, leborult az ágyra, s piros vére végigfolyt a hófehér párnán, mint bor az abroszon.

12

Fekete posztó a rozoga házon, s az okos Gitta a kapu előtt, könyvvel a kezében, nagy, felnőttöz illő szemeivel a halál pompáját bámulva az óriási kék lepke alól: oly kép, mely a Sors gnómjait idézi. Halálos szüret s jeges pohár víz a vadászon s most ez a harmadik - s Nelli rémülten kérdezte: mi lesz az ő fiából? Elkapja-e őt is a család iszonyú és lassú vihara; vagy odaköti magát, mint az apja, jókor egy biztos karóhoz?

S Gyula paradoxonokat lobbantott elébe:

- Nem tudom, hogy melyiket kívánjam? Szent a derék és hosszú életű nyugalom: de ó! elégni fiatalon, az élet nagyszerű tüzeiben! - S Petőfi versét kezdette szavalni. Nelli valami cinkos érzéssel hallgatta, s szinte szégyellte magát helyette, mert színészíesen hangzottak a szavak. Milyen könnyedén beszél nagy sorsokról! Mintha csak fölvelt szerepekről szólna! S rokonarcok villantak elébe, Imre, Ákos... leküzdhetetlen tragikumú életükkel... egy-egy halálos gép, melynek előbb-utóbb robbanni kell. Húgok alázatossága rebhent benne bátyja emlékére: vad volt és erőszakos, mint egy természeti tünemény! Zsarnok volt, mint ő rabnő: fajta és sors szerint. S eszébe jutott a különös érzés, amellyel hajdan gyermekét hordozta: mintha egy sorsot hordana ölében, valami szegény, érző óraművet - és nem is életet. Milyen más faj Gyula: aki okoskodik, tud, beszél, válogat...

A fekete posztókat leszedték, s a kis sors visszakapta felfedezései óceánját: s új barátot is nyert Döme bácsi személyében. Döme bácsi fia halála után egy utolsó mozdulattal lerázta negóciúmain: az ügyvédséggel föl hagyott, a kamarával töröltette magát, egy banknak volt igazgatósági tagja, hetes minden második hónapban, fekete vászonsipkában a rács mögött, megvonni párszor intelligens, öreg névbetűit, nagy kacskaringóját. Semmi egyéb dolga a világon. A fekete vászonsipka rövid epizódjait a megboldogult feleségétől stikkelt házifőveg hosszú korszakai váltották föl. Ezalatt nem ment sehova, vadászfegyvere tétlen függött légy-nyomos posztján, dörögött az egész világra, a kormányra, Bábira, Gyulára, és csak Imruskával barátkozott. Imruska állandó vendége lett a Döme bácsi belső szobájának, amely csodálatos múzeum s utcai ablakával egyben színház is volt.

Nelli gyakran hiába kereste fiacskáját a meghitt szögletben. A kis utas új világrészt fedezett fel. Amint keresztülmerészkedett a Kert óceánján - hol bokrok és fák titkos sötétjéből váratlan fölroppenő madarak s különös dongású méhek ijesztettek -, s átosont a félelmes cerberus Zsón mellett: egy sokkal szelídebb birodalom tárult elébe. A kert szép volt, de kevésbé megnyugtató. A kertben nem voltak szigorú és kemény vonalak, mint a szobában; ott minden valahogy elomló s bizonytalan: a szél lengette a fákat, a plafonon mozogtak a felhők, a földön néha egy-egy béka ugrott föl, a szőnyeget mozgó és borzolódnó fű pótolta. Az embernek hol itt, hol amott piszkos lett a keze, s szaladt be anyikához megmosdatni.

A kertet néha zápor öntötte el, úgyhogy átmenni se lehetett rajta. Iszonyú vizek hulltak a plafonról, az út csúnyán nedves lett. Mérges darazsak lestek és szúnyogok, akik jól össze-csíphettek.

Mihelyt a Döme bácsi lakásrészének hűvös lépcsőházába jutott be az ember, semmi ilyen alkalmatlanságnak többet nyoma se volt. A fenyegető méhdongás és értelmetlen madárhangok helyett egy kedves és jól ismert keresztapai szó fogadott; ez a szó kicsit furcsa hangzású volt, s a felnőttek bolondosnak találhatják; de Döme bácsi komoly érzéssel tudta mondani, s Imruska is komolyan méltányolta; így hangzott:

- Bombóresz!

S Nelli elnézte a család hárfájának két legszélső húrját, mily könnyű összhangot adnak együtt: a vén és a gyerek. Imruska senkivel sem tudott úgy társalogni, mint Döme bácsival. Ott voltak a Hintáss gyerekek: Gitta és a kis, cserfes Noémi. De ezekkel távolról sem lehetett oly bizalmasan beszélgetni. Ők nagyon is okos, fölényes és csúfolódó lények; noha jóval kisebbek, mint Döme bácsi. Előttük Imruska tiszteletteljes zavart érzett. Döme bácsival soha.

A Döme bácsi lakásrésze emeletes volt, de az emelet üresen állt, a megboldogult Ákos szobája volt ott s más csupasz helyiségek, melyekben érlelni való körte és szilva hevert hosszú asztalokon. A tizenennyolc falépcső, ami az emeletre vezetett, kitűnő tornatér volt; a közepén egy barnára festett, sima, gömbölyű faoszlop állt, amely az emeletet tartotta: abba megkapaszkodva forogni lehetett vagy a lépcső oldalsíkján lecsúszkálni; az emeleti részt faragott karfa kerítette, abba fogózva jó multság lett volna lógázni, hintázni, hogyha a kis, félénk fiúcska egyelőre nem inkább csak fantáziában élvezné ki ezt a multságot. A nagy falon, az ügyvédi iroda ajtaja mellett, óriási mappa van kiakasztva, amelynek különös kereksgű színes foltja már korán a gyermek agyába festődött: a foghíjszerű csorbával fenn a közepén, és a terpedt halfarkkal lenn balról. Keresztül-kasul értelmetlen ábrák és vonalak futották be, és Döme bácsi megmagyarázta Imruskának, hogy körül az az erős, barna szín árnyék hegyet jelent, olyanokat, amilyent láthat Imruska a kertből a háztető fölött, és még nagyobb a háznál, és abban különbözik a felhőtől, hogy mindig ott marad, míg amazok szállnak és változnak; a kék vonalak pedig nagy vizeket, nagyobbakat, mint ez az egész kert. Imruska tág szemeket

meresztett a fehér szakállú öreg bűvészre, aki azokba, mint az indus varázsló egyetlen vízcseppbe, egy egész nagy világ képét varázsolta. S nagy ragyogással ragyogott e világban a

Magyarország

neve, mert ez az a nagy darab föld, amit a csodálatos ábra ábrázolt, s ezért Döme bácsi hajdan puskával csatázott az *ellenségek* ellen, akiket Imruska valami rettenetes, szoknyás és szárnyas lényeknek képzelt, egy kép nyomán, amely János vitéz csatáját ábrázolta a boszorkányokkal.

Később, amint nagyobb lett Imruska, megtudta azt is, hogy Döme bácsi szabadsághős, ezek az ellenségek az osztrákok, és hogy minden bajnak a legfőbb oka az, hogy Magyarország csak színleg független állam, valójában legázolt tartomány! Döme bácsi sokat szónokolt Imruskának már ekkor is, de a kisfiú éppoly kevésbé keresett a szavakban értelmet, mint az ugató vagy vonító hangokban, melyekkel a Zsón kutya szokta örömét vagy bánatát kifejezni.

Egyet azonban egész világosan megértett Imruska. És ez az volt, hogy van valahol valami - maga sem tudta, hol van az, és mi az? -, ami fontosabb minden egyébnél, amiért veszedelmet, csatát, fájdalmat kiállnak a komoly felnőttek is. Megértette, hogy az élet küzdelem valami nagy Jóért, amit folytonosan veszély fenyeget; helyesebben: ami nem is a miénk még, és ami majdnem olyan, mintha biztos lenne, hogy sohasem is lehet a miénk... Talán valaha régen a miénk volt, az ősi dicsőség korszakában. Ezért kell harcolni titkos és idegen lényekkel, akikről nem tudjuk, kik; akik körülöttünk vannak, és szétfolynak előlünk, mint a felhők. És hogy mi az a nagy Cél, amiért ezekkel küzdeni érdemes: azt a felnőttek bizonyára tudják, és Imruska is meg fogja tudni, mire nagy lesz.

Imruskával lassan ment az idő, nagyon-nagyon lassan. De ezek a hosszú évek rövidek lettek az emlékezetben, mint egyenes út a perspektívában: életünk szomorú perspektívája ez. Napok következtek, melyek útját szegték e sima éveknek; s a történet itt kiárad, mint a tó. Csakhogy ez már más lapra tartozik.

NAPOK

EGYIK NAP

1

Az utcán hevert egy erszény. A nagy napban hevert, szemben a patakkal, épp ahol a Hintássék háza volt: a zöldre mázolt, bús fakapu előtt. Mintha egy béka ülne ott a gyalogjáró kövén. A kis utca itt a patak után ment, mindaddig, míg a patak egy hirtelen kanyarulattal elibe nem feküdt, és kényszerítette átvágni egy széles köhídon, melynek téglákból rakott alacsony korlátját vakmerő és csintalan gyerekek lába koptatta gödrösre. A házak válla fölött tömzsi, barokk torony bámult ide nagy vaksi óraszemeivel.

Utcán heverő erszény nem mindennapi dolog. A nagy kapu is azon bámult, a torony is. A nap szinte kacagott: hol vagytok, emberek? Sehol se volt ember; délutáni csöndességben nyújtózott az utca.

Az erszény - régi, kopottas bőrrőszág - lapulva várta a járókelőket. Ki veszthette el? Ki fogja megtalálni? Ilyen régi erszényben néha sok pénz rejlik. Talán egy boldog vásáros lovainak ára, talán évekig takarított összegecske a takaréktárból. Szerencse istenasszony az útra fújta ezt a sűrített örömet; betegek vannak, akiknek régen kéne ez a pénz orvosra, kereskedőkre, akiket kirántana a csődből; szegény fiatalok, akiknek életük álmát valósítaná meg.

Az erszény várt; minden várt; messze a Bartina hegy három kökeresztjével rajzolódott az égbe; folyt a nap, mint a tej.

Végre megjelent egy ember. Jött az utca végén, lassan ballagott, begombolt ködmönrel, s mintha elmerült volna gondolataiba, a nagy köhídon át, s egyenesen lába elé nézve. Egyszerre meghökölt, mint aki nekibotlik valaminek: előtte feküdt az erszény.

Felemelte fejét, körülnézett óvatosan. A messze utcán egy lélek se látszott.

Hirtelen elhatározással lehajolt, és az erszény után nyúlt. Talán átsuhant agyán mindaz, amit a lelet esetleg jelenthetett neki; hosszú időnek tetszett a pillanat, míg ujja a talált erszényhez ér.

A pillanatok a végtelenig aprózódtak, s a rés egyre kisebbedett az ujj s a kincs között: mint egy lassan csukódó száznak a nyílása. És már-már elérte...

De ekkor váratlan dolog történt.

Az erszény megrendült, ugrott egyet, mintha valósággal béka lett volna, tovacsúszott a kövön, és hirtelen eltűnt a nagy, zöld rácsos fakapu alatt, azon a kis résen, ahol a macskák és kölyök-kutyák szoktak ki- s bejárni.

A ködmönös bácsi ijedten rántotta vissza kezét, utána meredt egy percre a kincsnek, amerre keskeny, söprött nyoma maradt a poron, hogy ne lehessen álomnak gondolni; aztán újra körülnézett (borzasztóan szégyenlette volna, ha valaki látja); végül egy tompát káromkodott:

- Az Isten verje meg! - köpött egyet, és megindult megint az úton, behúzza a fejét, mint aki záporban jár, s vissza se nézve a harsány gyerekkacagásra, mely egyszerre fölbugyborgott utána, a nagy, zöld kapu mögül, a szomszéd ház halk zsálui mögül, a falak bús fehérsége mögül, mely az imént még oly kihaltan látszott.

Kapuzsalu robbant, szaladó és nevető izgalom, egész gyerekserég, s Gitta, kis sátán, nevetés nélkül a nevetők között, mint józan vezető, bukkant ki a kertből, s Döme bácsi ablakából pedig az odaállított csöpp őr, Imruska, dugta ki a fejét.

- Miért rántottad már el? - duzzadt Gitta ajkán a türelmetlen feddés, míg Noémi nyelve pergett, mint a túlfűtött masinaszelep.

- Láttad? Hogy körülnézett! Nagyszerű volt! Így megnyekkent, így ni! mikor visszahúztuk.

- Tegyük vissza! Tegyük vissza! - könyörgött a szomszéd fiú, míg Noémi erőszakosan és izgatottan akarta kikapni Gitta kezéből az erszényt:

- Add ide! Majd én visszateszem.

- Hagyj engem! - szólt Gitta megvető arckifejezéssel, mint egy hideg lady, és egy hosszú spagátot igazgatott a kezében, amin a bugyelláris csüngött.

- Pszt! Pszt! Jönnék - adott jelt Imruska, lelkiismeretes kis őr, a zsaluk mögül.

- Huss! - egy pillanat alatt elcsöndesült minden. Egy komoly, idősebb úrnő közelgett a lejtős utca távlatában. Az erszény megint ott feküdt a kövön, minden csöndes volt újra, egy pillanatra még kirobbant Gitta a kapu mögül, gondosan elálcázta a zsineget a porban, aztán jött a néni. Lilásbarna, sötét selyemruhában volt, fölül buggyos ujjal (amilyent ebben az időben viseltek); nagyon méltóságosan járt, szemmel láthatólag vizitbe ment valahova. Mikor az erszényt meglátta, megállott, előre hajlott a felső teste, nyeles lornyont illesztett a szemére, és nagyon szigorúan nézett.

A gyerekek visszafojtott lélegzettel figyelték a kapu mögött.

A legtermészetesebb mozdulattal, mintha csak valami elejtett tárgyat akarna fölvenni, ami az imént csúszott ki kezéből: úgy hajolt az úrnő az erszény után. De az erszény az utolsó pillanatban kiugrott keze alól, s az úrnő kesztyűs tenyere letottyant a porba - a selyemruhás úrnő letenyereelt a porba, mint egy önkéntelen bohóc, az elfojtott gyermekvihogások kórusában. Különös kis moralitás volt ez, a kisvárosi utca hegygel és patakkal díszletes színpadán, óriás színpadon az apró és pórul járt pénzvágó, elegáns nő képében, s négykézláb, hasa alatt ijedten himbálva rövid zsinóron a gyöngyházás lornyon.

Az úrnő távolodott, félhangos méltatlankodások haraghabjai közt, s a gyermekek fölényes istenkék, kiknek ártatlan zsinegjen rángott ez a szimbolikus komédia, újra meglapultak a zöld kapu mögött. És akkor jött az Ifjú, a szegény joggyakornok, akit egy pillanatra kézen fog ez a történet, hogy majd leejtse megint - egészen hamar - a névtelen sötétbe. Az utcán újra ott hevert az erszény.

2

Szegény, de jól nevelt fiú - mert bár apja nem több, mint iktató egy távoli városkában, de anyja sifonjában volt még némi fehérnemű kivarrott koronával -, Laci, Kovács Laci, kissé melán úszkált e sötét utcák híg naptócsáiban, mint idegen és félszeg halacska. Nyakkendőjén és cipőjén tűnődött, hogy vajon egészen kifogástalanok-e, mert hölgyek közé ment: Hintáss ügyvédékhez; közben nem szűnt meg figyelni a szembejövőket, nehogy egy köszönést elmulasszon, ami mégis kellemetlen. Bár az utcán senki sem volt, ő azért úgy érezte, mintha nyilvánosság előtt járna: egyre húzogatta a kabátját, vigyázott, hogy elegánsan fogja kezében a kesztyűjét s a kurta és vastag sétatálcát, s könnyedén és rugalmasan emelgesse lábát. Tip-top,

s szinte kihangzottak léptei zajából - mint egy diszkrét óra ketyegése - a vers ütemei, amit kabátja belső zsebébe rejtve vitt Hintáss ügyvéd elé (mert ő szerkesztette a *Sótvidéki Közlöny*-t).

Obligát leánykép, de kissé elmosódva úszkált a felhők közt; ám égetőbb álmok, a Mammon álmai (mert szegény díjtalanul nehéz, ha nincs valami hazulról), pénz, pénz és dicsőség, talán egy egész nyomtatott verseskönyv s vidám, bohém élet, mint a Hintásséknál - settenkedtek benne. Ha pénze lesz, lapot indít, mint az ügyvéd; addig azonban a Kölcsön nyitott tenyereiből kell kikapnia a tízforintosokat, hogy szegyenkezés nélkül foghassa meg Wintersberg báró kártyán kopott kezét. Ha szórhatná a pénzt, mint a báró! - És már érezte az előkelő gesztust a karjában, látta a kidobott ezreket, nem a kártyaasztalon, hanem a nemzet asztalán, az irodalom, a művészet asztalán... S meg sem látta a gúnyerszényt a kövön. Aranyport szitált szemébe a délutáni nap; hintórobogás zendült egyszerre távolból, mint a Jövő Dicsőség hintájának zaja; s a Hintássék nagy, reményszín kapuja, mint diadalív kanyarodott gépies léptei elé. Hopp, rándult a zsinór, egy erszény ütődött a szórakozott lábhoz. Kapott volna már ijedten utána: de ijedten kapott a kalapjához is, mert a hintó két gyönyörű hölgygel és egy vadászhúshas úrral a kisülésen, hopp, mögéje gurult, s megállt a kapu előtt, melyen az erszény, mint varázslat suhant be, magával söpörve egy leejtett kesztyűt; a hintó hölgyei kacagtak, a vadászhúshas úr könnyedén ugrott le, Laci, szegény, dadogta a *keztcsókolom*-ot.

- Szervusz, kedvesem! - szólt a vadászhúshas úr. Wintersberg báró személyesen, s Laci az irigység gyáva szemét nyitotta rá, amint kiemelte a szép Sátorodynét a kocsiból, mint egy virágot a virágkosárból.

Ó! Ha neki annyi pénze lenne, ő is ilyen bátor mozdulattal... S mélyen elpirult, mert hátha látták azt a *másfajta* mozdulatát: ahogyan a futó erszény után kapott!

S mintha a Sors játszana szegényével, Döme, az öreg Döme lépett ki a kocsizörgésre, hangsúlyt és fontosságot adni zsémbjével a gyerekcsínynek.

- Bombóresz! - zengett a furcsa, öblös szó, s vihogó gyerekfejek keménykedtek kövér bácsi-ujjak barackjai alatt.

- Á, a kedves Döme bácsi! - nyúltak előre a bárói kezek, s már lökték be a kaput a szép asszonyok elé, majd beleütődve a szegény Laciba, ki nem tudta hamarjában, jobbra vagy balra álljon-e félre az útból?

- Hohó, szép asszonyok kocsisa! -- kiáltott Döme bácsi, de megint a gyerekekre nézve, megpattogott szavának ostora:

- Hát ti mit csináltok?

- Hopp, János, a kocsin maradt a cukkedli, a gyerekeknek való - és a kocsis már kotorászott az ülés mögött.

- Bombóresz: cukkedli? Hát egy kis kunkorított macskagumi nem kéne? - dongott a Döme bácsi vaskos zsémbje, míg Laci pirulva szedte fel kesztyűjét, a gyerekek kissé szeppenve dugdosták az erszényt összebonyolódott zsinórán, csak a kis lady, az egy Gitta dugta fel büszkén az orrocskáját.

- Játszottunk - mondta, s el-elfúló vihogásokkal pislogott a szegény Lacira, aki olyan mulatságos zavarban kapott az erszény után.

Döme bácsi kissé értetlen nézte a jelenetet, de a beavatkozás szüksége türelmetlenkedett öreg torkában. Tisztelet az idősebbek iránt: ez a társadalom alapja! Ki látta azt, derék úriembereknek útját állani kamasz tréfával?

- Derék ember elől térj ki, Emberséggel köszönj neki! Nem tudod a Hármaskis Tükrökből?

- Nem - vont a Gitta kicsi vállát; mély lenézéssel az ósdi könyv iránt. Erzsike belekarolt a barátnőjébe. Sűrű orgonabokrok legyeztek elbük, s Hintász ügyvéd jött a rózsalugas felől, bárót fogadni és szép asszonyokat, s kinyújtott karja s mosolyának fénye elért a sötét Lacihoz is.

- Szervusz, Laci pajtás!

- Üdvözlöm a mi kedves bohémünket! - kiáltott a báró, amint az alacsony, de táncteremnek sem kicsi szobában, a kertre tárt dupla ajtó előtt, illő reverenciával csókolta meg a hazahozott háziasszony kezét: - Szívből sajnálom, asszonyom, hogy az ura így szeretetre méltó, így minékünk kevés remény marad.

Hintásné szomorú mosollyal nyugtázta a galántériát, és férjére nézett. Kézcsók és kézcsók között van különbség, s az amit Gyula nyomott e pillanatban a Nelli kacsójának erecskéire, nem hasonlított a bárói reverenciához. Erzsike szemének hőmérője magas fokot jelzett, s Kovács Laci szégyene áthevült, mint mocsár a napon.

- Nincs itt Miska? - rebent zavart kérdés Nelli ajakáról. Arca kigyulladt, halántékán még a kocsikázás szele... miért van hát ő itt? Akarata ellen jött a többiek után. Most úgy érezte, otthon kellene lenni Miskánál. De már leültették.

- Sohse aggódjon Miskáért, majd idetalál az! Tudja ő már, hol kell magát keresni - és Gyula már Döme bácsira mosolygott, aki becsoszogott hosszú pipájával a vendégek után, dörögve, haragosan: te ugyan jól neveled a lányodat, Gyula!

- Kell is nekem az ilyen keresztlány!

- Meg van az nevelve, Döme bácsi - szólt Gyula fölényesen, s ujja közt szivar szállt a báró szájába. - Manap önállóságra nevelünk, s a gyermek maga eszeli ki játékait; a játék az élet próbája, igazi tanulmány, s minek beleszólni? Tanulmány, táplálék a természet dolga; a gyermek okosabb, mint a felnőttek; a fejlődés tudja, mi kell neki. - S ügyvédek ős dialektikája mozzant benne: micsoda érv lesz a Gitta játéka bizonyos szabadabb jogi felfogások mellett! Mindenki lehajol a talált kincs után. Érdekes játék az!

- Szellemes játék s egészen eredeti - reszketett a Kovács Laci hangja (kamaszkezében elvetélt pofonok bizseregtek), mert súlyos néha a társadalmi simaság szerepe. De Döme bácsi köszönte az ily szellemességet: már megbocsáss, öcsém!

- Mi lesz a nemzettel, hol a felnőttek kapzsi ösztöne gyermekek játékaul szolgál?... - Laci arca vérbe borult a „kapzsi ösztön” szóra; könnyű az öregnek! Háza van! Az ő nagyapja sem hajolt le egy rongyos erszényért! De Döme szónokolt: - Így nemzetből kivesz a tisztelet, így nevelés cinizmusra nevel...

Mondja, hogy Bombóresz! - sivitott közbe a kis Noémi, csakugyan nem nagy tisztelettel. Ám Gyula Gittát reklamáta, engesztelésül verset mondani; egy kicsi fenomén!

- Nem csoda, hisz apja-anyja művész - zengett a báró bókja.

- Hazafias verset a Döme bácsinak!

- Nem, apa, nem szavalok - szólt a kis lady komolyan és bizonyos megvetéssel, mellyel a művész szokta sújtani az impresszáriót. Impresszáriók ős fegyvere ígéretetni, de ezúttal a kis gög hajthatatlan maradt: cukor nem kell, meséskönyv van elég. Felvonódtak a báró pillái, dühös mozdulatot tett a pipaszár a bácsi kezében.

- Hagyja már szegénykét - mondta volna Nelli, de Gyulára nézve, megrezdült benne az előbbi szó: „Miska tudja, hol kell őt keresni.” Laci a könyvespolcot, a félelmes papírkosarat s az Izsó *Búsuló juhászának* közép nagyságú mását nézte a naiv áhítat nagyítóüvegén. Néha Nellit nézte. Nelli úgy ült ott, mint fogoly állatka, a menekülés tehetetlen ösztönével.

Gyula tovább beszélt. Ki állítja meg az apát, aki délibábokat villogtat gyermeke szemébe? Gyula nem respektált időt és alkalmat; képes volt Champagne kelyheket ígérni a makacs csöpp-ségnek.

- Pezsgőt, durrogós bort! - Gitta ismerte már az édes és hangos palackok varázsát.

- De Gyula, ilyenkor? - riadt fel a szegény háziasszony. - Kávét adok...

Ó, pezsgőt, kávéhoz! Gitta szája biggyedt, Laci szemei tágra nyíltak, de Gyula embere volt az ötleteinek.

- Jó a jó akármikor! Csak filiszter köti magát a szokáshoz: ugye, Laci pajtás? - rezzentette meg váratlan aposztrofálás a szerény fiatalemberkét, kinek zsebében még ott zizegett a vers. - Akkor iszom pezsgőt, mikor kedvem jön rá.

- Úgy van! Éljen a bohémség! - A báró gondolt, amit gondolt, de jó fiús hüvelykujja csattant; s már bújtak elő kis pezsgőspoharak, sohse használt, régi üvegholmi, de azért törött is volt köztük, az is ott állt a glédában. Majd tárgyalás kezdődött, ropogós keszkenőt kötözött a cseléd, míg asszonya óvatosan rágt a szájába a Salamonnak-mondandókat; lévén Salamon a városka legúrabb üzlete, Ceres és Hébé bőségszaruja, kissé megerőltetett bőségszaru Hintássékra nézve, mely néha csak erősebb szívásokra adta ki cseppjeit a legjobb szívókról gyakran megfélelmező bohémnek. A legjobb szívók tudniillik a Pénz arany- és ezüsfogai, melyeket az ügyvéd könnyen és könnyelműen elhullatott.

- Ördög látta; sampányert inni fényes nappal! Itt hagylak benneteket! - korholt a Döme bácsi örök dohogása, már künt az udvaron. - Én ezt nem nézhetem! Ruináljátok magatokat! hát csak tessék! - S ment már, öreg, de még súlyos talpakkal, vissza a kerten át a maga házába. A ház mélyebbre vetette árnyékát maga elé. Késő délután volt. A gyerekek megint összeverődtek a kapu körül, bogozgatva a hosszú spagátot; egy, kettő - és az erszény újra kint hevert a kövön.

- Pszt! A Rozi jön! A Rozi! - hussogott kötelességtudóan Imruska, s újra meglapultak a zöld farács mögött. Az utcán jött a cseléd a ropogós kendőben, hóna alatt szorongatva a pezsgős-üvegeket.

3

Laci az ébenszínűre fényezett könyvespolc előtt állt. Az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című mű egyik kötetét lapozta, ahol ősmagyar mondák voltak illusztrálva. Egy táltos a tűz fölé tartott egy gyermeket. A meztelen apróság hadonászott, körül misztikusan kavargott a füst. Egy másik képen habléány vetkezte halruháját a királyfi előtt; Laci zavartan fordított tovább a meztelen rajzról.

- Ezt nézd, Laci pajtás!... - Album, minőt utazók szoktak emlékül megvenni - nyúlt feléje a Hintáss kezeiben. Velence ringott, holdas lagúna, az első oldalon méla gondolás suhant el boltos márványhíd macskaháta alatt.

- Ez érdekes, hogy így eveznek: állva - magyarázta Hintáss az ott járt ember fölényével. Tisztelet gyúlt Laci szemeiben; s a nők törékeny ujjai alatt is elakadtak a rézkapcsos, plüsstáblás, arcképalbum kartonlapjai: „Ó, Velence!”

- Boldog ember, maga ott járhatott! - Fürtök és finom nyak ívének hulláma csapott a könyv fölé, szelíd szemekben tükröződött a képzelt lagúna. A szép Sátordyné megreszketett, mint egy halvány rózsza, ha szegény kertjéből meglátja a holdat.

- Nincs is szebb - mondta az ügyvéd -, mint egy holdas éj Velencében, ahol a természet és művészet csodái egyesülnek. - Gyönyörű hangja volt, amilyent a nők szeretnek hallani, s tudott beszélni, mint afféle fiskális. - A természet és művészet csodái! - S egy esetről beszélt, amikor holdas este két négert látott birkózni a Riván. Szava kiáradt a Valóság medréből, s a regény édességével öntötte el a lelkeket. Érdekes ember volt, bohém. Még a feleségének is imponált, aki pedig tudta, hogy hazudni szokott. Gyula író volt, s ajkát - mint Borzsák tiszteletes tószóban mondta múltkor - múzsa csókja érte. A földi asszonynak hízelgett az égi vetélytárs. Maga is író volt, meg tudta érteni a Kitalálás csábításait.

Laci térdein azonban reszketett a fölnyitott Album, s úgy ült ott, tengereket és Palazzókat ringatva ölében, füle mellett a szép Sátordyné szőke fürteinek csiklandó csobogása... S még a pezsgőspohárra is vigyázni kellett: ki ne dőljön! Az ügyvéd azonban beszélt, s fordított a könyvben: vén bolthajtás tűnt föl, kis olasz lány kenyeret majszolva, ferde torony, vitorlás csónakok és füstölgő Vezúv. És villák és kutak, ciprus és pínia, várak a hegytetőkön, olajfaerdők, furcsa, keskeny utcák... Ó, nem törődni semmivel, csak menni, menni s végigálmodni e tarka planéta álmait!... S zárok és kulcsok, egy derék férj arca, Sátordy bíró úré, s egy kabátzsebben zizegő vers ríme, villogtak a könyv fölé hajolt fiatal fejekben, az asszonyéban s a joggyakornokéban.

Nelli arca égett, minden szemben ugyanazt olvasta: „Miska tudja, hol kell őt keresni!” Anyjára gondolt, ki épp ott volt Sóton: gyámoltalan, kislányos gondolat! Kinek panaszkodjon? Ki előtt mentse magát? Ki viszi el innét? Utazni nagy dolog, rengetegbe kerül... S így ültek ott apró szégyeneik s titkos zavarok közt. Fölöttük Hintáss irigyelt, világlátott szemei ragyogtak, istennőtől csókolt ajka magyarázott.

Gitta, rátarti kis művésznő, s akit elfeledtek, visszalopózva a pajkos társak közül, komoly és szinte féltékeny, kritikusi szemmel követte az apai ajkat. Ki imponál a saját vérének? Gondolod-e vajon, szerelmes férj, utódért lihegő, hogy bíradat löki vágyad a jövőbe, s gyermeked szemei gyarlóságaid lámpásai lesznek? Hideg a gyermekszem, s Gitta apró okosságának tükrében mily komédiás színjátékká torzult e felnőttek „Ó, Itália”-ja!

- Itália, lazaróni, krampampuli, makaróni - összegezte a báró vidám felkiáltójellel az ő saját kis Itáliáját, s megérkezvén immár Sátordy úr is, a szép asszony férje, kártyás tréfával sürgette az urakat komolyabb munkára: - Gyerünk, amiből élünk!

Olümposzi felhők ültek Miska arcán; mert ki szereti, délutáni sziesztából kelve, édes asszony helyett szigorú anyós szavait hallani? S ez volt Miska sorsa, amint - kabátot váltva, jól nevelt férj - készült Hintássékhoz, a késő feleségért; tudván csakugyan, hol kell őt keresni.

- Mit csinál Nelli mindig azoknál a Hintásséknál? - kérdezte Cenci néni. - Asszonynak otthon a helye. - S Miskának minden férfifölényére szüksége volt, kivillogtatni Olümposzát a felhők közül, amint a bárót üdvözölte:

- No, megkocsikáztattad a feleségemet?

A báró ujjai epedtek a kártyák simasága után: de más következett. A Vezúv teteje sem elég magas hely, hogy a jogtárgyak s jogalanyok ködbe boruljanak oly éles jogi szem előtt, mint a Gyuláé volt. Csak Miska kellett, s régi vita robbant fiskálisszívéből, diadalmas szavak:

- Mit szól ehhez Beccaria? Nyisd fel a füledet, barátom! Várlak már, és elhagyom érted Itáliát: a kérdés megoldva! Fellebbezhetetlen! Gordiusi csomó! Egy kísérlet, barátom: a gyerekjáték mint experimentum! A jog mint kísérleti tudomány, barátom!

Miska nem értette, micsoda galimatias ez? Jogi kérdéseket kísérlettel megoldani! S Gyula katedrára ült: egy tudós Cicero:

- Mert ez a jogi kérdés nem tisztán csak jogi. Minden jogi kérdésben egy pszichológiai kérdés lappang. Lélektani kísérlet: ott fekszik az erszény...

Nellire nézett, s Nellinek megint az a különös érzése volt, hogy neki beszél, s mindenki látja, hogy neki beszél... Versengés volt ez, melyben Miska alul maradt, mert az ő magyar bölcsessége nem ismerte a tudós szavakat. Ezek a szavak Laci szemében tükröztek csillogón, mindaddig, míg az erszény nevére elvörösödvé, megint az albumot nyitotta ki.

- Ott fekszik az erszény, s jönnek a járókelők. Ismeritek a mesét: „Ragadj, hattyú!” Király, kéményseprő, fehér ruhás hölgy és kövér tanácsúr, kéz kézben összefonódva, válogatás nélkül, a legmulatságosabb farsangi lánc... Ragadj, hattyú! Mindenféle ember jár az utcán. Mármost, kérdelem én, van-e köztük egy is, aki le nem hajol az erszény után? Nincs, barátom, egy sincs. Ez az emberi természet.

Miska vállat vont:

- Az emberi természet romlott, s azért van a törvény, hogy korlátok közt tartsa.

- Hozz törvényt a kutyának, hogy ne nyúljon a csonthoz! Mit tehet a törvény? Megmondja a kísérlet, barátom: itt az erszény (a földre mutatott), és itt jön a törvény embere (és játszani kezdte a jelenetet). Megtörtént, barátom!

Miska tiltakozott: kicsoda az a „törvény embere”?

- Akárki. Keresd a törvényszéken. Szegény emberek vagyunk mindannyian. Keresd ebben a szobában.

Laci hajának szelíd búzája alatt hirtelen pipacsok nyíltak ki. Alattomos tekintettel lesett föl egy pompeji utcából. Miska a bírói méltóság szobrává merevedett; mert van-e más védelem sanda gyanúk ellen? Akárki? Aki véletlen arra jön...

- Kérlek szépen, bíró úr, véletlenül... én jöttem arra... - ugrott ki hirtelen Laci hangja, mint ijedt kis ürge, a beállott csöndből.

- S aztán? - vetett árnyat a puritán szemöldök. - Megláttad az erszényt?

- Én, kérlek, bíró úr...

Miska jogérzete, mint túl finom mérleg, egy porszemet jelzett.

- Reflexmozgás, barátom, reflexmozgás! - kiáltott az ügyvéd. - Senki sem védekezhet a saját reflexmozgásai ellen. Ez már az emberi természet mélyében van... Atavizmus... Annyi nemzedéken keresztül beidegzett mozdulatok... - De Laci hebegett, mint tetten ért diák.

- Én, kérlek, bíró úr... én csak... én kétségtelenül visszaszolgáltattam volna jogos tulajdonosának...

A porszem leröpült a mérlegről, mert Miska szíve nem ismert kétkedést: ám Gyula diadalmi zászlóként lobogtatta meg a kicsikart eredményt, alkalmazva most már a büntetőesetre, mely foglalkoztatta prókatori eszt.

- Ösztönök, barátom, és nem is tudsz róluk! Mondjuk, hogy vasrács a civilizáció - tebenned! Csötönyi Ferkóban talán csak faketrec. És micsoda ősi, vad tigris, oroszlán, róka, párduc, sakál nem töri át a rácsot, ha szöges bottal hajtja a *szerелеm*!

4

Ó, szerelem, te vörös holdvilág! Ó, szerelem, akiért még ölni is szabad! Miska türelmetlen vonta a vállát, Erzsi távozott tüntetőleg, királynői gondokkal, tragikus háziasszony, Nelli megrezzent, mint a madár, ha a szél feléje csapja a kereplő hangját. Különös szó! Csak könyvek lapjairól villant eddig felé; s most mégis, mintha őt érintette volna, neki szólt, holott Ámor távol volt tőle. Ide minden fontos dolog csak frázissá gyengülve hatott elő, s a szerelem neve úgy hangzott, mint a hazáé: egy szó, mely semmit és mindent jelentett. Gyula olyan ellenszenves tudott néha lenni... Nagyhangú és tekintet nélküli... Szeméből paraszak estek a Nelli szemébe...

Ámor a szabad hegyen rázta kereplőjét, és megriadtak az éhes madarak. Lopott pénzről volt szó... A szabad hegyen parasztlányok és -legények kapáltak, akiket Miska már, nem jutván része az apai földből, csak mint vádlottakat és tanúkat ismert.

Lopott pénz és selyemkendő jól illik a falusi Vénuszhoz, és Gyula valóságos népszínműi hangulatba esett, amint az esetet elbeszélte. A gazda pénze künn maradt a pulpituson, s a legény elvitte, drága kendőt venni a vásáron, mert ő is valaki! Amit az ember talál, az az övé. Az Isten rakta elébe, hogy gőgös szeretőjének megmutassa: ki ő!

- De ami legkülönösebb és igazán tragikus... No, erre verseket kellene mondani; hogy is van az a Heine-vers, Laci pajtás?

- Melyik? - Laci, mint nyugtalan kakas hegyezte taróját, a Heine neve elég lévén, hogy a valóság szégyenéből a költészet birodalmába csattantsa át idegzetét, ahol vigasztaló diadalt remélt. - Melyik vers, szerkesztő úr? - és a „saját” verse ketyegett föl megint szíve fölé.

- *Sie stand am Fenster und lachte...*¹ Amelyikben a rossz lányról van szó, akiért bűnbe esett a kedvese, s aki aztán kinevette, mikor akasztani vitték... - S Gyula az örök asszonyit aposztrofálta, a mosolygó bestiát, aki szíveinken tipor, és akit, ó, jaj! mindnyájan imádunk...

„Régi történet, és mindig új marad...”

- Ez is Heine - sietett Kovács Laci elárulni irodalmi járatosságát -, gyönyörű költemény! - De Miska, mint derék lovag, *sans peur et sans reproche*,² ingerülten s még kissé viszkető lándzsával, síkraszállt a nemért, melyhez anyja és neje tartozott. Ő az örök asszonyit másképp fogja föl. A szívtelenséget nem glorifikálja, a romlottságot nem ülteti trónra.

- Van ilyen asszony is; de az igazi nő ideálja a szeretet. Szeretni, habár méltatlant is: nemes hivatás, áldott pihenő szigorú életünkben! - S Miska elátkozta a szép s álmos macskát, bársonyba vont körmét, hitvány természetét, mely mindig új gazdát nyal. Házi barátaink örök antagonizmusában ő a hű Eb pártján volt, aki koldusgyalázatba is kész követni urát. A felelősség az erős férfié: a nőnek egy a kötelessége: szívet adni szívéért, szeretni azt, aki őt szereti, aki őmiatta bűnbe, bajbajutott. És, ó, különös ellenmondás! Miska, a szigorú bíró,

¹ *Sie stand...* - Állt az ablaknál, és nevetett.

² *sans peur...* - félelem és gáncs nélküli (lovag).

vérre vált Becsület, megvetésének sarkával érintette a nőt, aki a szerelmes orgazdaság „büntetendő cselekménye” helyett a polgárilag feddhetetlen, de mint mondani szokták, szét-tépett szívektől véres fogú kacagást választotta.

- Ki kellene nyitni az ajtót - mondta Nelli, mert a késő délután nem tudta már megtölteni erőtlén fényével a falusiasan szűk ablakokon az óriás szobát. Kit nem tesz melankolikussá, ha az árnyék, e kellemetlen vendég, előbátorkodik a sarokból, s melléje ül? Az árnyékok az ördög öccsei, s ő pokoli felsége hálóját teregetik... Nelli eltűnődött a különös tényen, ami ez volt: Miska is leborul a romantikus Bálvány előtt! Laci azonban ugrott, szolgálatkész apród, kitérni az ajtót a fényes udvarra.

- Ó, köszönöm! - szólt Nelli. - De hisz nekem már úgyis menni kell! - És a vacsorára gondolt, a mindennapi és gépi életre, melyen túl számára csak egyetlenegy szó létezett, alig több, mint egy szó: a romantikus bálvány neve, amely előtt Miska is leborult... Micsoda valóság lehet e szó mögött?

A nyitott ajtón át látszott az udvar, melyre ráfeküdt már a ház árnyéka; de túl, a Döme bácsi háza még napban ragyogott. A lugasban Erzsí hosszú asztalt terítettett, s jött már a vendégeket marasztalni, mert van csirke a ketrecben, s keserves az egyedül maradás. A súlyos damaszt-abrosz idefehérlett a lombok közül...

- Szó sincs róla, barátom, szó sincs hazamenetelről - villogtatta fel Gyula a vacsora utáni skíz és pagát körmök közt táncoló fantomjait. Miska az anyósára hivatkozott, s Erzsí junói paranccsal küldte volna már a tarka kendős íriszt, Cenci nénit is átidézni a rögtönzött muriba.

- Hagyd, édesem - ellenkezett Nelli. - Magam megyek inkább; úgyis át kell még mennem egyet-mást elintézni...

- Dehogy hagyom magát: még megszökik! - s Gyula fejére széles karimájú kalap ugrott, s kész cicerone állt ott, szép asszony cicerónéja alkonyi kerten át.

Bólintott künn az öreg tamariszk, a hold már fönn settenkedett a késő délutáni égen, és titkos szellő járt, mintha most keverné valami falusi tündér a készülő nyárest levegőjét, ezt a csodálatos hatású varázsított. A jegenyeakác, mint egy ciprus, hajlongott.

- Itália! - kiáltott Hintáss Gyula, s mutatta a ciprust, tamariszkot. A szép asszony mély lélegzetet vett, s önkéntelen megállt; könnyű és zavart lett egyszerre a lelke, mint a léghajó, melyből váratlan kidobják a terhet: meginogva szökkent a Hold felé.

- Lássá, most úgy képelem - szólt Gyula -, hogy maga a Donna, én pedig valami kóbor s nem egészen tisztességes lovag; tudja mit? megszöktetem! hagyjuk itt Miskát, jó?

Tréfának volt mondva, de Nelli nem tudott rá felelni; rózsaszín torkában ijedt szavak akadoztak, mint csengős bárányok a kerítés körül; a pezsgő melege verte halántékát, s egyszerre, minden ok nélkül, a holnapi lekvárfőzésre gondolt, mintha egészen komoly dolog volna, amit Gyula mondott, s csak a lekvárfőzés állana útjában.

A kapunál voltak, s Gyula előreeresztette a karcsú és finom alakot; bolondos bókokkal, melyek csak tőle teltek ki; de ki vette komolyan a Gyula bókjait?

- Mint egy földre szállt holdsugár, aki a feleségem ruhájába öltözött; nem fél, hogy össze-téveszttem Erzsível?

Hirtelen előugrott, és bajszos száját a nyakához értette:

- Összetévesztettem - nevetett.

Nelli összerezte. A kút füze bólított elébük. Ez már a Döme bácsi udvara volt, s amint hirtelen hátranéztek, meg is látták az öreget az utcai lakásrész előtt az ajtó sötét négyszögében, gyertyával és pléddel, különös jelenés! A konyhából asszonyi dorgálás hallatszott, fukar szemrehányások egy lusta cselédhez.

- Itt vagyunk, Cenci néni! - kiáltott be Gyula.

Nelli elővette zsebkendőjét, s lopva megtörölte nyakát, ahol az ügyvéd bajsza érte.

5

Ez volt pedig a Szerelem kora Magyarországon, a frázissá vált és Jókaiból tanult szerelemé: mert ugyan mi érdekes lehetett volna egyéb az életben? Döme bácsi, más idők tanúja, túl már a szerelmen, csak unalmat talált sötét szobájában. Ama más idők - melyeket a történelem nagy időknek is mond - nagyobb szórakozásokat ismertek; de eszméik unt ereklékké váltak, mint régi fegyverek, melyekre többé semmi szükség; hisz minden rendben: haza és szabadság! Mi adhatott még mámort e Szilárdság között? Döme fia, Ákos s Cenci fia, Imre, levonták a konzekvenciát. De ez romantikus konzekvencia volt: önállóbb lelkeké s dúsabb erszényeké. Másoknak csak paródia jutott a máorból: Salamontól hozatott butéliák s regényekből másolt holdvilágos elragadtatások. Döme azonban, különb kor tanúja, tétlen és dohogva üldögélt elsötétített zsalui mögött, s ki-kijött folyton az udvarajtóba, akármilyen okból. Délután egyre az esőt jósolta:

- Ma estére megjön. - (De az eső nem jött.) Most pedig, hogy ült az öreg kanapén, és időnként a nádszék felé nyúlt, hol a borosüveg és pohara várták domborulataikhoz idomult tenyerét; egyszerre váratlan könnyűség érezte izmaival, hogy az üveg üres: ami, pláne így vacsora felé már, nagyobb expedíció alkalma volt. Fölkelt, s vállára fektette nagy plédjét (mert a pincébe készült), majd gyertyát keresett. Vén ezüsttartóba dugta be a gyertyát, melyre még a felesége, szegény Stanci horgolt vastag pamutkráglit, s meggyújtotta. Kemény, vén léptei a hátsó udvar tégláin kopogtak, a gyertya vörösen pislogott még világos égben, nagy kulcsok, sötét üveg s szürke bádogtölcsér voltak a pléd alatt. Bort hozni: ezt oly kevéssé bízta volna másra, mint költő rímeit.

Ó, az édes, dohos, hűs, nyári pinceszag!

És még a bor síkos ízével torkában (mert fölszaladt egy korty a lopóból) látta az öregúr a tréfás alkonyi jelenetet: donna s cicerone, bolond bajusz és gyenge, csiklandós nyak, *dramatis personae*, s Cenci néni hangja és a holdvilág, zárójel közt, az instrukciókban; banális némajáték! Hazug hold és henye Szerelem!

- Ez a svihák Gyula! - csóválta ősz fejét Döme bácsi, féltőbb szeretettel szorítva hóna alá a tele üveget. Mit látott és mit nem? - Húgomasszony gavallérja! - mondta, és: - Haszontalanok! - szegény Ákos is előtte volt újra, az örök kísértet a tékozló fiú, aki balerinák után szaladt tőle Bécsbe. - Ezek a mai gyerekek! - Apai zsörtölődések meggyúlt szellemei törtek föl az öregúr lelkében. Ez az egész világ tékozló, pajkos és meggondolatlan gyerekekből állott.

Húgomasszony itt hagyja a házat egész délutánra; nem cseng át finom hangja az árvácskák fölött, nem jelenik meg sugár alakja az udvar végében... Miska pedig a 67-es újságot olvassa, bölcs férj s megfontolt politikus: de más volt a bölcsesség ama *más* időkben! Nem lesz ebből az országból már semmi.

Nelli közben ment már vissza Gyulával Gyuláékhoz, szótlan s akaratlan, mintegy megbénulva az ügyvédi bajusz érintésétől (mint némely bogarak csápjuk érintésével megbénítják egymást). Cenci is velük ment, prókatori persuasióra, s csakugyan ez lévén legokosabb; ám a gyerekek nem akaróztak abbahagyni a játékot: Cenci bölcsessége nem törődött velük. Nelli pedig nem tudott törődni semmivel. Döme már visszaért szobájába. Gondosan letette az üveget az asztalra, megtörölgette, és töltött magának. Aztán leült megint kinyújtott lábbal a kanapéra, és elővette a maga újságját, egy nagy függetlenségi lepedőt. De nem derítette föl honfiúi szívét, amit ott olvasott.

- Semmi sem lesz ebből az országból - dörmögte. - Minden kiváló embere odaadja magát a hatalomnak.

Összedugta kezét, és behunyta szemeit. Haragos hullámok környezték öreg lelkét, mikor egyszerre egy egész más hullám csapott feléje - mint fürge csónak ezüst uszálya zord tengerhabokon -, csengő nevetés, gyereknevetés a szomszéd szobából. Imruska még kora délután bekéredzett oda - mint máskor is gyakran -, mert mindenféle csodadolgok voltak a Döme bácsi belső szobájában, amikkel el lehetett játszani: egy egész nagy pipagyűjtemény, fából faragott láncok, amiket szabadsághősök készítettek a tömlőben, egy lapos vadászpohár és szarukürt, különböző tréfás markolatú sétatálcák, nagyszerű agancsok és egy kagyló, amiben a tenger zúgása hallatszott. Egész délutánokat ült itt a fiúcska, csöndesen babrálva, mint kis tudós a múzeumban. De illik-e csöndes tudóshoz e kacagó interferencia, zavarva öreg barátja hullámain? Döme benyitott, s Imruskát különös pozitúrában találta: majdnem kifordulva az ablakon.

- Bombóresz! Levisz az ördög! - Döme feledte már-már a tiszteletlen játékot, mely künn az utcán folyt, s most agg dühe haszontalanságának új példája meredt elébe. Agancsok és kagylók, pipák s láncok helyett a kis tudós az Embert vizsgálta: veszedelmes és frivol tanulmány! Térdestül a deszkán, épp kicsapta a zsálot, nevető kis kém és hálás publikum, ki tudja, hányadik felvonására az Erszény komédiájának. S fél testtel már maga is a színen: leste valamely önkéntelen Aktor dicstelen távozását: bár az Aktor ezúttal nem mozdult, lévén épp a híres Juli néni; következményekkel terhes véletlenség! Tisztes öreg néni, és vihogó, vásott gyerekkórus: Elizeus medvéit idézte a szcéna, s Döme bácsi már uszította is a medvéket, melyek úgyis majd kitörtek lelke vén ketrecéből. Fogatlan és jámbor mackók különben, még inkább a dörmögő fajtából: komolyságot szögezve a vihogók ellen, mert vásott, durva csíny nem illik magyarhoz: a hazának komoly polgárookra van szüksége.

- Hol az a légyecsapó?

S mint Nesztor hajdan a szónoki bottal, úgy állt Döme bácsi a légyecsapóval, szavainak honfizáporát ismét a pöttön fiúra zúdítva: mert leigázott ország gyermekének legzsengőbb éveken kell megtanulnia a haza szent nevét s e szent névhez illő komolysággal élni: Magyarország pedig leigázott ország. De ám minden a példaadástól függ; és minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs... Az öreg lélek fájdalommal telt el, csak pezsgőt, tékozlást, holdvilágos udvarlásokat s megalkuvó bölcsességet látva e szerencsétlen földön, melyet legjobb fiai maguk adtak az idegen hatalom kezébe. A haza lelkiismerete kialszik...

Hopp! Zsón, a sárga vizsla, ugrott föl a hangos beszédre alvó vackáról, lihegve, szökdösve, csahogva. S a kisfiú, régi hallgatójuk, törpe Démosz két nagy rétor között, egyformán nem értve szavaikat, fontos érdeklődéssel fordult mindkettejük izgalomára, mint egy különös természeti tünetnyire.

Pórusl járt Xantippék nyelvét ki köti meg? Szégyen és zavar zsinórján rángathatod az egész világot; Juli néni nem hozod zavarba. Oly színész ő, aki beleszól a komédiába, mint Mefisztó hajdan az Isten komédiájába: örök gáncs szelleme. Juli néni Erzsi nagynénje volt, bizonyos pallosjoggal az Erzsi gyerekei fölött; rajta nem fogott az Erszény szégyene. Még neki állt föllebb. Szavainak fogaskerekével csapott a Döme bácsi kemény mondatai közé; s indukálva, mint áram áramot, váratlan vádak derengtek ki. Öregek értik egymást; másképp beszélnek egymás közt, mint fiatalokkal; szavaik különös hálót fonnak, amilyenben sok madár vergődött már. Juli néni álnokul Imruskát sajnálta, akiért épp jött a tarka kendős Írisz Hintásséktól: „Vacsorázni!”

- Úgy, hát az anyuska Hintásséknál van; ugye ott, aranyom? No, kicsi gyémántom, átviszlek én hozzá! Mindig ott van, ugye? Szegény Erzsi! - fordult vissza az ablakhoz Döme bácsi felé.
- S az a gazember még kényszeríti, hogy egyforma ruhában járjanak. - Juli néni a pallosjogot kiterjesztette az apára is. - Mindenre képes az! Primadonnát öltöztet; tudnék én beszélni! No, gyere, aranyom, ne csináljunk itt fenszterpromenádot! Eredj, te is az apád lánya vagy! - intette le Gitta gúnyos ajkát, s tüntetően kézen fogva Imruskát, ment be a zöld kapun.

Imruskának az az érzése volt, ami minden este, mikor vacsorázni és ágyba szólították: „Én még nem játszottam eleget!” Bőre kicsit utálta a Juli néni kövér kezét, mint minden idegen bőrt, kivéve azt, ami anyi arcán és api tenyerén van. Felsőbb hatalmak vonszolják ide-oda szegény kisgyereket, s Juli néni kellemetlen és idegen hatalom volt, aki őt „aranyomnak” s anyit „anyuskának” szólította. Ma egész délután a nagyokat tanulmányozta, idegen hatalmakat, furcsa, gépies, fontoskodó és félelmesen komikus mozdulataikkal, amint kapkodtak az Erszény után... Gitta tudta a titkaikat, a nagy, hideg és csodásan okos Gitta; de őtőle nem merte kérdezni, s nem merte elárulni, hogy ő nem tudja... Döme bácsitól kérdezhette volna, de az meg sem értette volna a kérdést...

Közben a Hintássék nagy szobája egészen besötétedvén, a társaság a kertbe vonult ki. Amint Gyula távozott Nellivel, egyszerre a lelkekre szakadt a sötétség: senkinek sem volt mondani-valója. Erzsi úgy nézett utánuk, mint leszállt nap után. Látnia kellett őket, kínlódva, fájdalmas pózban, de látnia kellett! Mihelyt nem látta, bizonytalan s védtelen lett. Az alacsony plafon szinte kontyáig ereszkedett, s a behajlott üvegajtó faváza börtönrácsnak tűnt fel... csupa gúny, mögötte rózsá, hold, tamariszka. Ó, ha férfinak születhetett volna! Künn várt a terített asztal, székeket cipeltek ki az udvarba.

- Majd én segítek - ugrott Kováts Laci, alig lesve már ő is Hintáss Gyulát, szép asszony lovagját és hatalmas szerkesztőt (még mindig a zsebében volt a vers).

- Lesz még egy párti vacsoráig? - idézték a báró vágyai a női labirintuskertekbe eltévedt fiskálist a férfiúi komolyság asztalához, a kártyaasztalhoz. Hintáss Gyula jó eszű tarokkista volt s megbecsülhetetlenül hazard a ferbliben; kár itt minden percért. Miska azonban hallgatott, s kedvetlenül nézett Hintássnéra, aki mintha a felesége ruháját vette volna föl; az anyósa délutáni szavaira gondolt. Miska nyugalma komoly veszély fenyegette; holott ez legnagyobb kincse a férfinak.

Ekkor jöttek vissza Gyuláék Cenci nénivel. Erzsi hátrament a vacsora iránt intézkedni. Laci szíve megdobbant:

- Szerkesztő úr, kérlek...

- Hogyne, hogyne, Laci pajtás - de Gyula szeméi ugráltak, mint bolondos esteli madarak, s kezében a széles, taljános kalap panegirist csóvált az alkonyba. - Te költő vagy, te érzed!

- Mit?

Már az alkony kitárta legyezőjét, már a hold halvány arca is megelevenedett, mint színésznőé, ki este rakja fel a festékeket.

- Szerenád kell, barátom, gitár kell... Megállj csak! - futott be Gyula a sötét szobába, míg Cenci néni kissé szigorúan nézte a szép alkonyt: nem akar eső lenni!

S már látta, mily törpén maradnak szőlőbogyói, s mily alacsonyra kell majd felmeszelni óriás kádjára az idei évszámot: az 1892-set.

Nelli úgy nézte Gyulát, mintha most látná először. Különös, bolondos ember! S a véletlen úgy akarta, hogy Gitta szemei, Juli néni szája s Imruska világot felfedező lábai éppen akkor értek oda, mikor Gyula kijött, furcsa toalettből: egy ágyterítőt vetett át a vállán, mint valóságos carbonariköpenyt, s egy rozzant gitárt pengetett kezében, pergetve, szaporázva, mint igazi talján:

*Io mi sono poveretto
Senza casa, senza letto...*³

- Á, itt mulatnak, úgy látom! - Juli néni agya, mint rendőri album, gyűjtötte a terhelő fotográfákat: gitár, terített asztal és pezsgősüvegek... holott még ünnep sincs. Erzsi is jött már asztal mellé invitálni a társaságot, s megállt a háziúrnő komoly szerepében. - S micsoda klepetus ez?

- Már megint lehúzta az ágyterítőt! - tört ki az asszonyi panasz, fölköltve a bárói *charme* ellenkezését.

- Ó, nagyságos asszonyom, hát illik egy írónőnek ily pedánsnak lenni? - És fölkapta a pezsgőspoharat. - Éljen a mi kedves, bohém házigazdánk!

- Könnyű magának, Gida! Hallom, tegnap is ezrest dobott a cigánynak...

- Hódolok a művészetnek - szólt a bárói mosoly, s diszkrét nyújtózás jelezte a tegnapi éj visszatérő hangulatát.

- De igazán, Gyula, mégse járja, olyan, mint egy gyerek... A múltkor is, képzelje, beszökött a spájzba, és egy egész üveg lekvárt kikanalizott, míg észrevettem... a kislánya komolyabb...

- Ó, bizony, te is odajöttél, s segítettél...

- Nelli nem segített? - kérdezte Juli néni, s a zavar angyala röpült át; de lehet-e sokáig zavar ott, ahol egy *BÁRÓ* van?

- Emlékszik-e, Cenci néni, Gádoroson? - Gida báró tolvaj ajkai régi lekvárok ízeit idézték; mikor még diák volt, s szegény Imrével csaptak Gádorosra: éhes tatárjárás! Cenci néni kemény kardossága gyakran kapta a hús meszelt spájzban a két pernahajdert. - Hogy elmegy az idő!

- Ugye, velünk marad vacsorára, édes Juli néni? - Minő szerelmi bánat, melankólia, nyáresti szomorúság fojthatja le a háziasszony hangját, aki fél, hogy kihűl a vacsora? Imruska esteli felvillanyozottságában különös bakugrásokat vitt végbe az udvaron. Noémi a konyhába lopózott torkoskodni, a férfiak éhesen topogtak. Erzsi állítólag nem kedvelte Juli nénit, de mégis szívesen marasztotta, mert - ó, örök asszonyi ellentmondás! - közönséget remélt bánatának, s kínládása enyhült, ha méltányló szem látta.

³ *Io mi sono...* - Szegény vagyok, sem házam, sem ágyam.

De Juli nénit otthon várta a vacsora.

- Jaj, kedvesem, dehogy is zavarom a társaságot! Az uraknak csak terhükre van ilyen magamfajta öregasszony; az asszonyok pedig, úgy látom, nagyon is jól megvannak így együtt...

S távozott, mintha maga volna amaz angyal, a Zavar angyala, ki csöndet hagy nyomán. A lakoma hallgatag kezdődött, csak Gyula volt, mint mindig, elemében, lenn ülve az asztal végénél Kováts Laci mellett, vén sas, biztatva a fiatal poétát:

- Pártoljuk az irodalmat, édes Laci pajtás! Úgyszincs semmi vasárnapra a vonal alá... Ne hagyjuk, hogy az asszony írja tele az egész rovatot!...

Erzsi az ínyét szítta, mert ráharapott a fájós fogára. Laci félve várta a vacsora végét, mert drága asszony a kártya tündére. Neki pedig nem telt drága asszonyokra.

Erzsi azzal a titkos irigységgel nézte a társaságot, amivel a fogfájós ember szokott nézni maga körül. Nagy bánatai egyszerre eltörpültek; csupán valami kielégületlenség érzése volt benne; úgy kapaszkodott az emberekbe, a társaságba; és ma is, ez a délután, mintha folyton ígért volna valamit; de nem történt semmi. Minden a régiben. És most már úgyis csak egy volt a fontos: hogy kiálljon a fogából a fájás.

Nelli sajnálgatta, orvosságokat ajánlott neki. Kétszeresen akart barátnője lenni, mintha jóvá kellene tennie valamit. Juli néni célzása hatást tévesztett. Erzsi hálás volt Nelli részvéteért, mert ki más törődött övele?

- Miért nem csináltatod meg? - szólt Nelli.

- Mert nem tudom rávenni magamat.

- Gyulának erővel kellene téged odavinni.

- Törődik is Gyula avval, ha nekem fáj!

Ezt szimbolikusan is lehetett érteni, de Rákhel és Lia sohasem voltak annyira testvérek, mint ekkor.

- Vajjal csináltad ezt a pogácsát? - kérdezte Rákhel.

- Csakhogy nem lett oly omlós, mint a tied - felelt Lia.

- Holnap lekvárt főzök; eljössz? - invitálta Rákhel.

Vacsora után a társaság megint a szobába húzódott. Erzsi a kvaterkához készített asztalkát; a foga még mindig fáj. A társaság vitája, a macskaasztal körül ülő gyerekek lármája, a Gitta éles hangocskája zavarták idegzetét, legjobban szeretett volna ágyában feküdni és pihenni, pihenni... A báró, mint lovag a sorompó előtt, nem tudta már izgalmát palástolni: idegeinek szüksége volt a hazard borzongásra. A dúsgazdag ember, aki máskor oly könnyelműen dobálta a pénzét, egész apró összegekért remegni volt képes. Hintáss mondén fölénytel játszott, mint szeretetre méltó házigazda, örömmel veszítve: kettejük közül inkább őt nézhetted bárónak. Miska bölcsen feledte napi gondjait, kergetve a pagátot, mint ősei a vadat.

Laci kibicei, és mámoros unalmából epedő pillantásokat lövell a nők felé.

Imruska végképp kimerülve és felizgatva alszik egy kanapén. De nem is alszik, hanem nézi fél szemmel, hogy hullnak a posztóra a színes képeslapok, melyeket apja oly ügyesen szorít, szélesen kitárt legyező módjára, meggörbített hüvelykujjával. A nők pedig ülnek félkörben, mintha maguk is kártyák lennének, legyező formájú, karikába szorított piperés királynők. Két királyné egy színből, mintha hiba csúszott volna a játszmába; s az álmos Imruska azt sem tudja, melyik az ő anyikája...

Laci kissé szédül; szivar ég a szájában (amihez nem volt hozzászokva; Hintáss tukmálta rá). Késő volt, de még senki sem akart hazamenni; valamennyien nagy gyerekek voltak, akik még nem játszottak eleget. Mi történt ezen a délutánon? Sóton sohase történik semmi: a föld egyet fordult, és mindannyian öregebbek voltak egy nappal.

MÁSİK NAP

7

Másnap Erzsike a fogfájásra ébredt; nagyon rossz napja volt. A nélkülözhetetlen teendők, amiket a reggel egy nagy lakásban magával hoz, kiállhatatlanoknak tünnek föl előtte; Rozi, a cseléd, használhatatlanabb volt, mint valaha. Hozzájárult ehhez, hogy a gyerekek ördögi jókedvben voltak: a tegnapi társaság föl villanyozta őket. Gitta mindenáron színházat akart játszani; mindenféle egzotikus kosztümöket próbálgatott, az apját utánozta és a carbonariköpenyt; s maga csinálta lehetetlen szövegeket szavalgatott. Erzsike idegesen szólt rá egynéhányszor, mert az éles kis hang szinte már a fogába nyilallt. De Gitta előtt nem nagy tekintélye volt az anyjának, mert már szóról szóra ismerte szókincsét, s semmit sem tudott mondani, ami neki új lett volna. Erzsike a végén elkeseredve fakadt ki: hogy szinte elszégyellte magát önmaga előtt, s szomorúan gondolt vissza az időre, amikor oly végtelen türelemmel taníttatta a kisleányt, s oly öröme telt annak figyelmes okosságában, meglepően gyors haladásában. Ó! a türelem eltűnt már, éppúgy, mint az áhítat a kislány szemeiből. Lassanként okosabb akar lenni az anyjánál. Erzsike oly egyedül érezte magát a leánya mellett - nem volt engedelmes tanítvány többé, és még nem barátnő -, csak zavarni tudta. S hozzá Noémi még, a kisebbik, rosszkodott, danolt, nevetett elcsitíthatatlan, minden pillanatban vigyázni kellett rá. Gyula persze kora reggel óta nem volt otthon. Végre is Erzsike nem győzte tovább az idegességet, befutott a hálósobába, és magára zárta az ajtót, az egész házat ráhagyva Rozira és a gyerekekre. A hálósobában még vetetlen ágyak voltak, ami naponta majdnem délig úgy volt, mert Erzsikének nem volt nagy érzéke a rend iránt, és a cselédet nem tudta fegyelmezni. Most mégis végtelenül siváran és rossz hangulattal hatottak rá a szétdúlt paplanok és párnák, a piszkos mosdóvíz a mosdótálban, s az eltöltött éjnek egyéb nyomai, melyekre anakronisztikusan süttött be az udvar lombjain át a délelőtti nap. Erzsike befúrta fejét a lepedőbe a matracok közé, és sírt; minden bántotta.

Délben jött az üzenet, hogy Gyulát ne várják ebédre. Valami névnap volt, azon ragadt; villásreggeli mellett, melynek időbeli hosszúsága jóval túlterjedt az ebéd határain. Erre a hírre Erzsike végképp elhagyta magát: semmi se érdekelte többet; azt tehettek tőle a házban, amit akartak. Gitta rögtön föl is használta az alkalmat, s apjának könyvei között kutatgatott, melyek különben tilosak voltak számára; nem is kislánynak való könyvek voltak azok. Gitta félig értve s el-elborzadva, de erős elszánással, hogy mindent megtud, mindenbe betekint, s valami komoly pesszimizmussal lapozgatott bennük. Noémi azalatt fölvette magára az anyja ruháit, föltűzdelve a szoknyát, hogy járni tudjon benne; kifestegette arcocskáját a báró tegnapi cukorkáinak piros papirosaival, kalapot tett és fátyolt kötött rá. Majd titkolózva beszélgetni kezdtek, s Gitta kioktatta hűgát a természetnek bizonyos félig-meddig sejtett, a kislányokat különösen érdeklő misztériumairól, kéjes borzadásokkal fantáziálva ki egy sötét képet a csúnyaságokról és szenvedésekről, amelyeken a nőnek keresztül kell menni; s behunyta szemeit:

- Ó, jobb lett volna sohasem születni!

Rozi, a cseléd, a krumpli felét eldobálta, mert nagyon is apró volt, s nehéz lett volna meghámozni; de végül ezt se tették föl, és az lett, hogy nem is készült ebéd, mert az asszony nem jött ki a konyhára - a tegnapi maradékokból ebédeltek. Erzsike, szegény, keserűen gondolt a kedves háztartásra, amit ő álmodott menyasszonykorában: ahol oly simán megy minden, mint a jól megolajozott kerekek; a cseléd szépen megtakarít, ebéd után leszedi az asztalt, kiszellőztet, az úrnő pedig leül a kis női íróasztalhoz, az apró fiókok elé, hol kíváncsi rendben hevernek a szép selyemszalaggal átkötött illatos kis levélsomagok, előveszi kapcsos, rózsaszín lapos albumkönyvét, s romantikus aforizmákat ír bele vagy esetleg szerelmes novellát, amit a férje lapjának holnapi számában irigyen fognak olvasni a barátnői. Úgy képzelte: hogyha bánat éri, visszavonul e meghitt íróasztal mellé, s a titoktartó papirosnak fogja elpanaszolni sebeit, s meghitt jegyzeteiből merít vigasztalást... Most is leült a kapcsos könyv elé. De az éles fogfájás elűzte minden gondolatát; a kis asztalka rendetlensége visszariasztotta (mert tegnap valami fényképet mutogatva a vendégeknek, kirakodott, és mindent úgy hagyott), s különben is minden, amit írni tudott volna, frázisnak tűnt föl előtte: a valóság leírhatatlan volt.

Egyszerre ledobta a tollat, és fásult arccal nézett maga elé; fogába újra beleállt a fájdalom, és agyáig cikázott. Ó, istenem! Senki sem volt, aki őt vigasztalja, babusgassa, fogfájós unalmát oszlassa. Gyula távollétét megszokta már, öneki ott kellett lennie mindenütt; a zseniális ember a világé; nem ülhet a felesége szoknyáján egész nap. Az ügyvédnek Pesten is gyakran akadt hivatalos dolga, s egy egész sereg író, színész, festő, politikus nevét hozta minden alkalommal haza, akiket látott, hallott, megismert az ilyen útjain... Erzsike fantáziája villogott, s asszonyisága megalázkodott: Gyulának minden szabad! S romantikus vágyai támadtak: szerette volna magát áldozatul vetni a Gyula életének ragyogó kerekei alá. A nagy kincs nem arra való, hogy vigasztaljon, inkább, hogy gyötörjön! S ő készen már minden gyötördésre, idegei mégis kiáltoztak, jajveszékelték, oly élesen, ahogy csak a fogak idegei tudnak; s lelke vigasztalásért epedett, meleg, asszonyi részvétért...

Miért nem jö Nelli? Igaz, ő lekvárt főz. S forró irigység öntötte el a szívét; mily boldog az asszony, akit eltöltenek házi gondjai, aki azokban kielégülést, megnyugvást találhat! Ő csak kellemetlen érzésekkel tudott gondolni hanyag háztartására. Nelli mindenben különb asszony volt önála. S az irigységből egyszerre lelkes bámulat lett: szinte érzéken lengett elébe barátnőjének szépsége, s egy pillanatra még fogfájásáról is megfeledkezett. S úgy tűnt föl neki, hogy Nellit elveszíteni még sokkal kínosabb volna számára, mint Gyulát... Kije volt, ha Nelli nem? Gyula csak egy zsarnok gyerek! Ki érez ővele? S kivel beszélheti meg kicsi, asszonyi dolgait, cselédet, gyereket, kitől kérhet apró, praktikus tanácsot? Gyulának nem lehetett hasznát venni. Szüksége volt Nellire, mint a levegőre. Tulajdonságaik kiegészítették egymást, s Erzsike azt képzelte, hogy fel tudná áldozni magát barátnőjéért és Gyuláért: megvert önérzete tobzódott ebben... A fájdalom és áldozat kéje s büszkesége: romantikus szíve erre vágyott, s írói létére novellát csinált erről magának, melyet már majdnem élt. Érzelmes és naivul perverz novella volt, amilyen csak ebből a talajból kelhetett, e naiv, unott és céltalan életből, mely Erzsike körül erjedt; mint langyos tözegből romantikus és kékes villanások.

(Künn nagy, hivatalos épületek nőttek, a városban most emelték a Törvényszéki Palotát; vasutakat raktak, mozgalmakat szerveztek; az Állam működött, mint egy óriás gép: de az emberek ellankadtak. Kerekek voltak, gondolkodás nélkül; mi szükség volt arra? A felhúzott masina magában járt már, mint halott gépész masinája, gondolat és alkalmazkodás nélkül tragikusan. A kerekeknek jó volt a Miska bölcsessége; akik pedig nem tartoztak a hivatalos kerekekhez, Gyulák módjára kissé céltalanul szaladgáltak, mint az üstökösök a naprendszerben: aminthogy üstökösként ünnepelte Gyulát a Borzsák tiszteletes múltkori tószója is. Ész és ábrándok feleslegesek voltak ebben az országban, s így visszafejlődtek, vagy különös, parazita

képződményekké virágoztak ki, mint a Gyula esze s az Erzsi ábrándja... De ezek a moralista széljegyzetei, amik nem tartoznak a történethez.)

Erzsi novellája csodálatos megbocsátásokról és önfeláldozásokról álmodott, olvadt cukorban fürdő szívekről; a szeretet orgiáit fantáziálta, „lelkek egyességét”, túl az önző kettőn: üres fantázia, mert önző a világ! A három test problémája nagy és súlyos kérdés a csillagászoknak. Mily egyszerű volna mindjárt minden, ha csak két csillag egyedül forogna az űrben: helyez be harmadikat, s az eredmény kiszámíthatatlan. Miska azonban negyedik volt: bölcs, de erős férfi, aligha kapható romantikus és perverz megbocsátásokra. Miska a valóság volt, nyugodt és megingathatatlan; akit Erzsi szimbolikus sziesztában talált, ebéd utáni hangulatban, a bőrpamlagon heverve s ingujjban. (De amint a szép asszonyt meglátta, fölugrott, és fölkapta kabátját, igazi úriember.) Erzsi jött, mint tragikus barátnő, szíve és foga fájdalmától hajtva, s alig tudta, hogy jön: kalap nélkül jött, kissé zilált hajjal és öltönnyel, s szinte türelmetlenül kérdezte:

- Nellike itthon van?

- Sárkányt ereszt - felelte Miska, férjek kedélyességével, kik az anyósról beszélnek, jóllehet ő volt az Ideális Vő. Cenci azonban csakugyan utazott, miért, miért nem, váratlan meglepelve a sóti látogatást: utazott okosan (s mint akinek itt bolondságokkal kéne törődni); józanul, mint a sors; s már látszott is a nyílt ajtón át Nelli, csomagolva nagyban egy régi kofferbe, a szigorú anya parancsai szerint, aki most is úgy bánt még az asszony lányával, mintha nevelni és meg-regulázni való gyermekeként volna.

- A pincetokot üresen viszi, mama?

- Hát! - Athénbe baglyot vinni és Gádorosra bort, sértésnek és dőreségnek látszott. - Ami nekem kell, ennehány korty az útra, tedd a kofferbe, az uzsonna mellé. - S hogy a fogfájós Erzsi jött, kis flakót vett elő, melyben kökénygyökérből főtt lé barnállott. - Mindig hordok magammal, ahányszor útra mék. Vegyél abból egy csöppnyit a fogadra, s tartsd rajta sokáig, aztán repetáld meg, az majd kiállítja. Nelli, nem nézel a lekvárod után?

- Jaj, szaladok! - Nelli sajnálkozott, hogy nem várhatott a lekvárfőzéssel, mert túl érettek voltak a barackok.

- Várj, megyek én is! - integetett Erzsi, beszédre képtelen, mert a szája tele a barna és fanyar lével, amit fogára vett. Ó, mily türelmetlen volt már Nellivel egyedül maradni! Mintha csak attól függne, hogy minden bánatát végre kisírja: meg tudta volna ölni Cenci néni.

- Nagyanyi! Gyün a kocsi! Gyün a kocsi! - hahózott egyszerre Imruska hangja az udvarról, s szaladt a kocsis mellett, apró ostorának csapásaival utánózva a nagy, komoly ostort. S a kis öregasszony, bottal a kezében - ugyanavval a bottal, amivel otthon a szőlejebe szokott járni - útra készen topogott már a kapu felé, mögötte Püspök, a kocsis, emelve a koffert, magasra lódítva a pincetokot.

- No, ebbe sincs ám sok! - konstataulta megázott hangjával, mert őbenne több volt.

- Hát te meg örökké vedelni akarnál? - riadt Cenci néni, nagyot döfve botjával a földre, s élesen nézett a kocsis arcába, mindig éber emlékezéssel. - Te vitted az Ákost!

Csakugyan, Püspök volt az, aki Ákost szokta vinni egykor, a Döme bácsi fiát, s ő volt vele azon az emlékezetes utolsó úton is, amikor félig holtan és szinte vérében került le a kocsiból; de mit tehet arról a kocsis: igaz-e? Ám ragyogott a nap, virgonc lovak toporzékoltak a kapu előtt, kocsis és úrnő pompás útnak nézhettek elébe: s Cenci örült, hogy megy haza elhagyott szőleje felé, jobban érezve magát a kocsis egyszerű lelkével, mint úri társaságban.

- Naplementre ott légy ám, hallod-e?

- Szép időnk lesz - mondta Püspök, a lovak közé vágva, s Erzsinek ott kellett még maradni, integetni Nellikével ősi szokás szerint, míg csak a hídon felgördülő kocsí el nem tűnt az utca túlsó hajlásán a Templom tér felé. S a két asszony karonfogva jött vissza a házba, gondolatokkal, melyektől egy szőlőszem meg nem érett, egyetlen kerék meg nem mozdult.

8

Nellike repült a konyhába, lekvárt keverni. Izgatott volt, mint minden háziasszony befőzés idején; meglobogott könnyű, kék csikos ruhája, amint végigszaladt az udvaron.

- Mamának is most kellett elutazni: nem várhattam az érett barackommal - mondta. - Még utóbb odaég! - A kis kéz fehérén csukódott össze a főzőkanálon, mint száron a virág.

A meleg, édes gőz betöltötte a konyhát, és a lelkekbe szállt; Erzsí fájós fogát forrón csapta meg, s egy pillanatra kiállította belőle a fájást.

- Keverjem?

- Nem, nem! - Nelli nem adta át a főzőkanalat. A nemes, sűrű, sárga lé forrt és pőfögött, mint Dante poklában a szurok, szálkás fénye tompán megcsillogott az óriás lábosban.

Erzsí közelebb tartotta az arcát.

- Fáj? - kérdezte Nelli.

Erzsí csak a kezével intett; mozdulata fáradt volt, s valahogy nem illett a tűzhely mellé: egy ideges férfi mozdulatára emlékeztetett.

- Téged szeret! - mondta egyszerre, halkán, fölvetve szemeit a mellette álló Nellire.

A kéz megrándult a főzőkanálon: egy égő csöpp pőffent rá a nedves fényű arany bugyborgásból.

- Ugyan menj már, Erzsí! Miket mondasz!

- Ó, Nelli, ha te tudnád! - A nagy kék szemek lázasan tapadtak Nelli ruháira. - Csak a ruhát szereti már rajtam, mert a tiedhez hasonlít. Az este is, amint elmentetek... - A lekvár gőze nedvesen gyöngyözött le a lángba borult arcon, a szerelmi fetisizmus egy különös esetére gondolt. Ó, Gyula magas kedvben volt az este!

- Gyula bolond... De Erzsí, te képzeled csak... ne gyötörd magadat! A végén mindig visszajön tehozzád!

Erzsí szomorúan rázta a fejét, és könnyel teltek a szemei.

- Én azért jó barátod maradok, Nelli... - mondta halkán. - Akármilyen történik is...

Nelli cukrot töltött a lekvárba, fehér zápor hullt alá a papírtölcsérből, melyet a finom, gyűrűs ujjak ritmikusan ráztak.

Erzsí komoly tekintettel kísért a munkát.

- Most mindjárt meg fog ritkulni - mondta Nelli. - A cukor megritkítja.

- Te, tudod mit, Nellike? - szólt hirtelen Erzsí, fölvetve a szemét. - Én neked adom őt!... Én talán boldogabb leszek, hogyha veled tudom...

Hopp! A papírzacskó kicsúszott a gyűrűs ujjak közül, és mindenestül belezuhant a kavargó, forró, gőzös lébe.

- Ugyan, Erzs!... Bolond vagy!... Nekem van már uram...

- Szereted Miskát? - kérdezte Erzsike.

Kissé rossz lelkiismeret felelt a kérdésre, mert Nellinek eszébe jutott, hogy ma egész délelőtt elő akarta keresni a *Sót és Vidéké*-t, a Kováts Laci múltkori verseiért, melyekről tegnap az a gyanúja támadt, hogy őhöz szólnak; de hát ez csak nem bűn?

- Persze hogy szeretem... De regényes lettél egyszerre!... Ilyesmiről nem szokás beszélni...

- Nem szereted! - kiáltotta Erzs. - Nem szerethetjük azt, akiért nincs okunk aggódni... akiért nem ülünk fenn éjjelente, lesve a kocsik zörgését az utcán... aki nem csal meg, aki mindig egyformán a mienk... a biztosat nem lehet szeretni...

- Meg kell nézni, jó-e már? - szólt Nelli, s a főzőkanállal kiemelt egy csipetet a forró aranyfolyadékból. Kis porcelán tányérra csöppentette, s az ablakhoz vitte.

- Ha megbőrösödik, jó.

Az ablakból, mely a Hintássék szomszédos udvarára nyílt, a tamariszk látszott s a jegenyek, a délután enyhe fényében. A nap megcsillant a tányérkán, s a lekvár szökeségén. A hűsebb levegőtől finom bőr vontába a kocsonyás, drága édességet.

- Jó.

- Én tanulni fogok - mondta Erzs. - Elvégzem a tanítóképzőt... a lányaimmal is elvégeztetem...

- Légy szíves, add közelebb azt az üveget! Hadd töltsöm bele... Hű, most a kezemet megégettem...

Az üvegek sorban álltak a szekrényen, tisztán csillogtatva átlátszó hasukat, s Nelli óvatosan fogta meg a nagy lábost puha konyharonggyal.

- Gittával elvégeztetem a gimnáziumot - folytatta Erzs könnyes terveit. - Aztán egyetemet: mint Gyula gondolta. Ő örökölte a Gyula tehetségét... Dolgozni fogunk... Tanulni... Nő is tud tanulni... Új életet kezdek...

Ó, emancipáció, erő, önállóság, szabadulás a zsarnoki nemtől: különös utópia a régimódi és nyájas konyhában! A rézedények csillogtak a falon, a nagy kemence nyitott szájával álmosan bóbiskolt. Tanulni: ez úgy hatott itt, mint a végső kétségbeesés; új életet kezdeni: úgy hangzott, mint az öngyilkosság. Nellike gyenge szíve megrémült: mindez oly végletes volt! Vizsgákat tenni asszonyfővel! Gimnáziumba járni, mint a zsidó kisasszonyok!

- Ó, Erzs, hallgass hát, mért beszélsz ilyeneket?

És feltárta a Spájz gyalult ajtaját. Menekült oda, mint papnő a szentélybe: gyámoltalan kis Iphigenia... Különös, jó szagok terjengtek itt, hűvös és üdítő füledés; s Nelli megállt a bámuló tejfelesbőgrék és zsírosbödönök, megállt a befőtte süvegek pergamensüveges hadserege előtt; egyszerre elfeledte, mit is akart innen? Igaz lenne, hogy ő Miskát nem szereti? - kérdezte valami benne ijedten: még sose gondolt erre. Zsibongó kérdésektől villogott az illatos félhomály.

Ám Erzs szipogott, könnyeit szárította, egyedül maradva, még kisujja végét önkéntelen belemártotta a tányérkába, nyalakodva gyermekes ösztönnel a hűlő lekvárból: megható csipegetés! Nelli visszatért végre, több hasas üveggel, s Erzs kirántotta ujját a bánatához méltatlan édességből: fölnyúlt pátosza koturnusán:

- Dolgozni fogok, nem magamért, a kislányaimért, és megmutatni, hogyan él egy asszony, egy modern nő az eszével, a tehetségével, férfi nélkül, meglátod, Nellikém! Ó, Nelli, én neked adom őt - mondta -, nekem csak szenvedés már; én neked adom őt!... - s folytatta még, érzelmes színésznő, aki alig várta már vissza közönségét, de csak azért, hogy rögtön elfelejtse, a helytel és idővel együtt, mert az igazi színész időtlenül és önmagának beszél.

Nelli rémülten hajolt a hasas üvegek fölébe, tömködté be a lekvárt, hogy jó sűrűen tele legyenek, szólni, hallgatni, elfutni akart, ijedt mondatok hegyeit tördelte.

- De Erzszi, megharagszom! Tettem én valamit? Bolond vagy!... Itt hagylak...

De Erzsit nem zavarták a nézőtérről feldobált szavak.

- Téged szeret! - zengett újra, mint egy vezérmotívum, ajka színpadáról; romantikus kötelességeket idézett, ajtókat nyitogatott, melyeknek jobb lett volna zárva maradni. S mint két vívó harcoltak ők akkor, gyarló fegyverekkel, melyek közül az egyik a Szív, a másik a Szokás: az egyik hajlékony, a másik törekeny. S Nelli futni szeretett volna már a harcból, széttörni a fegyvert, odadobni a lekvárosüveget a konyha kövére - de egyiket se tette; hogy is tette volna? A lekvárt el kellett osztani az üvegekbe; szorgalmas kezei maguktól dolgoztak. Közben Imruskára gondolt: kis éhes, aki az udvaron szaladgál.

- Jézusom, uzsonnát kell adni a gyerekeknek!

Végre megteltek az üvegek. Nelli megmosta ragadós kezeit, leeresztette felgyűrt ruhaujját. Erzszi felállt, elcsöndesedve. A kiáltás, hogy barátnője kimegy, s az érzelmes percek véget érnek, bizonytalanná s szinte alázatossá tette. Szükségét érezte, hogy egy utolsó, mentül lélekbemarkolóbb akkorddal felejthetetlen benyomást tegyen távozó közönségére.

Odalépett Nelli elé, megfogta két kezét, még nedvesen:

- Ó, Nellikém, akármilyen történik is!...

S mélyen, mélyen a szemébe nézett:

- Barátnők leszünk!... A sírig!... És én nem fogok rád haragudni soha!...

- Eressz, erressz! - Nelli végső zavarában idegesen kerülte a nagy, kék szemeket, s a szemek kergetőztek, mint négy eleven egérke; ketteje - Nellie - megültek a megtelt üvegeken, kisorsantak az udvarajtó felé: - Eressz, sietnem kell! - keze erővel kibújt az Erzszi kissé nagy kezéből, mint síkos teste kicsi, de ügyes birkózónak; majd megsajnálta, karonfogta, ahogy szokták egymást: - Jere, Erzsikém, uzsonnát adok! - s már menekült.

Menekült, húzta magával a szoba felé, ahol nem lesznek egyedül.

És szinte megörlött, mikor az udvaron Gyulát látta meg Miskával.

9

- Egy elveszett asszony kerestetik! Hol a kisbíró? Már ki akartam doboltatni. Asszonyom! Márkinő! - s messzire lengett a grációz kalap. - Nem öröm látni két ilyen barátnőt?

Miska morgott egyet. Miska úgy érezte magát, mint János vitéz a boszorkányok közt: harcban alaktalan és testtelen lényekkel. Miska száját lakat fogta a nők előtt: de már fontolt időt és formát őszinte beszédre. Miskát öregek hálójá környékezte: de férfi ő, s már emeli kezét, széttépni a hálót.

Egyelőre csönd volt.

- Uzsonnát eszik? - kérdezte Nellike.

- Kisztihand, semmit, semmit. Mondjon valamit, amit nem ettem ma. Lajos-napról jövők.

- Képzelem - szólt Miska. (Ő, bölcsen, ebédre hazaszökött.)

- Ott még délelőtt van. Egyenesen jövők. Tósztot kellett mondanom, hölgyeim. Nagyszerű tervek, új gondolatok! Figyelj csak, Miskám: holnap csinálunk egy kirándulást. Figyelj csak: Sót vidéki Turisták Egylete: hogy hangzik ez? STE! Bennünk magyarokban semmi érzék a természet szépségei iránt. Sótnak gyönyörű vidéke van... Ha németek lennénk, útjelzések volnának itt és menedékházak... Kimegyünk a Csörge-tóhoz... Egész napos kirándulás: oda kocsin és vissza vonaton. Nem elég az újságban agitálni... Példát kell mutatni a jó sótiaknak... Holnap úgyszincs tárgyalásod.

- Azt hiszed, hogy csak akkor van dolgom, mikor tárgyalás van?

- A munka várhat. Altasd el kissé a bíró szent lelkiismeretét! Kár volna ezért a gyönyörű időért.

- Hát menjetek magatok!

- Magunk? Nélkületek? Nem, barátom, mi sehova sem megyünk nélkületek. Az Isten is úgy akarja, hogy mi együtt járjunk: ahol a jobb láb, mellette a bal is!

Miska kezei láthatatlan kardokat emeltek, készen arra, hogy a következő pillanatban - azaz holnap - lesújtsanak velük, s széttépjék a hálót. De egyelőre Gyuláé volt a tér.

- Nélkületek? Nem, nem. Egyszerűen unnók magunkat nélkületek. - így mondta: *unnók* (ahelyett, hogy: *unnánk*); s mindjárt hozzáfűzte Gombos Cirill cisztercita tanár tekintélyét, aki Sót nyelvésze volt: a névnapi lunch-ön nyelvtisztaságról vitatkoztak. S átérkezvén már a Hintáss gyerekek, szökevény anyjukat keresni, Gitta, apró tudós ő maga is, megkérdezte:

- Igaz, hogy a kettőspontot azelőtt úgy hívták, hogy: *popont*? - Imruska éhes volt, Nelli türelmetlen, Gyula azonban az újságot tépte föl, kivéven a postás kezéből: *A budget tárgyalása*. A parlament minden magyarnak szívéen feküdt. Tudni kell pedig, hogy Gyula szívesen beszélt a Pénzről: Miskát nem érdekelte ez, az ő életében a Pénz nem játszott szerepet. Becsületes munka, tisztességes, biztos megélhetés: elég! Dehogy, dehogy elég! (Reklamálta Gyula.) A Pénz dicsőség! A Pénz hatalom! Panegiriszének, ha egyszer rákezdte, nem volt vége-hossza. *Budget* bizonyly arra való szó volt, hogy fölszakassza ezt a zsilipet; lévén a Pénz az ország életében éppúgy *nervus rerum*, mint akár Gyuláéban. A szavak különös színt nyertek a későbbi események világításában; s Gyula ezúttal sokak véleménye szerint elárulta magát: lírikus próféta.

- Te azt hiszed - mondotta Miskának -, hogy az Állam van legfelül, s a guruló arany- és ezüst-darabok csak apró kerekék - no bizony jó sáros kerekecskék -, arra való, hogy az Állam szekere szaladjon, guruljon, lábra kapjon rajtuk. Csodálkozni fogsz majd. Meg fogod látni, hogy a szekér nem arra szalad, amerre hajtjátok, hanem amerre a kerekék viszik. Nagy úr a Pénz, barátom!

(Künn zúgott az élet, munka, vállalkozás; állami szerződések, üzletek stb., ez volt az a kor-szak - szürke, de gazdag következményekben -, amit a Magyar Állam Üzleti Megalapozásának lehetne címezni; Miska még nem tudta, mit jelent ez. Miska és a hozzá hasonlóak úgy vélték, hogy a Pénz az Állam szolgálja; s bár becsüléssel, mert becsülni kell a legkisebb kereket is, de *lefelé* tekintettek rá. Úri ösztönei megvetették a pénzt; alacsonynak látták; s a

pénzemberben most is a boltost érezték, aki messziről fut elibük a pulthoz, és kiáltja, hogy: „Alászolgája!” és: „Méltóztatik parancsolni!” De Gyula már sejtett valamit; nyugtalan és helyét nem találó lélek léteére előreröpült, mint a madarak; fantáziája ugrált mindenféle csillogások felé, s szarka módra ütötte csőrét a körülötte villanó fényekhez: nem megfogni őket, csak játszani velük... Nem erő volt ez, hanem gyöngeség: bolondos prófétaság, mely tovább látott a józan madárnál: túl a fészken! De ez megint csak magyarázat, s Gyula beszéde nem szorul magyarázatra: ő pénzről álmodott, s ezt az álmot senki sem fogja szokatlannak találni.)

- Ha sok pénzem volna - mondta Gyula -, töméntelen; sorsjegyen nyernék, vagy Rothschild bízna rám egy pörét; eh, dehogy, én magam lennék Rothschild, föl találnám a repülőgépet, és szereznék vele milliókat; vagy akár sikkasztanék, betörnék, mit tudom én!... ha találnék egy erszényt az utcán, mint a Kováts Laci tegnap, isten uccse: mi mindent tudnék én tenni a pénzzel! Azt hiszitek, hogy itt maradnék? Nem! mennék Itáliába, menekülnék - ó, hogy kellene nekem *éppen most* pénz! A pénz jó kulcs, gyerekek, láncokat oldana, a rabból császár lesz, minden szabad! A pénz föloldaná a rejtett szerelmeket. Ha pénzem volna, röpülnék, hatalom lennék, római császárok lelke ébredne föl bennem. De szegény vagyok, gyerekek, minden kutya megugat, magam is kutya vagyok... Szegény ember-kutya...

És hasonlókat mondott, panaszkodva a távollevő istenségre, akinek aranyai a zsebben viselve jobb erősítői az idegeknek, mint a nyakba vetett „villamos regenerátor”; megátkozta a Miska puritánságát, aki azt mondta, hogy „szegény ember is lehet jóra való”; bűnökre és különös szerelmekre sóhajtozott, bolondos vágásokkal az asszony felé; rabnak érezte magát, és lelke lihegett akár még az egynapos kirándulásért is, szabadba, a szabad „természetbe”! Ami csak a pénzzel, fuvardíjjal, vonatjeggyel megszerezhető kalandot jelentette: szökést a szürkéből.

Ó, künn lenni, kívül e nyomorult Sóton, igen, a kocsi pompás szelében vagy a vonat pamlagos robogásában.

- Örül a szívem, ha a lokomotív szenes szagát érzem... Vagy a lovak jó istállóillatát... Ugye megyünk holnap, kedves Miskám? - Miska meglepve emelte föl homloka redőit:

- Hova?

- A Csörge-tóra.

- Holnap nem.

Miska válasza spártai volt.

- Akkor hát vasárnap.

- Ha Nelli akarja...

- Vasárnap. A kocsit megrendelem. Vissza vonaton jövünk. Az *arranzsört* vállalom. Vasárnap. Jobb is, mert ma későn fekszem le. Nem leszek itthon vacsorán, gyerekek. Elígérkeztem a kaszinóba. Ügyvédnek mutatnia kell magát. A világ hív. Sajnos, nem időzhetem örökké ebben a drága, kedves, meghitt, boldog családi körben. Ó, Miskám, Damónom, Püladészem, ha barátságunkra gondolok, szívem dobog, és mellem földagad! Engedd meg, hogy megcsókoljam fiadnak homlokát, szimbolikus csókkal, mert nekem nincs fiam!

S csakugyan szimbolikusan (mint minden gesztus, az almát kínáló Éváétól kezdve, mint minden csók, Júdásé vagy Kleopátráé) a nagy bajusz a kis homlokra nyomódott. Miska elfordította tekintetét, mert férfiszemérme távol volt csókoktól s minden nyilvánításától szokatlan érzelmeknek. Imruska, apja fia ebben, különösen szégyenkezéssel húzódozott: leguggolt,

és bevonta fejecskéjét, mint erőszakos és érthetetlen varázslat elől. Kis szíve határozottan rosszalta a dolgot: vitte anyja ölébe az utált csókokat, mint egy ismeretlen gyalázatot.

- Nekem csak lányom van! - S Gitta hallgatag szemei féltékeny okossággal nézték a jelenetet. Állva folyt ez, Gyula pillanatonként indulóban; de beszéde újból és újból fölfakadt, mint különös forrás... Nelli azonban türelmetlen volt, hogy uzsonnát adjon Imruskának. Hisz már megvolt vacsoraidő is! A nap, mint egy megtarthatatlan súly, csúszott le lassan a közel szőlő-hegyek mögött. Már megint este volt... A föld egyet fordult, és mindnyájan öregebbek voltak egy nappal.

ÓPIUM ÉJ

1

A nőtlen emberek Sóton - azok, akik az úri osztályhoz sorolták magukat - a kaszinó vendéglőjében szoktak étkezni. Egyetlen nagy asztal egyesítette a „társaságot”; s bár a vendéglő nyilvános volt, s a széles terasz is szabad mindenkinek, ezt az egy „tabut” nagyon respektálták.

A többi asztalok nem is számítottak. Zsidók, átutazó vigécek ültek ott, akiken az urak kötelességüknek tartották olyan módon keresztülnézni, mintha a világon se lettek volna: nem megvetésből, hanem mert úriember nem vesz észre idegent. Vagy gazdag iparosok, akik sörözni ültek be, s mély alázatossággal köszöntek át az urakhoz, noha azok koldusok voltak ömellöttük.

Az úri társaság ma későn érkezett. Két ilyen iparosféle ült csak egy mellékasztalnál, mikor Kováts Laci, óvatosan, s mintha csak sétálna, befordult a félhomályos kertbe, s bekémlelt a nagy veranda üvegkockáin. Az úri asztal még üres volt. Üres az öreg Szabó Gábor műszaki főtanácsos úr helye is, aki mindig legkorábban szokott jönni, mert a tyúkokkal fekszik. Kováts Laci restell belépni az öregúr előtt, s visszafordul. (Ifjú szeladonhoz mégsem illik ily korán vacsorázni.)

Az igazat megvallva, nem annyira az éhség hajtotta, mint az unalom. Semmiféle programja nem volt e délutánra. Teniszezni mehetett volna, de a teniszdresszén épp a napokban nagy szakadás támadt, s hiába tartott többszörös szemlét egész ruhatárán, semmi olyan darabot nem bírt felfedezni, amiben játszani nem lett volna komikus és minden szokással ellenkező. Erről hát lemondott, látogatásokra gondolt, de sehol sem tartozott vizittel, s nem akarta, hogy váratlan megjelenéséhez valahol esetleg magyarázatokat fűzzenek; a cukrászdára, ahol habos kávékat lehetett volna uzsonnázni, nem volt pénze, így járt a Kicsiségek e Poklában, lelkével, mely hírnévre, s szívével, mely szerelemre vágyott... Olvasnivalója semmi a világon: két regény, amit már hatszor is olvasott, s egyetlen komolyabb könyv, amit lelkesedésből diákkorában vett; de ebbe nem mert belefogni. Senki sem olvasott körülötte ilyent; visszariadt a nehézségektől. Az ablakhoz állt cigarettázni; alig várta, hogy hét órát elüssön a toronyban, amikor már nem abszurdum vacsorára menni. Még álmodozni sem tudott, noha költő voltához illőnek érezte volna ezt: mert oly untak voltak már álmai; obligát ábrándok, és mind egy-egy frázis... Még az álmai is a konvenció rabjai voltak. Valami föld alatti volt benne, de nem látta módját, hogy fölszabadítsa. Erői céltalanok, vágyai irány nélkül, s élete ama pokol, a Kicsiségek Pokla, láthatatlan és nevetséges labirintusokkal...

E labirintusok egyike vezetett most a vendéglőbe és vissza megint az utcára, különös tekervényekkel, hogy az ismerősöket kikerülje; mert Laci nem akarta sétáját magyaráztatni. Végre visszatérve, ismét benézett az üvegkockán, s nagy megkönnyebbedéssel látta az öreg Szabó Gábort ott ülni tányérja fölé görbedve a megszokott helyen, ami kor és rang szerint az asztalfő volt.

Föloldódott, mint a purgatóriumot járt lélek egy mogorva Szent Péter láttára. S belépett a teraszra, mely oly tekintélyes és fontos hely volt a Kicsiségek Városában.

A főtanácsos zordon viszonzta köszöntését; javíthatatlan agglegény, magányos, szófukar, ami elég, hogy különös és okos embernek tiszteljük őt Sóton. S a fiatalember leült az öregúrral

szemközt, az asztal túlsó végére, ahol az ő helye volt; közöttük nagy űr, korok és rangok űrje, melyet nyolc várakozó és üres teríték jelzett; s így ültek egymással szemközt a nagy, üres asztalnál, jó messze egymástól, kettecskén, öreg és fiatal, asztalfő és utolsó hely, szótlán.

Végre a főtanácsos, megtörölve száját, a nyakába akasztott szalvétával megszólalt:

- Nem akar eső lenni.

Örök refrén volt ez a napokban Sóton, kísérteties szószerintiséggel, kivált öregek ajkain, kik jobban érezték rokonságukat a kiszikkadt földdel.

- Bizony, rettenetes már a szárazság! - felelt a fiatalember. S csönd lett.

De Laci nyomasztónak érezte a csöndet.

Most a szúnyogtól, pillangóktól körülzümögött piszkos lámpa alatt feltámadt benne a tegnapi est, Hintáss, Sátordyné, s szeretett volna beszélgetni, benyomásait kiönteni, de nem tudta, hogyan kezdjen bele. Eszébe jutott, hogy nem arról kell beszélni, ami *őt* érdekli... Tág mezőkre gondolt, köves országutakra, ahol az öregúr kocsija gördülni szokott, hivatalos útjai alkalmával... Várta az ételt, unatkozott.

- Mikor megy megint útra a főtanácsos úr?

Az öregúr nem volt pertuba senkivel. De mogorvasága már odatartozott Sót nevezetességeihez: szinte elvárták tőle, hogy kimért és zord legyen.

- Holnap ki kell mennem... Egyes *műtárgyak* megrongálódtak...

Laci tudta már, hogy a *műtárgyak* hidak és útéptmények.

- Mondtam az útmesternek...

Laci alig figyelt. Közben megérkeztek a professzorok: a cisztercitáknál alkalmazott két civil tanár, akiket bár rangban kissé alacsonyabban állóknak tartottak, mégis befogadtak a törzsasztalhoz, a rajztanárt, mert „művész”, a tornatanárt pedig, mert „sportember”. Velük szemben még Kováts Laci is a leereszkedés attitűdjét élvezte, mert belőle még méltóságos úr is lehet, amazokból soha. Ők viszont tiszteltek mindenkit, aki úr és jogász.

- Hol voltál tegnap, Lacika? - kérde a tornatanár. - Sajnálattal nélkülöztük jelenlétedet.

- Hintásséknál fogtak vacsorára.

- Ki volt ott még?

- A báró és, természetesen, Sátordyék.

- Szép asszony, mi? - A rajztanár szeme megcsillogott, míg Laci fülei ok nélkül elvörösödtek.

- Te csak értesz hozzá? - A férfiszemek összevágtak.

- Barátom! Aki annyi modellt látott! - A rajztanár öntelt komolysággal beszélt. - Ez a mesterségem: a vonalakat tanulmányozni.

S nevettek.

- Vannak az isteneknek kedvencei - mondta a tornatanár.

- No! Ha még Hintássról mondanád! - A rajztanár mosolygott. Laci közelebb húzta székét.

- Gondolod?

Az öreg főtanácsos fölnyomta kalapját, s mogorván melléje nyúlva két ujjával, távozott.

- Legalább beszélhetünk - mondta a sportprofesszor.
- Miről beszéltek, urak? - kérde egy nagy bajuszos, vadászruhás alak, Várkonyi tanító, átlépve az iparosok asztalától, hol a népszerűség üllőjét verte, s üzleteket csinált.
- Csak egy pillanatra! - S leült, puskáját a falnak támasztva, szétvetett lábakkal.
- Természetesen Hintáss Gyuláról. - Laci hirtelen lelkesedést érzett fölformni magában, valósággal fizikai lelkesedést, amilyen fiatalembereket elkap olykor: egy pillanatra Hintássban élte a maga ki nem élt életét, be nem teljesített vágyait.
- Mégiscsak nagyszerű egy ember! - S e pillanatban rendén valónak találta, hogy a szép Sátordyné...
- Hát mondjátok meg, urak, miből él az? - Fontoskodó rosszakarat nyomult közelebb a tanító bajusza alatt. És áthozatta a pincérrel borát. - Miből él az?
- Ó, hiszen gazdag ember! - szórt volna Laci bálványára minden emberi csillogást. - Tegnap is...
- Gazdag? Nincs annak mása, mint zavaros ügyei! - A tanítót csak a pénz érdekelte. Laci azonban nem nyugodott.
- De hiszen tegnap is... - S pezsgőspoharak és pecsenyéstálak villogtak meg fantáziájában, borok színe, frissen bontott játszmakártyák hátai... Hogy ült Hintáss, nagyúri grandezzaival! És a szép lakás! - Hiszen ehhez pénz kell!
- Éppen az! Miből dobálja a pénzt? - Irigy és fenyegető sejtések lopakodtak a tanító szemében. - Alázatos szolgálja, bíró úr! - kelt föl egyszerre ülőhelyéből. - Elfoglaltam a bíró úr székét.
- Ó, kérem csak tessék! - Gruber Franci jött be, törvényszéki bíró, s az asztaltársaság rendes tagja: vén fiatalember, örök nősülendő, kétségbeesett mamák végső szalmaszála, leányzsúrok madárijesztője. - Tessék maradni, legyen szerencsénk.
- Hintássékról van szó, tegnap megint muri volt náluk.
- No, ez nem újság: ott mindig muri van.
- Nem gondolja, bíró úr, kissé túlságosan költekezik ez az ember?
- Csakugyan, vannak könnyelmű emberek. - Gruber Franci, mint halálosan rendes, fizetését szigorúan beosztó legényember, jó parti, aki már félre is tett, bizonyos megvetéssel gondolt a könnyelműekre. Ám a rajztanár jelentősen felhúzta szemöldökét, s finoman mosolygott:
- Bocsáss meg, bíró úr, ti ezt nem értitek... Mi, bohémek, ezt egész másképp ítéljük meg...
- Kérem, mindenesetre... - Gruber Franci mindenesetre művelt lélek volt, és elismerte a bohémság jogait. - Az ő szellemességével, mert azt meg kell adni, hogy szellemes ember...
- Zseniális ember! - hangzott egy bajusz alól, a másfajta lénynek kijáró kényszerű tisztelettel.
- Ó, zseniális! - Laci szemeiben két gyertya gyúlt a bálvány oltárára.
- Az ő okosságával... - folytatta a bíró.
- Én csak azt nem értem, hogy Sátordy...

Idáig jutott a beszélgetés, mikor Hintáss Gyula megjelent a terasz lépcsőin, könnyű lépteivel, ide-oda köszöngetve és fontossága tudatában, mint egy grandseigneur: bolondos pillangó, vígan szálldosva e szegényes fények körül.

Az éjszakák közelebb hoznak a Világ ritmusához, mint a nappalok; a csillagok közelebb vannak hozzánk, mint a Nap; a csillagok leszállnak közénk, és életünkbe avatkoznak; a csillagokat csak úgy lehet kizárni, hogyha lámpát gyújtunk; de a lámpa maga is valami csillagféle, s különös hatással van lelkeinkre; a bor is másképp csillog a lámpánál, mint nappali fényben.

Ennek az éjszakának különös és romantikus eseményei voltak, amelyeket nehéz tüzetesen elmondani. Csak egy-egy részlet villan meg az emlékezetben, mint sötét tárgy részletei éjjel a holdfényben; van, amit senki se látott, vagy aki látta, nem fogja elmondani soha; van, amiről csak ködös agyak tudtak számot adni másnap, akiket borgőz, szivarfüst és sűrű cigányzene fátyolozott.

Homály fedi azt is, hogy ezek az események mennyiben függnék össze a Hintáss Gyula történetével. A sóti pletyka sok mindenről beszélt, de ezeket a mendemondákat ma már nem hiszi el senki. Valószínű, hogy a Véletlen istene működött ezúttal is, akit a regényírók ignorálni szoktak, holott hatalmas úr, s édestestvére a komoly Sorsnak; nem állít akadályokat nénye utaiba. Ellenkezőleg: amit nénye kezdett, ő gyorsítja; a csomókat elvágja, a kerekeket megrendíti; olykor ugyancsak erősen, s nem törődik vele, ha valaki alájuk kerül is.

Ki állapítja meg az események igazi összefüggését? A regényíró nagyzol, pontokat köt össze, melyek a valóságban külön állanak; s elhanyagolja a pontokat, melyek rajzába nem illenek. Nem jobb-e egyszerűen a pontokat rajzolni: a történetek e csillagait, melyeket lelki szemünk úgyszólván annyira hajlandó a Sors csillagképeivé kötni össze? holott igazi összefüggésük és egymásra hatásuk láthatatlan.

Az első pont: Gyula. Az ő viselkedésében tulajdonképp semmi különös nem lehetett találni, mert ő egyforma volt mindig. A pletyka mégis sokat tudott arról, hogy Gyula az este, mielőtt a kaszinóba ment volna, mit beszélt, mit csinált? Például, hogy Sátordyéknál hosszú előadást tartott a Pénzről; zengte a Mammon hatalmát, és képletesen leborult előtte - mint Erzsi Juli néninek jelentősen ellúdbőrizte -, noha ebben sem volt semmi feltűnő, hisz ez kedvenc beszéd tárgya volt máskor is. Sóti detektívek mégis ezen a vonalon nyomoztak, s Gyulának egyetlen perce sem maradt ismeretlen, persze csak addig a pontig, amíg a kaszinói est emlékei fölüloltnak - mert attól kezdve minden ismeretlen. Sátordyéktól nem ment egyenesen a kaszinóba, hanem a Petrezselyem utca felé került, ahol a fuvaros lakott, az úgynevezett Stirling ház otromba udvarán át, s nagy hangon kiáltott be az ingujjas fiákergazdához, megrendelve Püspököt vasárnapra. Nehéz lenne megmondani, vajon gondolt-e ekkor már a vasárnap történetekre? Voltak-e tervei, határozott célja? Vagy minden, aminek történnie kellett, csak halmozott véletlen és a pillanat ihlete volt? Gyulánál ezt sohase lehetett tudni.

Itt a ködfüggöny leereszkedik, és most már azt kellene elmondani, hogy mi történt a kaszinó vendéglőjében ez éjjel.

Mint indus teaházak, melyek az éj előrehaladtával adott jelre egyszerre változnak át sötét, ópiumszívó barlangokká; egy varázsütésre más színt kap a levegő, az agyak elborulnak, pipák és különös tárgyak, furcsa szavak és álmok kerülnek elő, sárga füst és pára gőzölög föl: úgy ennek a helyiségnek is két arca és állapota volt, melyek egy varázspillantásban váltották föl egymást.

Az első állapot körülbelül tízig tartott. Ekkor hullt ki a „férgese”. Mikor Hintáss beért, még nem kerültek elő az ópiumpipák: a társaság ilyenkor új üveg bort rendelt, azután meg ő rendelt a társaságnak, vendég és gazda fölváltva, szigorúan bevett szabályok szerint. Hintáss itt vendég volt. Laci is úgy érezte, hogy tartozik egy litert hozatni, mert tegnap ő volt vendég

Hintásséknál - s ez az érzés izgatottá tette. Idegesen számolgatta, hogy egy liter ára talán telik még a megmaradt hatosaiból... Gőzsy Pepi ekkor már ott volt, megyei aljegyző, nagyszerű fiú, igazi úr, az tud ám mulatni! Hintáss ma különös kedvben volt, mindjárt egy literrel kezdte, s Gőzsy Pepi nem tűrte, tiltakozott:

- Hohó, barátom, ez csalás; az első liter mindig minket illet! Neked csak előitalhoz van jogod.

- Előital? Mi az?

- Egy sör vagy három deci. A liter az enyém.

- Egy liter bort! - súgta Laci a pincérhez, megérkezettnek véelve az alkalmat, lerázni terhét szívéből, bár garas nélkül marad.

- Telik az Erszényből - hunyorított Gyula.

- Micsoda erszényből?

- Hát nem tudjátok? Laci barátunk tegnap egy erszényt lelt az utcán.

- Tyhű! - rikoltotta Gőzsy Pepi. - Erre iszunk! - s agya tábláján, hol zavaros számokat törölgetett a Bor szivacs, fölremlettek az elhalványult számok szellemei. Ezek a számok adósságokat jelentettek: mert azokhoz a patríciussarjakhoz tartozott, kiknek egyetlen reményük a *novae tabulae*;⁴ legfőbb ideje lett volna neki is egy erszényt találni! - Erre iszunk!

És már nyúlt a pohárért, de a nevetés kirobbant, Gyula előadta a játékot, s már a rajztanár, kissé túlzott korrektséggel, megragadva az alkalmat, büszkébbnek és urabbnak mutatni magát ezúttal a joggyakornoknál, sietett kijelenteni, hogy ő nem venne föl talált holmit.

- De, azt a magas istenit neki, fölvenném én! - kiáltott Gőzsy Pepi, akit pedig mindenki igazi úrnak vallott a társaságban. - Úgy kell annak, aki elvesztette! Igaz-e? Hátha valami zsidó volt, igaz-e? - Gőzsy Pepinek volt már dolga zsidók erszényével.

- Zsidó is éppoly derék ember lehet, Pepikém - kezdte Gyula okosan és elvből, ügyvéd és szerkesztő s mindig liberális. Pepi nedvesen csillogó szemeket emelt rá.

- Igazad van, pajtás, csak egy a baj! - mondta, mintha valami titkot súgna. - Az a baj, hogy a zsidó nem tud bánni a pénzzel! Láttál te már zsidót rendesen, tisztességesen, magyar ember módjára mulatni? Igyunk, pajtás! - Pepiben már az ópiumláz égett: nemzetének privilégiuma.

- Zsidó nem tud mulatni, igaz-e?

Az utolsó kérdés a pincérhez szólt, aki jött már, készséges szakértő, a Laci drága literével.

- Igenis, kérem - lép színre most a pincér alakja, nyápicán s vihogva -, de nem sajnálják a borravalót - és újra vihogott.

- Mi-it, öcsém? - riadt Gőzsy Pepi, mint egy ausztráliai csodára. - Te új legény vagy ott! Mi a neved?

- Józsi.

- Tudod-e, ki vagyok én? Akit úgy hívnak, hogy Józsi, az ne komázzon Gőzsy Pepivel! Hol tanultad az impertinenciát? Honnan jöttél?

- Pestről.

⁴ *novae tabulae* - új adóskönyvek

- Zsuppon lóduasz vissza! Szolgabíróval toloncoltatlak el! Eredj a zsidókhoz borra valóért! Rót úr! - Rót már jött, s hebegett, kövér sváb - nem zsidó -, ő a pincért csak épp ma vette föl, próbaidőre, s már küldi is szélnek; tetszik tudni, rossz fajzat, pesti fajzat; pedig megbecsülhetné magát, mert öt gyereke van. Ópiumidő közeledett, dzsinnek éjszakája s a dzsinnek emberi sorsokon gázoltak keresztül ilyenkor: a pincér egy emberi sors volt. Dzsinnnek szele érzett a levegőben, s a szomszéd asztalok kiürültek: hullott a férgese. De Gyula józan volt, s Laci még távol az ópiumpipáktól.

- Sohse búsulj, pajtás! - biztatta Gözsy Pepi, örökös tagja s született pártfogója az aranyifjúságnak. - Zsidó lányt veszünk el, és nem kell többet erszényt találni! - folytatta huncutul, oly témát pendítve, mely azon években államférfiak témája volt. De Laci tiltakozott a nemzetmentés ilyen módja ellen: ő liberális, s helyesli a korlát lebontását, mely szerelmes szíveket választ el; de pénzért nősülni, aljasságnak vélné.

- Úgy van, barátom - kezdte Gyula.

...a szerelem mindent

Pótol, a szerelmet nem pótolja semmi.

Sajnos, költők vagyunk, s ideáljaink: haza, szabadság, bor, lány, nem kufár pénz. - Szerkesztői tekintéllyel beszélt. - Szárnyra, fiatal sas, mit ér a föld porához tapadni!? És mégis... hol veszed a szárnyakat? - Laci homloka lüktetett; exet ittak, s a cigány megszólalt. Laci már másnapos volt, lelke húrjai fölhangolva, mégis zenétlen, mint szélcsendben az eolhárfa. Szélcsend kora volt az... Régi szavak szellője kifáradt, s a húrok tikkadtak. A *nagy idő* elmúlt. A lány köteles udvarlást jelentett s majdan házasságot; távol és száraz ábránd, mint egy előlépés. A bornak muszájíze volt, s a liter ára komoly gondot adott: kitől fog kölcsönkérni? Maradtak a szavak: s a szavakban is van mámor, aki költő! De lehet-e ma költő, mint Petőfi? Ó, bizony! Lacira ráfért az ópium; de hol az ópium annak, aki liter borát nem tudja fizetni? - Pénz kéne, pajtás, éppen nekünk kéne! *Mi* tudnók használni! Másképp lenne minden! - Bor, lány! Sőt nagyobb dolgok: a Haza, a Műveltség oltára: az Irodalom, mely ma tengődik, mert ki vásárol könyvet? A Szavak újra fölcsillantak. Ez volna valami, nem mint Wintersberg Gida, kártyára és cigánynak dobálni örökölt százezreit! - Hogy zsidó nem tudja, mit kell a pénzzel csinálni, Pepikém? Ti talán tudjátok?

- Mi-it? öcsém! - rivallt rá Gözsy Pepi, s ebben a pillanatban egyszerre mintha csak a díszletet változtatták volna - szinte, mondom, egy pillanat alatt: más színt kap a levegő, zene hallik, megforog a terem, előkerülnek az ópiumpipák... Wintersberg báró és mások álltak a terasz lépcsőin.

3

Héroszi és romantikus gőzökbe fül a többi. Ezek az éjek voltak azok, amikről Sót évek múlva is legendákat beszélt. A hőstisztelet mélyen gyökerezik az emberi természetben, és Sónak megvoltak a maga hősei.

Gida báró a Pénzdobálás hőse volt, az áradó aranyfolyamoké. Gözsy Pepi a Duhajság hőse. De úri duhajságé. Dűhe és kedvességei egy középkori lovagot idéztek. Egy-egy muri három napig tartott. Méltó versenytársak akadtak. A bor harcok szellemét bűvölte, melyek nem is voltak nagyon ártatlanok. Különös párbajok estek, falusi bicskázások úri testvérei. Egyszer hordágyon vittek ki egy pajtást. Gözsy Pepi mellette bokázott végig a hajnalodó utcán, s kínálgatta

borral. Félholtan is ivott. „Azért pajtások vagyunk! Magyarok!” Akhilleusz és Hektór csókolgatták egymást. Furcsa fogadkozások történtek. Gőzsy Pepi egyszer a bajuszát vesztette. Ez híres eset volt. Vitáztak valamin. „Ne mondd ezt kétszer, mert isten uccse levágom a bajsod! De bizony mondom!” Egy zsebolló nyisszant, s megtörtént a csúfság. Meg is verekedtek.

Ezt nem helyeselték - a bajusz nagy dolog volt. „Elvégre a tréfának is van határa” - mondta Gruber Franci. Bizonyos úri tapintat kötelez részegen is. De más hősködések, virtusok, csúfságok, ahol bajusz helyett csak élet és vagyon, ősök vagyona és utódok élete hullt a füst között az asztal fölé, dicsőséggé és legendává lettek. Hős kellett, volt is, a fantáziának. De mit tegyen a hős, erejével? Béke volt, „rohasztó béke”, mint mondani szokták. Mi célja lehetett volna itt a hősiségnek? Künn csak ment minden, hivatalból: s a Hivatal megóvott, eltartott, vigyázott ránk. Minden önállóság felesleges volt és nem is úri. Így a hősiesség öncél lett, a legszebb valami: *l'art pour l'art*, tragikus, meddő szépség és ópium.

Gida báró a pénzét folyatta ezeken az orgiákon, mint más a vért és bort, aranyat hozva áldozatul a magyar Krisztusnak. Szívét megejtette a magyar ópium: s mint renegát vitéz, túlzón pecsételte rettenthetetlenségét. Osztrák voltának furdalása sarkantyúzta folyton, mutatni, hogy magyar! S bús magyarként omlott az asztalra könyökkel, míg a tanító, s mind aki a férgesből még maradt, elpárolgott, mint megkésett éji kóborló a dzsinnek utáiból.

A báró, mint egy duhaj Sobri, sötét lángot vetett, a dzsinnek hiúsága fantasztikus számokat dobált fel.

- Zöld asztaltól! - Honnan is jöhetett hát a hős, ha nem egy szeszélyes istennő templomából?

- Vesztettél?

S itt ezrest jelentett minden szám!

- Egy...

- Kettő...

- Három...

Álmok ecsetje minden szó. Ezer s ezer forint!

- Négy...

- Öt...

S könyök helyett ököl csapott az asztalra, mint a betyár ökle, pusztai csárdában.

- Mi az neked? - robbant egy hang a csöndben, s érzett rajta a boldogság, hogy van, akinek ezt mondhatja. - Mi az neked, Gida?

- Igazad van! Semmi! - S Laci kebelében fölbámult az érzés, mert megtudta, hogy emelték a szekszárdi árát: mégis könnyelműség volt a litert rendelni! S hogyan vallja ezt be, hol ezresek semmik? Szédült.

De különös vigaszt készítettek a mesék tündérei. A magyar keleti faj, s még nem fogyott el Ezeregyéjszakája.

- Az az úr, aki veszít, nem aki nyer! S most először is: igyunk! Minden, ami az asztalon van, az én számlámra van.

Sokkal nagyobb tündérségek első villanása. De Hintáss, báró, gróf, herceg, fejedelem, a protestálás szószékére lépett, mely ismerősen görbedt ügyvédi s magyar talpa alá.

- Hohó! Azt nem engedhetjük! - S Gőzsy Pepi salomoni ítélőtrónra ült.

- Mindenki fizeti azt, amit megrendelt. Ha tetszik, rendelj újat!

Laci csatlakozott a protestálókhoz, bár zsebe fájt belé.

- Hát jó, nem! Hanem akkor, pincér, vigyen el mindent, ami az asztalon van, s majd én rendelek újat az uraknak.

- Nem hallottad? Lódulj! - rezzentett rá a kábult pincérre. Az elgázolt sorsocska megvonaglott; kétségbeesés és ámulás közt; *anima vilis*.⁵ - Először is sampányert! Előre! És cigányt!

A cigány már ott is volt, s a báró, örök gavallér, fölkapta poharát:

- Éljenek a sóti szép asszonyok!

S Laci újabb rémületére, folytatta:

- Ma végig fogjuk muzsikálni őket. Mindenki nevezhet.

Kit nevezzen? Venus, mint Bacchus, új zavar volt neki.

De az Ezeregyéj még csak most kezdődött. Guci, a primás lépett Harun al Rasid elé, sanda és foltos indiai gnóm.

- Nem fog a vonónk, méltóságos uram! - S szeme fehére villant, mint forgó céltábla golyója.

Kincses gyanták tradícióit követelte.

- Úr nem nézi a pénzt! - A Teljesülés teli markából bankó hullt a fekete tenyérbe. Kék has, ropogós csoda, bűjt, lángolt, sistergett.

A gázolt sors (elcsapott pincér, öt gyermek éhével) szédülve pislantott.

Lacinak csillogott a szeme, lüktettek a halántékai.

- Ezzel a pénzzel...

Álmai meglobogtak, mint fáklyák a szélben. Különös hatalmak vannak a világon. „Pénz kéne, éppen nekünk!” - csillogtak a Szavak. Mennyi pénz kéne például - egy lap alapításához? Laci álmai rímes szavak voltak; már csak szavak: tettekre nem vágyott. De a szavak, még némán s már zengve, kellették magukat: ópiumtündérek, papirosruhában. Mennyi kéne? Nem tudta... de ezer forint nagy úr. (S legalább a literét fizetni!) A Sátán éje volt ez. S talán minden azon fordult meg, hogy milyen arcot vágott Laci abban a pillanatban.

- Laci az erszényre gondol!

Kacagások kórusa zendült, forró keveredésben a muzsikával. Laci és az Erszény: már anekdota volt. S ami aztán következett, azt nehéz tisztán látni az Ezeregyéj forgatagában: zene és kacagás villamos áramot fejlesztett, töltött, halmozott; s Laci feje elektromos gomb volt. Semmi sem csigázza úgy föl a belső elektromosságot, mint kacagások központjában állni. Laci szinte hálás volt Hintássnak, aki megint egy szivart dugott a szájába:

- Vigasztalásul, Lacikám! - míg a többiek kacagtak. Düh, szégyen, szédülés forrt a Laci májában, mert valaki egy rossz erszényt vett elő, s oda akarta dobni a cigányok közé.

- Most vásároltam a Schapringernél két forintért újat.

- Megállj! - kiáltott a báró. - Add ide! Aki úr, legyen úr!

- Mit akarsz?

⁵ *anima vilis* - hitvány lélek.

- Csak nem fogod üresen eldobni?

S már gyömöszölte bele a bankókat.

Sót legendái még soká fognak beszélni erről az éjjelről. A hős az esztelennél kezdődik: nőre költeni a pénzt, élvezetekre tékozolni bölcs és nyárspolgári dolog. A báró vesztett ez este! Most hát megmutatta, hogy semmi az neki! Ám Laci, végletekig feszülve, kipattant: szónoklat gyúlt össze a torkában, szent felháborodás; a Bor papja lett volna ő is, mint annyian, ha félénksége bele nem fojtja a szót: mit nem tenne ő evvel a pénzzel! Ennyi pénzzel! Idealista volt... Szegény, szegény fiú volt... S a gúnyolt ember érzékenysége mozdult benne... Jogos harag öntötte el... s halk költők féltékenysége a hangos cigány ellen... Ó, ha kitörhetett volna, mint egy keserű ár!...

Minden rabság, a Kicsiségek Poklának minden kínja ott volt a torkában. Igen, majd lesz ötvenéves korára táblabíró; mit ér az már akkor? Mire vén számár lesz... Addig meg csak így nézhet mindent ablakon keresztül. Úr és mégis koldus, és itt kell ülnie, bárói virtusok asztalánál... Mindez ki akart törni belőle, forrott és zúgott már, de az utolsó pillanatban beleütközött valami nevetséges csekélységbe, és megtörött rajta, mintha készülő lavina megtörik valami kiálló nyomorult karóban, s zúzódba szétesik:

hogyan szólítsa a bárót?

Nem tudta hogyan szólítani. Tegezze most, mikor ennyi kellemetlen dolgot akar neki mondani? Most kezdje a tegezést, holott eddig nem merte visszategezni? A társaság tagjai közt a látszólagos egyenlőség mellett a legnagyobb távolságok voltak. Laci egyszerre falakat érzett a helyzet és mondanivalója közt, és fájóan beléjük ütközött. Lehetetlen volt beszélni, s mindaz, ami a levegő elektromosságából összegyűlt bortól meglágyult lelkében, könnyé és szakadozott szavakká zuhant szét, bár a báró borosan és el-elfúlva bizonyítgatta:

- Pajtás... Báró a kutyád! Itt mindenki pajtás!... Urak és magyarok!... Úr az urat nem urazza! Pajtás!...

- Pajtás!... Báró pajtás!...

Az érzékenyedés perce volt ez. S most körülbelül meg lehetett érteni a panaszt.

- Pajtás... ha a felét ennek a pénznek, amit így elszórsz most, nekem adnád, az én szerencsém egész életemre meg volna csinálva...

- Igazad van, barátom! - kiáltott a báró. - Nesze, barátom!... és nesze!... nesze még! - s a zörgő, kék hasú, ritka, drága, angyalos papírok egymás után hulltak az asztalra, míg egy vagyon feküdt Laci előtt.

S a cigány tust húzott.

4

Éj és mese tart még.

Hogy hogyan került a Kincs az asztalról a Laci zsebébe, arról a hagyomány egy kissé zavaros; de úgy látszik, igaz az, hogy Hintássnak volt ebben valamilyen része. Hintáss itt a Kígyó szerepét játszotta, aki az első ügyvéd volt a világtörténetben: Peithó istenasszony avatottja. A Kígyó szava jól illett Harun al Rasid éjjelébe; ahol úgyis allegorikus szörnyek csatáztak a zene tördelt hullámain. A Kicsiségek Poklában aludtak a lelkek; de néha álmodtak. Ez álom volt.

Az Okosság, mely ébren hű fegyvertársa a szürke Megszokásnak, most szokatlan dolgokra biztatott.

- Bolond volna, ha el nem tenné! - mondta az Okosság, s szavainak íze a Bor ízére hasonlított.

- Jobb helyen lesz nálad, mint énnálam - izmosodtak meg apró gondolatok, Teljesülés asszony türelmetlen és kíváncsi apródjai.

- Rajta! - kiáltott a Kaland, mint vad kártyás, kinyújtott kezekkel.

Hintáss szemei, mint a rábeszélés gyertyái, emelkedtek ki kígyónyakon a káoszból.

- Kapd el hamar! - unszolt a Félelem, és már ugrott volna békalábaival.

- Úr nem veszi vissza ajándékát! - kiáltott a báró.

- Bizony, Laci pajtás, vagy a tied, vagy a cigányoké! - mondta az ügyvédi sajnálkozás, s a Haza oltára kigyulladt, a Kincs most már milliónak látszott, versek zsongtak a füstben, költészet és irodalom egy Lapot követeltek, a Szerelem koszorúkat nyújtott, és Laci úgy ült ott, mint ama hegy, mely körül az elemek csatáznak, szédülve és kissé bután, mint az Arénára kivetett állatka, melyet körülhabzik a boros Kíváncsiság, a nyugtalan Rábeszélés és a fojtott szájú Várakozás, mind közelebb toluló gyűrűkben. Telepátia bizonynyal létezik, s az Állatkát különös szempárok hatásai érték: bolond fiskális, veszni indult báró, a sötét pincérszemek a háttérből. Zsúfolt áramok kereszttüze. Öntudata csak annyi volt ezeknek a perceknek, mint az álmoknak van; a Kicsiségek Pokla álmodott, a báró keze kinyúlt, zseb zizzent, s a társaság nemsokára künn volt a holdsütötte utcán, mely fehér volt, fehér, a végtelenségig, valami különös, elvarázsolt utca, oly sajátságosan tágas és kihalt, és hideg, vak fényben...

- Szibéria! - kiáltott Hintáss Gyula, a messze és titokzatos fehérségekre intve, melyek a nyári hó kísértetiességével döbbsentettek.

Laci zsebe ragyogott és dalolt, mintha egy villanyos lámpa volna ott, mely kigyullad minduntalan; vagy énekes madár, mely vergődik s csicsereg.

- Hazakísérjük a fiskálist! - adta ki a jelszót Gőzsy Pepi. - És megmuzsikáljuk az asszonyokat.

A cigányok mentek elől.

A Csönd orgiáját hasították ketté.

Kis házak nagy mezőkben riadoztak.

Kutyaugatás feleselt messziről.

Friss levegő izzadt a homlokokon.

A városháza előtt egy darab aszfalt volt, azon különös figurák támadtak a holdban, amilyenek ily alkalommal szoktak támadni: vizesnyolcasok és betűk, az Ideálok kezdőbetűi! Laci egyszerre Budapestre gondolt, a nagyszerű és bűnös városra, amelyet nem ismert... a nagyvilági, fényes éjszakákra, kivilágított vonatokra, színpadokra, nőkre, egy orfeumelőadásra, amit egyszer átutazó „művészekről” látott... keblekre, combokra...

Szeretett volna otthon lenni. Álmaikat rendezni.

Úgy érezte, hogy az Élet kapui kinyíltak.

Aztán megint a szégyen égett föl az arcán, szerette volna visszavágni a pénzt, büszke szavakat és gesztusokat forralt, leteszi a pénzt valahol, gondolta, s elszalad...

Már a társasággal nem lehetett beszélni...

Csak Hintáss, éppen ő, aki borosnak látszott sokszor józanon is, most borosan józan volt, akár egy komoly úr, aki játékos leereszkedésből, és mindent megértve s megbocsátva, elegyedik fölényes nézőnek egy mulató kompánia közé. És zenével, mint Samszeddin nagyvezér, tér a varázsúton nyugvóhelye felé...

Imruska ez éjjelen a hegedűk hangjára ébredt föl, ami olyan volt, mint különös állatok vonítása: nagy macskák és ijedt majmok visítása, ismeretlen madarak trillái és közbe-közbe és alul valahol valami vastag bőgése egy nagyon szőrös és erős és ügyetlen és szomorú bestiának. Aztán meg tompán és mézesen és messziről jöttek a hangok, hogy Imruska sírni szeretett volna. A holdvilág átsütött az ágyacska piciny lajtorjáján, és Imruska fölkönyökölt, és belefogózott a lajtorja fogaiba, és átlesett a félig nyitott ajtón a másik szobába, ahol anyi és api alucskáztak.

Ők is felébredtek.

- Hallja? - kérdezte Nelli, a zenés neszre figyelmezve.

- Az a bolond Gyula most jön haza - mondta Miska.

- Éjjeli zene - mondta Nelli, s álmatlan fejéből kék madarak szálltak a holdvilág felé.

Az Ezeregyéjjel itt beborul, s a mozivásznon Laci karcsú alakja jelenik meg, amint kissé bizonytalan léptekkel megy át az özvegy Hoffmann-né udvarának fehér éjszakáján, akinél lakott hónapos szobában. Kezének mozdulata bizonynyal szimbolikus e földi életre, amely csupa látszat: mert zsebéhez kap, mintegy kérdezve, nem álom-e? s arca a jövőbe néz, mely mindig ismeretlen. Ezzel a mozdulattal tűnik el szemeink előtt és minden szemek előtt.

GYILKOSSÁG ÉS SZERELEM

1

Hajnalban végre megjött az eső, hangos, egyforma csöppek végtelen zuhogása áztatta a mezőt. Reggel (péntek volt, szürke és borús hangulat) Erzsi szaladt át Nellihez.

- Hallottad már az újságot?

- Micsoda újságot?

- Juli néni volt át, és mesélte.

- Nem hallottam semmit.

Nelli fején babos keszkenő volt, menyecskésen, ott álltak a konyhaajtóban, a széles ereszről csurogtak a csöppek, Imruska Zsónnal játszott az eresz alatt, Miska már rég elment, hivatalba.

Nellinek úgy tűnt föl később mindig, minthogyha előre érezte volna e reggelen, hogy hírt fog hallani, mintha az éjjeli zene és a hajnali időváltozás mind összefüggésben lett volna ezzel, mintha különös és álomszerű végzet működött volna itt.

- Gyilkosság történt - mondta Erzsi, s a szó úgy hangzott, mint egy előre várt, hangulatilag teljesen előkészített hangjegy, mintha beletartozna a megkésett esőcseppek és a fűzfán csörgő szarka hangjainak koncertjébe.

S már a név is elszállt, mintha pontosan a várt név lenne, otthonos és épp azért oly ijesztő hangjával.

- Kováts Lacit...

- Jesszusom! - és Nelli sem szólni, sem kérdezni nem tudott, homályos érzése volt, mintha az éjjeli muzsika összefüggésben volna a rémes eseménnyel; megmagyarázhatatlan borzongás vett erőt rajta, mintha maga is bűnös volna, és most kezdené érezni a Sors fagyos ujját, amint messziről nyaka gyöngé húsához ért.

- De miért?... De miért?... - kérdezte ez az érthetetlen büntudat, talán a szürke égtől, a hajladozó fűzfaágaktól várva létezésének problémájára feleletet.

S Erzsi, mint igazi nő, s mégis vagy épp azért, született riporter, részleteket halmozott; „rabló-gyilkosságnak esett áldozatul” - mondta; Gyuláról beszélt, aki vele volt az éjjel bizonynal a kaszinóban, ő, már jól elverte az éjfelet, mire hazaértek! de még nem tudott semmit a dologról.

- S reggel véresen találták a szobájában.

- De hát ki ölte meg? - gondolta inkább, mint kérdezte Nelli; de a Riport múzsája ért kérdés nélkül is.

- Ki tudhatja? Egy fekete szakállas...

- Ah! - Nelli egész lelke a szemébe feszült.

- Egy fekete szakállas embert láttak kijönni a szobájából reggel.

- Fekete szakállas?

- Eltakarta az arcát a fél kezével, így! De hát ki van a városban fekete szakállas? A Spitzer doktor bizonyosan nem volt...

Ezen egy kicsit mosolyogni kellett, de Nelli türelmetlensége elborította a mosolygást.

- Hogy tudott bejutni?

- Ó, hisz mindig nyitva volt az ajtó! Hát ki gondolta volna, hogy oda betörnek? Sóton nem szokott ilyesmi történni.

Egy pillanatra elfogta lelkét az események romantikája. Ó, istenem! egy betörés Sóton, egy rablógyilkosság, aminek az áldozata náluk vacsorált tegnapelőtt; s fekete szakállú gyilkos, mint az angol regényekben. Erzsí író nő volt, s mindezt legalábbis érdekesnek találta.

- Képzeld csak... megy haza este semmiről sem sejtve... és felhangolva... úgy látszik, ittak egy kicsit... szörnyű és titokzatos dolog ez, Nellikém...

De Nelli, akinek semmi érzéke sem volt ilyesmihez, csak a Rémületre függesztette szemét, s maga sem értette rémületét; hisz látott haláleseteket a maga családjában száraz szemmel és nyugodt, gondolkodó szívvel. A tegnapelőtti este volt egyre előtte, Laci titkos, vágyó tekintete...

- De miért...? De miért...? - kérdezte egyre gépiesen; s a kérdés megokolt volt: mert mit is lehetett elrabolni szegény Lacitól? S ekkor felcsillant a legenda, melynek elég volt egy nap, megszületni, s mely túléli hősei életét. A hír nőtt már, mint bogarak a hullán, s tüneményes összeg birtokosának tűnt fel szegény Laci. De hát ki tudhatta ezt? És Erzsí szemei tágra nyíltak, ajka a Nelli füléhez közeledett, amint elmondta neki, mint vélekedett erről a kérdésről Juli néni, akinek minden kérdésről megvolt a maga jól megalapozott véleménye; mert igazán, ki is tudhatta, hogy Laci éppen ez éjjelen gazdag ember?

- Olyan valaki lehetett csak, aki velük volt az este a kaszinóban.

- Ó, Erzsí, ne mondd azt, hisz Gyula is ott volt! - kiáltott Nelli megrémülve.

- És azt hiszed, ő nem lenne képes rá?! De, bolond, hisz ott voltak a cigányok is!

S még visszafutva, amint épp hazaindult, újságolta a következőket:

- Képzeld, versek voltak az asztalán... Szerelmes versek... S ő az ágyban feküdt, egészen felöltözve... Mert későn jöttek haza, s ő csak úgy lefeküdt... ahogy elnyomta az álom... Álmában vágta el az illető a nyakát...

Nelli aznap későn rakott tüzet; valami különös kegyeletet érzett a szegény Laci iránt; levette a konyhaszekrényről a *Sótvidéki Közlöny* egyik régebbi számát, amely rojtosra vágott szélekkel a polcot díszítette, s amelyben véletlenül Laci egy verse volt: kivágta a verset, s betette az imakönyvébe, mint ahogy a szerelmesek szokták. Szerelem, gyilkosság: csupa olyan dolog, amikről a regényekben lehetett olvasni; de milyen egészen másképp és sokkal bonyolultabban volt itt minden, mint a regényekben! Először is: kinek a képe volt Nelli előtt? Nem a szegény Lacié, hanem Gyuláé; ez a kép félelmet keltett benne, s Laci iránti kegyeletében volt valami ijedt büntudat. Pedig hát: mi köze volt neki az egészhez? és mi köze volt neki Gyulához? és mi köze Gyulának az egészhez? És mégis: íme, két férfi, szerelmes versek, forró pillantások, egy csók, a vetélytársnő elkeseredése és egy gyilkosság, ahol a vér tán a versekre csurog! Nelli megborzongott. Vágyai, félelmei, hitei különösen összekeveredtek: szürkeségre, eseménytelen létre nevelkedve, az események csak zavart jelenthettek számára. Mintha most kezdődnék az Élet, amiről a regények beszélnek; s regények emlékei után igazodott volna: de oly keveset olvasott életében! és azok is oly naiv könyvek voltak! Néhány francia házasságtörési s angol

bűnügyi história képviselte az „élet rejtelseit”. A magas irodalmi ideál a házasságtörés volt nálunk akkoriban. És ez úgy hangzott, mint a gyilkosság.

Az eső alábbhagyott, s Gitta jött át, mint hírnök a színre: okos szemű kis hírnök, furcsa, kockás ruhácskájában.

- Anya üzenteti, hogy megvan a kés, amivel elvágta a Laci bácsi nyakát.

Harmonikásra nyomkodott cédula - Erzsitől - magyarázta ezt a legújabb hírt: a kés a Rót vendéglős kése volt, kiélesített hússzeletelő, mellyel Rót úr saját kezűleg szokta vendégei előtt trancsírozni ünnepélyesen az erdélyi fatányérost. A cédula feleslegesnek bizonyult: Gitta kegyetlen kis isten, emberek sorsa felett, teljesen tájékozva volt a részletekről. Hangja csengett nagyosan s fagyosan, mint jégcsapok a szélben, különös hatással Imruskára, aki sötét szemekkel bámult az ajtóból, a nagy, sárga kutya mellől, az apró ladyre. „Anya üzenteti”... Gitta nem *anyit* mondott, hanem *anyát*, előkelő és idegen módon: ami valahogy illett a rémes folytatáshoz... „Elvágta a Laci bácsi nyakát”... Imruska az éjjeli ijesztő muzsikára gondolt, mely még álmatlanságtól lázas füleiben tapadt: különös állatok vonítása, nagy macskák és ijedt majmok visítása... hegedük nyakát látta s leölt csirkék nyakát, ahonnan foly a vér... Gitta már mindent tud...

Nelli szeme a levélen csüggött: hol a Riport műzsája találhatta már, mit beszélnek a városban az új hír alkalmából?

2

A városban csakugyan beszéltek mindenfélét, az unalom fölrezzent kopott párnáiról, a botrány, mely olyan, mint a tűz, táplálékot kapott, s lobbot vetett, titkos és öntudatlan vágyak és rosszakaratok megmozdultak, sötét álmok teljesülését hazudta az irigység, s a fantázia kéjelgett önmaga előtt, bevallhatatlan gonosz lehetőségeit veszélytelenül kiélni a hasonlókban.

A kés, mely a nagy reményű ifjú életének fonalát elvágta, még néhány órával azelőtt ott hevert, stílusos négyszögű fatálon, a kaszinó vendéglőjének úri asztalán. Nem ült-e körötte az egész társaság, Sót mulató *crème*-je? A pletyka kéjelegve festette így őket: a *kés körül*... az új hír fényében sötét föltevések hernyói mozzantak.

Mindenki tagadta, de titkon mindenki szerette volna a legbotrányosabbat.

És különös érvek ébredtek.

- A fekete szakáll biztosan álszakáll volt.

- Tudnak is a cigányok álszakállhoz!

- A cigányok? És ha nem a cigányok voltak?

- Az eset komplikáltabb, mint gondolnátok.

- Hogy fértek a cigányok a késhez?

- Á! A cigányok nem is tudtak az egésztől. Hiszen azok muzsikáltak: oda se figyelhettek arra, mi történik az asztalnál!

Így susogtak, s a végén mindig abban maradtak, hogy „bonyolultabb az eset, mint gondolják”, és hogy „nem akarják a konzekvenciákat levonni”. Mindenki visszariadt volna, hogy bárkit gyanúsítson a társaság tagjaiból. A gyanú, határozatlan formájában mégis jólesett. Nem is gyanú, csak viszketés...

Miska nem volt hajlamos e viszketésre, bírói józansága a bűnt a létra alacsonyabb fokain kereste, mint a salakot a pohár fenekén, liberalizmusa föl hagyott a cigánynál, mint egy jenkié a négernél. Ehhez idomultak hírei, amiket délire hazahozott; s Nelli leste őket, izgatott kíváncsisággal ostromolva, mit tud, mit hallott? Ez a kíváncsiság kissé feltűnő is volt, mert Nelli máskor nem sokat törődött újságokkal; arca új vonást nyert. Miska tulajdonképp semmi érdekeset vagy újat nem mondott; ebéd közt komolyan parentálta Lacit, a temetésről és koszorúról beszélt. Nelli Gyulát várta, csodálatos feszültséggel: mintha minden attól a pillanattól függne, mikor őt meglátja.

Miska még le sem hörpintette borát, s Gyula már betoppant fölhangolva és újabb hírekkel: ő ott volt, intézkedett, mindent magára vállalt, mert Lacinak senkije sincs Sóton, és Hoffmann-né, akinél lakott, magányos özvegyasszony.

Nelli csak nézte mereven, s az az érzése volt, hogy valami mást várt; bámult, hogy elemében látja, mint rendesen.

- Sürgöny is ment már - mondta Gyula.

- A szülőknek?

- Igen. Egyetlen fiú volt...

- Ó, rettenetes! A szegény emberek! - sikoltott föl Nelli, és Imruskára nézett, aki egy nagy barackot majszolva, igen komolyan látszott tűnődni.

Gyula már a tegnapi estét adta elő, a szemtanú kellemes pózában, aki állít, cáfol, meglep és imponál; színes szalagok szálltak a szájából, melyeket a beszéd szele beleröpített a Legendába; minden szó, amit mondott, egy kicsit több volt az igaznál, habár nem valótlan; s az Újság Örömeinek lámpái gyulladtak, melyek fényében hős lesz a gyilkos is.

De Nelli még mindig Imruskát nézte, és a szegény szülőkön szorult el a szíve: ó, hát lehetett-e azokra nem gondolni?

- Hát van ilyen gonosz ember a világon?

Gyula mosolygott a világismerő férfi fölényével: talán Napóleon gondolt arra a rengeteg asszonyra, akit özvegygé, a töméntelen gyermekre, akit árvává tett? Ilyen már az élet. S mint-ha tetszene neki a dolog, cinikus filozófiát kezdett kifejteni, a gonoszságnak egész elméletét, amire Miska felsőséges józansággal vonta meg a vállát, mint egy gyerek beszédére:

- No, ennek a mi gyilkosunknak nemigen hinném, hogy ilyen magas gondolatai lennének.

- Miért? Azt véled talán, hogy műveletlen ember?

- Azt.

- És ha nem?

Nellinek úgy tűnt fel, hogy „szemei gonosz tűzben fénylenek” - ahogy ezt a regényekben mondják -, és Gyula nem az az ember volt, aki észre ne vegye a hatást.

- És ha nem volt műveletlen ember, ha közülünk való volt, ki tudja? Minden lehetséges, én ott voltam a vacsorán! - kiáltotta. Miska összevonta a szemöldökét.

- S feltételeznéd valakiről azok közül, akikkel egy asztalnál ültél?

- Én? Semmi esetre! - és Gyula mosolygott. - De az emberi léleknek különös mélységei vannak. A Pitavalban nem egy esetet olvastam...

S a vita szárnyai kinyíltak. Miska ezúttal az „úriember”, a „magyar ember” lovagja volt: ám Gyula romantikus történeteket idézett, urakat a „betyárok nemzetéből”, középkori várbárók utódait: a magyar Pitaval hőskori példáit, úri bűnöket, melyek legendákká váltak.

- A híres Fatia Negra egy erdélyi báró volt. Ez köztudomású: megírta Jókai is. Cartouche, a rablók rablója, francia márki volt. Sobriban megismertek egy Vay grófot. Pedig ezek nem is szorultak rá a rablásra: csak az öntudatért követték el a bűnt... úgy értem, hogy magának a bűnnek tudatáért.

- Nono - mozdult meg Miskában a bíró. - Talán olyan kellemes dolog a büntudat?

- A büntudat titkos fölény és hatalom... Persze, a papok másképp beszélnek, de a papok hazudnak... Láttál már bűnöst, akit az úgynevezett lelkiismeret kínozott?

- Láttam - felelt Miska.

- Az félelem volt, s az a bűn a bűnök proletárja. Az igazi büntudat, barátom, büszke, úri érzés! Képzeld csak, mit jelent: azzal a titokkal járni embertársaink közt, hogy mi olyant tettünk, amit nem sejtjenek, amit ha lehetségesnek hinnének, rémülten kerülnék utainkat, hogy mi képesek voltunk olyanra, amire ők soha képesek nem lennének, hogy mi fölszabadítottuk magunkat oly törvények alól, melyek az ő kezeiket vasnál erősebb bilincsekbe fogják! Ó, ez igazán nagyszerű hatalomérzés lehet! És kezet fogni az emberekkel és magunkban mosolyogni, hogy gondatlanul és bizalommal telten nyújtják a kezüket - pedig hogyha tudnák!...

S Gyula szemei ragyogtak, akár az ördög lámpái: mintha e pillanatban lépett volna ki egy Jókai-regény lapjaiból.

- Rettenetes, ne mondjon már ilyent, ez a Gyula folyton ijesztgeti az embert! - kiáltott Erzsi a férjére.

De Gyula fölényben volt, ismervén „az emberi lélek mélységeit”: pesszimizmusa schopenhaueri magaslatoakat ért:

- Sohasem tudhatjuk, kivel fogunk kezet...

- Senkivel sem merek többet kezet fogni! - színészkedett Erzsi, patetikusan pillantva kezeire. S Miskához fordult, aki a Józanság mentsvára volt: - Mondja már neki, hogy ne beszéljen ilyeneket!

Miska csak mosolygott a bajusza alatt: neki egészen más beszélőnivalói voltak Gyulával, s már fontolta a szavakat, amikkel férfias kifejezést fog adni érzelmeinek, mielőtt felkelnek majd az asztal mellől, és külön vonulnak a hölgyektől. Nelli az egész idő alatt egy szót sem szólt: feszült figyelemmel ült, és Gyulát nézte; bajos lenne megmondani, hogy mi történt benne.

- És maga képes volna valakit megölni? - kérdezte.

- Magáért: mért ne? - vágott vissza Gyula egy színes kavicsot, mire felcsaptak a kacagás hullámai.

Nelli azonban vörös lett, és elakadt a lélegzete. Félénk kis szívének sok volt, ami két nap óta történt vele: alázatos lelke ijedten kereste a *rendeset*, a kötelességet, ami megnyugtathatta volna, a fonált, amibe bele lehetne kapaszkodni. Bizonyos, hogy valami hibát, sok hibát, talán a hibánál is többet követett el, hogy ilyen helyzetbe kellett kerülnie; de hát mily helyzet ez? Kit kérdezzen, aki megértse? Hisz el se tudta volna mondani! Hisz tán csak képzelte az

egészet; és mit is képzelt tulajdonképp? Szerette volna azt, amitől rémült, hitte, amit nem hitt, s nem aszerint érzett, amit biztosra vett, hanem éppen aszerint, amit képtelennek tartott. Ó, hiszen Gyula „anyagylkos Néró” - ő mindenre képes -, és mégis, bizonyos, hogy mindez csak bolondság. Mi volt hát oka az egész rémületnek? A regényekben ilyenkor azt kérdik maguktól a hősnők: „Ez tán a szerelem?” A szerelem, mely még Miska szerint is mindent kiment, és minden fölött áll a nő bilincsei között, mely előtt az Erkölc is leborul, és a Józság megalázkodik... Nelli irányt veszítve tűnődött: mi a szokás ilyenkor, mi a kötelessége? - hozzá lévén szokva, hogy nem a maga kedvére, hanem szokások és kötelességek szerint éljen. S csak azon csodálkozott, kissé szomorúan, hogy alapjában semmi rokonszenvet sem érez Gyula iránt - inkább ellenszenvet és félelmet. Ő - ha ez szerelem volt -, nem öröm volt neki a szerelem, s még nem is lázadás: inkább büntetésnek érezte, mint bűnnek.

Persze, bűnnek is kellett itt lennie - de a bűnt még előbb követte el, régen, anélkül hogy észrevette volna, anélkül hogy tudná pontosan, hogy mikor?... Most a büntetés kezdődött. Nelli rémülten gondolt rá, meddig viheti őt ez a büntetés - de ez már mind kikerülhetetlennek tűnt föl előtte, köteles vezeklésnek, mint a szenteké, akik a szennyet választották vezeklésül; a szükséges pokolnak, amibe bele kell ereszkedni. Talán a bűn lesz a büntetése... ó, mindez csak köd volt s még nem is gondolat: mi is költhetett volna ily gondolatokat? De ebben a ködben eltévedt a Megszokás alázatos szolgálóleánya. Valami volt itt mindenesetre, amire nem illettek a Mindennap paragrafusai. Nelli az Unalom szent posványában élt; mely demoralizál, mint minden hínár. Gyula, szegény bolondos, ki-ki akart ugrálni belőle, s csak sárral fecskendett maga körül. Nelli szeme elvakult a sártól - csakúgy, mintha vérrel fecskendenék. A ködben minden hatszorosnak tetszett. Hiszen igazában ha megkérdezték volna, tudta volna, hogy semmi se történt - ha legalább magát merte volna határozottan megkérdezni. De nem merte, s vak szemmel tébolygott.

Úgy érezte, hogy most a lehetetleneken van sor megtörténni: s felrémlt előtte a fantasztikus beszélgetés, amit tegnap Erzsivel folytatott. S egyszerre Imruskához rohant, aki egy pillanatra fuldokolni kezdett a barack magvában, és túlzott szenvedélyességgel ölelte magához a kis fulladozót, mint hogyha magának tenne szemrehányást a barackmag esetéért is, s ez az eset összefüggésben volna az iszonyú hálóval, amely környékezte.

Ám a barackmag nedvesen és édes húscsapatoktól rojtosan visszapottyant a kis piros torokból, fölverve ismét ama bizonyos hullámokat, melyek oly készségesen csapnak föl a jó ebéd után - a felszabadult kedv hullámait, melyek ezúttal csillogó, de keserű hullámok voltak, mint a tengeré.

Különös és könnyen keseredő habok...

3

- Jaj, át kell szaladnom egy pillanatra; elhozom a gyerekeket! - kiáltott Erzs, és már ment is. Miska az udvarba kívánta a feketekávé, remélve, hogy ott kibeszélheti magát Gyulával; maga vitte ki a borosüveget és a szivarokat, de az udvaron elfogta Döme bácsi, aki az időjárást tanulmányozta, mint rendesen:

- Át se áztatta a földet - mondta az esőről, melynek már csak emléke volt, újra Hélios ragyogván a tisztára mosdatott kert fölött. - Gyula van itt? - kérdezte Miskától, amint látta, hogy a lugasba cipekedik. - Az is mindig ott van, ahol nem kéne. - Ez célzás volt: egy medve célzása. - Hallom, tegnap is ott volt a Rótnál. - Agg fejét csóválta. - Mindenben benn kell neki lennie.

A Kamara előtt is van valami suskusa. - Ez az egyoldalú párbeszéd megkötötte Miskát, s így történt, hogy Nelli és Gyula néhány pillanatra egyedül maradtak.

Ha Nellin múlt volna, ez a pár pillanat az abszolút csönd fellélegzése lett volna: Döme bácsi hangjára kiszaladt Imruska is, s csak a legyek zsongtak az ablakok körül. De Gyula nem az az ember volt, aki öt percig szóval maradt volna. Az ő agyában nyugtalan szellemek tanyáztak, melyek nem ültek meg a fészekben, hanem örökösen röpködtek az ajkai körül.

Egy darabig ült, nézte Nelli sugár alakját, aki az asztalt szedte le; s egyszerre kiröppent az egyik nyugtalan szellem:

- Nelli, mit szólna maga, ha azt mondanám, hogy én nemcsak tréfából, hanem a leghalálosabb komolysággal...

Fölállt, kifeszítette mellét, egy elvetélt nyújtózással mozdulatában, s a hangja kirobbant, kissé hirtelenebben a kelleténél és tréfás pátosszal:

- Gyilkolni tudnék magáért!

Nelli összerezzent, hogy majd leejtette az edényeket, s Gyula elkacagta magát, szívből és hosszan hahotázva; de aztán hirtelen elkomolyodott.

- Pedig igaz! - mondta, „különös hangsúlyozással”; mert a pillanatnyi hatások embere volt. Gyulától nem lehetett megtagadni valami éber és telepátikus ösztönt: ő nagyon jól érezte, hogy mi történik a fiatal asszonyka lelkében. S minthogy semmi más célja nem volt, mint a színésznek, aki megdobogtatja a naiv közönség szíveit, s büszke, ha egy gyöngye szívű hölgy elájul tirádái alatt; vagy mint a gyerekek, aki kormosra festett pofával ijesztget; most sem tudott ellenállni a kínálkozó jelenetnek.

- Pedig igaz! - ismételte; aztán elkezdett az erőről beszélni, mely nem tud tért találni, a zseniről, amely elsenyved; fontoskodva és imponálva bizonyítgatta, hogy a bűn is csak az erő egy megnyilvánulása: - Látja, az a gyilkos, aki a szegény Lacit megölte, ugyanolyan ösztönből cselekedett, mint a művész, aki megalkotja élete nagy művét!...

Gyulának, mikor ilyen elméleteket fejtett ki, egészen mindegy volt, hogy megérti-e a hallgató fejtegetéseinek magasságát, a fő, hogy imponáljon...

- Vasárnap! - kiáltott egyszerre. - Püspök korán reggel fog jönni: el ne felejtsék! - De Erzsi már visszaérkezvén, Nelli félbeszakította:

- Miska várja magát az udvarban; kapnak feketekávé; siessen.

Miska jött, türelmetlen és nagy dologra készülve.

- Jövök már - kiáltotta Gyula -, udvaroltam a feleségednek.

Miska dörmögött valamit, s Nellit különös érzés fogta el, amint látta őket együtt menni a szőlőlugas felé, s pillanatnyi ösztöntől hajtva visszahívta Miskát.

- Akar valamit, szívem?

- Mondja, igaz? Elhiszi maga?... El tudja képzelni?...

- Mit szívem?

- Amit Gyula mondott.

- Mit mondott?

Alig tudta megérteni.

Aztán elmosolyodott, és megnyugtatta, mint egy gyereket:

- Hogy lehet valaki ilyen csacsi?

- Úgy félek! - mondta Nelli hátravetve finom homlokát, s közben azt érezte, mintha nem egészen őszintén beszélne, mert félelmei egészen más természetűek és sokkal komplikáltabbak voltak. De hogyan és kinek mondhatta volna el azokat?... És szüksége volt szívének erre a pár szóra. Miska, erős tölgy, mosolygott a gyöngye asszonyon: Nelli még betörőktől is félt olykor éjjel!

Miska távozott, komoly, férfiúi szóra, amire ilyenkor volt legjobb alkalom: Miska nem volt a töprengés embere. Nellinek tudni sem kell az ilyesmiről: ő nyilván ártatlan az egész dologban. Nelli valahogy Miska szemében még mindig a gyermek volt, akit Cenci néni átadott neki szigorú intelemmel: Nellinek semmi köze a nagyok ügyeihez. Nelli ártatlan volt, a védekezés minden módja nélkül: hogyan is mert volna szegényke beszélni? Nem is illett volna hozzá. Nelli a mit sem sejtő, szélben-hajló virág; mindenesetre akaratlan és gyenge: de hát asszony, s asszonynak így való. Egy kifejezett szónak már a gondolata rémítő volna Nelli előtt. S Gyula nem az az ember, aki szó nélkül ért. Gyula bolond! Miska egy percig sem vette őt komolyan. De itt férfira volt szükség, komoly férfiúi szóra, és Miska talpon volt.

A komoly férfiúi szó a lugasban röppent el, légyzümmögés és félbeli borospohár mellett, ahova Sátorczy bíró úr vissza szokott ilyenkor vonulni; Miska hangjának valami olümposzi zengése volt, amihez jól illettek a mitológiát földidéző szőlőlevelek; Bacchus úr jelvényei a házasságvédő Junónak szentelt komoly kollokvium körül. Gyula szemében tűz csillant, s pergő fiskálisnyelve nagy apológiát hangolt. Miska ült ott, a bíró, még ha ingujjban is, s az ékesszólás tüzes nyelvei ereszkedtek le az ügyvédre.

- Én, a feleségedet kompromittálni? De édes Miskám, a szándék távol áll tőlem, mint Makó városa szent Jeruzsálemtől! Kedves Püladészem! már csak az a változatlan barátság is megakadályozna ebben, amellyel irántad kora gyermekkoromtól fogva viseltetem. Azonkívül Nellike - feleséged önagysága - valóságos angyal, akit kompromittálni annyi lenne, mint aranyat rozsdásítani, mint feketére festeni a Napot. Mindazonáltal, Miskám, hidd el, én megértem és jogosnak találok túlzott férji aggodalmad. Mit kívánsz tőlem? Elképzelheted, hogy szomorú lenne számomra, vendégszerető házadat, ahol annyi szívélyes órát éltem át, ezután kerülni, s a családi érintkezésnek szoros fonalát, amely bennünket összekapcsolt, mintegy durva kezekkel széttepedni. Nem is tartanám ezt célravezető panaceának oly baj ellen, melyet, ha rémlátásod nem csupán hazudta, minden feltűnés nélkül csak mérgezhetsz. De ha mégis azt kívánnád tőlem: barátságunk nevében és felelősségem teljes tudatában megígérem neked. Azonban egy természetes kikötést kell tennem...

Miska bort töltött a Gyula poharába, szivart vágott neki, s biztosította, hogy ezután sem kell vendégszeretetéről lemondania:

- Te mindig oly ügyes ember voltál, Gyula, te meg fogod találni a módját anélkül is.

Gyula mosolygott, talán a megszámlálhatatlan pohár borok és szivarok örömére, melyek a Sátorczy-portán még reá várhatnak.

- Mindennek megvan a módja, Miska pajtás. És te légy egészen nyugodt: amit rám bízál, az jó kezekben van. Ügyvéd vagyok, mesterségemhez tartozik a módokat megtalálni és, ami fő, tapintatosan alkalmazni. Első a tapintat. Azonban, mint már jeleztem, egy feltételhez kell szabnom.

- Nem látom át - szólt Miska szigorúan. - Amire figyelmeztettelek, az olyan természetű, hogy minden feltétel nélkül kell teljesítened, amennyiben az vagy, aminek én is tartalak - más-különbén nem is szólnék veled -, tisztességes ember. Egy asszony jó hírnevéről van itt szó.

- Igazad van, barátom, és bocsánatot kérek - kiáltott Gyula. - Rosszul fejeztem ki magamat. Amit ígértem, azt megteszem én, természetesen, minden feltétel nélkül, mint igazi gentleman-hez illik. Azonban nekem is van egy kérésem hozzád, én is figyelmeztetek valamire, s én is elvárom tőled... biztos vagyok benne, mert hisz ismerlek, és tudom tökéletes korrektségedet... hogy kérésemet természetesnek találod, s nem fog neked rosszul esni a teljesítése. Az én kérésem hasonló természetű a tiédhez. A tiédben egy nő jó hírnevéről volt szó. Az enyimben talán a boldogságáról.

Miska kissé szokva volt az ügyvéd nagyhangú és regényes beszédéhez, s azért nem nagyon csodálkozott.

Miféle bolondság sült ki megint ebből? - gondolta.

Gyula folytatta:

- De hogy teljesen megértsd, amit mondani akarok, egy vallomással tartozom neked, barátom, melyet a jó barát teljes bizalmával és kötelességét tudó férfi semmitől vissza nem riadó nyíltságával akarok eléd terjeszteni.

Hangja élesen csengett, mintha magán érezné az ügyvédi tógát, s Facundia⁶ istenasszony méze ömlött ajkairól. A szőlőlevelek szinte megrezzentek, nagy szelídségükben, a méhek féltékenyen röpdösték körül a mézes zümmögés emberét. Miska azonban nyugodtan ült ott, a láthatatlan talár szigorúságában, mint a férfias Várakozás szobra.

Kit ne hozna zavarba a komoly férfi hallgatása, amint szemedbe nézve várja elkezdett szavadat, mely talán nagyon is könnyelmű, nagyon is súlyos szó?... Ki ne hőkölné vissza ilyenkor a felesleges mondanivalótól, a Szótól, mely nagyon is gyakran a Zavar követe?

De Gyula nem jött zavarba.

És a szó elröppent.

Kiszámítva a hatást s kiélvezve a pillanatnyi szenzáció egész boldogságát, Gyula kivette a szívtartót a szájából, hogy utat adjon a Zavar követének.

- A vallomásom egyszerűen és röviden így hangzik: *én Nellit szeretem!*

4

A hatás csakugyan rendkívüli volt. Sátorczy első pillanatban nem tudott magához térni a meglepetéstől. A szerelem nagy és ritka szó volt neki: életében csak egyszer fordult elő. Egy idegen embertől a saját feleségére vonatkoztatva hallani ezt a szót: vagy tragédia lehetett, vagy ízetlen tréfa. De Sátorczynek egyáltalán nem volt érzéke a tragédiák iránt. Neki egyébiránt semmi köze sem volt a Gyula privát érzéseinek. Barátok közt lehet nagy bizalom; de vannak dolgok, amikről egy igazi férfi senkinek sem beszél. S mekkora tapintatlanság kell hozzá, ilyesmit a *férjnek* mondani! Miska nem tekinthette másnak Gyula szavait, mint kihívásnak, amilyenre párbajjal szokás felelni. De Miska nem volt párbajhős. Valahogy az egész az annyira

⁶ Facundia - ékesszólás.

nem találta komoly és hozzáillő dolognak, hogy a szeme-szája is elállt arra a gondolatra: hogy jut ő ilyesmihez?

- Kedves barátom, ne érts félre! - kiáltott Gyula, látva szavai hatását. - Én Nellit szeretem, de szerelmem tiszta és önzetlen, szerény és távoli, mint a napraforgó szerelme a naphoz; s nem változtat semmit sem a barátságon, amellyel irántad, sem a tiszteleten, amellyel családod boldogsága iránt tartozom. Én szeretem Nellit; de szerelmem tudott mindeddig néma lenni, mint a sír, s megismerte a hallgatás minden áldozatát és hősiességét; én szeretem Nellit, de Nelli arról nem sejt semmit!

Miska önkéntelenül összeráncolta a szemét.

- Igaz ez?

- Barátom! - méltatlankodott Gyula. - Mondj reám akármit, gyanúsíts a legszörnyűbb cselekedettel, amivel csak tudsz gyanúsítani; rám fér, én elbírom! csak hitvesedben ne kételkedj soha egy leheletnyit se! ő valószínűs angyal. Elképzelheted, ha ő sejtene valamit, ha én elkövettem volna a megbocsáthatatlan bűnt, és tiszta lelkéhez engedtem volna férni a legparányibb sejtelmét szerelmemnek: elképzelheted, hogy te ne tudj meg tőle mindent azonnal? Barátom: nem engem sértesz meg feltevéseddel! - hanem a feleségedet!

Sátordy vegyes érzelmek közt hallgatta ezt a szónoklatot. Az egész rendkívül erős visszatetszést keltett benne: az a helyzet, hogy Gyula védelmezze őellene az ő feleségének becsületét, visszásnak és ránézve bántónak tűnt föl neki; minden szó, nagyszerű kongásával s romantikus túlságával annyira rávallott Gyulára! Azonban lehetetlen volt elzárkózni a gondolat elől, hogy Gyulának igaza van: lehetetlen, hogy Nelli bármit is sejtjen a dologról.

De hát akkor nem értette az egészet. Gyulát elképzelni mint tiszta és szemérmes epedőt, aki hősi némasággal titkolja érzelmét: ez sok volt. Sátordy nem tudta kulcsát lelteni a rejtélynek. Azt persze nem gondolta volna egyszerűségében, hogy Gyula fejében csak két perccel előbb villant meg heroikus szerelmének gondolata, s csupán a szónoki hatás kedvéért alkalmazta. Sátordy elgondolkozott.

- Az eset azok után, amiket mondtál, még sokkal súlyosabb. A te érzelmeidet nem akarom bírálni: azok a te magánügyeid, intézd el őket a saját belső fórumod előtt. A saját családod boldogsága fölött is te tartozol örködni: én arról szót ejteni nem fogok, sem egyébként morált prédikálni neked, míg csak arra magad föl nem jogosítasz. De tekintettel arra, amit nekem elárultál, kétszeres komolysággal kell, hogy figyelmeztesselek. Belátod, hogy a *magam* családjának nyugalmán örködni az *én* kötelességem. Még egyszer eszedbe idézem tehát, mit ígértél az imént, s férfias becsületérzésedre bízom, hogy nőmtől ezután oly távol tartsad magadat, amint csak ez az adott körülmények között feltűnés nélkül lehetséges.

- Úgy van, barátom, tökéletesen igazad van... és meg lehetsz győződve róla, hogy így is fog történni... abban az esetben...

Miska szemöldöke ellenségesen összenyomult, s vállain ráncot vetett a láthatatlan talár.

- Abban az esetben...?

- Abban az esetben, ha Nellike maga is így kívánja.

Miska szinte fölugrott meglepetésében.

- De hisz magad mondtad, hogy Nelli nem tud semmit.

- Ez ideig semmit. Azonban kívánnám...

- Azt kívánnád, hogy tudja?

- Éppen ez volna kikötésem, illetve kérésem.

Miska fölállt.

- Akkor fölösleges tovább beszélünk. Te fogadkoztál, hogy néma maradsz; mint férfitől, nem vártam volna tőled...

Gyula a Miska kezei után nyúlt.

- Megállj, barátom. Én, amint mondod, fogadkoztam, hogy szerelmem tiszta és önzetlen, azazhogy egyedül az imádott lény boldogságát tartom szemem előtt és nem a magamét. Ez így is volt, s amíg meg voltam győződve, hogy az imádott lény boldogsága némaságomtól függ: én tudtam néma maradni, mint a sír! Amíg meg voltam győződve, hogy az imádott lény boldogsága azonos a nyugalomával: addig előttem szent volt ez a nyugalom! De: nem minden boldogság azonos a nyugalommal.

Miska bámulva nézett rá.

- Te nem értesz meg engem - folytatta az ügyvéd. - Mi nagyon sokban különbözünk.

- Már az igaz - szólt Miska akaratlan.

- Mi minden tekintetben különböző emberek vagyunk. Szinte azt mondhatnám: különböző légkört viszünk mindenütt magunkkal, mint különböző égitestek; más világban élünk. Te, Miska, az Állam embere vagy. Te a Fizetés embere vagy, a Kimértség embere, a Törvényeké. A te életed nyugodt élet, az Előléptetés elszakadhatatlan zsinórán. Az én életem a Szabadságé. Én védem a bűnösöket, és mesterségem megtanított a törvények relativitására. Az én életem nincs fonálhoz kötve. Ma itt ütöm föl a sátram, holnap pedig amott. Védem a szegényeket a hatalmasok és a hatalmasokat az Állam ellen. Nekem néha nincsen annyi pénzem, hogy a holnapról biztos legyek.

- Az a te hibád - vetette közbe Miska.

- De máskor ezrek vannak a tárcámban! Te meggondolod, ha Pestig akarsz menni. Én, amikor eszembe jut, megyek Velencébe. Te Sótón is visszavonulva élsz. Én pesti írókkal, művészekkel barátkozom. A te világod a Hivatal. Az én világom a nagyvilág minden szépségével és minden veszélyével, egész bűbájában és szabadságában. Mármost...

- De minek deklamálsz nekem mindezekről? - fakadt ki a bíró.

- Mármost ítéld meg, melyik méltóbb környezet... melyik méltóbb élet egy csodálatosan szép és imádatosan fiatal asszonynak?

- Bolond! - mondta Miska. - Asszonyok bolondja!

- Az, igen, asszonyok bolondja! Ez a dicsőségem! És mondjad, barátom, van-e dolog a világban, amiért bolondnak lenni érdemesebb? Igen, az asszonyok bolondja voltam teljes életemben, és merem mondani, mélyre hatoltam be a Teremtésnek abba a legigézőbb és legizgatóbb rejtelmébe, amit Asszonyi Léleknek neveznek. És olyan dolgokat láttam ott, amelyek...

- Elég! - kiáltott Miska. - Megtiltom, hogy ilyen hangon folytasd! Elfelejtetted, kiről van szó? A feleségemről!

- A feleséged boldogságáról van szó, és ezt kötelességed meghallgatni!

- Te nem írod elő a kötelességemet.

- Nem, csak figyelmeztetlek rá. Én lojális vagyok irántad, barátom. Éppen abban van a lojáliságom, hogy beszélek előtted. Ha hallgatnák, az volna illojális. Nellike nem boldog. Nellike talán engem szeret.

Gyula beszéde sistergett, mint a hosszú kanóc, s ebben a pillanatban a puskaporig ért. Miskának arcába szökött a vér, s egyszerre kirobbant, mint az egészséges vihar, oly hangosan és oly ártalmatlan. Villámai a sértett házigazda villámai voltak, de Juppiter Tonans kissé szégyellte magát Juppiter Hospitalis előtt. Ezeket a villámokat könnyen felfogta Gyula mosolya hegyével; csalán és ügyvéd, mondják, nem fogékony a mennyei nyilak iránt. Gyula körül szétfolytak a vadult hullámok, szavainak kábító levegőjében elszédült a harag.

Miska mennydörgött.

De Gyula szónokolt.

- Barátom! Senki sem becsül téged többre, mint ahogy én becsüllek. Kiváló eszed, tiszta karaktered előtt mindig leveszem a kalapomat. De mi itt két életet képviselünk, két elvet; én nem is egyén vagyok itt, hanem maga a megjelent Szabadság, az új Lehetőség, s amikor azt mondom, hogy Nelli talán engem szeret, nem úgy értem, hogy engem, az egyént. És nem gondolom, hogy érzésének tudatában lenne. Barátom! Az asszonyi léleknek különös rejtelmek vannak. Feleséged a hűség mintaképe.

S Miska hiába tiltakozott a téma ellen.

- Minden érzése a tied.

Miska nem tudta, megkövetésnek minősítse-e ezt?

- Igen, barátom, ha valaki egyetlen gondolatának feddhetetlenségében kételkedni merne, én lennék az első, aki megleckéztetném... párbajra hívnám a vakmerőt!

Miska úgy érezte magát, mint aki előtt körömmel kaparják a falat. Villáma eltompult, mielőtt megszületett volna, s Gyula tovább beszélt.

- De mennél tökéletesebb ez a hitvesi hűség és szemérem, annál inkább hasonlít - nyílt szíved nem fog haragudni az őszinte szóért -, hasonlít, hogy úgy mondjam, valami szellemi rabsághoz. Ismerem nemes szabadságszeretetedet, s szabadon beszélek veled: liberalizmusodra hivatkozom. A szeretet csak akkor értékes, hogyha egészen önként való, s nem született erkölcsi kényszer alatt. Ha igaz szeretetet akarsz, add meg a választás jogát és lehetőségét; nyisd ki a szemeket, s engedd, hogy lássanak; vedd le róluk saját jólneveltségük hályogát; s ne feledd el, hogy törvény és kötelesség, számolni avval az eshetőséggel, miszerint vágyak vannak, melyeket nem tudsz kielégíteni, lelki rejtelmek, melyeket nem sejtasz; miszerint lehetnek jogok, melyeket mi, jogászok, még nem szedtünk paragrafusokba, - (Így mondta: *miszerint*.) - Kedves Miskám, én alávetem magamat kívánságodnak. Én tisztelen akaratomat. Ha úgy kívánod: nem szóltam egy szót sem. De asszonyod boldogsága beszél; hallgasd meg a szavát. Én azt szeretném, hogy ő legyen bíró. A házaset, Miskám, nem végső állomása az emberi vágyaknak: állóvíz az, tenyészhalk tava, s néha nem árt megnyitni a zsilipeket. Az én házasságom szerencsés volt, Erzsi okos asszony, véleményeinkben nem volt különbség, s egy évtized nem látta vitánkat. A rabságot csak a szerelem menti: én nem vagyok rabtartó, de rab sem. Erzsitől nyilván egy meleg kézszorítással búcsúzunk el, ha útjaink szétválhatnak: Erzsi önálló nő, és nem szorult reám. Tudod, hogy híve vagyok a nőemancipációnak. Ne ráncold már a szemed, édes Miskám, mindjárt befejezem beszédemet. Egyetlenegy dolgot kérek tőled, és azt nem fogod megtagadni. Nem szólok egy szót, nem teszek egy lépést tudnod nélkül. Ezt ünnepélyesen fogadom néked, fejemet teszem rá, férfi vagyok, egy percre sem fogsz hűtlennek találni ígéretemhez. Azonban...

Minden szám között a kettes szám az, amely legkevésbé volt képviselve Sót társas életében. Kettő: ez a szám szabadságot és szeretetet jelent: hangzásában van valami a kéjből és az aszkétizmusból is; a *kettő* nem az udvarlás zsúrban és bálokon, nem a házasság cseléddel s gyerekekkel, nem a cimboraság korcsmában s cigánnyal. A *kettő* mondanivalót jelent, s tárgyak bőségét, a kiszakadás és egyedül maradás biztonságát, szellemet, elégedettséget és zavartalan-ságot. Sóton, ahol kettő volt, mindjárt ott volt a harmadik is: a cseléd képében, aki uzsonnára hívott, vagy vendégeket jelentett be; a Család képében vagy a Társadalmi Kötelesség erejénél fogva, mely, ahol két embert lát összefogózva, odalép, és karon fogja az egyiket. Sóton nem is volt szokásban a barátság, csak gimnazisták közt: barátságról csak Gyula beszélt, s a szó maga is frázis volt. Az élet különös jelenetező, aki nem a hatásra dolgozik, s nem szereti a teljes kifejléseket. Gyula és Miska érdekes párbeszéde sem fejlődhetett ki: vendégek jöttek, s Gyula szép szónoklata a levegőben maradt, láthatatlan, mint egy elpattant szappanbuborék; új beszéd tárgyak jöttek; szegény Laci véres árnya kelt föl a halálból, hogy mulattassa a társaságot - amire életében nemigen volt képes.

A kisvárosi fantázia tágra nyitotta szemét, s Gyula központ volt újra, föl-villanyozva, mint aki igazán *élt* ezen a délutánon. Részleteket mondott, melyek maguktól gazdagodtak agyában, már délután óta is; egy regényíró invenciója ébredt benne.

Miska az elpattant szappanbuborék ízét érezte a levegőben, nem volt tisztában Gyulával, és ez bosszantotta; alig tudta megállni, hogy a vendégek előtt ne folytassa az előbbi diskurzust.

Gyula azonban egyszerre vette a kalapját.

- Mennem kell - mondta. - A temetésen találkozunk.

- Mikor temetik?

- Szombaton.

E szombati temetés társadalmi eseménynek látszott, akár egy hangverseny.

- S ha elgondolom, hogy talán a gyilkos is ott lesz a temetésen! - mondta Juli néni (aki újból megjelent a színen, mint zavartalan zavarmadár); s miért, miért nem, ezeknél a szavaknál Gyulára nézett, mintegy észrevehető mozdulattal jelezve, hogy Gyula egyike azoknak, akikből a tegnapi est tragikus társasága állott.

- Mert én csak azt mondom: olyan valakinek kellett lenni, aki ott volt - tette hozzá.

A világ óriási gépezetének egészen apró rugócskái vannak, s talán ez a jelentéktelen szó volt az, ami lehetővé tette a későbbi eseményeket. Határozatlan s inkább negatív gondolatok most először gyűltek egyetlen ember feje körül, mintegy polarizálva s viharosan az eminens pont felé. Detektívregények bonyodalmaira nem kell gondolni; a Sanda Gyanú alapos vagy alaptalan vádjaira: a szó ingyen és minden komolyság nélkül szállt el, mint egy csúnya lepke, mely belecsapódik arcunkba, és már tovarepül - ugyan! Sóton mégse történhetett meg, hogy úriembert komolyan gyanúsíthassanak ilyesmivel. Kávénénikék lúdbőrzésein túl nem mehetett az efféle beszéd, baj abból nem jöhetett.

Miska azonban lojális volt, eleven szobra a lojalitásnak. Egy könnyű szó is súlyos volt az ő komolyságának bírószéke előtt, s a kávénénis lúdbőrzések, melyek egy pillanatra Gyula ellen látszottak irányulni, óhatatlanul fölkeltek benne minden rossz ízek alatt a régi barátság kötelességszerű érzését, melyet egy igazi férfi soha nem feled el. A dolog úgy esett, hogy

Gyulának éppen ekkor jutott eszébe előhozni a vasárnapi kirándulást, a megrendelt kocsit, mintegy búcsúzásul:

- Ez egyszer még együtt leszünk, Miskám - mondta, félreérthetetlen célzással az előbbi beszélgetésükre. - Ez az, amire kérni akartalak. Ami megbeszélhiválnk van még: akkor megbeszéljük. Egyébként a temetésen... - s már nyújtotta a kezét, s Miska úgy érezte, hogy nem lenne helyes tiltakozni akkor, amikor tiltakozásához kávénéis magyarázatok fűződhetnek.

Így történt, hogy látszólag a régi barátságban váltak el, s abban maradtak, hogy megcsinálják a kirándulást, amelyre már a kocsi is meg volt rendelve.

- Bolondság az egész! - mondta Miska később, részben magának, részben a feleségének, aki pedig az egész dologról semmit sem tudott. - Bolondos ember! Egy pillanatra sem lehet komolyan venni - gondolta már inkább, mint mondta, magában -, de a könnyelműség még nem becsületbe vágó...

Nellike ezt nem is hallotta, a fia üterét tapogatta, az a megokolatlan gondolata támadt, hogy Imruskának valami baja lesz.

- Ez a gyerek olyan *krantich* - mondta.

De Imruska, aki már alig várta a csörge-tói kirándulást, hangosan tiltakozott, és csakugyan semmi baja sem volt. Imruska repesett az Élet felé, melyet ezúttal a messze nádak közt hánykódó víz képviselt számára: nem vidáman, inkább félelmesen s mégis kíváncsian, mint minden ismeretlen. Sötétzöld színeket képzelt, s a „bogaraskönyvet” kérte, egy csonka s már megviselt német népszerű természetrajzi albumot, melynek ezerszer átlapozott lapjairól bogarak, csigák, hernyók, pillék, halak színes képei másztak betűktől még szűz szemeibe: csupa létező lények, miket még nem ismert, s amiknek gondolata is valami kéjes borzadással töltötte meg kis lelkét.

Nelli is elő-elővette e napokban a maga bogaraskönyveit: a piros vászontáblás regényeket, amiket Erzsi hordott neki, s amiket házigondjai közt sohasem tudott végigolvasni... Ó, most sem olvasott: fülét gyermekének örök mozgása izgatta, szeme mindig a sápadt arcocskára tévedt, ideges érzéssel, mint valami nagyon féltett kincsre, folyton a betegség jeleit vélve látni; míg szíve a fiúcska egy-egy váratlan kérdésére döbbsent:

- Anyi, mért vágta el a Laci bácsi nyakát?

A VONAT LETÉR A SÍNRÓL

1

Gyula vasárnapig nem mutatkozott Sátordyéknál, de Erzsi annál gyakrabban fordult meg, hozva a híreket: ezeket többnyire magától Gyulától hallotta, aki szinte kéjelgett abban a gondolatban, hogy a csúnya lepkék röpködnek körülötte, és valósággal játékból iparkodott magára terelni az ijedt gyanúkat gyenge szívű női társaságban, amit azonban senki sem vett nagyon komolyan.

A csúnya lepke azonban, amaz elejtett szó, nem veszett el, hanem, mint a legenda beszéli, föltámadt még egyszer, éspedig éppen a szombati temetésen, ahol Borzsák tiszteletes - ugyanő, aki tósziban a Múza csókját kente a minap Gyula homlokára - most szokatlan szavakban áradt ki, melyek beszédének szónoki hatását a fantasztikus érdekességig csigázták:

- ...jöllehet a gyilkos éppen közöttünk áll... Gyanútlan arccal áll közöttünk... hallgatja beszédünket, és bólint fejével... a Fájdalom álorcáját öltözi magára, s cinikus részvéte Júdás csókjaként leng áldozatának koporsója körül...

Ezek a szavak, mint Ibükosz darvai, sokáig maradtak balladásak Sóton, de krúgatásuk nem röpítette föl sötét fészkeről a Lelkiismeret madarát, mint Ibükosz darvainak hangja. A gyilkos személye egyelőre titok maradt, a rendőrség hiába vallatta a cigányokat, és Gyula néhány napig zavartalanul tetszelegphetett a különös szerepben, amelybe részben a körülmények, részben a maga bolondos feje állította.

Gyula viselkedése csakugyan olyan volt, hogy ha nem is a Hivatal, de a szóbeszéd méltán megütközött rajta, s síkos nyelvek, mint mohó halacsák, kapkodtak a csalétek felé, melyet sok titokzatos mosolya elhullatott.

S Miska lelki nagysága e napokban tűnt ki igazán. Messziről hessegette el ő a csúnya madarakat, s úgy viselkedett, mint igazi barát, akire minden körülmények között számítani lehet. Gyula romantikus ember volt a sóti szemekben, s mindent feltételeztek róla, inkább, mint bárki másról, aki jelen volt amaz ezeregyéjszakai éjen. Mindenkit ismertek kívülről-belülről, de Gyulát sohasem lehetett egészen kiismerni. Miska azonban csak legyintett a kezével, s elhajtotta a szimbolikus füstöt, mely az övénel zavarosabb agyakból itt-ott fölgözölgött.

Végleges határozatba ment ez időben az is Miska pártatlan fóruma előtt, hogy a vasárnapi kirándulás nem marad el. Miska eldöntötte magában, s ezúttal Nelli előtt is előhozta az indokokat, amik miatt ezt lehetetlennek érezte:

- Azt akarom, hogy eztán ne legyünk mindig sülve-főve együtt... de mégsem volna szép ezt most kezdeni... Isten neki, még ez egyszer legyen meg a kívánsága!... Mit szól hozzá, Nelli?

- Imruska alig várja már a vasárnapot - felelte Nelli kitérőleg, mert ő maga sem tudta volna megmondani, óhajtja-e ezt a napot, vagy fél tőle? E hét Nelli életének apokaliptikus hete volt, gondolat nélküli rémülettel engedte magára jönni az eseményeket, mint a gép szíjához kötözött szerencsétlen nézi a zúzó kerekek mozgását, melyek elől már nem tud kitérni: holott igazán nem lehetett tudni, mitől remeg? A vasárnap, mint egy nagy apokaliptikus *Sabbath* állt előtte; úgy érezte, hogy annak el kell jönnie, végzetes sorsszerűséggel... Máskülönben mi értelme lenne mindannak, ami történt?

De hát mit várhatott?

Körülötte senki se várt semmit.

Tán Gyula maga sem.

Tudniillik, Gyula egyik pillanatban nagy regényeket szőtt, a másik pillanatban mindent elfeledett.

Bizonyos, hogy Gyula ebben az időben sok tekintetben szorult helyzetben volt, nem a pletykák miatt, hanem olyan valami okból, amit Sót városa csak nagyon tökéletlenül ismert: pénzübeli nehézségei voltak, sőt egy-két, nem egészen szabályos dolgot is csinált. Ahogy Döme bácsi mondta, a Kamara elé is elkerült egynéhány suskusa. Gyula csakugyan könnyelmű volt, s azonkívül valami többre vágyott, mint amit Sót adhatott neki.

Az az idő, amelyekről írunk, még a meggyőződések ideje volt Magyarországon, s Gyulának rendíthetetlen meggyőződései voltak. Hitt a zsenijében. Meg volt győződve, hogy az élet tartozik neki, s nem volt hajlandó várni, míg az élet a tartozást elismeri, ami különben sem akart megtörténni.

Egyszóval: nehézségei voltak - de evvel ő nem sokat törődött. Az utóbbi időben különben, úgy látszik, összeszedett minden készpénzt, amit innen-onnan, akár szabályosan, akár szabálytalanul, magához kaphatott; mert míg azelőtt néha alig volt a háztartáshoz szükséges összeg a kezénél, most állandóan nagy summákat mutogatott, furcsa és kacér csalétkül a síkos nyelvek halainak...

Egyszóval különösen viselkedett, valósággal úgy, mint valami sikkasztó, aki szökni akar.

Mindig magával hordta a pénzeket.

De a kedélye nem változott semmit. S vasárnap ő volt az első, aki kiugrott az ágyból, mikor Püspök ostorának nyele kocolt a kerti ablakon, szónoki hangja átzengett Sátordyékhoz, ahol Nelli elemózsiát csomagolt, kávé tölthetett üvegbe Imruskának, míg Döme bácsi, örök korán kelő, rosszallólag vizsgálta a két nap óta megint makulátlan eget s fenyegetően jósolta:

- Vihar lesz.

2

A Csörge-tó apró kis pocsolya volt a Sót melletti lapályon, egyik részén lovak és tehenek itatója; itt meneteles volt a part, és a parasztok szekeresül hajtották bele gebéiket a sáros vízbe, víg ugrándozással szaladván utánuk a csengős csikó; parasztfiúk és cigánylányok szoktak fürödni itt; a fiúk, parasztszemérmükben, a medici Vénusz mozdulatával takargatva kényes részüket, szaladtak bele az iszapba, a lányok ellenben szemérmetlenül csillogtatták barna testüket a napon. Sötétzöld nádbokréták és vén füzek adták a háttérrel ehhez a mitológiai képhez, melyet lopva bámultak meg egy-egy pillantással a másik oldalon fürdőző illedelmes úrilánykák, viaszkosvásznon fürdőkalapjaik alól. A sótiak kocsikkal szoktak ide kirándulni, amikben két-három família is volt összezsúfolva, a fürdőház néhány fakabinból állott, s mellette a parton nagy halászcsernye nyúlt, sok híres, nagy murinak színhelye.

Egy csörge-tói nap szép és nagy dolog volt. Az ember azt hihetné, hogy a sótiak, a városuk *mezőváros* lévén, lelkiileg is közel voltak a mezőhöz, s a „szabad természet” érzései emelték keblüket. De szó se volt erről: New York, London, Berlin lakosai több közösséget tartottak Pán istennel, mint ők. Aki nem kényszerült, nem ment a földekre, még a szőlőbe se. Életük

szobákban folyt, s Gyula rajongását egy-egy szép estéért, kevesen osztották. A Rajongás idegen volt Sótón s nem is oly megbecsült, mint Schiller „idegen leánya”; inkább kissé lenézték, mint valami érzelgős német bonne-t. A sóti magyar viszonya a Természettel üzleti volt s nem szentimentális. Sót mellett Duna is folyt, de oda csak halászok látogattak; a sóti hegyek útjait csak diákok járták. Sót lelke a lapály felé orientálódott, ahol a Csörge-tó nyúlt; vadászok, méla vetéseken hajszolva a fürjet, ottan pihentek meg; szürke por fátyolozta a vidéket, belepte a szegény akácokat, s megsűrűsödött messzebb a város felé: ez jobban illett a sóti kedélyekhez, mint a hegyek tiszta és zöld csillogása: itt jobban érezték magukat. Nem a Természet drága szabadsága volt ez, hanem valami úri fürdőélet félszeg paródiája - de mégis: változás és fölszabadulás,

amilyen csak Sóttól telhetett. Már mindjárt az úton kezdődött, a tömött kocsiban, ahol a fiatal térdek minden rázkódásra összeértek, s a testek melege egybeolvadt a könnyű ruhákon át. Értelmetlen és be nem vallott okú kacagások feccsentek szét a surranó porkoszorú közepéből, tikkadt villogások, melyek jól illettek a csillogó szemhez és kipirult archoz. Nelli rendesen félt ezektől, megzavarta őt a többiek fesztelensége, ami maga is már telítve volt eltitkolt zavarral: s Gyula örök jelenléte növelte a zavart. A sóti gavallérok félénkek voltak még merészségeikben is, programszerű és alkalomhoz mért kis betyárságaikban - s minthogy szabadságuknak folyvást túlzott tudatában voltak, nem is volt az igazi szabadság. De Gyula merészsége természetes volt és szinte öntudatlan; házasember léteire úgy viselkedett, mint akinek minden szabad, és csakugyan minden szabad volt öneki.

Gyula most sem feszélyezte magát egy csöppet sem, a szép hölgyek arca, a vágató jegenyék, a napban csillogó por, az édes és sima gyorsaság, még helyenként a vidám zökkenések is, fölviannyozólag hatottak rá, tréfált, nevetett Miskáékkal, mintha mindent elfelejtett volna, vagy nem is történt volna semmi, vagy mintha nagyon is sok történnék, s ő ezekkel a szép asszonyokkal s a Püspök pompás lovaival és pénzekről duzzadó zsebbel mindörökké itt hagyná most Sótót, és röpülne kalandos és dicső jövő felé, örök és bolondos gyerek, nem kevésbé képes gyönyörködni egy ily kocsikázásban, mint akár Imruska, aki a bakon ül, s oly áhítatosan nézi az ide-oda csapkodó lófarkakat, mint egy kis janicsár.

De minden élénksége mellett Gyula, mintha valamivel tartózkodóbb lett volna, mint rendesen: volt benne valami különös lovagiasság, diszkréttség, ami meglepte Nellit.

Miska nyugodt és derült volt, mint mindig; mint a jó öntudat embere, aki azt teszi, amit kell és ha már így van, nem mulasztja el élvezni sem az egészséges kocsizást és fürdést.

A fürdéstől távol volt minden pikantéria, mert abban az időben a hölgyek még rendkívül illedelmes fürdőkosztümöt viseltek: csupa fodor és szalag lévén, a nedves ruha tapadása csak keveset árult el a test idomaiból. Nellike csak a kosárban fürdött, amely külön az úszni nem tudó nők számára volt elkerítve, Erzsi azonban kimerészkedett Gyulával a nyílt tóba, amely ezen a részen egész mély volt, s ahol állítólag kis örvénykék teszik veszedelmessé a fürdést. Legalább a helyi pletyka azt tartja, hogy oda minden évben belefúl valaki: a víz megveszi adóját, mint zöld sárkánytorok. Nelli egyre rémüldözött Imruskáért, még a kosárban is féltve; alig akarta átadni Miskának, aki apai diadallal vitte a csöpp hőst a „férfiak” közé.

Nelli a fürdés után a kis fahídra ment, mely a fürdőépítményt a parttal kötötte össze, s ott várta, míg a többiek is készen lesznek. Ő hamarabb abbahagyta a fürdést, borzongott a vízben, Gyuláék még javában lubickoltak. Miska öltözött Imruskával. Nelli egyedül és kissé mélán állt ott. Lenézett a piszkoszöld csillogású tóra, ahol a kis kabócák ezrei, mint apró Szent Péterek lépkedtek a víz sima és tükröző felületén, különös méltósággal feszítve szét pókhálókönny lábukat. A túlsó parton a sűrű nádak mártogatták bele sárga bokrétaik képét a tompa-

zöld csillogásba, s látszott a szép asszony messziről, piros napernyőjével, a fehérre meszelt halászcserda s néhány vén, lombos diófa háttérében. Odébb, poros téren, Püspök fogta ki lovait, hogy úsztatni vigye.

Nellike a fürdőház mellé tekintett, ahol Erzsí a falépcsőn ült, Gyula pedig a kislányait tanította úszni: kivitte őket a nyílt szabad vízre, mindenik karján egy gyerek. A kislányok nagy sikongást csaptak vékony hangjukon; egyszer pedig a kis Noémi kicsúszott az apja karjaiból, és nagy kiáltással lemerült a vízbe. Erzsí majd elájult a lépcsőről, Gitta pedig, akit ijedtében Gyula szintén eleresztett, gyorsan és okosan megfogózott a fürdőház egyik faoszlopába, nagyokat prüszkölve, mert ivott egy kicsit, s tágra nyílt, komoly szemekkel nézte ijedt és kapkodó apját. Noémi rögtön megjelent újra a víz színén, s Gyula kifogta a kis élettelen testet, s nagy, erőltetett nevetésekkel vitte ki a partra, ahol hamar magához tért. Aztán maga úszott be a vízbe, mutatni, hogy ahol ő van, nincs ok félelemre: egy ugrással messze lódult el a parttól, szép, barna, férfias tagjait mutogatva, kivette néha karját vagy combját a fölhabzó vízből, aztán bemártva ismét fél arcát és sörényét, belesimuló mozdulattal, s előre, előre, lüktetve a puha vízen, egész a túlsó partig, ahol a sás és káka háttérében lengett nemsokára, rezgő, világos folt, diadalmasan uralkodó a habok között, mint egy vízi isten. Nellike nézte sokáig, s úgy tűnt föl neki, hogy ez az alak a bizonytalanba úszik, a határtalanba; aztán lenézett a vízre, ahol a kabócák, mint a varázslat szökelltek jobbra-balra, a felhők árnyéka fehérén lengve tétovázott, a hullámok, mint földrengésben ingó kövezet kockái hintáztak, s a beugrott béka körgyűrűje, tágulva, egyre tágulva, lassú ritmusban a végtelenbe nőtt.

3

Egy pillanatra kiszakítva érezte magát mindenből, lelke elúszott a tavon, a nádon, a felhőkön. Tudta, hogy valami történni fog.

Az a különös érzése volt, mintha messze, nagyon messze lenne egész eddigi életétől, egyszerre ráébredt mindennek a véletlenségére és csodálatos álomszerűségére, az egész világ megingott előtte, mint egyetlen nagy hajó a Semmi tengerén, úgy tetszett neki, mintha Miska, Cenci néni, sőt Imruska is, nem volnának közelebbek és fontosabbak, mint ez a tó, ez a nád, ezek a fellegek...

Ákosra s bátyjára, Imrére gondolt, akik úgy eltűntek, mintha nem is lettek volna: minden így eltűnik...

Most Gyula kapaszkodott meg a síkos, zöld hínárú lécben, s földugta nevető fejét, hosszú és csapzott fekete fűrtjeit Nelli felé:

- Már elég volt a fürdés? - kérdezte, kissé cikákolva a víztől, bajusza a szájába lógott.

- Ó, elég! - hangzott a piros napernyő alól.

- Pedig nagyszerű a víz! Az ember alig akar megválni tőle. De hol van Miska? Megyek innen, mert Miskának megígértem... Egy kicsit furcsa dolog... Képzeld, megígértem, hogy nem fogok magával beszélni az ő távollétében!... Nono... Pedig hát...

Egyet rúgott, és nagy hullámban tűnt el, új meg új rúgásokkal távolodva; még visszakiáltotta tréfásan:

- Majd beszélünk *előtte*, ugye, Nellike? - és már messze úszott, emlékül hagyva néhány gyorsan száradó vízcseppet a Nelli világos ruháján...

Beszéltek előtte, vagy legalább Gyula beszélt; s ez délután történt a csárdában. A szomszéd asztalnál nagy vadásztársaság ült: Borzsák tiszteletes, Várkonyi tanító és mások. Sátordyékát melegen üdvözltek, de Gyulát nem látszottak észrevenni. Ellenben összesúgtak. A pap már vörös volt, előtte egy nagy csutora állt, díszcsutora, amit ajándékba csináltatott neki a dalárda, melynek oszlopos tagja volt. A tanító lelkendezett.

- Te is ott voltál - mondta valaki.

- Én? Én nem... - felelt a tanító.

- Nem-e?

- Akkor már nem.

És dicsőséggé fordítva, amit alapjában igen rühellt - hogy dzsinnek és bárók útjából párologni szokott, s Sót éjeinek „magas óráit” nem adatott az istenek társaságában töltenie -, magyarázni kezdett:

- Örülök, hogy már nem voltam ott... Mert, kérem, én nem hiszek semmit, nem gondolok semmit... de azért mégiscsak jobban érzem magamat, hogy nem voltam ott... Mert kérem, azért mégiscsak valami mindig... Mégiscsak kényelmetlen érzés az, tessék elhinni...

- Semper aliquid haeret - mondta a pap is.

Nelli önkéntelenül érezte, hogy Gyuláról beszélnek, s összerezszent, mintha csak róla, magáról volna szó. Gyula hangosan rendelkezett a pincérrel, elhallgattatta Miska takarékoskodó aggodalmait, hosszas utasításokat adott, aztán megragadta poharát, és így szólt:

- Úgy érzem magamat, mint Napóleon Szent Ilona szigetén. - (Elég hangosan beszélt, de a helyzet olyan volt, hogy a szomszéd asztalnál egy szót sem érthettek.) - Körülzajongnak a dühös hullámok - mondta -, és én lassankint egészen egyedül maradnék az Árvaság szirtjén, ha nemes barátságod nem volna, édes Miskám, mely lehetővé tette mindannak ellenére, ami köztünk történt, hogy még egyszer együtt lásson a világ, hogy még egyszer, ha utoljára is, élvezhessem ezt a kedves, meghitt, szinte családi kört, melyben annyi boldog órát töltöttünk el testvéri édességben...

- Utoljára? - kérdezte Nelli alig hallhatóan és remegve, míg Erzsi érthetetlen buzgósággal másfelé akarta terelni a beszélgetést:

- Nekem valamikor egész gyűjteményem volt Napóleonnól - kezdte. - Valósággal szerelmes voltam Napóleomba... összeszedtem mindenféle képet, hímzést, edényeket, amiken Napoleon-fej volt...

- Egy szobrunk is van! - kottyant közbe kéréstlen az okos kis Gitta nyelvecskéje.

- És volt egy képem, különösen érdekes - folytatta Erzsi -, amely Beauharnais Joséphine-t ábrázolta, Napóleon elvált feleségét, akit a császár elhagyott, hogy elvehesse Mária Lujzát, az ausztriai császár leányát...

- Szegény asszony! Igaz ez? - kérdezte Nellike.

- Nem tudod a történelemből?

- Ó, mi tanultunk világtörténetet Gádoroson, a Mary néninél, csak hogy németül, és nem értettünk egy szót sem... Szegény asszony! Borzasztó lehetett! Napóleonnak ezt nem lett volna szabad csinálnia.

- És miért nem? - felelt Erzsi. - Egy olyan embernek minden szabad! Ó, az asszonynak félre kell állnia az útból... nem szabad, hogy gátja legyen a nagyszerű pályának... Ez az egyetlen, amit tehet az emberiségért, hacsak meg nem próbálja, hogy maga is ember legyen, erős és magányos... Joséphine tudta ezt, és nem sírt; vagy csak magában sírt, és nem lázadott... És én is így tennék... Te tudod, Nellikém, hogy én így tennék... erős lennék és magányos... - mondta bizonyos pátoSSzal - te nagyon jól tudod...

- Tudjátok, gyerekek, ha így hallgatlak benneteket - szólt egyszerre Gyula -, valami különös van a mi beszélgetésünkben...

- Micsoda?

- Az, hogy ez a beszélgetés, hogy úgy mondjam, egészen alá van aknázva... nem tetszik ez nekem. Minden szó, amit mondunk, valami régebbi szavainkra vonatkozik, amiket külön-külön mondtunk volt egymásnak, ketten-ketten, és titkoltuk a többiek előtt; nagyon jól érzem, hogy Nellike és Erzsi is beszéltek már ilyenekről egymás között... És nagyon jól tudom, hogy Miska is különös értelmet lát az Erzsi szavaiban...

- Én? - kérdezte Miska, csatasorba vonva homlokán a ráncok hadseregét.

- No igen, mert én már beszéltem előtted Erzsiről. És tudjátok, gyerekek, miután már ennyire alá van ásva minden, én nem látom értelmét annak, hogy tovább is titkolózzunk egymás előtt... nagyon is sok robbanóanyag halmozódott össze... és én, mint már jeleztem a múltkor Miskának, el vagyok készülve, hogy itt előbb-utóbb úgyis robbantani kell... már képleges értelemben véve; ne ijedjenek meg, hölgyeim... Én a tiszta helyzetek kedvelője vagyok...

Kínos csönd állott be, mely alatt csak a kések és villák csörgését és egyszer a szomszéd asztaltól kitörő, vörös, végérhetetlen hahotát lehetett hallani. A poharak csöngtek, a csutora kotyogott. Imruska, aki nem értette a szavakat, de érezte a feszült levegőt, homályos rémesekre emlékezett: a tó, melybe Noémi csaknem belefűlt, s melytől őt úgy óvták, mint egy kis herceget, talán varázsló volt, sötét bűbájjal.

- Nézd, api! - kiáltott egyszerre, elbámulva az akácokon át a messze levegőbe. - Milyen színű az ég!

- Vihar lesz - szólt Miska, és valóban, az ég, mint meleg, lila ólom eltömődött, és furcsán, idegesen meg-megrángtak a falevelek.

- Már én is azt hiszem, hogy nemsokára hurcolkodunk! - kiáltott át Borzsák tiszteletes a szomszéd asztaltól, nagyot legyintve a kezével, mint a szószéken szokott.

Gitta, miért, miért nem, elkezdett lassan, hangtalanul kuncogni, s ez olyan volt, mint valami sokat tudó, ördögi kacagás.

- Mit nevelsz? - kérdezte az anyja.

- Csak.

- Ez a kislány néha még nekem is talány - mondta volna Erzsi, de ekkor Gyula újra átvette a szót.

- Az élet tragikus - kezdte -, és nemcsak Joséphine-t kell sajnálnotok, hanem Napóleont is. E földi lét minden fűszere közt az érzelmek fűszere az, amire leginkább szüksége van ínyenc lelkünknek, s Napoleon ezeket a fűszereket tagadta meg magától. Ő a hideg ész embere volt, igazi aszkéta, csakhogy nem testi, hanem lelki dolgokban aszkéta, mert a lélek bujaságára mondott anatémát, az érzelmekre és ideálokra, amit ő egy szóval ideológiának nevezett. Vannak azonban másféle Napoleonok is...

Kis szünetet tartott, mint aki áttér a tulajdonképpeni fontos tárgyra.

- Igen, vannak másféle Napóleonok is, akik nem az ész emberei. Ok egy *érzés* Napóleonjai; s ez az egy érzés minden más emberi érzést elfojt bennük; úgy értem, hogy készakarva elnyomnak magukban minden, mégoly természetes érzést is, amely ezzel az eggyel ellenkezik. Az ilyen számára nem létezik se becsület, se részvét, legalább azt mondják - de én ezt nem hiszem. Maga hiszi, Nellike? Én *tudom*, hogy nem így van; tudom, hogy minden érzést jobban érez az ilyen más embernél: hübb, becsületesebb, részvételjesebb; csak hogy mindezeket legyőzi magában, és feláldozza annak az egyetlen érzésnek, mely uralkodik rajta. S ez a legnagyobb áldozat a világon - nem hiszi, Nellike?

- Én... nem értem, mit mond... Gyula...

- Milyen rekedt a hangja! Csak nem hűlt meg a fürdőben?

- Nem, nem; csak olyan hirtelen kérdezett!

- Én azt hiszem, hogy ez a legnagyobb áldozat. Szeretni Joséphine-t, és mégis odaadni azért, akit még jobban szeretünk, akire vérünknek, egyéniségünknek szüksége van, akit a Sors reánk parancsol, mert egy magasabb Sors rendelkezik velünk. Egy isten vezeti a Napóleonokat is: dicsőek ők, akik követni tudják istenüket, és egyúttal sajnálatosak is; mert szomorúság és tört szívek vére - már képleges értelemben - marad az útjukon. Bocsáss meg, Miskám, csak befejezem. Én azt mondom, bármily paradox ez: a Napóleonokat illeti a részvét, s a Joséphine-eket a dicsőség; igen, a Joséphine-ek! Ők tulajdonképpen a szentek, a nagyok, előttük le kell borulni. Bocsáss meg, édes Miskám, de miután már így utoljára együtt vagyunk, engedd meg, hogy elmondjak mindent, amit jólesik, és szívem hajt ebben a kedves körben elmondani...

- De miért utoljára? - kiáltott fel Erzsi a kínos csöndben. Ebben a pillanatban hirtelen szél-roham rázta meg a fákat, s egy csomó sárga akáclevél - a távoli ős előreszaladt, ideges hírnökei - ugrott az asztalra, a Miska vállára, a Gyula poharába.

Gitta kuncogott még, lebukva szinte az asztal szintje alá, mint halk és gúnyos hegedűk a színpad deszkái alól, s Imruska ijedt szeme világított.

- Igen, utoljára - felelt Gyula -, mert én ura vagyok ígéretemnek. Különös és fájdalmas ígéretet tettem az általam mindig nagyon tisztelt s becsült Miska barátomnak, s ő meg fogja engedni, ha itt elöttetek, akik életünk társai vagytok, virágok a mi bús karóink mellett, elöttetek, akiket legfőképp érdekel, elöttetek...

S így, mondatok emeletein hágott a szónoki Pátosz magassága felé. Miska azonban, csak a homlokráncok csöndes hadait szögezve a mondatok e lelkes csapatai ellen, lakonikus rossz-kedvvel szórta szét az emeleteket:

- Jobb arról nem beszélni.

- Ó - mondta Gyula -, ebben a különös világításban, ebben az elborult, vihar előtti hangulatban úgy hangzik mindez, mint valami végső leszámolás, mint valami gyászos és különös búcsúzás; minden egészen egzotikus és elködösült színt kap; hiszen Nellike tudja, hogy mit mond Reviczky: „*A világ csak hangulat!*”

A világ csak hangulat! Nem, Nellike nem tudta, nem hallotta még soha, de ebben a pillanatban olyan erővel csapta meg gyenge lelkét a költői mondás igazsága, hogy szinte megrázkódott; egyszerre napnál világosabban látta, hogy ez így van, és hogy mindaz, ami változatlan, örök érvényűnek látszott, csak semmi, egy szín volt, és elmerült most ebben a valószínűtlen fényben, mely eget és földet hirtelen átfestett - *hangulat!* micsoda nagyszerű szó volt ez annak a semmiségnek kifejezésére, amit önmagában érzett!

- Hangulat!

- Ez korunk szava - mondta Gyula, nem is sejtve, mennyire igazat mond; mert csakugyan: azoknak a céltalan éveknek szava volt ez. - Bolond idegszálaink érzékenyek a hangulatok iránt. De meglehet, hogy ami nekünk gyászos búcsúzásnak látszik, az új életek és új találkozások kezdete; valami újnak kell jönni: nem érzi ezt, Nelli? Korunk olyan, mint a római császárság évei; s holnap talán minden apokaliptikus robbanásokban fog széthullni. Miért élünk itt, kisvárosi pletykák bénító hálóiiban, unott és tespedt életet? Ó! évek vannak, amiket föl kell használni, percek, amik várnak! Én elmegyek innen.

Miska szemöldöke catói arányokat öltött.

- Igaz ember elereszti a pletykát füle mellett, mint a légyzümmögést. Tespedő tóban is vannak fürge halak; aki férfi és munkás, azt nem lohasztja el semmilyen hangulat.

De a bölcs szavak nem is hallatszottak a nagy sárga fényben.

- Évek vannak, amiket fel kell használni, percek, amik várnak! Én elmegyek innen. Elutazom.

- Elutazik? - sikolt föl Erzszi önkéntelenül.

Ebben a pillanatban megint Imruskának a hangja csendült fel.

- Villámlott! Villámlott!

Oly percek egyike volt, amilyenek a Természet nagymiséjén az Úrfelmutatást jelképezik; amikor az orgonák elhallgatnak, a hívők zúgása megszűnik, és az ünnepélyes csöndbe egy-egy éles csöngettyűhang hasít... A Természet elnémult, és az Ember hangja valahogy messziről hallatszott, mintha pincéből jönne, vagy szordínó fogná föl; a szomszéd asztal lármája, mely előbb még oly szabad és hangos volt, most valami különösen lenyomott és távoli lett...

A szomszéd asztal már mintha csak vízió lett volna: a pap, vörös arcával és megfagyott kacajjal, a sárga fényben...

Csönd volt.

És egyszerre csak megszólalt a csöngettyű.

A rettenetes mennyei csöngettyű, mely mély és megtagadott félelem ösztöneit sajdítja meg bennünk: hogy hulljunk a földre, és verjük a mellünket...

Nelli összerázkódott a fültépő hangra.

- Mindjárt itt lesz a zivatar!

- Elutazom! - kiáltotta Gyula. - Új életet kezdek. Elmegyek Itáliába vagy Indiába! Miért ne? Ha utolsó garason is. Az én istenem a Szabadság - kiáltotta, s Gitta nagy, okos szemei rátapadtak az apai szájra. - Ha ti tudnátok mily rabszolgák vagytok valamennyien! És minden bajnak az oka ez. Miért ne lehetne szabadságban, nyíltságban, szeretetben élni? Legyünk őszinték egymás iránt, és vegyük le egymásról rozsdás láncainkat. Én elhatároztam, hogy ez utolsó alkalommal egészen nyíltan fogok beszélni előttetek. Mindent ki kell végre magyarázni. Halljátok hát először is a következőt: Mi Erzsivel barátságosan megállapodtunk, hogy visszaadjuk egymás szabadságát. Igen, igen, hangsúlyozom, mi szeretjük egymást, és barátságunk nem változhatik meg. De egymás köreit nem érintjük többé.

És főlegyenesedve ülőhelyén, mintegy a pillanat fontosságának tudatában, teljes ünnepélyességgel tette hozzá a hatásos végszót:

- Elválunk egymástól.

- De Gyula! A gyerekek előtt! - kiáltott Erzsi, amint végre szóhoz tudott jutni. Erzsi sápadt volt, és halántékai lüktettek. Nellinek szinte a torkába dobogott fel a szíve.

- Hagyd, anya! - kiáltott Gitta, Erzsihez simulva: - Apa jól teszi, ha előttünk beszél. Mi már mindent tudunk. És ne sírj: nem érdemes sírni.

A másik oldalon pedig Nellike simult Erzsihez.

- Ugyan, Gyula... nem beszél komolyan... - akarta mondani, de a hangja elakadt a torkán.

- Ez nem alkalmas idő és hely ilyesmit megbeszélni - szólt Miska komolyan.

Egy pincér az asztalhoz lépett.

- Mindjárt eső lesz, kérem, leszedem az abroszt.

- Hogy megyünk haza? - kiáltott át a szomszéd asztaltól Borzsák tiszteletes. - Kár volt hazaküldeni Püspököt.

- Hazaküldted Püspököt? - kérdezte Miska Gyulától, kissé korholólag. (A vasúti állomás jó darab út volt innen, sáros és hepehupás mezőn.)

- Ó, semmi, nyári zivatar, mindjárt vége lesz! - iparkodott megnyugtani Gyula, különös készséggel. - Maradjatok még, kérlek, ne idegeskedj, hiszen még nem esik.

Itt is, ott is meghasadt az ég, s a hasadékon éles fény ömlött ki, s rögtön fölívódott. A világítás csakugyan kísérteties volt, a levegő tele elektromossággal, a dörgések és roppanások egymásnak feleltek, mint egy mennyei hadsereg ágyúí, s a hangulat olyan volt, mint kis táboré, nagy ágyúzás között: senki sem őrizte meg természetes józanságát.

- Elválunk - ismételte Gyula. - Bocsáss meg, de én azt hiszem, hogy éppen *előttetek* kell ezt elmondani. Mától fogva új élet kezdődik, s azt szeretném, hogy ez mindannyiunk számára új élet legyen: megkönnyebbülés és fölszabadulás. Valami hibának kell itt lenni. Hiába mondod, hogy tespedő tóban is vannak fürge halak. A környezet úr rajtunk. Az ember akarata nem szabad. Föl kell szabadítani. Ezért mondjuk mi egymásnak: Légy szabad, mintha sohasem is ismertél volna! Asszony, férfi, külön ember, külön egyéniség! Külön egyéniség! Tudod mire törekszik a modern szellem, a társadalmi tendencia, a modern világnézet, *Weltanschauung*? - kiáltotta. - Az emberi egyéniség mentül szabadabb, mentül korlátatlanabb kifejtése felé! Az egyéniség érvényesülésére! Élni - harsogta - a magunk életét! Korlát nélkül!

Hangja túlzengte a mennydörgést.

- Szordínó kell a fiskális szájára - szólott át Borzsák pap, már az italtól feledve sok mindent.

S más hangok vakkantak a vadászasztalnál.

- Vagy szájkosarat!

- Hogy ne harapjon.

- Véresszájú...!

Az ágyúzás pedig folyt tovább, süketítőn, észvesztően.

- Félek - sírt Imruska.

- Korlát nélkül! - kiáltott Gyula.

Miska indulatos lett, nem tűrte tovább. Korlátra szükség van! Államra, törvényre; társas kötelékekre; ami nem bénít, hanem összeköt s erősít! Egyéniség? Ugyan! Firkászok frázisai!

- Nagy szellemek... - kezdte Gyula.

- Nagy szellemek megelőzhetik korukat, de az Állam...

És ágyúzott az ég.

- Az állam rabság! - kiáltotta Gyula. - Ma már minden gondolkodó ember anarchista...

S az ég bombákat hányt.

- Magyarország szabad állam. Itt nincs szükség az anarchizmusra.

- Magyarország egy posvány, Kárpátoktól az Adriáig! Társadalmi átalakulásra van szükségünk! Olvastad azt a könyvet?: *A nő és a munkás*... Megállj csak! Én most fölszólítalak, igen, itt az isten szabad ege alatt, ebben a templomban, ennek a zivatarnak a hatalmas orgonája alatt és itt, igenis, éppen itt, mikor utoljára vagyunk itt így együtt...

Minden gyorsan történt, összevissza, különös perc volt ez, lehetségessé vált a lehetetlen is.

- ... most fölszólítalak...

Különös sötét volt, az ég szinte az asztalig ereszkedett.

- ...és be kell vallanod, hogy van jogom erre a fölszólításra... bizonyos belső jogom, mivel én megtettem... mivel én a szabadság elvei szerint megtettem Erzsivel...

És ismét, és tovább!

- ...nem válásról van itt szó, hanem szabadságról, ami a nőt is kétségkívül megilleti...

Egy kövér esőcsepp hullott az asztalra. Miska intett a pincérnek, de az nem vette észre. Nagyon, nagyon gyorsan történt mindez. Imruska anyjára borult, Noémi kissé távolabb ment, és a kezét kinyújtva vizsgálta, esik-e már?

Ó, istenem! - gondolta magában Nelli - ha mama itt volna, hogy lehordaná Gyulát! Ha mama itt volna! De mama nem modern asszony! Modern tendenciák! Élet szabadsága! - Valami égő káosz bizsergett benne Gyula szavaiból és az égzengésből összeszöve.

- Bolond beszédek! A nő szabad - kiáltott Miska ingerülten, de még eszmei magaslaton. - Mindjárt zuhogni fog.

- Szabad?! És ha Nellike... én nem tételezem föl, de elvégre, *per possibilitatem*,⁷ ugyebár?... ha Nellike vágyai, álmai egy új élet felé... tegyük föl, mondom, hogy éppen Nellike... gondolj csak múltkori beszélgetésünkre... Nelli szabad?...

- Elég! - robbant ki Miska, és fölállott. A ritkás, öreg csöppek egyre követték egymást, a vadásztársaság már behúzódott a csárda viskójába, nagy kavarodás volt, s szinte úgy látszott, hogy itt vége lesz a párbeszédnek. De ekkor Nelli, aki ülve maradt, és szorosan Erzszi mellé bújott, egyszerre egészen váratlanul megszólalt és ezt kérdezte:

- Igaz, hogy megígértette Gyulával...? Hogy mama utoljára vagyunk együtt...?

Cikázó tünemény, vak roppanás állította el a hangját.

⁷ *per possibilitatem* - van rá lehetőség; megeshet.

- Nem! - kiáltotta Erzsi, magához vonva barátnéját. - Ne, hagyj el, Nelli... mi együtt maradunk... nekem szükségem van rád... én jó barátod leszek, akármi történjék is... és én mondtam már, mindent neked adok!... Mindent, mindent neked adok!... Te szabad vagy! - tört ki egzaltáltan. - Én is szabad vagyok, két szabad nő, én dolgozni fogok, menjünk együtt, vagy kövesd, akit szeretsz! És ha már így van: igen, igen, Gyula! Őszinteség! Nyíltság! - szólt, szemeiben tükrözve a villámokat. Neki most játék volt az egész, színjáték. - Igen, igen! - kiáltott. - Hagyjuk szabadon egymást, én nem állok utadba, Miska nem fogja akarni, hogy egy asszony szerelem nélkül rabja legyen... Szabadság! Egyéniség! Megbocsátás! Szeretet!... - s a menád, előtte még az édes boros pohár, míg hirtelen szél, a vihar szele, lebbentette meg kibomlott hajait, patetikus szavakat sikoltott bele a különös, földre szállt felhő szürkéségébe, a sűrű, nyugtot nem hagyó mennydörgések közé, számon kérve Miskától asszonya szabadságát.

- Nelli szabad, nem rab - szólt Miska komolyan, örök udvarias az asszonyokkal szemben. - Senki sem tartja vissza vágya ellen. Ez a kettőnk dolga. Nellinek gyermeke van, s azt hiszem, semmi ok sem lehet föltételezni, hogy ő ne tudná, mit kell tennie. Mondom, a kettőnk dolga ez - kiáltott újra, versenyt a zivatarral, mert egy nagy dörgés majdnem elnyomta a szavát. Ismétlem, nagyon gyorsan történt mindez, gyorsabban, mintsem el lehet olvasni. - Már be kell menni! - kiáltotta Miska. - Nem beszélhetünk tovább... de egyáltalán, hogy is kerülhetett szóba ilyesmi? Az istenét neki! - fakadt ki egyszerre. - Nelli az én feleségem! - és mintha megvilágosodott volna előtte egyszerre: - Nelli mondhatott valamit! Vagy tehetett valamit! - És már nem mérsékelte magát többé. - Nelli szabad, de ő tudja, mivel tartozik irántam, és ha egyszer... Az istenét neki!

Az Ég hangos csattanással felelt a káromlásra. Imruska félve borult anyjának nyakába, s Nelli ijedt és vad szenvedéllyel szorította magához fiacskáját. S ebben a pillanatban leszakadt a zápor, oly rettenetes erővel és hirtelenséggel, mint a zuhanó kövek - mint iszonyú, mennyei tűk, ezer kis, hegyes tölcsér az asztalokon, új özönvíz! És mire a csárda viskójáig szaladtak, öt lépést, csuromvíz lett minden ruhájuk.

6

A csárda belsejében egyetlen szoba volt, sötét, kis ablakkal, és máris fülledt szagú az átázott ruháktól; egy petróleumlámpa lógva a mennyezeten, nagy sárga holdudvart mimelt a füstös párában, s a borízű hangok zaja talán még vastagabban betöltötte a teret, mint a darabos füst. Ember ember hátán szorult ide, és nem volt mindenkinek ülőhelye; de mikor bejöttek az asszonyok, Várkonyi tanító és mások hangos szolgálatkészséggel ugrottak fel helyet csinálni.

Nelli az első pillanatban szinte elszédült a bűztől, de szorgalmas asszonyként rögtön a ruhájára gondolt, próbálta kidörzsölni az eső csinálta foltokat, s egészen beletemetkezett ebbe a munkájába. Közben különös gondolatai voltak, úgy érezte magát, mintha vonaton ülne, vagy váróteremben, életének egy félelmes és idegenszerű utazásán; idegen útítársak vagy olyanok közt, akikkel véletlenül találkozott, s akiktől mindjárt el fog válni. A szoba rembrandti gőzében, a bor félhomályában torzzá idegenedtek az ismerős arcok is, s kivált a pap vörös, ki-csattanó arca, homlokának hajtott ékezeivel, Rembrandt mellett Jordaens emlékét is föl-idézte volna, ha lett volna a csárdában valaki, aki tudta volna, ki az a Jordaens. Ilyen azonban nem volt, még Gyula sem; s ez a kis emberi tanya a sötét zivatarban messzebb volt az európai kultúrától, mint Kína és Szudán. Víz a ruhákban, és bor az agyakban, meleg kigőzölgésekkel uralkodtak. Csak Gyula szeme csillogott, két éles pont a fülledtségben, mint két ideesett csillag, két szentjánosbogárka a sárban - mert nem közönséges szemek voltak ezek. És Nelli

finom idegzete reszketett, félt, zenélt, csakúgy, mint akármelyik dekadens művészettel kivirágzott párizsi dámaé, aki a Kor csúcsain libeg, mint villó fény az árbocokon. Egy cigánygyerek nyekergett a sarokban valami hegedűn.

- Nem fáznak meg? - kérdezte Miska, gyors harag, de biztos és meleg gyengédség embere; mert az egyik ablakon nem volt üveg, és a szél messze beverte a hideg záport. Miska komoly férji gonddal iparkodott feleségét óvni a légvonattól; ám Gyula tolakodó szolgálatkészséggel bort akart forraltatni a hölgyeknek, és az összeszorult tömegben kereste a pincért. Miska, aki nem volt a társadalmi könnyűség embere, mint Gyula, és nem tudta egykedvűen játszani azt, hogy semmi se történt, kissé türelmetlen hangon tiltakozott az anakronisztikus szándék ellen.

- Nyár van - szólt dühösen és lakonikusan, amihez a becsapó zivatar kissé különös glosszát zengett. Gyula mindenképpen, nem is hallgatva rá, kiment a konyhába, rábeszélte, vesztegetett - mert nem akartak tüzet rakni -, saját utasításai szerint fűszerezte a bort, szegfűszeggel, fahéjjal, és hozta nagy szalvétába csavarva, mire Miskában is végképp elszakadt a nyugalom nyúlós fonala, és hirtelen hátfordítással jelezte, hogy sem maga, sem családja részére nem kér a pompás, gőzölgő italból.

- Annál jobb: megisszuk magunk! - vágott Gyula jó képet a dologhoz, s a kis Noémi már tartotta poharát, míg Gitta érdeklődő szemekkel bámulta a szoba belsejét s az emberek arcát.

- Apa, ugye ez *csárda*? - kérdezte, kicsi sznob. Gyula nagy grandezzaival töltött Erzsi poharába, s a papot invitálta, s a tanítót, akik az édes illatra közelebb húzódtak. Forralt bor illata: alkalmas valóban, hogy elfedje a gyanú halk bűzét. S már cimborahangok hallatszottak, a közelő dalárdaturnéről, Gyulát is invitálva. Gyula nagy, forintos borralalókat adott a pincérnek, még a szolgálónak is küldött ki, a cigánygyereknek hatosokat dugott, hogy ne húzza, megcsillantotta tárcájában a nagy csomó pénzt, amely mintegy hanyagul volt odagyömöszölve, és utazásokról kezdett el beszélni, szinte kihívóan. Erzsi ajkához emelte a forró poharat, amely még égette a tenyerét, Nellire nézett, és lassan szürcsölni kezdte a fűszeres italt.

Az az érzés, amit Nelli ebben a pillanatban az ura iránt érzett, nagyon hasonlított a gyűlölethez. Egészen váratlan és különös érzés volt ez, amely hirtelen kerítette hatalmába, amint ott ült gyermekével, s Miska mellette, hátat fordítva az egész társaságnak, ahol most Gyula volt a központ, s a forralt bor és Erzsi, akitől félt ugyan, de akivel most mégis jólesett volna talán asszonyosan kibeszélni magát.

Nellit az a természetes és nagyon is asszonyi indulat fűtötte, amely néha a legjobb nőkben a férj ellen keseredik: hogy aki fölszabadítónak és világba-vezetőnek ígérkezett, az áll most köztük és az egész világ között. S míg Gyula csillogó szemekkel beszélt messze országokról, neki eszébe jutott a francia *Dictionnaire*, amely otthon hevert a zongorán, s amelyre annyiszor nézett vágyva lánykorában, mint titkos világok kulcsára, ígérgetve magának: „Tán majd ha férjhez megy!” Messziről fájó vonatfütty hallatszott, s oly bizarr volt e nedves félhomály! Igen! gyűlölte Miskát; aki annyi évi együttélés után még el tudta róla hinni vagy képzelni, hogy ő „szólt vagy tett valamit”, ami nem volt helyes. Szűk és naiv kis asszonyeszében egyszerre fölmerült a férfiak egészen különös ostobasága és vaksága. S itt egy sajátságos ellentmondásra kell rámutatni. Bizonyos, hogy Nelli bűnösnek érezte magát, s ez az érzése egyre erősödött. A Büntetések poklait járta ő, s úgy ment jövője elé, mint aki szörnyű dolgokat érdemelt. Ennek ellenére valóságos felháborodást és dacot érzett arra a gondolatra, hogy Miska is bűnösnek találhatja valamiben; mintha Miskának nem lehetne és nem szabadna megérteni az ő bűnösségét... a kemény szikla megüthet, és mi tekinthetjük az ütést egy magasabb Sors büntetésének: de a szikla csak eszköz, s joggal felháborodnánk, ha a szikla megszólalna, s bíránkká tolná föl magát. Azonkívül ez a rejtelmes büntület nemhogy növelte

volna Nelli természetes félénkségét: ellenkezőleg, valami haragot és dacot költött benne, valami „úgyis minden mindegy” hangulatot, amely most, ebben a kiszakított környezetben, ebben a furcsa, ostromlott hangulatban, kitört. A zápor tusokban lökődött be az ablakon, és tócsáit, mint egy előretolakvó, piszkos támadást, hideg nyomulással küldte előre a padlón.

Ó, már úgyis minden mindegy!

Nelli ott ült életének zajos, ködös, olajlámpás várótermében...

A peront zivatar önti el, és az ajtók zárva, és Nelli izgatott szeme meredt gyűlölettel néz ijedten...

Pedig Miska jó ember és okos ember, és Nelli bámulta s majdnem tökéletesnek tartotta őt. Lelke titkos mélyeiben mindenképp neki adott igazat: de ez valahogy csak növelte még dacát és gyűlöletét.

S ez a dac most abban nyilvánult, hogy Miska minden, szemmel látható ellenzését semmibe se véve, mindenképp Erzsihez közelebb húzódott, asszonyosan hozzásimult:

- Fázom! - mondta, és kért a forralt borból; közben érdeklődéssel figyelt Gyula elbeszélésére, sőt közbe is szólt egy-két kérdéssel.

Gyula szemei csillogtak, és Nelli máskor oly félénk szemei is dacos fényt nyertek.

Imruska azonban lassanként elszunnyadt anyja mellett, drága kis jószág, kimerülve a csodálatos élményektől.

- Alszik! - mondta Erzsi.

- Ó, kis bogaram! - s Nellit egyszerre oly erővel rohanta meg az anyai érzés, szinte testi érzése annak, hogy az ő húsából való hús és véreből való vér piheg ott mellette, mint még talán soha; valami egészen új, forradalmi érzés ez is, mert még soha ilyen testi módon nem merete ezt érezni s elképzelni. Az utolsó napok fojtott féltései kitörték a forró bor és dac e lázában. És hirtelen magához szorította a kis alvót, nem törődve avval, hogy fölébred; csókolta, mintha féltené, mintha vétett volna ellene, mintha el akarnák szakítani tőle, csókolta, míg a gyermek ijedten és az álmok visszamaradt salakjától zavartan nyitotta bele nagy, sötét szemeit a valóságba, mely nem volt kevésbé zavaros és ijesztő, mint egy álom.

7

A zápor nem állt el.

Pedig már közel volt az óra, amikor a vonatnak indulni kellett, és kocsit itt nem lehetett szerezni.

Csakugyan kár volt hazaküldeni Püspököt.

A vadásztársaság elhatározta, hogy itt töltik az éjet, kártyában s bor mellett, s már el is készítették az asztalt, s letelepedtek, mint egy táborban.

A gyerekekkel és asszonyokkal azonban bajos lett volna itt éjjelezni.

Gyuláék végre föl is kerekedtek, hogy kigyalogolnak az esőben a vasúti állomásig.

Erzsi alaposan bebugyolálta magát furcsa, alkalmi sálókba. A gyerekek úgy néztek ki, mint apró mumusok.

- Maguk nem jönnek? - kérdezte Gyula. - Jöjjenek, mert aztán hogyan jutnak haza?

Az ajtót kitárták. Az eső mintha csakugyan valamelyest csillapult volna.

- Itt az idő, most vagy soha!

És Nelli menni akart. Tulajdonképpen nem is volt más választás. Menni kellett, Hintássékkal vagy külön. Nelli belefogózott Erzsibe, kendőbe bugyolálta arcát útra készen, s barátnője vállán át pillantott vissza az urára, mintha jelezné, hogy nem lehet őket elválasztani.

- Hozza a gyereket? - kérdezte.

Miska a karjára emelte Imruskát, akinek a kocsmárosné adott valami nagy flaneltakarót; az alól nézett ki, nem szenzációéhes jókedvvel, mint a Hintáss gyerekek, hanem csodálkozó és ijedt belenyugvással mindabba, ami vele történhetik.

S megindultak a sikamlós sáron.

Két lépésre sem lehetett látni, lámpásról sem volt szó, mert az eső eloltotta volna; a láb minden pillanatban megcsúszott az úton, s az asszonyok hangosakat sikoltottak.

- Majd én segítek! - szólt mögöttük Gyula, s közibük furakodva, jobbról Nellit, balról Erzsit karolta át. - Már bocsáss meg, édes Miskám, de a szükség törvényt bont, és itt nem lát senki.

Miska hátramaradt, és el volt foglalva: nehézkes testével roppant óvatosan kellett járnia, hogy a gyermek terhével el ne essék. Minden lépést külön ki kellett számítani.

Nelli összerezzen, és némán nekitámaszkodott a Gyula karjának. Az egész úton alig esett szó.

Nelli, aki Miska karjainak nyugodt keménységéhez szokott, különös lüktetéssel érzett maga mellett egy idegesebb és bizonytalanabb elementumot.

S ment a sötétben sorsa felé.

Ideges villanások futkostak az állomás táján; amelyből különben csak néhány lámpást lehetett látni, óriás udvarral, az esti eső köreiben; egyet-egyet dobbant valamely tolatott lokomotív, egyet-egyet nyilallt a csendbe a nyikkanó gőzsíp. Két szembejövő vonat találkozott ebben az órában a Sóttal szomszédos apró állomáson, s meglehetősen élénk volt az élet. De a sötétben egymásba botlottak a csuklyás örök, izgatott jeleket adtak a lóbáló lámpások, néhány fől szálló fejveszetten kereste vonatát, ijesztően zengett a megütött kerék, az egyik vonat már útra készen pöfögött, és vakított két nagy fény szemével.

- Majdnem lekéstünk! - kiáltott Gyula, és izgatottan sietett előre. Erzsibe hátramaradt, a gyerekeket keresve, Miska azonmód, álmos, didergő fiát még karjain tartva, futott a jegypénztárhoz, a nagy sötétben alig látták egymást.

- Beszállni ott! Beszállni! - kiáltotta egy kalauz sípját már az ajkához illesztve.

- Hamar! Üljön föl ide! - tolt föl már Gyula karja Nellit egy másodosztályú kupé lépcsőin. - Foglaljunk helyet, majd megtalálunk bennünket!

A kocsi régimódi volt, nem folyosós, s alighogy Gyula Nelli után ugrott, a kalauz rácsapta az ajtót, lekattintotta a reteszt, és füttyentett.

A vonat rándult egyet, és lassan elindult.

- Jesszus! - kiáltott Nelli. - Lemaradtak!

- Üljön csak le nyugodtan - szólt Gyula. - Biztosan beszálltak hátul valahol.

Nelli kihajolt az ablakon. A szél szemébe verte az esőt. Elvakult. Kétségbeesetten hullott az ülésre. Egyedül voltak a fülkében, egy rossz olajlámpa világánál.

Gyula nevetett. Kézmozdulattal jelezte, hogy nincs átjárás, és a legközelebbi állomásig, amely már Sót, még csak keresni sem lehet az eltűnteket.

- Már bele kell törődnie, hogy együtt utazunk haza.

- De hátha lemaradnak?! - ijedt meg Nelli egy pillanatra a páros hazaérkezéstől, a sótiak kíváncsi és rosszakaratú szemeitől; de rögtön vállát vont a volna: - Mit bánom én? - ha egy tragikus és leküzdhetetlen balsejtelmekkel teli hangulat el nem szorítja szívét: - Imruska! Imruska!

- Sose búsuljon Imruskáért: Miska majd vigyáz rá... s itt az állomáson a legrosszabb esetben majd csak találnak valami kocsit vagy járművet...

- De meghűl, istenem!... - s már látta a kis sápadt arcot a betegágyban, a ravatalon... - Nem! Nem! Meg kell őket keresni! Keresse meg! - parancsolta követelően.

- De ha nincsenek itt - nevetett Gyula. - Átmenjek az ütközőkön?

És úgy tett, mintha nyitni akarná az ajtót, hogy végigsétáljon a deszkákon, amerre a kalauz jegyeket szedni jár.

Ebben a pillanatban azonban a szél megint oly záporokévé vert be a még nyitott ablaktáblán át, hogy Nelli összeborzadt, és megsajnálta:

- Ugyan, Gyula! Hagyja! Csukja be az ablakot!

S amint Gyula hiába erőlködött, hogy fölvonja a megvetemedett fakeretet, Nelli maga is felállt és segített neki, szinte kimelegedve és akaratlanul hozzátapadva.

- No látja, mégiscsak sajnál! - szólt Gyula.

Az ablakot nem sikerült fölhúzni, s kimerülten ültek vissza a párnás ülésre, mely félig már csupa nedvesség volt a behullt esőtől.

És Nelliben följúlt az az érzés, hogy most már minden hiába, s ez a vonat megállíthatatlan viszi őt szörnyű bűnhődése felé.

- Látja, Nelli - mondta Gyula rezgő és patetikusan gyöngéd hangon, melléje ülve, s hideg kezét szinte észrevétlenül a kezébe fogva -, most én vigyázok magára, mintha én lennék az ura... Ó, fázik? Szegény Nellike! Egészen átázott... Tegye magára az én kabátomat... nézze csak...

Nellit a hideg rázta, kezét tehetetlenül a Gyuláéban hagyta, szinte ezt is a bűnhődés egy részének érezve, s kinézett az ablak felé, de csak éjet és esőt láthatott.

A kicsi, minden zökkenésre lobogó olajlámpa alig világította meg a fülkét annyira, hogy egymás körvonalait láthatták.

Egyszerre csak nagyot rázkódott a kocsi, s az eső kévéje egyenesen a szemükbe fordult.

A vonat kanyarodott.

- A hídnál vagyunk - mondta Gyula.

Éles füttyentés hallott, és a fel-felcsillanó esőszemek közt röpködő szikrák aludtak ki.

Szembelüktettek a hídrács vasai, mint megannyi nagy kalapácsütés.

És most olyan dolog történt, ami Nelli ereiben megállította a vért, és térde izmait ijedt ugrásra feszítette.

A vonat, ahelyett hogy a jól ismert irányba, jobbra hajlott volna, amerre Sót felé megy, váratlan fordulattal balfelé görbült el, s ez a pesti útvonal volt.

- Az istenért! - sikoltott fel Nelli. - Hisz ez a pesti vonat!

Gyula először nevetett, hangtalanul és jóízűen, de aztán, látva Nelli módfelelőtti izgalmát, nyugtatni próbálta.

- De ugyan, Nellike, az első állomásnál kiszállunk, és...

- Nem, nem! - kiáltott Nelli. - Az lehetetlen! Mit fognak mondani? Ó, istenem! istenem!...

Sírva borult le a nedves párnára. Gyula rátette kezét finom, zokogástól hullámozó vállára.

- De, Nellike, kérem, ne izgassa magát, nevetséges az egész... Még elcsípjük a sóti vonatot, s együtt megyünk haza Miskáékkal... Meglátja, még ma nevetni fog nagyot...

Nelli hirtelen felegyenesedett, és szeme szembevillant a Gyuláéval. - Hazudik!

- Hazudom?

- Hazudik! - kiáltotta. - Miért hazudik? Jól tudja, hogy az a vonat már régen elment...

Gyula mosolygott.

- Ó, ki vehet rossz néven goromba szót egy bájos női ajkról? Engedje meg, hogy ezt a legyet elnyeljem a mézben, amit a maga édes beszéde egyáltalán képvisel számomra...

Nelli szeméből arkangyalok nyilaztak, egy fényes és bosszús hadsereg, szörnyű tüzeket vetve a sötétből.

- De Nelli! - kiáltott Gyula. - Látom, hogy haragszik... én igazán ártatlan vagyok... látta, hogy milyen zűrzavar volt... csak nem gondolja, hogy készakarva szállattam rossz vonatra...

Nelli összeszorította ajkait, mint dacos várkaput, s csak az arkangyalok kiabáltak szeméből:

- De igen! de igen!

- Kérem a jegyeket! - mordult közbe egy új hang keménysége, durván kattant az ajtó, s mintegy megerősítésül az arkangyaloknak, különös segédcapat, barbár hátvéd gyanánt, két boros férfiszem és egy ellobbanó lámpás jelent meg a beszálló esőtől körülcsillagozva.

- Mikor érünk a legközelebbi állomásra? - kérdezte Nelli, titkon könnyeit törölgetve, a kalauztól.

- Tíz perc, kérem alássan - felelt az ember, és már tartotta markát a Gyula borravalója felé, aki a jegyváltásról tárgyalt vele.

- És mikor megy onnan a vonat Sót felé?

- Az már elment, kérem.

- És a következő?

- Sótra, kérem?

- Sótra.

- Az csak holnap reggel.

Amint az ember elment ingó padlón kapaszkodva, Nelliből kitört a zokogás. Kitört óhatatlanul, görcsös erővel, ritmusosan, és elfoglalta magának az egész asszonyt, testét és lelkét, hogy nem maradt ott, az átázott, piszkos kocsipárnán egyéb, mint egy nagy, lüktető, semmire sem gondoló, keserű zokogás. Az egész test egyetlen, erejét vesztett, tengődő, elomló hullámlás lett, könnyű prédául Gyula könnyű és önkéntelen ujjainak, melyek úgy simogatták haját és ruháit, mint csélcsap szelek az élettelen hullámokat - s ő hagyta tiltakozás, dac, akarat nélkül...

- De Nelli - szólt végre Gyula -, nézze, legyen okos, min esik tulajdonképpen annyira kétségbe? Hiszen semmi ok a nyugtalanságra: ha volt is, megszűnt már. Imruskát féltette? Imruska már most Sót felé közeledik, puha vonat baktat vele, talán jobb kocsi, mint a mienk, nemsokára otthon fog aludni, a jó meleg ágyban... Nincs már oka félni, hogy lemaradtak... Inkább úgy kellene, hogy ez megnyugtassa magát...

És megpróbálta erőszakkal fölemelni fejét.

- Nem nyugtatja ez meg?

Nem! Nelli kiragadta magát, és olyan mozdulatot tett, mint az első pillanatban, mint aki ki akar ugrani a szaladó vonatból; Gyula lefogta karjaiba.

- Eresszen! Eresszen! - kiáltott Nelli. - Kiszállok! kiszállok! engedjen! állítsa meg a vonatot! - mondta volna, de megint zokogásban tört ki, mert szívéig nyilallt kívánságának lehetetlensége, szívéig nyilallt a rettenetes éjszaka, mely rá várt. És goromba szavak fojtogatták a torkát, de nem tudta őket kimondani; megakadtak ott, s csak úgy buggyantak ki a zokogás árában, felismerhetetlen és rögtön szétpattanva, mint a levegő szűk edényből, honnan különös és drága nedv ömlik.

- Meghúzzam a vészféket? - kérdezte Gyula mosolyogva, és már nyúlt is felé. - Mért ne, ha kívánja? Fizetem a büntetést is... de figyelmeztetem, hogy a botrány...

Ó, botrány, skandalum, legszörnyebb szava a pokolnak, varázsszó, mely azt a rémet jelenti, aki az élet legutolsó szobájában ül, ahol már vége mindennek... Nelli úgy érezte, mint aki mind mélyebbre csúszik egy ellenőrizhetetlen ingoványba, s ha visszarántja lábát, csak annál mélyebbre... Egy pillanatra ösztönszerűleg kapott levegőért, de most megint megadta magát sorsának... S egyszerre megint Miska ellen támadt fel lelke mélyeiben a gyűlölet: végre is neki kellett volna tennie valamit... végre mégis ő az oka, hogy eddig mehetett... hogy ilyen helyzetbe juthatott...

És a vonat ment lassan, döcögve, a messze főváros felé, az eső zúgott ott künn, és a kis olajlámpa lobogott, pislogott, sötéten, kétesen... És Gyula egyszerre csak beszélni kezdett:

(A lélektan tudománya gyenge kinyomozni, így volt-e vagy nem? De később Gyula maga is sokszor mondta féltréfásan, amint már az ötöle kitellett, hogy minden csak ebben a pillanatban jutott eszébe, és tulajdonképpen minden csak véletlenség volt, és ő hazudott Nellinek, és csak a perc ihlete mondatta vele e szavakat.)

- Hát jó, Nelli, figyeljen most ide... ha már akarja, és ha már én úgyis aljas, hitvány fráter vagyok, hát bevallom: készakarva szálltam fel magával a pesti vonatra... hogy miért? ne is kérdezze! vannak megmagyarázhatatlan dolgok... de ha akarja, maga előtt áll még az út, a híd nincs fölégetve... az első állomáson kiszállhatunk... én nem mondok ellent...

Gyula mérhetetlen eksztázisban volt ebben a percben, amit különben nála nem is lehet rendkívüli állapotnak nevezni; zsebében dalolt a pénz, egy kártyajátékos izgalmát élvezte, és amint ő maga mondta mindig, pszichológiai kísérletet akart csinálni, semmi mást, csak egy pszichológiai kísérletet...

Első pillanatra persze bizonyos volt, hogy Nelli a következő állomáson le akar szállani. Ezt el nem lehetett képzelni másként. De ki számíthatja ki a sorsot, melyet magunkban hordozunk? Semmi sem bizonytalanabb, mint az, ami előre bizonyos, s a mag maga csodálkozna legjobban, hogyha a fát látná.

A RETTENETES NÁSZÚT

1

Miska izgatottan szaladgált a peronon a jegyekkel és Imruskával, bár józansága azonnal látta a helyzetet, látta, hogy Gyula és Nelli eltévesztették a vonatot, nem is képzelt semmi mást, nyugtatta Erzsit, aki kétségbeesetten sikongott, mint a vércse a viharban vagy még inkább, mint egy meggondolatlan anya, nyögve, sóhajtva, panaszkodva, nagyon is éles gyermeki fülekbe. Gitta hideg szemekkel hallgatott, és sok mindent gondolt; rendszert állított össze magában abból, hogy anya is nevetséges, apa is „beszámíthatatlan” - Gittának voltak már ilyen szavai, és rég megkezdte lelkében a tekintélyek szétrombolását. Noémi közömbösen hallgatta anyja szavait, mint megszokott és semmit sem jelentő kifakadásokat, egyáltalán nem érdekelte őt apja eltűnése, álmos volt, és szeretett volna már otthon lenni. Imruska azonban kerekre nyílt szemmel, ijedten nézett az éjszakába, mint egy lázálomba; kérdezni nem mert, fantáziájában határozatlan és képtelen rémségek szövődtek, egyetlen gondolata volt, anyikáját meglátni, aki megfoghatatlan módon elmaradt mellőle, s nem akart előjönni... Hiába lesett ide-oda, honnan bukkan ki a jól ismert, kedves arc...

- Nincs más hátra, mint vigyázni, hogy most aztán mi is le ne maradjunk - szólt Miska.

Mikor aztán fölültek a vonatra, és az elindult, és anyika mégsem jött elő: végképp eltörött a gyenge mécsescserép, könnyek forró olaját csorgatva. Oly zokogás volt ez, minőt lehetetlen elcsitítani: s ki illeszti össze a mécses darabjait, ha a maga kezét is égeti az olaj? Miska alig találta helyét, nem tudott hogyan bánni a gyerekkel, még kevésbé Erzsivel, aki hisztérikus filozófiát fejtett ki leánykái előtt, s ez a filozófia nem kedvezett a férfiúi nemnek. Miska rosszkedve szótlanúságba húzódott: bölcs ember alszik egyet a dologra, és nem formál elhamarkodva véleményét. Miska bíró volt, és ahogy ő magában kifejezte: „egyelőre fölfüggesztette ítéletét”.

Imruskát lassan álomba gurította a vonat ringása. Szegény kis lelke számára, melyről még nem szállt föl a hajnali köd, elvesztek a valóság és álom határai, mint tenger és ég partjai a ködben; az ébrenlét rémségei folytatódtak az álomban is, és mikor éjszaka egyszer csak fölriadt - már otthon, megszokott kis, létrás ágyában -, az esti út emléke riadt fel benne, mint egy álom emléke, nem tudta hinni, hogy igazán megtörtént, de ellenállhatatlan vágy támadt benne rögtön látni anyját, rögtön, rögtön; hosszú ingecskéjében, mint egy kis angyal, föltérdelve és a létrába fogódzva, kiáltozni kezdett a másik szoba felé:

- Anyika! Anyika!

Az álom rémei bújtak a szobában, oszoltak a sarokban a kisfiú kimeredt tekintete elől, künn zuhogott az újraeredt zápor, a kályhában zengett a szél, az új „őszi szezon” első hangversenyét tartotta az éjjel; s a kerek ruhafogas körül különös kísértetek álltak, nagyon magas és nagyon sötét és fej nélküli emberalakok, melyek ellengeni látszottak.

Miska jött, mogorván, álmatlan ágyából; s az apai szigor, egy erősebb és okosabb lénynek akarata zsongította a gyöngye kis lélek fájásait, amik fölött csak akarat lehet úr.

- Most az alvás ideje van! - szólt az apa, fellebbezést nem tűrő bíróság szavával, s Imruska, félve is apjától, de meg is nyugodva, hogy van valaki, aki vigyáz mindenre, reá is és anyikára is, szepegve és értelmetlen titkokon tűnődve, feküdt reggelig a párnán.

„Felfüggeszteni az ítéletet”: ha olyan könnyű volna! Micsoda elixír volna e szabály, megtartva; talán minden férfias nyugalomnak titka; s amellet igazság is: mert valóban, lehet-e ítélni a drámáról, míg le nem ment a függöny, s nem az-e az igazi bölcs, ki Szólón módjára mindhalálíg „felfüggeszti ítéletét”? Az ember azonban „ítélő állat”, s a gondolatot visszatartani nehezebb, mint a lélegzetet. Miska hősi bűvár volt az élet vizében, várva, míg kibukik a hullámból, mely elborította: de melle elszorult, mint a bűvároké. Éjszakája összefogott ököl s beharapott ajkak éjjele volt; reggel a Pontosság és Munka istenéhez fordult; de tíz óra tájban hazaszökött a hivatalból, hogy lássa, megjött-e a felesége? Útjában a levélhordóval találkozott, aki sürgönyt is hordott, azaz sorsokat és villámokat: mert Sóton kis ügyekért nem röpködtek sürgönyök. Miskának alkalmá volt ekkor modern idők lakonizmusát csodálni (mely a telegramé) s döntő próbáját adni egyszersmind lelke megfeszített lakonizmusának.

- *Ne aggódj* - szólt a sürgöny -, *szerecsésen utazunk, levél megy* - s az aláírás, javíthatatlan bolondossággal, franciául vallott Gyulára: *Zsül*.

- Mit jelent ez? - Hieroglifeken ámulni nem látszott célravezetőnek, s ebben a pillanatban Miska egyetlen törekvése odairányult, hogy úri méltóságát megőrizze. Borravalót adott a kihordónak, mint rendesen, mintha a világon a legközönségesebb sürgönyt kapta volna, s aztán még egyszer fölnyitotta a csodálatos papirost, konstatálva a feladóállomást, mely tagadhatatlanul útközi táviratra vallott. Mit lehetett tenni? Miska visszament a hivatalba, s hazajövet délben kitérő választ adott a Döme bácsi kérdésére, aki a csengő hangot és sugár alakot reklamálta, mint szigorú gazda, ha reggelre kelve kertjéből a legszebb gyümölcszem hiányzik.

- Anyjához mehetett Gádorosra - szólt Miska mogorván, duzzogó férjek módjára, kiket nejük egy családi perpatvar után váratlan faképnél hagy: okos ember nem fogja föl nagyon tragikusan: majd visszajön! De szavai nem hatottak őszintén: nyílt karakterek végzete érte el: hazugnak látszott, holott csak azt mondta, amit maga is hinni akart. (Félelem és dac tán anyjához hajtotta az asszonyt; s Gyula, elválhatatlan gavallér, kísérte...) Döme bácsi rosszállva rázta fejét, bár Gyula szerepéről nem is tudott: meleg harag hulláma öntötte el. Bolondok! Itt az ősz, ki tudja, hány nap van még? A sugár alak és csengő hang eltűnt... Úgy dobják ördögnek a napokat, mintha örökké tartana az élet.

Miska látatlanba vette a fejrázást, s egy lelkiismereti problémán tűnődött: megmutassa-e Erzsinek a sürgönyt? Igaz férfiúként más bújára villantotta gondjai lámpását: a lámpás sötétben jár, s másoknak világít. Mi itt a teendő? Értesítenie kell-e a nőt elveszett férje sorairól - melyek oly méltó izgalmat okozhattak neki -, vagy hagyni még a jótékony bizonytalanságban? A kérdést egyelőre az ebéd odázta volna el, ha készen lett volna: de a házi-asszony távolléte várható zavarokat eredményezett. Nelli, gondos úrnők szokásaként, mindent zárva tartott s rejtve a személyzet elől, s Miska hiába kotorta le a kulcsokat egy almáriom tetejéről: a szakácsnő semminek sem találta helyét. Imruska nem volt otthon: csak annyit tudtak mondani, hogy Hintásséknál van, s Miska bosszúsan fordult ki a kozmaszágú konyhából, hogy érte menjen.

Erzsi jött elébe, mint Elhagyott Asszony, méltó szerepében, s Miska hamar belátta, hogy felesleges itt minden kímélet. Erzsi teljesen nyugodt volt, s szinte élvezte helyzetét, mint valami fölszabadulást; élvezte fontosságát is, melyet e helyzet adott neki. Délelőtt Juli néni járt nála, kellően feltüzelve a gyalázatos férfiúnem ellen: s Miska látta azt is, hogy az eset teljes eltussolása immár reménytelen. Juli néni már széthordta a botrány csíráit, szabadon eresztett bacilushordozó, s Miska csodálta, hogy mindeddig nem ért el hozzá a fullánk: holott a városból és hivatalból jött. Részvételt kezelik tán s diszkrécióval, mint szökött asszony

férjét? Egész lelke ökölbe feszült e gondolatra: de Erzsivel nem lehetett tárgyalni az erkölcsi veszedelem enyhítéséről vagy lokalizálásáról. Erzsi a harag kéjeiben úszott: alig lehetett ráismerni arra az Erzsire, ki tegnap még Gyula zseniális jogait hirdette. Most az elhagyott nő részén volt minden jog: aki meg fogja mutatni a világnak, hogy egyedül megáll a lábán, és fölneveli gyermekeit. Egész életét a gyermekeknek akarta szentelni; s szinte újraszületettnak látszott, hogy élete célt kapott. Végképp elhatározta, hogy tanítónő lesz, s már el is küldte Gittát tanácsért s könyvekért Gombos Cirill tudós professzorhoz, aki Gyulának kártyapartnere volt, s többször megfordult náluk. Egyben áthozatta az okos kis küldönccel Imruskát, az anya nélkül maradt kisfiút, aki mellett ezentúl ő akarta az anyát pótolni; meghatóan nemes eltökélés! Miska homlokráncolva hallgatta az egzaltált szavakat, míg Imruska síró szemekkel futott apjához, s „anyit” reklamáta.

- Ne keresd anyádat, szegény kis árva! - hajolt hozzá Erzsi patetikus csókkal. - Ő elhagyott téged!

Miska szigorúan fogta kézen fiát: nem feledkezve meg, kétségek kínja közt sem, a *pueris debenda reverentiáról*.⁸

- Én megértem a maga izgalmát, Erzsike - mondta kiirthatatlan méltányossággal -, de talán a gyermek előtt az anyjáról...

- Ó, én nem vagyok izgatott! - szólt Erzsi fölényesen. - Én már számoltam mindennel. - Szemei ragyogtak, magas termete fölnyúlt. - És én nem tartom helyesnek a gyermekek előtt a titkolódzást. Lássanak ők tisztán, és ne tápláljanak illúziókat az életről! Az én lányaim jól tudják már, mily gazember az apjuk.

Gitta komoly, égő szemekkel fogadta ezt a kijelentést, míg Noémi - ki eznapi megint akadálytalan lopkodhatta anyja szalagait - babáját ékesgette a sarokban, nyilván nem sokba véve az egész históriát. Miska sietett vissza fiával a kozmás leveshez, mely szinte szimbolizálni látszott elhagyatottságát és sivár kilátásait. A Kozma valóban örök szimbóluma az életnek: apró hibák folytán megromlott íz; s Miska egészséges szájpadrólása nem volt érzéketlen a kulináris csalódások iránt.

Imruska bővölt mozdulatlansággal ült a tányér előtt, megértve legalább annyit, hogy szörnyű dolgokról van itt szó, melyekről neki még tudni sem szabad. Anyi arca, túl a tegnap este emlékein - a nedves zápor, a kemény apaöl, a vasúti lámpák, a rázós, füledt út álomba zokogó rémein - úgy tűnt föl már neki, mint valami tilos, édes emlék, akiről nem lehet beszélni.

Miska fölkelt, hogy pipáját kihozza; a szomszéd tág szoba fojtott ürességgel meredt elébe. A zsaluk csukva voltak. A pipatórium a zongora mellett volt, hol az örök *Dictionnaire* hevert, az Erzsi piros táblás regényeivel. A zongora hátát finom porréteg borította.

- A zsalukat is le kell innen-onnan szedni - gondolta Miska, férfiasan kerülve egyéb fajta gondolatokat. - Már föltehetjük a téli ablakot.

3

Mi történt Nelli és Gyula közt? Sótót nem izgatta a lélektani probléma, és könnyen kimondta ítéletét. Sótón az ily ítéletekre blanketták voltak: csak a neveket kellett kitölteni. Sótón mindenki hasonlítani akart másokhoz, az ősi típusokhoz, mint régi színészek a bábokhoz: Polichinelle, Pierrot, Colombine... S voltak oly udvariasak, hogy egymásban is csak a bábót

⁸ *pueris debenda*... - a gyermekeknek kijáró tiszteletről.

látták és ítélték. Ám a valóság sokkal komplikáltabb, s a bábok ellentmondani látszottak szerepüknek; amiért is a szóbeszéd ily alakot öltött:

- Ki gondolta volna?

És ilyent:

- Nem megmondtam régen?

Evvel ellentétben áll Gyula saját vallomása, aki később is állhatatosan megmaradt annál az állításnál, hogy az egész minden terv nélkül s mintegy rögtönözve történt. Az igaz, hogy Gyula bonyodalmas ügyei és nehézségei között, már hetekkel az emlékezetes kirándulás előtt, fantasztikus szökési tervekben kélgett; mindenütt beszélt is erről, s az is igaz, hogy pénzek voltak nála, mintha csakugyan a szökésre készült volna. De aki Gyulát ismerte, könnyen el tudta hinni, hogy mindez tőle csak olyasmi volt, amit Sóton „lúdbörzésnek” volt szokás nevezni; s hogy egy perccel a vasúti kocsiban kiejtett nevezetes szavak előtt még maga sem vette ezt a lúdbörzést komolyan. De akkor egyszerre nagyon is komolyan vette, s egy pillanat alatt fölfedezte, hogy ő voltaképp romantikus szerelem Napóleonává hivatott a sorstól, hogy Nelli az ő Beatricéja, s hogy életét egy nagy és gyönyörű kalanddal kell kiteljesíteni. Csak mint egy vad és kalandos ötlet született meg benne - egy pszichológiai kísérlet -, s már a következő percben életének egyetlen célja volt, egyetlen méltó vágy a világon: mindent elfeledni! itt hagyni! Itáliába menni, messze szépségek felé, egy szép asszonnyal, aki méghozzá másnak a felesége, annál jobb!

Gyula kereste az életet, s mindenáron színpadra akart ugrani a nézőtérről, ahol nem is volt mit nézni.

De hát Nelli?

Nelli lázadó volt?

Nem. Félénk volt, megnyugvó.

Makacs volt talán, önálló a dacig, különc akarátú?

Épp az ellenkező. Vezetni lehetett. Kislány volt még ma is. Azt tette, amit mondtak neki.

Vagy tán könnyelmű volt, kötelességéről megfeledkező, lepke kívánságok kergetője?

Szó sincs róla. Nelli talán azt sem tudja, mi az a kívánság: már gyermekkorában hozzászokott, hogy neki nem lehetnek kívánságai. Asszonyi kötelességek gépe volt ő, ház s konyha mártírja...

Szerelem vitte el talán, a Ganümedész sasa, mely anyákat éppúgy, mint gyermekeket, gyakran elragad?

Ó, Nelli nem ismerte a szerelmet. Némi ellenszenv, némi bámulat, némi ijedtség: egyéb érzések nem fűzték életének Don Juanjához. A szerelem ijesztő és terhes szó volt füleiben: egy frázis, mellyel szemben nem tudta kötelességét. Lelke hiszékeny volt, könnyen lehetett beugratni és megrémíteni. Tanácstalanul állt. Egyszerre egy nagy, romantikus szerelmi történet hősnőjének látta magát, s ijedten kérdezte, mit szokás ilyenkor cselekedni?

E különös, izgató félelem mellett volt egy másik félelem, amely lehetetlenné tette Nelinek a Miskához való visszatérést.

Egy hatalmas szörnyeteg ijesztette, ezerszájú és ezerszemű, amely meztelenné nézte és csupább szólta volna; ennek a szörnyetegnek szimbolikus hatalma volt.

És szimbolikus neve az volt: *Sót*.

- Még nincs fölégetve a híd - mondta Gyula a vasúti kocsiban. - Akar kiszállani?

- Akarok - felelt Nelli. - Akarok, akarok! - de már nem tudta elképzelni a visszatérést. (Hogyan térjen vissza, Gyula karján, reggel, egy éjszakai távollét után, a botrányra leső, bámuló városba?) (Jól ismerte Erzsit, tudta, hogy lekésésük nem marad titokban.)

S egyszerre anyja rémlett eszébe, Cenci néni, hirtelen elutazása, száraz szigora, hidegsége, mikor elvált tőle...

Mit szólna ő... ehhez a történethez?

Hozzá menni? Inkább akárhova!... És különben képtelen volt elhatározásra, cselekvésre. Kiszállni, kiszállni!... - ez volt egyetlen gondolata.

És hogy töltötték az éjszakát?

A vonat csak reggel indult.

Nelli hallani sem akart szállodáról, és Nagyhajmáson - így hívták ezt az állomást - nem is volt szálloda, ahol úriember megalhatott volna.

Gyula helyet csinált Nelinek a váróterem deszkapadján, ahol már több éjszakai átszálló is gubbasztott.

- Menjen el! Menjen el! - szólt Nelli idegesen, és azon tűnődött, hogy ha megszabadul kéretlen útítársától, akkor... Visszamenni Sótra? Nem! nem!... Sötét és kétségbeesett színek ereszkedtek le előtte... Erzsik ábrándja villant: az önálló asszony, a szabad nő sorsa: mint egy öngyilkosság... Akármilyen... De először megszabadulni Gyulától!

- Menjen el!

De Gyula kereken megtagadta kívánságát.

- Hova gondol? Csak nem hagyom itt? - És lovagias kötelességére hivatkozott.

Halk, de izgatott párbeszéd fejlett ki, amire egy a padokon szunyókázó, bebugyolált alakok közül, láthatóan fölfigyelve, fölemelte fejét.

Aztán tüntetőleg elfordította.

Nelli megismerte a figyelőt, aki Sótról való volt, ismerős. Ismerős, de nem köszönt!

Nelli ekkor már úgy érezte magát, mint a kitaszított, megbélyegzett és ujjalmutatott.

- A Csontváry doktor! - súgta ijedten a fecsegő, vén járásorvos nevét.

- Nem ismerhet meg ebben a sötétben - súgta vissza Gyula, mint egy cinkos.

Nelli testén reszketés futott át.

- Nem, nem hagyhatom egyedül magát, mikor ennyire izgatott - szólt Gyula, aztán hozzátette:

- Ne féljen, reggel kívánsága szerint szépen visszamegyünk... Kilencre Sóton vagyunk...

Nelli ösztönszerűen a sóti ismerős felé pillantott.

- Ne! Ne! - kiáltott önkéntelen megrettenéssel, amit Gyula sietett félreérteni. Nagy pátozzal, mely a szerelem hálájának kitörését jelképezte, és szinte a letédelés attitűdjével forró ajkakat nyomott arra a kis fehér foltra, mely a váróterem nyiszlett sötétében a Nelli kezét látszott ábrázolni.

A sóti ismerős alakja megmozdult, feje kinézett az éjszakába.

Ekkor Gyula az *enfin seul!*⁹ mozdulatával Nelli mellé omlott, s mintegy elragadtatva szenvedélyétől s nem nézve a világot, csókolni kezdte a kimerült és akarattalan nőt - ó, istenem! ahogy ez már a Don Juanok égi hagyománya. És ekkor bizonynyal úgy állt a dolog, hogy a botrány és a kötelesség egy volt; de Nelli nem csinált botrányt. Talán ellökte Gyulát, de mit ért az? Szók és csókok következtek, lángos incendium. Nelli tán nem is szólt. Ó, istenem, mi a szokás ilyenkor, mennyire jutott már, mit lehet még? Úgy érezte, hogy nincs visszatérés. Erőtlenül hagyta, hogy a lángok fölégessék múltját, férjének, gyermekének szentképeit, mindent... Inkább, hogysem egy hangos szó essék. S a Szerelem irtózatossága perzselt fölötté, lihegő és hangos ajkakkal, melyeknek nem bírt mit felelni. Itt volt az utolsó perc. Váltót nyújtott határidő nélkül. Nelli kitárta szekrényeit, mint egy végrehajtó előtt. Noha csupán szók és csókok estek - de ez már rettenetes *fait accompli* volt itt.

S Nelli úgy rémült meg a szerelemtől, mint az együgyű ember a Törvénytől, melynek kódexét nem ismeri.

Gyula tökéletesen az az ember volt, aki ezt az érzést kellően hangsúlyozni tudta: pátosza igényteljes volt és terrorizált. Szemében „vad tűz égett”; s mintegy „véres titok”: mely nagyjogot ad, s mindent követelhet. Nellinél a Félénkség cinkosa lett a Botránynak: nem tudott ellentállni e szerelem bejelentett és hangos keresete előtt. A bűn talán épp annyiszor származik gyávaságból, mint vakmerőségből. Nelli lehajtotta fejét, és engedelmeskedett, mint egész életében; tűrve szót és csókot. Nemet mondani nagy dolog, s az erős embereké: erre őt sohasem tanították. Úgy látta, hogy már nincs visszatérés, s azt tette, amit a könyvek hősnői tesznek ilyenkor. A sors parancsa volt, s bűnhődés és kötelesség ölelte az, ami a világ szemében bűn és kéj és botrány és szökés. A Sors jött, a Bűnhődés, amit ő már napokkal előbb megérezett; lelke el volt előre készítve rá, mint vértanú nő a kínzásokra és megbecstelenítésre. S aztán elfogadott mindent, pillanatnyi és ösztönös riadások s lázongások után, egyszerűen, mint valami vezeklést.

Keserű vezeklés volt, elhagyni mindazt, amit szeretett - mert hiszen ki mást szeretett és mi mást, mint Imruskát? -, elhagyni valamiért, amit nem szeretett, amitől félt, ami idegen volt előtte! De a rezignációt anyjától örökölte. Tudta, hogy az élet nem azt adja szeretnünk, akit szeretnénk szeretni. Az élet kirendeli szeretetünket: sok mindenről le kell mondani és sok mindent elfogadni.

Az élet bűn és vezeklés egyszerre. A bűnt is el kell fogadni, mint egyfajta vezeklést.

S egészen bizonyos, hogy Nelli az első időkben, különös heteken át, megpróbálta Gyulát is szeretni, csak úgy, mint hajdan Miskát, noha alig lehetett eleve valami ellenszenvesebbet és neki idegenebbet elképzelni Gyulánál. De mi fogalma volt neki szerelemről? Azt hitte, hogy ez is szerelem. Néha csodálkozott: hát ilyen különös és sivár és penitenciaszerű minden? De az a bámulat, a folytonos meglepetések, melyek Gyula révén érték, a félelem, ahogyan ránézett, és még maga az ellenszenv is - az a rettegetés és diszharmónia, melybe egész életét döntötte - szinte hasonlított a regényekből ismert nagy érzelemhez...

De abban az első órában a nagy érzelem inkább egy nagy megrettenés volt; Miska szava még ott égett lelkében: „Nelli mondott valamit! Nelli tett valamit!” Mint az iskolás gyermek, nem mert többé tanítójának színe elé kerülni. És önmaga előtt haraggal álcázta ezt: haragja a vergődő lepke haragja volt; mímelt magában, megmondta Miskának mindazt, amit nem mert volna szemébe mondani - mint a gyermek a tanítójának... És messziről, mélyen valahol talán apokaliptikus álmái lobbantak: most mindennek vége, minden rendes és illendő dolognak - és

⁹ *enfin seul!* - végre egyedül!

valami más jön, valami nem ismert; talán az, amit különös és nem értett nyelvek és szavak jelentenek. De sajátságos ellentmondásként ugyanekkor ébredt fel benne a vágy és a fájdalom gyermeke felé, mint egy fizikai vonzás fájdalma - megnyúlt, feszített szálak szakadóban, meggyúlt érzés, mely ideges szavakban robbant ki. Ó, Gyula tudott bánni a női idegességgel is. Letakarta, megnyugtatta: majd elintézik ő mindent! És Nellinek éppen ez kellett, ez a szó, ez a biztatás, hogy valaki mindent rendbe hoz, mert minden oly zilált volt körülötte. Álmos, szédülő fejét lehajtotta a kemény padfához.

- Aludjon, Nelli, én mindent elintézek, sürgönyözök Miskának - szólt Gyula, és már szaladt. Ekkor zokogás és eső és félelem és emlék és jövő egybeömlöttek Nelli előtt, a kis váróterem megingott, mint egy hajó, a padfa keménysége szinte agyának mélyéig nyilallt be, és lelkének ködfüggönyei leereszkedtek.

4

Reggel Gyula szavára ébredt, fájó háttal és szédülve: már itt a vonat, rögtön be kell szállni! Oly egyszerűen történt minden; Nelli még félig aludt, Gyula karja fölnyomta a hágcsón, s mire leszállt a zöld plüsspamlagra, már rándult a gép, indult a vonat a kába és szürke reggelbe. Gyula hozsannával üdvözölte a láthatár szélén jelentkező napot, s Nelli csak ekkor eszmélt igazán rá, hogy milyen korán van, s hogy ez nem a sóti vonat, hanem a fiumei gyors, mely meg sem áll Dombóvárig. Nelli sírni szeretett volna, de már röstellte az idegenek előtt; a vonat robogott, a szél becsapta a füstöt, s Nelli és Gyula röpültek, mint két nászutas - Itália felé!

5

És ismét hónapok teltek el...

Az idő nem megy visszafelé, s az emberi élet sakkjátékában szigorú *pièce touchée*¹⁰ uralkodik. A Bevégzett Tény szeszélyes rabtartó, kinek udvarában, mint régi királyokéban, a bolondok aránylagos szabadságot élveznek, erősek leborulnak és gyengék megtörnek. Gyula csak játszott vele, Nelli szenvedett és tűrt, egy keresztény rabnő erényeivel. Álom, káprázat, kaleidoszkóp volt az élete. Tájak, tájak a vasút mentén, karsztok és tengerek az első iramban és Gyula sok beszéde, aki észre sem vette, hogy Nelli holtfáradtan ül mellette, és hallgatag és gondtele arccal... Ó! Gyula magyarázott, kifogyhatatlanul, szerelmes cicerone!... S Nelli nem tudott komolyan venni semmit, nem tudta valóságnak látni az elsuhanó képeket. A fáradtság elnyomta, és aludt, súlyos és lüktető álommal, és mikor felébredt, jobbról-balról, a kocsi nyitott ablakain túl, új képek ölelték, ringatták, különös, soha nem látott környezet, s amit nem is fog látni többé soha... Nelli meghalt, a valóság kiesett életéből... Egy gondolán lebegett, sötét este, és ijedezett ingásától; körös-körül palazzók sötét tarkasága, mint egy tündérmese színpalai, suhant, kígyózott, irizált, a víz táncos márványán fények imbolyogtak, idegen és dallamos kiáltások hangzottak az éjben, s az egyetlen realitásnak a felhők látszóttak, melyek a hold körül foszladoztak. Nellinek úgy tűnt fel, mintha a Pokol pompájában járna... Vagy

¹⁰ *pièce touchée* - megérintett sakkfigura (bábót érintett, azzal kell lépnie).

mintha elrablott hercegnő volna, gonosz emberek vinnék, ismeretlen sikátorokon: rémregényekre emlékezett... Ó, aztán a velencei szálló, ahogy legelőször látta: a fényárban úszó hall, a piros frakkos kis groom: Gyula szapora német beszéde, melybe különös olasz szókat kevert; a portás könyvének nyílt lapja, ahol már mint férj és feleség szerepeltek; mire Nelli ijedten külön szobát kívánt.

- *Zwei... due...* magyarázta Gyula, a lovag gesztusával, aki hölgyének minden kívánságát teljesíti. Lift, zubogás: s egy rózsaszín tapétás nagy szobában álltak: melynek közepén két impozáns, mennyezetes, szúnyoghálós nyoszolya tornyosodott.

- *Zwei... due...* - mutatta az ujján Gyula; mire a vigyorgó groom az impozáns ágyakra mutatott:

- *Due... zwei...*

Gyula mosolygott: „Hisz házaspár vagyunk!”

- Nyugodjon bele, Nellike... Feltűnést keltene... Megígérek mindent...

Nellinek feje fájt, füle zúgott; s egyébként az elrablott hölgy volt ő, ki természetesnek találja, ha hárembe viszik. Ó, hisz szeretnie kell Gyulát! Másképpen mi lenne az egész? De egyelőre zokogott, s Gyula hiába akart felhívni figyelmet az ablakokból táruló csodákra - ő, gyönyörű Riva! Külföld, nagyvilág, lagúnák, Velence! - Gyula minden idege örömben reszketett, de Nelli csak zokogott...

...S már másnap volt, és a Mercerián jártak, üzletről üzletre, s Gyula ruhákat vásárolt Nellinek: holott ő alig akarta elárulni, mire van szüksége? Minden darabot szégyenkezéssel fogadott, mint Miskától soha...

- De Nellike... hisz feleségem lesz... csak nem hagyhatom egy szál ruhájában! - erősködött Gyula; s Nelli támolygott a sok járáskelésben, kimerülten zuhant a székre, amit a fürge talján rőfös alája tolt, szédült a szövettornyok és csipkegarmadák közt, kábult a szapora és unszoló idegen szavaktól... Gyula bolondosan ugrált körülötte, és dobálta a pénzt; egészen különc és szükségtelen dolgokat vásárolt, s olyan valami fantasztikus volt mindez - a zsúfolt, szűk, tarka, kincses boltsor, mint egy ezeregyéjszakai bazár... Nelli nem érezte a vásárlás gyönyörét, hisz mindent megvehetett, s ez inkább gúny volt és varázs és álom - életéből kiesett a valóság íze...

És már a Szent Márk téren állottak, ahol a csodálatosan tarka mesetemplom rajzolódik az égre, mintha csak oda volna festve, késsel, arannyal, pirossal, primitív... És szálltak a galambok, s Nelli kezét nyújtotta, melyen már új és feltűnően vastag gyűrű volt... S megtörtént, hogy magyar szót hallott csendülni ilyenkor, s összeresztett tetőtől talpig, mint a rettenetes valóságnak egy érintésére az álmok közt; oda se nézett, ahonnan a hang jött, menekülve karolt Gyulába:

- Menjünk tovább!

6

...Majd múzeumokon mentek át, rengeteg termeken, ahol Nelli szinte elveszni érezte magát; a falakon múlt idők képei, festett arcok, melyek elevenebbnek látszottak az eleveneknél, melyek benyomódtak az ember fantáziájába, és kísértették álmait: a mennyezeten gazdag és súlyos aranykacsaringók, stukatúrdísz, aranylevelek és aranyvolúták, amilyeneket királyi paloták képein látott eddig... Nellit fárasztotta a művészet, riasztotta a sok tudós szó, név, magyarázat,

műveletlennek, ostobának érezte magát, nosztalgiáját érezte egyszerű otthonának, a szenvedések nászútja volt ez. Gyula mindenütt mellette, mint a pokoli kalauz, az apokaliptikus társ, akivel ezután mindig együtt kell lennie... És hozzá az örökös kötelesség, a magától értetődő konvenció, hogy ennek mind élvezetnek és nagy örömnél kell lenni... Nelli nem mert ellentmondani a konvenciónak.

Majd templomokat jártak, hűvös, félhomályos csöndességet, ahol Nelli szíve hirtelen elfogult a tág hajóban; lélegzete elszorult, szeretett volna leborulni az oltár előtt és zokogni... De Gyula fesztelenül járkált föl és alá, hangosan beszélt, ujjal mutogatott, magyarázott, mint valami múzeumban, és Nellit titkos rémület fogta el: nem istenkáromlás ez? Ő a templomban nem művészetet érzett, hanem vallást: a művészet oly idegen szó volt, oly nagyhangú, Gyula ajkára való szó! De naiv szívében élt a képe - és most inkább, mint valaha - egy túlvilági bírónak, akihez a templomok lépcsőin közeledhetünk. De ahogy ők jártak a templomban az az ördög sétatája volt és olyan, mint egy lidércnyomás... Nelli szinte minden pillanatban várta, mikor ébred fel arra, hogy semmi, de semmi se igaz az egészből.

De máskor meg félt az ébredéstől, a hazatéréstől, mint aki kalandos álmai közt is fél fölébredni megszokott ágyában, mert halványan érzi, hogy valami rettenetes szerencsétlenség tudatával fog ébredni, melyet az álom zavart képei között elfelejtett. Magyarország? Előbb-utóbb vissza kell térniök... Nem mert célzást tenni Gyula előtt erre, s Gyula maga se nem beszélt róla, se nem látszott csodálkozni rajta, hogy Nelli nem hozza elő, mintha ez a legtermészetesebb dolog volna a világon. Mintha magától értetődne, hogy egész életükben itt maradnak, így élnek, távol hazájuktól, hotelről hotelre. De hát ez pénzbe kerül! Gyula szórta a pénzt, mint egy fejedelem, s Nellinek különös érzése volt, amint fölfelé haladtak karonfogva valami drága szálló piros szőnyeges márványlépcsőjén a velencei tükrök és csillárok fényében. Szenzáció volt, de félelmes szenzáció, s Nelli úgy érezte, hogy minden szem reá néz, idegen, kutató, égő, szűrő szemek. Micsoda élet volt ez! Ha házigondokról, harisnyák stoppolásáról lett volna szó, ha a vendéglőben ki kellett volna számítani a legolcsóbb ebédet: talán könnyebben belehelyezkedett volna... De itt... oly valószínűtlenül ment minden, ment a pénz, minden lépés fantasztikus borralalókba került - és miből? Gyula nem kapott fizetést elsején, mint Miska. Gyula nem járt hivatalba. Gyula nem dolgozott semmit. S Gyula több pénzt költött, mint amennyit ő, Nelli valaha el tudott képzelni. Nelli fantáziájában rettenetes képek derengtek, nem is sejtve, be nem vallva, mint egy elő nem hívott fotográfia: láthatatlanul. Gyula néha romantikus hős, máskor fantasztikus gonosztevő volt a szemeiben, akinek érintésétől irtózott, mint a vértől. Aztán egyszerre megérezte a szerelmet, mint egy kínos kötelességet, s eszébe jutott a törvény elé került parasztleány története, akiről amaz utolsó előtti délután Erzsiéknél beszéltek; eszébe jutott Miska, aki elismerte a Szerelmet minden fölüli álló igényét avval, hogy kárhoztatta a leányt, aki elhagyta érte bűnös szeretőjét... Ó! valóságos gyűlölettel gondolt Miskára ezért! Ha még Miska is így beszél... Aztán tükörbe nézett, s elgondolta: „Én... ez és ez vagyok... ezt és ezt követtem el...” Nem akarta magának elhinni... Aztán ijedten elhitte, és mentegetőzni kezdett maga előtt: Miska maga mondta az utolsó napon: „Nelli szabad!” Miska kiadta az útját. Miska meggyanúsította őt, Miska... Azt képzelte, hogy tudna Miskának mit felelni... De Miska már, bírói szóval, szabadnak nyilvánította őt... Miska nem is ember volt, hanem egy félelmes hivatal, igazságos az igazságtalanságig. De ő már tudta, mit felelni neki... Ó! Erzsi jobban bántotta lelkiismeretét; de hisz Erzsi is mondta, mondta: „Neked adom!” Eltűnődött... Máskor egyszerre türelmetlen lett, Gyulát elküldte erőszakkal, egyedül akart maradni, sírt, elfelejtett mindent, nem volt számára többé se bűn, se védelem, nem volt már „ez és ez”: - csak egy anya, egy szerencsétlen anya, akit erőszakosan elszakítottak gyermekétől...

Hírek Sótról...

Nagy dolog az, ha valaki nem kap híreket hetekig, hónapokig. Gyula mulatott magában, és Nelli sokszor zavartan kérdezte:

- Min mulat?

- A vitustáncon - felelt Gyula.

- Micsoda vitustáncon?

- Amit a sóti nyelvek és ajkak járhatnak.

- Ne gondolja ám, hogy én úgy szöktem - mondta máskor Gyula, különös apropókkal és kérdésenül. - Én *írtam haza*, rendesen megbíztam egy ügyvédet helyettesítésemmel, rendes válopört csinálunk, ne féljen, mindent elintézek... - De részletekre nem terjeszkedett ki, s Nelli nem kérdezte, mint ahogy nem kérdezzük a sorsot.

Gyulának nem is igen lett volna mit felelni a kérdésekre. Az ő „elintézései” teljesen egyoldalúak voltak: nagyhangú levelek, melyeket Sótra írt, s melyekre nem kapott és nem is várt választ, meg se hagyta címét. Szerette ezt a különös állapotot: míg a Hír el nem érte, fantáziája röpült, szabadon, mint a madár; ha egyszer eléri, a Valóság korlátai lesznek megint körülötte; mentül később! Most hős volt, lovag a saját szemében, győzelmes és mindenki bámulatának tárgya. Addig nyújtotta ezt a pompás helyzetet, ameddig a pénze ért.

De már mint a mesebeli herceg, ki zsebében hordja élte talizmánját, a bűvös számárbórt, mely folyton kisebbedik, s ijesztő módon összehúzódik: napról napra fogyni láthatta erejét, amint új meg új százlírást váltott föl a Florian fehér bajuszos öreg pincérénél. S a heti hotelszámlának más az ő helyén úgy izgult volna már elébe, mint bankár a csődnek. No, Gyula nem izgult; fenét izgult! Egyelőre még zsebében ropogtak a fehér banknóták; s ki gondol holnapra? És különben is - férfiak vagyunk, Élet Győztesei, s nem ijedünk meg egy kis küzdelemtől! Egyszer már áttörtük a „valóság korlátait”. Hurrá! Gyűlöljük őket, de nem félünk tőlük. Helenét elraboltuk, a Legszebb Asszony mienk: s mi acélozza meg jobban a férfi erejét?

S Gyula már látta magát az új és romantikus szerepben: harcban a bosszúálló világgal, melynek hétköznapi erkölcséből kitört, irigyekkel, álszentekkel és ellenségekkel! egyedül, de a Legszebb Asszonnyal oldalán, küzdve a Mammonért, hogy királyi díszet rakhasson Helené lábaihoz.

- Mit meg nem tennék magáért? - kiáltotta, amint büszkén villogtatta végig tekintetét valami elegáns éttermen, ahol minden szem a Nelli sápadt szépségére fordult, ki némán s remegőn bújt egy láthatatlan csigaházba e nemzetközi figyelem elől, szégyellve feltűnő és modern ruháit, melyeket Gyula disputált rá. Királynőm! Istennőm!... Étlapot!... *Carte de vin!*... Mi méltó ajkadra? Szólj, kívánj, követelj! Gyönyört olvasszak pezsgőbe? Tokajit?

S egy ilyen alkalommal...

Nelli bágyadtan próbált visszautasító gesztusokat, nagy unszólásra szerény *chiantit* kért, különös takarékosággal, melyben volt valami rémület. De Gyula tiltakozott, tört olasz a tombolt, Nellit akár eladhatta volna.

- Csak a legjobbat! Csak a legdrágábbat! *Beauté oblige!*¹¹ - (mondta, erős tudatában annak, hogy Nelli nem érti). - Venus ajkaihoz nektár illik. Ki gondol pénzre a Szépség oldalán? S lehet-e szentebb cél, mint lábaitokhoz rakni a kincseket, tányérotok elé az édes kelyheket? Ó, asszonyok! mit meg nem tennénk értetek? Lopunk, csalunk egy mosolyotokért; talán gyilkolunk is, s véres kézzel hozzuk oltárotokra az áldozatot!

Nellinek úgy tűnt föl, mintha az utolsó szavakat valahonnan nagyon messziről és kísérletesen hallotta volna, a terem megingott előtte, minden valami zöld fátyolba borult, csak az abrosz csillogott fehérén, s egy vérvörös csík ömlött végig rajta, a Gyula kezéből, ki Bordeaux serlegével gesztikulált. Különös szédület! S Nelli egy pillanatra úgy érezte magát, mint mikor hajdan a szeme láttára folyott végig a vér szegény lump Ákos (a Döme bácsi fia) tüdejéből a hófehér párnán... gyomra megfordult, és majdnem leesett a székről. Ez nem volt föltűnő: újabban gyakran szédült és émelygett. Gyula patetikusan kapott utána, s kivezette a friss levegőre, ahol magához tért. Gyula fölhangolt kedvében volt, s tapasztalt férjek módjára interpretálta a Nelli rosszullétét.

- Fiunk lesz! Meglátja Nellike, fiunk lesz! Fiam lesz! Mily régen vártam ezt a napot! És maga ajándékoz meg vele, Nellike! Ó, élet teljessége! utódot bírni a Legszebb Asszonytól! Nellike! nem örül? Most már bonthatatlan kapsok fűznek egymáshoz. Kétséget nem szenved, hogy fiú lesz. Ezt megünnepeljük! A mai estét emlékezetessé kell avatni! Zenét hallgatunk, lampionos gondolat bérelek... Mi az? Megint szédül?

Nelli a tenger sós ízét érezte szájában, s egy mellék-*rió*-ból olajoshal- és zöltségszag csapta meg.

- Menjünk innen, Gyula! - kiáltott. - Menjünk haza ebből az országból! - Elhallgatott, de lelke tovább zokogta: - Haza! Haza!

- Hova haza? - ironizált Gyula fölénye. - Visszavágyik abba a ronda *magyar hazába*? S talán éppen Sóttra? Látni akarja a vitustáncot?

Szegény Nelli elhallgatott erre, de Gyula témát font a motívumból, kiterjeszkedett, fantáziált.

- És mégis visszamegyünk! Triumfusban fogunk visszamenni! Hadd lássanak! Hadd irigyeljenek! Mindenki minket néz, mindenki rólunk beszél! annál jobb! Büszkén, diadalmasan fogsz mellettem állni, királynőm, feleségem! Ó, fiamnak anyja! Az első dolgom lesz a válópör. Mihelyt pénzt fogok szerezni: utazunk!

Nellinek sejtelve sem volt, honnan szerezne pénzt? S összeborzadt arra a gondolatra, hogy talán már az útiköltségre való sincsen a zsebében. Gyula azonban zavartalanul tovább tervezett operáról, pezsgős vacsoráról, lampionos gondoláról.

- Most itthon egy kicsit kipihen magát - szólta, amint a rózsatapétás szobába értek -, s estére friss és szép lesz: azt akarom, hogy mindenki bámulja! Asszony! légy egészséges, szép és vidám, hogy fiad is egészséges, szép és vidám legyen! Légy hódító, hogy Napóleont szülj! - S már a Fiúról álmodozott, akit az Elrablott Hölgy fog szülni rablójának: rablás gyümölcse, és maga is Rabló: mint Napoleon: az Élet Rablója. - Mosolya nyomán nők könnye fakadjon: kíméletlen tépje a virágot; tudjon asszonyt ölni és asszonyért ölni; ölni és ölelni; véres kezekkel fehér vállakat simogatni! - S már nyúlt volna a Nelli vállaihoz.

¹¹ *Beauté oblige!* - A szépség kötelez!

- Hagyjon! Hagyjon! - húzta el magát Nelli, mint valami rémtől: noha alig értette a szavakat, s egész öntudata ködbe borult. Egyetlen érzés volt csak benne ébren: valami iszonyú borzadás minden hangtól, minden érintéstől, minden tekintettől! Könyörgött Gyulának, hogy ne nézzen reá, míg levetkőzik, s a paplan alá búvik. Gyula türelmetlenül topogott: nem akart belenyugodni, hogy Nelli rosszul érzi magát, s zenéből, ünnepből, lampionos gondolából mára semmi se lesz.

- Pihenje jól ki magát, és estére semmi baja! - biztatta szuggerálón, de Nelli csak befelé fordult, és nem adott életjelt. Gyula ideges volt, föl-alá járkált a szobában, s Nelli csak tűrte lépései zaját, mint valami rettenetes kopogást, szögezést: s úgy érezte, mintha a lelkén tiporna. Végre Gyula nem állhatta tovább, s lábujjhegyen az ágy fölé hajolt.

- Rosszul van még? - kérdezte ijedt gyöngédséggel.

- Nagyon - sóhajtott Nelli.

- Nem vesz be valamit?

- Hagyjon, hagyjon már! - kiáltott Nelli kétségbeesetten és összerázkódva. Gyula elfordult, de aztán kifakadt:

- Ó, asszonyok, asszonyok, mily művészettel tudjátok elvenni a kedvünket! Ó, szent hisztéria, *migraine*, *vapeurök*, feminin nyavalyák! Az ellenkezés nőstény ördöge szült benneteket. Büszkélkedni akarnánk veletek, mulatságot készítünk számotokra, hálátlan bestiák, s nektek nincs más gondotok, mint elrontani a *mi* mulatságunkat! Már előre örül az ember, s akkor az utolsó pillanatban... No, de asszonytól ki várna logikát?... Vacsorázni sem akar? - kérdezte kurtán, egy ultimátum gorombaságával.

- Nem, nem! Menjen maga!

- Jó, hát megyek magam!

Fölcsapta kalapját, s becsapta az ajtót. Nellinek sokáig visszhangzott fülében ez a zaj, mint egy benne maradt fájás. Aztán lassankint elcsendesült, s a szállodai szoba rózsaszín tapétájának mintái kezdtek el kiabálni, rózsaszínűen s helyenként véresen. A vér lefolyt az ágyra, s Nelli megint a szegény Ákos ágyát vélte látni, a párnán végigcsurgó vörös csíkkal, és eszébe jutott, hogy Döme bácsi szokta kommentálni korán elhalt fiának végzetét: „Az asszonyok tették tönkre!” Az asszonyok és a szerelem! Nelli majdnem fölsikoltott, mert egyszerre a meggyilkolt Kováts Laci állt előtte vérző nyakkal és epedő szemekkel. A folyosón fenyegető léptek hallatszottak. Nelli fölkel, az ajtóhoz tántorgott, és bezárta belülről. Félt. Rettenetesen egyedül volt. Ó, bárcsak Imruska lenne vele, mint régi magányos éjszakákon, Sóton, mikor Miska hivatalos kiküldetésben járt, s ők egymást bátorították a kisfiúval! Ó, Miska, Miska!... Nelli számlálta az óraütéseket. Mikor jön már Gyula? Irtózott tőle, s mégis alig várta. Gyula csak nem jött, nem jött. Nelli félt elaludni: mert hátha Gyula hiába kopogtat, és visszafordul! S minden lépésre összerезzent, mintha gyilkos jönne. Künn a *Corrieré*-t kiabálták, gondolasok veszekedtek, s a szomszéd szobákból időnként csengő szólt. Micsoda rettenetes egyedüliség! Ha Gyula véletlenül elmaradna, és nem jönne vissza: Nelli itt volna egy idegen országban, elhagyva, pénz nélkül, és azt sem tudná, hogy hova forduljon! S Gyula csak nem jött, nem jött.

Nagyon későn jött meg, és ez az eset precedenssé vált: esténként Gyula már meg se kérdezte Nellitől, akar-e vele jönni, s szemmel láthatólag szívesebben ment egyedül, mint hölgyével. A dolog titka az volt, hogy összeakadt valami társasággal, akiket Pestről ismert; vacsora után a Szent Márk téren találkozott velük, s az éjszaka jó részét együtt töltötték. Vidám férfiak s kissé különös nők voltak. Ezt Nelli is konstataulta, mikor egy este Gyula *sans gêne* közibük vezette őt; Nelli oly rosszul érezte magát ebben a kompániában, hogy azontúl még inkább vonakodott Gyulát elkísérni vacsoráló kirándulásaira, noha egyedül maradván még nagyobb kínokat állott ki a félelemtől; ilyenkor lefeküdt, s még csak nem is evett; napról napra sápadtabb és soványabb lett. Gyulának pedig felszabadulás volt egyedül menni: lassankint maga is bevallotta magának, hogy Nelli kísérete feszélyezi. De ha szegény Nelli azt gondolta, hogy megtakarít valamit, mikor kivonja magát a költséges szórakozásokból: nagyon tévedett. Gyula egyedül még többet költött, mint Nellivel. A bűvös számbőr mind ijesztőbben húzódott össze: de Gyula nem ijedt meg. Sőt: lelkét belülről bohémme stilizálva, szinte kéjelgett a veszélyben és bizonytalanságban, amibe a fehér banknóták fogyta ejtette. Mulatott Nelli rémületén is, mikor e téma szóba került: szerette ugratni őt.

- Mint két diák, Nellike! Nem nagyszerű ez? Akiknek nincs pénzük, és talán holnap szökniök kell a hotelből a kontó elől... Képzelve: otthagya a poggyászt... Vagy dehogyis... Kötélen ereszttem le a koffereket az ablakból... éjjel... s maga az ablak alatt várja egy gondolán... elég romantikus?... A végén tán magam is lecsúszom a kötélre, mint szökevény rab a várárokból; ámbár lesétálhatnék a lépcsőn is, büszkén és titkos gúnnyal, a mit sem sejtő személyzet előtt, és a kulcsot beadnám a portásnak... Uzsgyé a vonatra, s nevetünk, mint két diák!... Aztán egy úri gesztussal megküldeni a pénzt, inkább többet, mint a számla kitesz: maradjon jövőd tartózkodásokra, *à conto*!... Sajnos, ma nem jutnánk messzire ebben a programban, már a vonattal se - amennyi pénzem van: jó, ha a Lidóig kijutunk! - Nevetett.

Nevetése szétgurult a sugaras lagúna hullámain; csöpp *vaporetto* zsúfolt fedélzetén ültek. Gyula mindenáron a Lidóra kíváncsított eznapi: „Halálos bűn volna ilyen időt elmulasztani!” Nelli szédült és káprázott a fénytől: Gyula szavai borzasztották, mintha gyilkosok szökését idézték volna; a helyzet bohém bizonytalansága, neki rémekkel teli sötétség volt; szeretett volna visszafordulni: ó, itt minden lépés pénzbe kerül! Minden krajcár, amit Gyula költött, riasztotta, mint bűnös és véres siklusok fogyása (melyek eből jöttek, eből fogynak); s Cenci néni anyai erkölce dorgált föl lelkében: Ti lidóztok, mikor nem telik a szobakontóra?!

Nelli nem élvezte a gyönyörű napot, a messze táncoló sugaradat, a halászvitorlák piros deltáit, a sima, zöld víz olajos márványzatát, sem a kirándulók vidám és soknyelvű csiripelését maga körül. E fényfátyol mögött csak még iszonyúbb volt a rémekkel teli sötétség.

S Gyula kacagása úgy sütött át e sötétségbe, hogy fájt.

- Pazarlás?! Ó, drága, örök Asszony: „a Nő mint őrangyal!” Ha azon múlna, amit így spórolhattok! De, őrangyalom: csak nincs megijedve? Ezen nevetni kell! Ezt külön élvezni kell! Szökött szerelmesek, ha elfogy a pénzük! Ez hozzátartozik! E nélkül nincsen romantika! Ketten, s krajcár nélkül, árva foglyok, idegen országban... no nem is olyan idegen - tette hozzá, körültekintve, s a hajón csakugyan mindenfelé magyar szavakat lehetett hallani, Nelli nagy rémületére. Kik lehetnek ezek? Mifajta magyarok? Nelli otthon, a maga körében, soha sem ismert senkit - Gyulán kívül -, aki külföldön szokott volna járni.

Éppen erre gondolt, s egyszerre összerendezte: mintha a sors felelt volna neki, egy ismerőst pillantott meg a hajón.

Gyula is észrevette, s azonnal hozsannát zendített:

- Ó, szerelmesek csillaga! Hiszi-e már, hogy talizmán a szépség, s az istenek különös gondja követi boldog birtokosát? Nem isten rendelte-e a szeretők útjaiba a Pénzt, a Zsidó zsebében, aki mindig nyitva tartja erszényét jövő és menő aranyak számára? Zsidók és izmaeliták! már régi királyaink hozzájuk fordultak pénzszüke esetén, s az ősmagyar hagyományt fogjuk követni mi is, Nellike! Tudja, ki ez az úr?

Nelli úgy nézett az idegenre, mint akit elbűvöltek, és most csodákat lát: a fiatal Schapringer volt, a Schapringer kereskedő fia; akit ő csak úgy tudott elképzelni, amint kezeit dörzsölgetve és alázatos hajlongások közt kel föl a *comptoir* mellől, hogy az előkelőbb vásárlók elé siessen; az előkelőség egyik biztos fokmérője Sóton. Nellinek sohasem jutott eszébe, hogy az ifjú Schapringer Manóval valaha kezét is foghatja. S Manó most, elegáns úr a napfényes lagúna hátterében, olyan volt, mint egy bolond álom: valami nyomasztó és kellemetlen mellékízzel.

- Ne! Ne! - karolt önkéntelenül Gyulába, mintha visszatartani akarná; de a kis gőzös már kikötött a Lidón, s Gyula furakodott a partra a kiszállók között, magával vonszolva Nellit, az ifjú Schapringer látkörébe, aki először diszkréten el akart fordulni, de észrevéve, hogy Gyula egyenest neki tart, nagy kalaplengetéssel messziről köszöntötte őket, s bizalmas mosollyal, mint földieket szokás.

- Ne szaladjon hát, kedves Schapringer úr - kiáltott rá Gyula. - Van-e nagyobb öröm idegenben, mint honfitárssal találkozni? Vagy a szép Venezia szerelmese, mint a Kalüpszóé, feledi Ithakát?

- Ezúttal nincs közöm Kalüpszóhoz - mosolygott Schapringer, Nelli új bámulatára megértve a klasszikus célzást, amit ő nem értett. - Gondolhat egy hajszolt üzletember Kalüpszóra? Üdülök, hogy megint dolgozhassak; egyenest itt szálltam meg a Lidón, tudni sem akarva Kalüpszóról.

Gyula pártját fogta Kalüpszónak: de Schapringer blazírtat játszott e hölgy bájaival szemben, mint aki már betelt.

- Két hét óta most először hajóztam be, most is csak mert valami dolgom volt.

- De mégse hiszem el, hogy éppen Schapringer úr, aki oly fogékony minden művészi dolog iránt, ne tudná élvezni Velence szépségeit.

- Istenem! - vont vállat Schapringer. - Van még modern ember, aki nem unja Velencét? A mi szemünk már kevésbé édeskés látványokat kíván. Nem én mondom ezt, az öcsém mondja, aki tényleg foglalkozik művészettel: az én időm, sajnos, kevés erre. Nagysád először jár Velencében? - fordult hirtelen Nellihez.

- Először - felelt Nelli elfulladva, mintha vallatnák: nem mert a Schapringer szemeibe nézni.

- Először szenzáció! - ismerte be Schapringer, fölényes szóval, melyet eddig Nelli csak újságok rémhíreire alkalmazva hallott, s mely itt is rémséget csengetett fülébe. - S most betelve a művészi élvezettel meg méltóztatik fürödni a Lidón?

- Nem! Nem! - riadt Nelli, szinte irtózáttal a gondolattól, hogy fürdőruhára vetkezzen Gyula, Schapringer és a világ előtt. - Nem! Nem! - (S fölvenni egy idegen fürdőruhát, amibe ki tudja, ki volt öltözve előtte!)

- Akkor nem - szólt Gyula. - Az ő állapotában nem jó az asszonyokat erőltetni - mosolygott jelentősen. - Leülünk itt a teraszon, s folytatjuk az érdekes diskurzust. - S ellentmondást nem tűrő lépteiket irányzott egy asztal felé.

- Ó, nagyon megtisztel, ügyvéd úr - hajolt meg Schapringer udvariasan.

Alattuk az apró, szemtelen Ember ingerkedett az óriás Víz hullámseregével.

- Jó nagy kis Csörge-tó! - mutatott le Gyula, örök *cicerone*.

Nelli éppen lenézett a vízre, mikor lelkén csapta a különös emlékekkel terhes szó: Csörge-tó! Ó! a tenger, mint valami borzalmas Csörge-tó Szodomában, vonaglott alatta, a szemérmetlen emberi testek nyüzsgésével hátán; láрма és meztelenség, amerre csak nézett; s bábeli nyelv-zavar, már több magyar szóval; s a magyar szók éppoly idegenül hangzottak, mint a többi. S micsoda fürdőruhák! Nelli csak egy illusztrált Dantében - Hintásséknál - látott ennyi meztelenséget együtt! Igen, a Pokolban! S micsoda nők lehetnek, akik így mutatják magukat?

9

- Apropos, Csörge-tó! Mi újság Sóton, Schapringer úr? Köszörülök-e még a nyelvüket rajtuk? Mi vagyok? gyilkos? nőcsábász? sikkasztó? A feleségem beadta-e már ellenem a válópört? Szegény asszony! minden részvétem az övé! Ha találkozik vele, mondja meg neki, hogy mindazok után is, amik történtek, életének minden bajában forduljon bizalommal hozzám. Asszonyok nehezen tudják elválasztani a barátságot a szerelemtől. Pedig a barátság szívesen gyógyítaná a sebet, amit a kegyetlen szerelem üt. Ó, vétkes társadalom! ó, előítéletek béklyói! Ha a szívek megértenék egymást: házasság és válás nem lenne probléma... Nem tud róla, beadták már a keresetet?

- Hogyan? Az ügyvéd urat nem értesítették?

- Ó, én meglelhetetlen vagyok, mint az „elillant gróf”! Azt hiszi, siettem címemet megírni? hogy számárságaikkal zaklassák röptünket - s tüntetőleg nyúlt a Nelli keze felé. - Meghagyja-e a címét a pillangó, amikor új párjával szárnyra kel?

- Ezt irigylem - mosolygott Schapringer, míg Nelli rémülten kapta el kezét, s úgy érezte, hogy mindenki reánéz. - Milyen szegény rabszolgák vagyunk e mellett mi üzletemberek! Próbáljam én pár napig meg nem hagyni címemet! Már ma Wiennel beszéltem telefonon: és este még Sóttal kell beszélnem. Ez az én pihenésem.

Ó! Sóttal beszélni! Nelli körül fölszakadt a távolság; ó! Sót utána jött! mint ahogy Káint követi a nagy Szem az iskolai bibliakönyv rajzán. Ez a nagy Szem némává meresztette; noha az ő ajkán is kérdések lihegtek, amiket nem tudott, nem mert kimondani. Mi újság Sóton? Sótól a Nagy Szem maradt, nagy, néma Szem! Sóttal beszélni? Nelli vére is megfagyott a gondolatra: ha Sót megszólalna, s híreket mondana! Nelliben lihegtek a kérdések, bénán, hangtalanul, gyáván; míg mellettük, a szomszéd asztalnál egy kisfiú játszott; akkora majdnem, mint Imruska... Ám Gyula folytatta a társalgást, bizalmas tónusban, ahogy Miska sohse beszélt volna Schapringer-fajtákkal, noha mindig megbecsülte őket, mert „a zsidó is csak olyan ember, mint más, s gyakran még derekabb s szorgalmasabb”.

- És Schapringer bácsi?

- Ó! az apám! - Manó úr elnéző mosollyal tárgyalta az apját: - ő már öreg ember, jól érzi magát a boltban, reprezentálja otthon a céget, a jobb vevőket személyesen szolgálja ki, ezt el nem engedi: de a modern üzleti horizontokhoz semmi érzéke.

- Ott volna még az öcsém: hanem az poétának született, csak a művészetekkel törődik, és igaza van, mert tehetséges. Hogy is mondja az Evangélium? „ő a jobbik részt választotta, mely el nem vétetik”. De valakinek csak fel kell áldoznia magát az üzletért is. Én vagyok ez a szerencsétlen, akiért nem kár - tette hozzá tréfás öngúnyal.

- No de - mosolygott Gyula - a Pénz istene megjutalmazza az ő szolgálát.

- Még azt se?! - jelezte Schapringer gesztusa; és Gyula ditirambust hangolt a Gazdagság dicséretére. Ó, igazi szabadság, akinek senki sem parancsol! Ma Ostendében van, holnap a Riviérán, ha akarja: sem a mesterség nem köti helyhez, sem a fizetetlen hotelszámla.

- Ne higgye, ügyvéd úr! - Schapringer nem érezte magát szabad embernek: ő a Pénz szegény rabszolgája volt! - Itt ülök a legnagyobb szépségek közelében: nem Velence! hanem Siena, Assisi! Nem ez az üres reneszánsz pompa, hanem ájtatos preraffaelita szépségek, amik vallásos elmerülést kívánnának! S én úgy mentem rajtuk át, mint egy hajszott Tantalus! Üzleti ügyben jártam Itáliát! S ha két napom akad, eszembe se jut már művészet, elmerülés! csak ledőlök az első homokra! Ostende! Riviéra! Trouville! mindegy már! *Cameriere!*

Fehér bajszerű pincér hajolt fölébe, s dallamos olasz szók látszólagos folyékonyssággal fakadtak föl a zsidó és boltosi ajkakon. Nelli úgy hallgatta, mint valami természetellenes csodát. Ostende! Riviéra! Trouville! Miska, sőt Gyula, legmerészebb fantáziájában, nem álmodott ilyen nyelvtudásról s világlátottságról. Ó... „*otthon*” a *Dictionnaire* hevert a zongorán, s Miska könyvei a padláson!... És itt... mekkora műveltség... képtárak... vallásos elmerülés... Nelli szemei szétszaladtak az asztalok közt, s megakadtak a kisfiún, aki akkora volt, mint Imruska... s szép, mint egy festett angyal... Raffaello... Tizián... „Vallásos elmerülés”! Pedig Schapringer úr zsidó... s ebben is volt valami fantasztikus... ahogy a zsidó vallásos elmerülésről beszélt... az Nelliben gyermekkori vallási borzalmakat idézett... Hisz valóságos varázslat volt: Manó úr, a boltoslegény, aki megszólal olaszul, és Sóttal akar beszélni Velencéből! Itt minden rossz varázs... Nelli szétnézett, s remegve húzódott össze, meztelenül, kis, házat vesztett csiga... A nap már lement, csurom vér.

10

A nagy Szem csupa vér volt, lenn a strandon tombolt a meztelen Szodoma, ez a megnőtt és megszemérmetlenült Csörge-tó; a szegény Nelli remegett, meztelenebbül a meztelennél, s Gyula minden szavára, Schapringer minden tekintetére még meztelenebb lett; Schapringer az olasz pincérrel beszélt, s Gyula nógatta: rendeljen valami jót az ő nevében, valami itáliai különlegességet! - Nelli rémüldözött - ismét költekezik! -, de Gyula szeme csillant: a Szeretők istene elküldte a Pénzt, a Zsidó zsebében, akikhez már ős királyaink...

- Ne fusson hát, kedves Schapringer úr! - kiáltott, amint Schapringer úr felállt, s talán épp a telefonhoz indult, Sóttal beszélni! - Ó, szegény gazdagok! Ó, átkozott Pénz! ki rabszolgává teszed a gazdát, s elválasztod őt a rég nem látott jó barátoktól és földiektől. Ne fusson hát, kedves Schapringer úr! Úgy fut, mintha pumpolni akarnám! Ó, Sóttal kell még ma beszélni, halaszthatatlan üzleti ügyekben! Kivel beszél?

- Az édesapámmal.

- Hát, kedves Schapringer úr, talán csakugyan pumpolni akarom. Nem tenne meg nekem egy szívességet?

- Ó, ezer örömmel!

- Sok átká van a gazdagságnak, elismerem. De van egy előnye is: a gazdag ember mindig tehet szívességet megszorult barátainak. Megszorult barátokat lát maga előtt, kedves Schapringer úr. Éppen az előbb mulattunk ezen Nellivel. Szökött szerelmesek pénz nélkül, idegenben! S a szerelemre is állt Montecuccoli mondása. Háborút viselünk, de győzni fogunk! Venus és Mars hozták önt utunkba. Üdvözljük a fölmentő csapatot. Bankár úr! Ön finanszírozni fogja a vállalkozást.

Nelli vörös lett, sem élt, se halt (Miska sohasem tette volna ezt); s azt sem tudta, hova bújjon szégyenében, mikor Manó úr csodálkozó mosollyal felelt: ő nem bankár!

- De Schapringer bácsi tagadhatatlan az. S tudja, mi gójok a Fiú által fordulunk az Atyához. Pénz kell, gyorsan és sok! Új életet kezdek, Schapringer úr. Pestre költözöm, nagy terveim vannak, kiléptem a vidéki lét kicsinyes köréből. A Szerelem megszázaszorozta erőimet, Napóleon vagyok, sohasem éreztem ilyen munkabírást. Egy nagyobb kölcsönről van szó, Schapringer úr. Százezreket mernék fölvenni, biztos tudatában, hogy megszerzem és visszafizetem. *Nur die Lumpen sind bescheiden.*¹² Merem kockáztatni, ami a legnagyobb, a becsületemet. Mit gondol, Schapringer úr...?

Schapringer felvonta szemöldökét.

- Bocsásson meg, ügyvéd úr, ha őszinte leszek. Igaz, hogy apámnak van bizonyos érdekeltsége a Sóti Hitelbanknál. De ő sem mindenható. S ebben a különös időpontban, ilyen körülmények között...

Gyula, ugrásra kész, mint sértett oroszlán:

- Micsoda körülmények között?

- Amíg az ügyvéd úr ügye el nem dől...

- Micsoda ügyről van szó?

- Úgy tudom, az ügyvéd úr ellen bizonyos ügyek tétettek folyamatba. Tán még nem is tudja. Nagysád rosszul van?

Nelli tökéletesen elfehéredett, s majd leesett a székről. Gyula ellen „bizonyos ügyek tétettek folyamatba”. Ó, istenem, mifajta ügyek? Nelli azt hitte, hogy mindjárt meghal. Mi lesz ebből, mit kell megérni? Gyula mindig oly különösen beszélt... oly különös dolgokat sejtetett... Micsoda vád lehet Gyula ellen? Talán a legborzasztóbb. Talán igaz... S Nellinek Erzszi szava jutott az eszébe: „ő mindenre képes”! S Kováts Laci, amint álmában megjelent. Egész testében borzadt, mint a rémregények hősnői.

- Semmi - mondta Gyula -, egy kis szédülés. Az ő állapotában levő asszonyoknál mindennapi. De halljuk, Schapringer úr, micsoda ügyről van szó? Följelentés érkezett ellenem? Szörnyű vád? Gyilkosság? Betörés? Mindent el tudok képzelni! Nőrablás? Szándékos emberölés?

- Ó, nem, dehogy - mosolygott Schapringer -, szó sincs ilyesmiről. Csupán bizonyos pénzekről van szó; de éppen a pénzdolgok ugye azok, amik a bankot legfőképp érdeklik. Amíg ezek tisztázva nincsenek...

- De hogy tisztázzam pénz nélkül? Életem fordulópontján állok - szavalt Gyula -, talán minden ettől a perctől függ, talán minden öntől függ, Schapringer úr! Pénz, pénz, pénz! Íme, a modern sorstragédia. Egy ezres, indulni, s holnapra milliókat szerzek! Zseni vagyok, gavallér, becsület példaképe! Hódító vagyok s asszonyomat királynévá teszem: ki szólhat ellenem? Egy

¹² *Nur die Lumpen...* - Csak a lumpok szerények.

ezres, egy hajsza! Ha nincs: talán becsuknak mint sikkasztót! - Ezt a szót Gyula kéjelegve mondta, mint valami legmodernebb dicsőséget: büszkén hordta körül a szemeit, mint akit mindenkinek bámulni kell. - Sikkasztót! Egy ezrestől függ minden, amit ön fog szerezni, Schapringer úr! Ön ment meg a börtöntől, önnek fogom köszönni királyságomat!

Schapringer ajkain mosoly villant.

- Ó, reméljük, nem oly tragikus a dolog! Az apámmal ebben az ügyben nehéz lesz...

Gyula a pátosz magaslatára emelkedett.

- Tehát megtagadja? Itt, az asszonyom előtt, aki Isten szerint már a feleségem, aki gyermekem a szíve alatt hordja, akiért talán csakugyan bűnöket követtem el, s aki emberi törvény előtt nem lehet a feleségem addig...

11

De ebben a pillanatban Nelli szégyenének és megaláztatásának mértéke betellett. A különös hullámok, melyek egyenest a lélekből törnek a torokba, s magukkal hozzák azon frissen a lélek fájdalmas melegét, fölszakadtak, mint forró forrás puhára-kínzott földből, ütemes lökésekkel, Schapringer és a világ szeme előtt, mint a földrengés, mely senkire se tekint! S itt-ott már kiizzottak az Idegenség szemei, melyek tapadnak minden meztelenre - lelki és testi meztelenségre egyformán.

- Íme - mutatta Gyula emfaticusan -, egy asszony könnyei kiáltanak önhöz, Schapringer úr! Egy asszony könnyei - nem az enyéme! Hintáss Gyulának nincs oka félnie. Büszkén, emelt fővel nézek szembe a vádaknak! Jöjjenek az aljasok és irigyek, pozdorjává sújtom nevetséges állításait. Mocsoktalan nevet adok gyermekünknek. Elébük lépek, s pusztá megjelenéssel elnémítom őket. Nincs szükségem semmire, csupán az útiköltségre. Ma az Adria királynőjének foglya vagyok. Még ezt a *zabajonét* sem tudom kifizetni. De bízom a Gondviselésben, hogy nem hiába vezette elénk Schapringer urat. Schapringer úr gavallér, s nem fog egy asszony könnyeinek ellenállni. S legyen meggyőződve, hogy nem ismerek előbbre való kötelességet, mint ezt a becsületbeli adósságomat visszatéríteni...

Schapringer valóban gavallér volt, s Gyula nemsokára büszke pénzzel fizette a cechet, az egészet, s a visszajáró *soldók*-tól duzzadt zsebbel hagyta el a Lidót. Ismét hódító volt; Nelli azonban lázadásra készült. Mint a katona a tűzkeresztség után, ő is bátrabb lett; szégyene megedzette, s most először merült föl előtte a Cenci néni szigorú köténye, mint szikkadt part a hajótörött előtt: zordon, de menedék. Mindent inkább, mint ezt... Anyjához... Ő is anya volt, s egy babonás gondolat munkált benne; egy kérdés repesett szüntelen ajakán, amit nem tudott megkérdezni; s Schapringer hallgatása még megerősítette aggodalmát: az Isten büntet, Imruska beteg lett, talán meg is halt... Egyszerre föllobbant ez a gondolat, mint a mindent elfojtó tűz: most már nem törődött semmi mással: biztosat akart tudni gyermekéről. S aggódó ösztöne anyjához hajtotta; nem mintha Miskától tán jobban félt volna... De Nelli még ma is a Cenci néni lánya volt; aki előtt egyetlen hatóság s menedék az anyja; s a Miskával eltöltött éveket, most, innen messziről, szinte éppúgy csak otthonán kívüli kalandnak érezte, mint a Gyulával töltött hónapokat... És most egyetlen gondolata volt: menni anyja elé, mint a bűnbánó gyermek, vezekelve; menni, mint a Sorshoz, s lesni ajkairól a büntetést; hallgatni korholó szavai záporát s alázatosan és lélektelen várni a szünetet két szó közt, amikor megkérdezheti ítéletét: „Nem beteg Imruska?”

Ó, hogy *lássa* is gyermekét - hogy *láthassa* még valaha életében -, arra nem is gondolt; hogy mi lesz azután, arra nem is gondolt - éppoly kevésbé, mint a gyermek, kinek egyetlen bizodalma a mama bölcsessége.

Így született meg Nelliben az első gondolat: hogy hazatér. Nem rajta múlt, ha ez a gondolat nem mindjárt valósult meg. Nelli még sohasem utazott egyedül, s ez a hosszú út, Velencétől Gádosig, kétségbeesett és rettenetes kalandnak tűnt föl előtte. Azonkívül: az útiköltség Gyulánál volt s nem nála. Gyulának szólni: még a gondolattól is irtózott. Szöknie kellett, mint a rab szöki hóhérrától. Az első éjszakát, mihelyt egyedül maradt a rózsás tapétájú hotel-szobában, avval töltötte, hogy anyjához hosszú leveleket fogalmazott, amiket megint elégetett. Ó, nem, inkább hazudik - gondolta -, pénzt kér Gyulától valami selymekre; s az *autodafé* füstjében, e násszoba rózsás tapétái között, kavargott a selymes hazugság terve, s előkerült a menetrend, amit még Dombóvárott vettek: vajon mennyibe kerülhet az út Gádosig? Semmi más, csak az út... koplal egész úton... És micsoda út ez? hol kell átszállni? mikor indul? éji út... istenem! És hogy jut ki az állomásig? mit mond? kit kérdez? *Ferrovia*... és előkerül a *Baedeker* térképe, német és olasz szavak, kanyargó sikátorok, melyek közt hiába iparkodott magát kiismerni. És fölrémlett, ahogy bejöttek akkor este a gondolán... a fantasztikus szűk *canalettókon* át, útvesztőkön, csöndes, sötét, halálos vizeken s titokzatos *palazzók* között, mikor Nelli azt hitte: sohase merné ezt az utat megtenni egyedül! minden pillanatban attól félne, hogy a gondolás meggyilkolja!...

De most - most talán nem félne semmitől -, most nem gátolhatja semmi!... Arra, hogy Gyula talán beváltja a szavát - hogy ő is hazaindul -, hogy másnap vonatra ül ő is, mint ígérte, nevet adni gyermeküknek s megállni a vádakkal szemben - arra Nelli nem is gondolt. És csakugyan, az első nap nem esett szó erről; Gyula éjjel különös mámorban ért haza, és nyilvánvaló volt, hogy az útiköltség címen kért pénz egy részét már elköltötte. S másnap épp a *Florianhoz* csábította Nellit, akinek ajkain ült már a selymes hazugság, mikor fölhozták a portástól az ajánlott levelet, melyet Gyula csak alig tudott megkapni, mert nehezen tudta igazolni magát; ajánlott levelet Sótól, ami már magában is ijesztő szenzáció volt, mert honnan tudhatják címüket? Ó, vége a romantikus elillantságnak! Schapringert megtelefonálta Sótól címüket, s Nelli elsápadt, mint az utolért szökevény, amint az ajánlott levél borítékán a kézírást meglátta:

Miska írt!

Miska csak néhány rideg sort írt: a válópórt mind a két részről lefolytatták; nehézség nem volt, mert Gyula levélileg bizta volt meg egy ügyvédkollégáját, többek közt ez ügyben való képviselésével is - ugyan inkább lúdbőrzésből, mint komoly szándékból: mert ki várna komoly szándékot Gyulától? Ám a válást kimondták, s Miska most küldte az összes okmányokat, feltételezve Gyuláról, hogy tudja ezek után, mi a kötelessége. Még a diszpenzációt is kijárta és küldte. A levél tónusa imponált Gyulának: ó, igen, ő tudja, mi a kötelessége! Gyulának általában imponált Miska, s egyik ambíciója volt a miskai becsületesség: ó, igen, ő tudja, mi a kötelessége! nevet adni az asszonynak, akit kompromittált! a gyermeknek, aki születni fog! A legközelebbi hajóval indulnak! Fiumében rögtön megesküsznek! Őt nem kell emlékeztetni a kötelességre!

Nelli a gyermekre gondolt, aki születni fog, s akinek nevet kell adni - ó, valósággal gyűlölte Nelli ezt a gyermeket! De elvesztette energiáját, s engedte vitetni magát a zsarnok embrió, a különös kötelesség által, az újabb nászútra; szeretet és szerelem nélkül, kötelesség által, de büntudattal; sorsára, mely különös paródiája volt a piros kötésű házasságtörési regényeknek, amikből egy-kettő, Erzsi jóvoltából, „otthon” hevert a zongorán.

MISKA

1

Abban az időben alig írtak másról a francia írók, mint házasságtörésről; s nálunk is ez volt a legfrissebb irodalmi ideál; mert mi lehetett volna érdekes ekívül? Elértük a Rendet, mely öröknek látszott; országok házassága volt ez: hol házasságtörés háborút jelent; s ki gondol háborúra békés polgári századunkban? A történelemből mesekönyv lett; hősi mesék iskolás gyerekek számára; s a hősök mesés lények, mint az óriások. Az ellenzék szónokolt még; Döme bácsi, nagy idők tanúja, emlékezett, s március idusán ünnepet tartottunk; de a kivénült félisteneket inkább színházakban szerettük, páholynyitogatóknak, vagy múzeumokban terem-öröknek; más szükségünk aligha volt rájuk. Az ellenzék szónokolt, a házasság országok civódtak; de kit érdekel prózai házasságok civódása? A civódás hozzátartozott a háztartás Rendjéhez (mely öröknek látszott); mi volt itt még álmodni való? Szocializmusnak még híre se volt; hacsak nem könyvekben; ahol a jövő csak mese, mint a múlt. Rend volt, biztonság, unalom; csak a Szerelem pajkos istenétől lehetett még kalandot remélni; aki, mint mondják, minden rendet áttör. S bizony a Szerelem rendbontó hatalmát kellett idézniök az álmoknak (hacsak ők is aludni nem akartak; ami már halál volna). Nagyvárosi írók, a fürgébbje, érezték ezt; így lett fantáziájukban és általa a házasságtörés központ és ideál. Vézna kis ideál különben; mert az élet akkor is nagyobb volt, s magvak csíráztak e mozdulatlanságban; de ki gondolna avval, ami a földben van? A magyar Pató Pál bizony nem: majd kibújik, ami akar, mindig elég jókor! Ki is bújt; s addig is nőttek a gyerekek, s míg a felszínen a Vézna Ideál mérgezte a gyöngye lelkeket, s el-elkapott egy-egy gyöngye sorsot (köztük az ártatlan Nelliét is): addig ez unott sorsok üledékén különös, új, kis lelkek forrtak már, mint édeskés levendulaágyán forr az ecet.

2

Levendula volt elég a Nelli sifonjaiban; amiket most Miska nyitogatott, kétségbeesetten találgatva a kulcsokat; míg Imruska lábujjhegyen állt mögötte, mélán szimatolva a résből áradó „anyiszagot”. Ő, szagok, illatok! ős és határozatlan rétege lényünknek! Levendula, tiszta fehérenemű s a fehérenemű között rejtegetett tábla csokoládék kicsapó illata, Imruska még az ilyenekben élt, s az eltűnt anyi egy illat volt számára, melyet lopva szaglászott mindenütt. Titkos illat egyébként, sose mert volna beszélni róla; de ha mert volna, se talált volna rá szót. Az illat mélyebben ült a szavaknál; melyek úgyis csak legfrissebb emeleit téglázták ennek az épülő léleknek, noha máris büszkén, mert Imruska fáradhatatlan építő volt. Szavai szinte csoda módra gyűltek, maga se tudta volna, honnan? S már a fekete betűk is kezdtek szavakat jelenteni neki, Miska vigasztaló nagy büszkeségére. Mert Miska igaz bölcsként keresett vigaszt a megmaradtban, s igyekezvén feledni az elvesztettet, férjből apává lett. S nem okosabb-e férfiúi szeretetünk kincsét a fejlődő fiú lelkére költeni, kit még kényünk formálhat, acélként, mint a gyöngye és megbízhatatlan Asszonyra? Miska került az Emberek Szemeit; délelőtti ideg munkának áldozta, s gyakran a délutánt is; földolgozott minden restanciát, s még estére is vitt aktákat haza. De ami órája maradt, az Imruskáé volt: hosszú séták a sóti hegyeken, api meleg kezébe fogózva; állomások a kőbánya előtt, vagy a kátrányos tetejű

kilátóban, vagy hazamenet, a sörgyár kerthelyiségének hétköznapi elhagyott asztalai között, hol a gyáros hajbókolva jött a bíró úr elé. Imruska kis herceg volt ilyenkor, akinek jövő országát mutatják: api magyarázta a kővágó érdekes nyüzsgését, mutogatta a távol látszó tornyokat és gyárműveket, egyszer végigmentek a sörfőzde különböző párló- és szűrő-terméin is, óriási kádak és katlanok mellett: mindenütt Imruska volt a főszemély, neki mindenki rendelkezésére állt, s ő mindent megkérdezett, s büszkén vette tudomásul, mily nagyszerűen fejlődik ez a dicső haza, Magyarország. Otthon, ha api a hivatalban volt, Döme bácsi szónoklatait hallgatta, máris némi fölényrel, mert Döme bácsi újabban csak korholni tudott, s ezerszer is elmondta ugyanazt: de Imruska szókincsét ez is táplálta, délibábos honfiszólamokkal, melyek Miska realisabb szótárából már kiestek. Este pedig - míg api az íróasztalnál akták fölé hajolt, a bő butykos petróleumlámpa fénykörében, néha késő éjig, mert mostanában nagyon rosszul aludt - Imruska a szomszéd szobában, hol csak a nyitott ajtón át kapott fényt, létrás kiságyából leste elalvásig a Vivi dada suttogó meséit, aki nagyon derék s okos öreg nő volt, s Miska kitűnő ajánlásokkal fogadta anyátlan gyermeke mellé.

(Az ajánlás Gádorosról jött; meg kell itt jegyezni, hogy Miska, Nelli eltűnése után, komoly és őszinte levelezésbe bocsátkozott Cenci nénivel, jóhiszemű férjként a mamánál keresve először az asszonyt. Cenci néni válasza csodálatos volt; egyetlen szóval sem árulta el érzelmeit; nem hibáztatta Miskát, de Nellit sem, ami most már későn is lett volna; Gyulát is csak mint „azt a bolond Gyulát” emlegette; ellenben úrnőként rendelkezett Miska árván maradt háztartásáról; tanácsokat adott, melyek parancsnak hangzottak; s följajlotta, hogy Imruskát magához veszi Gádorosra. Miután pedig erről a pontról Miska hallani sem akart, Vivi dadát küldte, aki polgári nevén Winterné volt, öreg sváb asszony, de bizonynyal tudott úrficskákkal bánni, mert azelőtt Tábornéknál szolgált, kik nagyon gazdagok, s külföldi nyaralásokra is magukkal vitték: a kis Táborné Elemér nevezte őt el Vivi dadának. Vivi dada most már nagyon öreg volt, s nem bírta a hosszú utazásokat: azért is vált meg Tábornéktól, akik pedig szinte családtagnak nézték, ők ajánlották Cenci néninek; most már csak gondolatban járt „Ostendába” - ahogyan ő mondta -, s folyton mesélgetett, tengerről, cápáról, Fiuméről, a kis Imruskának, aki elhallgatta a létrás kiságyban, órák hosszat...)

Mindebből látni lehet, hogy Nelli elhagyott fiacskája nem maradt barátok és oktatók nélkül; s minthogy esze mohó volt, kiéhezve tán már anyjában és apjában, untig eléggé elfoglalta őt a világ csodáinak felfedezése, melyek közé nem utolsósorban a Betűk csodája tartozott. A gyermek a legnagyobb tudós a világon: hierogliffetjő, kutató és experimentáló; minden kérdése probléma, s minden játéka kísérlet; napjai nehéz tudományos tevékenységben telnek, az Emeletek építésében, melyeknek téglái a szavak: mi hely maradna egy Emléknek, akiről beszélni sem lehet? És mégis az Illat, amelyről Imruska nem tudott beszélni senkinek, s amit őelőtte sem hozott szóba senki - Miska megtiltotta -: ott ült minden mögött, mindennek a mélyén: kicsapott az almáriumokból, kísértett a régi dobozokban, megérződött a zsebkendőn, melybe a gyermek könnyeit törölte, s ellengett a sötét éjben az ágy fölött, mintha valaki átröpült volna vele a szobán. Valami titkos és tilos volt benne, valami szomorú és mégis édes, valami ki-mondhatatlan és érthetetlen, valami abból, ami a világ mélyén van, s amit talán a *nagyok* tudnak és titkolnak; Imruska a világért sem *beszélt* volna róla, de gyakran félve, szinte büntudattal és titkos borzongások közt s mégis kívánczozva ment át Hintássékhoz, ahol mindig *hallott* különös dolgokról, melyek kis lelkét végigremegtették.

Miska nem nagyon örült ezeknek a látogatásoknak; de nem tudta a szívére venni, hogy eltiltsa fiacskáját az Erzsi házától, akinek az rosszul esett volna; szegény, úgys elég szerencsétlen! Erzsi pedig - anya helyett anya - telhetetlen volt szeretetében az „elhagyott gyermek” iránt: ingerelve a féltékeny apát, aki talán nemcsak a fiára volt féltékeny, hanem egy üres helyre is, amit egy *másik asszony* hagyott... Erzsi különösen viselkedett; majd gyászruhát öltve, mint egy özvegy; majd kacéran, bosszúálló nőként, amire Miska férfiúi zavarban reagált, udvariasan, mégis méltósággal. A legnemesebb bosszú, bizonynyal, megmutatni, mire vagyunk képesek a saját erőnkéből? S Miska csak helyeselte Erzsi tanulási szándékait, noha egyébként nem volt barátja a kékharisnyáknak. A nő köre a családi tűzhely: de gyermekeért a nőoroslán is harcossá válik, s az elhagyott anya tanulóvá s kenyérkeresővé. Erzsi fitogtatva égette „éjjeli mécsét”, múltán a fájdalmas boldogságnak, melyet a Póz adott a közrészvét s a még fontosabb közérdeklődés görögtüzében. Az izgalom pillanatnyi csillapító s az ópiumnál drágább kábító. Az ég beborult, amint fogytak a csengő sugarak, melyek aranyból vannak, mint a napé, de nem ingyen, mint azok. Az „éji mécs” volt hivatva pótolni a napot s görögtüzet; Erzsi új játékot s új szerepet talált; kék papirosba pólyázott tankönyvek borították el kicsiny asztalát, Gitta nagy öröme, aki az „olvasót” és a „történetet” előbb végiglapozta, mint anyja. A könyveket tanárok hordták, ifjú ciszterciták; Gombos Cirill előbb, azután mások is; s Erzsi uzsonnákat adott nekik; fekete kötényes fehér reverendák foglalták el délutánonként a ripszfoteleket, hol Nelli és Miska annyit ültek hajdan. Jött Lesinszky Ipoly, ki mindegyik közt legszabadelvűbb volt, pap létére lelkes Kossuth-párti, s liberalizmusa a női nemmel szemben is érvényesült; jött a fiatal Szoboszlai Timót, aki csak most végzett, de már ideálja Sót hölgyeinek: szép termetén, mint egy *Apollón Muszagetészen*, klasszikus redőket vetett a talár; s még a szent életű dr. Horváth Vince későbbi házfőnök is megfordult e jámbor ozsonnán.

Így lett a Hintássék házából papos ház, ami elég ok volt Sóton arra, hogy Erzsi jó hírére bizonyos határozatlan ködök szálljanak. Miskának nem tetszett ez, noha nem volt oka rosszat feltételezni Erzsiről, s bizonynyal nem haragudhatott, hogy kisfia abba a házba jár, ahol jövődöbeli tanárai, jóra való és tudós papok, mindennaposak. S a kisfiú szívdobogva ment a félelmetes reverendáktól nyüzsgő házba, ha Erzsi cselédje, ama tarka kendős Irisz átfutott érte, vagy az okos Gitta, sokszor anyja üzenetére hivatkozva:

- Mamuka kéreti: tessék átereszteni Imruskát!

Erzsi csakugyan úgy vezette elő Imruskát papi vendégei között, mint valami érdekes különlegességet; ahogy párizsi szalonhölgyek szokták elővezetni estélyeiken a szegény egzotikus herceget, aki ijedt naivsággal tekint körül...

- Á, á! a szép Sátordyné fiacskája! - kiáltott Lesinszky Ipoly, s Nelli neve úgy csengett a fiatalabb papok füleiben, mint Kirkée.

- Pedig milyen helyes kisfiú! - sajnálkoztak.

- S hát még milyen okos! - toldotta az elhagyott Hintássné, Gittát híva tanúságu, aki mint ifjú *protectrice* hideg fölénytel bizonyította Imrus írástudó képességeit. S a szegény kis egzotikus herceg, annyi részvét és bámulat között, áhítattal nézte a szent és tanári reverendákat, idegenkedve húzódott Erzsi néni csókjaitól, s borzongva kapott el egy-egy óvatlan célzást anyja titkos és tilos sorsáról. Különben Erzsi nem tisztelte a gyermekek és papok mindig tisztelendő füleit, s a célzások nem is voltak egész óvatlanok. Erzsi tájékozott a hűtlen és léha férfiúnem ellen, s azon nők ellen is, kik behódolnak a férfiúcsábnak: ó, ha szerelmetlen s ölelést nem ismerve hajtanánk ágakat, mint a virágok! Gyermeki ártatlanság s papi egyedültség! Erzsi nem képzelhette leányait idegen férfiú nyoszolyájában: s különös módokat választott

nevelésükre. Gitta már mindent tudott, s már éppúgy gyűlölte a Férfiút, mint anyja; s Noémi is mindent tudott volna, ha törődött volna egyébbel, mint máslijaival és fűrtjeivel. Imrus azonban Gittának a tanítványa lett, a különös kisleánynak, aki ismerte a felnőttek titkait: mert Gitta született kis tanítónő volt; gonosz kis tanítónő. Ha minden gyermekjáték fizikai experimentum: Gitta már lélektani experimentumokat csinált; ahogyan talán a kis ördögök játszhatnak. Kellett neki, akit formáljon, s aki fölött uralkodjon; kellett, akit megborzasson az élet és halál titkaival: különös Éva volt ő, s különös tudás almáit kínálta.

- Mindnyájan elrothadunk! - mondta. - És hogyan születünk! Ó, jobb lett volna sohasem születni!

Rettenetes dolgok voltak ezek, s mégis bennük valahogy a Tilos édessége; ahogyan az édes illatban, mely anyi sifonjaiból csapott ki, benne volt ugyanazon Tilos borzalma. S bizonyos, hogy e különös beszédek - Imruska előtt még érthetetlenek s máris borzalmasak - gyakran kerültek föl anyinak és a Gitta papájának tilos emlékével kapcsolatban - mert Gitta fantáziájában ez az emlék a borzalmas Szerelem s halálos Élet jelképe lett -, s szavai gyakran idézték Imrusban azt az édes és gyötrelmes Illatot! Különös ház volt a Gittáéké, hol a rettenetes Isten szolgálói furcsa reverendáikban, a nagy Iskola rettegett Tanárai ülték tele a szomszéd szoba foteljeit. Gitta színházat szokott játszani, kísértetes maskarákat csinált, apja íróasztalán volt egy halálfej, azt tartotta a kezében, s hosszú verseket szavalt, oly dallamos, csodálatos, borzalmas verseket! Noémi pedig kacér frizurákba fonta a haját, tarka kendőket vetett a vállára, énekelt vékony, csengő hangocskáján, tágra nyitva nyílt, nagy, kék szeméit; és olyan szép volt, oly megborzongató mód szép, hogy Imruska nem mert hozzá szólni...

4

Mit ér a szép barack, ha tolvaj gyerkőc harapott már bele, s csak a csősztől futtában dobta el? Mégis Döme bácsi csősszel sem restellte volna visszahozatni a kertjéből eltűnt szép barackot, noha az nem is az övé volt, csupán agg szemei gyönyörködhetek e színes hamvasságban. Csőszök híján egyelőre csak szidta a tolvajt, s a pipogya gazdára dühöngött, aki nem tudta megvédeni a magáét; s Miska különös szemrehányásokat hallott tőle: mintha csak tőle függne, hogy Nelli visszakerüljön, vagy ha ezt nem, legalábbis kötelessége volna párbajban megölni Gyulát.

- Nem vagytok ti igazi férfiak! Másképp lett volna ez a mi időnkben!

Döme bácsi, mint Agamemnón hajdan, vezérkedett volna Helénáért, s szívből lesajnálta szegény Menelaoszt. A légycsapó türelmetlenebb lett kezében, mint bárha: mintha csupa Gyulákat csapkodott volna. Parisz, mint elröpült légy, nyalta valahol a cukrot; de ügyei itt maradtak - mert fiskális volt ő is -, s az Elhagyott Asszony kereste már a jó nagybácsit, Dömét, bizonyos megkeresésekkel, meghagyásokkal, fizetési felszólításokkal és számlákkal: mit csináljon velük?

- Egy krajcárt sem a gazemberért! - kiáltott Döme, kolerikusan markolva nádszékén a borospalackot, mely most még sokkal sűrűbben cserélődött, mint azelőtt. Döme most sötét pápaszemet viselt, mert a szeme romlott, és szidta a negyvennyolcas lapot apró betűiért. Öreg kanapéja unalmából szinte enyhülésként robbant ki a düh: - Egyetlen krajcárt sem szabad fizetni! - Pedig egyébként bőkezű nagybácsi volt ő s kötelességtudó keresztapa; védelmébe fogva az elárvult családot; hálából-e a Gitta híres névnapi verseiért? Vagy inkább ezt is tüntetésből Gyula ellen? Ki tudná megmondani? De Erzsi semmiben sem szenvedett hiányt, s

háztartásának azelőtt annyit akadozó gépe, minden ijedelem dacára, rendesebben kapta az olajat, mint valaha.

- Ne félj, terólad gondoskodom - mondta Döme bácsi -, s jobban, mint az a pernahajder urad! míg a magad erejéből föl nem tudod nevelni a gyerekeidet. De azért a gazemberért nem fizetek egy krajcárt se! s neked is megtiltom! hadd kapja meg, amit megérdemelt! Becsukják! úgy kell neki! az olyan ügyvéd, aki nem számol el a kliensei pénzével, rászolgált! Szégyen- gyalázat, hogy akad ilyen Magyarországon! Ha egy krajcárt adsz érte: kitagadlak! A kisujjadat se mozdítsd meg érte!

Erzsi kezét csókolt alázatosan: mert ki ne volna alázatos pénzes nagybácsival, ha két lánya kér enni? S pedig Gitta és Noémi jól ettek. S Erzsiben a tragikus dac is dolgozott: igen! kapja meg, amit megérdemelt! csukják be! fosszák meg a diplomájától! szégyent a szégyenért, amit *őrá* hozott! S ha meglágyult volna - ha mégis megmozdult volna lelkében ama romantikus *kisujj*, az önmegtagadó mentőangyalé: a két lány enni kért, s Gittának könyv kellett, s Noéminek szalag, s mindez közelebb volt. S mégis: bántotta a hatalmi szó! Mert ki parancsol az ő kisujjának? S mint megpiszkált gyerek, szenvedéllyel vetette magát könyveibe, mielőbb megmutatni, hogy megél ő maga, s nem szorul alázkodó kézcsókokra. Ám addig is nem ártott a kézcsók; mert Döme vén volt s újabban nyavalyás, ki tudja, mikor kerül elő a Testamentum a fiókból? S Erzsi éles, asszonyi pillantása el-elkapta olykor az agg tekintetet, amint Imruskán időzött, aki a Nelli arcával nézte vissza... Az Asszonyi Pillantás érezte az Elhagyott Fiúcska előnyét abban a versenyfutásban, mely öreg nagybácsik íróasztalának titkos fiókja felé szokott irányulni: s Döme-napra Noémi új ruhákat kapott, s pántlikái versenyt lobogtak a Gitta rímeivel...

5

Döme-nap már szeptemberre esett; alig néhány nappal Szent Mihály előtt; a harangszó korábban zendült meg esténként; nagy hordók álltak csántéreiken a pincék nyitott ajtajában; borszag lepte el a prэшázorokat; kereplők szóltak a hegyeken. Imruskát Döme bácsi néha magával vitte a szőlejebe; Zsón loholt előttük; s a kisfiú Gádorosra gondolt, ahol már átélt egy szüretet. Imruska már iskolába járt; a szavak emeletei épültek, de a rejtelmes Illat még föllengett közibük: mint a föld szaga felhat a pincéből az épülő házban; s Gádoros emléke, határozatlanul, ehhez az Illathoz tartozott. Imruska a nagyanyi szőleje gondolt, a Cenci néniére; míg Döme bácsi kinyitotta a nehéz prэшázajtót, visszafelé forduló kulcsával, s kicsapta a prэшázszoba ablaktábláit, hol fülledt hűvösség fogadta az embert, avas börszaggal, mely Döme nyáron át ott tartott bundájától és csizmáitól eredt; s elötűntek a hazafias képek, *Árpád emeltetése s Batthyány kivégzése*, valamint a *Vadásznaptár* is; síp, agancsok, tarsoly. Döme e férfias rekvizitumokkal izgatta a gyermek fantáziáját:

- Ha nagyra nősz, s jól tanulsz: kapsz tőlem egy puskát!

De Imrusra talán legjobban a csontmarkolatú nagy vadásztőr hatott: mert egy rémmesét hallott Gittától, mely lelkében az édes Illat rejtett borzalmával keveredett; kés, tör, halál, szerelem, szép anyi és meggyilkolt költő! Gitta kéjelgett ezekben a sejtelmes és regényes szavakban, s bizonyos perverz büszkeséggel érezte, hogy az ő elillant apjának is szerepe lehetett a rémregényben, mely a kisebbik gyermek szívét megértetlenül is kimondhatatlan titkos rettenettel töltötte meg. Imruska künn állt a prэшáz előtt, vállain átvetve zsinóros szarukürt, s

kezeiben a nagy tör - már rég veszélytelen gyermekjáték -, s hányszor szeretne volna, de nem merte, megkérdezni:

- Ilyen késsel vágták el a Kovács Laci bácsi nyakát?

Döme pedig nézte a kisfiút, aki annyira hasonlított eltűnt anyjához; nézte, hogy áll ott, fölfegyverezve, mintegy az életre, kis vitéz, kis vadász! Nem volt egyébként megelégedve vele! Szeretne volna vadabbnak látni, pajkosabbnak: nagy szemének tekintete, melyben nem értette a rejtett borzalmat, zavarba ejtette. Már-már beszélni sem tudott vele, mint azelőtt, kiöntve vén szívének lelkesedéseit s senkitől sem méltányolt düheit ez ártatlan hallgató előtt: most már szinte valahogy attól félt, hogy a gyermek megérzi az ő öreg naivságát... Elcsüggedt, s a maga régi gyermekkorára jutott az eszébe, vad és durva gyermekkor, az idők szemetesládájában, s oly siváran! Sőt föl vibrált az egész élete, az élet e kis katonáját látva: a maga dicső katonasága, Magyarországért, mely íme elbukott, s ma osztrák provincia! Stanci, akivel húsz évig vártak egymásra, s aki aztán beteges asszony lett és meghalt! S az ő fia, Ákos, akit a nők tettek tönkre!... És egyedül maradt öregségében, mint a leszedett ág... míg meg nem jelent a kertjében Nelli... és ez a kisfiú, aki most itt van még, utolsó emléknél, és akivel nem tud mit beszélni, oly zavaró tekintettel néz rá nagy, szép szeme, mely mintha csak a haszontalan anyja szeme volna...

A ribizkebokrok a tanya körül már egész elhervadtak; túl egy kerek domb volt mihaszna akáccsal, amin Döme csak bosszankodni tudott.

- Ideje hazamenni! - S pattogva ment haza, ahol Babi várt rá a vacsorával, melyhez maga hozott új üveg bort a pincéből. És a sétára való tekintettel, mivel hűvös estében ért haza: most vöröset hozott, a legerősebből, melyben legengesztelhetlenebb dühe forrt arra a gazember Gyulára.

6

Döme bácsi szigorú állásfoglalása Gyula ellen nem maradt hatás nélkül Sótón; s nagyrészt ennek köszönhető, hogy az Ügyvédi Kamara nem kevésbé szigorú állást foglalt a Gyula homályos ügyeivel szemben. Döme ősz fejét köztisztelt vette körül; s különben is: sőtí fiskálisok neszora volt ő, minden kíméletet megérdemelt. Csak egy szót kellett volna szólnia s jótállni ama kék hasú bankók néhányáért, melyek a Gyula zsebében azóta, különös pillanatok, fehérekké váltak, s elrepültek: s meg lehetett volna menteni a családot attól, hogy botrányához szégyen is tapadjon. Az összeg nem volt oly nagy - a Döme zsebének. S a kárvallottak hajlandók lettek volna egyezsége. Ám Döme nem mondta ki azt a szót. Sőt egészen másforma szavakat mondott.

- Aki ennyire megfélemedezik magáról: nem érdemel semmi kíméletet! - Döme a római Brutust idézte, s az ügyvédi hivatás szentségét, mely szegények istápjá s törvény ellenőre. Hol a bizalom, ha nem az Ügyvédben? S az minden társas lét „támasza, talpköve”. Döme nem ismert mentséget ama zsaroló prókátoroknak, kik e nemes mesterséget bélyegessé tették. Holott azok nem dobták el a törvénykönyv pajzsát. De Gyula bűne meztelen s szemérmetlen. Döme filippikákat tartott, s Drakónért kiáltozott.

E filippikákat minden oldalról a vitustánc kísérte, melyet Gyula oly bölcsen elképzelt: a sőtí nyelvek és ajkak vitustánca. Gyula alakja távolléte alatt félelmes arányokat öltött a sőtí fantáziában. A különös gyászfáklyát, melyet Borzsák tiszteletes beszéde gyújtott a szegény

Kováts Laci temetésén, azóta folytonos szelek lobogtatták. A Gyula és Nelli elutazását követő napokon át a szenzációt egészen háttérbe szorította az új szenzáció, mely egy lovon s két keréken ácsorogta végig Sót piacát s utcáit: az öreg, fecsegő Csontváry doktor közismert fogatán. Csontváry doktor volt az, aki a szökött szerelmeseket a nagyhajmási váróteremben meglátta. A doktor izzadva s sárga lüszterkabátját lengetve állt, és hadonászott a kocsi mellett. A Szerelem szenzációja elhomályosította a halálét, s idő kellett, hogy a kettő összekapcsolódjon. De már a fáklya megint fellobogott, s csúnya kormokat hányt. Logika nem sok volt ezekben a lobbanásokban: különben a kisebb vád eloltotta volna a nagyobbat; mert minek kellett volna gyilkolnia, ki már sikkasztott pénzzel megtöltötte zsebét? De a korom nem oltja a lángot, csak szennyezi. Hősök kétfélék vannak, mint angyalok: s Gyula fekete hőssé nőtt, egy új Nopcsa báró! Noha az igazi gyilkost már elfogták, egy nyomorult pincér személyében. Égett, minden logika ellen, a legenda s bevallatlan, mert ki vallotta volna, hogy hisz benne?

Miska igazságérzetét bántotta ez, mert ő vetélytárssal s ellenséggel szemben is igaz bíró volt; de talán más érzések is működtek itt, kevésbé egyszerűek s kevésbé is elmondhatók, mint Justitia asszony szerelme. Mert bizony a kliensek pénze legalábbis - noha ezek nem szegény kliensek voltak - bosszúért kiáltott, s ha mégis Miskának Döme bácsi filippikái kényelmetlen érzést okoztak, ebben aligha volt részes Justitia. Ez más szerelem műve volt, mely ellentmondóbb s kevésbé átlátszó, mint elvont asszonyoké: mert nem ellentmondás-e, hogy Miskát ily melegen érdekelte jó hírneve annak a férfiúnak, ki családi szentélyét meg-rabolta? Miska bírói szívét elszorította a gondolat, hogy Nellit egy becsstelen, társadalomból kitagadott ember karján kell képzelnie, akit hivatalos ítélet bélyegzett meg, s akiről már minden mendemonda elhihető. Miska feddhetetlen s önmegtagadással dolgozott a Tévedt Asszony javán, s nem a maga kedvéért siettette a válást minden fórumon, a papokat is megkilincselve. Neki már mindegy volt. De Nelli még új életet kezdhet.

- Egy új férj karján - gondolta -, s Gyula is tán megembereli magát *őerte*. S tán boldogabbá teszi, mint én tudtam. - Elhitette magával, hogy szívből kívánja ezt. Ó, ő nem tudta boldoggá tenni! Most legalább nem áll útjába a boldogságának. De a Törvény, amelynek őre volt, teljes szigorral fenyegette ezt a boldogságot; s Miska törvényhű fantáziáját nem hagyta nyugodni a kép: Nelli a züllött, talán börtönviselt sikkasztó karján! S ez volt az oka, hogy Dömével szemben a Família becsületére hivatkozott, s megtagadva a Bosszú szellemét, inkább engedékenységre igyekezett bírni a pattogó öregurat, aki légyecsapójával dühösen csapkodva ismételtette:

- Nem vagytok ti férfiak!... Nincs bennetek egy csöpp férfiasság!

7

Mindamellett Miska nem talált nyugalmat: noha ő bizony mindent megtett, amit kellett és lehetett, s nem vethetett magának semmit a szemére. Azt mondják: a jól teljesített kötelesség öntudata minden adverbizálásban megvigasztal; s Miskának is gyakran fülébe zenélt, diákkori emlékeiből, a *Justum ac tenacem propositi virum*...¹³

- Tedd, amit tudsz, s a többit bízd a sorsra... Aki önmagával elégedett, nyugodtan alhatik...

De Miska mégsem aludt nyugodtan. A percek és napok morfincsöppjeitől is hiába várta a gyógyulást. Sőt amint az idő haladt, sebei idült gyulladásba mentek át. Miska kitiltva érezte

¹³ *Justum ac*... - Igaz s kitartó, hű szívű férfiút (Horatius: *Énekek*. III. I. Bede Anna ford.)

magát az emberi társaságból, s egyedül aktáival foglalkozott. Ezért szabadságát is öszre halasztotta, mint más évben is szokta, mikor Cenci nénihez mentek a szüretre. Ám az idén nem állt Püspök a ház elé két erős lovával, hogy Gádorosra vigye a családot: s Imrusnak a Döme bácsi kedvtelen szüretével kellett megelégedni. De a szabadság itt volt, s Miska akták nélkül maradt, különös ürességgel. Mit csináljon? Sétái Imruskával egyre hosszabbak lettek, s ezek voltak a legnagyobb biztonság órái számára: a kisfiú nem is sejtette, hogy tulajdonképp nem ő fogózik az api kezébe; hanem api fogózik kétségbeesetten az övébe. Este azonban, mialatt Imruska elnyomva az egész napi fáradságtól, mert már iskolás napok voltak ezek, s Vivi dada meséi nélkül is, mély álomba merült a szomszéd szobában, Miska egyedül volt csibukjával a bő butykosú íróasztallámpa fénykörében, s úgy érezte, hogy valami nincs rendben a világgal körüle. Amint eltűntek előle a kék papírok, amik rendről és igazságról beszéltek s a hatalmas Államról, mely gépiesen megtorol minden bűnt és rendetlenséget, s nyugodt életet biztosít az ő szolgáltnak: Miska elszédült, mint akinek egy jótékony fátyol hullt le a szeméről, egy jótékony, de mégis hazug fátyol. Hol volt a nyugodt élet? Hol volt a rend és igazság? Mit ért itt az Állam? Rendetlenségek és bűnök voltak körülötte, amiken az Állam nem tudott segíteni, és semmi sem történt igazságosan. Ő jó volt, és jót akart mindenkinek: ő igazságos volt mindenkihez: de őhozzá igazságosak voltak-e? Megbűnhődik-e a rossz? De még zavarbaejtőbb kérdés: rossz-e a rossz? Mily enyhülés volna Nellit egyszerűen rossznak látni, s Gyulát gazembernek, mint Döme bácsi látta! De lehetett-e Nellit így látni? S lehetett-e kívánni bűnhődését? Elfeledni s minden érzelmet a gyermekre áldozni? De mihaszna kerültek a hűtlen nő arcképei fiókok mélyére, mikor maga a gyermek eleven arckép volt!

Miska könyveket hozatott le a padlásról, hogy estéinek unalmát elűzze: mely több volt unalomnál. S az udvaron az öreg Vivi dada egyenkint húzta ki a portól gőzölgő köteteiket a pókhálós ládából, tornyokba rakva, hogy kiporolja.

- Ennyi könyv, istenem, ennyi könyv!

Miska melankolikusan nézte a könyvtornyokat, mint aki falakat építene földrengés idején. Ám a falak sarkait már az egér is kikezdte: egy szimbolikus egér! Miska föl-fölemelt egy-egy kötetet, s föllapozta: egy Horatius volt, melyben még ismerősen rémlettek a versek, de már nem mindig tudta rekonstruálni! Egy Tacitus, amelynek első lapjára még valamely dédapja írta be a fia születésének évét: *Natus Michael 779*. Vörösmarty költeményeinek egy elárvult kötete. S a *Dalok Zsengéi*, egykori önképzőkörének kiadványa. *Grammatica Ungaro-latina* Sylvester Jánostól, Kazinczy által. Ez nemigen érdekelte Miskát. Hosszabban időzött a Fényes-féle *Magyarország statisztikájá*-nál, amelyben föllapozta Sótót, csodálva a változásokat, melyek a könyv dátuma óta estek a városban: például Fényes még csak két izraelita családot ismert Sótón. Hát a könyvek is megöregesznek, mint az emberek! Miska szótlanul rakta vissza a ládába ezeket, a nagy görög szótárakkal együtt, melyekkel ifjú nadrágjait vasalta hajdan, s a *Napló*-val, melyben Gyulával levelezett a barátság szent problémáiról.

Imruska csalódottan nézte, hogy kerülnek vissza évtizedes fekhelyükre a könyvek, melyekben ő már képeket remélt, vagy talán azt hitte, meséket fog tudni kiolvasni belőlük, mint Gitta! Ő még nem falat keresett a könyvekben, hanem ablakot, amin át az ismeretlen nagyvilágba lásson! Néhány jogi könyvet azonban visszatartott Miska, s felállította sorba az íróasztalára, a bő butykosú olajlámpa mellé; ezekben azonban nem volt kép. *Az észjog elemei* hevert sokáig nyitva az ott feledett csibuk és a széles papírvágó között, mely hasonlított a Döme bácsi vadászkeszéhez; s Imruska kibetűzte az *Észjog* szót.

- Api, mi az: *Észjog*?

- Az, fiam, arról szól, hogy mit szabad az embernek, és mit nem szabad. És miért szabad, és miért nem szabad? És hogy mit jelent, ha valami a *mienk*? - Miska próbálta magyarázni, de beletűnődött. Micsoda játék ez, és milyen más a valóság! És a szabályok, mint lyukacsos hálók, amiken átfolyik az élet vize!

Imruska meg is szagolta *Az észjog elemei*-t. Különös dohos szaga volt a hosszú padlásonfekvéstől, s azonkívül beitta az erős pipaszagot. Ez a keserű és férfias szag mindjobban elterjedt a lakásban, és egészen elnyomta már az Illatot, melyet anyi hagyott...

8

Miska a szabadság alatt is mindennap bement a hivatalba; éspedig túl korán: mert az álom-tündér fukar volt pásztoróráival. Miska didergett a hideg hajnalok szürkességében, és sietett kimenni hazulról; templomba induló anyókák s fűhéhes tehenek közt. A Palota még árva volt ilyenkor, s Miska hivatalszobája ablakán törlőrongyot rázott ki Piros, a szolgál. Miska tehát egy darabig még sétált a Palota előtt, az úgynevezett „libapromenádon”, melynek közepén az Elemi Iskola állt. Az iskola még aludt, s a nagy csengő, gerendabitéjén csüggve, várta, hogy fölébresszék. Miska okos kisfiára gondolt, s közben föl-fölnézett a Palota magas ablakaira: takarítanak-e még? A Törvényszéki Palota volt az egyetlen kétemeletes épület Sóton, s ablakai hosszú, szigorú impozáns sorokat alkottak. Míg a takarítás tartott, ezek az ablakok mind tárva voltak, kivéve a középső rész rácsos, nagy, megvasalt tábláit, melyek mögött a börtönök rejtőztek. Most mentek vízért a vízhordó rabok a libapromenád közepén álló szivárványos kúthoz; nagy vedreket egyensúlyozva a füles rúddal vállaik mérlegén. Ezek a vizsgálati foglyok voltak, akiket patriarkálisan fölhasználtak ilyfajta munkákra; szabály szerint csapatban kellett volna jönniük az örrel; de jöttek egyedül is. Mind nagyon jámborul viselkedtek; noha főbenjáró bűnösök is gyakran akadtak közöttük: véres bicskázások és hírhedt lólopások hősei. A betyárvilág emlékei még éltek Sót környékén; de Rózsa Sándor régen vasban ült már, s ez a Rend kora volt. Gyilkosok és lőkötkö alázatosan köszöngtek a Bíró Úr előtt. Miskának jólesett ez: mindenesetre a Rend és Igazság szellemét képviselte ő most, mely ezekkel a durva és együgyű bűnösökkel szemben legalább mégis abszolút. Ó, Abszolútum, Rend és Igazság, miért vágyik rád az emberi kebel? Bár ítélnének minden dolgainkról ily tisztán, világosan a Lélekbe írott Törvények, melyek bizonyosak, mint a kétszerkettő! Ámbátor a kétszerkettőt is döngetik már egynémely német elmék. De Miska magyar volt, s nem tagadhatta meg a Józan Észet, s a Lélekbe írott Törvényeket. S ahol e Törvények tisztán olvashatók voltak: ott Miska feje fölemelkedett, atyai szigorral, a szerencsétlenek előtt, kiknek szemében még ez a tiszta írás is elhomályosult.

A vízhordó rabok közt különösen feltűnt Miskának egy görbe nyakú, nyápic emberke, akit nem ismert; ez szemmel láthatólag nagyobb fáradtsággal vitte a vedreket, mint a többi: hisz legtöbbjük tagbaszakadt betyár, herkules volt. A nyápic meg-megállt, és letette terhét, köhögni: ilyenkor furcsán kapkodta zöld szemét, s óriás kezeit darócnadrágjához verdeste. Ha Miskát meglátta, ijedt hunyorgatásokkal köszönt, a térde megcsuklott, s megtörtént, hogy majdnem nyakába loccsantotta a vizet, ügyetlen alázatában. Miska valahogy megsajnálta ezt az emberkét; mert a szenvedés, mint a tűz, megkeményíti az agyagot, de meglágyítja az aranyat; s Miska szíve arany volt, úri fém. Egy reggel, mikor már hatodik pár vederrel ment el mellette, s hatodszor ismételte félszeg köszönését: Miska megállt, és megszólította:

- Hát maga mit vétett?

A nyápic hallgatott, mintha nem értette volna a kérdést, s szemei ugráltak, mint légy a kutya elől.

- Mit vétett? Miért van itt? - kérdezte újra Miska.

- Én nem tehetek róla, kérem - felelt a malefaktor, a dacos vállvonítás s a riadt védekezés különös vegyülékével.

Miskának idegen volt ez a hang. Miska máskor is tett föl már hasonló kérdést, s ismerte a rendes választ: „Nem vétettem én semmit, tekintetes uram!” Miskát ingerelte a nyápic felelete.

- Valami oka csak van, hogy idejutott. Semmiért nem hoznak ide senkit.

A nyápic nem szólt, csak ijedten hunyorgott, szinte visszakapkodva pillájával, amit már mondott is.

- Hát miről vádolják? - kérdezte Miska türelmetlenül.

- Engem? - kapta el a fejét a darócruhás, mintha megütötték volna. - Engem, kérem?

- Magát hát. Lopott? Rabolt? Vagy megölt valakit?

- Egy urat... - A rab motyogásából olyasmit lehetett kivenni, hogy valami urat ölt volna meg.

- És maga tagadja? - Miska, felséges közönnyel nevek és részletek iránt, a bíró kérdésére tette fel.

- Én? Én nem tagadom, kérem - riadt a rab, mintha egy újabb vád ellen védekezne. - Én semmit se tagadok.

- Hát miért ölte meg? Haragosa volt az illető? - Noha igazán nehéz volt föltenni, hogy ez az emberke így elbánjon a haragosaival.

- Nem, nekem nem, kérem - tiltakozott is ugyanaz a védekező hang. - Én nem is ismertem.

- Nem ismerte? Hát akkor miért ölte meg?

- Nekem öt gyereke van, kérem. És a Rót úr azt mondta, rögtön elmehetek. Én, kérem, azt se tudtam, mit csinállok. Tetszik tudni, ott volt a kés az asztalon. Azt hittem, rögtön a Rót úrba szúrom. Rám is kiabált: „Tegye le már azt a kést!” - de én nem tettem le. Erre Rót úr elment, én pedig - én is elmentem, és még mindig a markomban a kés.

- Látja, és ártatlan embert ölt meg vele. - Miska már tudta, kivel áll szemben, s az első érzése különös öröm volt: ki adhat számot ily érzéseiről? Itt állt a Kovács Laci gyilkosa, kétségtelen és nyílt bevallásban. S mintha ez a szegény ördög a maga bűnének véres rongyaival segítene elvonni a gyötrő Szemek figyelmét Nelliről. Miska jóindulatú tekintetet vetett a gyilkosra: mire az föloldódott, kiáradt.

- Amint az utcán voltam, már nem haragudtam a Rót úrra. A Rót úr az urakból él, a Rót úr csak azt teszi, amit az urak kívánnak, muszáj neki. Már eszembe se volt a Rót urat bántani. Csak a pénzt láttam folyton magam előtt, annyi pénz volt! És valami egyre beszélt nekem! „Olyan kevés kéne! olyan kevés kéne, hogy családotul boldog légy egész életedre! és az urak csak úgy dobálják! azt se tudják, mit tegyenek vele!”

- Azért rabolni és gyilkolni kell? - kérde szigorúan Miska. Szavából az Állam szólt, a Jogrend védője s a Tulajdon ős ösztöne, mely még nem húzta ki gyökerét apái földjéből: noha magának talpalatnyi sem volt. - Az urak azt tesznek a pénzükkel, amit akarnak: mi köze ahhoz magának? Tisztességgel szereztek, ők vagy az apjuk, vagy valamely nagyapjuk. Tisztességes munkával szerezhetett volna maga is, amennyi magának elég: s akkor nem volna itt.

Különös jelenség, s csak Miska igazságérzetét dicséri, hogy valami rossz lelkiismerettel mondta az utolsó szavakat: noha kétségtelenül helyes és okos szavak. De túlságos aránytalanság volt, pénz és munka dolgában, Wintersberg báró s e szegény ördög között! S Miska megérezte a Pénz és Munka fordított viszonyát: matematikai paradoxon! Miska matematikája legalább élénken tiltakozott: alapulván a Munka és Tisztesség ekvivalenciáján. Munka, mint a nap, mindenkinek jut, ki árnyékba nem áll; s egy apróbb tétel szerint, öt éhes kis szájnak öt nagy karéj felel meg. De hol a Tisztesség boros asztalnál ül, az öt kis száj üresen tátogat, s a kétségbeesett Munka kést fog a markába: hova lesz ott a Matematika? „Keress munkát!”: könnyű ezt mondani; de Sót kegyetlen az idegenhez, s ki tűri még széke mögött a pincért, kit a boros asztalnál ülő Tisztesség megbélyegzett? Mindez magyarázza a kényelmetlen érzést Miskában, aki nem ismerte a munkaközvetítők és éjjeli menedékhelyek világát, mely az ifjú Pesten már várhatott erre a toloncra. Ámde mégis: nem élünk-e rendezett Államban? S nem segíthet-e mindenki magán, ha bírja idegekkel? Aki gyilkolt, annak nem lehet igaza semmi-ben. Miska a Törvényre nyomta tenyerét, mintegy Bibliára: s ez jó támaszték volt a jó bírónak, atyailag s mégis megvesztegetlenül, ereszteti útjára vedrével a szegény, „gázolt sorsot”. Mindazáltal aznap munkája rosszul ment, sétája tűnődő volt, s bizonytalanul felelgetett Imruska kérdéseire. Szenvedő lelkében jó talajt lelt az emberi szenvedés, s itt két áldozat volt: a gyilkos és akit meggyilkoltak. S a romantikus jelenet, a kétségbeesett késes emberrel a holdfényes utcán: egyre előtte állt. „Akkor megláttam a szegény Kovács urat, amint ment a holdban, és a zsebét tapogatta: ahol a sok pénz volt. Láttam, hogy részeg; és, tessék elhinni, én is olyan voltam, mint a részeg.” De részek néha csodálatos óvatossággal tudnak lopózkodni, átmászni kerítések, nyitni és csukni ajtókat: kivált, ha öt éhes száj vár otthon.

Miska aznap este megint sokáig ült az Észjog mellett. De mit ér az Észjog, hol a világ nincs ész szerint rendezve? Az óra éjfél ütött, Imruska fölnyöszörgött álmából, és a szobában kísértetek jártak: holtak és elevenek kísértetei.

9

Másként minden kerékvágásba látszott jönni már, ahogy Miska az adott helyzetben legjobban kívánhatta. A válópörök simán lefolytak; eleinte baj volt Erzsivel, aki elvileg nem akarta férje szabadságát visszaadni: nyílt ellentmondásban régibb elveivel. De Döme tanácsa parancsnak hangzott, s a „nagybácsi titkos fiókja” most is jó volt egy engedelmes kézcsók erejéig. Gyula „makacsságban” maradt ez ügyben: még hollétét sem tudták; ám levele itt volt, s az ügy nem okozott nehézséget. Nyilván a „hütlén elhagyás” esete forgott fönn. A bírák jóindulata összeesett a helyzet követelményével. Döme és Miska ugyanazt akarták: noha más szempontból. Döme csak Gyula ellen mennydörgött: akit ki kell vetni a familiából; de Miska szívében a hütlén asszony lovagja volt most is. Ez a szív, mint újra és újra jeleznünk kell, egy bíró szíve volt, s nem tűrhette, hogy Nelli bármiben is törvényen kívül álljon. Remélte, hogy Gyula tudni fogja kötelességét,

De hát hol volt Gyula? És hol Nelli? Merre siklottak e világ habján, mint eloldott csónakok? Nem verte-e őket már szét az ár? Miska kikötőt szeretett volna nekik készíteni, noha szíve szorult a gondolatra, hogy ők együtt, kettesben kikössenek. Miska már látta gyöngye virágszálát tépetten, a part iszapjában, és taposva. Miskát rettenetes képek gyötörték, nyugtalan álmai voltak, a Nagyváros rémhelyeit látta, mely valóságos iszap, tépett virágok számára. Törvény, Rend, Állam mit értek itt? Egyetlen bizalom az Emberben lehet: a férfibecsületben s a lovagi kötelességben, melyet tán Gyula tudni fog. Vékony bizalom egyébiránt; Miska mégis erősen

kapaszkodott e szalmaszálba; de hát hol volt Gyula? S tudja-e, hogy megnyílt az út e Kötelesség előtt? Miska, bár ízlése ellen, gondoskodott róla, hogy a házasságok hivatalos fölbontásáról rövid hír jelenjen meg a *Sótvidéki Közlöny*-ben, melyet most a fiatal Schapringer vett át, a Manó úr irodalmi hajlamú öccse, a Gyula társától, aki a helybeli nyomdász volt, kétségbeesett kis figura egyébként, mert ugyan micsoda szellemi termékeket kell kinyomtatni Sóton? A legfiatalabb Schapringernek azonban nagy tervei voltak, melyekről lesz szó még. Miska tovább kapta a lapot, mint Gyula idejében; s mikor az első példányokat visszaküldte, Schapringer kiadó személyesen tisztelgett nála, eloszlatni minden félreértést; a tiszteletpéldány most már az ő tiszteletét fejezte ki, Gyulától egész függetlenül. Schapringer szerkesztő örült, ha bármiben szolgálatára állhat. Finom diszkrécióval kérdezte meg, nem kellemetlen-e, ha tudósítást közöl a válópörökről? Így jelent meg ama pár soros „törvényszéki hír” abban a reményben, hogy Gyula talán, bárhol van is, kíváncsi a *Sótvidéki*-re.

Gyula azonban nem adott életjelt, holott Miska, megható türelmetlenségében, már a diszpenzációt is kijárta az elillant párnak. Gyula nem adott életjelt, s ki csodálhatta ezt, aki homályos ügyeit ismerte? Ó! Nelli egy szökött ember karján járta a világot, aki talán nevét is kényszerül elálcázni. Ez rettenetes gondolat volt Miska számára, s ha erősebb gátlások nem tiltják, talán maga fizeti ki a Gyula tartozásait, noha nehéz lett volna annyi pénzt összeszednie. De micsoda bíró s micsoda férfiú lett volna, aki ezt megteszi? A Bíró és a Férfi erősen állt még a világ előtt, s csak magányos órákban hadakozott verten egy másik emberrel. Szörnyű órák voltak; míg egy este, Imruskával fáradtan érkezve a rendes sétáról, otthon váratlan vendéget talált, aki megint a legfiatalabb Schapringer volt, fontos hírrel ülve a szőlőlugasban, mely Miska és Gyula emlékezetes leszámolásának tanúja volt hajdan. Késő ősz volt már, s a zöldbe cövekezett, mohos faasztalon, hol jobb időkben a borosüveg állt, most hervadt szőlőlevelek hevertek, megkunkorodott száraikkal; amiket a szél seprője ott feledt. De Velencében, éppen ez napon, ragyogott még a népes lagúna, s a Lídön tombolt a meztelen Sabbath. Különös korrespondencia volt a sóti ősz s a velencei nyár közt: mert modern földünket hálóba bogozzák a lelkek csomói, s a szavak röpködnek, sorshintő darazsak, virágok s kórok közt.

- Atyám izenetével jövök - szólt a legfiatalabb Schapringer, akit mindenki csak Dolfikának hívott -, ő pedig telefonüzenetet kapott a bátyámtól, aki Velencében van. - S Gyula ismét megjelent a lugasban, legalább szellemileg, és karján Nelligel, inogva az Elképzélés lagúnáján, s tűnő gondolában. Miska azonnal szaladt Erzsikehez, az esti kerten át, hol a tamariszk állt, s ahonnan nézve a jegenyeakác, már félig csupaszon, mint kiszáradt ciprus, hajlongott a szélben. S iratok kerültek elő az Erzsike szeszélyes fiókaiból, melyeket Miska otthon, vacsora után, borítékba rakott, más iratokkal s egy férfias levéllel, a bő butykos lámpa fénykörében, míg a Vivi dada Imruskáék a tengerről mesélt, s az asztalon hallgatott az Észjog.

10

Az ősz múltával lejárt a szabadság is, s Miska ismét referált vagy elnökölt a tanácsuléseken, mert közben tanácselnökké nevezték ki. Szomorú előlépés, hol nem lép velünk az Asszonyi Hiúság, ujjongása apróbb ugrásaival! Az évi munka újrakezdődése egyébként alig változtatott Miska életmódján: hisz szabadsága alatt is rendesen bejárt ő a hivatalába, s mindig talált hátralékos dolgot. Miskát a legjobb bírónak kezdték emlegetni az egész tábla területén, s még elméleti képzettségéről is csodákat beszéltek, meglátván asztalán *Az észjog elemei*-t. Miska valóban teljes szívvel bíró volt most, egyetlen szerelme maradván Justitia asszony, ki talán nem kevésbé rejtélyes s ingatag, mint földi asszonyok.

Befejeződven a nyomozás, Miska büntetőtanácsa kapta meg, más új ügyek között, a Kováts Laci-féle gyilkosság ügyét is. A szenzációból mostanra már száraz akták lettek; s Gyulát igazán már csak a felelőtlen lúdbörzés hozta az esettel kapcsolatba: noha ördögi renoméja semmiben sem csorbult. Az ok eltűnt, az okozat megmaradt: ez az események logikája. Gyulát egyébként beidéztek a tárgyalásra tanúnak, az idézést azonban nem tudták kikézbésíteni, minthogy Gyula címe ez időben már ismét ismeretlen volt. Ekként a tárgyalás, melybe csak Gyula jelenléte tudott volna még izgalmat vinni, teljesen simán zajlott le, és semmiben sem különbözött egy közönséges és előre tisztázott rablógyilkossági ügy tárgyalásától. Gyulát csak maga Gyula hozhatta volna már gyanúba. A közönség sem érdeklődött, lévén akkor még hallatlan a divat, mely a tárgyalótermekből színházat csinál, s a komoly Themiszre Thalia attitűdjét szuggerálja. A terem üres volt. Csak a kis, „gázolt sors” vonaglott a deszkán, antik fátumok talpa alatt, melyek ma sem kegyelmesebbek, mint Ibükosz idején.

Miska, a bíró szigorú lelkiismeret-vizsgálása után is, teljes nyugalommal s elfogulatlansággal léphetett az Igazság pódiumára: mert akire mint magánember és férj nem gondolhatott *sine ira*, azt inkább még örült tisztán látni és távol az ügytől! Ám az ördög különösen ravasz, s micsoda górcső láthat le tisztán bizonyos Küszöbök és Vízszínek alá? Furcsa módon szövődnek a hálók, s ki tudja, mennyit köszönhetett a szegény „gázolt sors” a fátumos talpak szigorából annak az elfogultságnak, mely egy másik ember ellen - vagy inkább egy másik ember körül - felhozott Miskában? Talán mégis valami rossz lelkiismeret volt itt, mélyen a küszöb alatt, mely önmagának cáfolatára szomjazott - bírói hiúság, lehetetlenné tenni az *ira* és *studium*¹⁴ legkisebb látszatát, nem annyira mások, mint önmaga előtt, ahol talán még nem felesleges... Ki lát bele az ítélő lelkébe? És tán láthatatlan a vizek mélyén, hova nem ér górcső, ekkor is ott kísértett az elveszett asszony, aki egy elhíresztelt ember karján járja a világot... Bizonyos, hogy mennél határozottabban és keményebben sújthatott le Miska az előtte álló közönyös vádlottra, annál nyugodtabban érezte magát. S nyugodt is lehetett, mert a pincér ügye rosszul állott.

- Amennyire emberileg bizonyos lehet valami: bizonyos a vádlott bűnössége - mondta Gruber Franci, immár az öregebb bírák egyike, noha még állandó alakja a sóti zsúroknak, örök fiatalember, hivatalos ügyekről fontoskodva a mamák előtt. Sőt ilyen alakban vette tudomásul a tényállást: ez a mondás is azonban végelemzésben Miskától származik, aki az elnöki szobában jelentette azt ki, szokása ellenére, mert nem szokott előre véleményt kockáztatni.

A bűnösség csakugyan kétségtelennek látszott, noha a vádlott újabban tagadni kezdett: kissé későn! Minthogy vallomásai egymásnak folytonosan ellentmondottak: azokra nem lehetett adni semmit. Most már azt is tagadni próbálta, hogy a Mexikóból távoztában a kést magához vette volna: pedig ezt szemtanúk bizonyították. Sőt az is kiderült egy másik pincér vallomásából, hogy a mexikói est szenzációja után a vádlott kérdezősködött a kollégáinál Kováts Laci felől: kicsoda? hol lakik? S a feleletek még az özvegy Hofmann-né hónapos szobájának magános fekvéséről s udvari különállásáról is tájékoztatták. Ilyenformán kevésbé látszott valószínűnek az az állítása, amit eleinte hangoztatott: hogy önkívületben járva az éjjeli utcákat, véletlenül látta meg a hazatérő ittas áldozatot, és tettét a pillanat sugallta. Ellenkezőleg: az egész eset a leghatározottabban az előre megfontolt rablógyilkosság képét mutatta. Igaz, hogy szálnalmasan ügyetlen és naiv módon végbevitt gyilkosságát.

¹⁴ *ira* és *studium* - harag és elfogultság.

A naiv gyilkos azonban, mint mondtuk, váratlanul tagadni kezdett az utolsó kihallgatások alkalmából, s tagadását a főtárgyaláson is fenntartotta. Miskát valósággal kihozta sodrából ez a csökönyös és ostoba tagadás.

- Nézze, evvel csak nehezíti a helyzetét. Ha nem maga követte el a gyilkosságot, akkor hogy került a kés a maga kezéből a tett színhelyére?

- Nem tudom.

- De hát mégiscsak tudnia kell, hogy hova tette a kést?

- Elvesztettem.

- Ugyan ki hiszi ezt el magának? És ha nem bűnös, miért vallott magára?

- Tekintetes úr, kérem. Énnkem úgyse hittek volna. Engem megvertek volna, és mégse hittek volna. Én nem merem eltagadni semmit.

- Ugyan ki verte volna magát? - Miska fölháborodott az igazságszolgáltatás szerveinek ilyen ostoba gyanúsításán. S eszébe jutott a saját első találkozása a vádlottal, amikor az ijedten tiltakozott a gondolat ellen, hogy ő valamit tagadna. Ez azonban megint a vádlott ellen szólott: mert Miskától csak nem félt, hogy verni fogja?

- Nézze - mondta Miska -, nem tudom elképzelni, mi lelte magát, hogy most egyszerre egészen másképp beszél, mint azelőtt. - A vádlott azonban görcsösen megvonaglott, s hangosan fölzokogva vetette magát a pad deszkáira. Tagadásának, úgy látszik, egyszerű oka volt. A halálítélet gondolatára rémült meg, és nem is hiába, mert az ítélet valóban kötél általi halálra szólt, az enyhítő körülményeket alaposan ellensúlyozván a súlyosbító körülmények, a konok tagadás minden evidencia ellenében s a bíróság közegeinek alaptalan megrágalmazása.

11

Az ítélet mindenesetre igazságos volt; Miska a Törvény rideg betűit alkalmazta, s büszkén gondolhatott pártatlanságára. Mégis tévedés volna azt hinni, hogy este „nyugodtan hajtotta fejét párnájára” - mint mondani szokták - „a jól végzett munka öntudatával”. Ellenkezőleg: nem bizonyos, hogy a gyilkos, véres tette után, nem tért-e önelégültebb lélekkel s kevesebb furdalással haza, mint bírāja, kinek kezében csak a Törvény és Igazság gyilkolt. Noha a társadalmat gonosztevőktől megszabadítani kétségkívül nemes feladat, s nemcsak jog, hanem kötelesség. Aztán Miska nem tartotta magát érzékeny szívű embernek, kivált bűnösökkel szemben, akiknek vállalni kell a bűnhődést is. Mégis különös s szinte tűrhetetlenül kényelmetlen érzés szorította össze keblét, amint a halálra ítélt pincérre emlékezett.

Hogy vergődött, kunkorgott a zokogás alatt, mintha valami nedves rongy volna, melyet egy láthatatlan, hatalmas kéz csavar! Férfinak pedig nem szabadna sírnia, még a halál előtt sem. Mégis: Miskának a szívéig hatott e hitvány gyilkos zokogása. Titkon remélte, hogy a tábla megváltoztatja az ítéletet. Miskának ez volt az első halálos ítélete. Sótton ritka az előre fontolt szándékú gyilkosság: a sóti bicskák hirtelen pattannak ki, s nem lesnek a lapuló marokban. A sóti Pitaval szegény a szenzációkban. Miskának először volt kezei közt egy emberi élet. Délelőtt, a tárgyalóteremben meg sem érezte ezt: egyik paragrafus olyan volt, mint a másik, legföllebb szigorúbb; a Törvénykönyvben minden előre látott s előre megszabott, s a vádlott zokogása legföllebb bosszantó. Este azonban már olyan módon gondolt az ítéletre, mint hogyha az a paragrafus, amelyet ma alkalmazott, egészen más volna, mint a többi, mintha valami nem volna rendben abban, ami történt, s noha büszke volt rá, hogy a felsőbb bíróság mindig jóvá szokta hagyni ítéleteit, most akaratlan is az ellenkezőt kívánta.

- Öt gyereke volt a szegény ördögnek! - magyarázta később, mintegy védekezve, gyengeségét önmaga s mások előtt; holott bizonyos, hogy Miska érzelmeiben ama sose látott öt gyereknek nagyon kevés szerepe lehetett. Miska érzelmei egyedül a szegény „gázolt sorsot” illették, aki ott vonaglott a Titkok kapuja előtt, mely mögül nincsen visszatérés. Hosszú börtön éppúgy megfosztja a családot a kenyérkeresőtől; ám a halál különös szó. Aki ezt kimondja, fúriákat szabadít magára, s ajtót nyit a sírok szelének, hogy fölborzolja lelke vizeit. Szélcsönd éveit élte akkor a világ, s még nem áradt el napjainkon a halál levegője. Az emberélet, még az utolsó is, nagy s szent dolog volt, kivált Miska előtt, ki hitt mindannyiunk egyenlőségében s korlátlan lehetőségeiben. De mindez még mindig csak felszín volt: mert a fölborzolt vizek alatt még különösebb titkok rejtőztek. Miska nem volt ideológ: s a halálbüntetés eltörléséről mosolyogva mondta volna: „Kezdjék a gyilkos urak!” Az emberi élet megbecsülése más körülmények közt csak szigorúbbá tette volna őt a gyilkos iránt. S ha most furdalásai voltak, az nem azért volt, mert megingott hite a Pallos jogában.

Ellenkezőleg: ez a hit tovább is szilárd maradt volna, ha a furdalások föl nem támadnak. A furdalások mélyebbről jöttek: hol a bíró mögött az ember ült, mint a Bábusakkozó mögött, ki látszólag gépies szigorral teszi húzásait, holott karját a benne guggoló törpe mozgatja. Miskában is egy törpe guggolt, ki egy Asszony rabszolgája volt; s az Asszony hírneve vért kívánt, mint régi korok asszonyaié. Miska homályosan érezte ezt, bár nem tudta, mert nem látott a borzolt vizek alá. Ám az Asszony ott lengett előtte, elevenebben, mint valaha. Voltak idők, amikor a házasságtörő asszonyt is halálra ítélték. „*Tue la!*”¹⁵ Piros táblás francia regények még visszhangzották a kegyetlen kiáltást. S Miska Nellit látta a kemény padon vonaglani, mint egy nedves rongyot, melyet a zokogás csavar. Nelli kétségkívül bűnös volt, s a bíró szívét a kétfejű Dilemma véres sasa tépte. Nelli kétségkívül bűnös volt, és mégis: ki ítéltette volna őt el? Ó, talán minden bűn, ha közelről nézzük, elfoszlik az Emberi Gyöngesség tábláján, bonyolult és apró arabeszkek labirintja között, melyek csak annak tűnnek föl határozott foltok gyanánt, aki távol marad. Nelli bűnös volt: de hány és hány asszony van rosszabb, mint ő; és nem esik bűnbe! S ama pincér vajon gyilkosnak született? Ki tudhatja, micsoda bűnök szunnyadnak benne, amiket az első alkalom kiválthat? S kinek lehet joga ítélni másokon?

12

Nem kell hinni, hogy ezek a gondolatok túlságosan tudatosak vagy végletesek lettek volna Miskában: ő továbbra is bíró maradt, az ítélet embere, s kemény férfi, aki némán hurcolta keresztjét. De lelke nem volt a régi, biztos lélek, s jogász érdeklődése is egészen különös irányba terelődött. Újabb könyvek kerültek az Észjog mellé, még német könyvek is, melyeket Miska pénzért sem restellt meghozatni, ha másként nem juthatott hozzájuk: Lombroso új híre érdekelte, zavarba ejtő, modern teóriák. Születik-e a bűnös? vagy a társadalom teszi azzá, ami? s van-e jogunk egyáltalán bűnösnek tekinteni? vagy betegként az elmegyógyintézet kapuit kellene rázárnunk? Miska céltalanul elveszett a problémákban, s míg a városban bámulták tudományát, ő titkon egy táblai döntést várt, különös feszültséggel, mintha vádlott volna és nem bíró: kapaszkodva a bíróhoz méltatlan reménybe, hogy felsőbb fórum megváltoztatja ítéletét.

¹⁵ *Tue la!* - Öld meg!

Lehet egyébiránt, hogy ez csak a gyógyító idő első ravaszsága volt: aki kegyetlen homeopata, s fájdalmat fájdalommal gyógyít: hogy más módon fájjon! A friss fájdalom elfödi a régit, noha az is sajg még, tüzes háttérként, mely mindenén átég; vagy még inkább tompa talajként, táplálva a friss hajtasokat, melyek eltakarják. Vulkanikus talaj, mely időnként ki-kitör: áttépve folyton efemer flóráját. Két esemény szakította föl újabban a régi sebet: az egyik már valamivel előbb történt: alig pár napra rá, hogy Miska pecsétes levele elment az Ádria híres városába. Levélre levél: az Ádria másik partjáról, mely akkor még magyar tenger volt, pompázó válasz jött; merített papirosra, mely hangsúlyozta a tartalom ünnepélyességét, pár litografált szó: *Alszei Rácz Nelli és Hintáss Gyula tisztelettel értesítik, hogy a mai napon Fiumében házasságot kötöttek.* Hintáss tán egyenesen Miska számára nyomtatta ki ezt a csodálatos lapot, mely különben beröpült minden úri házba Sóton, még egyszer kivörösítve szelével két, hegedő nevet. Ki hitte volna, még csak egy év előtt, ha előrelapozhat a sors könyvében, mint ebben? Miska azonban szigorú mozdulattal tette a nyomdai műremeket egy fiókba, melyet sohase nyitott ki; noha egy megfelelő fiók lelkében örökre nyitva állt. A materiális fiók azonban bezárult, s fölötte az asztal lapján, az Észjog hevert és Lombroso, és a dohányyszita, átbarnult pergamenjével - s dohányzacskó és pipa -, melyeknek erős szaga betöltötte a szobát, mint egy szekrényt, honnan molyokat akarnak kiölni.

Már délután volt, s Miska alig várta a négy órát, hogy Imruska hazajöjjön az iskolából. Imruskában egy második és jobb életet élt, mely ilyenkor órákra szünetelt, s amint a kisfiú végre megjelent, beszámolva minden apró élményéről: olyan volt, mintha fölébredt volna, s visszafelé élné át az elmulasztottakat. A kisdíák mellett maga is diák lett; orgiákat üztek az együtt tanulásban, miközben már latin szavak is előfordultak: mert Miska, elvei ellenére - melyek közt ott voltak a *mens sana*¹⁶ és a *nil nimium*¹⁷ axiómái - valóságos kis tudóst nevelt a fiából, csakhogy oka legyen több időt töltenie vele.

De eznap alighogy megjelent Imruska, Döme, az öreg Döme reklamálta, mint kis primadonnát, akiért versengnek: Döme szemei romolván, a kisfiú már a fölolvadó tisztét kezdte betölteni, a függetlenségi lepedőből, melybe betakarózhatott volna nyakig. Rossz szem és hajlott kor, a pénzes fiók nélkül is, minden tiszteletet megérdemelt; s ki ellenkezett volna Dömével? Miska biztonnal nem, ki maga is helyeselte s hasznosnak tartotta fiacskájának fölolvadó gyakorlatait. Imruska titkos büszkeségtől dagadt a fontos szerepben, csengő komolysággal szavalva frissekké a nagy, felnőtt újság megkopott szavait, melyeket folytonos kérdésekkel szakított meg. Döme, ahogy tudott, visszaszónokolt; míg Miska egyedül indult zordon sétájára, soha súlyosabban nem érezve magányát, mint épp ma. „Nem jó az embernek egyedül lenni” - s kivált, ha lelke nyitott fiókjában két jól ismert név litografált betűinek kalligráfiája kacskaringóz. De Miska férfi volt, s tudott lemondani; s amint Döme agg unalmát s ingerlékenységét méltányolva, átengedte neki e napra Imruskát: az egy kis hőstett volt, melynek önérzete segítette őt egy nagyobb hőstetre. Ez a nagyobb hőstett már nem egy pillanat elhatározása volt, hanem egy élet némaságának terhe, cipelve már görnyedő vállakon s öreges botra támaszkodva.

A másik esemény, mely ismételten föltépte a sebet, az ügyvédi kamara kitűzött gyűlése volt, mely Gyulát kétségkívül diszkvalifikálni fogja, s melynek hírére Döme bácsi hozta, különös elégtétellel.

¹⁶ *mens sana* - ép lélek.

¹⁷ *nil nimium* - semmi sem túlzás.

- Csak azt kapja, amit megérdemelt! - Ám Miska vegyes érzelmekkel értesült a nászajándékról, melyet Nelli új férje fog kapni. A tiszta ember önérzete a sárba hullott ellenfél fölött talán oly diadal, melyet nem tagadhat meg a gyarló természet: de a Hűtelen Asszony Lovagja mégis nehéz szívvel gondolt a kegyetlen Igazságra, mely a bűnös férfival a gyarló nőt is sújtja.
- Börtönbe jut! - jósolta Döme bácsi, s Miskában bíró, ember, férj és lovag gomolyodtak össze, különös birokra, lefogva egymást, fájó és feszült tömkelegben.

13

Így álltak a dolgok, mikor Gyula egyszer csak váratlanul s minden előzetes értesítés nélkül megjelent Sóton.

Miska valósággal hátrahökkent, amint egy reggel, kifordulva a ház sarkán a kapu felé, egyszerre szemben találta magát az ismerős mosollyal, az örökké élénk, fekete szempárral. Gyula zsakettben jött, ami akkor még nem volt divat Sóton, mert ünnepélyes alkalmakon ferencjósákat hordtak; jött nagy sebbel-lobbal, a zsakett szárnyai kétfelé lobogtak, a kezében olyanféle aktatáskát vitt, amilyent a pesti ügyvédek szoktak használni.

- Ó, drága Miskám! Egyetlen barátom! - kiáltott karjait kitárva, miközben Miska megállt, mint a cövek, és két keze láthatatlanná lett, mint egy önkéntes torzóé. - Csakhogy becsületes arcodat látom elsőnek ebből a városból! annyi különös esemény, oly végzetteljes hónapok után! A végzet sem törheti össze barátságunkat; nyújtsd kezed; minden változhatik, csak a te tiszta, hűséges szíved nem. Ó, Miskám - folytatta kézszorítás helyett (mert a bírói kéz csak nem nyúlt előre) átkarolva a Miska derekát - ha tudnád, mennyit emlegettünk! Te persze azt kérded, hol van Nelli?

- Nem igénylem a jogot erre a kérdésre - szólt sötéten Miska.

- Nellit Pesten hagytam - zúgott tovább az áradat -, ott fogunk élni, barátom: az ő szépségének az a méltó keret: csillogás, nagyváros! Láttad volna a lagúnák között! Azért mondom ezt, barátom, mert gondolom, hogy igaz baráti szívvel érdeklődsz sorsa iránt továbbra is: királynő lesz! selymek és gyöngyök közt! És éppen azért jöttem hozzád: nekem itt kellemetlen ügyeim vannak. Ne gondold, hogy csak hiú szókra jöttem: kimagyarázkodni! fölkaparni benned az emléket! nem képzelsz rólam ily tapintatlanságot, aki éveig te melletted éltem! Ó, Miskám! ki ért meg jobban? ki érzi jobban át férfiúi szenvedésedet?

- Nincs szükségem a szánakozásodra - szólt röviden Miska.

- Ó, derék, férfias barátom! ez hozzád méltó szó volt! és hidd el, az én baráti szívem...

- Barátságról ne beszéljünk többet! - Miska állt, tűrve, mint egy kemény fal a jégzáporban. Tudta, hogy nem oly könnyű lerázni Gyulát, s azért nem mozdult; nem lépett ki az utcára, nehogy a pletykának adjon tápot; várt, de tiltakozott: - Barátságról ne beszéljünk!

- Értelek - vágott a szavába Gyula -, értem a küzdelmet, mely bensődben folyik. Ó, én élénken tudatában vagyok annak, amit a világi becsület és lovagiasság követel. S lehet-e ez másképp olyan valakinél, aki éveken át melletted élt? Kedves Miskám, én kész vagyok neked minden elégtételt megadni, minden képzelhető elégtételt. Kiállok veled egy szál kardra. Pisztolyt lövünk zsebkendő végről. Én a levegőbe lövök. Amerikai párbajt, ha kívánod. Én föl foglak oldani szavadtól.

- Bolond! - mondta Miska.

- És ha meghalok, reád hagyom Nellit! Ó, micsoda regényeket sző az élet, barátom! Jókai nem képzel különbeket! De igazad van: hagyjuk a regényeket. Engem nem léha regényesség hozott ide, hanem az élet komoly ügyei. Mondhatnám: az élet és halál ügyei, mert egy holt költő emléke nyugszik vállaimon. Szaladok innen a nyomdába, szegény Lacink verseinek kiadását előkészíteni. Rám vár ez a feladat, volt szerkesztőjére. Dolgozni, értékeket megmenteni a magyar kultúrának! Az ember nem önző. De előbb teveled kellett, hogy beszéljek.

- Nem látom a célját.

- Türelmetlen vagy, édes Miskám, és én ezt megértem. A szemed villámlik: valld meg, hogy szeretnél kidobni! Ez lesz a barátságból: annyi közös emlék, közös ideálok! No, nem panaszkodom. Ilyen az élet, s te nem tehetsz róla. Magam szabaditanálak meg társaságomtól, de nem tehetem, mert nem rólam van szó. Az ember nem önző. Van valaki, akit jobban szeretek magamnál; és ha ezt a lényt nyomor és becsstelenség fenyegeti...

- Te vagy a felelős - szólt hidegen Miska, ahogyan Gyula túzásaira reagálni szokott; noha a témának tragikus árnyalatot adott az ügyvédi kamara közelgő gyűlése.

- Ó, én vállalom a felelősséget! Te nem ismered a szenvedély erejét, édes Miskám! amelynek mindent meg kell bocsátani. Amit tettem: csak őérte tettem! Te talán szigorúan fogsz megítélni: de én állok minden ítélet elébe! Ó, én vállalom minden felelősséget azért, ami történt! A múlt legyen rajtam. Én elbírom, és büszke vagyok rá. De a jövőt nem tudom vállalni. A jövő felelőssége e pillanatban rajtad nyugszik, édes Miskám!

14

- Rajtam! - jött ki most már a sodrából Miska. - Micsoda beszéd ez?

- Kedves Miskám, én teljes bizalommal jövök hozzád... teljes bizalommal. Kihez jönnék, hogy ha nem tehozzád: te is szeretted őt. Bizonyos pénzekről van szó: s megtudtam, hogy a Kamarában mi készül ellenem. Amint látod, nem félek: itt vagyok! De Nelli egyedül maradt, és ki tudja, mi lesz vele? Engem becsukhatnak, lefejezhetnek, de mi lesz övele? Nelli egyedül van. Képzeld el, egy szép fiatal nő, a nagyváros bűzhödt mocsarában!... Türtőztessd magadat, édes Miskám! Ez idő szerint még megnyugtathatlak: ő jó helyen van, jó hotelben, Pesten, és egyelőre nem szenved szükségét...

- Egyelőre...!? - Miskán fájdalmas gondolat futott át: Nelli a hotelben, egyedül a sivár, otthon-talan helyen, idegen, bámész pincérek előtt, a gyámoltalan drága asszonyka, aki alig tudott egymaga egy bevásárlást elintézni... Mindig gúnyolta, fölényes férjként, Nelli félénkségét és önállótlanágát: most éppen ez hasított szívébe. Nem úgy gondolt Nellire, ahogy a hűtlen szerelmesre szoktunk, hanem mint nővérré, gyenge leányunkra... Titkon tán magát érezte felelősnek e percben Nelli tetteiért: annál ingerültebben fakadt ki Gyulára: - Ha elfeledkezel arról, amivel tartozol neki...!

- Ezt nem teheted föl rólam... rólam, akit hosszú éveken át barátságodra méltattál! Nem jártam-e el mindenben becsületesen? nem voltam-e méltó barátságodra? Szerelmem is becsületes volt és önzetlen: s épp azért örültem, hogy nem gördítettél akadályokat elémbre. Megkaptad házassági jelentésünket, ugyebár? Mihelyt értesítettél, hogy a válás kimondatott... de nem volt-e ő addig is királynőm? Igen, királynőm! Ó, én tudom, mi illeti a nőt, aki szerelmével, teste és lelke minden rejtett kincseivel megajándékozott. Nem kell aggódnod emiatt. Igen - folytatta, észre sem véve Miska szenvedését -, egy királynő nem élhet pazarabban, mint

ahogy én kényeztettem őt, barátom! A legelőkelőbb hotelek, Royal Danieli! gondolák, fiákerok, sohasem *tram* vagy *vaporetto* - hengegte, némileg túlozva -, első osztály a vonaton; hálókocsi; nem lehetett kívánsága, hogy ne teljesüljön. Méltó ő minden fényűzésre, s ilyenkor nem lehet az ember smucig, ugyebár? Az ő szépsége kötelez. Mire jó az arany, ha nem a gyémánt foglalatául? Nem is teszek magamnak szemrehányást, s ha csak rólam volna szó, a becstelenséget sem tartanám nagy árnak, hogy igazgyöngyöt fűzzek nyaka köré. De őt nem vethetem a becstelenségbe! Reá nem szabad árnyéknak esni! Ő tiszta, mint egy angyal, s ezt fenntartom az egész világ ellen. Nem állnék szóba veled, ha tudnám, hogy rosszat gondolsz róla. Ő tiszta, mint egy angyal, s mindent megtisztít maga körül. Én is megtisztultam: új élet vágya tölt el. Tiszta és puritán életet fogok élni; munka és becsület lesznek jelszavaim; korán kelés, hideg víz, frugális diéta! Dolgozni fogok őérette, feddhetetlenségem tiszteletet fog szerezni számára.

Gyula zsakett szárnyai lobogtak, felöltő nélkül állt ott, a késő őszt dacára; mint ki sohase fázik; míg Miska már mindszentektől télikabátban járt, s nem vetette le a legenyhébb napon sem. Miska idegei ugráltak a télikabát alatt; Nellire gondolt, aki Pesten, egy hotelszobában ezt az embert várja; s bár Gyula utolsó szavai oly ígéretet tartalmaztak, melynél korrektebbet az adott körülmények között maga sem kívánhatott volna, ezek is csak fokozták ingerültségét.

- Fogadkozásaid nem hatnak rám. Amit ígérsz, csak kötelességed. S aki egy asszonyt már úgy hagyott ott, mint te, két gyerekkel, annak az ígéretére nem sokat lehet adni. - Miska keze ökölbe szorult, hangja fenyegetővé vált. - Amíg Nelli sora jól megy, semmi közöm a dolgaidhoz; de abban a pillanatban...

- Ó, drága Miskám! - kiáltott Gyula. - Szavaidból látom, hogy igazam volt. Látom, hogy baráti figyelemmel kísérsz; hogy Nelli sorsa nem közömbös számodra. Éppen azért kerestelek föl, hogy biztosítsalak...

- Jobb volna, ha arra gondolnál, hogyan tisztázod magad a Kamara előtt!

- Ó, Miskám! Erről rád ismerek! Ez a te régi bölcsességed, igazi magyar józanságod! Félretenni a jövő terveit s a jelen pillanatra összpontosítani minden enerzsiánkat! - Így mondotta: *zs-vel*. - Igazad van, Miskám! Mit érnek a jövő ábrándjai? tisztaság! munka! feddhetetlenség! ha a jelen egyetlen kövében elbotlunk, s örökre sárba esünk! Mi mossa le rólam a gyalázatot, amit irigység és rosszakarat rám kennek, a hűtlen ügyvéd és sikkasztó nevét, börtönt és becstelenséget? Pár rongyos forinton múlik az egész, én restelném a kisujjamat mozdtítani érte: de mit restellnek ezek? kitelik tőlük, hogy bűnvádi feljelentést tesznek... Képzeld el, milyen szégyen! nem énrám! magammal nem törődöm! de Nellit nem szabad, hogy a becsstelenség árnyéka is érje! Minden marék sár, amit rám dobnak, őt is szennyezi! Érte, barátom, és csakis érte, meg kell szereznem azt a pár rongyos forintot! Büszkén kell odavetnem aljas vádlóim elé, mint a Cerberus szájába a koncot! Ez kötelességem! Elő kell kerítenem a Pokol fenekéből! De hogyan? A világ ellenem esküdött. Egyedül állok, barátaim elhagytak, irigység hálója környez, és senkitől sem várhatok semmit! - kiáltotta büszkén. - Hidd el, barátom, keserű órákat éltem át, s már-már azon voltam, hogy golyót röpítsek agyamba, mikor fölmerült előttem a te jóságos arcod. S akkor azt kérdeztem magamtól: kihez fordulnék, hogyha nem őhöz? Az ő arany szíve nem hagyja el azokat, akiket egyszer szeretett. Az ő becsületes lelke nem tűri, hogy a szégyen sara tapadjon arra, akinek ő egyszer nevét ajándékozta. Ne gondold, hogy könyörgőként állok előtted, barátom! Nem! Arra sokkal büszkébb vagyok! Ajándékot én el sem fogadnék: fölháborodva dobnám vissza arcodba; megsértenél vele. Én tisztességes kölcsönt kérek tőled, egyenrangú üzletfél módjára, s inkább a Nelli, mint a magam nevében: noha magam fogok jótállni róla, s légy meggyőződve, hogy nem ismerek előbbvaló kötelességet, mint neked az összeget mielőbb kamatostul visszatéríteni. Ó, Miskám,

én blank váltót adok neked, írd rá, amit akarsz, én megbízom benned, írd tízszeres összeget, én dolgozni fogok, mint egy őrült, hogy adósságomat lerőjjam!

- Nincs szükségem a kötelezvényedre - szólt Miska dodonai szigorral, mert ellentétes érzelmek ostromolták. Az ostromlók közt valami különös öröm is fölállította váratlan és titkos ütegeit: mert nem volt-e itt a legjobb alkalom a Hütlen Asszony Lovagja számára? Nem a világ előtt, férfiúi és bírói méltóság föláldozásával, hanem titkon és senkitől sem sejtve menteni azt, aki szívünket elvitte magával: ki tudna a csábnak ellenállni? De Miska serege kemény volt: a Szégyen védte a kapukat, s a Harag puszkaporos hordóihoz sistergő kanócok tüze közeledett. Miska még ellenállt; ám zavart közelharc folyt a tornyokon, s árulás lesett a vár pincéiben, mikor váratlan esemény szakította végét a jelenetnek. Az esemény Zsón kirohása volt, aki eddig délutáni sziesztáját tartotta a Döme szobájában, gazdája lábainál, s komoly figyelemmel hallgatva az Imruska mindennapos fölolvását: de a fölolvás most véget ért, s Döme kilépett a lépcsőházból, vállán a nagy pléddel, mely ezúttal nem a szomjat, hanem az őszt jelezte. Zsón egyenest a kapuhoz szaladt, méltatlankodó ugatások között: de egyszerre megállt, zavartan mintegy messze múltból rémlő szagok bűvkörébe jutva.

- Zsón! Zsón! - kiáltott Imruska, rég jó barátságban a hajdan félelmes kerti istenséggel: de egyszerre kövé meredt ő is, kigyújtva nagy szemei lámpáját: éles és olykor zavarba ejtő fény - de ki várja, hogy Gyula zavarba jő?

- Ó, barátom! engeddd megcsókolnom fiadat: anyja csókjának tolmácsa vagyok! - csucsorult a Gyula bajszos szája, míg Miska szívét jeges érzés fojtotta el: ez volt az a száj, melyet az övé után a Nelli ajka ért.

De Imrus ijedten szaladt vissza a Döme bácsi felé, aki most megjelent, kezében a légy-csapóval, mellyel eddig csak képzeletbeli Gyulákat szokott csapkodni.

- Te még ide mersz jönni? Takarodj a portám küszöbéről! - Döme haragja félelmes volt: de ki várja, hogy Gyula zavarba jő?

- Ó, a kedves Döme bácsi! Csak tessék! Én tartom a hátamat! - fordult tréfásan a légy-csapónak. - Döme bácsitól a verést is fölveszem, mintha a saját nagybácsim volna; mert új asszonyomnak is nagybácsija, mint a réginek, s két unokahúga lett a feleségem: dupla rokonság! Nincs ebben valami sors-keze? Nellike tiszteletét és kézcsókját hozom: engem tessék csak verni és pocskolni kedve szerint, de őt tartsa meg jó emlékezetében, kedves Döme bácsi, s ne tagadja meg tőle szeretetét. Engem a sors csapásai vernek; de ő nem született nélkülözésre, s nincs jogom megfosztani rokonainak támaszától. Magamnak nem kérek egy jó szót se; de vigasztalhatatlan lennék, ha miattam őt is elítélné. Ő tiszta, mint egy angyal: minden bűn az enyém! Igen, igen, én tartom a hátamat, büszkén és boldogan; tessék engem ütni, kivenni házából, mindent magas kora iránti tisztelettel s lovagi áldozatkészséggel fogadok - szólt, egyre hátrálva a Döme felháborodásának jégesője elől -, csak ŐT ne érje haragjának egyetlen morzsája! - s már kiért a kapun. - Kedves Miskám, sajnálom, hogy nem folytathatom veled ezt a fontos beszélgetést; a Mexikóban lakom, a Rót hoteljében; küldj oda, amit tudsz, ha jó szíved úgy súgja, mint nem kételkedem. S tán Döme bácsi is, ha Nellike helyzetét meggon- dolja, megváltoztatja álláspontját, nem az én kedvemért, hanem ŐÉRTE; én lehetek csábító, sikkasztó, tán gyilkos: Ő valódi angyal! Csábító, sikkasztó, tán gyilkos - ismételte furcsa önteltséggel, míg Döme bácsi megvetően hátat fordítva visszament házába, mintegy jelezni, hogy a küszöbön túl nincs köze Gyulához. - Az emberi léleknek különös rejtélyei vannak. - S még egyszer visszalépett Miska felé, mintha egy elfeledett és bizalmas dolgot akarna még közölni vele.

- Ó, Miskám, a te becsületes lelked nem ismeri a szenvedély hatalmát. Ez az oka minden bírói tévedésnek. Imádkozz értem, és ne ítéld el senkit. Lehet, hogy gyilkos vagyok, de azért büszkén nézek a szemedbe. Tehát a Rótnál: micsoda emlékü hely!

S már messziről legyintett kezével, búcsúüdvözetül, s úgy távozva a hökkent Miskától, pár bámuló járókelő szeme előtt, a patak hídja felé, az Erszény jeleneteinek egykori színpadán, mint rég látott vendég, kit a kapuig kísérnek.

15

Pár szóval mondjuk el e látogatás fontos következményeit.

Csak a *ténybeli* következményeket: ha a lelkieket is vázolni akarnók, aligha lenne pár szó elég. Gyula mitikus alakját ez a megjelenés formálta, mint Krisztust a feltámadás: Imruska legalább így tartotta őt meg, szélesen lobogó zsakettszárnyaival, melyek szinte valami különös szoknyának látszottak. Minden előbbi emléke eltűnt róla, ez az egy megmaradt. S noha a kis, iskolás lélek túl volt már történet előtti korszakán, az emlékből mégis mítosz lett: Gyulát szoknyás és röpködő lénynek látta, mint ama boszorkányokat a képes Petőfiben, akikkel János vitéz verekedett, s akiről általában az *ellenséget* elképzelte, mikor Döme bácsi vitézi elbeszéléseit hallgatta, régebben. Gyulában mindenesetre volt valami rejtelmes. Zsón megrémült tőle, s egészen máshogy fogadta, mint egyéb idegent. Döme bácsi nyilván harcolt vele, s úgy emelte a légycsapót, mint valami kardot. De a legkülönösebb hatása apira volt: aki komor lett és mozdulatlan, mintha el volna varázsoltva.

Varázs volt az idegen szavaiban is, melyek az eltűnt anyi emlékét idézték: „anyád csókját hozom!” Micsoda csók az, amit *hozni* lehet - hol? hogyan? és honnan? mely szárnyában a röpködő kabátnak? s micsoda távolságból repülve?

És mi lett volna, ha nem bújt volna el e félelmes csók elől? micsoda varázs szállt volna rá akkor? Imruska megint az Illatot érezte, mely könnyű volt és elűzhetetlen.

Apitól nem lehetett kérdezni semmit, mert ő ugyan egy pillanatra visszament a házba, de le sem vette a kabátját: komoran rakosgatott valamit, iratok s pénzek közt, és elment hazulról. Felelősségünk, hűgünkért vagy gyöngé leányunkért, hatalmas parancsoló; s méltó, hogy legyőzzön szégyent és haragot. Api eznapi nem vitte sétálni Imruskát, s a kisfiú Gittáékhoz ment át: ahol nagy izgalom volt, mert Sóton gyorsan terjednek a hírek, s már tudtak Gyula megérkezéséről.

- Anya megöli, ha ide mer jönni - suttogta rémes hangon Gitta. - Én legalább megölném a helyében.

A nagy szürke szemében különös hideg fény gyúlt. Imruska félt tőle, s Noémihez húzódott közelebb, aki szintén kissé megszeppenve szorította magához babáját. Az egész ház tele volt várakozással, s sorsszerű események előérzetével.

Gyula azonban nem jött egész délután, s csak későbbi elbeszélésekből lehet megállapítani, merre járt. Itt és amott tűnt föl a városban, mértéktelen szenzációt keltve, zavarba hozva a járókelőket tolatkodó köszöntéseivel, s mint ő kifejezte: „magasan hordva fejét a kíváncsi mob fölött”. Ezt a szenzációt, úgy látszik, öncélként élvezte egy darabig, kéjelgett abban, hogy félnek tőle, azonban nem szólított meg senkit: mert a hideg és megközelíthetetlen *globetrotter* angol lord szerepét játszotta ezen a délután. Egyetlen látogatást tett csak, éspedig, mint Miskának előre megmondta, a *Sótvidéki Közlöny* nyomdájában. Schapringert nem volt ott,

csupán a nyomdász fogadta, a hajdani társkiadó, ki most Schapringer alkalmazottja volt, s majd hanyatt esett, mikor volt társát meglátta.

- Mi van a könyvvel, Mányoki úr? - kérdezte Gyula nagy hangon s oly természetesen, mintha csak tegnap nyitott volna be utoljára ugyane kérdéssel Mányoki úrhoz. A nyomdász ötlöthetolt: mert a könyv - a Kováts Laci versei, Gyula előszavával - most is sorsát várva hevert a nyomda vackai közt, nagy stószokban a kinyomott első ív. Gyula, mintha semmi nagyobb ügy nem nyomná lelkét, szorgalmazta a kegyelet kötelmének lerovását az elhunyt költő iránt; csak munkába venni! a költség nem számít! ő megtéríti, ha az utolsó fillérén is! Mányoki úr nyugodt lehet.

- Véres bilincsek fűznek engem ehhez a halotthoz - mondta regényesen -, Mányoki úr nyugodt lehet. - S csakugyan másnap az történt, hogy egy küldönc állított be Schapringerhez, nagy pecsétetes borítékkal, melyből büszkén hullt ki a kérdéses összeg egy fellengős levél kíséretében, kioktatva az ifjú kiadót kulturális kötelességére: s a könyv később valóban meg is jelent. De a küldönc hónalja további meglepetéseket is tartogatott: Erzsi címére adresszálva. Ezekről az öreg Schapringer tudott felvilágosítást adni; mert Gyula reggel belépett a boltba, s készpénzért gáláns bevásárlást eszközölt: az elhagyott asszony selyemruhát kapott, Gitta könyvet, Noémi új babát. Erzsi tragikusan magasodott föl a váratlan ajándék láttára; azonnal vissza akarta küldeni, de Gyula ekkor már Pest felé robogott, s a büszke heroina hamar megnyugodott a gondolatban, hogy nincsen ajándék, mely fölérne a hűtlen férj tartozásával. Megvetni a hűtlent s törrel fogadni: asszonyi dolog, de selymeket és fodrokat megvetni, túl van az asszonyi korlátokon.

Gyula már Pest felé robogott, emelt fővel és jól végezve dolgát: mert gögösen csapta a hitvány pénzt a bizalmatlan kliensek arcába, kik becsületében kételkedni mertek. Tény, hogy Gyulának reggelre sok pénze volt, s még a mexikói pincérek is legendát beszéltek borraivalóiról. A pénz nem mentette meg teljesen becsületét; mert noha a kliensek visszavonták panaszukat, s a börtön többé nem fenyegette őt: a Kamara mégis törölte tagjai sorából. Ám a sóti hősmunda egy új, fényes lappal gazdagodott; s egy új probléma izgatta a kedélyeket: honnan szerzett Gyula tegnaptól mára ily nagy összegeket? A történet kevés felvilágosítást tud adni. Igaz, hogy Miska, nem sokkal a Gyula nevezetes látogatása után megjelent a Mexikó portásánál, s egy zárt borítékot küldött föl a Gyula szobájába. Hogy ebben a borítékban pénz volt, azt másnap egy névjegy bizonyította, melyet ugyanaz a küldönc adott be Miskához, aki az Erzsi selyemruháját, Gitta könyvét és Noémi babáját vitte a szomszédba; a névjegyen bolondos adressz állt: *Giulio de Hintáss, 7. rue de Kánya, Budapest*, s néhány sor írás, mint kötelezvény, egy fantasztikus összegről, úgyhogy Miska dühösen hasította ketté a kartont:

- Tán uzsorás vagyok?!

Ám a babonás hetes szám s a végzet kányáit idéző utcanév nem hullt a feledés papírkosarába. Sőt, bizonyos, hogy ez az adressz Dömét is kísértette, bár nehéz megmondani, honnan szerzett tudomást róla? Miskától-e? Vagy igaz, amit gyanítani lehetne: hogy az öregúr is kapott hasonló névjegyet, bizonyos, nem kevésbé komoly összegről? Mert honnan vette volna másképp Gyula a fölös pénzt? A városban mindenesetre Dömét emlegették e pénzzel kapcsolatban: noha ez nagyon merész feltevés volt a dührohamokból ítélve, amik az öreg Hintáss nevének csak említésére is meglettek. Bizonyos csak annyi, hogy Döme még a Gyula elutazása napján öreges írással egy borítékot címezett, melyen a Kánya utcai baljós adressz volt olvasható.

Nelli nem hotelszobában várt, mint Miska gondolta, Gyula szava nyomán; hanem egy szomorú, józsefvárosi házban, a legsivárabb Stáció utcai környéken. Pénz nélkül volt, mert

Gyula sose hagyott pénzt az asszonynál, kihez nem illenek az élet prózai gondjai; s különben is Gyula utolsó forintjait vitte a sóti kirándulásra; közel ahhoz, hogy kutyák ugassák. Az, hogy „Nelli nem szenvedett szükségét”, csak Gyula fantáziájában volt így; mert Gyula távol állt az asszonyi szükségletek sejtésétől, s amellett napokat s éjeket töltött házon kívül, s egyre kevesebbet gondolt Nellivel. Gyula mindig a bőkezű pózában állt, s bőkezű is volt mindenben, ami eszébe jutott: de csodálatosan egyszerű dolgok nem jutottak eszébe, mihelyt nem őt magát illették. Nelli pedig inkább meghalt volna, hogysem kérjen tőle. A pénz fogyott, s Gyula feledékenységébe abban az arányban növekedett. Gyula kávéházi kölcsönökből élt már. Ha együtt étkeztek, az ebéd pazar volt: de másnap Nelli egyedül és szó szerint koplalt. Nelli nem panaszkodott, de szomorú volt és kedvtelen; s Gyula menekült hazulról. Nellit a büntudat gyötörte; félt a szomszédasszonyoktól, noha már megesküdt házasságukra, s kivált, mióta azt képzelte, hogy állapota látszik, alig mert a folyosóra menni. A szomszédok csakugyan sandán néztek, éppen mert észrevették, hogy Nelli fél tőlük, s Gyula pazarlása szokatlan volt a Kánya utcában. Nelli behúzott függönyök mögött ült a szobában, mely hónapos szoba volt és nem éves lakás; kétszer meggondolta, míg rászánta magát, hogy kimenjen a lakásadóval közös konyhába, egy lábos tejet megmelegíteni. Ha Gyula otthon volt, minden föloldódott; a lakásadó asszony versenyt segített a főzésben, el lévén bűvölve Gyulától; de ha Gyula elment, barátságatlan lett, s rossz szemmel nézte Nelli minden mozdulatát. Gyula észrevette, hogy Nelli fél tőle; s lassanként azt is, hogy fél az egész világtól.

- Mit remeg mindig, mintha valami bűnt követett volna el? Még ha én félnék... nekem talán több okom volna rá! - Gyula kéjelgett az ellene szóló följelentések és vádak idézgetésében: evvel rémítette Nelli gyöngé szívét. Gyula a hatásért még attól sem riadt vissza, hogy véresre fesse magát: mintha gyilkosságról is nem alaptalan gyanúsítanak; borzalmas dolgokkal ugratta Nellit.

- Gyilkolunk értetek! - vette föl a velencei témát. Nelli rémüldözött és zokogott. Egy reggel azután, hirtelen elhatározással érkezvén kávéházaiból, azzal a hírrel ejtette kábulatba Nellit, hogy Sótra utazik.

- Mondják, a gyilkost valami visszavonja a helyre, ahol a véres tettet elkövette. Utazom Sótra: mit üzen Miskának?

Nelli halászápadt lett, és két napig nem evett semmit. Rettenetes félelmei voltak. Két nap múlva Gyula megjelent, de rögtön eltűnt ismét, ezúttal még hosszabb időre. Nellivel nem is beszélt, mert alva találta: elnyomva a gyengeségtől és izgalmaktól; s tüntető kímélettel nem ébresztette föl, csak a lakásadó asszonytól üzenete, hogy ne ijedjen meg, ha sokáig nem látja. Nelli még jobban megijedt, s iszonyú órákat élt át, egész kimerülve a koplalástól, a barátságatlan, nyiszlett, idegen bútorok közt, még az ablakot sem merte kinyitni. Ekkor érkezett meg a Döme levele, neki magának és leánynevére címezve, úgyhogy alig tudták megtalálni; a levélben pénz volt és pár szigorú sor: *Eredj azonnal anyádhoz Gádosra!* Még a vonatot is megjelölte. Nelli mint álmjáró, ki megkapta a rég várt parancsot, szinte szökve és mindent otthagya poggyász nélkül surrant ki az ajtón.

Döme ugyanakkor Cencinek is írt, és Nellit már várták.

A GÁDOROSI DANAIDÁK

1

Az el nem ért célok fájnak, s erőt adnak: erő és fájdalom tán egy és ugyanaz. Megállna a világ, ha minden jól volna; mint a masina áram nélkül; fájó elégtelenség a világ árama. Cenciben feszült ez az áram, mint bárkiben, míg él: vége az életnek, ha minden célt elért.

- Nem halok meg, míg adósságom van - mondta Cenci néni. Évek lüktettek aggodalmas feszültségben. Egy pillanatra sem lehetett elereszteni a gyeplőt. A gyermekek felnőttek: mindenik egy-egy terhes cél, egy lüktetés a nehézségek láncán, mely együtt az özvegy élete. Nelli férjhez ment, s az áram átkapcsolódott Jóska iránt, akit Jozsónak becézett Gádoros. Jozsó jogász volt Pesten; amire „kanász” rimel a nótában: viharos mesterség. De a gyeplő Cenci kezében volt: a bugyelláris szíja, és jó szűkre fogva. Jozsó visszahiggadt, nem bírva a versenyt bárófiúkkal, mint vad csikó a kérlelhetetlen idomár kezére. Jozsó már aljegyző volt, egyelőre a messze Fogarasban, noha Miska már mozgósítva, hogy első alkalomkor behozza maga mellé Sótra. Vissza az anyai szem elé: mert a csikóévek veszedelme múltán új veszély leshetett, s a gazdag fiúkénál nem kevésbé félelmes társaság a szegény lányoké. Egy pillanatra sem lehetett elereszteni a gyeplőt.

Jolán is megnőtt már, száműzött hercegnő, aki nem akart férjhez menni: finom, már kissé fonnyadó, tüskés félénkséggel és érzékenységgel; pedig lett volna kérője. Cenci nézte, nem szólt, önző okossággal: kellett a segítség a házban, s már közeledtek a beteg, gyenge napok. De még mindig volt cél, és feszült az áram.

- Nem halok meg, míg adósságom van. - Az oskoláztatás sokba került s az adósság bizony lassan csökkent. De íme: a gyerekek felnőttek, s a szőlő kitűnő karban volt. A befektetett pénz meghozta gyümölcsét, a tőkék engedelmes és délceg sort álltak, s az egész hegyen bámulták a Cenci hadseregét. Cenci lelke most egy óriás tábla volt, melyre számok voltak róva: ezen törölgetett és számítgatta, hogy mikor és mennyit törölhet? - Nem halok meg, míg adósságom van. - A bugyelláris szíja megszorult, az áram feszült még. A számok szépen fehérlettek az óriás kádon, gonddal kimázolva Jozsó által, ki szüretenként megjött szabadságra: szinte évről évre nőtt a must nivója, fentebb sorakoztak a büszke dátumok; de Cenci rájuk se pillantott. A munkát nézte és nem az eredményt. Gazdaszemei mélyebbre tapadtak; fonnyadt levél vagy aszott fűrt voltak izgalmak; elhullt rózse s leesett gyümölcs gyűltek kötényébe. Az ember mindig talál valamit, ha végigmegy a szőlőn, s jó gazda nem megy el úgy, hogy föl ne szedje.

Inai bírták még, fáradság nélkül vitték föl a hegyre. Még mindig naponta. Csak feje csüggedt le, a föld felé, melynek lelkét adta.

2

A hegy megváltozott körötte; csak ő nem változott. Cenci emlékek között járt: hol voltak a régi, vidám tanyák? Hol voltak a régi, vidám szüretetek, nótáikkal, híres mulatságaikkal? A mulatós gazdák elhaltak; kedvetlen utódok vették át elhanyagolt szőlőskertjeiket, se pénzük, sem idejük sokat gondolni rá; hivatalba járnak, vagy pörösködnek a hitelezőkkel. A szőlő csak

annyi munkát kapott, amennyi elengedhetetlenül muszáj volt; néha még annyit sem; a kivénhedt tőkéket senki sem pótolta; senki sem nézett a munkások után; a lusta vincellér konyhakertet tartott a kopasz pásztyákban.

Haszon ebből nem volt, s a telek is csak azért maradt meg, mert nehéz volt eladni.

Lassan mégis cserélődtek a gazdák is. Keresztény ember nem mert szőlőt venni: de házardabb zsidók vállalkoztak.

- A Gözsyék eladták! - kiáltott a képviselő Cenci nénire, amikor elment a tanyája előtt, mely útba esett neki. - Bár nekem is akadna valami jó vevő! Isten uccse, nem kéretném magam.

Cenci összeszorította a fogát: úgy kell nektek! A Gözsyék is tele voltak adósságokkal, mióta meghalt az öreg. Cenci a szegény Józsi gondolt, és a maga adósságaira. Előtte áll a nagy, oszlopos Gözsy-présház, mennyi bolond muri színhelye az is! Reggel ötör, mikor Cenci ballagott föl a hegyre, még kihangzott a cigány. Cenci már özvegy volt, s már akkor is így ment: összeszorítva fogát, kezében a bot és a szatyor. Gözsy Pepi a megyéhez került, s most benn lumpol Sóton: az egész megye Gözsy Pepije! S lám, rámegy a szőlő! Bezzeg csöndes most a híres pince! A présházban a vincellér rámol: az új gazda nagy újításokat tervez. Idegen ember, gazdag és zsidó.

Cenci emlékek között járt, de nem az emlékekkel törődött: ki hozza vissza, ami egyszer elmúlt? Pusztuljon, aminek pusztulni kell! Cenci még az ura után sem rítt haszontalan, sem a szegény elpusztult Imre után: rábízta Jolánra, aki olykor, ha ráért, hosszú, ünnepi délutánokon, s ha kifogyott az írni való levelekből, most is zokogva tudta siratni apját és testvérét. Cenci csak a jelennel törődött, s a halottat úgy dobta a múltba, hiábavaló sajnálkozás nélkül, mint a kiszáradt venyigét a tűzbe. Így hullott egyelőre a múltba Nelli is, erkölcsi halottként, kiesve a sorból, mint a kapával megsértett vessző: augusztus volt, s már érett a szőlő. Cenci nem búsult, és nem csodálkozott semmin: más dolga volt. Maga az élet volt ő, mindent megértve s túlmenve mindenre: kegyetlen és cél nélkül is céltudatos. A nagy kád oldala ez évben magasra várta az évszámot, s Cenci megfeszülve számítgatta: még egy ilyen szám a dongák magasában, s ama másfajta számok közül, melyek az adósságok tábláján állnak, az utolsót is le lehet törölni. Miért? Kinek? Cenci nem kérdezte. Csak számolt, csüggedhetetlen, mint a pók, ezerszer is újra fonni az élet széttépett hálóját: ha egy cél elveszik, marad még a másik.

- Nem halok meg, míg adósságom van.

Nelli sorsán csak Jolán tűnődött, a levélírással szánt ünnepi délutánokon vagy tél felé már, a függőlámpa alatt, titkos borzalommal gondolva a zord és kegyetlen szerelemre, melynek ő szökevénye volt.

3

Mindent megértve és semmin sem csodálkozva: így fogadta az anya eltűnt leányát, mikor váratlan megint megjelent - noha szigorú szótlansággal. Átok és kitagadás - ahogyan hajdan szegény Józsi bácsi megfenyegette a fiait, ha szekundát hoztak a gimnáziumból - rosszul illettek volna a Cenci ajkára, aki nagyon jól tudta, hogy a fa nem törheti le a maga ágait: csak a favágó baltája. Cenci tisztelte a Tényt, mely Nellit gyermekévé tette, visszavonhatatlan. S még csak egy szemrehányó szóval sem élt: „*Hogy tehettél ilyet?*” Hisz jobban látott s tudott mindent, mint maga szegény Nelli, aki csak gyermek volt. Ki keseredik el gyermekek tettein? Nyugodt szigor és semmi felesleges beszéd: ez volt Cenci pedagógiája. S amint kocsija - nem

ugyan már a szegény Józsi „saját hintaja”, mert rég árván maradt az istálló -, hanem csak a helybeli fiáker gördült haza az elveszett leánnyal, mint a sors: Cenci kérdései csak a poggyászra vonatkoztak, mely feltűnő módon hiányzott:

- Tán csak nem jöttél egy szál ruhában?

S praktikus anyai gond pattogott a Nelli hallgatására:

- Mit csináljak veled? Mibe járassalak?

Más kérdések nem ostromolták Nellit. Jolán szemei némán tüzeltek a kocsi belsejéből: alig merte megszólítani hazatért testvérét. A kocsi robogott, mint a sors; s oly rejtelmes volt mindez Nellinek: honnan sejthették, hogy most fog érkezni?

Cenci már másodnap hajtatott a Dömétől jelzett vonathoz; Nelli nem tudta ezt: de nem mert kérdezni, mint ahogy nem merjük kérdezni a sorsot.

Ide most azt a címet kellene fölírni, hogy:

NELLI A SÖTÉT SZOBÁBAN

Már gyerekkorában Nelli, ha vétett valamit, magától ment a sötét szoba felé vagy a sarokba, ahova állítani szokták; meg se várta, míg bűne kiderüljön... mintha magával hozta volna az élet csálhatatlan tragikumának valami finom és precíz érzését. Nelli komplikáltabb volt a látszathoz és öntudatánál. Az angyalok, kik látják a lelkeket, mint mi a tüzeket, különös színjátékokban gyönyörködhetnek, meglobogva a Sors új szelében s közel az Eredethez, honnan a szeszek jöttek, melyek e tüzet táplálták. A Rácz család élete évszázadokon át finomította a magyar lélek szenvedő izzását, lelkeket élt át, idegen szellőket, mesterek voltak rég, íródiákok, papok, egy műpártoló kanonok, egy muzsikusz gavallér, egy sértett, dacoló úr, dekadens latin költők olvasója: míg mindez a lélek kiégett, leizzott, honfájdalmat alakjában az apáknál tompa és már vak tűz; s így szállt át Nellire valami csöndes és lappangó láng, mely csak a sötét szobában villog föl. S már a vicinális elhagyott lüktetése azon a délután - s amint a jól ismert dombok fölűntek a kupé ablakain, az alkony tragikus háttérben - Nellit olyan érzéssel hangolta, mint mikor gyerekkorában ment nagy büntudattal egyedül és magától a sötét szobába. De ez mégsem gyermeki érzés volt, s a büntudat sem igazi büntudat. Már villogtak a komplikált lángok. A sötétség mélyült. Nellinek feje fájt, s ahogy most már a fiákerban ült, rabnak érezte magát, anyja és testvére mellett is szörnyen egyedül s kiszolgáltatva valami értelmetlen sorsnak, mely ellenállás nélkül vitte, mint egy pelyhet, fölkapva, megcsillogtatva, megforgatva a szemét között s lecsapva megint a régi sötétségbe.

Anyjával aludt egy szobában; s alighogy bekapta a néma vacsorát, Cenci már vetkőzni kezdett, korán fekvő és rövid álmú öregasszony. Aszott kis tagjai vén trikókba bújtak; s már aludt is, éberén, keményen és elrejtező hatalom gyanánt, mindig közel az östermészethez, mint a misztikus Anyák, kikről Goethe beszél. Nelli azonban elszokott az alvástól; s az óra zavarta, a gyermekorból ismert ketyegés, a nagy, kerek, lapos, ócska falióra, mely olyan különös hangosan tiktakolt! először megrezegve, majd durván koppantva! S néha úgy tetszett Nellinek, hogy megállt az óra, olyan soká kellett várni az újabb koppanást; máskor megint vadul nekieredt, mint egy örült szíve. S Nelli zokogott, mint régen, ha bezárták a sötét szobába - de halkan, hogy anyját föl ne ébressze -, gyermekkorában legalább zokogni volt szabad hangosan! Vánkosa meleg és nedves lett: s ő keservesen szorította e meleg nedves-ségre arcát! Tudta, hogy rab már, rab már örökre! Ó, örökre a sötét szobában! Tudta, hogy sohasem fog kijönni többet! És elszorult a szíve: hát ennyi volt az élet?! Ennyi volt az élet! és ennyi volt a szerelem! S Nelli egyszerre különös vágyat és bánatot érzett, mint elmulasztott

lehetőségek után: most már bátran és szabadon, mert hisz örökre elmulasztotta! S tudta, hogy nem térnek soha vissza! A komplikált lángok villogtak - melyek csak a sötét szobában gyúlnak ki. És volt egy közöttük, fényesebb és illanóbb, mint a többi, melyről Nelli még most is elfúlva és büntudattal kérdezte magától: talán a Szerelem? Talán az elmulasztott, elszalasztott Szerelem? De micsoda szerelem, istenem? Milyen rettenetes nagy a világ! És ő itt van örökre a sötét szobában! De mégis valami biztonsággal gondolta ezt el: mert tudta, hogy most már semmi nem fogja innen kiragadni! Az életnek vége. S kívánta: bárcsak Imruska itt volna vele, s innen küldhetné ki, egy csókkal, a tengerre, mely őt ily szégyennel csapta parthoz. S akkor eszébe jutott a *másik gyermek*, ki szíve alatt volt, s újra fölzokogott: nem! nem! ő Imruskát akarja! s valóságos gyűlölettel gondolt a másik gyermekre, ki Imruska helyét akarja elfoglalni.

Cenci megmozdult, s Nelli ijedten beszívta zokogását. Az óra ketyegett, Cenci pihegett, a nagy cserépkályhában még pislogott a tegnapi parázs.

4

Opálosan, mint színes üvegen, szűrődött át a reggeli napfény a tarka függönyön, amelyet Jolán hatszögűre vagdalt kék-fehér-piros-zöld rongyokból varrt össze. A hatszögű csillámok templomos fényt adtak, s a templomi hatást fokozták a tiszta kondulások, amelyek egyenként s mintegy elvált gyűrűk valamely vastag aranyláncról, hulltak a gádorosi tömzsi toronyból egyenest a Nelli lelkébe. De zsolozsma helyett a Cenci kemény hangja korholta már ottkünn a cselédet, a házi állandóság zsolozsmája: s Nelli újra fáradt kislánként ébredt e napon, kit a konyhában korán kelő, szigorú anya várt: mint akár tíz évvel ezelőtt.

Ó, kísértetiesen nem változott semmi! Ragyogó nap volt, már téli ragyogás; Jolán misére ment, évek óta reá hárulván minden vallási kötelesség a családban; Cenci munkával dicsérte az Istent. S Nelli már ismét a régi tűzhelynél állt: nyelni a napsütés okozta füst ismerős ízét: segítve anyjának; s böködve kötőtűvel a sült kalácsot, kihúzva félig tepsijét a *rernből* Egyetlen félelme: csak vendég ne jöjjön! Elbújni, nem látni, eldugni a fejét, mint üldözött madár: hírt sem hallani, nem kérdeni, nem tudni! Ó, hátha Imruska mégis beteg, vagy meg is halt! Mert nem szóltak róla semmit; és nem merte kérdezni. Ez mégis a *sötét szoba* volt, minden ragyogás dacára; és anyja a Sötét Szoba úrnője: néma úrnő, ki mindent előre tudott és természetesnek talált; zárt ajkai nem kérdeztek és nem mondtak semmit. Jolán pedig - miről tudott volna Jolán beszélni?

- Elégge megsült már? Beleböktél a kötőtűvel?

Hogy is mert volna Jolán egyébről kérdezni?

S Nelli azt hihette a sötétségben, hogy csakugyan nem is történt semmi, nem változott semmi: hogy talán csak álom volt az egész, hogy soha el sem ment ebből a házból. Miska is álom volt. Gyula is álom volt.

De Cenci bizton élt, s nyugodt szeme és parancsoló ajka a Valóság szigorúságát és keménységét jelentették, a Valóságét, melyben nincs feledés, s mely mégis csupa feledés. A Valóság kerekai forogtak tovább, mindig új kerékvágást vájva maguknak.

Így jött rendbe a ruhakérdés is. Lánykori rossz ruhák kerültek elő, sublótok mélyéről, amiket Miska menyasszonya hajdan ott hagyott s feledett: most jók voltak, a sütő mellé állni. Vasárnap Jolán a maga ruháit tukmálta; de Nelli úgyis irtózott volna templomba menni, világ elé! Cenci azonban már megírta a parancsot Miskához; Gyulának úgyis hiába írt volna. Miska

sifonjaiban csüggtek rendben a Nelli sóti ruhái; de a levendula közé már dohánypor vegyült, a Vivi dada jóvoltából, ki fejcsóváló gonddal őrizte e sok árván maradt holmit a moly ellen. Mégis amint Miska kinyitotta a szekrényeket, hogy ládába csomagolja a ruhákat: oly *anyiszag* áradt a kísérteties sifonajtók mögül, hogy Imruska, ki az asztal mellett ült a magasra csavart zongoraszéken, s lábait lógatva török basákat pingált holmi hivatalos, kék papirosokra, amikhez hasonlókon apja az ítéleteit szokta fogalmazni: Imruska fölszimatolt, mint egy hű kiskutya, a rejtelmes és halott Múlt felé. A múlt, mintha valamifajta jövő volna, izgatta és borzongatta a kisfiú fantáziáját.

Mindenesetre különös volt ez a csomagolás.

Miska ott állt a vászonnal rakott polcok előtt, két tenyere között nyújtva át a láda fölé hajló Vivi dadának egy-egy halom összehajtogatott fehérséget, melynek rétegeiből néha apró meglepetések hulltak ki: egy lap ezüstpapír vagy gyertyarózsának eltett zizegő, színes ív; s egy tábla ott feledt csokoládé, amit Imruska kapott meg: különös, avultas, elgondolkodtató íze volt. Az a kis olló is kihullt, a szegedi híres késestől való, amit Nelli hajdan oly sokat keresett, s már egészen elveszettnek gondolt: Miska megismerte. Miska sokáig állt tétován, az ollóval a kezében; míg azt is betétette a ládába.

5

Ez az olló rejtelmes levél volt, melyet Nelli zokogva olvasott, mikor megtalálta.

- Mit rísz? - szólt rá Cenci. - Maradtál volna a gyereked mellett! - S ez volt az első eset Nelli visszatérése óta, hogy Imruska szoba került a gádorosi házban. - Asszonynak ott a helye, a gyereke mellett.

Nelli szótlanul fölszította könnyeit; az anyai szemrehányás nem esett rosszul neki: minden büntető szó csillapító csöpp volt büntudatának. De ettől a naptól fogva mintha megszakadt volna valami benne: az az olló elvágott valamit, s a kemény szavak megpecsételték az ítéletet. „Lelki üresség” kedves szavuk az íróknak: de Nelli körül szinte szó szerinti üresség lett. Mindaz a „jelen”, ami körülötte volt - kislány korának otthonos miliője -, szinte visszacsúszott a messze múlt érdektelenségébe: Nelli nagyon távol volt mindettől. Amihez talán közel lett volna - Imruska -, az meg visszavonhatatlan távol volt őtőle. Nelli nem evett, nem aludt, de már nem is tűnődött a hosszú éjszakákon, mint eleinte. Gondtalanul, közömbösen meresztette szemeit a „sötét szoba” sötétségébe.

Az életnek vége volt, de a halál még nagyon messze késett: s hogy lehet addig az időt eltölteni? Nelli fő baja talán az unalom volt. A délelőtt csak elment a házi munkákkal: de ó! a végtelen téli délutánok! Jolán litániára ment, vagy levelet írt; Cenci hosszú számadásaival bíbelődött, vagy körüljárt a ház körül, meleg keszkenőbe burkolózva. Néha látogatóba mentek kettesben. Nellit nem lehetett rábírní, hogy kitegye a lábát a házból. Egyetlenegyszer ment ki a szőlőbe, éspedig egy csúnya, ködös napon, amikor nem akarták engedni. De Cencit a köszvény gyötörte, s egy borkupec zsidót kellett fölkalauzolni a pincébe. Az egyenleg csökkentése Cenci számadásaiban bizonynyal fontos cél volt: valakinek föl kellett áldoznia magát. Nelli ragaszkodott hozzá, hogy ő legyen ez a valaki, s a ködben, szinte két lépésre se látva, botorkált föl a megfagyott úton a kurta bekecses, vörös zsidó előtt. Fejére nagykendőt csavart, keresztülkötve vállán, a hóna alatt, mintha már ő is öregasszony volna.

Különös volt látni a régi dombokat, amiket Nelli még kislány korából zöld diadalban s napfényesen ismert, az örökké mosolygó, enyhe, kedves tájat lefosztva, ridegen s vázként a karók lándzsás hadseregével, mely feketén meredve bökdöste a ködöt.

A zsidó végigkóstolta a hordókat, gondosan töltve a hébérből ujján át a pohárba, melyet Nelli tartott; a bort megöblögetve szájában, kortyonkint kiköpte, s diplomatikusan hallgatásba merült. Mégis, visszatérve Nelli nyomában, miután fél óráig bizonyította Cenci előtt a bor értékességét, megvette az egész termést azon az áron, melyre Cenci hagyta: aki kemény volt, és tudott várni.

Az egyenleg már nulla felé tartott.

6

- El ne adjatok semmit, ha meghalok! - rendelkezett Cenci.

- Ugyan, mama! - vágott volna közbe Jolán; de Cenci kitért az érzelmi hang elől; szava tárgyilagos volt és tervező, mint a munkásé, ki közel már céljához, pihenésre gondol, s felváltásáról intézkedik.

- A szülő Jozsóé lesz; ő a férfi; de nektek kell törődnötök vele: mert őneki hivatala van, s míg át nem helyezik, csak szüretre jöhet haza. A ház a tiétek. Döme bácsitól is jut nektek valami.

Cenci szárazan beszélt s határozottan, mint aki egy eltökélt utazásra gondol; dolgait innen-onnan elrendezte, s mehet; egyébként soha ilyen egészségesnek nem látszott; köszvényén kívül nem is lehetett képzelni más baját; kicsi, töpörödött teste szívós volt még, s alázatos szolgálja az erős léleknek.

De ez az erős lélek maga is csak alázatos szolga volt a Sors előtt: aki másképp rendelkezett. A Sors a maradást parancsolta, új számokat szánva az Adósságok tisztuló táblájára; de ez még a jövő titka volt, s Cenci nem tudhatta, mire kell ereje. Egyelőre Nellin veszett az éber szem; aki viszont fiatal létére fogyott és sápadott; arca áttetsző lett, mint halott gyöngy színe; tekintete idegen s közömbös. S Cenci az Erősek ösztönével nézett erre a gyengére: aki természet szerint az ő húsához tartozott; húsához, életéhez, feladatához.

- Szórakozás! Séta! - mondta Tardits, az öreg orvos, aki már Józsi bácsit is kezelte, s akinek szinte csak csellel tudták Nellit megmutatni: mert Nelli bútt a vendégek elől. De ki vihette Nellit szórakozni? Ki tudta akár csak az ételt is beléje diktálni?

- Az nem úgy van: neked kötelességed az egészségedre vigyázni! - feddette őt Cenci. - Gondolj a gyerekekre! - Nelli állapotára célzott, mely már nagyon is nyilvánvaló volt: a gyermekre, aki kopogott az Élet ajtaján.

- Bár meg se születne! - mondta Nelli. - Miért is születik az ember? - tette hozzá, mintha csak az élet hiábavaló nyomorúságára gondolna: pedig egész más érzés beszélt belőle: valami különös, megmagyarázhatatlan ellenszenv a meg sem született csöppség iránt. Nelli aljasnak, nyomorultnak érezte magát ezzel az érzéssel; s még jobban behúzódott a Sötét Szobába. Cenci rajtakapta őt a félszerben, az árván maradt istálló mellett, amint valami törött ostordarabkát tartott a kezében, amit ott talált a félszer limlomain között: Imruska ott feledett ostorkája volt, amivel még másfél éve játszott, mikor még api, anyi, Imruska együtt jöttek a nagyanyihoz. Nelli magával vitte a törött darabkát a szobába; s azt már aztán nem látta Cenci, milyen ideges

mozdulattal dobta egy skatulyába, a szegedi késes ollaja mellé; mint ahogy a szemrehányásokat szoktuk bedobni lelkünk legsötétebb skatulyáiba, hogy sohase kerüljenek többet elénk!

Cenci nem látta ezt, s anyai ösztönével más irányban tapogatózott; Tarditscsal tanácskozott, az öreg orvossal, aki, a tanácskozás folyományaképpen, egészen váratlanul kijelentette, hogy Cencinek az idén szokottnál korábban kell Harkányba mennie: mihelyt a beálló tavasz az utazást lehetővé teszi. Cenci az első kedvező napok egyikén útnak is eredt, s délután öt óra tájban Sótra ért. Esze ágában sem volt Harkányba menni. Egyenesen bekanyarodott kocsijával a Döme udvarába, ahol Bábi ijedten csapta össze láttára a kezét:

- Jesszus Mária, a tekintetes asszony!

7

- Vitesd be a koffereket - rendelkezett Cenci. - Hol van Döme? Most Döméhez szálllok.

Döme olvasóórája volt éppen, s a kis fölolvadó ült előtte, az öblös fotel mélyén, fejét a támlán keresztbevetett nagy bársony hurkapárnának nyugasztva; a fehér lap lobogott kezében, s Döme kommentárai ma új érdeket nyertek; a nagy, barna szemek az Életre tüzeltek, mely már sorsszerű volt: Cencinek épp eznapi kellett megjelenni. Imruskát előző este cirkuszba vitte apja, bölcsen, hogy a túl komoly gyermek lásson és mulasson: de milyen mulatság volt?! Egy fiú meg egy kislány, akiket az anyjuk késsel dobált körül: azok mindennap halálban forogtak, s Imruska szinte minden dobásnál érezte a hideg kést a saját húsába szaladni: azok hősök voltak! S milyen más érzéssel gondolt most Imruska a szabadsághősökre s aradi vértanúkra, akikről Döme beszélt, s akik halálba mentek a hazáért! Imruska rájött most a halál ízére, mely elválhatatlanul ott van az életiz mélyén, s az egész életet magát hősvé avatja. Micsoda mennyország és micsoda pokol van a halál mögött? Imruska homályosan tudta már, hogy api nem sokat ad a papokra, s hogy például a karácsonyfát nem a Jézuska hozza, és hogy általában a felnőtt férfiak sok mindent máshogyan tudnak, mint a kisgyerekek és a Vivi dada-féle vénasszonyok. Az okos Gitta rontotta Imruskát, akinek a szavai mindig megborzongatóan csengettek fülébe:

- Jobb lett volna sohasem születni!

Imruska sokszor gondolt arra, milyen lenne az, ha sohasem született volna? Mi lenne akkor ez az egész világ? kert, ház, emberek? Nem tudta elképzelni. Imruska filozófus volt már, s filozófiájának centrumában az *eltűnés* fogalma állt - ahogy ezt egy tanár mondaná. Ó, annyival egy egész világ tűnt el, mintha meghalt volna! És mégis különösen visszajárt: határozatlan illatokban, avas csokoládék ízében, röpülő zsakett szárnyak alatt eldugott csókokban; s most íme, megjelent Cenci is, aki szintén ehhez az eltűnt világhoz tartozott, megborzongató várakozást keltve: Imruska rögtön érezte, hogy róla van szó, az eltűnt világ magának reklamálja.

Cenci Miskát hívatta audienciára, ki régi szófogadással s most is „mamának” tisztelve csókolta meg volt anyósa kezét: s aztán pár német szó következett, „a gyerek előtt”, alkalmas még föllebb csigázni a borzongó várakozásokat: mert ez a nyelv, szülői ajkáról hallva, mindig komoly és titkos dolgok jele volt. Imruskát kiküldték, s nagy családi tanács kezdődött Miska, Döme és Cenci között: noha voltaképp egészen egyoldalú. Miska véleményeit, Döme düheit adta elő; de Cenci parancsait. Különös dolog! Míg Miska a nyugodt tárgyilagosság, sőt szeretet álláspontjára helyezkedett, s atyailag akart gondoskodni valakiről, akit ezen a tárgya-

lason csak ő-nek emlegettek - bár látni nem kívánta -: addig Döme pattogott, morgott, dühöngött, mintha ő lenne a Férj és a Bíró.

A sóti házban most említették először Nellit - noha nem most gondoltak rá először -, mióta megint itt volt, közel az életben, Gádoroson. Visszatérése, mely nem létezett az ajkak számára, a lelkekben remegett, fájdalmasan és mélán izgatva őket; s Döme százszor is elmondta egy nap és apropó nélkül (sőt értelmetlenül, mert hisz maga küldte Nellit anyjához):

- Bolond ez a Cenci! - Miska értette, de sohase felelt rá; komor volt, de nyugodt, mert az úgy illik férfihoz; méltányolta az anya megbocsátását, aki nem ítékezhet, még egy másik anya fölött sem, ha az leánya. Miska ítékezett: mert mégiscsak ő volt a Bíró. Semmi ellenvetése sem volt a Cenci kívánsága ellen, de semmi üzenője sem Nelli számára.

Cenci meghallgatta a véleményeket, mint egy legfelsőbb államhatalom, aki meghallgat szótlan, s aztán dönt a maga feje szerint. Cenci nem moralizált s nem idegeskedett - hogysisne! - megverni való gyerekek cselekedetein: egyszerűen tette, amit szükségesnek látott. Csakugyan Imruskáról volt szó: a részleges amnesztia egy különös lényéről, melyben a kisfiúnak jutott szerep.

Imruska az udvaron várta sorsát, sztoikus rezignációval, mely anyjától örökölt attitűdje volt az egész ellenséges világ ellen.

8

Cenci röviden kiadta rendelkezéseit, s másnap Imruskát pakolta maga mellé a Püspök kocsijába.

Döme dohogott, és mert hűvös, különös tavasz volt, és nagy hegyeken kellett keresztülhajtani, azt találta ki, hogy:

- Meghűl az a gyerek!

Döme öreg szívében bolond öreg érzések csatáztak, s nehéz lett volna megmondani, az anya emléke vagy a gyermek távozása hozza-e inkább izgalomba? Cenci azonban nem adott bolond érzésekre, s Miska és Döme tehetetlenül néztek a hídnál bekanyarodó kocsi után, számolva magukban, hány nap múlva kerülhet a kisfiú vissza?

Nagyanyi alig szólt valamit a hosszú kociúton. Imruskának volt alkalma gondolkodni. A bakon ült, és a lovak csapkodó farkait bámulta; néha egy-egy porszem ütött a szemébe; néha majd elkapta kalapját a szél. A kocsi ütemes rázása úgy hatott rá, mint valami trombitahang: föl-villanyozva és andalítva egyszerre. Eleinte síkon mentek, s jegenyék vágattak kétoldalt szembe velük; Imruska egy különös gépre gondolt, egy „halálgépre” vagy „halálkamrára”, mely a gyermekeket, ha bizonyos - mondjuk tizenöt éves - életkort értek, egyszerűen porrá zúzza, hogy csak véres folt maradjon utánuk. A gép a gőzfürdő némely készülékeire s kamráira hasonlított, ahova api mostanában magával szokta vinni Imrust. Imrus kéjesen borzadott a hősiesség elgondolásában, amivel a gyermekek e rettenetes kamrák felé mennek, kivált a cirkusban látott kisfiút és kislányt képzelte el a rémes gép előtt. Közben már a hegyek közé értek, kigyózva emelte őket egyre följebb a fehér út, alattuk egy patak csillogott.

Püspök megszólalt olykor, s amit Püspök mondott, az is tűnődés anyaga lett.

- Látja az ifiúr azt a fehér keresztet, fenn a fehér kövön? - Mélység nézett onnan alá, s a keresztet egy kispap emlékére állították, aki hajdan lebukott a mélységbe. Imruska már érezte az esés nagy szelét, a szikla közelségét; már olyan volt, mintha ő maga is bukna. A meredeknél leszálltak a kocsiról, és gyalog mentek mellette. Hegyi út volt. Imruska kihajolt a korláton, s nézte a mélységet.

- Harapni lehet a levegőt - szólt Püspök.

Egy sváb falu kocsmájában ebédeltek, nagy, üres, hűvös és dohos szálában, hol Cenci, mint egy bebugyolált mumus, meg sem oldozva vastag keszkenőjét, osztotta a levest a hosszú deszkaasztal végén. S tovább mentek, falukon s falukon át, s Imruskát különös érzés fogta el, amint betekintett idegen udvarokba, s futva látott ismeretlen életeket, melyek szerteszórva a nagy világban kicsi csoportokban pihegnek és mozognak. Majd anyjára gondolt, s félni kezdett a találkozástól, melyhez minden kerékfordulás közelebb és közelebb hozta. Már elfogta a régi gádorosi utazások elmosódó, titkos hangulata: milyen régen nem volt Gádorson! Régi, feledett, csodálatos emlékek lestek ott rá, egy anyiszagú, eltűnt világból. Emlékeitől kezdett félni, valami rejtelmetes érzett emlékezetének forrásaiban, melyekhez visszatért... Megdöbbsent, hogy mátol kezdve az élete egészen megváltozik.

Alkonyodott. A hegyek lelapultak. Hosszú jegenyesoron mentek most újra, mint merev örök végerhetetlen sorfala között, Imruska nem győzte számolni őket, s már azt hitte, örökké tartanak. De most sorompó feküdte keresztbe az utat, s a város végi kovács kalapácsának csengése hallatszott föl. Elmentek egy kereszt, egy határfa, egy bús csárda mellett. Hangos ebcsapat támadt a kocsira. Messze látszottak az édes szőlőhegyek, enyhe hajlásukkal az esteli égen. Imrusnak dobogott a szíve, fáradtság és izgalom harcoltak testéért.

Egy halvány asszony várt rá, nem kisebb izgalomban. Anya és fiú közt a találkozás egyébként nem volt érzelmes, sem megható. A szemlélő száraznak és ridegnek találhatta volna. Imruska elfogult volt, nem tudta, mit mondjon, s úgy oldotta meg a problémát, hogy nem mondott egy szót sem. Nelli Cenci nénit nézte, mintha tőle akarná kérdezni, hogy hány csókot szabad adnia gyermekének? Ez volna hát az ő régi kisfia? Ó, milyen nagyra nőtt! - Imruskának a feje fájt, mindjárt lefektették. (Anyjától örökölte, hogy minden utazástól megfájdult a feje.)

9

Jolánka nem is képzelte, milyen irtózatosságot vetít be a Sötét Szobába, mikor, előzetes megbeszélés szerint, még aznap délelőtt előkészítette Nellit Imruska jövetelére. A sótiakról jóformán semmit sem tudott még Nelli: a kérdések böjtjét tartotta, félig félelemből, félig vezeklésből: a Sötét Szoba maradjon sötét szoba! A sötétség tompított, zsongított; már a jó hírtől is rettegett; szegény strucc! Gyermek, mint egy szemrehányás, jelent meg egyszerre, s a fénysáv, mely enyhítő sugárnak volt szánva, rettenetes nyíl lett... Nelli egész napja izgalom s félelem volt: nem öröm és remény.

- Mit tegyek?... Mit tegyek?... - kérdezte minduntalan önmagától, néha szinte félhangosan, anélkül hogy maga is tudta volna, mire és hogyan érti ezt a kérdést? Ó, félt! Minden szótól félt és minden tekintettől! Félt a saját gyermekének tekintetétől! Új vezeklés volt ez számára; mintha új büntetést mért volna rá szigorú anyja, Cenci. Szinte megkönnyebbült, hogy éjre el kellett válnia fiától: aki Cencivel aludt egy szobában, a kanapén, hol az első nap Nelli is; tavaszra járván, csak azt az egy szobát fűtötték még, a Cenci köszvénye miatt. Öregnek s

gyereknek meleg szoba dukál; Nelli pedig a nagy izgalom után különös üresség érzésével tért ökölharapós éjszakára a nagy, régi ház egy másik zugába, Jolán hallgatag társaságában.

Így, mondom, Imruska hajtotta le aznap fejét a Cenci kanapéján; álmoságába nem kisebb üresség vegyülvén; de mert életkora még nem érte el az évek skáláján a felnőtt számokat, melyeknél életünk Torricelli-üre kezdődni szokott, a félálom fantáziája betöltötte az űrt; s az történt, hogy ennek az eseményes napnak, mely anyival s az eltűnt világgal a rég borzongva várt találkozást hozta, igazi szenzációja nem ez a találkozás lett, hanem egy kép, melyet félálomban - s már félhomályban, míg Cenci gyertyánál húzta magára öreg jégereit - pillantott meg a falon, a kanapé fölött. Nem először ugyan: mert a kép még Józsi bácsi korában ott lógott, s eredetileg valamely divatlap műmelléklete volt, vidéki honleányok számára; zord szirtek s hadak közt köntöst váltó lovagot ábrázolt; de csak most, hogy iskolás fiú lett, s olvasott is valamit a történetből, borzadt rá Imruska a kép értelmére a lelkesítő fölírás nyomán: *Dezső hősi önfeláldozása királyáért!* A lovag a király ruháját vette föl, hogy az ellenség gyilkos nyilai őt ériék! A lovag ott állt a rettenetes Halál előtt, bátran és királyához való hív szeretettel. S Imruska hol a lovag helyébe képzelte magát, hol a király helyébe; s a cirkuszban látott gyermekeknek osztotta ki fölváltva a többi szerepeket; a kisfiúnak s a kisleánynak is, aki fiúruhában, mint a cirkuszban, ott volt a harcban is. Imruska szíve különös édességet érzett, elgondolva, hogy ott, szirtek és hadak közt, a szörnyű veszélyben, együtt van ezekkel a gyermekekkel. Imruska egy regényt kezdett, melyet aztán még soká folytatott magában. Elsősorban mégis királynak gondolta magát, de nemes királynak, aki az önfeláldozást visszautasítja, s ő száll szembe a halállal híveiért; és ekként aludt el.

Ez a kép és ez a regény töltötte be másnapi napját is, s a kisfiú különös komolysággal, zárkózottan és szótlanul járt a nagyok között, mint akinek édes és borzalmas titka van. Szórazottan s kissé csalódva bolyongta be a félig feledett helyeket, mindenütt a dívány fölött függő kép varázsa alatt. Eső lévén, főleg a fűszerben ácsorgott, az óriási mángorló mellett; délután pedig a szőlőbe ment ki nagyanyival, eltűnődve a szurdikok között, melyek a képen látott hegyomláshoz hasonlítottak, s a beomlott pincéken, ahol nagyanyi szerint kígyók tanyáztak. Nelli rosszul érezte magát, szédült, és nem akart velük menni. Imruska magában örült ennek; elfogultnak érezte magát anyjával szemben; alig merte *anyinak* szólítani. Nelli nagyon megváltozott: sápadt volt és rosszkedvű; szépsége erősen csökkent. Állapota is már nagyon látszott, s különössé tette alakját a gyermek szemében. Nelli inkább kerülte gyermekét, mint kereste, s Imrusnak néha különös, idegen érzést okozott: mintha anyi félne tőle. A kisfiú alig melegegett bele valami bizalmasabb szóba, már hőkkenve nézett anyjára, s elhallgatott.

- Api azt mondta... - kezdte olykor, elfeledkezve, valami közömbös témáról lévén szó; s Nelli, mintha villamos ütés érte volna, összerázkódott és megmerevedett.

Ez mind csupa kín volt. És szinte örült szegény Nelli, mikor a húsvéti szünidő lejárva, fiát az iskola visszahívta. Mégis: kétségbeesett várakozással nézett a búcsú elé, mintha valaminek addig még kellene történni, valaminek akkor el kellene dőlni... Imruskát vasúton kellett a szomszéd faluig kísérni: onnan ígérvén valami ismerős, hogy maga alkalmatosságán elviszi apjához. Nelli remegett ettől az utolsó órától: folyton egy ijesztő kérdésre gondolt, amit pedig Imruska a nagy világért sem ejtett volna ki száján: mit üzen Miskának? Üzenjen? Lépjen föl ő is az utolsó pillanatban a kocsi lépcsőjére, mint ahogy - ó, istenem! - föllépett egyszer egy kocsi lépcsőjére, nem arra, amelyikre kellett volna?...

Mi lenne? Mi lehet még?

Csak meddő álom volt, mert tudta, hogy úgysem, úgysem... hogy csak egy félénk csók lesz, egy búcsúcsók, egyetlen fiának - az is vigyázva és feltűnés nélkül, mert bámész szemek lesnek a pályaudvarokon. Ó, az anya, aki elhagyta gyermekét! Nelli nem ment még a szomszéd faluig is: félt az ismerőstől, aki a kocsit ígérte... Jolánra bízta a gyermeket, s egyedül és egy ritkán járt úton ment vissza a városba, amelynek utcáin talán nem járt hazajövele óta, mióta behúzódott a Sötét Szobába...

10

Csak a szőlőbe járt ki egyre sűrűbben. Oda már egyenes hegyi utacska vitt a házuk mögül, s mindjárt a szurdikba ért, ahol zöld berbecs és fehér iszalag hajolt ki az évről évre magasabb s omlós agyagfalak fölött, mint királykisasszonyok a várfalakon, s csak a berbéc és iszalag szemei nézték meg, csak a visszahajló szőlőtőkék szólták meg, akiket szoknyája átsúrolt: csupán oda járt ki.

Ebből kötelességet csinált magának - a Sötét Szoba odáig terjedt ki. Mamának segíteni, ha már a nyakán él... A nyár munkája kezdődött már. Cencit a köszvény gyötörte, s a napszámokra ügyelni kell. Cenci hagyta, noha fontosabb dolgot nem bízott rá: csak amennyit egy gyermekre is rábízhatott volna. De Tardits is sétákat rendelt Nelinek, s Nelli sétált, rendeltből, kötelességből, engedelmes kislány módjára. Hideg reggeleken ment ki, mentül korábban, hogy senki se lássa. Nagy, tapadó kendőjét odaszorította finom vállaihoz, s a keresztútnál óvatosan kerülte a sártócsákat gyenge cipőivel. Halovány kezét lehúzta az ügyetlen kulcsok súlya. Künn kinyitotta a prэшáz ajtaját, s kiadta a vincellérnek a szükségeseit. Kicsit félt a vincellértől, s erőltette magát, hogy erélyes legyen, mint Cenci néni: az volt az érzése, hogy anyja mögötte áll, és megdorgálja, ha valamit nem jól tesz.

Nagy sorban húzódtak tovább és tovább a kapások, s Nelli megállt mögöttük a puha bakháton, süppedő sarokkal, kendőjét fűtta a szél, s cipőjébe belement a homok. Daloltak, s a naiv szerelmi ének Nelli lelkében különös szomorúsággal visszhangzott.

Délben feljöttek a tanya elé, ebédeltek a kerek kőasztalnál, s Nelli külön ülve, messziről hallgatta durva tréfáikat, ingerkedésüket.

Nem szólt hozzájuk.

Lenn messze kitérült a városka, a szél ideverte a harang szavát, a Kálvária keresztje látszott a szürke égen, lágyzöld, fiatal kukorica hajladozott, borzongott a szomszéd dombokon.

Nelli egyedül volt. Egyedül az egész világon.

Délben a kis sváb cseléd kihozta az ebédet, s Nelli egyedül evett a prэшáz előtt, a meszelt sárpadon, apró vánkosokat rakva maga alá, s apró láboscát tartva az ölében, ahogy anyja szokta. A munkások leheveredtek a fügebokrok alá vagy a mogyoró árnyában, s elaludtak néha órák hosszat: Nelli nem mert rájuk szólni. Később rendesen kijött Cenci néni is, s átvette a felügyeletet. Ilyenkor Nelli bevonult a kis szobába, mely éppolyan volt, mint Józsi bácsi idejében; mindig valami halottas hűvösség áradt benne, s a plafon rúdjain még ilyenkor tavasszal is lógott pár összeaszott szőlő. A kis, puhafa szekrény tetején évtizedes divatlapok porosodtak: Nelli leszedte néha, s unatkozva nézte a krinolinok dímizéseit.

És így telt az idő. Ha trágyát hordtak, Nelli az udvaron olvasta a téréseket, s krétával rózta a belső kapufélfára a fölthordott kosarak számát. Máskor parajt, sóskát, petrezselymet keresett, hogy hazaküldje a svábbal. Önkéntes számúzó volt, kényszermunkára ítélt vezeklő, messze a világtól.

Jolán ki se nézett a szőlőbe, mióta Nelli megérkezett.

- Örülök, ha nem látom! - mondta, ha szóba jött. Holott ő több segítségére tudott volna lenni anyjának, mint Nelli. De gyűlölte a szőlőt, melynek rabjai voltak mindannyian; mely elvitte a pénzt, robotba fogta anyjukat, s örömtelenné tette gyermekkoruk napjait. Jolán inkább az otthoni háztartást választotta, titkos gondolatokkal, mert Nelli az ő szemében tényleg vezeklő volt.

Így Nelli egyedül maradt egész nap, s egyedül ment este haza a munkások után, vagy legfeljebb Cenci nénivel, aki egy szót sem szólt az egész úton. Elül a napszámosok, vállukra vetve szerszámaikat, föloldódott és vidám beszédben, végezve a napi fáradságot; s mögöttük talán tíz lépésre Nelli, szótlán, egyik karján a botozó kis öregasszony, másikon a nehéz szatyor kulcsokkal.

Ó, borzasztó sivárságot érzett, fagyasztó hiányát a szívnek, szeretetnek, amelyre sohasem volt ilyen nagy szüksége! És késő bánattal, önszemrehányással gondolt kisfiára, akit eleresztett magától, anélkül hogy egy fesztelen, gyöngéd szót, hogy igazi csókot váltott volna vele.

11

Múltak a hetek, és már hónapok is halálos csöndben múltak Gádoroson - Nelli élt és nem élt, s a legnagyobb esemény sem volt képes szívét fölmelegíteni; ki szerette, és kit szeretett ő? A legnagyobb esemény egy gyermek volt, egy szomorú, síró kis apróság - de Nelli könnyel és szinte rossz érzéssel tekintett erre az új kis Hintássra, mint valami betolakodott idegenre; mint valami gyűlölt embertől megejtett és elhagyott anya. Imruskát szerette most a távolból örülni: visszaidézte minden mozdulatát, újra elővette minden kis emlékét, s valóságos ellenszenve volt ez iránt a kis református iránt, kit helyette kapott. Mert hithagyó házasság gyümölcse; vezekléssel nézett ez élő bűnjelre. Mégis maga táplálta, alázatos kötelességérzéssel: de másképp alig látszott törődni vele. Jolán, mohó és magányos nagynéni, fogadta szenvedélyes gondjaiba a jövevényt, és Nelli rábízta, míg maga, mintha nem anya lenne, hanem gyermek, dacolva ült a Sötét Szobában.

Cenci csak dörmögött, elégedetlenkedett, érzelmi dolgokkal nem foglalkozott.

Nelli lelkében az üresség echói tomboltak: unatkozott. A szőlőbe járás nem kezdődött újra: egyrészt mert Nelli szoptatott, s gyenge volt; másrészt mert a szőlőben oly dolgok történtek, melyek Cenci személyes figyelmét igényelték, s külön krónikát kívánnak. Cenci dörmögött, és volt oka rá: az aggodalmas áram ismét megfeszült, s a bugyelláris szíjai megszorultak. A szőlő új áldozatot követelt: új és szomorú számok libbentek a levegőbe, s Cencit egyszerre elhagyta köszvénye; újra naponta hajnalban mászott föl botjával a hegyre, melyre alig lehetett ráismerni.

Mert a hegyen megsokasodtak a változások. Az 1893-as év emlékezetes maradt Gádoroson, mint a népvándorlás. Nomád őseink sáskajárás éveire emlékezhetek így, amikor sátrak libbentek, s paripák iramodtak a kipusztult, fűcsutás rónáról, kényszerűen - új legelő felé! A csapásoknak is megvan a maguk divatja, az egyiptomi hét csapástól kezdve, melyek közül ma

már anakronizmus lenne akármelyik. A gádorosi csapás a filoxéra volt; apró féreg, mely egy év alatt több átalakulást csinált e kedves föld színén, mint az Ember évszázadokon át: s úgy hullt ide, segíteni más nagy Erők munkáját, mint vegyi ágenscsöpp az edénybe, mely rögtön keveredik s forrong.

A föld öltönyt cserélt, nagy táblák vetkőztek ki a zöld szőlőlevelekből, a domb helyenként meztelenül maradt, elrongyolódott, mint a molyos ruha. Majd nagy kukoricások hajladoztak a hegyélen, s törpe krumpli csatasora fejlődött föl, ahol még nemrég jó borok termettek, a rög elvesztette bársonyát, s megkopaszodott, mint a beteg ember.

S az ijedt gazdák futottak a bankba, sovány takarékok kerültek elő, a föld nyelte az aranyat, mint kemény, rossz magvat, melyből semmi sem lesz. A képviselő úr szénkéneget fúvatott tőkéire, mégis itt meg ott foltok maradtak a szőleje körül: vakarta a fejét. A Gőzsy-villa új gazdája - mert a régi prэшázból modern villa lett - amerikai vesszőket hozatott. Persze, ezek élelmeseek és hazárdok. Kinek van pénze arra? Az ilyen reszkíroz, ért hozzá, úgy nőtt föl, üzletember. Az ilyen nem bukhat bele, talpra áll, mint a macska.

- Magunkfajtnak nem való az - mondták a régi gádorosiak. - Mit akar avval a vesszővel? - Inkább eladták a szőlőjüket. Vagy lett krumpliföld. Pénzüik se volt. A földvándorlás új kora kezdődött, potom áron potyogtak a szőlők. Tönkrement emberek jajgattak. Kaputos embernek már alig volt nagyobb szőlője. A Hivatal diadalmaskodott. Egy egész Intelligencia szakadt el a Földtől, amellyel egy volt századokig. Tollat rágott, és régi anekdotákat mesélt. S szidta az új gazdát. - Mit akar avval a vesszővel? Micsoda bor lesz abból?

- Sose ad az olyan bort, mint a régi! - mondta a képviselő Cenci néninek, aki megállt előtte az út partján, teleszedett köténnyel, mint szokta, bölcs gazdaként a szomszédokat figyelve a bajban. Cenci néni nem felelt semmit, számított. Ismerte a férfiak esztét, s nem sokra tartotta. „Te is csak olyan férfi vagy!” - gondolta magában.

A férfiak mindig ilyen haszontalanságokra gondolnak, hogy „nem olyan bor lesz, mint a régi”! Persze, mert maguk nyakalják a borukat: nem csoda aztán, ha nem hoz a szőlő! Cenci nem a jó boron kesergett: nagyobb gondjai voltak. A bor megölte férjét, tönkretette régi gazdagságát: amit a bor vétett, azt a szőlőnek kell megfizetni! Cenci küzdött a szőlővel, mint egy élőlényel: tragikus küzdelem! Már-már lebírta, már-már diadallal fizette ki utolsó adósságát: és most mindent újra kell kezdeni.

Cenci nem ijedt meg: már újrakezdte párszor.

Pénz kell újra: új adósság és új erő; mert „nem halhat meg, míg adóssága van”!

A képviselő még beszélt.

- Csak beszélj, beszélj, te se leszel soká szőlősgazda - gondolta Cenci néni, de hallgatott. *Neki* nem volt természetében a sok beszéd. Számított. S már másnap írt Sótra alanyokért. Zsidókhoz ment pénzért.

Egy idő óta nagyon tudott a zsidókkal bánni. A borkupec különös fajtája az Isten teremtésének, s nem épp a becsület ideálja; de van valami benne, ami hasonlít a zsványbecsülethez. Cenciben tisztelték a józanságot és erős érzéket a pénz iránt, bár az egészen más volt, és más forrásokból táplálkozott, mint az övék. Tisztelték ezt a Másat, ezt az előkelő Vendéget, alacsony ügyeik közt.

- Cenci nénitől nem féltjük a pénzt! - mosolyogtak. - Cenci néni, tetszik tudni, és bocsánatot kérünk, ért hozzá, mint akármelyik zsidó... - S boldogok voltak, a sznobság egy nemével, ha bizalmasan nézizhették az öreg úrinőt.

Cenci azonban beszította a fogát, s a bizalmaskodás csak úgy nem fogott rajta, mint hattyú tollán a tócsa vize: öreg, fekete hattyú, aki egyenest, erősen, és gondolat nélkül evez kifelé az Élet szennyes tócsájáról. Urát elvesztette, vagyona elúszott, a nagy fia meghalt, két lánya, mint két hajótörött, kapaszkodtak fájó térdeibe: mire várt még? mihez ragaszkodott oly makacsul? kinek törte magát ezért a földdarabért? Jolán sokszor keserűen fakadt ki magában. Csak fáradság, csak teher. S ki tudja, nem vész-e bele megint az a rengeteg pénz?

- Inkább eladná, mama! - De Cenci kormányformája nem alapult a szavazójogon. Ő szóba sem állt a gyengeséggel: tudta, mit csinál, ment előre, s nem állt meg gondolkozni és kérdezni, miért? Ment, dolgozott, csökönyös ösztönrel, hangya vagy pók módján, s bár munkája százszor összetörve, mint egy művész, „ha későn, ha csonkán, ha senkinek”.

12

A vesszők megérkeztek, s egész Gádoros és Sót is beszélt már a Cenci néni vállalkozásáról. Néhányan bátorságot kaptak utánozni, de legtöbben nem jósoltak semmi jót.

- Bolond ez a Cenci! - mondta Döme Sótton, dörmögve, mint mindig azóta, mióta egy bájos fiatal arc eltűnt a kertből, s az öreg, ha kiállt az ajtóba, és az időt nézte, csak felhőket látott és lóbáló fűzfa karókat a kútnál...

- Bolond ez a Cenci, adósságokba veri magát, biztosan tönkremegy! - Ó, az öregek bolondok, a fiatalok bolondok, aki elment, bolond, aki itt maradt, bolond, mi lesz ezzel az országgal?! S kifakadt Miska ellen, aki maga járt el Cenci komissziójából az amerikai vesszők dolgában: - Hogy tudtál ilyet tenni? - Döme dühe mögött Erzsí állott, aki az első hírekre megijedt, hogy Döme is követheti a Cenci példáját, s a szőlőbe ölt pénzekkel az ő lányai rövidülhetnek meg. Erzsí, hogy már egy vizsgával közelebb volt a diplomájához, új szerepet talált: kézcsókoló unokahúgból önálló, erős nő lett, öreg bácsijának is gondviselője; legalább az akart lenni, a vén Bábi nagy kétségbeesésére, kinek háztartásába, nem sok hozzáértéssel, beavatkozott. Erzsí szívesen gondját viselte volna Miskának is; de Miska nem tűrt beleszólást otthona ügyeibe; Döme azonban hajlékonynak mutatkozott, már csak Bábi iránt fölhalmozott bosszúságában is. Erzsí bejött gyakran, teát főzni; Gitta is jött, kíváncsi szemekkel s féltékenyen, verset szavalni vagy fölolvasni Imruska helyett, kis, irigy színésznő; csak Noémi menekült unatkozva, ha tehette. Megható gondoskodás! Bár Erzsí nemcsak *nièce*,¹⁸ hanem anyja is volt, s a titkos fiókot sem feledte el: mert a diploma még csekély *staffierung*. Döme Erzsíre is zsémbelt folytonosan, de mégis hallgatott rá: mert kire hallgasson? S Erzsí szavait egy górcsővi bogár diktálta, mely a titkos fiókot fenyegette. A filoxéra legyőzhetetlen szörnyeteg volt Erzsí szavaiban; s Gitta nagyított ábrákat mutatott róla, egy természetrajzi könyvből, ahol csakugyan rémes szörnyetegnek látszott.

- Bolond ez a Cenci! - mondta Döme, és Erzsí szekundált:

- Örüljön, ha el tudja adni a szőlejét, Döme bácsi!

Döme el tudta adni, noha elég olcsón, s a pénz a titkos fiókba vándorolt, a bunda pedig és a nagy csizmák, a vadásznaptárral és vadász késsel, az emeleti üres szobába, ahol a téli almák voltak kitergetve az asztalon. Üzletnek nem vált be; de úgy úr a bankó, ha nem szaladgál, s Döme legalább következetes volt, mert nem akarta-e ő már a szegény Jóska halálakor eladatni

¹⁸ *nièce* - unokahúg.

Cencivel a szőlőt? S a bogár neki adott igazat. Döme így fölbiztatva és diadalmaskodva maga példájával opponált Cencinek, míg Miska, mint igazi mameluk, engedelmesen teljesítette volt anyósa rendelkezéseit. Döme - miért, miért nem? - örök ellenzéke volt Cencinek, mióta Miska kezére járt a szőlővessző ügyben, szinte szimbolikusan tűnt föl előtte: mintha Miska a Nelli dolgáról is tehetne: futni hagyva a feleségét egy szelekótyával.

- Micsoda férfi vagy te? Erővel kellett volna lefogni a pénzét; nemhogy még segíteni a bolondságában!

S hogy Miska tiltakozott, mert Cencinek nem kell gyám, s becsületes ember híven végzi el a rábízottat: Döme morogva ment vissza szobájába: igazi mameluk beszéd!

- Neked persze könnyű ott a hivatalban! Miattad akár tönkremehet minden! Mi lesz evvel az országgal? A Cenci meg amerikait ültet: ki hallott már ilyet? Maradjon nyugodtan a hátulján! Mindenki meg van bolondulva!

13

Az amerikai vesszők Erisz ajándékainak szerepét játszották Gádoroson is, mert az élet szintje éppoly hirtelen apadt vissza, mint a hordók, s ki látott már türelmes danaidát? Jolán egész élete egy várakozás volt; bál, utazás, szép ruha mindig új ködök ígérete maradt, míg minden titkos és szegényes vágya egyetlen határidőre tolódott ki: *majd ha kifizettük az adósságot!* Közben az évek teltek, a vidám arc sápadt és fonnyadt már, s a vágyak maguk is asztak, soványodtak: de aszottan nem kevésbé szívósak maradtak, megedzve az időtől s könnyek esőjétől. Jolán már alig vágyott bálba, ahol rosszul is érezte volna magát; de szép ruhát kívánt még, amilyen a főispán-kisasszonyoknak van; s egy nagyobb cselédet a kis sváb lány helyett, kevesebb munkát s egy utazást Pestre esetleg, színházba menni és bevásárolni. Élezte e vágyakat Nelli megérkezése, aki még Velencében is járt, oly szenvedések árán, melyek óhatatlanul bizonyos fölényt adtak neki a Jolán szemében. A szőlő lassankint visszaadni látszott, amit elvett; a határidő itt volt, s az éles és szívós vágyak megfeszültek. Még egy termés, és nincs több adósság! S akkor egyszerre és különös gúnnyal a Szőlő nemhogy hozna valamit, azt is elveszi, amit eddig hozott; s nemhogy szó sincs szép ruháról, pesti útról és nagyobb cselédéről, hanem, úgy lehet, még a kis svábot is el kell bocsátani, s új télikabát helyett Cenci egy régi subáját alakítani át. Ki képzelte Tantalust férfinak? A női Tantalusok szomjúsága égőbb: kivált ha nyakukon ama szomorító teher, a három X.

Növelte a feszültséget Jozsó levele, aki illő tisztelettel bár, Cenci tervei ellen nyilatkozott, hivatkozva erdélyi szakértőkre: „Itt mindenki abban a véleményben van, hogy mama adja el inkább a szőlőt, ne vegyen új terhet a nyakára öreg napjaiban, eleget vesződött már. Az amerikai eredménye úgyis bizonytalan; itt is bőven megpróbálták már, de ebben a talajban nem ered meg; s legjobb esetben is hitvány a minőség.” Ez a levél, noha komoly ellenzésnek nem volt nevezhető, mert Jozsó ugyanakkor szó nélkül aláírta Cenci váltóit, mint kezes, mégis fölvágta a Jolán nyelvét; de Cencivel nem lehetett tárgyalni: ő mindig a szőlőből jött, vagy a szőlőbe ment, alig volt otthon, csak vasárnap, s akkor is parasztokkal tárgyalt, akik olyankor keresték föl a heti munkák és bérek ügyében; nem jutott ideje vitára meg idegeskedésre. Így Jolán minden idegessége Nellire zúdult, mintha ő is részes volna valamiben.

A szegény Nelli tanácstalan nézett körül ezek között az izgalmak között, s teljesen fölöslegesnek érezte magát. Másról se hallott, mint bajról s költségről, s bizonyos, hogy a bajt és költséget ő maga még egy asszony s egy gyermek gondjával súlyosbította. Jolán szavai akarat-

lanul is éreztettek vele ilyesmit, s a szigorú Cenci sem kímélte, mikor tényekről és pénzekről beszélt. A gyereket föl kellett kelengyézni, s a kis svábot sem bocsáthatták el, mert nem maradhat segítség nélkül a ház, hol kicsiny van. Jolán mind kevesebbet foglalkozhatott az aprósággal, noha szinte irigyen engedte át az anyai karoknak; de a zsarnok Szőlő szőlította újra: Cenci nem győzte maga az új munkáknál való felügyeletet, s a gyenge Nellit viszont a szőlőben úgysem lehetett volna használni. Nelli megpróbálta Jolánt fölváltani, mihelyt kissé erősebb lett, csak hogy messze legyen s azzal az érzéssel, hogy segít valamit; vasárnaponként, ha nem voltak munkások, s kukoricát kellett hazahozni vagy barackot, ő ment ki. Volt, hogy a vincellérnek egyedül akadt dolga a présházban, s Nellit vele küldték néhány fürt szőlőért, mert őszre járt már. Néhány fürt szőlő megenni még akadt a tejes kávé után, mely a vacsorát szokta pótolni a gádorosi házban; de a tőkék nagy része szomorú látványt nyújtott: aszott lomb, meddő hegy; s a nagy kádra talán rá se kerül az idei évszám, mert érdemes-e azt a pár korcs szemet a kétszáz hektós edénybe tiporni? A kádkolosszus haszontalan meredt a homályban, mint egy óriás búbos kemence; de a présház hideg volt és sivár, kicsiny ablakával, különös szerszámaival, a nagy prés, a kis forgósajtó, kiálló csavaros rúdjaikkal, a suta hordóhajtók, a leborított töttikék, ahol órákat el kellett álldogálni a bortócsás földpadlón, figyelve a vincellér munkáját - noha az idén nem nagy dolog volt helyet csinálni a termésnek. Ez a boszorkánykonyha ette meg a sok pénzt.

Nelli dideregve vonult a kis szobába, ahol apja meghalt. Majd a pince hívta, hosszú csántérokön kövér hordók terpeszkedtek, fázó kézben lobogott a füstös, rücskös gyertya, tölcséres üvegek álltak a csántéron, s a bor a sárba folyt, amint elvették a vödört a csap alól... Pár akó maradt óbor, ki tudja, mikor lesz új ahhoz fogható? S a bort gondozni kell folytonosan... A kiütött dugók helye körül kis, nedves csillagok folytak szét a hordón, a vincellér vastag ujjá szorosan fogta a lopó nyílását, Nelli ideges árnyéka ingott a boltozatos falon.

A félig kinyitott ajtón át egy világos négyszög látszott, egy darab az őszből.

Nelli Gyulára gondolt, forgatagos messze élményekre. Lehunyta a szemét.

Otthon a gyermeke várta s egy rideg anya s elégedetlen testvér, akiknek nyakán élt gyermekestül... szemrehányások, furdalások... Ó, hisz igazuk van: asszonynak az uránál a helye. Nelli így a szőlőben, mikor hasznos akart lenni, duplán érezte haszontalanságát: mert mit csinál ő itt? Nemcsak ürügy és séta-e ez? Néhány óra, s haza kell mennie, gyermekét megszoptatni.

14

Lassankint el is hagyta ezeket a sétákat egészen, annál inkább, mert a szomorú szüret közeledvén, Cenci és Jolán töltötték megint egész napokat a szőlőben, s Nellinek otthon kellett maradni a kicsinél. Anyának gyermekénél a helye, s Nelli most órák hosszat nézte a gyermeket, kényszerítve magát, hogy szeresse. Hosszú, sivár, magányos napok voltak. Ó, szegény, mostoha kicsike, akinek sírása mindig oly hasítón nyikkant föl, s megremegtette, mint valami baljós madár vijjogása. Kicsi bolond! apádhhoz fogsz-e hasonlítani? Nelli nézte a ködös vonásokat. Neki már csak ez maradt. Imruska képe, ostordarabkája megint odakerült a Miska által küldött olló mellé: a skatulyába, melyet jobb föl se nyitni. Ebbe a skatulyába Sótót zárta, lemondó vezekléssel. Hol van az ő helye? Csak e mellett a csöppség mellett, aki talán olyan lesz, mint Gyula... És sokszor gondolt Gyulára is.

Gyuláról különös hírek kezdtek szállingózni. Mit csinál Gyula azóta? miből él? micsoda zülléssel küszködik? Nelli csak egyet tudott bizonyosan: hogy megfosztották ügyvédi diplomájától. Ezt Cenci mondta el, az Okosság kemény szavaival:

- Úgy kell neki... Mért nem vigyázott magára? Az ilyen embernek ez a vége!

Nellinek szörnyű nagy megrázkódtatás volt ez: végigborzongott, minthogyha ő volna a felelős érte.

S magához szorítva a megbélyegzett ember gyermekét, az egyetlen, akije még maradt a világon, s akit szeretni most vezekléséhez tartozott: úgy gondolt a távoli apára.

Anyja szavai inkább őt érték, mint Gyulát.

Hisz Gyulát nem lehet azzal a mértékkel mérni, mint más embert.

S mit hányhat ő szemére Gyulának? Istenem! Gyulát is tulajdonképpen ő hagyta el!

És Gyula talán mégis szerette őt.

Nelli szinte büntudatot érzett Gyulával szemben is. Még a fia nevére sem szeretett gondolni: mert Józsi volt a neve, és nem Gyula, se nem Napóleon, ahogy apja regényes álmaiban elképzelte.

S ki értesítette Gyulát, hogy fia van? Különbén tán meg se találta volna őt a levél. Vajon ott lakik-e még a Kánya utcában? Nelli alig hitte, hogy sokáig egy helyben maradjon.

Gyula eltűnt, mintha sohasem lett volna: ki tudja, mily gondokban s zavaros ügyekben tébolyog most a nagy, zajos Pestben? De Nelli sokszor nézett titkon e magányos napokban különös gondolatok közt egy elegáns kis kartondarabkára, ami Pestről valahogy még a zsebében maradt...

...egy vizitkártyára...

Az ő maga vizitkártyájára, amit Gyula csináltatott neki, nagy diadallal hozva egyszer haza: sohasem volt azelőtt Nellinek vizitkártyája. Miskának nem jutott eszébe ilyesmi: s minek is asszonynak vizitkártya? De most itt volt a kis keménypapír, a meglepő névvel, melyet Nelli oly különös gondolatok között nézegetett, s mely csodálatos módon őt magát jelentette:

dr. Hintáss Gyuláné

Nellinek akaratlanul is Erzsi jutott eszébe a névről - mily iszonyúan összekuszál mindent az élet! „Asszonynak uránál a helye” - látszottak mondani Cenci szemei, s Nelli Miskára gondolt, holott itt volt ez a kartondarab, mely a Gyula névével nevezte őt.

Mily iszonyúan összekuszál mindent az élet! - S ó, jaj, Miska szigorú emléke, mama pattogó hangja, Jolán ideges felelete, kitaszítottság és kegyelemkenyér! - De Nelliben még égtek a komplikált tüzek, noha mind több hamu borult rájuk; s az óvatlan szavak lehelete különös villogásokat kígyóztatott meg a fátyolos parázson.

Gyula csakugyan züllésnek indult, s csakugyan különös ügyekben-bajokban kóborgott Pest városában. Ne gondolja senki, hogy talán el volt keseredve - ó, nem! Ellenkezőleg: úgy érezte, hogy új élet vár rá. Úgy érezte, hogy végre megszabadult minden bilincsetől - mert valami

iszonyú bilincs kötötte meg a sótiak között. Gyula most feltaláló volt. Egy nagy találmányon törte fejét, amelyből milliókat remélt. Remélte, hogy zsenijét most fogja igazán érvényesíteni. Egyelőre azonban nem volt pénze, s zugügyvédekésből volt kénytelen élni; majd lapszerkesztésről álmodozott. A szabadság megrészegítette, mindenre képesnek hitte magát. S ki tudja? Gyula talán csakugyan tehetség volt, s csak a viszonyok tették, a környezet, hogy tehetsége inkább bolondságnak látszott, s akadály volt, mint királyi palást s aranykorona akadály lenne a köznap emberén. De Gyula most már valahogy magában hordta a régi környezetét, s akármit tett, az magától is bolondságnak látszott. Ó, Gyula nem csüggedt azért! A kudarcokat ő nem vette észre, szent önérzet lelkesítette, s a jövő ígéretesen csillogott elébe. Porszem volt, de felpezsdült a nagy város nyüzsgő életében, mint pezsgőpor, mikor borba ejtik. Ó, a nagyváros! Nyüzsgés, élet és nők! Gyula odavaló volt, s élvezte a szabadságot, megfiatalodva s elemében; szidta Sótót, a falut, a korlátoltságot, dicsőítette az új, amerikai jellegű életet, Budapestet, s vakon röpdösve, mindenféle hálókba bonyolódott - mint egy szeles, nagy légy, akarat nélkül, nem látva és nem is emlékezve: egy nő hálójába -, melyek elég házardáknak, de kevésbé tisztességeseknek bizonyultak.

De Gádoroson mit tudtak minderről? A Sötét Szobának nem voltak ablakai, s Gyula nem adott hírt magáról; hacsak azok a titokzatos levelek, amiket Cenci néhanapján kapott, nem tartalmaztak ilyen híreket. Nelli riadtan nézte az anyja leveleit, amiket a postáslegény - a hegymester fia - mindig a saját kezébe adott át, úgyhogy Nelli még a címzést se láthatta; mert a postáslegényt is bedirigálta Cenci:

- Nekem magamnak adod, senki másnak!

Pedig ártatlan levelek voltak, Sótról jöttek az amerikai vesszők ügyében. Nelli azonban valami ismerős betűket pillantva meg egyszer egy borítékon, s izgatva tán a titkolózástól is, homályos várapozásokat fűzött ezekhez a levelekhez; úgy érezte, hogy történni akar valami: de nem történt semmi.

Egyszer azonban Nelli is levelet kapott, különös, pesti levelet, amit Cenci néni föl nem bontott ugyan, de úgy adta át Nellinek, hogy előtte kellett fölbontani; s ekkor váratlan szavak kerültek napfényre.

A levél Gyulától jött.

Gyula úgy írt, mint az „elveszett és megkerült lovag”; diadalmasan közölte a címét és nagy frázisok kíséretében; ezek a frázisok Nelli bocsánataért esdekeltek, szenvedélyes hangon és magas irodalmi stílusban; úgy tértek meg hozzá, mint valamely oltárhoz; és kincseket hozva: mert Gyula terveiről is beszélt a levél, találmányáról, pompás kilátásairól... amerikai ügynökökkel folytatott tárgyalásokról, hallatlan pénzekről, melyek vártak reá és fiára, ki azóta bizton megszületett.

„Vétkeztem maga ellen” - írta - „és megérdemeltem, hogy elhagyjon, megérdemeltem, hogy ne is gondoljon rám. De még az istenség is megbocsát a káromlóinak; s mint a szegény lovag, kiátkozva, verten, esetten, távol magától, istenségemtől, gyűjtöm az erőt, érdemet, kincset, hogy ne legyek egészen méltatlan magához! Jó istenségem elhagyott; de hiszem, hogy messziről is meghallja jajkiáltásomat: egy pillanat választ el a diadaltól, egy végső árok, melyet nem tudok átugrani, egy hajszál, melyet csak aranypenge vághat ketté...”

Az aranyhidat az árok fölé, az aranypengét a végső hajszál ellen Nellitől várta talán? Akárhogy is, Nellinek első gondolata volt a levél olvasása után, hogy pénzt küldjön neki; de hát maga is az anyja nyakán élt. Cenci pedig kemény volt, és férfiasan pattogott a „haszontalan” Gyula ellen.

- Az ilyen ember haljon éhen! Aki nem tudta megbecsülni a tisztességes foglalkozását, úri társaságát, azt én nem sajnálom! Legalább a holmid elküldhetné!

S Nelli eltűnődött, sarokba állt, mint a megszegényített gyerek. Este sokáig nézte kisfiát, s Gyulára gondolt, újra elolvasta a levelet, mind a nyolc hosszú oldalát, és sírt. Néhány nap múlva azonban váratlan dolog történt: egy másik levél érkezett ugyanazon kéztől. Ebben a levélben Gyula büszke hangot használt: nem kért többé bocsánatot. Ellenkezőleg: a hűtlenül elhagyott férj szemrehányó pózát vette föl, sőt még Miskát is emlegette, akit „szegény és örökre felejthetetlen barátomnak” s a „férfiúi Becsület mintaképének” nevezett. A szemrehányást szerelemvallomás követte; nem valami szenvedélyes, vágyó, hívó szerelem hangja, nem! csak csöndes sóhajok, méla fájdalom, líra és epedés az Eltávozott után, ami meghatotta Nelli szívét. Ez különben mind csak irodalom volt; a levél voltaképp azt a célt szolgálta, hogy Gyulát ismét fölemelje önmaga szemében. Beismerte ugyan a saját hibáit, de ezt valami különös göggel tette, mintha büszke volna a hibáira; mintha ilyen hibái csak nagyon kiváló embereknek lehetnének; amellet a pénzkérdésre hányaveti vállvonítással célzott: reményei a teljesülés útján vannak, úgy lehet tekinteni, hogy be is váltak már - dicsőség és gazdagság fogja övezni őt; de mit ér ez neki? A szív másra vágyik... (mindez azonban, mondom, csak irodalom volt). Efféle „lúdbőrzést” Gyula sohasem tudott magától megtagadni, s valószínű, hogy ez a levél nem is volt más, mint tisztára csak „lúdbőrzés”.

Néhány nap folyt le megint ezután, a késő őszi váratlan kiderült, itt volt a híres „vénesszonyok nyara”, napja besütött a Sötét Szobába; künn az udvar földje fölszikkadt már az első őszi esők után, virágok helyett lassan a levelek öltöttek piros és sárga színeket, s izgatott fecskék csapódtak a félszer eresze alá. Nelli egy reggel szokása ellenére utcai ruhába öltözködött, nagyon korán kelt, elmerülten ácsorgott a félszer vakolathullató vályogoszlopai körül, ahol Liza néni, az öreg mosónő, szennyest öblített a szapulónál; s Cenci néni hívó hangjára ideges elhatározással ment be reggelizni. Cenci nem ment ki e nap a szőlőbe, mert nem voltak munkások, s ilyenkor megengedte magának, hogy a lába fájjon.

- Hát te mért öltözködtél így ki? - szólt Nellihez. - Hova készülsz?

- Elutazom. - Nelli ott állt gyermeke bölcsőjénél; lehajolt, fölvette, karjába próbálgatta, bugyolálta.

- Nézze meg az ember! - és: - Mi jut eszedbe? - Cenci néni botjával döfölt az ajtóban.

- Elmegyek az uramhoz - szólt Nelli csöndesen, s magához szorította a babát, mire Jolán ijedten fölsikoltott, a kicsiséget féltve, nem Nellit.

- Hova gondolsz? Erre a hosszú útra, egyedül! Meghűltök! A gyerek nem állja ki!

- Elmegyek az uramhoz.

- Miskához?

A kérdés önkéntelenül jött és önkéntelenségével megdöbbsentette Nellit, Miska szemöldökét látta komoly vízióban, s a menekülés ösztöne kapta meg...

A fecskék bolond ívekben röpködtek odakünn, amilyenekről a mértan nem álmodik, s délben a vincellér már vitte is a Nelli kofferét a vasút felé. Ó! nem, nem Sótra ment! A pesti vonathoz ment! Cenci nyugodtan engedte:

- Csak menjen! Majd visszajön!

- Csak menjen! Majd visszajön! - csipogtak a fecskék; és Jolán, a nagynéni, haragosan és szomorúan ment vissza az udvaron a konyha felé, duzzogva s irigyen, hogy megfosztották a bitorolt gyermektől:

- Ó, istenem! Visszamegy ahhoz az emberhez! És megint egyedül arra a nagy útra! Sohasem utaznék vasúton egyedül.

16

Egyedül utazni, átszállni, hordárt keresni, unatkozni, tűnődni, gubbasztani egy kocsisarokban, vigécek beszélgetését hallgatni, nézni ki az unott, lankás tájra, közben egy alvó és föl-fölsíró csöppségre vigyázni és egész életünket átgondolni, idegesen rettegni föl minden lökődésnél, vasúti katasztrófákról képzelegni, félni és féltetni karjaink élő kincsét, s egyedül lenni, messze, idegen tájakon egyedül, egyedül megérkezni a nagy, nyüzsgő pályaudvarra, az óriás városba, ahol senki nem vár, valakinek, aki még az utcán is alig járt azelőtt egyedül! De Nellinek minden mindegy volt most, s mint valami égő vegyi folyamatot, érezte lelkében a gyengék elszántságát forrni, ülepedni, kérgesedni, a keserű szikkadásig...

A nyugalanság megmozdította, s a közöny és tehetetlen fásultság vitte most már...

Egy lakáscím volt az erszényében, amit megnézett százszor is, meggyőződni róla, hogy nem vesztette-e el, holott kívülről tudta már... Minden célja, minden akarata, egész élete ebbe a lakáscímbe összpontosult, mintha semmi vezető, semmi irány, semmi gondolat, semmi érdekesség nem volna ezen az egysoros, bús adresszon kívül, mintha ezzel az egy lakáscímmel adva volna számára mindaz, amit az életben tudni, tenni, akarni szükséges...

Ó, ha elfelejtené! Ó, ha elvesztené!

Az ismeretlen utcák tolongásában, a szörnyű zörgés, csörgés, láрма között szédülő fejjel tájékozódva ott állott végre egy udvaron, piszkos házmesterlakásban kérdezősködött, különös szagok és átható tekintetek között, sivár lépcsőket mászott, sötét gangon nézett szét, iszonyodva és zavartan.

A Kánya utca jutott eszébe, és szíve elszorult; most egyszerre tisztán megértette, hogy a sok millió, a nagy találmány, amiről Gyula levelében beszélt, mind csak fantázia, és örökre fantázia marad.

Szenyes üvegű ajtó állt előtte.

Még előkereste a cédulát, összehasonlította a számot, jóllehet tudta úgyis, érezte, hogy ez az, nyomasztó érzéssel, szinte valami óhatatlan szégyenkezéssel, hogy idejött.

A kocsis letette a poggyászt, s pénzére várt. Nelli sietve kifizette, és elbocsátotta.

Most magához szorítva kicsinyét - ahogy az óceán közepén tette volna, egy ingó zátonyon - a csengőhöz kapott.

A csengő különös háziisten: némely gazdánál mindig néma marad.

S az áttetsző, keskeny ujjak, mint megtört könyörgők, kopogásra görbültek a piszkos és kemény üvegen.

De senki sem felelt, s Nelli tétován állt. Gyula biztosan nincs otthon: mit tegyen? Poggyásza nem volt sok, mert semmit, de semmit, ami Miskától vagy Cencitől való, nem hozott magával: hiszen maradt mindene Gyulánál, s Gyula írta, hogy úgy őrzi holmiját, mint az ereklyét. De ami a gyereké volt, azt el kellett hozni: pedig a gyerek maga is elég poggyász Nelli karjainak.

A gyermek sírni kezdett, Nelli fáradt volt, szívesen leült volna a pakktáskájára, ha nem restelli a szomszéd lakásokból kivizsgáló idegen szemektől: mikor egyszerre egy tünetény jelent meg, föllibegve a lépcsőház felől, noha elég súlyos libegés volt, mert piaci kosár terhével jött, mint egy luftballon homokzsákokkal. Különös súlyag, egy nagy tök képében: egyébként luftballon, pille, pipacsszirmok, egy megterhelt selyemfürgeteg.

- Jézuskám! - affektált a selyemfürgeteg, míg az óriás tök egyenesen a Nelli poggyászához gurult. Kis, villogó szemek, mint bogarak a pipacsszirmok között, majdnem kirepültek oldalt Nelli felé, de a kulcs már nyikorgott a zárban. S most udvarias párbeszéd kezdődött, Nelli félénken megkérdezvén, hogy itt lakik-e Hintáss úr? és hogy itthon van-e? és hogy szabad-e várni reá, míg hazajön? Mire a luftballon dagadt, a pille verdesett, a pipacsszirmok hajlongtak: hogyne! parancsára! természetesen! s mindezt idegen akcentussal s különös gesztussal, míg a bizalmatlan bogarak, mint gunyoros glosszák, villogtak rá ellenszenves echót: csak tessék! miatta! bánom is én!

A törött kockás, piszkos függönyös üvegajtó félig nyitva már, Nelli egy lehetetlenül keskeny konyhába látott be, mikor a gyanakvó bogarak egyszerre megint a szemébe másztak:

- Mily ügyben tetszik őt keresni?

Mily ügyben? Magánügyben! Nelli pillái mögé menekült, de még így is látott egy idegen és aggasztó arcot, egy púderes és frizurás arcot, egy közönséges és éles állú arcot; amit csak az Illúzió szemei találhattak szépnek (amikkel Gyula nézett).

- Ja úgy, magánügyben - mondta utána. - Tessék csak!

Nellit naiv rémület töltötte meg: ki lehet ez a hölgy? Úgy érezte, mint aki az élet egy ismeretlen titkával áll szemközt.

- Soká jön haza? - kérdezte önkéntelen.

- Azt már igazán nem tudhatom, kedves nagysád, ...őnála ugyebár?... - felelt az idegen nő édes mosollyal, s Nellit szégyen és zavar fogta el: Gyulánál csakugyan nem lehetett tudni... Kicsoda ez a hölgy? S mi köze Gyulával? Nelli valami társadalmilag alacsonyhat érzett benne, s elfogult lett, mint mindig, ha ilyenekkel kellett beszélnie; lehetetlennek érezte a helyzetet itt az ajtó előtt, s ügyetlenül kezdett becipekedni a csomagokkal, de a kicsi megint fölsírt, amint lehajolt vele értük: úgyhogy végre is a selymes hölgy segített neki.

- Mennyi idős az édes? - kérdezte, míg letette a konyha kövére a Nelli táskáját.

Nők ritkán állják meg ezt a kérdést: de a selymes nő hangjában volt valami gyanakvó s erőltetett; az ellenszenves echók nem szűntek meg. Ez a nyájasság tüntetett, kiáltott, mintha hősies önlegyőzés volna: Nelli nem értette. Vizsla beszélgetés indult, melyben Nellié a nyúl szerepe volt.

- Nagysád, messziről tetszett jönni? - adták föl a témát a csomagok.

Nelli csak bólintott. A megbántott kíváncsiság gögruhát vett.

- Olyan messziről nem tetszett jönni, ahonnan én jöttem Budapestre. Bár ide se jöttem volna! - Levágta a tököt az asztalra; selymei meglobogtak egy sóhaj szelében. - Máshoz voltam én szokva! - mondta, rossz regények mintájára. - Másfajta emberekhez! Én külföldi nő vagyok.

Nellinek különös volt még az is, hogy valaki *nőnek* nevezze magát. Tűnődött, vajon asszony-e, leány-e? De nem szólt, mert ez a bizalmasság máris sértette. Határozatlanul állt a konyhában, karján a gyerekkel. Alig tudott benne megfordulni. Még a Kánya utcában is nagyobb konyha volt. Nelli sohasem képzelte, hogy ilyen szűk helyen főzni lehessen.

A hideg *sparherten* egy pár szennyes selyemharisnya hevert odavetve, amilyent Nelli nem hordott sohasem; a hanyag ledérség szimbóluma. Nelli a selymes hölgy selymeire nézett, s különös érzése volt: egyszerre valami kísérletesen ismerősnek rémlett ezen a nagyon is idegenszerű toaletten; de mi volt az? Nelli valósággal megtántorodott egy hihetetlen felfedezésen.

- Mért nem ül le, kedves nagysád - zengette a hősies nyájasság. - Ki tetszett fáradni; és még a gyereket is tartja. Jaj, cukros picike! Hadd puszilom! - S a selyemharisnyás bokák feszültek, az egész luftballon előrecsapódott, a Nelli arcának. Nelli azonban önkéntelen hátrahúzódott, amivel végképp megsértette az aprehenzív selyempamacst.

- Úgy? Terhére vagyok, kedves nagysád? Akkor tessék csak befáradni a szobába! - A selyemfürgeteg sziszegett, villámlott, a hősi édesség hatványaiban. - Pihenjen, *kisasszony*! Tegye csak komóttá magát a kicsikével! - S az ellenszenves echók még némán tódították: - Csak várja a Gyuláját! Elvárhatja! Éjfél! Reggel! Ilyen egy jómadár! Miattam! Csak várja! Ó, a szép nagysága! Ha derogál velem szóba állni, csak üljön egyedül!

Nelli nem figyelt a szavakra, azt sem tudta, hol van, leomlott egy székre gyerekével. Nelli boldog volt, hogy egyedül maradhat, egyedül a felfedezéssel, amely ebből állott: a külföldi nő blúza-selyme egészen ugyanaz volt, mint Nelli egy régi selyemkeszkenője, amit még Velencében vásárolt Gyula! Nellinek idő kellett, hogy e felfedezés konzekvenciáit levonja. Kálváriájából még gyötrelmes negyedórák voltak hátra: amíg az utolsó megtérés beállott.

17

Várni.

Nelli megoldó gyötrelmei a várás gyötrelmei voltak; várni egy idegen és rendetlen szobában; megnézni minden tárgyat; újra megnézni a fal színét, bútorokat, ahogy az ember a maga lakását talán nem nézi meg soha. A függöny szakadását, piszkos foltokat a tapétán, kiöntött tinta nyomát az asztalon. Várni... Míg a tapéta mintái hullámsani kezdenek, összefolynak a szemben, és olyanok lesznek, mint a selyem. Az a selyem már éppilyen pecsétetes és piszkos... várni.

Nelli előtt csupa piszkos és gyűrött selymek hullámszottak; s el kellett fordítani a szemét. A purgatórium szenvedése nagyobb tán a pokolénál: pedig ott az üdvösségre várnak. Nelli azonban szinte csak azért várt, mert már úgy volt, hogy vár, mert már leült várni; rá se bírt gondolni, mire vár voltaképp? Nelliben a végső fáradtság libegett: nem számít már semmi, csak ez a türelmetlen apróság maradjon nyugodtan!

Várni.

Kinézni az ablakon, lesni a lépéseket, vizsgálni az udvar emeletrekeszeit. Egy ajtó kinyílik szemközt, egy láda szemetet tesznek ki. Föntebb egy emelettel gyerekek lármáznak a gangon. Isten ments! Micsoda élet ez! Budapest! Nelli szemét még a gádorosi szőlőhegy szelíd gömbölyűsége fátyolozta. Milyen messze itt attól, milyen messze!

Várni.

Egy könyv feküdt ott az asztalon, egy német regény. Nelli szórakozottan lapozta föl, s borzadva csapta be: rettenetes képek voltak benne! meztelen nők! Hát itt lakna Gyula! Ó, ez a széthányt szoba bizonyosan rávall s ez a könyv is és ez a tintafolt az asztalon. A zsenialitás rendetlensége! Nelli csak iszonyodott: a zseninek nőkhöz is van joga, sok nőhöz! Nelli erőlködött, hogy ne nézzen az ágy felé... behunyta a szemét... a piszkos selymek márványoztak a tűnő sötétben.

Várni.

Ah! Talán a Gyula lépése!

Nem. Egy idegen úr halad el az ablak alatt.

Hogy bebámszkozik!

A türelmetlen csöppség fölsivít élesen, s Nelli szinte ijedten csitítja, mintha attól félne, hogy meghallja valaki. Ó, elbújni, hogy ne lásson senki, ne halljon senki, meglapulni ezzel a kicsinnyel, örökre! akárhol! Vajon mikor jön meg Gyula? talán nagyon soká! tán este! tán reggel! órákig s órákig ülhet itt, mint valamikor a Kánya utcában! Velencében!

Várni.

Hosszú, álmatlan éjjelek jutottak eszébe, és számlálni kezdett: egy, kettő, három, négy...

Húsz, huszonegy, huszonkettő... Számlálni és imádkozni szokott, régi álmatlan éjjelein. De most az a babonás érzése volt, hogy nem lehet imádkozni, mert mihelyt imádkozni kezdene, mindjárt valami rettenetesség történik. Kétségbeesetten kötötte magát a számokhoz, hogy ne csuklódjék át az imádságba. De számai mögött ott kóválygott a jajveszékelő *Miatyánk Isten*. S mintegy csúfondáros válasz arra, fölhangzott kívülről a selymes nő hangja. Megismerhetőn, noha most, hogy nem látszottak a selymek, durvábban és élesebben hangzott. Mérgét öntötte ki tán; a keskeny fal, a szimpla ajtó csak az értelmet szűrték ki a szavakból: a lárma áthatolt, újra megrikatva a Nelli kisfiát.

S ezúttal nem lehet elcsitítani... mind élesebb és hasítóbb a hangja... ó, az apjától örökölte ezt a hangot!... s Nelli úgy érzi, hogy a síró gyermek ordítása betölti a házat, az udvart, az utcát... Kétségbeesetten visított, mint a fuldokló; s Nelli maga kétségbeesett és fuldokolt vele; míg azt sem tudta, hogy üljön már székén; a gyermek toporzékolt az ölében, elnyúlt és rángatózott; Nelli elfordult az ablaktól, és kigombolta blúzáját.

A fehér mell kibuggyant, s apró, gödrös kezecskék tapadtak hozzá, mint fuldokló az édes élethez.

Ajak csucsorodott, kis lábak rugdostak.

De Nelli most a szoba felé fordulva ült... Nelli szeme már az ágyra meredt... az *ágyakra* meredt, mert a házasságnak különös paródiája fészkelte ebben az udvari lakásban. Gyula voltaképp házasságra született, azaz zsarnoknak született, s nem érezte volna jól magát, ha mámorosan ágyába térve egy fáradt nő álmát nem zavarta volna meg. Nelli helye mindenképp be volt töltve itt; noha kissé züllött s kétértelmű módon. Ösztöne tudta már ezt; de a kis kegyetlen, akinek rabja volt, szívta mellét, és még percekig székéhez kötötte.

Ezek a percek voltak-e azok? vagy már előbb történt a várakozás hosszú és sivár félórája alatt, mellyel szemben esztendőket tetszettek félórának?

A drága elixírt, sok égő forrás és kegyetlen keverés gyermekét, hideg helyre teszi az isteni Vegyész, ahol még egy utolsó tortúrán kell átmennie, egy utolsó, gyötrő üledékesen, míg salakja a törékeny edényhez tapad, s a nemes és keserű vegyületből a Megnyugvás Vize lesz.

Tiszta már és változhatatlan.

Minden emberi lélek nagy dolog, és nagy a küzdelem, míg, hiábavaló lázadozásait abbahagyva, eljut a végső megismerésig, hogy egyedül van, és egyedül is marad.

Fogj kezébe valami kicsiny állatot, macskát vagy apró kölyket, s szorítsd a fájásig, perverz óriás! A kis lény sírni fog és kapálózni; ideges harapások és a kétségbeesés visításai pattantják szét száját; kis mancsai szenvedélyesen iparkodnak tovarúgni kegyetlen kezébe; egy kavargó vihar fekszik az ölemben. Ne törődj kínjaival, szorítsd jobban és mindjobban: eljön egy pillanat, mikor egyszerre abbahagyja a védekezést, fáradt szemeit lehunyja, szája megadón görbül a test felé, nyaka lecsuklik, és álla elernyed; mi ez? Belefáradt a küzdelembe? Ó, nem, csak megismerte annak teljes céltalanságát, megismerte a maga gyengeségét, megismerte az életet, megismerte a maga kis esze szerint az Istent, az Óriást, akinek kezei közt vergődik és kapálózik ez az egész világ, minden kicsi állat egyedül; és hiába keresi egymást, mert senki sincs közel, senkihez sem lehet eljutni, mindenkinél közelebb van a rettenetes Kéz, a rettenetes Isten.

- Nem várok tovább - mondta magában Nelli, mintha azt mondaná: Nem küzdök tovább!

Nelli fölállt, és begombolkozott.

Egyszerre úgy érezte: szégyellnie kell magát, hogy eddig is várt! De már ez is mindegy volt neki, csak kijusson innen.

Ó, más asszony nem így jött volna, félve és alázatosan, eltitkolva még azt is, hogy ki ő, és micsoda jogai vannak! Ő szégyellte magát, holott neki büszkének és megvetőnek kellett volna lennie! Már ez is mindegy volt. Nem, nem, sose tudta volna *Hintássnének* nevezni magát! Most itt van, aki volt, és megy haza, vissza Gádorosra, a Cenci néni lánya.

Nem küszködik tovább.

Megy vissza a sötét szobába.

Óvatosan fölemelte kezét a kilincs felé: óvatosan, de már nem habozva; csak mintha a nesztől félne, amit az ajtónyitás okoz.

Az ajtó csikorgott.

Nelli magához szorította kicsijét, talán nála keresve az erőt, a selymes nő kérdő szeme elé lépni. A selymes nő azonban nem volt a konyhában: künn a folyosóról, a nyitott ajtón át hallatszott a hangja. Pörölt vagy pletykázott? Valami házmesternével vagy szomszéd-asszonnyal; s Nelli homályosan úgy érezte, hogy a beszéd témája ő maga. Nelli szeretett volna kiosonni észrevétlenül; de mit csináljon nehéz táskájával, amit még fölemelni sem tudott a karján fekvő gyerek miatt? Tanácstalanul állott a konyhában.

Mirevaló volna hosszan elbeszélni a Nelli útjának utolsó megaláztatását? Mikor végre is a selymes nő maga segítette le a lépcsőn poggyászával, csupa gúny és fölény, noha mézesmázos „az aranyos kicsi végett”; s elégikus tónusokkal ültette omnibuszra, az indóház felé, mert „a férfiakra bizony nem érdemes várni, kedves nagysád!” Nelli hagyta magát útba igazítani, noha szívesebben kocsin ment volna, de a selymes nő erre a lehetőségre rá se gondolt. Annál inkább faggatta Nellit, nem hagy-e üzenetet? Kétszer-háromszor is megkérdezve:

- Ne mondjam meg, hogy ki kereste?

- Nem, köszönöm, semmit! - Nelli szinte kétségbeesetten, izgatottan menekült a kíváncsiság elől, s aggódalmasan szorítva gyermekét s erszényét, az idegenbe döccenő omnibuszon, amint az apró selyemfürgeteg eltűnt az utca ógyelgő népe közt, minden célja, minden gondolata megint egyetlenegy pontba futott össze, s ennek a pontnak neve volt:

Gádoros.

18

„Gondolat” durva szó, s Nellihez talán nem is illik: ki nevezné jégnek a párát s húsnak az illatot? Nelli lelkét kissé fülledt pára s hervatag illat töltötte meg, amint már másodszor s ezúttal biztonnyal végleg s utoljára, dobogott a bús vonat ingó fülkéjében, most napos, de mégis szürke lankákon át a Sötét Szoba felé. A szó idegen volt ettől a hangulattól, s kimondva tán rémület lett volna; de így, csak sejtve a dolgok mögött inkább megnyugvást adott, mint a tompított fény a fátyol mögött: *halálérzés* volt ez; nem a halálraítéltség érzése, hanem a halottságé; de nem is csak hogy ő maga halott: halottak voltak mind, mind, Sóton, Gádoroson, s most egyszerre kísértetesen látta, hogy Gyula is halott, olyan halott, aki nem nyugszik bele a halálba, amelyben pedig nyugodni és csöndesen maradni illenék.

Nyugodni és csöndesen maradni!

Ó, szegény Nelli, ha nyugodtan és csöndesen maradhatott volna koporsójában! Talán sohasem vette volna észre a halál hidegét. A halottak is csak akkor veszik észre, hogy halottak, ha föl-ébrednek, és élni akarnak. A fölözülés eljön előbb-utóbb. De aki nyugodtan hever, s teszi azt, amit a többi halottak: nem érzi. Nelli érezte már, s most, hogy ment vissza gádorosi koporsójába, jól tudta, hogy halott, s halottak közé megy.

Nelli most egyre halottakra gondolt, míg a vonat ritmusában ringatta gyermekét, ezt a legújabb kis halálfiát, s körötte eleven és hangos vigécek diskuráltak. Apja jutott eszébe s ama tragikus eset az őszi préházban; Imre bátyját látta, tomboló fiatalságában, mely vad virtusokon át sírba kergette; majd a szegény Ákost, a Döme Ákosát, a táncteremben, a játékasztalnál és a fehér ágyban, amin keresztbefolyott a piros vér. Fajtáját érezte most Nelli: ezek voltak a régiek, a régi és elhasztalanodott erők, akiknek el kellett használnodni s pusztulni, fátum szerint. S az új stádium: Miska. Egy pillanatnyi megálló az Idők útján, leszállás, mely fölemelkedésnek érzi magát; elszakadás a Földtől, a régi ösztönöktől, elszakadás a Virtustól is, úri lemondás az uraságról, nemes úri gesztussal való vállalása egy új világnak, mely az úri erőket is gépbe fogja be; a nemes paripa csataló volt; majd, csaták múltával, céltalan és vadon ugrándozott a mezőn, árkokba zúzta magát, tüskékbe verte; halálos hajszában; most malomba fogták, ahol elsenyved; s csak mozdulatainak eleganciája különbözteti meg a robotlovaktól.

Rángatni a kötelet és kapálózni a mező felé? Ó, ezek nem valami nemes mozdulatok! Talán eltépni s elrohanni, itthagyni a taposómalmot; de egyúttal az abrakos jászlat is! Bolondos, vad lovak megteszik ezt; messze vadonba vesznek ezek, ahol számon kívül maradnak; tépve tüskétől és verve esőtől; vad párzásokban, de éhen csavarogva... Kevésbé kényes idegzetű ménnek tán kibírják; a Gyulák kibírják...

Nelli vad ösztönnel szorította magához gyermekét; de nem is erre a gyermekre gondolt, hanem inkább Imruskára: mi lesz azzal? Fog-e majd nyugodtan menni föl, föl, az aranylétrán, amelyet számárlétrának is neveznek? Ó, istenem, s még ha ő menne is, mi minden történhetik! Nem szakadhat-e le maga a létra is? nem dőlhet-e össze az egész ház, amelyhez támasztották? Nelli fölzaklatott fantáziája rémképeket idézett az ingó és homályos fülkében: régi beszélge-

tések rémlettek eszébe, Döme bácsi jóslásai, Gyula lúdbörzéseinek közelgő háborúkról, rettenetes összeomlásokról. A halottaknak is van mitől félni - és ez az Utolsó ítélet. Mi lesz, ha a föld megindul, és kidobja a biztos és kényelmes sírok lakóit? Imruska nem való az Életre, éppoly kevésbé, mint ő maga, Nelli. Ezt a kis második jövevényt, aki oly türelmetlenül visongott minduntalan karjaiban: ezt már féltetni sem tudta! Idegen vért érzett benne, nyugtalant s erőszakosat; s valami idegent érzett a jövőjében is: mire ez megnő, talán minden más lesz! Ki tudja, mi lesz addig!

Az ablakon betűzőtt a hanyatló nap, még nyári erőben, egyenest a kisfiú arcába.

Nellit most senki sem várta az állomáson; magába gubózva surrant át a kijáratnál, nem nézve se jobbra, se balra, hogy ne lássa senki; mégis gyalog ment haza az ezerszemű utcán, egy ögyelgő fiúra bízva poggyászát, noha telt volna még pénze kocsira is abból, amit anyjától kért az útra, gondolva, hogy utoljára szorul rá. De most egyszerre tudatára ébredt, hogy nyakán fog élni, amíg él. Gyámoltalanul s mint megtört szökevény, hiábavaló lázadozások után, lépett be az anyai házba, s elfúlt hangon szólította hűgát, akit a folyosón elötalált.

- Mama künn van az udvaron - felelte Jolán. - Diót vernek.

Vénlányos szeméremmel tartózkodott minden kérdéstől, mint egy gyermek, aki tudja valamiről, hogy „nem neki való”.

De, amint mentek a hátsó udvar felé, hol a diófa volt, Nelli valami férfihangot hallott.

- Ki van itt?

- Jozsó érkezett meg a reggeli vonattal.

Nelli elfogultan lépett előre, mivel már nem futhatott vissza. De Cenci nem mutatott meglepetést, amikor meglátta, s nem is érdeklődött az útja iránt.

- Hát megjöttél? Tartsd a kosarat! - Ennyi volt az egész. Jozsó is, aki megtellett, megembere-sedett, úgy üdvözölte hűgát, mintha csak tegnap váltak volna el, ami legkényelmesebb megoldás volt, kivált egy szigorú anya előtt. Jozsót egyébiránt egészen különös szempontból érdekelte a Nelli hazaérkezése: a diók elosztásának szempontjából. Jozsóban megvolt ez: már pesti jogász korában is féltékenyen örködött a maga járandóságán, s hogy ház és szőlő minden gyümölcséből megkapja a részét; amit hónapos szobájában hangos diákösszejöveleteken fogyasztott el a kollégákkal. De most éppen valami különös volt kicsinykedésében, mellyel a diót kimérte, s kihívta Jolán idegességét: aki viszont a jövőndő ünnepek diós patkóit s álmodott ozsonnák diós tortáit féltette.

- Minek egy férfinak a dió?

De alig mondta ki, egyszerre gyanús lett neki a dolog, mert hátha házasodni készül a Jozsó, amiben volt is valami: s ez a gondolat még jobban elkeserítette.

- A lányok dolgoznak, és a fiúk visznek el mindent! Igaz is!

Cenci bölcsen nem szólt a vitába, hagyva az elosztást a férfi jogának, ki különben is legidő-sebb volt. Cenci dirigálta a cselédet a dióverővel, hogy egyetlen ág se maradjon ki. Cenci dolga csak a gyűjtés volt. Nelli pedig - a Jolán új kétségbeesésére, mert hisz szövetségese-k voltak, Nelli része is a Jolán konyhájába menvén -, Nelli meghátrált a vita elöl, s azzal az ürüggyel, hogy gyermeke után néz, visszaszaladt a szobába, sírva borulni le a díványra. Már este volt.

Künn a diók zajjal pottyantak a földre, amint verte a nagy pózna az ágakat.

A BOLDOG GYERMEKKOR

1

Az ókori pedagógusok szerelmesek voltak, s a pedagógia lényegében van valami a szerelemből, mely élvez s termékenyít. Az ember nem született magányosságra; s ami az asszony testének a tükör, az talán a férfilelek számára egy másik lélek, melybe magát vetítheti: örök narcisszizmus. „Létezik-e, amit senki sem lát?” - kérdezték olykor a filozófusok; s Miskának is mintha léte szakadt volna, mikor elhagyták a Feleség ájtatos szemei, melyek a legjobb tükrök és kísérők. Látásaink s gondolataink elhalnak magukban, s kivált bizonyos X-eken túl csak a visszaverődés lobbanthatja ki őket valami halálos fakultságból. Miska most kétségbeesett bölcsességgel új tükröket csiszolt, melyek azonban még fátyolosak voltak, mint a veréb-fióka szemei: inkább csak színes fényt, mint határozott formákat mutatva, mintegy leragadt szemhéjakon át. Miska addig nézett e rejtett fátyolú fiókszemekbe, míg zavar fogta el. Bizonyos, hogy a színes fényben máris titkok úsztak. Miska nem mert e titkok után fürkészni: ajkát lezárta a maga titka, mely inkább önmaga előtt volt tilos, mint másoknak.

Miska és fiacskája közt titkos zavar és feszély volt; amit Miska apai fölényvel igyekezett palástolni, még jobban távolítva evvel magától gyermekét. Az apai fölény legérzékenyebben este nyilvánult, vacsora után, a félbeli borosüveg s férfias ízléshez illő illatú sajt mellett, mikor künn a kertben rejtelmes árnyékok teregették be a lombok aljait, innen-onnan különös neszek hallatszottak, s a petróleumlámpa kiszűrődő fényét fakult rongyokban kapkodták el a meg-megrángó ijedt akácok.

- Hozd el a pipámat! - szólt ilyenkor Miska.

A pipatórium benn állt a vizitszobában, amit most alig használtak: a zongora és a piros plüssgarnitúra közt, a halk sötétségben. A sötétség rémekkel volt tele; Imruska remegett a rémektől, s épp azért volt ő az, akinek naponta ki kellett onnan hoznia a pipát: mint ahogy Rárónak kellett neveznie hintalovát, mert nehezen mondta ki az *r*-et. Ez Miska nevelési elve volt: hámmoz törni a csikót. Miska, mint elfogult kocsis, kényszerült megfeszíteni a gyeplőt, hogy meg ne érződjön keze remegése. Imrus pedig, szegény kis katona, kit a zord hadvezér rettegett pontra küld, szívdobogva ment harcba az árnyakkal.

A nagy szobán át tapogatózva kellett keresni az utat; az álló „kleiderstock”, mint egy sötét óriás ijesztve meredt a sarokban; egy-egy nomád szék váratlan helyből orv ütéssel támadt az óvatlan térdre; a zongora, anyi zongorája, csak sejtve aludt, mint titokzatos állat az őserdőben; pihegve a csöndben, mint régi dallamok szelleme; a szem kábult a feketeségtől; a kis test borzongott; az előrenyúló kéz minden pillanatban újra elkészült, hogy valami rémbe ütközik.

A rövid pár lépés örök időkbe tellett.

S mintha mázsák szakadtak volna le melléről, mikor végre hirtelen kapással a jól ismert pipák tajtékfejeit érték ujjai. Milyen jól tudták már, melyikhez kell nyúlni! Lázasan mozdulattal rántották ki meglazult bádognyaklójából, s aztán uzsgy! semmire sem nézve, mindenbe beütközve, széket földöntve és ajtót becsapva egy-két ugrással vissza a megmentő világosságba! Ezt az idegfeszültséget nem lehetett tovább kibírni.

Ám apjához érve elcsitultan, de még hangos szívvel szégyenkezett a székbajért és ajtócsapásért, elismerte oktalanságát, s nem mert egy szóval sem ellenkezni, mikor másnap újra

kiküldetett a veszélyes útra. Mit is lehetett volna mondania? Mitől félt voltaképp? Semmitől. Semmitől a világon, amit meg tudott volna nevezni. És mégis ebben a nagy, zongorás és még most is anyiszagú szobában rettenetes volt a sötétség. Még gondolni is iszonyú volt rá. Sehol, sehol nem volt olyan ijesztő az éjszaka, mint ebben a szobában. De hogy micsoda rémek voltak benne, azt ő maga sem tudta, s arról nem is volt talán szabad beszélni senkinek, de legislegkevésbé apinak. Nem, apinak igazán nem volt szabad erről beszélni.

S Miska érezte a fiúcska hallgatását, mint egy másfajta sötétséget, mely viszont az ő elhagyott szívét rettentette. Miska különös remegéseket és idegenségeket érzett gyermekében, s már fölriadt benne a csüggesztő felfedezés: hogy hiába kérdi.

- Mitől félsz?

- Semmitől.

Miska hiába álmodott a közvetlen, gyermeki lélekről, ki az ő lelkének tiszta tükre lenne. A tükröt homály futotta be, s Miska néha úgy találta, mintha éppen a leglényegesebb helyeken volnának a foltok. S Miska kegyetlenül újra meg újra elküldte a pipáért, remélve, hogy a rémekkel való küzdelemben megtisztul és kiragyog számára a kis lélek. De csak jobban gyötrődött, s elborult.

2

Jókedv növényzete s a gyermeki önkéntelenség friss virágai csak napsugaras ég alatt hajtanak ki; de a szavak emeletei s mindaz, amit a Tudat emel, épülnek tovább a borúban is. Így épült Imruska tudománya, váratlan gyorsasággal, a méla talajon, melyet nem vert föl a kiskorú huncutság flórája; s ezeken az emeleteken mégiscsak találkoztak apival, aki boldog volt, ha egy-egy új téglát rakhatott a friss épületre.

A tükör felragyogott ilyenkor, s a gyermek egészen övé lett. Imrusnak nem voltak pajtásai; az egész élet sokkal komolyabbnak és rémesebbnek tűnt föl előtte, hogysem csínyek és tréfák érdekelték volna; még a játék is komoly próba volt, hol szégyen és bukás les lehetett; s Imrus annyira félt az ügyetlenségtől, hogy csupa félelmében ügyetlenné vált. Mindez Miska malmára hajtotta a vizet, s Miska örült is neki, noha világért sem vallotta volna be ezt az örömét, akár még önmaga előtt sem; ellenkezőleg, azt hangoztatta, hogy életvidám, pajkos, pajtáskodó kis huncutnak szeretné látni fiát. *Mens sana in corpore sano.*¹⁹ Szaladj, ugrálj, mint a többi gyerekek! Én a te korodban első voltam a langamétában.

Imrus azonban labda helyett a latin szót kapta el: mert, megelőzve a diákiskolát, már egész sereg diákmondás és -vers ugrált friss eszébe, s gyűjtötte őket, mint ritka pillangókat. A latin nyelv, kétségkívül nagyoknak való és férfias tudomány, izgatta fantáziáját. Imrus, kis mizogin, már különbséget tett a nemek között, határozottan a férfitárhoz állva, mert minden női dologból ellenséges és zavaró rejtelem áradt. Hintásséknál mind elfogultabb lett, ijedt, apró vendég, Erzsi hisztérikus pátosza, Gitta imponáló s mindenbe beavatott okossága s a kis Noémi vihogó szépsége közt. A kislányoktól valósággal félt már, megrezzent, ha meglátta őket az udvaron, amint Döme bácsihoz szaladtak át valami üzenettel, s nem tudott kihozni előttük egy szót sem. Egyre nehezebben volt rábírható, hogy Erzsiékhez menjen, noha olykor nem tudott mit tenni idejével, nem tudott mit tenni mohó lelkével, mely falta volna a világot, s

¹⁹ *Mens sana in corpore sano* - Ép testben ép lélek.

már fölélte magában azt a kis törmeléket, ami a világból eddig hozzájutott. A neki való könyveket, amint kapta, azonnal fölfalta; Vivi dada meséit kívülről tudta már; s unta és lenézte; Döme bácsitól sem hallhatott több újat; fogékony esze mindent előszörre megragadott és magáévá tett; az ismétlést utálta az iskolában is. Mivel tölthette hát szabad idejét, ha apja éppen nem ért rá vele foglalkozni? Kártyákat rakott ki a padlóra, vagy a Miska könyvei közt kutatót, elnézve egy-egy visszataszító ábrát a német Lombrosóban, valami torz és durva emberarcot vagy az *Osztrák-Magyar Monarchia* című mű illusztrációit.

- Mit csinálsz?

- Unatkozom.

- Miért nem mégy át Hintássékhoz? - kérdezte Miska olykor, Erzsi némely szemrehányó célzásaira emlékezve: mert a patetikus hisztéria nem riadt vissza az oktalan gyanútól, hogy Miska maga tiltja el tőle gyermekét. - Menj át Hintássékhoz!

- Mit mondjak, ha kérdik, hogy mért jöttem? - kérdezte Imruska.

- Nem kérdi azt tetőled senki se.

- De hátha mégis kérdenék, mit mondjak?

Mit mondjon? Imrusnak már ürügy és ok kellett, hogy egy lépést is tehessen másvalakik felé, még ha a szomszédban laktak is. Visszavonhatatlanul magányos volt már ő, távol azoktól, akik őt szerették, s még távolabb szívében magától a szeretettől. Noha csupa nagy szeretetről s önfeláldozásról álmodozott, igazában nem szeretett senkit: csak talán azt a két gyermeket, fiút és leányt, akit egyszer, régen látott a cirkuszban, akiket az anyjuk késsel dobált körül; azokat még most sem feledte el! Igaz, hogy azóta nagyon megváltoztak, s amint folyt az év és az újabb év, különösen kezdtek hasonlítani mind a ketten, fiú s lány egyformán, Hintáss Noémihez; csak hogy egy egészen másforma, nem olyan vihogó, hanem komoly Noémihez: az igazi Noémit nem szerette Imruska, ki nem állhatta. De ezt a két cirkuszi gyereket nagyon szerette, és még most is fél éjszakákon át meséket szőtt róluk, hogy feláldozza magát, és meghal érettük, mint Szécsi Dezső tette királyáért. Máskor meg robinsoni történeteket képzelt el: hogy egy puszta szigetre vetődnek ki hárman, s ott kell küzdeniök a vadakkal. Ezek a magányos képzelgések voltak az ő igazi élete, melyet Miska nem is sejtett, noha oly tűnődve vizsgálta fia nagy szemeit, s titkos remegéssel kérdezte sokszor önmagától: micsoda gondolat lehet e szemek mögött, amit a kisfiú nem ötle tanult, nem ötle kapott?

3

Döme bácsi sokat betegeskedett az időben; nyáron Harkányba ment, ahol Cencivel szokott találkozni, két öreg köszvényes. Döme lakása ilyenkor egészen a vén Bábira maradt, ki most kitombolhatta takarító ösztöneit: a nyitott ajtókon, ablakokon porfelhők áradtak ki a sugaras délelőttbe, szőnyegek és bunda messze pufogtak a porolófától, s Imruska belopózkodva a széthányt szobákba, szabadon turkálhatott az öregúr kisszámú könyvei s csodálatos, avult holmijai között. Az emeleti helyiségben, a mindig üresen álló nagy szobában, amely valaha az Ákosé volt, heverték most azok a limlomok, amik hazakerültek az eladott szőlőből: ott volt a vadászkürt, a patrontartó öv, a nagy bőrkamásnik, a lapos pohár és a földbe szúrható botban végződő vadászszék; Imrus felszerelte magát mindezekkel, a patrontáskát napraforgómaggal rakta tele, ez volt a robinsoni provízió; s vállára vette flóbertpuskáját, amit szintén Döme bácsitól kapott ajándékba, azzal az ígérettel, hogy ha nagyobb lesz, töltenyt is kap hozzá; noha

erre ő nem is igen vágyott, mert semmi kedve sem volt verebekre lövöldözni. A Flóbert pusztán szimbólum volt neki; a Fegyver szimbóluma; nem támadó, hanem védő fegyveré; s nem is ártatlan vadak, hanem az egész ellenséges Világ ellen, melynek közepén már, szegény kis Robinson, mint gyöngye szigeten remegett.

Bábi asztalt és székeket egymás tetejére rakott ki az udvaron, hogy ne legyenek útjában a takarításnál; a fölborított asztal lábai mint különös árbocok meredtek e rögtönzött emelvény tetején; Imrus kihúzta már-már kinőtt kiságya létrácskáit, s hozzátámasztotta kiszámított hajlásokban és lejtésekben e fantasztikus, véletlen, szárazföldi hajó deszkáihoz; mert az egymásra rakott bútorok halmából óceánjáró hajó lett már, e világ óceánján, ahova a kis Robinson föltelepedett puskájával, a csípőig érő nagy kamásnikban, kürtjével, késével, napraforgómagjaival és egy könyvvel, helyet foglalva valamely szellőztetni odatett vánkoston, mint puha és kényelmes árbockosárban, kalandos könyvét olvasni s ábrándozni a hősi gyermekekről, akiket egyszer a cirkuszban látott...

Döme ezalatt Harkányban várta Cencit, aki a jövő hét valamely napjára jelezte érkezését; s csakugyan egy délután kocsi fordult be a primitív *Kurhaus* elé, ahol már a délutáni muzsika szólt; a kocsi széles sárnyomot hagyott a kavicsokon, s Döme messziről látta - mert épp sétáját tette a „parkban” -, hogyan száll ki Cenci nagy keszkenőjében, hogyan adja le a kocsis a pin-cetokot, s hogyan kászálódik ki a kocsi belsejéből egy fiatalabb s világosabb ruhába öltözött nőalak, akinek láttára megdobbant a vén szív, Nellit vélve egy pillanatig. De nem Nelli volt, csak Jolán, aki nem bírta már otthon szürke élete elégedetlenségét; rosszkedve, panasza nem akartak szünni. Agyondolgozta fiatalságát a szőlőben; de most (kilencvenötöt írtak ekkor) az amerikai vesszők már termést ígértek, a munka egy kis lélegzést engedett, s mamát úgylis el kell kísérni valakinek! Nelli már Itáliát is látta, és ő még Harkányt sem!

Cenci okosan elhozta magával, Nellire hagyva a házat és szőlőt, hol e két hét alatt semmi különösebb tennivaló nem volt. Nelli maga maradt a nagy házban, kávé ivott ebéd helyett, korán feküdt, nappal is félősen bezárta a kaput, gyermekét gondozta, s türelemmel hallgatta Liza néni végérhetetlen családi történeteit, aki Cenci bizalmas asszonya volt, templomba járó öreg parasztasszony, egy régi vincellér özvegye, megszokott segítség a háznál, s akit Cenci e magányos napokra lánya mellé rendelt. Nelli, noha búsan és remegve, inkább maradt volna teljesen egyedül is, hogysem Harkányba menjen vagy akárhova.

De kivált Harkányba, ahol Döme várt Cenciékre, s hogy megérkeztek, oly morcan járt a két nő oldalán, mintha inkább azt a harmadikat várta volna, aki nem jött. Döme unta a délutáni sétahangversenyt, unta a pajtaszínkör népszínmű-előadásait, a *Felhő Klári*-t és a *Náni*-t, amit Jolán kedvéért meg kellett nézni rossz szemének. Döme, igazában a pénzt is sajnálta, agg ösztönrel rágott meg minden krajcárt, bort sem ivott, csupán az ebédnél, drága is volt, rossz is, s Döme alig várta már, hogy otthon heverjen, délutáni kanapéján, a széken álló kifogyhatatlan flaska mellett: mert eladott szőlője borából őrzött még annyit, ami egy alkonyodó életre elég.

Az idő rosszra fordult, s Döme örült az ürügynek, hogy hazamehet. Kocsin ment, noha Sót és Harkány között járt már a vicinális; de Döme nem szerette a vasutat, ahol akárki beülhet a kupéjába, s barátja ámbár a haladásnak és demokráciának, úgy gondolta: nem ilyen öregembernek való az már, mint ő. De mi való az öregembernek? Neki a szél is árt, s a kocsi szele veszélyesebb a vonatfülkék léghuzamánál. Döme betegen ért haza, ahol Erzsi fogadta, mint hű s féltékeny rokon: azonnal ágyba fektette, s megparancsolta Bábinak, hogy senkit se eresszen be hozzá, mert ilyen öreg úrnál már veszélyes lehet az influenza. Miska helyeselte ezt az intézkedést, fiacskájára való tekintettel is, akit féltett sorstól, betegségtől, s minden percét titkon úgy irigyelte, mint kincsét a fukar. Miska az érzelmek embere volt; Erzsi nagyobbra

nézett, s valódi hősiességgel ápolta bácsiját, nem törődve azzal, hogy lánykáihoz viheti haza az influenza bacilusait. Erzsi számítón és Miska remegőn: ki hitte volna ezt? De az Élet drámája folyton cseréli a szerepeket.

4

Döme, szívós öreg, kiheverte az influenzát, de régi egészsége nem állt helyre. Ősszel és a tél folyamán folyvást visszaesett, ágyat őrzött hosszú heteken át, sötét félálomban s szinte gondolatlan, megadva magát az Erzsi hatalmának. Imruska így mindig ritkábban jelent meg fölolvastól gyanánt. Miska nem ajánlotta föl, hogy beküldi, s Döme nem kérte: érezte talán, hogy féltik ijesztő köhögésétől, tán féltette maga is, de talán csak éppen semmi kívánsága nem volt ilyenkor, nem volt kíváncsi az újságra sem, nem akart hallani a mai dolgokról, legfeljebb a régieken tűnődni vagy aludni vagy várni, míg Bábi behozza a teát vagy a vörös borba mártani való piskótát vagy a párolt almát...

Erzsi mint önfeláldozó ápolónő, hangos pózban járt-kelt a beteg körül, inkább zavart csinálva, mint hasznót, de élénken beidegezve mindenkibe elmaradhatatlanságát.

Így maradt Imruska egészen Miskára, a hosszú téli délutánokon át, míg *Az Én Újságom*-at vagy Schmidt Kristóf és Hoffmann Frigyes ifjúsági iratait olvasta, folytonos kérdésekkel ostromolva az akták fölött pipáló apát. Miska orgiákat üzött a latin szavak korai földézésében: ó, a drága, hűvös latin szavak! melyeken sohasem égeti meg magát a lélek! Ezek a szavak nem feszélyezték sem őt, sem gyermekét; ez a halott nyelv, melyet egyikük sem értett - mert rég volt az idő, mikor Miska diák leveleket kapott hazulról a konviktusba: *Dilecte Fili mi Michael!*²⁰ - közelebb tudta hozni őket, mint az anyák élő, meleg magyar szava. Élő és meleg szó éppoly nehezen hangzott el apa és fiú közt, mint az anya neve; s Miska néha ezt a hiányzó nevet okolta mindenért. Miska szomorúan és tehetetlenül gondolt erre; mert emberi szíve és lojalitása nem engedte, hogy a gyermeket teljesen megtagadja anyjától, s engedelmeivel Imrus minden nyáron egyszer Gádoros vendége volt. Most is, Cenci és Jolán, kik eredeti tervükhöz ragaszkodva valamivel tovább maradtak Harkányban, mint Döme, hazamenet Sónak fordulván a beteg látogatására, egyúttal magukkal vitték a fiúcskát is. Miska tűnődve vizsgálta gyermeke szemeit e távollétek után, de sohasem kérdezte őt anyja felől, s Imrus is hallgatott. Ha Miska jelen lehetett volna anya és fiú találkozásán, bizonyos csodálkozva nyugodott volna meg: mert ez a találkozás egészen a konvenció jegyében folyt le, mintha csak szokásból csókolnák meg egymást. Nelli minden szava feszélyezett volt; s szinte nem is bánta, ha Imrus csak az étkezéseknél került szeme elé. Imrust jobban érdekelte Szécsi Dezső vagy a szőlőbeli rókalyuk, mint anyja szava. Anya és fiú együttléte úgyszólván csak teóriában létezett.

Miska nem tudta ezt, s hiába erőltette fantáziáját amaz együttlétet elképzelni.

- Mit csináltál egész nap? - kérdezte.
- Olvastam.
- Volt olvasnivalód?
- A Rácz nagyapától maradt könyvek közt kerestem.

²⁰ *Dilecte Fili...* - Kedves Fiam, Mihály!

Miska ismerte ezeket a könyveket, a Szent István Társulat régi kiadványait; ódon, komoly, tanulságos könyvek, ahol még az *a*-k után és az *s*-ek előtt hiányjelek voltak; Miska csodálkozott: mit találhatott azok közt magának Imruska?

- Azért mentél falura, hogy egész nap olvass?

- A szőlőben is voltam.

A feleletek zárkóztak és elfogultak voltak, s Miska inkább a hűvös latin szavakhoz menekült, latin poéták szavaihoz, akik a boldog mezei életet s vidor sétákat dicsérték valaha: amikre ennek a könyvek közt molykodó fiúcskának annyira szüksége volt:

*Inter umbrosos licet ire saltus...*²¹

5

Inter umbrosos saltus - az árnyas erdők közt - lassanként mind ritkább lett az árny, noha a napfény csitult és halványult; a tépett függöny lefeküdt a földre szőnyegnek; de Miska fáradhatatlanul taposta fiacskájával ezt a szőnyeget, többit járva Sót hegyeit, mint valaha, s talán nemcsak éppen a séta kedvéért. A latin szavak készlete véges volt - már amennyit Miska adni s Imrus bevenni tudott, mert megkapta a csengés, de a grammatika ködbe borult. Szavak helyett látást adni a szenzációéhes kis léleknek: ez a vágy vezette az apai lépteket a vörös lombos erdőn; mert adni kellett, mindig s újra adni, hogy rajta csüggjön, övé legyen, belőle szívja az életet!

Együtt látni: van-e kielégítőbb egyesülés? Miska gyermekének friss szemével nézte a világot, s fölfedezte, mintha még sose látta volna; mást látott, mint eddig; a vörös lombos erdő helyet kért aktái közt.

De jött az ősz és tél; a tarka szőnyeget sár és hó fedte be; s Miska a jégpályára vitte gyermekét, noha ő sem korcsolyázott, s Imruska sem mutatott nagy merszet e sportra; vagy egy-egy Sótára tévedt koncertre vitte, amit a nehéz hallású fiúcska kellő áhítattal hallgatott végig; vagy jobb híjában az új gőzfürdő is elég látványosság volt. Miska csöndesen élt; társaságba ment; s a kártyában is áttért a hazard tarokkról a komolyabb *whist*-re, melynek már neve is csöndet jelent. Egy idősebb bíró, egy nyugalmazott ezredes és Zsinkó bácsi, köztisztületben álló öreg kanonok, voltak rendes partnerei, csupa asszonytalan vének, s a játék föl váltva, hol egyik, hol másik lakásán folyt. Döme nem tette lábát e pecsovics társaságba: de Miska otthon érezte magát a szótlan öregek közt, s Imrus halálos komolysággal kibicelt. Miska maga is az öregebb bírákhoz tartozott már: komoly és tekintélyes férfiú, becsült és lehiggadt. Miska a munka embere volt, nem óhajtott szerepelni, távol állt mindenféle ügytől és mozgalomtól. Távol állt a politikától is, mely ezekben az években csiklandós helyéhez nyúlt az Életnek: nők dolgához és zsidók dolgához. Hímen láncai lazultak; *debuisset pridem*²² - gondolhatta Miska; de már az utcán zengett a *Zsidólány szívem!* Wekerle kora volt ez, s a polgári házasság izgatta a kedélyeket. A liberalizmus utolsó lépéseit tette, hogy eggyéolvassza a nemzetet: s az érc sistergett, habzott, mint amelyhez idegen fémeket forrasztanak. Sóton katolikus kör alakult, melynek elnöke Miska egyik új bírótársa lett, s tagjai közé állt Wintersberg báró, s még Gözsy Pepi is a

²¹ *Inter umbrosos...* - Lehet bolyongani az árnyas erdőben.

²² *debuisset pridem* - régen kellett volna.

vármegyétől, noha az alispán csóválta rá a fejét. De ki vette komolyan ezeket a kántor-famíliákból eredt reakciós szamarakat, akik klerikális bárókhoz dörzsölöztek? ezeket a lump Gözsy Pepiket, akik antiszemiták lettek, miután birtokaikat zsidóknak adták el? Miska liberalizmusa megingathatatlan volt; s ebben még Döme bácsi is együttértett a kormány emberével, híven a Kossuth és Garibaldi szelleméhez: mert a papság mindig a Sötétség Hatalma, s ember és ember között nincs különbség, csak becsületes s jó hazafi legyen! Ez volt az állam elve ez időben, s minden komoly ember ezt vallotta. Még a papok közt is csak fiatal hecckáplánok reménykedtek reakciós mozgalmaikban: Zsinkó bácsi tovább frekventálta a Miskáék pecsovics *whist*-jeit, s konyhájában tovább főzték az ebédet húsz jó tanuló, szegény diáknak, akik közt zsidók is voltak. Miska nyugodtan whistezhetett: liberalizmusa uralkodó hitvallás volt; az állam elve szilárdan állt, mint maga az állam is, erős masinaként, visszatarthatatlanul haladva fölvilágosodott korunk szellemében. S mégis, nyugodtan whistezett-e Miska? Milyen masina az, melynek kerekei fájni tudnak, és összeroppantják egymást, fájva és fájatva? Miska olyan volt, mint a csorbult kerék, mely mindig megzökken egy ponton: bizonyos táblai és kúriai ítélet aggasztotta. Hol volt a pontos gépkerék felejtő öntudata? Miska nem feledte el a szegény „gázolt sorsot”, aki ott vonaglott előtte a törvény deszkáin: noha ama fensőbb ítélet csakugyan elvágta a hóhér kötelét, megelégedvén az „éltfogytiglani” fegyházzal. De ez az ítélet, melyet nem mert remélni, új gond lett Miskának: mert mi okozta a váratlan enyhiséget? A tábla bizannyal nem látta az esetet oly tisztának, mint ő, mikor a végzetes szót kimondta: kétely lehetett itt... A vádlott kétségbeesetten tagadott a végső pontokon; s mind e tények mögött bevallatlanul Gyulának néhány szava izgatta Miskát, amiket akkor mondott, mikor elváltak a zöld kapu előtt, utolsó, különös látogatása után.

- Az emberi léleknek csodálatos rejtélyei vannak... Ez az oka minden bírói tévedésnek... Imádkozz értem, és ne ítéld el senkit... - Ezek a szavak benn maradtak Miskában, noha sokkal jobban ismerte Gyulát, hogysem egy pillanatra is komolyan vette volna őket. - Lehet, hogy gyilkos vagyok - mondta Gyula, amit Miska egy pillanatig se hitt: de az emberi hit szerkezete nagyon komplikált. Miska gondolni sem akart ezekre a számárságokra, amiket Gyula szeretett mondani: de mennél inkább nem akart rájuk gondolni, valahogy annál elfogultabbnak érezte magát mindennel szemben, aminek Gyulához köze volt, s annál ijedtebben kérdezte magától: szabad volt-e neki ezzel az elfogult és ingó lélekkel élet és halál fölött ítélni? Hátha ez az elfogultság s a vágy, hogy mindenáron bűnöst találjon Gyula helyett, bezárta a szemét az igazi tényállással szemben, melyet talán senki sem látott meg, mely egészen más volt... Ó, az a deszkán vergődő, reménytelen, vad, makacs tagadás! Miska híres bírói tévedések rémeseteire emlékezett, amilyenek nálunk is kiderültek párszor: a Köteles Mihály esete, aki kilenc évig szenvedett ártatlanul a fegyházban: a Drakulits-, a Korhammer-eset. S elgondolni, hogy meghalhat a fegyházban, mint ahogy kis híja, hogy a halálos ítéletet, az ő ítéletét nem hajtották végre rajta! Miska gyötrődve olvasta ez idő tájt *A halálraítélt utolsó napjai* című könyvet Hugo Victortól: mert ez a cím, az Hugo Victor nagy nevével, magára vonta figyelmét a sóti könyvtáros ócska regényekkel telt kirakatában, s megvette a könyvet, noha nem szokott szépirodalmat olvasni.

Ezek a gondolatok úgy hatalmukba kerítették Miskát, hogy szinte már híres józansága volt veszélyben. Nemegyszer azon kapta magát, hogy a pör revíziójáról gondolkodik: kérvények és lépések indokolásáról ez irányban; bolondos tervezgetés, egyedül a Gyula komolytalan szavai alapján! Miska különös szégyent érzett önmaga előtt ezeken a hozzá nem méltó gondolatbeli ellovaglásokon; mégis, nehéz volt már magányát ellenőriznie: lelkében valami betegség furkált. Miska nem tudta, hogy e kízó lob góca nem is annak az ítéletnek megdagadt emléke körül van, amely minduntalan kísértette: a baj mélyebben fészkelte, olyan helyen, ahova nem mert tekinteni, s amelynek rémeihez képest a Bíró minden hivatásos kételye és furdalása már

jótekmény és üdítő feledés. Régi papok és modern orvosok beszélnek a férfiszív ily rejtekeiről, ahol ott guggol titokban és szégyenelve a *Mulier Damnatrix*,²³ egy asszony vagy száz asszony vagy csak éppen az Örök Asszonyi - de nem mint ideál, inkább mint az a láthatatlan kis szennycsomó a bőr alatt, ami a gyulladást okozza.

Melyik orvos vagy pap mert volna erre tapintani? Miska bevallhatatlan és bolondos furdalásai alatt egy mélyebb furdalás lappangott; egy még bevallhatatlanabb, bár sokkal kevésbé bolondos skrupulus. Bírói tévedés helyett inkább emberi mulasztás fájt föl itt; mert hisz az ítélő igazságos, sőt kegyes volt; de micsoda igazság és kegyesség hozhatja már helyre az emberi és férfiúi mulasztásokat, az elmulasztott szerelmet, mely orvosok és költők szerint is elmulasztott életet jelent; ó! azt a rettenetes hátralékot, amely fölgülemlett egy hosszú életben, egy szürke házasságban, honnan kifejlődött az, amiről ifjak és öregek álmodnak? Miska hajába már ősz tincsek vegyültek, s mintha súlyokat raksz tenyeredre, eleinte meg sem érzed terhe növekvését, később már grammok is kilóknak tetszenek: úgy érezte ő is a heteket éveknek. Miska öregedett, már-már elviselhetetlen teherrel; s egyetlen menekvése volt átszökni fia könnyebb életébe. Miska új szemekért epedett, mint aki új szemüvegért eped: mert a régít könny, piszok és késő bánat fátyolozta. Miska öregedett, de nem a jól felhasznált élet nyugalmaival; a folyton nehezedő hetek súlya alatt szomjazott, mint a tehervivő ember; s az Imruska szemeiből sóvárogta inni a világot, mint tiszta poharakból. Miska alig várta az új tavaszt, amely a magyar Millennium tavasza volt; ezen a tavaszon végezte Imrus a negyedik elemi. Jövőre latin diák!

- Ha jó lesz a bizonyítványod, fölviszlek az ezredéves kiállításra! - mondta Miska. De ez az ígéret elsősorban mégsem Imrusnak szólt, noha a kisfiú csak úgy lihegett a nagy szenzáció, az új látnivalók felé.

Az ígéret elsősorban magának Miskának szólt, akit már hónapokkal előre éltetett ennek az egy pesti hétnek a reménye: mikor kiszakadva megrekedt életéből, önmagát feledve szürcsölheti az ezeréves haza nagyságát egy lelkes kisgyermek lelkén keresztül, aki az ő fia - és Nellié.

6

Az Emlék különös kincstár, mely néha a gyémántot dobja ki, és a szemetet gyűjti. Mi maradt meg apa és fiú pesti napjaiból a strapa és halálos fáradtság emlékein kívül, mely a vidéki kényelemhez szokott bíró urat s a gyenge idegzetű gyermeket teljesen hatalmába kerítette? Miska eltompultan és kimerülve vezette fiát a zajos tömeg közt, nem akarva bevallani a pipa és fotel hazahúzó nosztalgiját, nem akarva bevallani csalódását, s makacsul ragaszkodva előre megállapított programjához, minden fáradtság dacára, mert pénz és idő kevés volt, s mert nagy alkalom ez, melyért ezer évig kéne várni: egész életre szóló büszke emlék egy kis magyarnak!

- Szép? - kérdezte Imrustól minden új látvány előtt; csüggedhetetlenül szomjazva a lelkesedésnek egy csillámszerű fényét a tág, intim, gyermeki szemekből, melyek, mint a Nelli egészen hasonló szemei hajdan, különös távolságból néztek a világra.

²³ *Mulier Damnatrix* - az ítéletet kimondó Asszony.

- Elég szép! - felelte a kisfiú változatlanul; a nagy szemek csak nem akarták fenntartás nélkül átadni magukat a provokált lelkesedésnek, s dacosan fogadtak minden szenzációt, mint az elkényeztetett gyermek az ajándékot.

Miska kedvetlen lett.

- Fáradt vagy? - kérdezte eltűnődve és szinte bosszúsan.

- Nem vagyok fáradt - tiltakozott Imrus, s noha feje kábult és lába fájt, cipő törte, s zsibbadt térdei szinte gépiesen vitték, mégis a világért sem akart volna elmulasztani semmit. De a látványok idegenül elzúgtak fölötte, s a legnagyobb dicséret, amit mondani tudott, mindig csak ez maradt:

- Elég szép!

S kimerülve, kielégítetlen érkeztek egy szeles estén haza a vonattal, Miska pénz és kedv nélkül, mogorván. Imruska kissé lázasan, zakatoló fantáziával. Imrusban a megtorlott szenzációk kavargtak, már nőni kezdve az emlékből, s az egész millenniumi kiállítás úgy tűnt föl neki, mint egy tarka diadalkapu, melyen át életének egy új korszakába lépett. (Már csak pár hét választotta el a gimnáziumtól.)

Mikor később az egyik tanára - beszélgetésbe ereszkedve amaz értelmesebb s úribb fiúkkal, akik az ezredik év nyarán akár az iskola társas kirándulásával, akár szüleik kíséretében megjárták a kérkedő fővárost - megkérdezte tőle:

- Hát neked mi tetszett legjobban, Sátoridy?

Imrus azt a választ adta:

- A Plasztikon.

A Plasztikon pompás látványosság volt a maga nemében, tarka mutatványosház, melynek színezett életnagyságú viaszbábjai és szemfényvesztő varázstükrői bizonyosan az Életet és Csodát jelenthették egy kisfiú szemében. Imrus felelete mégis meglepetést keltett, sőt mondhatnók, kínos meglepetést, mert a tanár erkölcsnemesítő szándékkal tette föl a kérdést, s a többi fiúk tudták is ezt, és az Árpád-körképről vagy más valami hazafias látnivalóról beszéltek, sőt olyan is akadt, aki a Munkácsy *Krisztus*-át idézte.

Az ifjú cisztercita kedvetlenül csóválta meg fejét, mert éppen a komoly és értelmes Imrustól mást várt volna.

- Hogyan? Ez tette rád a legnagyobb hatást? Ez az, ami felejthetetlenül emlékedbe vésődött? Ez, amit hazád ezeréves ünnepéből magaddal viszel az életbe?

Imrus tájékozatlan állt a súlyos kérdések e tömegével szemben, és hallgatott.

- Hát jól van, neked ez tetszett legjobban - mondta a tanár, és továbbment. Imrus feleletét el kellett fogadni, mint a dacos őszinteség egy különös hőstettét; ám a léleknek már zsengekorban komplikált titkai vannak, s ez az őszinteség nem is volt olyan egészen őszinte. Az emlék, ami ebből az első pesti kirándulásból elmosódhatatlanul kísérté Imrust hosszú éveken át, talán egészen más látványosság emléke volt, és valósággal bevallhatatlan. Miska megrémült volna, ha sejti, hogy mi ez az emlék, noha ugyanazon látványosság benne magában is különös ízelet és nem kevésbé bevallhatatlan érzéseket hagyott. Apa és fiú, gyermek és bíró úr, mindannyian emberek vagyunk, azaz állatok is, lélekben sem szakadva el soha a Természet szennyes mélyeitől.

A kiállítási látványosság, mely e két memória tükrén oly ködös és tartós foltokat idézett, voltaképp talán elég ártatlan volt, Miska előtt mégis - aki fiacskája gyermeki tisztaságát féltette - rendkívül pikánsnak s illetlennek tűnt föl. Miska mindig megkérdezte, mielőtt valamely mutatványos helyre jegyet váltott:

- Nincs benne valami, ami nem való gyereknek?

- Ó, dehogyis kérem! - hangzott ilyenkor a tiltakozás, noha az elővigyázatra kétségtelenül szükség volt, ama régi jó liberális időkben, mikor hatóság még nem avatkozott az apák dolgába. De most az egyszer a kérdést is elmulasztotta Miska, ismerősökkel akadván össze, este, Ós-Budában, kábultan és mindig kielégítetlen, régi jogásztársakkal, akik közül egy valami skribler lett azóta, ismert nevű ember; azok csábították, velük tartani a fényes éjjelbe.

- Most nem vár az asszony! - ingerkedtek, nem sejtve, hogy kényes pontra tapintanak.

- De mit csináljak a gyerekekkel?

- Ó, a kisfiút visszük magunkkal! Hiszen már nagy diák! Ideje, hogy lumpolni tanuljon, igaz-e? Vagy már aludni szeretnél, amice?

- Nem vagyok álmos! - bizonykodott Imrus, fölhangolva új barátja mellett, akiről tudta, hogy író, és meséket is írt már.

- Holnap majd kialuszod magad! - S így mentek a kivilágított éjben, Ós-Budán át, egy Jókai-regény díszletei között; a *Jambó* hangjainál és hangos beszéddel, melyből (mint Imrusnak különös emlékében maradt) folyton a Hintáss Gyula neve hallatszott ki, mert a jogásztársak Gyulára is emlékeztek, s Gyula téma volt mindenkinek, aki ráemlékezett. (A skribler mostanában is összejött vele, pesti kávéházban, s folyton visszatért rá, gyanútlanul új meg új próbára téve a Miska hősi füleit.)

S később úgy maradt meg ez az este az Imrus emlékében, a Gyula nevével asszociálva, sőt amint elmosódott az emlék rajza, Imrus ködösen úgy képzelte, hogy magával a Hintáss leánykák apjával sétált ő akkor, a kivilágított éjszakában; régi borzongásainak hőse ment mellette, valahogy *incognito*; mert az arc már avult gyermekkor mítoszi kódébe hullt.

Ez a hős, ez a név, ez a kód illet ahhoz a borzongató *ködfátyolképhez*, ami titkosan emlékezetessé tette ezt az estét; valódi mozgókép, noha jóval a mozgó föltalálása előtt; s nem is amaz ösmozi, *laterna magica*: mert a vászon mögött élő emberi alakok játszottak, kiknek sziluettje esett feketén a kivilágított nedves lepedőre; izgató sziluett! A jelenet a házastársak vetkezése volt a nászjé előtt; a menyecske kacér szemérmetessége s férjemuram pajzán kandiséga kedves mozdulatokban visszaadva; de Miska kényelmetlenül fészkelődött helyén, s Imrus tág szemeket meresztett, mint egy fölremlő rejtelem ízére. Blúz és szoknya egyenként hulltak le a vászon kecses árnyképéről; *jupon* lengett, fűző nyílott, megfeszült golycs ingerlő vonala ugrott ki, válltól a keblek hetyke csúcsáig. Karcsú karok szálltak a fűtőkhöz, kibontani széthulló sátrukat. A férj, ingujjban már s lobogó nyakkendőjét bogozgatva, székre állt a spanyolfal mögött, leskelő és kaján kontúrokban. A *jupon* lecsúszott, fodrok elomló tornyaként, s az özlábak magas sarkukon kiléptek belőle; kis bugyiban állt ott a formás sziluett, leült; elrúgta apró topánkáit, s lábát keresztbevetve fátolyharisnyáját kezdte bántani. A férj élénk mimikával jelezte izgalmit. Majd, kacér ujjak fenyegetésére, visszahúzta a fejét a spanyolfal mögé: de már kilesett rajta újra. Most föláll a menyecske, s lehull a bugyi is, a kibillenő ing transzparensén át sötét vonalakban rajzolódik ki a meztelen test. A férj nem bírja tovább, s félrelöki a spanyolfalat, éppen mikor asszonya az ing vállához nyúl, hogy azt is levesse. Imrus behunyta szemét, mint valami rettenetes pillanat előtt; miért leste oly lélegzetfojtva a mozgó tüneményt? Nem tudta maga se. Talán már akkor is anyira gondolt - mint később mindig, ha ez a mutatvány eszébe jutott -, szép anyikájára, nem arra, akit most látott nyaranként, Gádoro-

son, a megtört asszonyra, hanem a régire, az eltűntre, az álmodottra - s kis szívét leírhatatlan undor és döbbenetes borzadás járta át arra a hirtelen s egyszerre bizonyossággá váló sejtelemre, hogy anyi is úgy vetkőzött a Gyula bácsi előtt. S egyszerre megrémült egy másik gondolon: hogy kislányok vetkőznének meztelenre öelötte, például Noémi megjelenne a cirkuszi lány ruháiban, s azután egyenként levetné...

- A gyermek nem érti - mondta Miska magát megnyugtatta; rideg férfiszívében különös nosztalgiát keltett a kép, édes és vidám dolgok felé, melyekből neki része sohasem volt: mert mikor döntötte fel ő a spanyolfalat, s mikor kapott ölbé kis, áttetsző ingben ellenkező kacérságot? Nelli szigorú volt és félénk, mint egy apáca. Ó, keserű mulasztások íze! Miska kényelmetlen érzésekkel ült helyén, s mert nehezére esett volna az elsötétített nézőtérén kimenni, nyugtatgatta magát: - A gyerek úgysem érti! - Csak rövid pár percig tartott az egész: a férfisziluett karjai átkapták az árny-üng alatt rugdalódzó özlábakat; két profilban csucсорodó ajak dagadt össze, s a kép hirtelen véget ért; mire Imrus kinyitotta a szemét, már csak a kigyúló lámpákat s a legördülő függönyökre mázolt mitológiai jelenetet látta.

7

Imrus nagyon szemérmes fiúcska volt; Vivi dadának mindig el kellett fordulni, mikor ő üngöt váltott. Imrus iszonytal gondolt minden meztelenségre, s riadt ösztöne volt folyton: takarni magát! És lelkét éppen úgy takarta, mint testét; lelke, mint a Leibniz *monaszai*, külön kis világ volt, teljesen elzárva, noha mohón tükrözve a nagy *makrokozmoszt*. A kis *monasz*²⁴ már gimnazista volt, s leckéinek s új könyveinek megnyílt világa mögé sáncolta magát; a friss papirosok, rubrikázott szótárfüzetek, térképhálók és színes ceruzák ejtették hatalmukba szí-nükkel, sokaságukkal, s még külön szagukkal is; - ó, csodálatos szerszámok, melyek azzal ke-csegtetik diákkorunkat, hogy megfoghatjuk a világot, és azért ki sem kell lépnünk mimagunk-ból! A világ maga jön hozzánk, már legalább a papírlapok fehér tükrében; s mi begubózva a papírlapokkal úgy élünk, mint egy tükörszobában, mely a végtelenbe tártnak tetszik, noha tökéletesen s minden oldalról zárt. A messzeségek közel jönnek, s mi eltávolodunk attól, ami mellettünk van. Imrushoz eljött Ausztrália, Amerika, s eljött még a régi Róma is: de Noémi s Gitta oly messze voltak már, mintha egy más világ lakói lennének. Imrus férfi volt és tanuló, semmi köze a pántlikás fürtök és piros harisnyakötők Liliputjához. S ha eddig elfogultan és félve nézett a gyanús és ellenséges birodalom felé, most bizonyos fölényt nyert, mint egy főlegyenesező, kis Gulliver, immár öntudatosan megvetve s kerülve a leányokat: mert ő férfi, és latint tanul! Gitta, ha még olyan okos is, mégse tanul latint, és ez jól is van így. Gittáéknál ugyan sok szó esett leánygimnáziumról, de hol van az a leánygimnázium? Imrus jól tudta, hogy az ilyesmi csak ábránd, s Döme bácsi úgysem engedné. Döme bácsinak igaza van. A lány mégiscsak lány, nem lehet közös dolga a férfiakkal. Valami egészen más, és még beszél-ni sincs miről vele. Imrus nem is beszélt, kerülte a kislányokat, önmaga előtt a gimnazista-gögit hazudva okul; hisz öröklött intelligenciájával s úrigyermekekhez illő műveltségével még iskolatársai előtt is fölényben érezte magát, pedig azok gimnazisták voltak, s latint tanultak, mint ő! Imrus nagy rajztáblával, vonalzójával és tolltokjával kemény volt, tüskés és hozzá-férhetetlen, mint egy páncélos vitéz. Gitta már nem is törődött vele, hisz ő már nagylány volt, s magában kis butának nevezte, koraérett okosságában s anyja hatása alatt már elméletet csinálva erről a butaságról:

²⁴ *monasz* - egység; Leibniz filozófiájának központi fogalma.

- A férfitüroság üt ki a kölyökből - mondta, tizenneű éves, kis felnőt s mindig pesszimista. - Pfüj, férfigög és férfinagyképűség!

Gitta megvetette a férfinemet, mint anyja, s elhatározta, hogy azért is gimnáziumba fog járni ő is, mihelyt megnyílik a leánygimnázium, s meghal Döme bácsi. Noémi még egyszerűbben intézte el az ügyet: szájbígyesztve s lényegében inkább még nyelvet öltve mondott le elmara-
dó kis lovagjáról, s más fiúkat keresett - mert csak fiúkkal szeretett játszani. Imrus nem értette ezeket a fiúkat, akik ilyen játékokban mulatni tudtak: elfogulatlanságuk és könnyűségük valami megvetéssel elegy tiszteletet keltett benne. Ő, ha néha részt kellett vennie, unta magát, ügyetlen és morc lett. Még fiúpajtásai közt is félénk és elfogult lett, ha játékról volt szó, vagy más efféle frivol és világi dolgokról. Miska óhaja, a langamétára vonatkozólag, alig teljese-
dett. Imrus unottan és az unalomtól elfáradva álldogált a gimnázium hosszú játékudivarának egy zugában, jelentéktelen statisztaként, s míg körülötte röpködtek a labdák, fölfödözte, hogy a *longa meta* „hosszu határt” jelent. Egy-egy kemény dobás mint alvót rezzentette föl, s utóbb ki is hagyták a játékból. A tornából *elégsegest* hozott haza, egyébként csupa *jeles* bizonyít-
ványában, s mellesleg erre az *elégsegesre* szinte éppannyira büszke volt, mint a *jelesek* csokrára. Bokrétában is jól hat a virágok közt egy szál tövisbogács. Miska is, noha úgy tett, mintha haragudna, alapjában büszke volt fiára, ki a vulgáris s bizonynal érdemül nem róható testi kiválóság helyett a szellem ambícióit választotta. De iskolatársai közt is inkább még tekintélyt szerzett ez neki, s maguk a tanárok, elég bajuk lévén a haszontalan, de jó tornász pernahajderekkel, egy kissé inkább lenézték a tornát. Tán papi hagyományaikból dolgozott még bennük a testi alsóbbrendűségnek dogmája. A vén cseh tornatanár kikiabálhatta a tüdejét: ő civil volt, nem tartozott a rendhez, s szegény még magyarul sem tudott jól. Cseh, azaz osztrák: ő idegen szellemet képviselt; mert őseink ugyan erős karban s repülő gerelyben kerestek dicsőséget, de változott az idő, hadseregünk „idegen szoldateszka” lett - ahogy Döme bácsi kifejezte -, s melyik kis magyarnak volna kedve katonai erényekbe helyezni ambícióját? Akinek elég esze van szellemibb pályához, aligha. Imrus lenézte a katonai karriert, mely rossz tanulók menedéke; noha még nemrégén múlt az idő, mikor, mákfejeket csapkodva fakarddal a kertben, büszkén felelte, ha megkérdezték:

- Mi akarsz lenni, ha nagy leszel?

- Honvéd huszárezredes!

Gyermeki felelet, melyen most már méltán mosolygott maga is: mert mire jók ma a honvéd huszárezredesek? Háborúk kora lejárt, az ezeréves haza jól-rosszul elhelyezkedett a polgáro-
sult Európában. Más fegyverekre van ma szükség, hogy boldoggá és naggyá tegyék. Miska legalább így gondolkozott, józan hazafi és bölcs apa módjára, maga sem óhajtva üres és léha tisztecskének látni a fiát.

8

Így maradtak fakard és mákfejek a múlt egyre csukódó ajtajai mögött, s csak Ovidius ritmusaiból zengett ki a *summa papavera*;²⁵ Imrusból sápadt kisdiák lett, ki idegesen öltözött reggel, hogy el ne késsen az iskolából, s gyakran reggeli nélkül szaladt el, pedig Vivi dada a kapuhoz is utána vitte a kávé. Fél nyolckor az osztályban kellett lenni, honnan naponta páros sorokban vonultak át a templomba, diákmisére. Imrussal megtörtént, hogy étlen s álmatlan térdepelve a sűrű tömjénfüstben hirtelen elzöldült előtte a világ, megingott az oltár, s

²⁵ *summa papavera* - mákfejek.

szédülten esett a hideg köre. Mondják, az ördög nem tűrheti a tömjént, s Döme bácsi el is tréfálkozott ezen, mikor hallotta, hogy Imrus elájult a tömjénfüsttől:

- Micsoda ördög szorult beléd?

A kisfiú azonban nem vette ily könnyen: szédületeinek különös emléke, a zöldbe borult templom, a megingó, meztelen lábú, arany angyalok misztikus nyomokat hagytak lelkében, s az ördög neve jól illett ehhez a hangulathoz; Imrus nem volt babonás, de azért titkos borzongások futkároztak benne. Talán nem jól gyónt meg? talán valami nagy bűnét kihagyta a gyónásnál? Emlékezett: éjjel fölriadt, az áldozás előtt, és inni kért; talán ez már éjfél után volt, s akkor ő szentségtörő áldozást követett el! Imrus egészen egyedül volt; kinek beszélhetett ilyenén aggodalmairól?

Az áldozás reggelén próbálta jelenteni tanárjának az éjszakai pohár vizet: de az, pap léte, oly könnyen vette a dolgot, hogy Imrus megszégyellte magát, és megáldozott a többiekkel. Holott talán földöntúli élete, üdvössége ettől az áldozástól függött. Imrus magára maradt ezekkel a gondolataival, s mindjobban elszigetelődött környezetében. Otthon api kihallgatta olykor leckéjét: de már a régi, hosszú sétákra ritkán jutott idő. Döme bácsinál is megritkultak a fölolvadások, mert Imrus sokszor egész délután a latin könyv mellett ült, skandálva a *summa papaverát*. Ritmusra szomjas gyermeki lelke itta a latin szavak pattogását, noha értelmük még gyakran *ködbe borult*. Ezt a pattogást utánozni is próbálta, kisfiú léte hexametereket szerkesztvén magyarul, apja nagy büszkeségére. Miska még a hivatalban is eldicsekedett evvel. Imrus a városban, ismerősök és rokonság előtt, már „kis tudós” hírében állt. Az iskolában is épp e fölényesen pattogatott versek bizonyos tekintélyt szereztek neki; noha mik voltak egyebek ezek, mint az anyátlan és társtalan fiúcska játécai? Olyasféle, mint megfordított szavakkal beszélni, vagy mint az úgynevezett „madárnyelv”, mely szintén divatban volt a sóti gimnázium tanulói között. Gyermeknek a szó is játék; de Imrusnak már legfőbb, már csak egyetlen játéka a szó volt: kicsi különbség, de éppen ez a kicsi csinál a gyermekből költőt. Imrus csengő és idegen szavakba menekült a zavart és idegen életből. Költő volt-e? Bizony az, noha senki sem sejtette, mert a Múzsza éppoly láthatatlan jár a költő előtt, mint ama sokat emlegetett sorsharag mögötte.

9

Miska egyébiránt nem feledkezett meg a gyermek jogairól: legalább elméletben elismerte azokat; azelőtt oly nyugodt lelke lihegett belül a gondolatra, hogy új mulasztást követhetett el, özvegy portáján s morc gondjai alatt, hagyva felnőni egy szomorú lelket. A gyermek első joga, hogy gyermek legyen; s Miska aggódva nézte a könyvekre csüggő sápadt fejecskét, apai hiúsága küzdve fölzaklatott lelkiismeretével. Nyáron Cencinek írt: tartsa mentül tovább Gádorson; sőt még karácsonykor is hazaküldte volna, ha - amiről sok szó esett mostanában - kiépült volna már a söt-gádorosi vasútvonal. De kocsiótra nem küldhette a téiben, s így itthon ünnepeltek; Vivi dada ezúttal karácsonyfát is vett a piacon, s Miska előszedte a régi díszeket, amiket még Nelli rakott el a spájzba egy skatulyában. Míg az öregasszony pizsmogva aggatta a fényes limlomot, Miska egész könyvtárt sorakoztatott a fenyő alatt. Vernéket s a Jósika *Zöld vadász*-át, mely Miska kedves, ifjúkori olvasmánya volt, s melyből meg lehet tanulni, hogy az életben mindig diadalmas az erő, egészség és vidám akarat. Imrusnak alig lehetett volna más ajándékkal örömet szerezni, mint könyvvel: de a könyv legalább neveljen életre, jókedvre, akaratra! Azonban mit ér az apa tervezgetése? Imrust a kalandos könyvek csak még messzebb vitték az egészséges akarat praktikus világától, fantasztikus lehetőségek álmaiba. Imrus eltűnt a könyvek lapjai közt, míg Döme dörögve jött át a nagy pléddel, rossz szemében ugráltak a *kriszkindli* lángjai, mint különös emlékek s szellemlángok a múltból.

- Minek ez már ilyen nagy fiúnak? - mondta, mintha azt mondaná; Minek bolygatni a múltat? Régen volt már, mikor Stanci csinálta a karácsonyfát Ákoskának... mikor Nelli csinált karácsonyfát, éppen ebben a szobában... Miska is elérzékenyült, csak Imrus nem törődött a karácsonyfával, szinte meg se látta. Miska kedvetlenül csapta fejére a kalapját, úgy mentek át kiskabátban a fekete téiben Erzsiekhez, ahova vacsorára voltak híva, nyúlpecsenyére. A nyúl Dömétől származott, ki még összeköttetésben állt régi vadásztársaival; a vacsorát ellenben Erzsie forszírozta, hogy náluk legyen, különös makacssággal kapaszkodva folyton Miskáékhoz. Asszonyi makacsság volt ez, mely nem tudta elviselni, hogy Miska inkább kerülte, mint kereste, s még Imruska is szinte egészen elmaradt tőlük. Erzsie nem bírta ezt ki, gögjét sértette, kivált mióta Miska nagy úr lett, táblabíró; a királyi tábla decentralizációjával Sót is megkapván e magas fórumot. (Miska már rég táblabíró lehetett volna Pesten, de nem akart elmozdulni Sótól, jobbnak látva, ha fiacskája vidéken nő fel, a kitűnő ciszterci papok kezében.) Erzsie sértett lelke azonban fantasztikus álmokat szőtt: ő még fiatal volt, s talán méltó különb emberre, mint Gyula... Miska kerülte őt, Miska rosszalta, hogy papok jártak hozzá, Miska talán féltékeny volt. Ki tudja? Senki úgy meg nem érthette a hűtlenül elhagyott férjet, mint ő, Erzsie. Erzsiben már régen motoztak ilyes gondolatok, s meg kell mondani, hogy Erzsie sohasem volt egészen nyugodt és okos. Majd lázasan tanult, majd egy regény írásába fogott, mely az első fejezeten sohasem jutott túl; majd kitagadta a lányait, majd meg hisztérikusan szövetkezett velük az egész fennálló férfivilágrend ellen; egyszer hosszú levelet írt Nellinek, örök barátságról, mindenek dacára; de nem kapott választ, mert Cenci nem javallta, s Nelli már nem tett magától semmit. Tán ez a bosszúság is tüzelte Nelli ellen. Nem volt-e ő minden tekintetben különb Nellinél? Új és új hiúságrohamok üzték könyveihez, nagy drukokban és kapkodó tudással állt a protekciós vizsgák elé, s öszre mégis megkapta a diplomát; kérvénye már benn volt a minisztériumban, tanítónői állásért. Azóta különös izgalmakban élt, majd tobzódva az önállóság gondolatában, levetni a kitartó férfi zsarnokságát! - mert mivel jobb a dörmögő nagybácsi a bolondos férjnél? -, máskor azonban megrémítette ez a diadal: hisz voltaképp nem született ő önállóságra, s még a legkisebb ügyét sem tudta rendesen elintézni! El sem tudta képzelni életét távol a megnyugtató pénzesfióktól s távol az ismerős szemektől, melyek még ma is szörnyűködtek tragédiáján. Erzsie leánykái sorsára gondolt tragikus rettegéssel: Döme sem él örökké, egyetlen támaszuk, s ki tudja, fog-e emlékezni végakarátában a távollevőkre? Amint telt az idő, mind idegesebb lett, s amint közeledett a távozás, mind kevésbé tudott benne hinni: babonásan várt valami hirtelen fordulatot, mely az utolsó pillanatban közbejő, s itt tartja. Ez az idő volt az, mikor Miska gyakran kínosan érezte az Erzsie közeledését, s valósággal félt tőle, noha magyar ember a született lovag módjára iparkodott megőrizni udvariasságát a sokat szenvedett hölgygel szemben. Utóbb szinte már vígjátéki helyzet állt elő közöttük, ámbár vígjátéki dialógok nélkül, mert a lovag nem volt alkalmas a dialógra, így történt, hogy Miska végre is kényszerült részt venni fiacskájával a karácsonyi *családi vacsorán*; de akármilyen különös reményeket fűzött is Erzsie ehhez a vacsorához, azok legkevésbé sem teljesedtek. Tünető szenvedélyességű csókjainak támadása elől Imrus nem kevésbé tünetőleg iparkodott kitérni, s a gyermek hidegsége szimbólumává lett az apa hidegségének, ki egész este Döme bácsival vitatkozott a Dreyfus-ügyről. Döme a korrupcióról mennydörgött, mely elárasztja a korhadt Európát; Miska régi ideálját festegette: a férfit, ki bátran szembefordul a szennyes árnak, s megáll akár az egész világ ellen: „*si fractus illabatur*”...²⁶

²⁶ *si fractus*... - ha összedől is a világ (Horatius: *Énekek*. III. 7.)

- Ti beszéltek férfiasságról? - riadt az öreg *kórus*, mint ama *thébai aggok* az antik drámákban.
- Ti, kik elpaktáltátok a nemzet jogait, s elnyomjátok a nemzet akaratát?! - Döme igazában csak egy posványt fájdtott, csak egy férfiasságot reklamált, amíg rab a magyar!

- A bölcs józanság parancsa az első - védekezett Miska.

- S a ti bölcs józanságtok már nem korrupció? - zuhant a kérdés az öreg ajkáról egyenesen a bíró úr lelkiismeretébe, mely visszhangosabb volt, mint valaha. Miska rejtett következetlenséget érzett állásfoglalásában, mert csakugyan, nem csupa megalkuvás-e ez az úgymondott „józan politika”? hol van itt a „*fractus illabatur*”? a „*fiat justitia, pereat mundus*”?²⁷ Miska védelem szükségét érezte, és kicsapott, mint a gyöngé vár; Miska - azelőtt oly nyugodt és olümposzi - disputába állt az öregúrral. Hangos szavak szálltak a szobán át, mint hajdan, a Gyula korában; lám, megint ott voltak a régi vitánál, kísértetiesen ugyanazon a helyen, pedig mennyi minden változott azóta! Csak a magyar politika nem változott. Ámbár sötét tömegek dagadtak fájva az országban; Bánffy kora volt ez, bajusz és ostor kora: holott lehet-e dagadást ostorral gyógyítani? De Döme és Miska nem gondoltak a nemzetiségekre: azok barbár s politikailag iskolázatlan fajták, nem méltók az aranybulla nemzetéhez. Alapjában helyes volt keményen bánni velük; kis ügyeik csak zavarták a magyar igazság nagy küzdelmeit.

Ó, magyar igazság! Imrus tág szemei már értőn figyelték a honfiúvitát, míg szótlan meghúzódva az asztal végén a Gitta karácsonyi könyveiben lapozgatott, kissé lenézve ugyan a lányoknak való s unalmas olvasmányokat, amik Jókai- és Ohnet-féle szerelmi regények voltak, képek nélkül. De még mindig intimebb, közelebb társak, mint ezek a vihogó lányok, akik, semmire sem menve a morcos gavallérral, a zongora mögé húzódtak, melynek hangjai az okos Gitta ambiciózus ujjai alól kicsapva, elégedetlen verdesték az alacsony plafont. Noémi új csecsebecséit rakosgatta a zongora hátán, s Imrus nem mert rápillantani: mert Noémi *szép* volt. Erzsi elhanyagolva s félig dühösen próbálta olykor édeskés kínálgatással leplezni unalmát:

- Egyél, Imruskám! Fügét, datolyát! Miska, egyen!

Az udvarról ének hallatszott: betlehemesek jártak ott, akiket azonban Erzsi nem eresztett be, mert behozták a sárt a szobába. A kamaszciszimák elkopogtak az éjben és sárban, künn a Fekete Tél sivárlott szerte, egyhangú földek és pocsolyák, egészen az orosz rónáig.

10

A karácsony elmúlt, s a két karácsonyfa a Döme emeleti helyiségébe került, ahol azelőtt a szőlőből hazahozott körtét és almát szokták kiteregetni a hosszú asztalon. A fűtetlen szobában nem hullatta túlombját a fenyő, s a zölden maradt ágak különös célra szolgáltak. Döme ugyanis kanárit tartott; mióta felesége, szegény Stanci meghalt - ki bolondja volt a kis madárnak -, nem maradt üresen a kalitka, s kivált újabban, hogy Imrus fölolvadásait nélkülözni kellett, az unatkozó öreg meg-megállt a lépcsőházban, a Magyarország nagy térképe mellett, ahol a szűk madárbörtön függött. Fűtyült, vagy cukrot dugott át a drót közt, s mivel a vadászok szeretik legjobban az állatokat, az agg vadász megsajnálta a kis, sárga szárnyast. Morogva az emeletre vitte föl a kalitkát, s kitérte a kicsiny csapóajtót: s azóta a madárka szabadon röpködött egyik karácsonyfáról a másikra, Döme bácsi pedig, követve rossz szemével az ugró és csipogó sárga

²⁷ *fiat justitia...* - Legyen igazság, vesszen a világ! (Állítólag I. Ferdinánd király mondása.)

foltot, hosszasan állt a nagy, üres szobában, a fiára gondolva, Ákosra, aki ebben a szobában lakott, s akinek garzonvívórhöz illő képei, melyek primadonnákat s versenylovakat ábrázoltak, ott lógtak még a falon. Vagy tán rá se gondolt; a gondolat úgy kihullott a lelkéből, mint ahogy szórakozott kezéből kihullt az újságlap, melynek betűit már alig látta: mert amint az évek haladtak, mindig inkább ködbe borult előtte a közel, s csak azt látta tisztán, ami messze volt.

De a messzeséget szinte még élesebben, mint azelőtt; szemei tág mezőket áhítottak, hol a madár nem vész elfoltosodó közelség ködébe; s hogy egészsége is kissé helyreállt, már-már arra gondolt, hogy az idő jobbra fordultával előveszi rég heverő vadászpuskáját, s kimegy a határba. Addig is céltalan politizálásban tört ki agg ereje: mert lelki szemei, mint a testiek jobban látták a távot, mint a közeit. A maga emlékei és elhalt vágyai az éjszaka nyögő álmaiba hulltak, melyekben már Nelli is úgy jelent meg, furcsán és halottként, mint akár Stanci vagy Ákos: de az Ország emlékei és vágyai még elevenen éltek az elpusztíthatatlan öregúrbán. A karácsonyi vita újból és újból megismétlődött: mert Miska, nem akarván fiacskáját zavarni a tanulásban, maga is unatkozott. Könyvei már nem tudták lekötni; Lombroso s Beccaria csak megzavarták lelkét. Zavarát szellőztetni az udvarba menekült, s enyhébb időkben elüldögélt a festett és karos lécpadon, hol rendszeren Döme is megjelent mellette. A postás hozta a *Buda-pesti Hírlap*-ot Miskának, hozta a *Magyarország*-ot Dömének: s már fölcsattant a hazafias és jogászi véleménykülönbség. Döme szárnyaló retorikája zárt ablakon is bezengett a szobába, hol Imrus görbült latin könyvei ürügyén, kard helyett, mint mondtuk, betűkkel és szavakkal játszva. A kardot Döme bácsi forgatta kint, gyereknek való fakard módjára, vén gyerek, mákfejek ellen, melyek úgyis lehullnak évente.

- A Bánffy-féle választás! - suhintott a fakard az ablak alatt. - Micsoda tíz szobor? - suhintott a fakard. - Hol van a Kossuthé?

Imrus tudta már, hogy fából van ez a kard; jól tudta, hogy „békés időt élünk”, nemigen jön újabb szabadságharc, Ferenc József királyunk dicsőségesen uralkodik, s tartsa Isten mentül tovább, mert utána rosszabb következhet! A hatvanhetes mű öröknek látszott abban az időben, s a függetlenségi eszméről maguk a függetlenségiek se hitték, hogy valaha kormányképes lehet! A magyar harc történelem volt már, s a történelem könyvekbe való, mint a mesék. Imrus még borzongva irigyelte a hősokeket, kik ebben a mesében éltek, s Szécsi Dezső módján halált szenvedhettek, nem a királyért, ki olyan ember, mint mi, hanem a hazáért, ki mindnyájunk anyja. De apja fiaként tudta már, hogy korunk nem a Szécsi Dezsők kora. Mily ideál maradt a jelennek? A harmincmillió magyar s a nagy és boldog Magyarország, mely magától meglesz, ha mindannyian megteesszük kötelességünket. Csakhogy mi hát ez a kötelesség? A latin szófüzet? A magyargyakorlat? A kötelesség is csak betű és szó és könyv; az egész élet csak könyvekben volt, s minden szenzációt csak könyvekben lehetett keresni.

Így húzódott be Imrus hosszú délutánokra a szavak és könyvek közé, hol a kevés fáradságába kerülő, de mind unalmasabbá való kötelességen túl kis életének igazi szenzációi is vártak rá. Ott volt az *Aradi Vértanúk Albuma*, amit Döme bácsitól kapott ajándékba, az elítéltek utolsó napjainak leírásával, rettenetes szenzációjával az előre tudott halálnak; ott volt az apja könyvei közt az Hugo Victor-regény, ugyane témáról. Imrus fölébe emelkedett e könyvekben az életnek, akár egy középkori szerzetes: hisz ez az egy biztos szenzáció mindannyiunkra vár, mindannyian halálra ítélték vagyunk, s Imrus néha nem értette, hogy ebben a tudatban nem félnek, nem jajgatnak az emberek, hanem nyugodtan végzik napi dolgaikat. De ott volt egy másik könyv is, egy mitológia, amit apja vett neki, latin tanulmányaiban segíteni: s ezt meztelen képek illusztrálták! Meztelen istenek és istennők illusztrálták! Az élet, amit Imruska maga körül látott, zárkózott volt és illedelmes és nyakig begombolkozott; magas nyak és bokáig érő ruhák divatja járt! De íme, a mesékben és könyvekben tárva a Meztelenség szen-

zációja is, ami nem szűnt meg izgatni Imruskát. S a szemérmes fiúcska, aki a gőzfürdőben szégyenkezve fordult el, ha apja levetette előtte kötőjét, titkon hosszasan nézte a meztelen képeket, noha ezen is leírhatatlanul szégyellte magát; másrészt meg nem tudta, miért szégyenli magát ezen annyira? Szomorú „komplexum”, mely csak újabb gátat emelt apa és fiú közé: mert csak nem szólhatott ezekről a dolgokról Imruska apjának, aki viszont nem sejtette mindezt ilyen kis fiúban!

De még kevésbé szólt volna Imrus apjának egy másik könyvről, amit a Miska könyvszekrénye mélyén, Lombrosók és Beccariák mögé dugva talált meg, két példányban is; ez a könyv egy vékony versfüzet volt, a meggyilkolt Kováts Laci versei, Hintáss Gyula előszavával. Az egyik példányt Schapringer mint kiadó küldette Miskának, a másik egyenesen Hintásstól jött, Pestről, a Gyula cikornyás dedikációjával ellátva: Miska nem tudta visszaküldeni, mert Gyula jelenlegi címét nem ismerte. Imrusnak különösen ez utóbbi példány imponált: mert nem volt-e ezen az író és szerkesztő aláírása, a rejtelmes emberé, akinek neve kényes volt a Miska házában, de akiről annál többet beszéltek Sőt egyéb házaiban, mindig megadva neki azt az egyet, hogy tagadhatatlanul zseniális ember. Ezt még Döme is elismerte, noha egyébként Döme szájában csak „haszontalan fráter” volt biz ő. De hát Döme szájában akárhány miniszter is csak „haszontalan fráter” volt. Imrus előtt Gyula a Lángészt képviselte: az egyetlen lángészt, akiről személyes emlékei voltak, s akinek írását itt tarthatta kezében. Korunk a szellemi kiválóság kora, s a hősök helyét a zsenik foglalták el. Sőt a zseni maga is valami hősféle, aki mindent megtehet, s akivel különös, borzongató dolgok történnek. A Gyulához fűződő véres legendák elültek már: de mindenképpen nem maradt-e egy nagy, regényes szerelem, egy titokzatos halál, egy költő halála, egy másik zsenié, akinek versei most ott heverték Imruska asztalán, készen minden ajtónyílásra, hogy a széttárt térkép alá rejtse őket? A versek szintén szerelmi versek voltak, s Imrus egyébként unta volna őket, noha maga is próbált csinálni hasonlót, szavakkal való nagy játékaiban, ragaszkodva a szerelmi témához: mert az egész világ törvények és szokások szerint igazodott körülötte, s a versekre nézve a törvény és szokás a szerelmi téma volt. A kisfiú, aki megvetette a női nemet, s a lányokra rá se nézett, mégis ideált választott magának a lenézett fajtából, mert ezt obligátnak érezte a költőre nézve, akivé honvéd huszárezredesből előlépett. Az ideál Noémi volt, de ez csak egy név volt már; mert azóta még kevésbé mert Noémira nézni. Talán meg sem ismerte volna, ha váratlan helyen vagy új ruhában látja. De mégis, minden obligát volta dacára, a *szerelem* szó mélyén volt valami, ami mást jelentett, mint szokást és törvényt... egészen mást, valami éppen ellenkező-fajtat... s Imrus annál jobban érezte ezt, mennél merevebben sáncolódott már gyermeki lelke szokás, ruha, illem, fegyelem, titkok és elfogultságok végzetes magányosságába: ó, ha egyszer mindez a sok fal átszakad két valaki között! micsoda földrengésszerű nagy dolog lehet az! micsoda meztelenség! testi és lelki meztelenség! A visszahúzódó és finnyás fiúcska, aki olykor még egy-egy iskolatársának a keze fogását is tolakodó, meztelen, illetlen érintésnek érezte, leírhatatlan félelemmel gondolt erre a lehetséges és rettenetes gátszakadásra.

11

Az, hogy e „rettenetes gátszakadásnak” eleven példája állt Imruska előtt, anyja történetében, sajátságosan elfogulttá tette őt anyjával szemközt. Imrus nem szeretett Gádorosra menni, és mennél nagyobbra nőtt, annál kevésbé szeretett. Nelli már csak fekete ruhát hordott, hallgaton járt-kelt a házban, vagy stoppolta a kisebbik fia harisnyáit, aki már szinte nagy fiú volt, iskolába készült; ugyanabban az évben születvén, mint a filoxera. Imrus irigyelte ezt a kis filoxérát, aki vidáman s elfogulatlanul evett és csavargott, majd meg vehemens csóktáma-

dásokkal rohant anyjának, mintha egészen más vér folyna benne, fürgébb és oldottabb, az apja vére. Imrus visszavonult, begubózott, a kis könyvmoly és komoly tanuló pozíciójába, fölfor-gatta a padlást régi folyóiratokért, unatkozott, nemigen tudta megtalálni a kapcsot senkivel. Jolán néninek megpróbált fölolvasásokat tartani: Jolán szomszjasnak látszott minden újdonság-ra, de a legjelentősebb mondat közepén a konyhába szaladt. Jozsó - kit Miska protekciójával Pestre helyeztek át - rövid szabadságát töltötte csak otthon: bajuszát kefével kuplétat énekelt, s a református paplányt udvarolt. Imrus legtöbbször Cencire maradt, s vitte mellette a cekkert a hegyre, mint hajdan az apja, a régi, beomlott pincék során, melyekhez gyermekkori rettegései fűzték, kígyók, kóbor kutyák és különös rémek emléke.

- Nini: itt lakott a *kefebenke*!

A *kefebenke* egészen egyéni mumus volt, akit maga alkotott valaha magának, s maga is neve-zett el: sisakos-forgós vitéz volt ő, valami képen láthatta először: pajzsával, tollaival s az arc-rostély résén kiborzasodó nagy bajusszal, mintha csupa kefék borították volna; gyermekeket evett, s az egyik használatlan pincében tanyázott. De ím: a *kefebenke* barlangja előtt nádfo-na-tos kerítés csinált udvart, a pincebejáraton nádaftó volt, s fölötte füstös kürtő nyúlt ki a földfalból, melynek barnája már csupa korom lett: a *kefebenke* barlangjában emberek éltek! S a többi is mind: valóságos barlanglakásokká váltak az elhagyott pincék; szegény emberek, kiknek vagyonát megette a filoxéra, hogy a házuk ráment, itt húzódtak meg a senki tanyáján, nyáron napszámba járva, télen venyigével fűtve a nedves barlangot, pusztítva a betegségektől, de megtűrve a tehetetlen hatóságoktól. Kígyóktól, kefebenkéktől nem volt ok rémüldözni többé: de micsoda unalom és szürkesség borította el az életet! Nem történnek már csodák, s e szurdik partjain nem bukkannak föl leselkedő nyilas martalócok, mint a Szécsi Dezső korában. A szurdik két felén szénkénegezett, nyavalyás szőlők nyúltak, csak a Cencié állt a régi lombdíszben s gyöngyös gazdagságban: a fűrtök növekedtek, a hegy foltjai ismét bezöl-dültek: de Imrus mindezt észre sem vette, korán megszokva, hogy az élet anyagi érdekeihez semmi köze.

Imrus mégiscsak jobban szeretett Sótton. Apja legalább szívesen beszélt vele okosabb dolgokról is: s Döme bácsi és Vivi dada előtt „a kis tudós” volt ő; itt egy világ forgott körülötte, s ő öntudatlan megszokta a folytonos figyelmet. Még az iskolában sem maradt el az, tanárok s a többi diákok részéről; s apja tekintélyes állásánál fogva a városban is sokan ismerték. Minden vadsága mellett a kis herceg volt itt, s magánya egy herceg körülzsongott magánya volt. Ezt a léghőrt vágyva nélkülözte; s még az iskolára is szinte vágyakozott, az új könyvekre, a barna padokra, a napokat lekötő fegyelmekre, mely pedig, mikor benne élt, oly nyugósnek tűnt föl előtte, hogy nem tudta megérteni vágyakozását. Ez különben is annyira ellene volt a diákkon-venciónak, hogy igyekezett letagadni önmaga előtt. Nosztalgiáját inkább a Csörge-tó felé való epedéssel indokolta, mert a szezon még fürdésre alkalmas volt, s Imrus már tudott úszni, Miska nagy öröme, aki valósággal forszírozta ezt, sőt maga is kijárt - férfiasan legyőzve a rossz emlékeket, amiket benne a Csörge-tó keltett - hideg vízben edzeni megsápadt életét. Szegény Miska nem is sejtette, hogy míg ő hatalmas mellét kifeszítve ringatózik a sáros-zöld hullámokban, melyek fölött már mintha az egész élete elúszott volna, addig maradék élete, egyetlen fiacskája öltözés ürügye alatt behúzódva a deszkakabinba, nyápic meztelenségével klasszikus szobrok pózait próbálgatta a nedves törülköző alatt, perverz kis Narcissus! Az ördög, aki sohasem alszik, régi szövetségben áll a pogány istenekkel, s talán ő is vonzotta és várta Sótton Imruskát, körme közt a képes mitológiával, melynek meztelen Ámorja s Psychéje már régen elfoglalták a kisfiú fantáziájában a hajdan látott cirkuszi gyerekek szerepét. De Psychének már nem volt köze Noémihez, kinek arca végképp elmosódott a gádorosi hetek alatt, noha hivatalos ideálként ő maradt az ürügy, verseké s a Sóttra húzó nosztalgiáé. Epedés a távol kedves felé bizonyos örök téma a költőknek: de ki hallott már költőt, aki elérve az

óhajtott közelbe, nem rohan a rég látott kedves színe elé, hanem elbújik, mint Imruska tette, könyveinek sánca mögött hetekig halogatva a szomszéd házban dukáló vizitet? Mígnem a Sors, az akkoriban divatos nóta szerint, ennek a furcsa szerelemnek is véget vetett, mert Erzsi, Döme bácsi protekciójával megkapta végre tanítónői kinevezését Szakolcára, s lányaival együtt végképp odahagyni készült Sótót. Erzsi mindent felejtő, büszke izgalomban égett, mert nem egyenrangú-e mától kezdve a gógös férfiakkal, s éppoly önálló kenyérkereső, mint akár maga Miska? Erzsi vadul csomagolt, könnyelműen adott el bútort, holmit, kivált a Gyula emlékeiből, hősi gesztussal, mint aki hidakat éget föl, egy új élet előtt. A búcsúest Döme bácsinál volt, esős ősziidőben, egy csésze tea mellett, amit Erzsi sopánkodva tett a horgolt asztalterítőre:

- Utoljára főztem meg a teát a Döme bácsinak!

Az öregúr nem látszott elérzékenyültnek; a változások nem hathattak őrá, s Erzsi férfias pózában s modern, nyakkendőes blúzával nem tűnt föl előtte különösebben sajnálni valónak vagy rokonszenvesnek. Szinte örült, hogy elmegy, mintha másvalakinek a helyét bitorolná. Döme álmos volt, szórakozottan rakott nyolc kockát csészéjébe:

- Teában cukor a gavallér.

A petróleumlámpa sötétzöld ernyője sűrű árnyat vetett a szobára, s a leányok arca árnyba veszett Imrus szeme előtt. Gitta már nagylány volt, majdnem „néni”, hirtelen felnyúlva egy felnőtt hölgy távolságába. Noémi szinte eltűnt a sötétben: csak fehér fodrai maradtak, s kuncogó nevetése.

- Tartsa meg a lányaimat jóindulatában, kedves Döme bácsi! - búcsúzkodott Erzsi. - Nem tehetek róla, hogy az a gazember volt az apjuk.

Ó, VIDÁM KAMASZKOR!

1

Erzsiék távozásával Gyula emléke mindjobban elhomályosodott a sóti házban; egyéb nyoma sem maradt, mint ama verseskönyv, melybe előszót írt, s melyet csak Imruska szedegetett ki unalmas óráiban a Lombrosók mögül. Neve csak Döme bácsi ajkán fordult elő, ott is az obligát „gazember” jelzőhöz tapadva: s ez a „gazember” jelentős árnyat vetett a „hősre”, a „zsenire”, akinek szobra úgy épült föl róla Imrus lelkében, ellenőrizhetetlen forrásokból, mint a buckák épülnek a szélhordta homokból. A buckának épp az árny adott reliefet; Imrus forradalminak érezte ideálját, s a félénk, agyonfegyelmezett kisdiák elnyomott lázadó ösztönei formálták e szobrot. Imrus rajongását regényes fantáziák fűtötték. Ó, a régi, romantikus idők, mikor ilyen hősök éltek Sóton, pénz és vér folyt, s a Szerelem vörös holdvilága égett! Más emberek voltak azok. Imrus Vernétől Jókaiig nőtt már, s a régi magyar világról álmodott: de hova lettek ama regényes, betyár, úri magyarok? Elevenen fakultak ők holtá, mint az emlék: Wintersberg báró tönkrement, megnősült rangján alul, és állást vállalt a kataszternél; Gózszy Pepi ivott még bűvában, de már nem bírta úgy, mint régen; az ivás megtörte, elbibircsósította, s új adósságokba merítette, pedig már nem volt mögötte a gádorosi szőlő. Ezekben bajos volt a régi legendák hőseit fölismerni, mint ahogy anyjában is nehezen tudta elképzelni Imrus a Regényes Szerelem hősnőjét (minden elfoglaltsága mellett bizonyos ingerültséget érzett vele szemben, hogy olyan asszony, mint más). Mindenki elváltozott, az egész világ szürke lett, mintha gonosz varázsló bűvölte volna azzá; elvesztette színét, ragyogását, „az a gazember” zsenit és hőst jelentett ebben a világban.

(Mikor töri szét már valami csoda ezt a szürkéséget? Imrus hosszú nyári éjeken a hulló csillagokat leste, s novemberben fölujjongott az első hóra: de ezek szegényes szenzációk voltak. Tavasszal nagy zivatarok jöttek, s a sóti hegyeken is megszólalt a „viharágyú” felvilágosult korunk szellemében nagyokat pufogva az üres égbe. De Imrus talán üstököst várt hullócsillag gyanánt, s nem bánta volna, ha az ágyúk ég helyett a földnek szegződnek; talán háborút kívánt vagy más valami nagy fölfordulást, akármit! Imrusnak a lélegzete is elállt - éppúgy, mint Miskáé -, mikor, csak három évvel a dicső millennium után, az ellenzék megtagadta a költségvetés megszavazását, s kiűtött az *exlex*, a törvényen kívüli állapot! Ó! Miska valósággal megrendült ekkor - a jogrend megingását látta, melybe életének értelme beépült -, de Imrus mint egy nagy öröme és szenzációra nyitotta rá szemét: mi lesz most?

- Valahogy csak lesz, mert úgy még sohase volt, hogy sehogy se lett volna - mondta a macskabajszerű kormányelnök, s ez a Kor macskabölcsessége volt: csakugyan nem lett semmi fölfordulás. A Gép forgott tovább a maga lendületével, a történelemből politika lett már, s az élet be volt biztosítva minden kaland ellen. Így az országban - és így volt ez Sóton! - a magyar virtus kialudni látszott, s már a Regényes Múlt kalandjait is nehéz volt hinni, noha hőseik még éltek, vagy éppen azért - hősnek csak Gyula maradt, aki jókor, dicsőn, rejtelmesen eltűnt, legendák fényétől bearanyozva: mert neki züllése is legenda volt.)

De másrészt ez a hős is csak titkon, s mintegy rossz lelkiismerettel lehetett hőse Imruskának: mert tisztelet, kötelelem és vérségi szálak azokhoz fűzték őt, akiknek okuk volt gazembert és rontót látni benne; s a kisfiú lelkének legbenső szobájában tisztelet, tekintély és áhítat ült. De minden tisztelet elkuszálódott itt: „*Tiszteld atyádat és anyádat!*” - mondja a parancsolat, de hogyan tisztelhetette Imrus apját és anyját egyszerre s egyformán? Mindazáltal Miska magasan

állt, s liberalizmusa szinte elsimította a kuszált szálakat: mert ki volt liberálisabb ember önála? Imrus jókor megtanulta tőle, hogy emberi elfogultságok és ellentétek nem számítanak; hogy mind a két félnek igaza lehet, mint két pártnak, mely egyformán jóhiszemű; Miska igazán nem volt az az ember, aki azt hitte volna, hogy kizárólagos birtokában van az igazságnak: ó, szegény Miska! ha az lett volna, talán nem rágták volna meg éltét a kételyek. Miska önállóságra nevelte fiacskáját, s a Dömével jelenlétében lefolyt szenvedélyes viták után maga biztatta őt, hogy a Döme érveit is fontolja meg, mert hátha annak van igaza? Miska pártatlan bíróként tisztelt minden emberi álláspontot, mint ahogy tisztelt minden embert és minden emberit, míg a büntető törvénykönyvvvel nem ütközött; mint ahogy tisztelt minden vallást, fajt és hitet, fiát is rászoktatván, hogy mindegy az, keresztény vagy zsidó, pogány vagy eretnek, csak becsületes ember s jó hazafi legyen! (Ebben egyébiránt még tanárai is megerősíthették Imrust, pap létükre: egyetlen zsidó fiú lévén az osztályban, azt úgy pártolta ott mindenki, elnézéssel és különös jóakarattal, mint valami szegény beteget, ki érdemetlen szenved.)

Így tisztelvén minden embert és emberit, talán rendbe jönnek a kuszált szálak: mert az ember nemcsak hitből és meggyőződésből áll; hanem húsból, vérből, érzésből és szenvedélyekből is; s nem kell-e tisztelni azokat is, pártatlanul, s Istenre bízva az ítéletet? Senki sem lehet bíró a saját ügyében, s Miska nem is bíraskodott abban; de Imrusnak a hősök mellett bíróra is szükség volt, mert már-már maga lett a bíró, s az ő ítéletei rettenetesek voltak. Néha valósággal halottszagot érzett maga körül, a magában hordott csöpp, friss élet úgy égett, mint bűn és furdalás, ecet és epe. Iszonyatos titkok lestek az életben, és halálos bűnök, melyeket nem lehet kikerülni: s talán a legnagyobb hősök a legnagyobb bűnösök. Ilyenkor jólesett apja felséges hallgatásához, megbocsátásához és liberalizmusához menekülni, mely az egyetlen szilárd pont volt ebben a káoszban - noha ehhez is fért még egynéhány *noha* és *vajon*.

2

Miska ítéletei csakugyan éppoly komolyak és megbízhatók voltak, mint valaha; és minden szava ítélet volt, nem mostani hangulata szerint, hanem változatlan elveinek paragrafusai alapján kimondva. Ki jobb nevelő az Elvek emberénél? s aztán nem volt-e mégiscsak ő a valóság, akihez képest ama „hős”, „költő” és „zseni” csak rossz lelkiismeretű ábránd marad? Mindazáltal Miska bölcsességébe ez idő tájt bizonyos túlzások, hogy ne mondjam, fantasz-tikus vonások jelentkeztek, melyek nem ellenkeztek az elvszigorúsággal, sőt éppen abból folytak, de bizonynyal nem jól illettek régebbi jőzanságához.

Elmondtuk már, hogyan ritkultak meg apa és fiú régi sétái: Imrus szinte dacosan tért ki már előlük, s megmagyarázhatatlanul valósággal sértve érezte magát, ha apja valamit mutatni akart neki; a válasz ilyenkor nem az volt már, ami régen, hogy:

- Elég szép!

hanem az:

- Láttam már!

A lecke és a latin szavak nem hozták már közelebb őket, mert Miska tudása kifogyott; s erre az időre esik Miska különös elfásulása is: mert meg kell vallani, hogy mikor Imrus halottszagot érzett maga körül, ez a halottszag bizonyos részben apjából is áradt. Miska beszélgető társa Imrus helyett most Döme lett; a gépies viták meg nem nyugtatták, de elkábították; hivatal, whistezés, újságolvasás megtették a többit. Sőt a kaszinóba járt, s leszállt a tarokkig.

De nyár közeledtén, Imrus kedvéért is, kaszinó helyett megint a Csörge-tóra ment, gyalog sétálva ki a poros országúton, s e hosszú sétákon váratlan új tárgyra akadtak, ami összehozta őket; oly pontra, hol (szellemileg érve) erősebb volt az ár, mint a gát. Kivált visszajövet, estefelé már - míg előttük a város fehér fellebbe burkolózott, s egy-egy szembejövő szekér oly port vert föl, hogy percekre félre kellett állni az útból - Miska erkölcsi és jogi világnézetet fejtett ki fiának, s Imrus fölnyílt, föloldódott, mint soha tán annak előtte; közömbös témából eredt a szó, s átmelegedett, mint labda a kézben. Exlex, politika: s Imrus már a világ fölött állt; szűz komolysága felnőttébbnek mutatta őt Döme bácsinál; Miska elfeledte, hogy gyermekkel beszél, s feledése Imrusban hasonló feledést indukált: mint két zsilip, ha egyszerre nyílik meg; Imrus új meg új témákat vetett föl; kérdései kifakadtak, mint források a meglazult földből. De nem tényekre volt ő kíváncsi, inkább apja állásfoglalására a tényekkel szemben; s néha egész jóhiszeműleg kérdezte azt, amit úgyis tudott, keresve a legkényesebb tárgyakat, szomjazva a bíró liberalizmusát.

- Api, mi volt az a Dreyfus-ügy? - kérdezte például, csalhatatlan ösztönrel tapintva meg Miska centrális problémáját: mert az ártatlan kapitány az Ördög-szigeten valóságos szimbóluma volt az emberi ítélet gyarlóságainak, mely ezerféle körülménytől függhet, holott az Igazság csak egy és független. Miska, helyesen, az Igazság himnuszát hangolta gyermeke fülébe; Themisnek nem szabad visszahőkölnie Justitia elől, mert Justitia mindig diadalmas: a nap kisüt, s az ártatlanság előbb-utóbb kivilágosodik.

- De ha kivégezték volna Dreyfust mint árulót...? - ugratta tovább a témát Imrus, nem egészen találomra; mert jól ismerte apját, mint egy hangszert: tudta a húrokat, melyek hangot adnak. A hivatalos gyilkosság iszonya eleven komplexum maradt Miskában; s ha idáig az obligát Justitia szócsöve volt ő csak, e ponton meggyengült, s túlzásokba lendült: ez a pont volt az, hol ama bizonyos „fantasztikus vonások” jelentkeztek. Imrus finoman megérezte, s valami gourmand gyönyörrel szívta e fantasztikumot, mely a halál éles árnyékával szinte hősivé avatta a bűnt: pikáns avatás ily józan bírói ajkakon! Lét és nemlét problémái lestek a háttérben: mert nem vagyunk-e mind halálra ítélték? De Miska alapjában praktikus ész volt, idegen minden metafizikától: elismerve az Isten pallosjogát - bár csak az Istenét! -, fantasztikuma erkölcsi fantasztikum maradt, ama regényes liberalizmus, melyet közelebbi, sőt frivol kérdések elegendők voltak fölízgatni, nem csekélyebb világproblémákig: mert nem pikáns és ámulatos világ-e ez, hol az Igazság, kerülve a „nagyok pítvarait”, gyakran a legváratlanabb helyeken búvik meg?

- Igaz, hogy Dreyfus zsidó? - csendült a közelebbi s valóban frivol kérdés, ravaszul, mert Imrus előre tudta a feleletet, s élvezte, mint egy paradoxont: e feleletben miniszterek s generálisok húzták a rövidebbet a zsidóval szemben, ami csakugyan kalandosan hangzott; mert nem gúnyolni és szánni való-e a zsidó? Imrus szomjazta e kalandos tanítást apja tekintélyes s komoly ajkairól; Imrusban volt valami - ősz arisztokratizmus gyermeki csökevénye -, amit ilyenkor mintha visszajáról csiklandoztak volna; s épp ezt a csiklandozást kívánta. Imrus perverzen tapadt a témához, s Miska, látva fia fölcsillanását, hajlandó volt azt végletekig vinni - miáltal különben nem jutott önmagával ellentétbe, mert Miska mindig makulátlan demokrata volt, annyira, hogy nemesi előnevét is eltitkolta fia előtt, s eldugta a címeres pecsétnyomót. Miska Vörösmarty citálta erre, diákkora kedves poétáját:

*Mintha nem őstől származnál, légy tetteid által
Őse családodnak, s a haza áldani fog!*

A pattogó disztichon furán kiadta a lépések ütemét, melyek egyformán s katonásan verték a port az országút eperfái alatt, s a két lélek, akár két pár láb, összezengett ebben az ütemben. A

gyermek kalandvagyó idealizmusa találkozott a Miska kissé megzavart és túlzókként idealizmusával, még egyszer föllobbantva apa és fiú közt a boldog intimitást, ahogy föllobbanhat elhidegült szeretők között, szinte valami perverz orgia jellegével; mert nem volt-e például perverz gondolat, Miskának, kit minden szembejövő megsüvegelt, s Imrusnak, kivel tanárai is megkülönböztetetten bántak, mint ily nagy úr fiával, s aki különös idegenkedést érzett, ha nagyanyja vincellérjével kezét kellett fognia, abban kéjelegni, hogy a szurtos zsidó fia mily szent és nagy ember lehet, szentebb a római pápánál: sőt maga Krisztus is zsidó volt, mint Miska nem átalotta megjegyezni, már túlozva a hatásokat, sikertől ittas hisztrió módjára, noha ez egyébként annyira távol állt jellemétől. De most mintha minden gát fölszakadt volna: különös tavasz volt ez, mindenféle áradás ideje, s Imrus szívét borzongás futotta át; mert nem szent nevet profanált-e apja? S a ciszterci papok kisdiákja úgy élvezte ezt a borzongást, ahogy a bűnös szerelmes élvezte bűnét.

- De... Zola nem volt zsidó? - kérdezte megint Imrus, izgatva tovább a perverz démontól, hogy tekintélyes apai ajkáról jót halljon a tilos, kikiáltott, erkölcstelen író felől, kinek könyveit olvasni is meggyónni való halálos bűn volt. Miska tisztelte Zola bátor, férfias fellépését, s szívesen beszélte el Imruskának - aki már francia szavakat is böngészett - a *J'accuse*-cikk kissé naivul leegyszerűsített történetét. A démon azonban nem volt kielégítve, s a kis *provocateur* újra megszólalt:

- A Szadi tanár úr azt mondotta Zoláról, hogy aljas és erkölcstelen író.

Miska bizonytalannal nem akarta a tanári tekintélyt sérteni, sem fia vallásos nevelését befolyásolni: elvei s éppen liberalizmusa tiltották ezt; de nehéz volt, hogy egy-egy árnyalattal túl ne menjen a határon, mikor a papi elfogultságot kellett magyaráznia. Miskában titkos öröm dolgozott, a féltékeny apa kéjes fölénysége, ki visszahódítja fiának lelkét a gyermekrabló iskolától: öntudatlan bosszú az átszenvedett magányosságért, melyre Imrus iskolai lekötöttsége ítélte. E diadalban a *gaudens tertius*²⁸ Zola volt: Miska koncedálta, hogy könyvei nem valók gyermeki kezekbe, sőt megígértette Imrussal - korán tanítván őt férfias szótartásra -, hogy nem cseni ki azokat idő előtt a Lombrosók mögül, hol néhányat rejtegetett; Miska maga is aggályosnak találta e könyvek korlátlan szókimondását; de tiszteletre méltó őszinteséget és bátorságot érzett a szókimondásban, melyet számára a *J'accuse* póza interpretált, s ilyen értelemben beszélt róla Imruskának: mert a világ gonoszságai és piszkosságai előtt nem szabad behunyni szemünket, hanem férfiasan szembe kell nézni velük! *ebben* a világban fogunk élni, s a mi hivatásunk tisztábbá, szebbé tenni majd! Bölcs és apai nevelő szavai: de az ördög nem alszik, s a szavak mögött különös érzések rejlettek, mint áradáskor sárban áll a búza, noha azért a kalászhok hibátlan sárgállanak, s a tájkép szemlélője semmit sem vesz észre. Miskában is titkos mocsár hullámozott meg ez áradó tavaszon: a beszélgetés kényes témákat súrolt ezen a ponton, Zola könyveinek tartalmáról csakugyan nehéz volt beszélni tiszta gyermeki füleknek; de Miska különös kísértést érzett, hogy ne kerülje a kényes témákat; apai lelke megborzongott a gondolatra, hogy szavaiban az élet talán félve sejtett titkai először állnak kimondva a szűzi lélek elé, s mint valami szerelmes szomjazta a teljes intimitást, még ezekben a legkényesebb dolgokban is, sőt éppen ezekben! noha elérni nem tudta. Mégis: zsilipek törését érezte, s ez az utolsó tavasza a szerelmes apa tavasza lett, valóságos szerelem tavasza; ámbár Miska félénk szerelmesként ürügy alá takarta vágyait: Imrus már nagy fiú, s apai jog, sőt kötelesség diszkrét dolgokról is beszélni vele! De Imrus oly elfogultan hallgatott, s oly tartózkodó egyszótagosokban felelt vagy kérdezett, hogy Miska szinte olyan érzést érzett, ami nem is a nevelő, hanem a csábító érzése, s valósággal megszégyellte magát, mint aki egy tiszta lelket szennyez

²⁸ *gaudens tertius* - az örvendő harmadik.

be szavaival, holott azok elég ártatlan szavak voltak ahhoz a fantazmagóriához képest, ami Imrus lelkében kavargott: mert Imrus, ámbár büszkén állta ígéretét, és nem nyúlt a hírhedt könyvekhez, titkon kéjes iszonnal gondolt egy képzeletbeli Zola-regényre, mely valóban meztelenre vetköztetné a világot, végső hősiességgel rántva az utolsó lepleket e szomorú modern idő illedelmes és rab emberéről...

3

E különös sétákról mind a ketten bizonyos lelkiismeret-furdalással tértek haza; Miska mindazonáltal fölhangolva, mint ittas ember, ki már semmivel sem törődik; Imrus fáradtan és álmosan, mégsem bírva elaludni, félve az álmoktól! Álmai rettenetesek tudtak lenni: például siralomházba álmodta magát, és a kivégzésre kísérték; gombostűt vitt ágyába, hogy el ne aludjon. Mihelyt sötétség lett, álmosága eltűnt: helyét valami éber szégyen és marás foglalta el, maga se tudta, min? Mintha a gondolatnak abban a nagy szabadságában, melyet apja szavaiból oly szomjasan szürsölt, valami tilos, valami istentelen volna. Miska győzelme nem volt oly teljes a lélekigázó Iskola fölött; a tanárok papok is voltak, s kezükben minden lelki fegyver: kulcs, háló és horgony. Miska lehetett liberális; de vajon liberális lehet-e az Isten? kinek törvényei nem hajolnak, s a legkiválóbb pogányt vagy hitetlent is pokolnak jegyzik. *Dives Plato, pauper Cato, magnus Aristoteles, ceciderunt in profundum...*²⁹ Modern nevek nem méltatlan folytatják e tragikus menetet a kénköves Gödör felé.

- Renan, Rousseau, Voltaire, Diderot, d'Alembert és a többi istentelenek...! - harsogta Szádi Márk, az ifjú hittanár, úgyszólván naponta, s Imrus már apját látta a sor végén, ki egyház átkával sújtott könyveket olvas, és sohasem gyón meg, sőt templomba is csak Szent Istvánkor megy, vagy a király névnapján, hivatalból: mintha csak nőknek és gyermekeknek való volna az imádság. Bizonynal, férfiak nem jártak templomba Sóton akkoriban - hacsaknem a báró Wintersberg -, s Imrus, kicsi férfi, jól ismerte nemének kollektív állásfoglalását az ismeretlen, hatalmas és túlon túl hallgatag Istennel szemben. De micsoda hősnek kell lennie, ki az Istennel küzd! Imrus megborzadt e felnőtt férfiak érthetetlen nyugalman s közönyén, kiket pedig haláluk után a rémes alternatíva vár: örök pokol vagy megsemmisülés! A halál jöhet minden pillanatban; „*az ablakon át*” - mint Jeremiás mondja; s aki elalszik, nem tudhatja, fölébred-e még ezen a világon? Imrus mélyen nyomta combjába az álm elleni gombostűt, a húson át szinte a csontig, tanulmányozva közben a szúrás nyomán fölfakadó érzéseket. Mily semmi a fájdalom! milyen könnyen kiállna ezerakkorát is, inkább, mint a megsemmisülés gondolatát! Fiatallétele tiltakozott az örök álm ellen. Mik lehetnek a pokol kínjai, hogy szelídebb sorsnak látszhatik náluk: semmivé válni! Iszonyat ez! Imrus összekulcsolta kezét a paplan alatt, hogy hitetlen apja lelkéért imádkozzon: önmagát ezúttal hívőnek tekintve, ami mégis a legbiztosabb óvatosság, mely számol minden lehetőséggel! (A Pascal *pari*-elmélete volt ez, egy gyermek lelkében rekonstruálva.) Bár lehet-e hitet erőltetni, hol egyszer fölébredt a kétely? s mit ér az ilyen ima? Imrus kétségbeesve iparkodott nem gondolni kételyeire, mint ahogy a mesebeli embernek nem szabad gondolni a vízipárára; de már egy másik kétely érett benne, még rettenetesebb.

Mit használ a hit a javíthatatlan bűnösnek? És Imrus bűnös volt, titkos, ocsmány bűnnel. Az éj vádolta őt; a kis Jézus képe vádolta a falon; ki gyakran látta őt a derengő sötétben saját

²⁹ *Dives Plato...* - A gazdag Platón, a szegény Cato, a nagy Arisztotelész mind pokolra jutott.

meztelenségeiben gyönyörködni, oly gondolatokkal, melyeket bevallani is halálos szégyen volna. A legnagyobb bűnöst is kész bocsánattal várja az Isten gyóntatószékében; egyedül Imrus az, ki soha, soha nem vallhatja meg bűnét: oly képtelen, oly aljas! A tiszta és szemérmes fiúcska arca égett a sötétben, amint bűnére gondolt, s újra húsába nyomta a gombostűt, gyötörve magát, mint az aszkéták, nehogy megint elfogja a rossz vágy. Nem a Pokol miatt vagy félelemben az Isten kezétől: ő, hisz ő már úgyszólván örökre kárhozott! ennyi szentségtörő gyónással a vállán! (mert az iskola gyónni kötelezte, de gyónása hazugság volt és bűnös elhallgatás). Ő evvel a titokkal fog meghalni, egy ingváltáskor óvatlan lerántva a skapulárét, mely megvéd a bűnös haláltól: mert az Istent nem csalhatja meg senki a végső percre tartott bűnbánattal. Ezzel a titokkal fog élni! sohasem lesz oly rendes ember, mint más! hacsak más is nem él ily titokkal, hazudva csak a mosolyt és közönyt: micsoda szenny, szörny világ ez akkor!

Már nem imádkozott; közelebb volt valami átokhoz a kegyetlen és süket Isten ellen... ellankadt... Sötét daccal nézett a sötétbe, mignem minden gombostű dacára erőt vett rajta a fiatal álom. Éjfélkor fölébredt, izzadtan, vergődve, mocsaras álmok utóízével s oly képzeletekkel, melyeknek már nem tudott ellenállni: minden mindegy!

Api szobájából vékony fénysáv jött át az ajtó résén. Miska éppen most ment lefeküdni; a fénysáv megmozdult és elindult, amint vitte a lámpát, söpörve a padlót, a falat, a fogasról függő ruharémeket. Most az ágyhoz ért, s végigsöpörte a fiú vonagló testét is, mely remegve s mégis dacosan kitakarózva borzadta végig a fényes érintést, mint egy kutató isten gonosz ujját.

4

Imrus már nagydiák volt, de nem oly eminens, mint annak előtte. A sóti gimnáziumban a tanulók rangsorára is kiterjedt a konzervatív szellem: aki egyszer tiszta jelest szerzett, annak nehéz volt elveszteni ezt a méltóságot; ám visszaszerezni, ha egyszer elvesztette, szinte lehetetlen. Imrus az első években úgynevezett „osztályaranyat” vitt haza; kedves, nyúlánk, úrias alakja jól hatott a záróünnepélyek dobogóján, mikor kilépett a jutalmat átvenni; a tanárok nem szívesen mondtak le erről a hatásról. De lassanként észre kellett venni, hogy Imrussal baj van: szórakozott volt, nem figyelt az órákon, s valami sajátságos apátiával fogadta az iskolai dolgokat: az esze máshol járt. Imrus ez időben talányossá vált; szótlán és kamasz lett; társai előtt sem volt már orákulum. Valamikor rajongva kísérték csapatostul haza, lesve, hogy segítsen a leckében, vagy elkészítse dolgozatukat; ma már inkább a Várkonyi Bélához fordultak, a Várkonyi tanító fiához, pihent ész és korrekt ambíció megbízhatóbbak lévén az úri tehetségnél. Imrus magára maradt sötét gondolataival; kivetettnek érezte magát; hangja rekedt lett, mozdulatai félszegek.

- Mi bajod? - kérdezte Miska különös érzéssel.

Hogy kamaszodik ez a gyerek!

- Semmi, semmi! - sietett Imrus bizonykodni, mint kit rajtakapnak: mert néha azt képzelte, hogy beteg, napról napra sorvad, talán valami rettenetes betegsége van, amit maga okozott magának. Sötétben tűnődött: lehet-e még rajta segíteni? lesz-e még belőle olyan ember, mint más? Időnként fogadalmakat tett magában, hogy összeszedi magát, hogy új életet kezd, hogy ezentúl csak a leckéire gondol! hogy gyöttrő szennyeit meggyónja, s avval örökre eltemeti! De

a gyónás mindig nehezebb lett, a grammatika és algebra egyre zavarosabb; s Ritter, a szigorú számtantanár, ki is jelentette egyszer a pad fölött:

- Maga, Sátorczy, csak a régi dicsőség morzsáiból teng még! - Ez már a hosszú nadrág korában volt, s a kíméletlen szavak nagydiákokat megillető magázással hangzottak el. Imrus megriadt; mint az alkoholista, kit züllöttségének tudatára ébresztenek; örvény nyílt előtte. Szekundák ugyan nem fenyegették, de kettesek: s egy kettes neki nagyobb tragédia, mint sok *sufficiens*³⁰ tanulónak a szekunda!

A sóti gimnázium légköre a túlfeszített ambíció volt. Itt már régi jezsuita tanodák szelleme élt. A jeles diákokat *tanították*; a többi csak *nevelték*; azaz fegyelmezték. Holt tömeg volt, s szívesen engedték át az állami reálnak.

- Menjen a reálba! - ezt majdnem oly megvetéssel mondták, mint azt, hogy: - Menjen inasnak!
- Mindenben győzhetett az Állam: az iskolában az Egyház tartotta a pálmát. Bizonytalán ő oktatta a nemzet elitjét: s akié az iskola, azé, mondják, a jövő. Ám ebben az iskolában az oktatás is fegyelmezéshez hasonlított, mint a nevelés: bemagolt szabályok s gépies alkalmazás, a legjobb esetben.

*Aequor, marmor és a cor
Semlegesek mindenkor...*

A némettanár szinte kérkedett, hagyományos hazafisággal, hogy németül maga sem tud; de matematikában a képletek s a történelemben az évszámok szigorú disziplínát adtak; s a latin nem is valaha élt nyelvnek, hanem szándékosan konstruált észtornának hatott - Várkonyi Béla, paraszt nagyapjától öröklött eszével, le is vonta ezt a konzekvenciát:

- Az egészet a tanárok fundálták ki! - S büszkén húzta vállát, mintegy jelezve, hogy nem fundálhattak ki oly nehezét, amiben ő könnyedén jeles nem lesz! Imrus nem győzte ezt a versenyt. „Magolni” képtelen volt, s unt minden ismétlést; könyv nélkül csak azt tudta, ami valaha megragadt figyelmében; s mi haszna a megszakadt fonalat újra felvenni a másik végén? Imrus egymás után „bagózott be”: nem álltak rendelkezésére a fürgé és kész versikék s képletek. Osztályfőnöke már elégséggel fenyegette; a magyardolgozatokon kívül semmi sem sikerült neki; valami fátum üldözte őt, s bizony több tárgyból is bőven megérdemelte az elégségest, noha azt a tanár maga sem gondolta komolyan. De ő komoly örvényt látott maga előtt; tragikus Damoklészként, vagy még inkább megvert kutya módjára, amikor kijött az osztályfőnöktől, végig a hosszú tanári folyosón, melynek klastromos ívei alatt oly büszkén járt azelőtt, egyike a kevés választottnak, kik a professzori cellákba bejáratosak. Mit fog apja szólni? s Döme bácsi, ki előtt eddig csak vállvonva beszélt az iskolai dolgokról? s hogy diadalmaskodik majd Várkonyi Béla, ki bizton osztályaranyat nyer, noha ostoba hencegő és közönséges magoló! Imrus elvesztette hitét a sors igazságában; fatalista lett és babonás; vigyázott, hogy mindig jobb lábbal lépjen ki az ajtón, s egy bizonyos oldalán járjon az utcának (amelyiken akkor ment, mikor jól felelt). Ha tanárt látott, összerezzen; még a gatyás parasztot is zircinek nézte, ha sötét köténye volt; nem örült már mosolyogva, csillogó szemmel az osztályfő elé, hanem ijedten kapta le kalapját:

- *Laudetur Jesus Christus!*

³⁰ *sufficiens* - elégséges.

Az iskolában minden napja egy izgalom volt; az óráközi szünetek szívszorult „drukkokban” teltek el; órákon remegve figyelte a rettenetes „noteszt”, csakúgy, mint az utolsó szekundás; és a reggeli diákmiséken egyetlen imádságba feszült lelke a bosszúálló és szeszélyes Istenhez:

- Add, Uram, hogy még csak *ma az egyszer ne* feleljek!

5

A csörge-tói estéken még fölengedett ez a félszeg feszültség: ha járás, friss levegő és elröpített fantázia pillanatra enyhítették e rab fiatalság fuldoklását; mégis Miska egy idő óta mind ki-elégítetlenebbül érkezett meg a hosszú sétákról: mint a babonás szerelmes, ki nagyszerű és végső föllobbanás után hirtelen, ok nélküli elapadását szimatolja már az intimitásnak, mely oly boldogságot ígért! Néha kedvetlenül nézett Imrusra, kinek mintha régi, gyermeki szépsége is csökkent volna; mignem egy este - a séták ritkultak, az idő is esősre fordulván - értesült fia iskolai hanyatlásáról is. Ugyanis Lesinszky Ipoly, a történettanár - ki pap létére lelkes függetlenségi és kossuthista volt - az új Katolikus Kör helyett most is a kaszinóba járt, ahova Miska is, és míg Imrus otthon görbedt a latinlecke fölött, el-elkószáló figyelemmel s negyed-órákra rajtameredve közben a mitológia egy-egy pöre képén - nem sejtette, hogy a tarokkasztal füstös Olümposzáján róla folyik a tanács.

Apai hiúság érzékeny minden sebre; Miska mégis bizonyos nem kellemetlen várakozásokkal sietett haza: úgy érezte, hogy kezében tartja a gombolyag végét, mely az ő fia lelkének gombolyagja: csak el kell indulnia ezen a szálon, s bizonynyal eljut a titkokig, melyek apai szívét izgatták; mert mi lakhatik e diáklélek mélyén, ami elvonja őt tanulmányaitól - ami erősebb, mint minden diákság és diákambíció? Egy új kitárulást várt az apai pirongatás és büntudat nyomán: szeretetteljes szigor hozza közel hozzánk az ifjú lelket! De a fonál az első szónál kezében szakadt; Imrus kurta, bár illedelmes ígéretekkel felelt, s Miska ezt kitérő válasznak érezte: jobb szeretete volna, ha makacskodik, ha sír.

- De hát mi volt az oka, hogy így elhanyagoltad magad?

- Nem tudom - felelte a fiú. A serdülő lélek dacosan bezárult, s Miska különös sivárságot érzett, mint egy ablaktalan ház előtt. Mit értek a csörge-tói séták? mit ért beszélgetni Zoláról, Dreyfusról? Miska egész más valamire szomjazott, s alapjában tudta, hogy lehetetlenre szomjaz. Mit ér minden külső és művelt nevelés? Fia egyedül van és messze tőle, s ezen nem lehet segíteni: egyedül kell őt hagyni, mint ahogy egyedül van ő maga is, mint ahogy egyedül kellett hagyni azt a másikat is - az anyját! Miska nem erőltette Imrus bizalmát: ez nevelési elveivel s a férfias méltósággal ellenkezett volna. Csüggedve bevonult lámpájával íróasztalához, ahol annyi év múltán még most is ott hevert az Észjog. Semmi sem változott; csak az ő szájában csügg a csibuk helyett már csak szivar - mert az orvos megtiltotta a pipálást. Miska leült a vén „gondolkodószék”-be, s folytatott egy megkezdett levelet - választ a javíthatatlan Erzsinek egy nemrég kapott levelére, ki a rokonság és barátság örve alatt hosszasan értesítette Miskát a maga és leánykái sorsáról az idegenben: hogy állásában már megerősítették, hogy Gittát beíratta a gimnáziumba magántanulónak, s tanácsot kért tőle, jól tette-e? s hogy megírja-e Döme bácsinak? stb. Miska kissé sajátságosnak találta a hosszú levelet, de udvarias ember létére kötelességének érezte megfelelni. E foglalkozás kissé eloszlatta keserves hangulatát, s csak mikor készen volt a levél, bámult hosszasan a beírt papirosra, ezúttal Nellire gondolva, akire mostanában nem szokott gondolni. Nelliről eszébe jutott „a Nellinek kisebbik fiacskája, a Gyulától való, akinek csak létéről tudott, még a nevét sem ismerte (azt hitte, hogy

Gyulának hívják). Ez a gondolat valami helyrehozhatatlan sötétséggel hatott; Miska lelke ijedten röpült vissza Imrushoz, a saját édesgyermekéhez; noha ott sem várta megnyugvás. Könnyek ostromolták belülről szeméit: de férfi volt, és nem sírt. Fölvette a szivart, mely a levélírás közben kialudt, s újra meggyújtotta; a csípős keserűség marta nyelvét. Majd föl-emelte megint a lámpást, hogy aludni térjen; s a fénysáv ismét végigsöpört az Imrus szobáján, a padlón, az ágyon.

Imrus nem aludt; elképzelte az apját, a nagy, erős férfit, kezében a lánggal; s a mozgó fény-sugár most úgy hatott rá, mint titkos fáklya, betlehemi csillag! Imrus nem aludt, noha rég lefeküdt, beállítva az ébresztőórát. Ezentúl a kakasokkal akart kelni, egészséges, friss, hajnali munkára! Apja szavai fölrázták őt, jobban, mint mutatta: talán épp azért restellte mutatni, mert oly fájón érték. Igen! büszkén hallgat! de új életet kezd! tettei beszélnek! Majd egyszerre fog meglepni mindenkit! Újjászületik, mint ama Zöld Vadász, erős akarattal, hogy a csorbát kiköszörülje! Noha a tanév vége felé jár, s csak csoda segíthet: de nem hallotta-e százszor apjától, hogy az igazi férfi nem hátrál meg?

- Akarat, munka és egészség: ezek előtt nincsen lehetetlen! - Imrus elhatározta, hogy reggelente övig hideg vízben mosdik, s mindennap eggyel többször emeli föl az apja által kapott súlyzókat, amik most a sarokban porosodtak. Egész más ember lesz. Egészségtelen gondolat-aira, rossz kívánságaira... titkos bűneire... hirtelen kivirágzott optimizmusában szinte már úgy gondolt, mint valami rég múlt dologra: soha, soha többet! S talán, ha így él, az Isten megadja az erőt az igaz gyónásra is. Még semmi sincs elveszve! S erős fogadást tett, nem is a jeleseköt kötve le az Istentől jutalmul - melyeket a maga erejéből akart megszerezni -, hanem apjáért ajánlva föl jószándékait, mint régi szentek pogány szüleikért: hogy az Ég világítsa meg, s ne hagyja hitetlenül halni. Hősnek könnyebb, ha nem csupán magáért küzd! E fantasztikus háttérben gyermeki érzések törtek ki, egy eltorlaszolt fiatal erő lelt rést, szinte valami boldog fölszabadulással. Most lepattant az átok, s meg fogja mutatni, Várkonyi Bélának és a többieknek, mire képes! Főleg a korán kelésben kéjelgett, s pompás ütemben pattogott benne egy bolondos mondóka (ezt is apjától tanulta valaha, hogy a makacs *rö* betűt gyakorolja):

Répa, retek, mogyoró:

Korán reggel ritkán rikkant a rigó!

Alig is aludt; ritkán fölriadt, még mielőtt szólt volna a csengő. Lázzal, tetterővel vetette be magát az új életbe. Ilyes fogadalmat nem most tett először; de most volt valami, ami nem engedte hevét másnapra lehűlni. Éppen a feladat képtelennel szomszéd nehézsége! Itt nem lehetett kételkedni, halogatni: az idő rövid volt, a vizsgák sürgettek; s mi izgathat egy kis Jókai-hőst, ha nem ilyen *bravour*? Még egy gondolatra sem adott magának ráérést; mindennap számon vette eredményeit, mint egy kis hadvezér: s csakugyan jól tett e lelki diéta. A hadvezérek egészségesek. Imrus feledte sötét tünődését; mindazáltal nem kell hinni, hogy fogadását mindenben beváltotta. Emberek vagyunk, s a serdülő még duplán is ember: lelkesebb és szennyesebb egyszerre. Az ördög ravasz ellenség, s cselből hagy előnyöket. Elmaradván a sötét tünődések, a fantasztikus fogadalom is bolondságnak tetszett. Semmi tünődés, semmi fogadalom! Ez az új szabály is valóságos babona lett benne: Imrus bűnös volt újra, mint minden emberi hús; de vidám és munkás, s már közel a diadalhoz. Mert az akarat valóban csodát tesz, ha ész, tehetség és fiatalság szolgálják parancsait; noha a Sors akkor is nagyobb úr, amint hogy Imrus életébe is az szólt bele, egy igen szomorú eseménnyel.

Az öreg Szabó Gábor, műszaki tanácsos - az a mogorva agglegény, aki ott trónolt mindig a kaszinó vendéglőjében étkező aranyifjúság közt az asztalfőn - történetünkben nevezetes asztal, noha már alig ült más ez időben a régiékből körülötte, csak Sóstó, a rajztanár - a többiek megnősültek, vagy áthelyeződtek, nem is említve az oly eltűnéseket, mint Kovács Lacié vagy a Hintássé -, nos, ez az öregúr akkoriban halt meg, nagyon csúnya időben temették, a tavasz novembert affektált, s Miska sokáig állt hajadonfővel a hideg esőben, míg Borzsák tiszteletes befejezte már teljességgel elázott hangján szenilisen végérhetetlen beszédét. Miska fején sem volt már a régi, sűrű haj, s bizony alapos náthával ment haza: de egy kis nátha csak nem elég ok, hogy egy munkás férfit távol tartson a hivatalától? Miska tehát már másnap korán reggel az utcán volt látható, s pedig kiskabátban - mert sokkal többre tartá edzettségét, semhogy Szent György után is felöltöt hordjon - és esernyő nélkül, noha Vivi dada még utána is vitte a kapuhoz az ernyőt. De Miska nem szerette az esernyőt, s még inkább járt nyáron egy szürke napernyővel, mely alatt levett kalappal mehetett a napban, s szellőzhette izzadó homlokát, mintsem hogy esernyőt vigyen, mikor nem is esik, mint a tanárok. De ki számítja ki az esőt meg a sorsot? Miska csuromvíz váltott kabátot a hivatalban, s vajha üngöt is tartott volna a munkakabátja mellett az aktás szekrényben! mert a nedvesség túl volt már a kabáton s a mellényen, az üngben, a bőrön, a húspan, csontokban! Miskát otthon kirázta a hideg, s estére már magas láza volt, úgyhogy le is feküdt korán, nyögött és zihált, az újság is kiesett kezéből. Imrus nem volt otthon, egy barátjához ment, akinek számtanjegyzetét kölcsönözte. Vivi dada rémülten szaladt át Döme bácsihoz; épp ott találta orvosát, a vén, locsogó Csontváryt, s mire Imrus megjött, már meg volt állapítva a tüdőgyulladás. Imrus nem is beszélt többet apjával; a másik szobában tanult egész nap, különös hangulatban, melyet aggodásnak és levertségnek interpretált maga előtt, holott az aggodás voltaképp a szenzáció feszültsége volt; szinte repesett a kiszámíthatatlan sors elé, melynek fenyegetését mégsem tudta egészen komolyan venni: nyilván elmúlik ez is, s marad minden a régiben - gondolta, csodálatosképpen bizonyos csalódással. Miska alig tért magához az egész idő alatt; erős, nagy testét egy csapásra megtörte a betegség; hatalmas melle, mely mozdulat nélkül fenntartotta a Csörge-tó vizén, hörgött, mint egy gépház; folyton aludt, néha értelmetlen szavakat motyogott, s negyednapra Döme és az orvos jelenlétében kiszenvedett. Imrust elküldték hazulról, s ő szótlánul engedelmeskedett, ugyanavval az érzéssel, mint karácsony estén, ha elküldték, hogy távollétében készítsék el számára a meglepetéseket. Mikor hazajutott, Miska már a ravatalon feküdt, s Imrus úgy érezte, hogy sírnia illenék, de, s tán éppen ezért, amint ünnepélyesen bevezették halott apjához, ki fekete szalonkabátjában sápadtan nyúlt el a gyertyák között, s mintegy fölléptették, színpadi komolysággal, a részvevő szemek előtt kis árvaként, valami oktan nevetés erőltette, amit alig tudott visszafojtani, s olyan érzés fogta el, mint néha a templomban, mise alatt, mikor arra kellett gondolnia, hogy mi lenne, ha hirtelen fölvetné magát a pad tetejére, s onnan egy ugrással a csillárra, és lelógatná lábait a térdeplők feje fölé; vagy az oltár nagy, arany angyalának nyakába kapaszkodna, és vállára ülne?

Mi lenne, ha elnevetné magát?

A nagy szenzáció egyelőre elnyomott benne minden más érzést; éjszaka a Döme bácsi benyílójában aludt, kimerülve az idegek izgalmától, s reggel első gondolata volt az a felfedezés, hogy árva lett: s ez mintha valami méltóság volna, komoly és ünnepélyes cím; szinte büszke volt rá. Dél előtt gyászjelentéseket segített adresszálni - melyeket Döme fogalmazott -, közben jöttek a rokonok, élükön a híres Juli néni, sopánkodva:

- Pedig milyen nagy, erős ember volt! Ki hitte volna, hogy ily hamar végezzen vele?...

Döme vénemberes cinizmussal leintette a sopánkodókat. Kit támasztott föl valaha a sírás? Hamar vagy nem hamar: a Halál nem néz kort, erőt, nagyságot: senkinek sincs privilégiuma. S az aggastyán szinte megnyúlt, fölmagasodott a szomorú esettel szemben, mely nálánál sokkal fiatalabbat ragadott el: oly közel a sírhoz nem tudta sajnálni, aki előrement.

- S te szegény kis árva! - cuppant már a Juli néni zsíros, rettegett csókja Imrus homlokán. - Eddig csak anyátlan voltál, most már apátlan is! - A téma érzékeny húrokat érintett, legfőképp Dömében, mert Imrus most igazán rámaradt, s ki fogná föl más a hűtelen, szép hús fiacskáját? De Döme nem volt érzékeny húrok embere, s különös szégyenkezéssel került az apai gesztusokat.

- Sose féltsek őt! Nem kisgyerek ez már! Megél ez a jég hátán is! - S enyhíteni szavainak keménységét, hozzátette: - Derék ember lesz, mint az apja volt!

Halálnak kellett történnie, hogy Döme száján kiessen ez a pár szó: mert Miska többé nem a „javíthatatlan pecsovics” volt, nem a „korrupt kormány embere”, nem a „hatalom kész szolgája” s a „valódi mameluklélek”, hanem igaz ember s igaz bíró, akinek becsületessége és képzettsége előtt Döme is *mindig* kalapot emelt. Miska egyszerre megnőtt halálában, nagy ember lett, bölcsesség és karakter példaképe, egy helyi Deák Ferenc, „pótolhatatlan vesztesége Sót társadalmának”, mint ahogy a Schapringer most érkezett lapja írta gyászkeretben. Miska pár napig kizárólagos téma volt Sóton; egész élete regényes színekbe öltözött a provinciális szemek előtt, melyeknek az Igazságügyi Palota homlokára kiröppent fekete zászló is szenzáció; a hír váratlansága emelte hatását, s tudni vélték, hogy már épp alá volt írva Miska kúriai bírói kinevezése, mikor a szomorú eset elvágta ezt a fényes karriert. A dicsőségből fény esett Imrusra is, aki most napokon át központnak érezte magát, mint olykor órákra a diadalmas záróünnepélyek díjkiosztásain; Imrust elfoglalta a szerep, melyet játszania kellett. Délben Miska bírókollégái jöttek, mintegy küldöttségben; a szoba megtelt lassú beszédű, szalonkabátos urakkal, kik komolyan, halkan szóltak Imrushoz, akár egy felnőtthöz; közben sürgönyök érkeztek, még a püspök is sürgönyözött. A kapuban most szögezték ki a gyászdrapériát, s Imrus kábultan hallgatta a kopogást, mely összefolyt a látogatók beszélgetésével, az apjáról szóló legendákkal, amik a halott utolsó óráit, utolsó szavait kutatták. Csontváry doktor látható élvezettel idézte e híres utolsó szavakat, melyeket illő tisztelet, sőt bizarr tartalmuk miatt némi borzadás is fogadott, mint egy nagy ember végszavait (noha nem volt itt Gyula, hogy rácitálja a *Mehr Licht*³¹). Miska ugyanis, halálos ágyán és önkívületben, napokon át ökölbe szorítva kezeit s hörögve fájó, domború melléből, mind csak ezt a három különös szót mondogatta:

- Fölkötik a betyarakat!... - így, értelmetlenül és eltorzítva a ragozást: - ...*betyarakat!*...

Micsoda végzetes emlékek, micsoda sírjukból följáró érzések, mintegy elhagyott házban kísértve, adták az agonizáló kéült ajkaira ezt a furcsa és rémes mondatot? Egy volt a bizonyos: Miska még haldokolva és félrebeszélve is bíró maradt, ami csak dicsőségére válhatott Sót város szellemi hiénái előtt. Anekdóták merültek fel ezzel kapcsolatban, s akadt, aki fölhozta a Kováts Laci-féle gyilkosság ügyét is.

- Ez az ügy nagyon elővette szegényt - mondta egyik bíró.

- Elvi ellensége volt a halálítéletnek - szólt fontoskodva az elnöki titkár, egy törekvő fiatalember.

- Ó, az az egész história összeesett az asszony dolgával - kezdte Csontváry, de már valaki meglökte:

³¹ *Mehr Licht* - Több fényt (Goethe utolsó szavai).

- Csitt! a gyerek előtt!

- Vajon Nelli eljön-e a temetésre? - súgta Juli néni Döméhez, harsogó suttogással, mely hangosabb volt a rendes beszédnél. De Imrus már nem hallotta a választ, mert hirtelen kitört belőle a sírás, apropó nélkül és ellenállhatatlan, talán csak a fölcsigázott idegek folytán elfúlva, szaggatottan, végérhetetlenül csuklatva és rázva az asztalra boruló karcsú diáktestet.

7

A temetés némi csalódást hozott Sótra: Nelli nem jelent meg, s a legnagyobb szenzáció elmaradt. Cenci egyedül érkezett Gádorosról Döme sürgönyére, melyet Nellinek még csak meg sem mutattak: egy permetező masinának rég tervezett megvásárlása jó ürügyet adván a kirándulásra. Liza nénit vitte magával, az öreg parasztasszonyt; Jolán ezúttal Nelli mellett maradt, kit óvatosan kellett előkészíteni a szomorú hírre, nehogy az túlságig fölizgassa. Szegény Nelli úgyis nagy izgalmon ment mostanában át, mert kisebbik fiacskája, a Dodó, beteg volt, torokgyíkban; Tardits nagyon csóválta a fejét (akkor még nem volt a difteritiszoltás), a Cenci éppen elgondolta, hogy ha a gyerek el találna pusztulni, Nelli visszamehetne Miskához, az lenne neki a legjobb; Isten azonban másképp rendelkezett.

Mikor a katasztrófa híre megjött, a kisfiú már jóformán egészséges volt, s Cenci nyugodtan mehetett Sótra, hol Döme izgalommal várta, mily ítéletet hoz a hirtelen megszólalt végzet öreg napjainak Gádorosról? Ideges és ingerült lett a gondolatra, hogy onnan valami ostobaság fenyegethet: egy rég nem látott, szép, halavány arc megjelenése s asszonyi beavatkozás Imruska sorsába. Elhitette magával, hogy e kettőtől egyformán fél: mind a kettő bolondság volna! A második számú bolondság látszott bekövetkezni; mert Cenci jóban volt a papokkal - kiknél hajdan fiainak is kijárta a stipendiumokat - s mikor Zsinkó bácsi, a kanonok, Miska whistpartnere, megjelent részvétét kifejezni, Cenci azonnal tanácsot ült vele, lévén Zsinkó bácsi a fiatalságnak nagy patrónusa, ki állandóan húsz szegény diákot etetett asztalánál. Szegéről-végről még atyafiság is, Zsinkó bácsi szívesen vállalta volna Imrust kvártélyba, sőt felajánlta, hogy a püspök érdeklődését is felköltsi, kinél úgyis illet tisztelegni a fiúval, megköszönni a magas részvétet; így ki tudja, minő ösztöndíjat vagy más ellátást kaphat Imrus. Csak Döme bácsi akadékoskodott, mert „akire egyszer a papok rátették a kezüket, az elveszett ember”, s még a kanonok előtt sem hallgatta el kedvetlenségét:

- Itt vagyok én! Nem lesz hiánya semmiben a gyerekeknek, amíg én itt vagyok!

- Hát jól van, húgomasszony - mondta a kanonok búcsúzva, udvariasan lehúgomozván Cencit, ki nála jóval idősebb volt -, hanem azért csak menjenek el a püspökhöz, majd én bejelentem magukat! - S így történt, hogy egy nap, míg Döme otthon pattogott s füstölgött, Imrus magára vette szép, új, két gombsoros fekete ruháját, s elfogultan léptetett a püspökkert kavicsos útjain át a Rezidencia kapuja felé Cenci balján, kinél jó egy fejjel magasabb volt.

Cenci is ki volt öltözve, régi, csipkés fejkötőben, de ő ugyancsak nem volt elfogult: úgy lépett a márvány lépcsőházba, mintha a saját házába lépne. Az ajtónállókkal egykettőre végzett, még csak borravalót sem adott nekik; s már a titkár előtt álltak, aki, fiatal pap, nagy reverenciával fogadta az idős úriasszonyt.

- Volt szerencsém ismerni a megboldogultat - kezdte dicsérni Miska karakterét, s zavarba jött, mikor megtudta, hogy elvált nejének anyjával beszélt.

- Azonnal bejelentem nagysádekát - s eltűnt a cifra szárnyas ajtón. Imrus a püspöki ebédekre gondolt, melyekre apja is gyakran volt hivatalos, s ahonnan mindig cukorkákat hozott haza... Szétnézett a pompás, aranyozott stukatúrdíszű teremben. Egyszerre különösnek tűnt föl előtte, hogy itt van, mintha egy regény közepén volna; s eszébe jutott, amit valahol „fényűzésben élő romlott főpapokról” olvasott; büszkén kapta föl fejét, megvetve ezt a világi pompát.

A teremben még többen is vártak kérvényezők és mindenféle szegény emberek; de őket soron kívül bocsátották be, s ez megint nem tetszett Imrusnak, mert igazságtalan kivételezés volt.

Azonban a szárnyas ajtó szétnyílt, s Cenci már előreindult. A terem, ahova beléptek, még tán nagyobb volt az előbbinél; egy óriás ablak kitárva a gyönyörű tavaszi parkra; ennél az ablaknál állt a püspök, s lenézett a kertbe. A léptek zajára megfordult; kis, kövér ember volt, s a fordultnál meglebbent rajta a bő reverenda, mint egy szoknya.

Cenci bemutatta unokáját, aki a megszokott diákköszöntéssel hajtotta meg magát:

- *Laudetur Jesus Christus!*

Ez nagyon tetszett öminenciájának, s valódi jóindulattal érdeklődött Miska egyetlen maradéka felől: hányadikba jár? hogy tanul? stb.

- Figyelmünk lesz a fiúcskára - mondta, arcon veregetve Imrust kövér, gyűrűs kezével, mint egy kislányt. - Kivált ha olyan jó diák, mint hallom. Nem akarna pap lenni, kisfiam?

- Nem! - kiáltotta Imrus élesen és határozottan, úgyhogy a püspök önkéntelenül kissé elmosolyodott.

- No mindegy - mondta aztán. - Akármikor meggondolná magát, szívesen és szeretettel várom. - Azzal megáldotta, s elbocsátotta őket.

- Ez a szegény Sátorczy anyósa? - kérdezte a belépő titkártól, ki ismét belépett a hosszú névlistával kezében.

- A volt anyósa - magyarázta a titkár. - Sátorczy elvált a feleségétől.

- Kár! - mondta a püspök (ki nem olyan régen került Sótra, hogy a történetet ismerte volna). - Biztosan szép asszony: a fiúcskának feltűnően szép vonásai vannak. Inkább ő jött volna vele, igaz-e?

S az unalmas audienciában kifáradt öreg pap ártatlan kedélyességgel nevetett rá a fiatalabbra, míg mögöttük, a tárt ablakon túl, kacagó napfényben pompáztak még a kései orgonák, sötét violaszínük pajzánul parodizálva a püspöki talárt.

8

Imrus úgy tért haza e heroikus regényfejezetből, mint egy puritán hős! ki még a püspöknek is kereken mondja szemébe, amit mondani kell; bátor és nyílt magyar fiú módjára s méltóan apja szabad szelleméhez! noha e gyermeki antiklerikálizmus mögött sötét, babonás érzések is bújtak - ó! pap lenni! örökre védve az ellenséges Női Princípium félelmes légkörétől! de pap lenni kárhozott szívvel, bűnösen: soha! S Imrus megvonult dacos kárhozottságában hitetlen apja emlékével: mert a hitetlen külön ember lehet ezer papnál...

Cenci azonban okos dolognak tartotta volna, ha Imrusból pap lesz: már maga is gondolt ilyesmire. A Rácz családban mindig voltak papok, köztük több kanonok, kik hathatósan

segítették a családot világi ügyeiben; s Cenci, praktikus öregasszony, meg tudta becsülni ezt a segítséget. A protekció nem árt a másvilágon sem: de a papok e földön is legjobb protektorok. (A maga fiát is, egyiket papnak adta volna, ha az ura - ki még élt akkor - engedi.) S kiből legyen pap, ha nem Imrusból? ki örökké a könyveket bújja, barátok nevelése. Nellinek marad még egy fia, életrevalóbb, mint ez; Imrus sose fog egyedül megállni az életben, támasz kell neki, s van-e jobb támasz a papokénál? De a gyerekek bolondok s önfejűek; s Cenci csallhatatlan ösztönével érezte, hogy Imrus nem olyan, mint az ő fiai voltak, akiket mindig dirigálhatott... noha látszólag mennyivel szófogadóbb, mint ők! Imrussal hiába beszélne; de minden megjön a maga idejében. Addig is legjobb, ha a fiú Döménél marad, s végzi tovább a gimnáziumot, ha nem is kék reverendában, mint szeminárista iskolatársai, de jól megtámogatva a régi, pap bácsi alapította ösztöndíjjal, mit az öreg Zsinkó bizonytalansággal megszerez neki.

Cenci még pár napig Sóton maradt, s mintha ez természetes volna, ő hozta rendbe a Miska elmaradt ügyeit; eladogatva a bútorokat, mert Imrus Döménél kapott szobát - az Ákos régi szobáját az emeleten -, s a Miska-féle lakás egyelőre üresen maradt, ámbár Döme folyton mondogatta - s mintegy önmagát fenyegette vele -, hogy kiadja idegeneknek. Vivi dada visszament falujába, a lányához, ki már régen hívta, hogy ott élje le hátralevő napjait; s nemsokára Cenci is elutazott, alig néhány emléktárgyat cipelvén haza a Miska holmijaiból; a többi, amit nem tudott eladni, a Döme padlására került; az eladottakból befolyt összeget pedig a takarékbba tették, Imrus nevére.

Döme vállalta a fiú kosztját és kvártélyát.

Így mindent gondosan elintéztén, érkezett meg Cenci Gádorosra, ezúttal először vasúton; mert a szárnyvonal már kiépülvén, az út így sem volt hosszabb, s Imrus, lelkes híve minden újításnak, nagyon rábeszélte nagyanyit: a kocsin meghülhet, összefázhat ebben a viharos, bizonytalan nyárelőben. Cenci vállalkozó szellemű volt s barátja minden praktikus újításnak: így sürgöny ment Jolánnak, hogy az állomáson várjon.

- Mi lelte a mamát - tűnődött Jolán -, hogy vonaton jön? - S a vincellérnek szólt, hogy fuvart szerezzen, mert Cenci bizonyára a Miska holmijait szállítja haza, melyeket most már Imrus, azaz Gádoros örökölt. Már elgondolta, hogy viteti föl a padlásra a régi, rozoga sublótokat és nagymamaszékeket, helyükbe állítva a Nelliék plüss szalంగarnitúráját, melyet Miska még házasságuk legelső idejében vásárolt Budapesten. Cenci azonban üresen érkezett, csak az új permetezőgépet pakolva le Liza néni segítségével a vincellér kezeibe, ami Jolánt valósággal méregbe hozta: a szőlő és mindig a szőlő!

- Már igazán ránk férne új bútor a papától maradt ócskaságok helyett... és a mama eladja! Biztosan nem kapott annyit értük, hogy tisztességes valamit lehessen venni rajta...

Cenci megmagyarázta, hogy a pénz Imruskáé, s még a takarékpénztári könyvet is Döme őrzi. Jolánt nem elégtette ki ez a magyarázat: különben is, ami Imrusé, afölött Nelli rendelkezik, s Nellit még csak nem is értesítették.

Cenci erélyesen szólt közbe: Nellit majd ő fogja értesíteni, amikor jónak látja!

- Mindent a fiúknak! - zúgolódott Jolán. - Ebből is olyan lesz majd, mint a Jozsó! - s nem állt be a panasszal hazáig. Jozsó, aki már albíró Pesten - más fiú az anyját segíti, ő még az Emmáját is a nyakukra hozza nyáron, a református paplányt, őt szolgálhatja ki az egész ház, télen pedig küldhetik nekik egymásra a hordó borokat, még a szennyesét is hazatovábbítja, a Liza nénivel mosatni, mint diákkorában; és hogy remeg minden kosár ribizkéért, minden szem fűgékért (az Emma szereti!), mindenből a nagyobb rész neki jut!

Cenci nem helyeselte ezeket a beszédeket; noha ő is haragudott a kálvinista menyem-asszonyért: de az ő vallása elsősorban a Család vallása volt, melynek egyik praktikus hitcikkelye a fiúk joga.

- Te meg ne csinálj békétlenséget! - leckézte leányát, ki már a kapunál messziről szaladt a kedvenc Dodó elé; mert Nelli éppen jött vele elibük a nagy udvaron át, sétáltatva a nap-sugárban fölépült kis betyárját.

- Ó, szegény kis mostoha! neked nincs könyved a takarékbán!

Nelli bizonytalannal nem érthette a célzást; de hát mit értett ő? Rég belenyugodott, hogy ne értsen és ne tudjon semmit. Cenci mégis rossz sejtelemmel ráncolta szemöldökét: félt a háborúságtól és a hisztérikus jelenetektől. Néhány napig még várt, de amint a célzások ismétlődtek, s alig lehetett képzelni már, hogy Miska halála sokáig titok maradjon: elővette egy este Nellit négyszemközt:

- Nem vagy már gyerek, anya vagy, okosnak kell lenned, hogy a fiadat fölnevelhessed: mert most a nagyobb is rád maradt!

Nelli sírt, ahogy illett, de nem lepte meg semmi, s nem kérdezett semmit: az ő számára Miska már régen halott volt. Szinte inkább azon csodálkozott, hogy úgy beszélnek róla, mint aki egyáltalán *élt valaha*, s nem volt pusztán álom... Neki már minden álom volt, ami túlesett az anyja házán, gyermekora környezetén, amelybe mintegy kíséreltesen visszajutott újra... Nelli úgy járt Cenci házában, mint egy kísértet; halott volt maga is, noha anyja két eleven árvának, kiknek élete nem engedte feledni az övét...

Napok múlva egyszer fölnyitotta a skatulyát, hova Sótót zárta hajdan: s a kis vacakok közt megcsillant az olló, melyet Miska annak idején visszaküldött. Különös kis szerszám, mely fénylik és elvág... Nelli csak ettől a perctől fogva lett özvegy.

9

„Kedves Anyika!”

Imrus az asztalnál ül, és levelet ír Gádorosra. „Máma kaptuk a Jolánka néni sorait, melyekhez Te is csatoltál néhány szót. Tanácsodat megfogadom, és mindig vigyázok magamra, hogy meg ne hűljek. Igaz, hogy az emeleti szobát, ahol lakom, egész télen át nem fűtötték, de itt már valóságos nyár van, és jólesik a hűvös szoba. Én most egész nap tanulok, mert már szombaton lesz a hittanvizsga, és az utóbbi szomorú hetekben keveset tanulhattam.”

A toll megáll, mintegy kényesebb sorok partjain, sőt, óvatlan, mintha csak ceruza volna, a fiatal ajkak közé szökken, fekete foltot és savanykás tintaízt hagyva a piros szájon. „Jolán néni megírta, hogy már Te is tudod a szegény Api halálát...” Micsoda szólamot kellene találni, mely megfelelően szokásnak s illemnek, sőt bizonyos magasabb követelményeknek is, mert Imrus, kis tudós, csak nem írhat közönséges, hazug frázisokat? „Vigasztaljon azonban, kedves anyikám, az a gondolat, hogy mindnyájan halálra vagyunk ítélve, de a halál nem lehet örökké tartó, minthogy a természetben tökéletes megsemmisülés nincs.” Ennyit lehet... Még talán hozzá kéne tenni, hogy „a másvilágon, megtisztulva földi gyarlóságainktól, ideális békében és szeretetben fogunk mindannyian találkozni” - de ez már sokkal nehezebb és meggondolandóbb.

„Én most, mint már írtam, a Döme bácsi felső szobájában lakom, ahol azelőtt az Ákos bácsi lakása volt, és még most is az Ákos bácsi képei lógnak a falon.” A toll nekiered, mintegy fölszabadulva, s a szemek csak egy pillanatra ugranak föl az asztal fölött függő képhez, mely csakugyan némi mentségre szorul, egy régi színésznőt meglehetősen pikáns pongyolában ábrázolván. „Én a kisebbik szobában lakom, mert a nagyobbikban vannak a Döme bácsi madarai, mert - mint a nyáron meséltem Gádoroson - Döme bácsinak már tizenöt mindenféle madara van, ugyanis a régi kliensei mindig hoznak neki, mert van köztük egy erdész, meg több parasztember, akik a mezőn fognak madarakat.” A toll szalad, mintha szintén madarat kergetne; most már nem ügyelve stílusra, követelményekre; gyerek módon. „Ez nagyon érdekes szoba, úgy néz ki, mint egy fenyőerdő: ugyanis - mint tudod - nemcsak mitőlünk, hanem mindazon házakból, melyekben Döme bácsi a keresztpai tisztséget viseli, évek óta ideküldték a kiszolgált karácsonyfákat, és a madarak ezeken röpködnek ágról ágra, és az ablakon drótrács van, és a padló tele a fenyőfák lehullott tűleveleivel. Olyik már egész kopasz, ezeket kidobják, de van, amelyik csupa zöld még, és ha benyit az ember, seregestül szállnak föl a madarak, és vigyázni kell, hogy ki ne röpüljön, mert azért Döme bácsi nagyon haragudna.”

Az ám, Döme bácsiról még nem is írt semmit. „A Döme bácsi most egészséges, és azt ígérte, hogy elvisz engem az ősszel vadászni, és én szívesen elkísérem, de lőni nem fogok, mert a vadászást - ellentétben a Döme bácsi véleményével - nem tartom modern emberhez illő sportnak. A Döme bácsi most nem főzet itthon, hanem a kaszinóból hozatja az ebédet. A koszt elég jó, de azért jólesett a hazai sütemény, amit Neked is, meg Jolán néninek is nagyon köszönök. Igaz, elfelejtettem megírni, hogy a Gombos Cirill tanár úr személyesen volt itt, és részvétét fejezte ki édesapám elhunytá fölött. Ugyancsak ma kapott a Döme bácsi levelet a Hintásséktól, melyet a Hintáss Gitta írt, ki már gimnáziumot végez, és nagyon szép stílusban fejezi ki az egész család részvétét...”

A toll megint megakad, mert Imrus nem tud olyan szép stílusban írni, mint Gitta, s úgy érzi, hogy szavai nem felelnek meg ama bizonyos „magasabb követelményeknek”. Imrus őszinte bámulattal gondol Gittára: noha könnyű a Gittának, akinek már az apja író volt, anyja is író; aztán Gitta pár évvel idősebb is és *lány*, ami nagyon sokkal idősebbet jelent. Imrus emléke vihogó, ostoba sóti lányokat idéz, akik mégis oly messze magasban vannak tőle, csak azért, mert lányok!

Mit is kell megírni, a Gitta leveléről? Imrus szinte megdobbán a szótól: „...lehet, hogy elmennek Gádorosra...” - lehet, hogy látni fogja Gittát, a felnőtt Gittát, és beszél vele irodalomról, mert mi másról beszélne? S az nem lesz oly egyszerű dolog, mint a levelét olvasni. A levél, Gitta levele, itt van az asztalon, ahova letette a Döme bácsi délután, dohogva s dohogását minden ürüggyel közölni vágyva: „kondoleáló levél: neked is szól!”

- Az apja lánya: úgy ír, mint egy komédiás! - Döme bácsi irodalmi kritikától sem tartózkodott; s az ő *noteszében* csupa *elégtelen* volt már. - Egy kerékkel többje van ennek is! Lány kezibe főzőkanál való és nem penna! - Döme bácsi igazán nem volt megértő a stílus és az irodalom iránt. A levél azonban itt hevert, s Imrusnak egész más véleménye volt róla, mint Döme bácsinak; már rézsút keresztes, külön írásmódja is imponált.

„Egyetlen, dédelgetett, ezüst szakállú bácsikánk! Sötét, kietlen éjszaka van. Künn az új évszak első vihara vergődik, mint leláncolt szörnyeteg. Elöttem az asztalon klasszikus idők nagy szellemeinek könyvei tornyosulnak, melyeket elsatnyult korunk iskolakönyvekké degradált. De mit nekem éj, vihar s tudomány? Szemem előtt egy kedves, régi, emeletes ház jól ismert képe lebeg, s eszembe jut, hogy van egy szeretett öreg bácsikám,

aki úgy él ott, ezüst szakállal és bölcs nyugalomban, mint a mesebeli király az Óperencián... Eszembe jut... és gondolatom elkomolyodik. Szomorú hír jött a nyugodalmas Óperenciából, gyászkeretes írást hozott a posta... A mi kedves, ezüst szakállú bácsikánk egyetlen, javakorbéli férifibaráját ragadta el a sors, s az óperenciai király bús egyedül-ségben, sivár magányban maradt a régi emeletes házban... Ki hat be a végzet titkaiba, ki hoz vigasztalást a halál sötétségébe? Szállj, szállj, fehér levél, hűséges gondolataink nyomába, ülj vállára szelíd galambként az ezüst szakállú bácsikának, és suttogj fülébe balzsamos szavakat! Sűgjad, hogy vannak, akik a távolból hálával és szeretettel gondolnak Reá, s kérjed, gondoljon ő is szeretettel reánk s a mi szent, mártír Édesanyánkra, ki a modern dolgozó nő súlyos keresztjét cipeli. Azt a keresztet veszem már a vállaimra én is: de éj sötétjében, gondok viharában s a tudomány magaslatain sem felejttem el s nem is kicsinylem le az öreg, emeletes ház egyszerűségét és nyugalját s az én egyszerű, öreg, múlt időkre emlékeztető, ezüst szakállú bácsikámat. *Gyttha*. Kezeit csókolja hálás unokahúga

Noémi.”

Így hangzott a levél, a végén még egy hosszú postscriptummal az Erzsébet kezétől, aki a gyászhoz özvegyet reklamált: „Írok Nellinek Gáborosra, és talán a nyáron meg is látogatom: szegény, kétszeresen sújtott asszony!” Döme dörmögött: „Hagyná békében azt a szegény Nellit!”; de Imrus kigyúlt a kilátástól, a Gitta sorai égtek a kezében: ó, ha ő is így tudna levelet írni! Imrus annyi mindent érzett magában, ami kikíváncsított belőle, de szégyellt kitárulni szigorú férfiak, gúnyos pajtások s vihogó, ostoba lányok előtt! Ki érti őt meg? Kinek van fogékonysága ily érzések iránt? Ha legalább meg tudná írni, szép stílusban, egy Gitta-féle gyönyörű levélben mind, ami szívében van; kisírni magát, ha csak írásban is, egy sokat szenvedett, egy különös érzéseket átélt asszony előtt, aki az édesanyja! De édesanyját alig ismerte, és szinte félt tőle; önkéntelenül félt előtte minden szokatlan szótól; s amint irodalmian próbálta kifejezni magát, mint Gitta, megszegyellte. Végül is inkább szárazon s halványan hozta ki panaszát, akár egy tényt vagy hírt a kötelességszerű levél tónusában: „Én most meglehetősen egyedül érzem magamat, mert Döme bácsival nem tudok mit beszélni, és inkább úgy teszek, mintha tanulnivalóm volna, és benn maradok a szobámban. Vacsora után is rögtön feljövök a szobámba, de soká tart, amíg el tudok aludni, pedig nem félek, jóllehet egymagam vagyok az egész emeleten...”

A különszoba izgalma, félelme s büszkesége tölti be Imrus szívét, nagyobb szenzációnak bizonyulva szinte apja halálánál. Az ajtó nyílt, s Bábi hozza az ozsonnát, kávé és egy zsömlét, külön Imrusnak, mert Döme bácsi nem ozsonnázik. Amint Bábi kilép, a zsömlye az almáriumba vándorol, hol már egész sor száraz zsömlye lappang: mert Imrus nem szereti a zsömlét, de ezt restelli megmondani, nehogy kényeskedőnek tartsák. Majd hosszú és nehéz művelet kezdődik: kiszedni a kávéból az apró és ravasz tejbőrfozlányokat! mert Imrus a tejbőrt sem szereti... S míg kanala idegesen motoz a kávéban, nyugtalan feje formálja már a megunt levél végső mondatait: „Hogy milyen lesz a bizonyítványom, azt még nem tudom, de nagyon tanulok, hogy méltó legyek szegény Api szelleméhez... Nekünk Péter és Pálkor végződik az iskolai év, s akkor egyedül utazom haza a vonaton... Addig is Neked, Nagyanyinak és Jolán néninek kezeit csókolom stb. Ui. A kis Dodót is sokszor csókolom.”

Egyedül utazni a vonaton: bizonynal üdítő kilátás; mert a napok rettentő egyhangúságba hulltak vissza, játék és játszópajtás egyformán hiányzott, az iskola hideg vetélkedés palotája volt csak, s a Döme bácsi emeleti szobája valóságos börtön lett Imrusnak, mióta az egész házból csak ehhez az egy szobához volt hivatalos jussa, s úgy érezte, ha csak a kertbe lép, már látogatóba megy Döme bácsihoz; alig is ment oda külön hívás nélkül. Imrus magányosan ült az élet tornácán; s mily unalmas és sivár tornác volt ez! Kaland, akárminő, soha jobbkor nem jöhetett volna. Egyedül utazni a vonaton! - ha csak Gádorosig is. Ám Döme bácsi, váratlan készséggel kijelentette, hogy maga viszi vissza a rábízott fiúcskát anyjához; így a gyermeki várakozások megint megcsalódtak, s Imrus az illedelmes unokaöcs szerepében tette meg az utat, önállósága még a jegyváltásokig sem terjedvén, mivel kocsin mentek. Püspök vitte őket, s Imrusnak eszébe jutott a régi út, mikor nagyanyival kocsizta végig e hegyeket. A kereszt ott állt még, ahol a kispap leesett hajdan, de Imrus már nem borzadozott a meredélyeken. Mik ezek Svájc havasaihoz képest!

Döme bácsi szinte megfiatalodott Miska halála óta: soha nem volt ily vállalkozó kedvben. *Manu propria*³² közölte érkezésüket Cencinek Gádorosra, hol nagy készülétek történtek a fogadásra. Nelli maga hozta rendbe a vendégszobát, kissé szívdobogva, mintha félt volna a vendégektől, Nelli maga is megfiatalodott, a sírás megsoványította s légiessé tette, remegett, mint egy csínyt tett kisleány, ha szigorú nagybácsiját várja. Nem látta őt, mióta Sót egy szál ruhában elhagyta!

Hány éve is volt már? Mintha csak tegnap lett volna; noha két nagy fiú kora is jelezte ezeket a kiesett és üres éveket, mert Dodó is nagy fiú már.

Ám Döme és Nelli találkozása csak elképzelve volt érdekes esemény; a valóságban egyáltalán nem. Döme alig szólt egy szót is Nellihez. Ennek a hallgatagságnak Vergilius római költő volt az oka, aminthogy a költők sok mindennek az okai. Imrus ugyanis a hosszú kociút délutánján, fölhangolva mégis a lódobogás vidám ütemétől, hangosan kezdte skandálni Vergilius pompás verseit, a negyedik éneket (melynek önszorgalmú betanulása végképp visszaszerezte számára az elveszett latin jelest). Döme foszlányokra emlékezett a versből; Didó királyné szerelme diákkorát idézte vissza, de egyúttal a szép szökevény unokahúgot is, mint egy szerelmes királynőt; az öregúr elszégyellte magát tisztos korához illetlen gondolatain; s mire a gádorosi udvarba értek, mogorvábbnak látszott, mint valaha. Nelli és Jolán illedelmes kézcsókra járultak elébe, csak úgy, mint Dodó, akit Döme kissé kétes elvű pedagógiával aposztrofált.

- Különb ember légy, öcsém, az apádnál!

E szigorú paranézis után kicsomagolta az ajándékokat, melyekkel telezsúfolta kofferét; Nelli is kapott egy gyöngyház legyezőt, mely a Cenci vizitszobájába került, a szalonzsík csecsebecsei közé. Nelli alázatos kézcsókkal köszönte meg a prezentet, noha legkevésbé sem örült neki (nem is használta soha, csak Jolán vitte egyszer magával valami koncertre).

Imrus, mint a család büszkesége és reménye szerepelt, s Döme kérkedve adta át, mintha az ő érdeme lenne, hogy visszakerült az *eminens*.

³² *Manu propria* - saját kezűleg.

Egyébként inkább csak Cencivel társalkodott Döme, többnyire a szőlő bajairól, mert mi más téma lehetne Gádoroson? A szőlőt új kórok fenyegették, előbb a peronoszpóra, aztán a lisztharmat, s Döme valósággal diadalmaskodott:

- Rég megmondtam én, hogy ne költs reá!... Kellett tinektek amerikai?... Ruinálod magad avval a szőlővel!

Cenci csak a földet döfkölte botjával; kinn ültek a padon a ház előtt, mint valamikor a Döme kertjében, mikor Cenci látogatott Sótra. Cenci kajánul Jozsóra apellált, megmaradt fiára, aki jussot tarthat a szőlőhöz.

- Te eladhattad, neked nincs már fiad! - Tudta, hogy fáj a szó, mely a szegény Ákos halálára célzott; de öregek voltak mind a ketten, s már játszottak a halállal, a magukéval és a másokéval: csipkedték és ingerelték vele egymást. Döme viszont avval csipett vissza, hogy Jozsó felesége felől érdeklődött. Jozsó elvette a kálvinista paplányt; s Döme jól tudta, hogy a házasság nincs ínyére Cencinek. Cenci ugyanis ellene volt a vegyes pártinak: nem mintha előítéletet táplált volna a más vallás iránt; de bölcsen jobbnak vélte, ha a házastársak egy templomba járnak, s szívós fajösztönrel félt minden idegenségtől, mely a családba jut. Talán kedvébe is akart maradni a maga Istenének, kihez már közeledett; aztán korállotta a Jozsó házasságát, míg ki nem tisztulnak az adósságból: noha a Jozsó már albíró Pesten, de a lánynak meg nincsen semmije. Mégis: Cenci okosabb volt, hogy sem a fiatalok dolgába szólt volna, s nem hadakozott a megtörténttel.

- Meglett ember már, a maga ura! - mondta. - Ő lássa, hogy mit tesz!

- A maga ura! a maga ura! - dohogott Döme, s régi haragja robbant újra az egész új generáció ellen, amely nem tudja józanul nézni a dolgokat, s vakon megy a maga feje után. - A lányod is intő példa lehet! - És Gyulát hányta föl, kinek mindenütt jelen kellett lenni, ha máshogy nem, legalább beszédben vagy gondolatban. - Hallatott-e magáról azóta?

Hallatott; ő ne hallatott volna? Sőt egyszer megjelent Gádoroson. Ez mindjárt a Nelli utolsó pesti útja után volt, csak hogy Cenci mind ez ideig nem szólt róla senkinek. Cenci tudott hallgatni; s legkevésbé beszélt a lányainak, akik nem is sejtettek az egésztől semmit. Gyula nagy garral jött, imádott asszonyáért, aki megbocsátott neki, s fölkereste őt sivár tanyáján; mert „megérezte”, hogy ő volt az „ismeretlen hölgy”. Mi lehetett az igazi célja, azt Gyulánál nehéz lett volna megmondani; Cenci szerint pénz kellhetett neki; de ezúttal emberére akadt, magát Cencit érven a kapunál.

- Hát te mit akarsz itt? - riadt elébe az öregasszony, s Gyula hiába hivatkozott egyetlen fiára, kit még nem is látott, s akihez természet adta joga van. - Eljátszottad te már a jogodat! - Cenci még botot is emelt rá, s valósággal kibotozta a házból, ahova nem is mert többet visszajönni.

Döme jót kacagott ezen, öreg kacagással.

- Úgy kell neki! És nem is írt azóta?

- Persze hogy írt! De már régen nem ír, mert minden levelét visszakapja. Én magam kanyarítom rá mindegyikre hogy: „Vissza!” Biztosan pénzt kér a pernahajder, mert miből él az ilyen, ha nem pumpolásból?

Döme kétszer is látta az újságban Gyula nevét: először valami találmányáról írtak; majd meg „magánkutató” irodát nyitott, azaz spicli lett: nem magyar embernek való mesterség! Döme mindig visszatért a tárgyra: valami marta, izgatta belül, hogy Gyuláról beszéljen. Jólesett dühösen nevetni rajta, fölényesen megadni, hogy: nevezetes ember ez a Gyula!; sajnálni, mint szerencsétlen flótást, elzüllött zugfiskálist... Döme odáig ment, hogy fontoskodva hozzátette:

- Kár érte! Ta-gad-ha-tat-la-nul zseniális!

Este volt már; por ülepedett az alkonyodó utcán, s a megkésett akácok őrzöngve ontották illatukat. Nelli jött, félénken és halkán jelenteni, hogy kész a vacsora. Döme hirtelen mogorva lett, rá se nézett a szép, sugár alakra (mert Nelli alakjának nem ártottak az évek). Reggel korán befogatott, minden marasztalás ellenére, és egyenest hazahajtatott Sótra.

- Ez is bolond ám! - kommentálta Cenci.

11

Az esteli beszélgetésen, mikor Gyuláról esett szó, jelen volt véletlen Imrus is, valami könyvet lapozva Cenci mellett a padon; nem gondolták, hogy különösebben odafigyel. Nem is igen figyelt; se tónusa, se tartalma nem volt előtte ismeretlen a beszédnek; hallott ő Gyuláról máskor is, s magában az ő pártjára állt. Irigyen és szinte lázadó bálványozással gondolt e különös hősre: mert kaland és zseniális züllés bizonyára szebb, mint itt unatkozni, Sóton vagy Gádoroson. Gádoroson még jobban unatkozott; kétségbeesve kutatott a padláson régi folyóiratokért, poros kötegekben hordta le a *Fővárosi Lapok* megsárgult évfolyamait, amelyek valaha Nelli és Jolán olvasmányai voltak, amennyiben ők egyáltalán ráérték a háztartás mellett még olvasni. A padláson fülledt meleg uralkodott, vén ládákban avult írások porladtak, s különös volt kinézni a csöpp bádogablakon a szembenéző toronyóra s a kerek szőlőhegyek fölött tomboló napfényre. Az egyik ládából ismerős könyv került elő: Kováts Laci versei, ugyanaz, ami otthon apjánál két példányban is megvolt s ugyancsak Gyula kezétől dedikálva. Csakhogy ez még cikornyásabb dedikáció volt, rejtelmes célzásokkal s szinte eksztatikus költőiséggel; a dedikáció Nellinek szólt, s a könyvet Cenci vitette a padlásra, hogy ne kerüljön lánya szeme elé; mert Jolán kíváncsiságból átvette a csomagot, s Cenci még arra sem tartotta érdemesnek, hogy vesződjön a visszaküldésével. Imrus levitte a könyvet a többi közt, s eltette, mint valami romantikus ereklyét; de anyjának nem mert szólani róla.

Imrus ez időben már végképp eldöntötte, hogy *író lesz*: mert cselekvés lehetőségét nem ígérte e szürke századvég: csak a fantázia számára állt nyitva tér és hír.

De a fantázia is különösen szárnyaszegettnek látszott ez években. Imrus a verseket nem is olvasta; unalmas szólamokkal voltak azok tele; a hazafiság anakronizmusnak hatott e versekben, s szinte anakronizmusnak hatott a szerelem is: mert hol már a régi regényes szerelmek? Tehát csak regényt falt, azaz meséket; de ebben is volt valami hiba; a regényírók szégyellni kezdték a hazugságot, s mégsem merték az igazat megírni; tehát jelentéktelent írtak, s unalmasak lettek; noha az volt a konvenció, hogy az Asszony sohasem unalmas: a szerelmes, a házasságtörő, a szeszélyes, az örök, a titkos Asszony! Imrus rettegte ezt a rejtelmes és nagyszerű Asszonyt, és egyúttal dobogott feléje; a templomban, a „szagos miséken” lopva nézegette az elefántcsont táblás imakönyvek fölé hajló lányfejeket, melyeket ebben az évadban széles, fonatos hajkoszorú kerített mint titkok és álmok kosarait; s néha elfogultan üdvözölt az utcán egy-egy sugár nőalakot, valamely ismerős gádorosi família lányát, kivel életében tán két szót se váltott. Imrus szívdobogva gondolt rá, hogy talán e nyáron meglátja Noémit; addig is verseket írt hozzá, mert van-e jobb téma, mint a rég nem látott ideállal való találkozás? De hazugság volt ez is, hisz ennek az ideálnak még arcvonásaira sem emlékezett. Mikor jön már a valóság, az Élet, melynek létezéséről, mint egy zálogot őrizte anyja szerelmesének írását ama verseskönyvben?

De ha anyjára nézett, a sápadt, migrénes asszonyra, aki talán soha életében nem olvasott végig egy regényt, s alig látszott törődni mással, mint házi ügyekkel s gyermekeinek harisnyáival: elképzelni sem tudta, hogy ő ama romantikus kaland hősnője, s Jókai-mesékhez menekült.

12

Hintássék azonban csakugyan megjöttek, nem Nelli kedvéért, mint Erzsí lúdbőrözve írta, hanem a Juli nénihez, aki újabban Gádorosra költözött, mert ott olcsóbb volt az élet. Juli néni nagyon jól érezte magát Gádoroson; házat és szőlőt vett, a legjobb időben, igen olcsón, s a nyelve szőtte hálót hamarosan kiterítette az egész városkára. Sőt már túl nagy is volt ehhez: Gádoroson belátott az emberek szívébe és kéményei alá.

Nellinek teljesen megbocsátott Juli néni. A Pletyka az örömök sarkában vicsorog; s Nelli szomorú volt. Nelli „lelkiismeretlen csábítás áldozata” volt. Különben is: Nelli a Cenci néni leánya, s ez bizonyos *salvus conductus* Gádoroson. Ám Nelli és Erzsí találkozását meglesni mindenképp ingyenc téma, s Juli néni maga vezette Erzsit és lányait Cenciékhez. Délután érkeztek váratlanul; Imrus épp a lugasban olvasott, s izgatottan ugrott föl, mikor a négy női alak belengett a kapun.

- Istenem, az Imruska! Hogy megnőtt már! - sápította Erzsí.

- Alig ismertem rá.

- Megyek, hívom Anyit! - sietett Imrus eltűnni, leültetve az érkezőket a szalonban s alig pillantva közben a lányokra, akik felnőtt, idegen hölgyeknek látszottak.

Nelli helyett előbb Cenci és Jolán mentek be a vendégekhez, míg Nelli, szívdobogva, oly soká öltözködött, hogy már érte kellett küldeni Jolánt sürgetőnek.

Végre Cenci maga is utánuk ment, és elhozta lányát, aki, felelve Erzsí hangos csókjaira, szótlánul leült egy plüssfotelben.

- Meddig maradtok itt? - kérdezte Jolán Gittától, míg Cenci néni Erzsit tartotta lefoglalva.

- Ó, csak egypár napig - felelte Gitta. - Nekem vissza kell mennem a kollégiumba, ahonnan szünete tanfolyamra küldenek ki Svájcba; Noémi pedig hivatalba megy. De előbb még Döme bácsit akarjuk meglátogatni Sóton. Az ember igyekszik megfelelni a konvencióknak - tette hozzá fölényes mosollyal s Jolán számára kissé rejtelmesen.

Jolán mindenképp ki akarta fejezni bámulatát e művelt és modern fiatalság iránt.

- Igazán? Svájcba? Ne mondd! És bírod a nyelvet?

Jolán a németre gondolt, de Erzsí, aki fölkapta a szót, már hangosan tárgyalta, mily járatosak lányai a franciában is: Gitta valóságos nyelvtalentum, s már Noémi is egész folyékonyan elkonzervál. Jolán valósággal lelkendezett:

- Ó, hogy irigyellek benneteket!

De Nelli, különös emlékektől meglepetten - mert az első látogatás jutott eszébe, amit valaha szegény Miskával Hintásséknál tettek - és, nem tudni, miért, belsejében kissé ingerülten, megjegyezte csöndes szóval és közbevetőleg, hogy Imrus is már szép előhaladást csinált a francia nyelvben.

- *Vraiment. Vous parlez français?*³³ - kérdezte Noémi, kacéran vetve föl csillogó, kék szemét a zavart Imrusra.

- Beszélj egy kicsit a kislányokkal! - biztatta Nelli fiacskáját, a *Dictionnaire*-re gondolva, mely a sóti zongoráról lassanként Imrus könyvei közé került.

- *Oui, un peu*³⁴ - felelt a fiú, fülig pirulva s voltaképp hazudva, mert beszélni sohasem beszélt még senkivel, s éppen hogy valamivel többet forgatta a *Grammaire*-t, mint anyja.

- Miről beszéljek? - kérdezte aztán mosolyogva és tanácstalanul, mikor észrevette, hogy mindenki elhallgat, és várakozásteljesen ráfigyel.

- *Il fait chaud*³⁵ - kezdte Noémi, mintegy segítésképpen s megzavarhatatlan bátorsággal elmondva a tíz-húsz francia mondat egyikét, amiket az iskolai *mademoiselle*-től tanult: mert Noémi sose volt jó tanuló.

De Imrus e szavakból csak valami *fess*-félét értett ki, mert a szavak írásbeli képéhez volt szokva, s fülei nem ismerték az idegen hangokat.

- *Comment? Comment?*³⁶ - kérdezte kétségbeesetten, s már-már úgy tett volna, mintha értené, s egy hazard *oui*-jal akarta elintézni a kérdést, mikor Gitta kissé gúnyos tapintattal segítségére jött.

- Azt mondja, hogy nagyon meleg van - mondta, s azonnal elfordulva, mintegy megvetőleg, az általános társalgásba elegyedett, mely most Noémi dicsérete körül forgott, legtöbb részről sajnálkozó tónusban, mert nem borzasztó-e elgondolni, hogy ez a piros matrózblúzos kislány, aki külsőleg csak olyan, mint egyéb kislányok, nemsokára egy komoly hivatal rácsai mögött fog ülni, sőt írógép előtt?

- Gépírást tanul és gyorsírást; azért kell még a nyáron Pestre mennünk - magyarázta Erzsi hengegve. - Őszre egy bankban fog állást kapni.

- Nem félted? - akarta volna kérdeni Nelli, de az utolsó pillanatban torkán akadt a szó, mert hogy fordulhatna ő egyenes beszéddel Erzsihez? Különös csönd támadt, s Gitta hiába fejtegette agresszív hangon a nőemancipáció modern elveit. Juli néni felállt, s búcsúzni kezdett, mintegy csalatkozva; mert a Kíváncsiság szelleme valóban éhen maradt ezen a délután.

- Ó! még egy kis bort és piskótát! - szaladt Jolán, az egyetlen, ki még nyújtani szerette volna ezt a látogatást, mely egyhangú életében így is szenzáció volt. Imrus már se nem hallott, se nem beszélt; vörösen ült helyén, saját szégyenében elmerülve. Erzsi maga sem volt nagyon elemében, mert Cenci jelenléte feszélyezte indiszkrétebb kitöréseit, akitől különös nagy respektusa volt. Csak elmenetnél csinált jelenetet, már az udvarban, mikor a kis Dodót meglátta; a fiúcska ott ugrándozott a félszerben, s indiánordítással szaladt előre a zajra; de megállt, fintort vágva, amint a vendégeket meglátta, mert nem nagyon szerette a néniket és obligát csókjaikat. De Erzsi már rohant feléje, szenvedélyesen és visszatartathatlan, a gyűlölt csókok egész arzenáljával.

³³ *Vraiment. Vous...* - Valóban. Beszél ön franciául?

³⁴ *Oui, un peu* - Igen, egy kicsit.

³⁵ *Il fait chaud* - Meleg van.

³⁶ *Comment?* - Hogyan?

- Ó, a Gyula fia! - kiáltotta. - A Gyula fia! A Gyula fia! - S hisztérikus könnyek törtek elő, a kert lombjai, mint színpadi díszletek, rezzentek meg az egyetlen, felejthetetlen, hűtelen férfi nevére, míg Nelli sápadtan, mint bűnös vetélytársnő, de alázatosan, mint egy vezeklő, állott a sötét orgonabokrok háttérében, ijedten hátrálva a könnyes és égető csókok elől, melyeknek vihara most őt érte sorba.

13

Valami hiányzott itt; talán Gyulának kellett volna visszajönni; nélküle a sóti és gádorosi tragédiák csak féltragédiák maradtak, és mindennap belefűlt a mindennapba. A nagy jelenetnek, mely elé annyi várakozás és izgalom remegett, egyetlen eredménye az volt, hogy Imrus nekifeküdt a *Grammaire*-nek és *Dictionnaire*-nek, ezúttal teljes komolysággal, szigorú leckét adva önmagának, korán kelve, rettenetes szégyenétől fűtve, hogy szembeszálljon a *verbes irréguliers*³⁷ lélekölő hadseregével. Szerelem helyett szégyen és *Dictionnaire* bizony elég szomorú sors egy fiatal szívnek; de legalább jó szer az unalom ellen; a kíváncsi ész a grammatikában is találhat érdekest, ha nincsen egyéb olvasnivalója; mert mi lenne érdekes ezen a világon? Talán csak az otthon unalmas; mert mit ér tanulni, olvasni, elképzelni messze és idegen életeket, ha senkinek sem beszélhetünk arról, amit tanultunk, olvastunk, elképzeltünk? Imrus megleste, mikor Jolán néni néha valami javítnivalóval a varrógéphez ült, hogy a géplárma szüneteiben fölolvasson neki; de Jolán a legérdekesebb helyen fölugrott, s a konyhába szaladt. Majd Dodót akarta franciára vagy latinra tanítani; de a kisfiú temperamentuma nem tűrte a leckék kényszerét, s noha jó esze volt, kaján huncutsággal kerülte el a tanulásra szolgáló alkalmakat, egy csöppet sem ismervén el érdekesnek azt, amit Imrus érdekesnek tartott: bizonyosul elég ok vérig bosszantani egy mohó kis tudóst.

Augusztus végével megjöttek Jozsóék Budapestről: Jozsó most is, mint máskor, úgy vette ki szabadságát, hogy a szüretidőt otthon tölthesse. Anyósa, az özvegy református papné, szegény volt, mint a templom egere, s vidéki rokonainál lakott, „hogy ne zavarja leányának házi békéjét”: Jozsóék tehát nem is szállhattak máshova, mint Cenci házába, ahol bőven volt hely. De Jozsót nem is lehetett volna rábírní, hogy máshova szálljon; oly mélyen gyökerezett benne az apai házhoz és szőlőhöz való ragaszkodás, hogy egész éven át azokról a hetekről álmodozott, melyeket ott tölthet. Mióta nős ember volt, kétszeresen gazdának érezte magát; s ez megnyilatkozott abban az okvetetlenkedő féltékenységekben is, amivel a jussához ragaszkodott, ha szőlő vagy kert legértékeltenebb termékéről volt is szó. Hajnalban kelt, s ballagott a hegyre; a munkához még nem sokat értett; de éles gazdaszeme számon tartotta a munkások minden mozdulatát s minden korty lörét, amit megittak; éppúgy, mint a szőlőfürtöket és mandolaszemeket, amiket testvéreivel elosztott. Ragaszkodni a magunkéhoz: minden igazságosság alapja; s csupán a magunk javára tévedni: minden gazdaságé. Jozsó mértéke is gyakran tévedt a saját javára, kivált Nellivel szemközt, aki úgysem törődött semmivel, s a maga részét is Jolánnak hagyta. Cenci nem bánta ezt, még inkább pártját fogta Jozsónak; mert nem rossz az, ha a gazda olyan szent, akinek maga felé görbe a marka.

- Jó gazda lesz - mondta. - Úgy kell tinektek, mért engedtek neki?

Jolán nem is állt az engedékenységek alapján, s a nagy, közös házban egymást érték a veszekedések. De csodálatos módon ezek a veszekedések nem Jolán és Jozsó között játszódtak le,

³⁷ *verbes irréguliers* - rendhagyó igék.

még kevésbé Jolán és Emma közt, akinek mindenből a legjobb rész dukált, a legszebb gyümölcs s a legpuhább vánkoss a prэшáz előtti meszelt vályogpadon. A veszekedések Jolán és Nelli közt folytak: hisz mindennek Nelli volt az oka a maga gyöngeségével és gyámoltalanságával, amivel még arról is lemondott, ami kimért és kiszabott jussa volt. Emma a vendégjogát élvezte, s a család egyetlen férfitagjának védelme alatt állt. Ez vele szemben még Jolánt is lefegyverezte; de Nelli azonkívül is valósággal félt Emmától és teljesen megalázkodott előtte. Emma asszony volt, mint ő... rendes asszony, mint amilyen ő volt valaha... Emma talán titkos megvetéssel néz rá... Emmával szemben akaratlan is dadogni kezdett...

S így történt, hogy Emma, mint igazi úrnő s fiatal királynő, tétlenül nyaralt Cenciéknél, s míg Jolán és Nelli az örök „kis svábbal” vesződtek, és törték magukat a ház körül, ő egész délelőtt az udvar közepén hevert a napon - mint Tardits ajánlotta idegesség ellen - egy valódi „nyugszékben”, melyet Jozsó a sóti Schapringertől hozatott egy ismerős komissiójával: hallatlan fényűzés Gádoroson! Emma unalmát ilyenkor a Pestről magával hozott *Új Idők* és a *Magyar Dekameron* kötetei üzték, s lassanként Imrus is, elpártolva a nehézkes Jolántól, Emma mellé szegődött, mint régi és gyakorlott felolvasó. Emmának hízelgett a felnőtt fiú hódolata: mert mely várúrnő ne kívánna apródot? Várúrnő és apród: lehet-e regényesebb viszony? Imrus azonban nem volt elfogult, mint más nővel lett volna: hisz Emma nagybátyjának felesége volt, s tulajdonképp „néni”. De mégis más, mint a Jolán néni! Imrus bizonyos lelkesedéssel állt mindenben az Emma pártján. Ő legalább nemcsak a konyhával törődött! Ő ismerte a *Gyurkovics lányok*-at és *A dolovai nábob leányá*-t. Ő mindig ráért a felolvasást meghallgatni. A kert fülledt párákban úszott a színes üveggömbök között, Emma unottan dőlt hátra a nyugszékben, s Imrus hangja és fantáziája ambiciózusan iparkodott elevenséget adni a tucatnovelláknak, melyek könnyű életet és könnyű szerelmet hazudtak e fojtott légkörbe:

- „Mikor láthatom önt viszont, márkinő?
- Barátaimat naponta kettőtől háromig szoktam fogadni.
- Eszerint megengedi, hogy négytől ötig tegyem tiszteletemet.
- Hogyan? nem akar barátom lenni?
- Akarnék... de nem bírok - s a diplomata felsőhajtott -, a barátság roppant langyos érzélem...
- Ó, ó... íme, egy vallomás.
- Nem: egy gyónás.
- Tehát egy feloldandó bűnről van szó?
- Nem tudom, mert először érzem azt... amit érzek.”

Imrus néha jobb szeretett volna valami Verne-regényt olvasni, de hát mégiscsak ez volt az igazi, felnőtteknek való irodalom, s mindenesetre ez kellett Emmának.

14

Döme egy napon fölnyitotta a távollevő Imrus szekrényét, és hatvanhét darab száraz zsemlyét talált benne: akkor tűnt ki, hogy a fiúcska a reggelihez és ozsonnához kapott zsemlyét, ahelyett hogy megette volna, mindig az almáriumba dugta. Nem tudni, mi tragédia lehet hatvanhét száraz zsemlyében? Csakhogy Döme dühe nem ismert határt; dühében becsapta a szekrényajtót, s viszont nyitva hagyta a madaras szoba ajtaját, csoda, hogy csak egy madár repült

el, megijedve az öregúr teremtettségétől. Dömének csak a földszinten jutott eszébe az, amit tulajdonképp a szekrényben keresett: a régi tölténytáska, földbe szúrható táboriszék, síp és pohár, s a többi rég nem használt vadászkellék volt ott elrakva az alsó polcon, mióta a madaras szobából kikerültek; míg a felsőbb emeletet Imrus fehérneműje foglalta el. Augusztus elejétől már szabad volt fogolyra löni, s Döme vén vadászszíve repesett, mint az őszi madarak, kik most kapatták szárnyra fiókaikat. Hosszú évek óta először érezte az erőt és kedvet, hogy megint puskát fogjon a kezébe. De talán nem is annak a puskának örült, amit ő fog a kezébe, hanem amit Imrusnak fog ajándékba adni az első elejtett fogolyért. Imrus még nem jött meg; de az augusztus itt volt már, s Dömét elfogta a türelmetlen láz: kutatni legalább vadászholmija közt, előkeresni a patronáskát és táboriszéket!

Mindez ott volt az Imrus szekrényében.

De abból a szekrényből hatvanhét száraz zsemlye meredt rá, s Döme most már vissza se ment a patronáskáért és táboriszékért. Megette a fene az egészet! Az egészet, vadászatot, puskát, fiókát, mindent! Ha nem szereti a zsemlyét, hát miért nem mondta? Kuttyateremtette!

- Ne lábatlankodj itt, te gazember! - Ez Zsónnak szólt, a vén, sárga vizslának, akit talán szintén késett vadászsizgalmak hevítettek, s lihegő nyelvvel ugrált gazdája körül, míg az öreg lábak rúgása föl nem riasztotta mámorából, hogy szédületből szédületbe esve, örült vonítással rohant az udvarra, s leomlott a napsütött téglajárdán, gyomrát és veséjét fájdtva s oly betegséggel, melybe nemsokára belepusztult.

Döme ellenben ott szédült a lépcsőházban, s a sima, barna faoszlopba kellett kapaszkodnia, hogy el ne essen. A faoszlop egy helyén szálkás törés volt, az is már fényesre csiszolva az időtől, Döme ujjai ezeken a simára kopott szálkákon jártak föl és alá, a düh izgalmában, mely mellét fullasztotta. Ha nem szereti a zsemlyét, miért nem mondta meg? Magyar ember nyíltan és őszintén megmondja, ami kívánsága van! Magyar ember nem rakja szekrénybe a titkot és a zsemlyét hónapokon át! Kuttyafikomteremtette! Micsoda vér folyik ebben a kölyökben, aki még a kabátját is mindig begombolva hordja a mellénye fölött?

Döme nem tudta volna megmondani, mi van a hatvanhét száraz zsemlyében, ami őt ily rettenetes méregbe sodorja? De ez a hatvanhét zsemlye olyan volt, mintha a világ száradt volna ki körülötte, mintha öreg szívének megmaradt tápláléka száradt volna ki. Ki szereti még őt, ki fordul bizalommal hozzá, ha ez a fiú is így bezárkózik előtte? Döme iszonyú keserűséggel jött haza Gádorosról. Úgy érezte, hogy semmi köze már senkihez, s még Cenci is ráolvasta, hogy egyedül van, s a fia rég meghalt. Iszonyú irigység töltötte be szívét Cenci iránt... Akkor jöttek ezek a Hintássék, no hiszen épp jókor! Mindenki csak pénzt akar tőle, ilyen hisztériás bolond asszonyok! Döme örült, mikor egymaga maradt az üres házban, nem várva mást, csak Imrust és a vadászszeszt... De micsoda gyerek ez, aki a zsemlyét hónapokon át gyűjti a szekrénybe! Az apja még csak pecsovics volt, ez meg már a lelkében is német! Ez a hatvanhét száraz zsemlye minden nyíltság, őszinteség, minden bizalom és szeretet tökéletes hiányáról beszélt. Nem érdemes jót tenni senkivel, romlik a világ, a fiatalság hálátlan. Mi lesz ebből az országból? Még a madarak is elröpülnek! akiket a saját kezükön etettünk! Csak voníts, vén kutya! Döme elhatározta, hogy Imrust is kiteszi a házából, menjen kvártélyba akármilyen kosztadó asszonyhoz, ő bizony nem vesződik ilyen kölyökkel!

Odakünn, a tomboló augusztusi napon, kínlódott a megrúgott kutya, vonítva s a sors rettentő igazságtalanságában, fetrengve.

Döme mégiscsak visszavette Imrust, noha a fiú talán maga is jobb szeretett volna idegen kosztadóhoz menni: de Cenci úgy vélte, hogy Imrus helye Döménél van, s Cenci szava döntött. Azonban Imrus a zsemlyékkal történt eset óta vadabb volt, mint bármikor azelőtt: bezárkózott a szobájába, vagy egyedül kószált a városban, s Dömét csak az ebédnél látta; vacsoránál ritkán, mert mire kószálásairól hazajött, a bácsi már többnyire ágyban volt. Öreg testek és szívek jól érzik magukat a paplanok közt, mint seb a kötésben; mielőtt egy keményebb és hidegebb ágyba ereszkednének. Dömét Bábi gondoza, a szótlan öregasszony, akinek mind több hely jutott a házban, s bizony a végrendeletben is; Imrus be se mert menni a szobába, s szólni sem, hogyha nem kérdezték. Döme megtette a nagybácsi kötelességét; adott kosztot s kvártélyt, azontúl nem akart mérgeledni a „kölyökkel”.

Imrus most egészen magára maradt; az iskolában nem sokat törődtek vele, mióta apja halála nem volt többé szívet megindító újság. Ki törődik egy árva diákkal, aki gyermekszépségét, kedvességét napról napra veszti, hangja változik, mozdulatai ügyetlenek, kerüli az embereket, pajtáskodni sem tud, s még tanulmányait is mindig újra elhanyagolja, mert képes hősi erőfeszítésre, de nem kenyerre a kitartás? A nyári apródszerep, a gádorosi kert oly gyorsan hulltak a messzeségbe, mint egy álom; noha még álomnak is szegényes volt ez; de álomnál is semmibb a valóság, amibe Imrus élete beleesett. E semmi falait a francia szótár és - Shakespeare képezték. A francia szótár nagyon vastag falnak bizonyult, alig volt remény hamarosan keresztülvájni; de Shakespeare-ből valami nyíltság lengett feléje, noha unalmas iskolai magyarázatokon, rossz fordításokon s azonfelül még három évszázadon át. Nyíltság és nagyság, amilyent e *fin de siècle* fantáziája nem adhatott; Shakespeare nem kerülte az élet szennyes és titkos dolgait, de nem kerülte patetikus nagy szépségeit sem, filozofikus mély kérdéseit sem. Ez nem a „jóízű” anekdoták és diplomataflörtök irodalma volt. A szegény pincelélek lázasan nyújtotta kacsait e hozzátévedt messze fény felé, s a gimnáziumban híre ment, hogy Imrus az „összes Shakespeare”-t olvasta. Ez a hír nem keltett osztatlan rokonszenvet.

- Az is bolond, aki Shakespeare-t olvas, ha nem muszáj - szólt Várkonyi Béla, az első *eminens* -, Shakespeare unalmas vacak, a tanárok találták ki. - Ám a tanárok is úgy vélték, hogy elég Shakespeare-ből, amennyit az iskolában úgyis „olvasunk”. Sőt Gombos Cirill, az osztályfőnök, a szobájába hívatta Imrust, és jóakarattal figyelmeztette:

- Szép, szép az a Shakespeare, de mit ér, ha kötelező dolgait elhanyagolja miatta?

Imrus a hóna alá csapta *Hamlet*-et, és a dán királyfi nyomait követve, megindult vele egyenest a temető felé. Élet és halál problémái vájkáltak fejében: mert nem jobb lenne-e meghalni, mint tétlenségben s unalomban bolyongani s túrni „a hivatalnak packázásait” - azaz a tanárok intéseit? Imrus kész volt a csüggedés végleteire. Semmi se történik, csoda nem jön, és öbelöle úgyse lesz soha semmi. Őt nem szereti senki; ő se szeret senkit; csak sötét vágyak és gögök rágják. Imrus hőstettet látott volna az öngyilkosságban, s mogorván tűnődött: „mért szegezte az Örökkévaló ellene kánonát?” Bökkenője Hamlet bökkenője volt: mert a modern holló még az oltári galambbal viaskodott benne, mint Hamletben, „*Lenni vagy nem lenni...*” Romantikus kamaszlábak gyakran visznek a temetőbe: noha Imrust ott Ophéliák sírjai helyett csak atyjának szelleme várta még; ki talán kénköves lángok közt lakik, „*nem gyónva, kenve, nem áldozva meg;*” mint a Hamlet atyjáé. „Apád sírját megkoszorúzd ám!” - írták Imruskának az évforduló napján Gádorosról, s az őszirózsák hervadt kísértetei még ott zörögtek a fejfa körül. Ily hervadt kísértetek zörögtek Imrus fejében is; régi tűnődések és babonák, egy erős fogadás, mely teljesítése esetén a hitetlen apa lelki üdvösségét ígérte magának az Égtől zálogul...

Gyerekes bolondság! szerencsére! mert mi lenne, ha ezekben a babonákban igazság volna, s ezeket a fantazmagóriákat komolyan kéne venni?

Az „erős fogadás” csöppet sem bizonyult erősebbnek, mint Ádám fiainak más fogadásai; Imrus élete ment tovább a gyengeségek és kárhozat útján, mely „minden húsnak útja”: s meghalt apjának emléke a kénköves lángokból lengett felé: ó, szegény királyfi!

Imrus hangosan szeretett volna sírni: talán ha apja élne, minden másként volna!

A temető mellett a poros vásártér nyúlt, közepén a vén puskaporos torony, mely előtt egy fegyveres baka járt föl és alá; libák gázoltak a letaposott gyepen, s a hepehupás tér egy helyütt, mintha elmetszették volna, hirtelen alábukott a semmiségbe. Ott már csak a szürke ég kezdődött. De jobbra sivár körhinta muzsikált, s valami szolgálóleányok jöttek összefogózva, egyikük belevihogott az Imrus szemébe.

Alkonyodott. Imrus ment hazafelé, egy kissé görnyedten, hóna alatt a *Hamlet*-tel s lelkében kifejezhetetlen kavargásaival: ó, vidám kamaszkor!

ÉLET ÉS IRODALOM

1

Kevés az, amit Imrus diákéveiből még el kell mondanunk. A könyvek Hamletjeit mégiscsak utoléri valami tragédia: de mi tragédiát lehet képzelni ott, ahol előre kirakva a sínek? *Praematurus* helyett *bene maturus*³⁸ az iskolában (mint tán az életben is): ennél nagyobb baj alig volt várható. Az Isten, mint Döme bácsi, felhőzött kissé, de alapjában gyöngye isten volt ez, hagyott gördülni mindent ama bizonyos síneken; noha azt is kicsit döcögösen. A várakozások és kívánságok is csak teljesedtek ebben a világban, igaz, hogy inkább késve s ízükvesztve; mint ahogy a Döme nagy kívánsága is: mert a vadászholmik előbb-utóbb mégis kikerültek a Száraz Zsemlyék almáriumából, s Imrus szófogadón baktatott flóbertjével - amit pedig nagyfiú létére némileg restellt már - Sót unott mezőin át a Vén Sas nyomaiban. De a nyulak és fürjek mintha eltűntek volna a világból, Zsónnak se lehetett többé hasznát venni, s a szófogadó fiú inkább álmodást mutatott, mint lelkesedést: dülöngve botorkált a szántás rögein, a föld belement a cipőjébe, nem lévén csizmája, mint Dömének, s csak az álszemérem tartotta vissza a valomástól, hogy inkább hazamenne!

- Hejh, micsoda vadászterület volt ez valamikor! - Döme eposzt hangolt, éneket a múltból, mely a sivár jelen vigasztalója: mikor még nyúl ugrott ki minden bokorból, a vetésből fürjek röppentek föl, a sík egén szalonka húzott át, és Zsón csalhatatlan ösztönrel állta meg a vadat; mert nem terem oly vizsla manapság, amilyen ez volt fiatalabb korában! Micsoda hajtások estek akkor a réteken, micsoda lesek a lápokon, mikor még a Duna egy tenger volt Borré felé egész Nagyhajmásig, s a vízimadarak ezrei tanyáztak a zsombékokon! Valóban eposz volt ez; mígnem Schapringer jött, a Zsidó, az öreg, a Schapringer fiúk édesapja; megvette, úgyszólván pénz nélkül, az elöntött használatlan holdakat s hektárokat; mérnököket hozott, megrendszabályozni a féktelen vizet... Most unalmas, kövér szántóföldek nyúlnak a vadregényes mocsarak helyén. Schapringer gazdag ember, s a hősi folyam, mint leláncolt titán, szűk ágyban vonaglik... Hol vannak a gémek, szárcsák és kócsagok? Még Gözsy Pepi, még Wintersberg báró vígan cserkésztek itt kislegény korukban, mint egy vad dzsungelben; Imrusnak már csak a játékpuska jutott; noha Döme bácsi komolyabb fegyvert ígért az első elejtett fogolyért; de fog-e foglyot ejteni valaha, aki még itt künn a mezőn is fogoly és nyúl helyett inkább rímre vadász, valami német verset fordítgatva magában, amit Schapringer egy hitsorsosa írt, Heine nevezetű? Bizonytal nem magyar fiúnak való foglalkozás; de hát ki szólhat ellene, ha a kölyök művelődni akar? Döme legföljebb tréfásan mordul rá:

- Már megint az a Heine jár eszedben? - és rácitálta a régi nótát a *Peleskei nótárius*-ból - *Hugó Viktor, Göthe, Börne, Bár az oldaluk betörne!* - Kurta elbánás e nagy szellemekkel, s bizonytal csak tréfa; Heinének mindenesetre más tisztelet dukált, még ha zsidó volt is. Döme dühös volt a kedvetlen vadászatok miatt; de nem lehetett kifogása Heine ellen. Heine a népszabadság költője, akárcsak Petőfi, s német létére barátja a magyar függetlenségnek; Döme kalapot emelt előtte.

- Tagadhatatlanul originális egy zseni! - A Száraz Zsemlyék óta sok idő telt el, s Döme bebement olykor Imrus szobájába, fölemelt egy-egy könyvet az asztalról, noha a fiú takarta

³⁸ *Praematurus... bene maturus* - jelesen érett, jól érett.

azokat, mint valami szerelmes titkokat. Olvasmányai lázadások voltak, s a Heine-könyv új babiloni lépcső; mégis nem állhatta, javíthatatlan irodalmár, megzendíteni fordítási kísérleteinek primitív rímeit a naiv, öreg fülekbe. - Tagadhatatlanul originális! - ismételte Döme ilyenkor, egy kicsit mintha Gyuláról mondaná: mert a versek merészek voltak, s Imrust valóban nem a független politika szelleme vonzotta Heinéhez, inkább a „független élet szelleme”; vagyis a rakoncátlan életé, mely előtt semmi se szent: holott Imrus előtt annyi minden szent és unalmas volt! A költészet mindezek fölött állt, egy Zsidó képében, aki csak nevetett minden, ami szent és unalmas, s nyíltan dicsőített olyan dolgokat, amikről Imrus csak titokban mert álmodni, mintegy ezer pokollal dacolva! s akinek nevét mégis tisztelet és csodálat övezte ebben a szent és unalmas világban is; mulatságos paradoxon! Imrus sötét, ifjú lázadó volt; de mi bírhatta rá az öreg Dömét, hogy ennek a lázadásnak is Mentorává szegődjön, holott ez a Nimród fiók lázadása is volt a szent Hubertus vén sasa ellen? A Vén Sas mindenképp fiókát akart röptetni; s ha már nem a Hubertus csalitos mezőin, legalább az Irodalom hírhedt berkeiben, melyek felé az ifjabb Schapringer szerkesztőségi szobáján át vezetett az út, hova Döme bizonytalansággal előkelő protekció volt, lévén ő épp igazgatósági tagja a Schapringer-féle banknak. S ez még az utolsó, amit el kell mondanunk Imrus diákéveinek történetéből, mielőtt Új Életének küszöbére érnének: mert ez az Új Élet az Irodalom jegyében indult, azaz a Képzlet jegyében, valóság híján; noha a közelgő érettségi belépőt ígért a valóságba: de kiállja-e a versenyt ez a szegényes valóság, mely az iskolából a hivatalba torkoll, előre kiharított síneken s ama számárlétrának is mondott aranylétrán?

2

- Ó, drága Döme bácsi, mivel szolgálhatok?

A legfiatalabb Schapringer, akit mindenki csak Dolfikának hívott, készségesen ugrott fel egy nagy íróasztal megöl, mint suhanckorában a bolti pult megöl; minden szava és mozdulata tüntető tisztelet volt s mégis fölény: a világlátott, modern kultúrember fölénye elmaradt öregekkel és jól nevelt naiv kis úriújjakkal.

- Méltóztatnak helyet parancsolni? Szivar? Cigaretta? - Dolfika Imrushoz fordult, affektálva, hogy felnőttként kezeli. - Örülök, hogy megismerhetem. Édesapjának nagy tisztelője voltam.

- Ó, dehogy! Nem kérek! Köszönöm! - Imrus fülig vörösödve tiltakozott a cigaretta ellen. A fogadtatás hízelgett neki, és zavarba hozta; s még az önözés is, amit valahogyan a Schapringer zsidó voltával hozott összefüggésbe, mert azelőtt csak könyvekből ismerte az „ön”-t.

- Felnőtt ifjakkal csak szabad cigarettázni - mondta Schapringer finom mosollyal, melyet Imrus inkább gúnyosnak érzett. - Döme bácsi megengedi.

Imrus arca vörösből sápadt színt váltott. Íme! komoly felnőttként fogadták, s első szavaira visszadegradálják gyerekeknek. A megalázás annál súlyosabbnak tűnt föl, mert egy ilyen modern, művelt embertől jött, aki még zsidó voltával is imponált Imrusnak. Ha régebbi környezetből, apja barátai közül mondott volna hasonlót valaki, csak nevetett volna: de Schapringerrel tragédiának érezte!

Imrus első indulata ez volt: rágyújtani mégis! dacolva bizonyos gyermeki szédülések emlékeivel. De rögtön látta, hogy ez már késő és komikus volna; majd megint úgy érezte, hogy kár volt ezt úgy látni, mert most már igazán késő, pedig mennyivel felnőttébb, egyenrangúbb s biztonságosabb érzés lenne, cigarettával a szájában ülni Schapringerrel szemközt! E tűnő-

dések megnémították, s Dömére maradt, hogy a látogatás célját jelezze; míg Imrus lopva pillantgatott a Heine fajtájából való emberre, az óriási íróasztalon át, mely magában is imponáló volt: egészen más, mint az api falhoz támasztott, telerakott, szűk íróasztala. Ez a szoba közepén állt, s egyetlen hatalmas, sima lap volt, telehányva új, részben még felvágatlan könyvekkel és folyóiratokkal, melyek közt szemmel láthatólag német regények, sőt sárga hátú francia könyvek is heverték.

Egyáltalában, az egész szoba berendezése éppolyan modern volt, egyszerű és célszerű, mint az íróasztal; hangsúlyozottan, művészileg egyszerű... olyan angolos... szecessziós... A szekrényajtók olyan furcsán simák: semmi nyoma rajtok a hornyolt pillérkének s leveles cirádáknak, amiket Imrus az otthoni szekrényeken megszokott. Maguk a falak világosak, majdnem fehérek, s ez egészen különös érzés volt: hiszen Imrus kicsi kora óta sötét, sűrű mintás falak közt élt! Imrust mindez egészen elragadta: még a képek is a falon, harsogó világos színeikkel, odavetett merész kontúrjaikkal s vonagló, kicsavart aktaikkal valami mámoros szabadságot hirdettek; Imrus úgy érezte, mintha egy más világba csöppent volna.

S szinte megdobogott a gondolatra, mily büszke belépőjegye van ebben a világba; mert nincs-e zsebében a lefordított Heine-vers, melyet nemsokára nyilván a saját versei fognak követni? Alig várta, hogy elővehesse, s bizonyosságot tehessen róla, hogy, ha beszédben ügyetlen s viselkedésben valóságos kisfiú is még, mégis modern és szabad szellem már, mint Heine, tagja a „Szentlélek lovagrendjének”, amelyről a német költő beszél!

- Poétáskodik a gyerek! - mondta Döme bácsi. - Ugyan, édes Dolfi öcsém, ne restellje a fáradságot, nézze meg az irkafirkáit! Apja-nagyapja talentumos ember volt, a familiában van a talentum, talán ő is megüti a mértéket.

- Hogyne, nagyon örülök - fordult Imrusra Schapringer mosolya. - Mindig szívesen látom a vonal alatt. Kellene is már valamit csinálni itt Sóton, ifjú erőkért lihegünk, valami lüktetést szeretnék hozni ebbe a szellemi sivárságba, Madagaszkárban nem olyan idegen az irodalom, mint itt. Vagy nem ért velem egyet?

- Ó, igen! - sietett bizonykodni Imrus. - Ámbár Sóton volt valamikor irodalom - tette hozzá, részben lokálpatriotizmusból, de talán azért is, hogy tájékozottságát fitogtassa. - Még könyvek is jelentek meg.

- Ugyan? - kérdezte Schapringer, elvonva a száját. - Ne mondja!

- Például a Kováts László versei, Hintáss Gyula előszavával. - Imrus sietve beszélt s ismét vérvörösen, mert Dolfika hangján olyasmi érzett, hogy csúfolódik. Ám csakhamar fölmelegedett, elfeledkezve Döme bácsiról, mindenről, a nagy boldogságban, hogy *Irodalomról* beszélhet valakivel, aki maga is lapszerkesztő, s ért az irodalomhoz. Egy tragikus sorsú ifjú tehetség véres halála bizonyos alkalmas téma ily irodalmi beszélgetésre; ám Schapringer nemigen látszott lelkesedni a tragikus sorsú költő verseiért.

- Ó, igen! a szegény Kováts Laci! igen, igen! Hanem tudja, mi a legjobb abban a könyvben? Az, amit nem ő írt. Nem a versek: hanem az előszó. Azaz nem is maga az előszó, ami végre is csak frázisokból áll, mint más előszavak. Hanem az a tény, hogy valaki, akiről olyan mendedmondák keringenek egy gyilkossággal kapcsolatban: fogja magát, és előszót ír a meggyilkoltak verseihez; ez pokoli ötlet! egy francia dekadenshez méltó! vagy inkább egy angol dekadenshez! Gyulusnak vannak néha ilyen ötletei.

- Már megengedjen, Dolfi öcsém, de én ezt nagyon ízléstelen ötletnek találom - mondta Döme bácsi, fölállva az új divatú bőrfotelből, mely mégiscsak nagyon különbözött az ő megszokott ripsz karosszékétől, amin egy zsinórra kötött plüsshurka volt, és kétoldalt támasztó a fejnek.

Dolfi elnézően mosolygott, mert minden relatív, s ő most nem is valami erkölcsi vagy ízlésbeli ítéletet akar kockáztatni; kétségtelen, hogy szegény Gyulusban van egy szemer a zseniből, s a zseni nem mindig igazodik a polgári ízlés és tapintat után. Döme nagyon dörmögött erre, mert hisz ő szokta mondani Gyuláról, hogy „tagadhatatlanul zseniális”; öreg dühe, mintegy nyomásra kifakadt:

- Már megengedjen, édes Dolfi öcsém, én restelném pártjára kelni az olyan embernek, aki mint fiskális, megkárosította a klienseit, mint férfi pedig a legjobb barátjának a feleségét... no, nem akarom a gyerek előtt... - Imrus, mint szép Heléna fiacskája, az *Iliász*-t zengő rapszódok között, lihegve hallgatta a különös vitát; de Schapringer, mert csakugyan minden relatív, s neki egészen más szempontjai voltak, mint Dömének, nem látszott nagyon komolyan venni az öregúr naiv kitörését.

- És inkább sajnálni tudom szegény Gyulust: borzasztóan letört az az ember; néha találkozom vele Pesten. Ki erős a pénzzel és nővel szemben? Mindannyian csak kiélni vágyunk ezt az egyetlen rongyos életünket, s Gyulusban talán hatalmasabb volt a kiélés ösztöne, mint a szociális ember: nagy probléma ez, kedves Döme bácsi! Mai társadalmunk gúzsba köti az egyén életét: s ki mondja meg, kinek van igaza, a társadalmi erkölcsnek-e vagy az individuumnak? Egyelőre innen származik minden tragédia, ugyebár? - fordult hirtelen Imrushoz, értő és szinte cinkos tekintettel, mint ifjú és modern irodalmárhoz, aki tudja, miről van szó. - E körül forog az egész modern irodalom!

Döme, mert most őt kezelték éretlen gyerekként, határozatlan rossz érzésekkel vette botját, s gombolta össze a kaputrokkot. Schapringernek talán igaza volt: az élet kiélése mindannyiunk számára fő-fő probléma, ha már nem hiszünk egy másik életben; s aki közelebb a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez, az minden szónál arra riadhat, hogy megoldatlan és késő is! Döme ködös riadások közt dohogott kifelé, a félig értett szók hatása alatt; de öreg méltósággal elejtve a haszontalan témát. Imrus azonban föllobogott, mint egy zászló, melyre friss szót írtak: igen! kiélni az életet! Nevek égtek föl előtte egyszerre teljes jelentéssel, amiket eddig csak fél füllel hallott: Ibsen, Nietzsche, Wilde, az egész modern irodalom! Szinte restellte, hogy csak Heine csilingel zsebében; mégis alig vágyott megmutatni művét, megmutatni magát: mert mi más lehetett eddig Schapringer szemében, mint a Döme bácsi engedelmes unokaöccse? Inkább utasítsa vissza, mint hogy protekcióval s olvasás nélkül elfogadják! S már nyújtotta is a kéziratot, mentegető szóval: mert fordítana ő egyebet is, például francia költőket, de oly nehéz könyvekhez jutni Sóton!

Nehéz? Mi nehéz a fiatalságnak, amely még Sóton is csodák kora? Amit tegnap még nem tudtunk, ma egyszerre kezünkbe hullik - hacsak egy legmodernebb francia verseskönyv is, mely egyszerre az Élet és Kor csúcsaira emel, bár tegnap még reménytelenül ténferegünk Sót szellemi posványában. Imrus Baudelaire-rel és Verlaine-nel a zsebében tért haza a Walter Crane és Morris stílusában megrajzolt szobából - nagy büszkeség, ám egyúttal herkulesi munka, mert francia tudása gyöngébb lábon állt, mint megvallotta! de hát *noblesse oblige!*,³⁹ s melyik éhes restellné a fáradságot, ami a lakomához vezet? Hősi éhség: paradoxnak látszik, de ilyenvalami lobogott Imrusban, mint annyiunkban akkor; s a naiv diák éjjeli mécsese szimbolikusan égett iszonyú sötétségben, ambiciózus lángolással, noha eléggé hiába, mert mi az ördögöt világíthatott itt meg Baudelaire?

³⁹ *noblesse oblige* - a nemesség kötelez.

Baudelaire volt-e oka s az ambiciózus éjjeli mécs, mely tanári vélemény szerint más könyvekre sütött, mint amikre kellett volna? bizonyos, hogy ama Várkonyi Béla különb érettségi bizonyítványt vitt haza szüleihez, mint Imrus vihetett Gádorosra: de hát fontos-e ez? A *bene maturus* csak éppolyan simán s nem lassabban halad fölfelé azon a bizonyos lajtorján, mint a *praematurus*; s már közel az idő, hogy Imrus élete is szükségképp ezen a lajtorján indul el, akár az apjáé és a nagyapjáé. De addig még négy esztendő van hátra, a szabadság mámorát ígérve, mert ki szabadabb, mint egy egyetemi polgár? Az egész világ nyitva előtte, a könyvek és ajtók s a főváros „nyüzsgő utcái”: színház és kabaré csakúgy, mint bibliotéka és múzeum; egyszóval az egész híres Élet, Budapesté, sőt Európáé vagy akár az egész világé: mert néger táncosokat éppoly könnyen láthat, ahogy olvashat francia könyveket, s a kis félázsiai Magyarországból átborzonghatja az egész modern kultúrát! Mondják, a mai ember többet él egyetlen nap alatt, mint a régebbi teljes életében; még ha semmi sem történik is vele! S nem igazi úr-e, ki a világ életét éli a magáé helyett? noha nem mindenki érné be evvel. De Imrus kész volt olvasni a világot, mint egy könyvet, s e kis fél-Ázsiából meghódítani egész Európát, hacsak szemének és eszének is! A döcögő vonat, mely az érettségi utáni napon „tovaragadta” a szomorú Sótról, erre a hódításra röpítette Imrust, noha jegye egyelőre csak Gádorosig szólt, mert a szünidőt még anyjánál kellett töltenie. De a vonagló füst, a kocsik hisztérikus rángásai s a napfényben elibük csillogva kígyózó sínek eksztatikus távolokat látszottak ígérni, s a kerekek oly izgató ütemben zakatoltak, hogy Imrus kitámaszkodva a kupé ablakán, míg borzas sörényét a visszacsapott szellő zilálta, önkéntelenül a Baudelaire versét ismételte a szuggesztív ritmusban:

*Emporte-moi, wagon! enlève-moi, frégate!...*⁴⁰

Vigy engem el, vasút! hajó; röpíts el engem!...

Egyedül utazott, egészen egyedül! Döme bácsi ott maradt Sóton a madaraival, és ott maradt az iskola is és a temető, apja szellemével, s a kis diákszoba s a vállait mutogató hölgyek az Ákos bácsitól maradt képeken és a meszes hegyek s a poros vásártér s a puskaaporos torony s a szembe vihogó cselédek és még ezer más gyerekes, szégyenteljes, utálatos emlék, ami csak elfeledni való! Ott maradt a hervadó színésznő is örökre - noha már ki tudja, hányadik határát bolygja azóta a „honnak” -, akinek nagy könyörgésére Döme bácsi kiadott a tavasszal pár hétre egy szobát potom áron az üresen álló udvari lakásból, mert egész Sóton nem kapott szállást különben, szegény vándormadár. Üres padok előtt játszani a sóti szálában, túl már az ifjú remények korszakán, nem nagyon nagy öröm, s alig csodálhatjuk, ha egy szomorú este - mikor vetélytársnőjének jutalomjátéka ment a színházban, Döme már rég aludt, s Imrus a szokottnál később vetődött haza rendes sétájából, zsebében Baudelaire s a fizikajegyzet: a szegény, unt Kirké, ki épp ruháját vasalta holnapra, tragikusan csóválva tüzes vasát tárt ajtaja előtt az alkonyi légből, szerteszöktetvén efemér szikráit, míg bent spirituszon főtt sivár vacsorája - beszédbe eredt a romlatlan ifjúval, kit minden színház lelkesen érdekelt, s behívta magához, hogy hallgassa meg némely szavatatát. Imrus jól tudta, hogy nem illik egy hölgy meghívását visszautasítani; és még kevésbé egy hölgy szerelmét; még ha értelmetlenül patetikus szavatat s spirituszon főzött vacsora elköltése előzik is azt meg. Imrus udvarias és engedelmes volt, de udvariasság és engedelmesség hideg talaj a szenzációknak: szenzációt ez az esti pásztoróra inkább az elkeseredett vándormadárnak jelentett, aki egy utolsó, vigasztaló

⁴⁰ *Emporte-moi, wagon... - Ó vigy, vagon! Hajó, vigy messzire! (Baudelaire: Moesta et errabunda. Kosztolányi Dezső ford.)*

és csaknem romantikus idill emlékét vitte magával kilátástalan bolyongásaira. Imrus másnap még egyszer látta a nőt, ki férfivá tette; ezúttal azonban Döme bácsi is észrevett valamit, annyit legalább, hogy az idegen asszony - aki sem szép, sem fiatal nem volt, s egyáltalán nem látszott veszedelmesnek - szemet vetett az ő ártatlan neveltjére. Az öregúr fölháborodott ezen, hisz könyörületből fogadta házába azt a „személyt”; szerencsére a vándormadarak csapata, megunva a „visszhangtalan pusztát” - honnan a visszhanggal együtt a csipegetni való mag is hiányzott -, már másnap tovakelt, örökre félbeszakítva a regényt, mely Imrusban csak kelletlen emlékeket hagyott. S talán ezek az emlékek okozták, hogy Imrus az érettségi bankett után nem tartott társaival, kik egy közismert vidám ház felé tolongtak, hanem büszkén s az „álmok lovagjaként” vonult el közülük, egyelőre inkább a Baudelaire-versekben s távoli szellők szimataiban próbálva, mint szagláló nemes eb, „kiélni” fiatal életét.

Emporte-moi, wagon! enlève-moi, frégate!...

A szellők jöttek már, talán a világ minden tájáról, hogy borzolják a kupé ablakán kihajló diákfej üstökét; de Imrus szédült, és visszahanyatlott a kocsipárnára. Az út még hosszú volt, mert a vonat óriási kerülővel ment Gádorosra, s Imrusnak az az utazás jutott eszébe, amit szegény apival tett meg hajdan Pestre, az ezredéves kiállítás alkalmával. Alig emlékezett már valamire az egész kirándulásból: csak ama pikáns ősbudai látványosság lámpái égtek még az esztendő mélyén, amit kisfiú létére tán nem is lett volna szabad látnia: a pajzán pár vetkőzése a nedves vászon mögött... Imrus behunyta korommal telt szemét, s az Asszonyra gondolt, akinek öle a költő szerint is „vak éjjel, csillagtalan éjjel”. Imrus megvetette a könnyű és ügyes fiúkat, akik vidám udvarlásokról és sikerült kalandokról álmodoztak: ő mélyebb, komplikáltabb, szellemibb gyönyöröket kívánt az élettől. Vagy csak gyávaságát palástolta evvel? Milyen nagy a világ, s mily csekély az, amit ebből közvetlen átélhetünk! De a művelt ember átéli az egész világot... Imrus a pamlagok fölött kifüggesztett hirdetménytáblácskák poliglott fölírásait kezdte betűzni, mint ama millenniumi úton is, apival. Ó, most már a németet és franciát is egészen értette, jobban tán, mint ahogy api értette valaha!... A vonat kanyarult, alagútba ért. A füst betódult az ablakon, Imrusnak fájt a feje, fölfordult a gyomra, gyöngye idegzete nem bírta a hátrafelé ülést. Óráját nézte, amit Döme bácsitól kapott bérmláskor. A számok ugráltak a szeme előtt. Mily lassan cammog ez a vonat! Csak már Gádoroson volna... a jó, biztos ágyban, amely nem ráz!

Emporte-moi, wagon! enlève-moi, frégate!...

4

Különös hősköltemény ez, melynek semmi köze a hősökhez; noha épp ebben az esztendőben hősi lángok gyúltak Kárpátoktól Adriáig, nemzeti ellenállás hevítgette a kuruc kedélyeket, apró tulipánok nyíltak a gomblyukakban, mint harci jelvények, s a vonaton is lelkes énekek zengettek át a szomszéd fülkéből: amely lelkeséghez ugyan a *bor lelké*-nek is volt némi köze, az énekes Gőzsy Pepi lévén, aki, passzív rezisztenciába lépve a darabont főispán ellen, önhatalmú szabadságra ment ős pátriájába, mely szintén Gádoros volt, egy kis „kuruc hangulatot csinálni”, zsebében két hatalmas konyakosüveggel.

- Leakasztjuk a rozsdás fringiát, barátom! - hangzott öblös, borízú hangja az ének egy-egy szünetében, félig ingerkedve, félig szónokian, mire valami érthetetlen válasz, aztán röhögés és ivás jött kórusban. Imrus nem mert kilépni a folyosóra, félt, hogy megismerik, s szédülő fejével

belekerül ebbe a társaságba. De így sem szabadult meg. Gőzsy Pepi, kiben már sok is volt a szesz, megkönnyíteni akarva magát, végigdülöngött a fülkék során, és megpillantotta.

- Hohó, hiszen ez az Imrus gyerek! Hát te mit gubbasztasz itt, mint a tűzok? Gyere át, pajtás, egy korty pálinkára, aki istened van! hiszen te is tudod már, mitől döglük a légy?

Imrus émelygett még a pálinka szagától is, mely a Gőzsy Pepi szájából áradt; de nem volt ellentmondás. S már riadt a diadal a szomszéd fülkében, ahol valaki azt is tudta, hogy Miska fia most tett érettségit.

- Éljen! éljen! - kiáltott Gőzsy Pepi kicsattanó arccal. - Erre iszunk! - S Imrus kényszerült az üveget ajkához emelni. - Hát most mit fogsz csinálni magaddal, öcskös?

Imrus szerényen megjegyezte, hogy a jogi pályára lép.

- Jogász, kanász, tök ász! - viccelt Gőzsy Pepi. - Igazad van, pajtás, az az igazi úri mesterség! Mit indzsellér, doktor? Jön a kliens vagy a páciens, vagy mit tudom, mi szösz, s a doktor úr ugorhat, mint az utolsó mesterember: „Rendelkezésére!” Köszönöm én az ilyen uraságot. Ha dolgozol, eszel; ha nem dolgozol, nem eszel; hát úr ez? Én már húsz éve vagyok a megyénél, s máig sem dolgoztam agyon magamat. - Röhögtek. - Gyere a megyéhez, öcskös, ne szolgálj a bűdös államot, mint az apád! A megyénél ott úr vagy, ott nem parancsol neked a miniszter se! Az ilyen Kristóffy-félék! - Köpött egyet, megvetése jeléül a darabontkormány belügyminisztere iránt. - Általános választójog, pfuj! Hogy a tót meg az oláj legyen az úr az országban!

Imrus, kis Don Quijote, örökölte apja igazságszeretetét s kissé fölélnkülve tán a kénytelen kortytól, meg nem állhatta, hogy eszmei alapon védelmére ne keljen a választójognak: mert a legjobb politika az igazságosságé, egyenlő mértékkel mérni a jogokat minden honpolgárnak!

De hamar letorkolták.

- Micsoda? Elhallgass ám, öcsém!

- Te még védelmezed ezeket az osztrák bérenceket, akik nem átallanak a cucilistákkal parolázni, akiket én szalmazsuppon toloncoltatnék ki?

- Közönséges hazaárulás! De mivelünk nem bírnak, igaz-e? Mi nem iktatunk darabont főispánt, igaz-e? Inkább még magam is leakasztom a rozsdás fringiát! Záptojást az ilyen Smólen Tóniknak!

S a kórus ráüvöltött:

- Vesszenek az osztrák zsoldban álló hazaáruló kormány aljas közegei!

- Körülhordozzuk a véres kardot! - kiáltott Gőzsy Pepi, magasra tartva a konyakosüveget, mintha már a szóban forgó véres kard volna.

Imrus elfordult, és kinézett az ablakon; szinte maga is csodálkozott rajta, mily hidegen hagyja őt ez az egész harcias magyar fölbuzdulás. Valamikor, kisdiák korában, milyen rajongva álmodott ilyesmiről, milyen szenzáció lett volna neki! Imrus a márciusi ifjakra gondolt, akik valóban a nép szabadságáért küzdöttek, átfűtve az újkor nagy eszméitől! s aztán e korhely, ázsiai urak konyaktól kicsattanó gutaütéses arcára nézett. Hisz akkor még a gyűlölt belügyminiszter közelebb áll az „újkor szabad eszméihez”! Noha Imrus ösztönszerűleg megérezte azt is, hogy a miniszter modern politikája csupán taktika és harci eszköz, s nem őszinte szándékból fakad. Imrus alélva csavarta fájó fejét, mely pillanatra sem akarta abbahagyni a gondolkodást, felöltőjének ráncába, mely mellette lógott az ablaknál. Butaság és aljasság az egész politika, s ő sohasem fog törődni vele, mert igaza volt Széchenyinek, hogy „először a nemzet kulturális és anyagi jólétét kell kiküzdeni!” Apja hatvanhetes bölcsességére gondolt;

majd Döme bácsi jutott eszébe, aki csodálatos módon az új nemzeti küzdelmet nem fogadta oly örömteljes lelkesedéssel, mint várni lehetett volna: inkább ijedten és aggodalommal tekintett az események elé.

- Az isten tudja, mi lesz már evvel az országgal?

A vonat füttyentve átgördült a Békavíz hídján, s föltűnt a jól ismert szőlőhegyek félkaréja, melyek mögött már leszállott a nap. Imrus izgatottan kezdte fölhúzni felöltőjét s kikészíteni poggyászát.

- Hazaviszlek, öcskös, kocsival; hol tegyelek le? - kérdezte Gözsy Pepi pártfogói hangon; de Imrus köszönte szépen a szívességet: őt bizonynyal várni fogják az állomáson. S izgatottan kémlelt ki az ablakon, mintegy mentőexpedíció után. Homloka lüktetett, amint a folyosói ablak üvegéhez szorította; úgy érezte, ha még tíz perccel tovább tart az út, nem bírja ki.

A mentőexpedíció személyzete egész különös volt, s Imrus számára is váratlan. Anyja nem jött ki elébe, ezt nem is remélte, mert Nellit, mint a házas csigát, alig lehetett képzelni házon kívül: Nelli az utcára is remegett kilépni, lassanként mindenkit hozzászoktatott, hogy háztartási dolgai ürügyén még a vasárnapi templomból is elmarad. Egészen más volt Jolán, ki valósággal lihegve vágyott az állomásra, hol mindig lehet ismerősökkel találkozni; de ezúttal Cenci meglepetésszerűen hatalmi szóval kijelentette, hogy Jolánnak a szőlőbe kell menni, s ő maga, Cenci, megy ki a vasúthoz, a család ifjú büszkeségének fogadására. Cenci okait nemigen volt szokás kérdezni: noha Jolán nem fojthatta el zúgolódását.

- Bolond a mama: hisz végre ha már én nem mozdulhatok, Dodó maga is ki tud menni az állomásig; nem kell annak a kölyöknek díszkíséret! - De Cenci, aki érezte nőni a családot, mint egy fát, tán úgy vélekedett, hogy mint a győztes hadvezért az államfő fogadja, neki magának kell fogadnia Imrust. S ment öregen, de mindig mozgékonyan, elpusztíthatatlan nemtője a Familiának, egyik kezében a kampósbot, mellyel a szőlőbe szokott ballagdálni, másik a kis Dodó vállán támaszkodva, aki már maga is gimnazista volt, első növendékei közt a gádorosi középiskolának, melyet most kezdtek fokozatosan fejleszteni. Dodó piros izgalomban égett, hogy érettségis bátyját köszöntse!

Gyalog mentek, kocsiról nem is volt szó: mert soha jobban nem kellett takarékoskodni, és soha Cencinek nagyobb egészsége és energiája nem volt a gyaloglásra! Az öreg lélek szívós tüze megint fölégett, mint mindig, ha életművét veszély fenyegette: noha a szőlőnek most nem volt baja, a filoxéra számlálatlan milliói, legyőzött hadseregeként, bevonultak a Történelembe, a peronoszpórával állt még a küzdelem, igazi állóharc, úgyszintén a lisztharmattal is; működtek a finom permetezők, a gálicos lé azúrával hintve meg a csipkés leveleket; Cencit minden új ellenség, mely a Tenyészet titkos mélyeiből kincseire támadt, csak megacélozta; s az erősebb ő volt; az évszámok ismét fölfelé húzódtak az óriás kádon: mentül föntebb, annál frissebb kréta. De más vészfelhő kelt, távolabb s gonoszabb: mert a Természet hatalmaival mérkőzik a kitartó Akarat, de mi fegyvere van az emberi Hamisság ellen? Itt meginog a világ; a Talaj kiszalad a láb alól, a Törvények csődöt mondanak, s a Remény elillan éltünk mélyeiből, mint a bor a lyukas hordóból, vagy az a Hamis Bor, amit hatósági intézkedésre kellett kifolyatni Sóton a Fischer-cég hírhedt pincéiben. A veszély ugyanis onnan jött, a sóti pincékből, melyek a gádorosi borvidék kincseit is összegyűjtötték, hogy eláraszszák a messze világban: mert ki ne ismerné a gádorosi bor büszke nevét Európa-szerte? No hiszen, büszke név már: mióta „megállapítást nyert”, hogy csak gúnynév! mert „az e néven forgalomba került folyadék” kilencven percentje „ártalmas hamisítvány”; a magyar bor világhitele megingott, s a „gádorosi” mostantól kezdve egyértelmű a „hamissal”. Irtózatos csapás! Mert ki fogja eztán eladni a borát, ha gádorosi? Az öreg Palugyay le se jött az idén bornézőbe, mint más évben

szokta, s Cencinek két évi termése hevert a pincében: mert a tavalyinak eladását is addig halasztotta - jobb árakra várva -, míg a botrány kitört. Cenci nem tartozott a türelmetlen gazdák közé, kik az első pénzért elvesztegetik borukat; de most éppen okosságának látta kárát. Honnan fog hordókat szerezni majd az új termésnek? nem is említve, hogy már ismét hitelre kell munkáltatnia a szőlőt, mert pénzkészletét két év óta teljesen fölélte. A hordók árai egyszerre fölszöktek, a boré meg lezuhant annyira, hogy a gazdák, csakhogy mégis valami pénzhez jussanak, kevesebbért adták el termésüket, mint amennyibe az évi megmunkálás került. Mások bűnbakot kerestek mérgüknek, ősi vigasztalással: mert nem a zsidók okozták-e ezt is? Fischernek egész utcája van Sóton, amely bizonylyan „el nem vétetik tőle”, még ha ülni fog is; míg hitsorsosai potom áron vásárolják össze tönkrement gazdák telkeit.

Cenci haszontalan beszédnek minősítette ezt; Cenci nem esett kétségbe, és nem szorult vigasztalásra. Cencinek az új adósság új életet jelentett, és az új gond újult egészséget. Cenci nem tűnődött múltan és jövőn: valahogyan csak lesz majd, s mi lenne már, ha ő mindjárt elvesztené a fejét? Cencinek eszébe se jutott eladni a szőlőt. Kihúzni, amíg lehet, okosan átpórolva a szűk esztendőket, és a többit az Istenre bízni: bizonylyan bölcsőbb dolog, és Cenci idegei győzték ezt, sőt lábai is győzték a gyaloglást, egyszerre elfeledve köszvényüket: pedig a spórolás sok gyalog baktatást jelentett, a szőlőhegy mind mélyebbre taposott szurdokjain; mert szó sem volt többé fiákerről. Cenci fogához verte a garast, s még a vasúthoz sem engedett kocsit fogadni; így történt, hogy e mai ünnepélyes alkalommal is gyalog indultak az állomás felé, Liza nénire bízva Imrus poggyászának felszállítását.

S így mentek együtt, párba fogózva, az öregasszony és a kisfiú, mintegy a család küldöttsége, hogy fogadják diadalútján azt, aki egykor a család feje leendett: mert erős a Família, és túléli a szűk esztendőket. De e különös küldöttséghez az utolsó percben egy harmadik tag is csatlakozott, és ez nem volt más, mint Noémi, aki pár nap óta Gádoroson időzött, egyedül, a Juli néni felügyelete alatt, miután pesti állását - egy mérnöki irodában - hirtelen s kissé titokzatos módon elvesztette. Mint megbízható internáló tábor szerepelt-e ezúttal a Juli néni háza, vagy mint nyári üdülőhely? bizonyos, hogy Noémi nem találta mulatságosnak a számkivetést, s minduntalan fölhasználta az ürügyet, át-átfutni követségben Cenciékhez, ha Juli néni egy-egy konyhareceptet kérdezett, vagy mákdarálót kért kölcsön, ama harmonikásra nyomkodott cédulák egyikén, amik az ily háziasszonyi korrespondenciát szokták lebonyolítani. Egy nap többször is előfordult ez, s a sors úgy akarta, hogy éppen amint Cenci és Dodó felkészültek, állított be a kis, begyes vendég, nagy sebbel-lobbal kérdezősködve „Jolán néni” után, aki persze a szőlőben volt. Jolán és Noémi közt titkos szimpátia létezett. Jolánnak valósággal imponált a kislány, aki pesti hivatalnoknő volt, s Jolán úgy sejtette, hogy már egész regényt élt át! Jolán viszont ruháit mutogatta Noéminek, órákig a föltárt sifonok előtt, mert Jolán kivált régebben, boreladások idején, mindig kizsarolt egy-egy szép ruhát Cencitől, amit a legújabb divat szerint varratott meg, s azután rendszerint restellt fölvenni, mert félt, hogy feltűnő. Noémi irigyen nézte a finom selymeket, mert neki csak szegényes ruhái voltak. Noémi grimaszt vágott, hogy Jolánt nem találta; de nem akarózott visszamenni Juli nénihez.

- Labdázok Dodókával! - határozta el hirtelen; de Dodó ezúttal vehemensen tiltakozott.

- Én a vasúthoz akarok menni!

- Az Imruskáért, aki most tett érettségit - hangzott valami félhivatalos kommentár.

- Ó, az Imruska most tett érettségit! - kacagott Noémi, mintha csiklandoznák, a pikáns gondolatra, hogy ez a dédelgető név: „Imruska”, oly nagy fiút takar. - Édes, drága, egyetlen Cenci néni, hadd menjek ki én is! Hadd menjek ki én is! Hadd menjek ki én is!

- Ugyan már, hogy jönnél? Kell is oda leány! - pattogott Cenci, de a végén mégis beadta a derekát; mert Cenci nem fogyasztotta magát hiábavaló ellenkedéssel csitri dolgokban. S így jelent meg a különös összeállítású mentőexpedíció, kellő pillanatban, kiragadni Imrust a lump hazafiság karmaiból; noha elveszve az alkonyi tolongásban, előbb pillantotta meg őket maga Gözsy Pepi, mintsem Imrus.

- Ó, a kedves Cenci néni! kezeit csókolom! kisztihand! - s a szót tett követte, cuppanós kézcsók alakjában, amit a túlzottan is rózsás arcú s hatalmas termetű gavallér, a kis sovány öregasszony összeráncolt és duzzadt erű, hártvás kézfejére nyomott.

- Hát te megvagy, rosszcsont? - riadt tréfásan Cenci a lumpra, míg Imrus Dodót ölelte át az obligát testvércsókka, mely mindkettőjüknek egy kicsit szégyellős és kényelmetlen érzést okozott; Noémi meg ott állt, tágra nyitott szemmel és minden zsen nélkül bámulva Imrust, egyenesen szembe, mint valami különös csodalényt.

- Hát te mit bámulsz? Te meg talán meg sem ismered Noémit?

Imrus csakugyan nem ismerte meg a lányt, noha már látta mint nagylányt is: de ez az emlék csodálatosan elmosódott; tán mert egyúttal emléke volt egy kudarcnak is a francia konverzálás terén. Imrus, akinek fejfájása és szédülése, mint a tengeri betegség, ha az utas partra lép, azonnal megszűnt, mintha csak elvágta volna, amint leszállt a vonatról, zavarba jött, és nem tudott mit mondani: mert hogyan szólítson meg egy ily szép és nagy lányt, aki úgy várja útja végén, mint egy jelenés? A szépség babonáz - mondják a költők, s szép arccal ábrázolták az antik Medúzát is, aki kővé meresztett tekintetével. Imrus is kővé meredt e csitri Medúza előtt, mint az Új Élet csodája előtt: ámbár ez a csoda nem emlékeztetett a méltóságteljes Beatricékre.

Még ideje sem volt magához térni, s már új csoda történt, mert a jelenés megmozdult, valami hirtelen és ösztönszerű mozdulattal, s egyetlen szó nélkül Imrus nyaka köré vetette két karját. Imrus egy meleg ajkat érzett ajakán, s váratlan forróság öntötte el, noha a Noémi pusztija csak folytatta a rokon viszontlátás csókjainak sorozatát, mert hisz Hintássék is szegről-végről atyafiak voltak. Imrus elvörösödött s nem mert körülnézni a vasúti állomás oszladozó nyilvánosságában; jobb arcán még a Noémi meztelen karjának bőrét érezte, amint egy pillanatra odaért: mert rövid ujjú nyári ruhában volt. Lángolt a forró, bársonyos simaság utólag is, mintha tüzes bélyeget sütött volna rá.

- Nekem is egyet - nyújtotta borvirágos arcát Gözsy Pepi -, én is letettem a matúrát.

- Hogyisne! - húzta föl az orrát Noémi, mintegy jelezve, hogy azt minden számár leteheti. - Imrus nem is az érettségiért kapta ezt.

- Hát miért?

- Azt nem kötöm a maga orrára. - Aztán, amint már éppen indultak, szorosan odasimulva Imrushoz, a fülébe súgta: - Tudja, miért kapta?

- Nem - felelte Imrus.

- És nem találja ki?

Imrus tanácstalanul hallgatott.

- Azért a Heine-versért, azért a nagyszerű Heine-versért, ami a *Sótvidéki Közlöny*-ben megjelent.

Imrus nem tudta, mit mondjon, s boldog zavarában és a szenzációktól kábuló fejjel nem bírt okosabbat tenni, minthogy megálljon, és bevárva nagyanyját, aki kissé hátrább jött Dodóval, az otthoni dolgokról kezdjen érdeklődni.

- Hát a szőlő milyen? - tette föl a sztereotip kérdést, mely Cencivel szemben még kötelezőbb volt, mint anyától gyermeke felől, vagy valami kedves beteg hozzátartozóról érdeklődni.

Ó! a szőlő szép, és anyi és Jolán néni egészségesek, és itthon minden megvolna, csak hogy a pincében áll a kétévi bor, amit nem lehet eladni, és elég gond, hogy honnan vegyenek annyi pénzt, ami a szőlő megmunkálásához szükséges.

- És azért anyádnak is spórolni kell, hogy téged tovább iskoláztasson: ezt vedd tudomásul, és ahhoz tartsd magad, mert már nagy fiú vagy! - Cenci komoly szavai előrelátó bölcsességgel hangzottak el, mert itt az idő már, hogy Imrus is felügyelet nélkül megy a Bábelbe, melynek Pest a neve, s jó, ha előre érzi, hogy szoros a gyeplő, és sovány az erszény. Imrus azonban egyszerre kirobbant, mintegy kiöntve fölgyűlt izgalmait és levezetve a feszültséget egy közömbös témán: mert mit törődött ő alapjában a megélhetés kicsi gondjaival? Bizonyára nem vette komolyan az asszonyi aggodalmaskodás panaszait: de igazságszerető fiatal szívét elöntötte a felháborodás arra a gondolatra, hogy ártatlan és munkás életek szenvedhetnek a csalók és hamisítók vétkeiért! Imrus Sóton volt, mikor kipattant a sóti borpincék botránya, s látványokat látott, melyek akkor szinte csak színházi látványok voltak számára, s mégis mélyen bevésődtek emlékezetébe: mert nem az Élet híres színháza volt-e ez, melyben mindannyian szereplők és kritikusok vagyunk? Imrus még inkább kritikus volt, s mi minden jött össze, hogy ez estén különös hőfokkal forrjon ki kritikája! a megnyílt szabadság s ébredő műveltsége, ami szinte a korok fölé helyezi a lelkes ifjakat, s a Gözsy Pepiék ostoba és önző hazafiassága gyűjtő ellentétül és Cenci gondjai, de talán még inkább a fölzaklatott izgalom és hiúság, mert nem volt-e ő Költő, költő voltaival legyőzve a lump hazafit egy szép lány kegyeiben? és mi más a költő, mint a világ bírója s a társadalom lelkiismerete?

- Ó, nagyanyji, ha látta volna, mikor a bort ki kellett eresztetni a pincéből, mert ártalmas fukszinnal vagy mivel hamisították, és a hegyi utcák folyókáiban mind víz helyett bor folyt, és a munkások akkor jöttek ki a gyárakból, mert estefelé volt ez, és Sóton sok gyár van, és a Kolónia felől is jöttek a bányamunkások, és lehasaltak a kövezetre, a folyókák mellé, és úgy itták a bort, ami a folyókákban folyott, mint a kutyák, sárosan itták azt a hamisított bort, mit azért kellett kieresztetni, mert ártalmas volt az egészségnek...!

S még tovább is ömlött volna a szó a társadalom ez ifjú tórájának ajakáról, megközelítve tán olyatén véleményeket, melyeket Gözsy Pepi legjobban perhorreszkált: ha a naiv szónok nem pillant véletlen Noémire, aki gyermekesen előreszaladt Dodóval, s a balzsamos nyári est félhomályában hirtelen visszavágott egy kedves fintorral Imrus felé; ami világosan kifejezte megvetését a hűtlen udvarló iránt, ki otthagya a szép lányt, és inkább az öreg mamival társalog. Bizonyára méltó „megrovási kaland” egy érettségit tett fiatalember ellenében; noha másrésről úrileányhoz sem mondható nagyon illendőnek az a nyelvköltés és utcakölykösen csúfondáros hang, mely ilyenképpen adott hangsúlyt a megrovásnak:

- Muuuu!

Nelliről kevés szó esik mostanában e történet folyamán; s csakugyan nehéz is mit mondanunk róla: mert Nelli, az igazat megvallva, valóságos eleven halott volt ezekben az esztendőkből, s még a leaturált fiacskájának érkezése sem bővíthette vissza az életbe. Nelli, fejfájósan bevonulva a szobába, szemrehányást is tett magának közönyéért; noha jóleső csöndesség borult idegeire, amint Cenciék elmentek, s nem hallotta többé anyja parancsoló hangját, aki immár teljesen kitartotta őt két gyermekével együtt, sem Dodó éles visításait, aki mind kízóbban emlékeztette Gyulára. Ó, bizonyára a másik, Imrus volt az ő kedves fia, szívének gyermeke! de Imrus oly messze volt tőle, s ha most hazajön is, nemsokára újra elmegy, még messzebbre, mindig nagyobb és nagyobb távolságra! s még ha itthon van is, akkor is messze van! Nelli nem tud mit beszélni vele! Nelli alig mer belenézni a fia kutató, sötét szemeibe! Mily borzasztó volt ez! Évei örökös rettegésben teltek: ez az egyetlen érzés élt még benne: és saját fiaitól rettegett! Néha Dodó egy-egy hangjára, mely az udvarból hangzott, fölriadt, fölshökött, mintha Gyula hangját hallaná, s egy pillanatra azt hitte, hogy Gyula jött érte! Máskor, amint Imrus ráemelte szemét, éppen olyan volt, mintha Miska nézne rá, komoly, bírói tekintetével, s még a vér is megfagyott ereiben! Ó! inkább kerülte a fia tekintetét, délelőtt a konyhában felügyelve az ebédre, délután kifáradtan s többé-kevésbé színlelt fejfájással ledőlve egy elfüggönyözött szoba díványán. Cenci és Jolán folyton a szőlőt járták ezekben a napokban, Dodó a szomszéd gyerekekkel csavargott: így történt, hogy Noémi, ha jött, többnyire Imrust egyedül találta, s csak vele társalogni a házbeliek közül.

Márpedig Noémi jött. Jött mindjárt másnap délelőtt, hogy Imrus megérkezett; jött reggel, jött délután, jött estefelé, legszívesebben olyan időkben, mikor gondolhatta, hogy a nőket a háztartás leköti. Imrus mindig otthon volt, mert hova ment volna? noha Cenci eleget mondogatta neki:

- Eredj a városba, menj a kaszinóba, Gözsy Pepi is mondta, hogy szívesen látnak: az ilyen magadfajta fiatalemberhez nem való egész nap az anyja szoknyájánál ülni. - Ó, bizony, szegény boldogult Ákost nem kellett ily módon biztatni, de még a Jozsót sem, alighogy látták őket ebédnél, s Cenci sokat mérgeskedett akkor: de hát mégiscsak az volt a dolog rendje! Az volt az igazi fiatalság - nem ez, aki még álmában is olvas. Imrus megpróbált egyszer lemenni a kaszinóba; fél óráig ült egy pohár sör mellett, tízszer is elolvasta az *Új Idők*-et és a *Vasárnapi*-t, mígnem megérkezett Gözsy Pepi egy idegen társasággal, amelyben Imrusnak nem volt mondanivalója, de nem is jutott szóhoz. Bizonyos, hogy Imrus fölényesen megvetette ezeket az embereket: mégis félszegen és megalázva érezte magát köztük, s nem vágyott többet ide, noha a Gözsy Pepi-féle kompánia csupa egészen fiatal emberekből állott, nálánál alig idősebbekből, akik előtt Pepi vén mester volt. Imrus csak még jobban elmerült könyveibe, hol mindenesetre szellemesebb társaságot talált; s Cenci nem alaptalanul panaszolta a nyári szezonhoz képest botrányos petróleumfogyasztást, mert Imrus, hozzászokva már a betűk fölött való virrasztáshoz, szinte hajnalig olvasott az ágyban.

- Vezettesse be mama a villanyt - ajánlotta Jolán -, azt tizenegykor elzárják az egész városban.
- Jolán nagyon kívánta a villanyt, mert már a paraszt polgármesteréknél is villany volt; de Cenci azonmód letorkolta:

- Ugyan hol vennéd most arra a költséget? - Cenci jól tudta, hogy szenvedélyekkel nem lehet erőszakoskodni; s Imrus olvasódühe szenvedély volt, olcsóbb, mintha kártyázna vagy inna. Cenci alapjában meg volt elégedve, s csak a látszatért zsörtölődött; s így Imrus akadálytalanul folytatta a petróleumorgiákat, melyek egyúttal holdfényorgiák is voltak, mert a meszelt diák-szoba a holdfényes udvarra nyílt, hol Imrus órákig sétált lefekvés előtt föl és alá hangosan

szavalva kedves verseit. Itt nem zavart senkit, mert ez a szoba, mely hajdan kamra volt, a konyha és mosókonyha között, távol esett a lakószobáktól, s Imrus egészen egyedül aludt benne: Dodónak az ebédlőben szoktak ágyat vetni egy díványon, ahonnan nyitva maradt az ajtó a szomszéd szobába, amelyben Nelli hált.

Így Imrusé volt az egész éjszaka, nagyszerű csöndjével, melyet csak a tücskök örök kórusa és a Sótról elhozott diákvékker ketyegése osztott dobogó ritmusba; Imrus egyedül volt az egész világon, föl a csillagokig, amikkel hangos versekben váltott üzenetet. Bizony a ég polgárai vagyunk, s ha csak kilépünk a szabadba, már számos irányban legközelebbi szomszédunk egy-egy planéta: Imrus planétákkal és elhunyt költőkkel társalgott éjszaka, szinte félt a nappaltól, amikor ezeknél közelebbi és jelentéktelenebb dolgokkal is kell foglalkoznia, amilyen például az ebéd és vacsora, és a ma élő kicsiny emberek, még ha a legkedvesebb hozzátartozók is, vagy akár olyan szép lány, mint Noémi.

Noémi azonban mind több figyelmet követelt magának, s csakugyan ő lett a legveszedelmesebb betolakodó ebbe a magányos és csillagos életbe. Az otthonvalókhoz sohse muszáj szólni; Cenci úgyis el volt foglalva gondjaival, a többiek meg Imrus lassanként házizsarnokká vált, még saját anyjára is durván mordult rá, ha csillagos köreit zavarta; de vendég hölgygel s kivált még aki szép, nem lehetett oly könnyen elbánni. Imrusnak az udvarias gavallér szerepét kellett vállalnia, pláne miután Noémi mindjárt az első alkalommal kijelentette, hogy egyenesen Imrushoz jött, és kérni akar tőle valamit. Imrus csodálkozott, mert egy megvető fintor és csúfondáros „muuuu” emlékét hozta haza ama diadalmenetről, melynél Noémi volt a fehér ruhás leány. Noémi azonban nem tartott haragot: amint mondtuk, egyenest Imrushoz jött.

- El akarom kérni az összes Heinét, amit csak fordított: ugye, odaadja? - Fölösleges kérdés, mert láttál-e már tizenkilenc esztendő poétát, aki nem szívesen teszi rímeit egy fiatal leány kezeibe, ahol talán legjobb helyen is vannak? Ámbár hogy mennyire volt figyelmes olvasója Noémi az ifjú rímeknek, örökre eldöntetlen kérdés marad: mert ő sem említette, Imrus is restellte számon kérni, s be kell vallanunk, hogy a kéziratos füzet sok év múlva a Juli néni padlásán bukkant elő. Noémi másnap új olvasnivalót kért Imrustól, ezúttal „inkább regényt”; s mikor a fiú szolgálatkészen szaladt az udvaron át csillagos éjeinek cellája felé, hol a régi spájpolicokon befőttesüvegek helyett most az ifjú irodalmár könyvei sorakoztak, Noémi utánarohant, lobogó szoknyáinak forgószelében.

- Hadd nézem meg én is a szobáját! Hadd nézem meg én is a szobáját!

- Rendetlen most! - védekezett Imrus, mert ez is a délelőtti óráiban történt, s a kis sváb még nem ért rá takarítani. Noémi azonban, mint erőszakos kis betörő, nem egykönnyen engedte magát lerázni; s már ott is állt a könyvespolc előtt, szorosan az Imrus háta mögött, kíváncsi pillantásokat vetve kétoldalt a meszelt falakra, a széken heverő *inexpressible*⁴¹ ruhadarabra s a vetetlen ágyra, amelynek gyűrött vánkosai fölé éles napsugár hullt az udvari ablakon keresztül.

- Francia könyvek! - magyarázta Imrus, bizony a jogos büszkeséggel tárva ki kincseit, s szerencsére nem látta a grimaszt, amellyel Noémi kifejezte csalódását az idegen nyelvű és unalmas bibliotéka megpillantásán. Kiderült, hogy Noémi alig tud többet franciául annál a pár szónál, amivel Imrust annak idején oly zavarba hozta, s a francia regényeket inkább magyarul szeretne volna olvasni.

⁴¹ *inexpressible* - kimondhatatlan.

- Azok között nagyszerűek vannak! Tudok egyet, aminek az a címe, hogy: *Félszüzek*; az nincs meg magának?

Imrus elpirult; úgy érezte, hogy a lány ugratni akarja, s tán maga se sejti, micsoda illetlenséget követett el már azzal is, hogy ennek a pikáns könyvnek a címét kimondta. Imrus sietett elterelni a szót, egy francia Maupassant-kötetet mutatva, amit Schapringertől kapott, ki irodalmi mestere lett; érdekkeltőnek sejtetni próbálta, hogy ez is eléggé csiklandós olvasmány, noha igazi finom művészettel megírva.

- Kár, hogy nem olvashatja franciául: ugyan ez olyan könnyű szöveg, hogy egy kis szótározással akárki megérti. - Imrus jóhiszeműleg helyezte a művészetet minden fölé, s bármily szemérmes, távol volt attól, hogy álszent legyen. De Noémi száját biggyesztette a szótározás gondolatára: ő nem akart tudós nő lenni, mint Gitta.

- Még ha valaki tanítana! - vágta rá kacéran.

Imrus készséggel följánlta ezt a szünidőre, s azonnal megnyerte lovagi jutalmát: mert Noémi, ki még mindig mögötte állt, mintha csak a könyvet akarná nézni a vállán keresztül, közelebb és közelebb simult hozzá, szorosabban és egyre szorosabban, úgyhogy Imrus érezte a két fiatal mell nyomását a hátán, s az egész puha test édes tapadását, s a combot és térdet a combja s térdje mögött: a ruha majd elégett közöttük. Imrus moccanni se mert, szólni se mert, áthevülten állt ott, mint az elbűvölt királyfi, valami feszélyezett élvezetben; nem tudva, mit tegyen? Mígnem a kis Dodó törte meg a varázst, föloldva az édes és kényes helyzetet: mert indián üvöltéssel rohant be az udvarról, kezében a bátyja sokat emlegetett játékpuskája:

- Imrus! Imrus! Ugye, nekem adod a flóbertodat?

6

- Tudja, mért kellett nekem otthagyni azt az úgynevezett állásomat? - kérdezte Noémi egyikén azoknak az úgynevezett francia leckéknek. Az ürügyek is avulnak, mint a célok; s a Juli néni háztartási üzenetei csodálatosan megritkultak ez időben: nem volt szükség rájuk. Noémi rendesen reggel állított be Cenciékhez, és kereken kijelentette:

- Imrushoz jöttem franciát tanulni. - S míg Jolán és Nelli a Sparhert és a Partvis zsarnok isteneinek hódoltak, a két kis henye a vizitszobában, mely leghamarabb tiszta és rendes volt, elfoglalta a plüssdívány sarkát, egymás mellett és egy könyvre hajolva, ami az olasz költő szerint különös veszedelem. Ha Imrus pedagóg ambíciókat fűzött e *tête-à-tête*-ekhez, nagyon csalódott; mert a könyv legfellebb a Galeotto szerepét töltötte itt be - amire a szótár éppoly jó, mint a lovagregény -, s Noémi érdekesebb kérdéseket tudott föladni, mint a grammatika.

- Ó, nem sejti maga, milyen egy szegény hivatalnoklány élete! - Imrus lovagias érdeklődéssel hajolt előre, mint egy kis Don Quijote, az ártatlanul szenvedő szépség történetének hallatára; egyszersmind kíváncsian szimatolva a legmodernebb városi élet e hozzátévedt szellőjét: mert mi lehet fontosabb tanulmány egy író számára, mint az életé?

- Képzelje: az a disznó kikezdett velem! - A „disznó” a Noémi volt principálisának szólt, az „okleveles mérnök” úrnak, aki szívesen alkalmazott szabadalmi irodájában ilyen szép és fiatal lányokat; „kizárólag jó családból való úrilányokat”, mint ő maga mondta: ámbár Noéminek más véleménye volt kolléganőiről.

- Csupa Dob utcai zsidó lány ült ott: én voltam az egyetlen keresztény. Nem is hívtak más-képp, mint így: „*a schöne Schickse*”⁴² - nagy dühére ezeknek a rüfkéknek: képzelje, mind azon törte magát, hogy melyik legyen a főnök barátnője.

- És maga, hogy került közibük? - kérdezte Imrus, fölháborodva ezen a milión. Noémi elbeszélte, hogy maga kereste föl a mérnök urat, egy apróhirdetés nyomán, anyja ellenzésére, de Gitta nagy biztatására. - Amint meglátott engem, rögtön fölvet - tette hozzá büszkén.

- És Erzsi néni mit szól?

- Ó, anya egy elmaradt nő - biggyesztette a száját Noémi. - Egy dolgozó lány nem lehet oly finnyás. Egy dolgozó lánynak meg kell ismerni az életet; nincs igazam? - Noémi a Gitta szavait ismételte, kissé fontoskodva, a modern nő önállóságáról: mégis kihallott a saját hangsúlya, ami egy bakafántos és kandi Éva-leány hangsúlya volt:

- Nem úgy van már, mint anyáék korában!

Imrus igazat adott a modern és szabad fölfogásnak; de kötelességének gondolta, hogy részvétét éreztesse Noémivel, aki ily rossz erkölcsű „rüfkék” között kényszerült tölteni napjait: bizonynal nem nekivaló társaság!

- Ó, én csak mulattam rajtuk! - felelte gőgösen Noémi. - Gondoltam: amit ti tudtok, én is tudom. Egy hét múlva már rájuk se nézett a princi - egyikre se! Csak énrám nézett.

Imrus nem értette ezt a kacérságot; noha úgy találta, hogy olyan szép lánynak, mint Noémi, minden szabad.

- No hallja! Csak nem tűröm, hogy a rüfkék diadalmaskodjanak!

- De hiszen az előbb azt mondta, hogy ő kezdett ki magával.

- Persze hogy kikezdett! Nagyon is kikezdett; csak úgy folyt a nyála a disznónak! Mindig fogdosta a kezem, és különórákra tartott vissza, és...

Bíró fia s maga is bíró már, a kis Don Quijote meg nem tagadhatta igazságérzetét: mert ha Noémivel kikezdett a főnöke, ki a hibás benne? s van-e joga panaszkodni? hisz maga akarta így!

- Nüná, nem akartam! Képzeli, hogy kikezdheth velem, ha nem akarom?

- De hát akkor mért hagyta ott az állását?

- Ó, hát azt hiszi, hogy azért...? Hát olyan kis prúd libának néz engem? Akit egy főnök kiüldözhet a szerelmével? Úgy csavartam az ujjam köré, ahogyan akartam. Csak az a vipera felesége ne lett volna a zongoralábaival, aki mindig ott leselkedett körülöttünk, és egyszer benyitott, mint egy sárkány, és...

Noémi alig tudott hova lenni a kuncogástól a különös emlékezetre. A főnök felesége csakugyan épp akkor nyitott be egy „különóra” alkalmával, mikor a többi kisasszonyok már mind hazamentek, s Noémi egyedül maradt a főnökével, védekezve, de kissé fölgújtott fantáziával: mert a főnök szorosan a nyaka fölé hajlott, ahogy a gépnél ült, és vállára téve meleg karját, olyan dolgokat súgott a fülébe, amiket nemigen szoktak a gépbe diktálni.

⁴² *a schöne Schickse* - a szép (nem zsidó) nőcike.

- Képzeld, arról beszélt, hogy egy lakást vesz nekem... ahol mindig találkozunk... Én csak azért nem vágtam pofon, és nem szaladtam el, mert kíváncsi voltam, mit fog még mondani?... Ó, én nem féltem egy csöppet se: tudtam, hogy ha elfutok, másnap utánam jön, és bocsánatot kér... De pont akkor nyitott be az a boszorkány... biztosan már előbb ott hallgatózott az ajtónál...

- És aztán mi történt?

- Hát mi történt volna? A főnök vörös lett, mint a pipacs, és szó nélkül bement a lakásba, én pedig vettem a kabátomat, s büszkén otthagytam őket. Másnap amint bejöttem az irodába, a főnök társa fogadott, egy nyápic, kis semmi emberke, és átadta nekem a fölmondást: „Kis-asszony, meg kell önnek mondanom, hogy mától fogva nem reflektálunk a szolgáltatára!” Megkaptam a félhónapi fizetésem, és slussz! Anya azt mondja, hogy ez nagy szegény, de én ugyan egy csöppet se szégyelltem magam! Szégyellje magát az a disznó! Csak arra vagyok kíváncsi, mit kapott az a feleségétől!

Imrus együtt nevetett Noémivel, s csakugyan abban a véleményben volt, hogy ilyen szép lánynak semmit sem kell szégyellnie. Mégis némi kényelmetlenséget érzett Noémivel szemben, aki folyton ítéletét és véleményét kérte: nem tudott neki egészen igazat adni. Néha úgy érezte, hogy Noémi cinkosává akarja őt tenni Juli néni és az Anyai Hatalom ellen: holott valami titokban azt súgta Imrusnak, hogy a kislányra nagyon is ráférne egy kis Anyai Hatalom. De az Anyai Tekintély útját egyengetni bizonyosan nem az ifjú udvarló feladata, s Imrus igazán zavarban volt, annál inkább, mert néha úgy képzelte, hogy a huncut kék szemek ama szegény kicsúfolt főnökre se tekinthettek kihívóbban, mint őrá. „Akit én ugratok, az ugrik” - mondta Noémi a főnök úrra vonatkoztatva; s Imrus néha azt kérdezte magában: nem csapnivaló bolond-e ő, ha nem ugrik? Az az egy bizonyos volt, hogy Noémi végtelenül bájos, de rendkívül könnyelmű, szelekótya kis teremtes, s talán neki, mint férfiúnak, kellene okosabbnak lenni: de hogyan legyen Imrus bölcsőbb és okosabb, mikor Noémi százszor többet látott és tapasztalt a világból, mint ő?

Mindez Imrust félszeggé és feszélyezetté tette; s hozzájárult Noémi örökös vihogása, mely azt az érzést keltette benne, hogy kinevetik. Imrus a szigorú tanító pózába menekült: mert nem abban állapodtak-e meg, hogy a gallok nyelvét fogják együtt tanulni? s a *grammaire*-nak is megvannak a maga szépségei, melyeket föltárni egy fogékony lélek előtt nem utolsó élvezet. De Noémi nem látszott fogékornak, noha Imrus a pedagógusok szokása szerint hitegette magát, hogy mégis az: hacsak lehetne képzelni tanítót, aki tekintélyt tartson öelötte! Imrus bizonyosan nem volt az; s a türelmetlen kis pedagógót idegessé tették a sikerülni nem akaró leckék. Imrusnak, noha ezt nemigen vallotta be önmaga előtt, lassanként inkább terhére volt Noémi, kivált miután minden alkalommal ki tudott találni valamit, ami a fiút zavarba hozta, mint ez a vallomás is; s nemcsak hogy visszatartotta szenvedélyes tanulmányaitól, de egy-egy szó vagy tekintet zavaró és lerázhatatlan emlékével még csillagos éjeibe is bechózott. Imrus szelleme röpill korokon és országokon át, s minden, ami helyhez és időhöz kötötte föltárlt életét, csak akadály lehetett. Imrus szeretői az elképzelt Kleopátrák és Olympiák voltak, s Noéminek egy-egy mozdulatában vagy arcjátékában Kleopátrát vagy Olympiát látott, míg Noémi Kleopátrában is csak egy molett nőt, Olympiában egy sovány macskát látott volna.

- Vigye már azt az unalmas könyvet! - szölt Noémi gyakran, ha Imrus pedagóg hajlamai különösebben kitörtek; ilyenkor a szalonzstalon kezdett turkálni, a fényképek és névjegyek között; s megtörtént, hogy föllapozott valami díszalbumot, amiben egy allegorikus aktkép volt látható: - Nézze, ez érdekesebb!

És közelebb simulva Imrushoz a fotelben, szinte belelehelt az arcába, s a szeme csillogását kutatta:

- Hogy tetszik?

És mutatta ujjával a csípő görbületét, a térd szelíd hajlását, kémlelve Imrus szemében a hatást.

- Szebb ez, mint én, vagy nem? - kérdezte kacéran. És fölállt, pózba állt, szoknyáját szorosan idomaihoz szorítva; a szoknya kislányosan rövid volt, de még föl is csúszott, úgyhogy Imrus láthatta a jó formájú bokát, s még azon felül is. Imrusnak a régi mitológia képei jutottak eszébe, a szép bokájú istenasszonyok; vörös lett, nem tudta, hova nézzen, mit mondjon, hogyan bókoljon?

Egy kicsi a fehér alsószoknyából, ami kicsillant, heteken át ingerelte fantáziáját.

Máskor meg Noémi, amint egyedül maradtak, parancsoló hangon így kiáltott:

- Csókoljon meg! Azonnal csókoljon meg!

- Hiszen mi voltaképp testvérek vagyunk - magyarázta később -, vagy azok lehetnénk. A maga édesanyja az én édesapámmal házasságban voltak, így minekünk mindig szabad csókolózni, mint a testvéreknek.

És erősen átkarolva a fiút, hosszasan csókolta, szinte belenyalva a szájába, mint egy torkos macska.

Végre, kiszabadítva öleléséből a szédülő Imrust, haját igazítva és kissé lihegve, huncut tekintettel nevetett vissza rá, mint egy cinkosra, kivel értik egymást.

- Minekünk mindig szabad csókolózni, ugye?

7

Imrus pályaválasztásáról eleinte nemigen esett szó. A családi tradíció folytán magától értődött, hogy jogász lesz, s Imrus azt is szeretne magától értetni, hogy Pestre megy az egyetemre. Sóton volt ugyan már jogakadémia, de a vizsgákat úgyis Pesten kellene letennie, s Pesten is vannak rokonok, Jozsóék. A kérdés akkor merült fel pozitív formában, mikor Kayser János, a család régi barátja, látogatást tett Gádoroson. Kayser János, szintén gádorosi fiú, királyi ügyész volt valahol, tekintélyes idős úr, még a szegény Jóska bácsival egykorú, a Cenci férjével; de jól ismerte Miskát is, s Cencit meglátogatva melegen érdeklődött a Miska fia iránt.

- Ó, ne legyen jogász! - mondta Kayser János, kedvesen mosolyogva aranykeretes csíptetője mögül. - Annyian vagyunk már jogászok, hogy megesszük egymást. - Ez a magas, sovány, kulturált öregúr, kora dacára is modern ember volt, s a modern nézeteket képviselte. - Ne menjen jogásznak, kedves öcsém! Elég szomorú, hogy a magyar úri osztály fiaiból csupa fiskális és szegény beamter lesz. Pereskedő, jurista nép vagyunk, s ennek az ország issza meg a levét. A mai világban a kulturális pályáké a jövő. Nem a jogász az egyetlen hivatás. Fontos szerepet tölt be a mérnök, az orvos...

- A tanár... - folytatta a felsorolást Imrus, aki egyáltalán nem vágyott a jogi pályára, s borzadva gondolt apja unalmas jogi könyveire; de a mérnöki vagy orvosi tudományok sem ígértek érdekesebbet. Imrus nem a praktikus élet gyermeke volt, s úri vére kissé megvetette a praktikus élet szolgáit. Ő magasabbra vágyott; megérteni a világ lényegét a gondolkodókkal s élvezni szépségeit a költőkkel! Imrus azoknak a nemeseknek ivadéka volt, akik Lucretiust és

Horácot olvasták a lugasban. Kontemplatív élet! milyen pálya adna erre ma lehetőséget és elég óciumot, ha nem a tanári? Múlt századokban tán pap lett volna Imrus: de mit tegyen e hitetlen idő gyermeke? Ám a Kultúra papja lenni - a modern műveltségé e „tudomány nélkül való” országban - bizonynyal szent és dicső küldetés. Imrus pedagóg hajlamokat érzett, kivált mióta hiába próbálta oktatni Noémit; ő, beszélni! közölni tudását, gondolatait! nem ily haszontalan csitri lánnyal, hanem érdeklődő, komoly fiúkkal! Imrus magányos lelke szomjazott erre a feladatra.

- A mérnök, az orvos, a tanár... - ismételte Kayser János, mint igazi művelt és intelligens ember, természetesen beleértve a tanárit is a „kultúrpályák” közé: noha a *paedagogus* valamikor szolgát jelentett, s még ma is inkább alacsonyabb néposztályok s legfeljebb szegény tanítók gyermekei mennek erre a pályára. De hát a tanárból egyetemi professzor is lehet, ami már szép állás; s Imrusnak lesz hozzá protekciója. És talán helyes is, hogy ezt a pályát szintén mentől több úrifüu keresse föl. Imrusban nem élt ez az osztálytudat: ő az eszmék embere volt, azaz demokrata; különben is még elég közel az iskolapadhoz, hogy a tanárokat úrnak lássa. Nem voltak-e urak a ciszterci papok? Úr vagy nem úr: olyan foglalkozás, melyre már készülni is annyit jelent, mint irodalmat és történetet tanulni, azaz elmúlt korok és nagy szellemek életét élni újra, valóságos csábító kaland volt e szürke kor szomjas gyermekének. Mindazáltal csak kaland és álom; amit Imrus maga sem vett nagyon komolyan. A dolog akkor annyiban maradt, mert ki szólt volna bele? Nellinek a maga számára sem volt akarata; Cenci pedig mindenben bölcsőbbnek tartotta nem avatkozni a fiatalok dolgaiba. Csak elvégezze az iskoláit! a többiről az Állam gondoskodik, s minden állás jó, ha rendes fizetés s előmenetel van. A problémát Gitta megérkezése vetette föl újra, aki miután Pesten előkészített a pótvizsgára egy zsidó lányt, most Juli néninél akarta tölteni a vakáció utolsó heteit, mert Juli néni megírta Erzsinek: „a lányaidat szívesen látom akár egész nyárra!”, s Erzsiek úgy csíptek föl minden kapcsolatot és meghívást, mint árva madarak a morzsaszemeket. Gitta nagy, nyurga lánnyá nőtt, kerek, intelligens, fölényes szemekkel, aki bizonyos leereszkedő jóakarattal tekintett a vidékiekre, lenézve őket a műveletlenségükért és elmaradtságukért. Gitta rendkívül művelt volt, egészen modern eszméket hirdetett, s szenvedelt nyíltsággal beszélt minden témáról; mindebben csak imponált a jó kávézeniknek, kiket néha avval a kijelentéssel botránkoztatott meg, hogy le akarja nyíratni a haját.

- A hosszú haj éppoly barbár és alkalmatlan csökevény, a szőrös állat maradványa, mint a szakállviselés a férfiaknál.

Imrus el volt ragadtatva ettől a modern és tudományos gondolkodásmódtól. Most volt valaki, akivel csakugyan lehetett irodalomról beszélni, sőt másról sem lehetett; az első találkozás után Imrus hazakísérte Gittáékat, s a Juli néni háza előtt fel és alá járva - Noémi nagy bosszankodására, aki ott is hagyta őket - letárgyalták az egész világirodalmat; nem tudtak elválni addig, míg összes olvasmányaikról el nem mondták egymásnak véleményüket. Gittának lesújtó ítélete volt az egész hazai költészetről, s Imrus nem is merte megmondani neki, hogy néha magyar írókat is olvas.

- Nulla, a magyar irodalom, nulla! - mondta Gitta, s ama kor sekélyes irodalma igazat is látszott adni neki, noha Gitta az ítéletbe a régieket is belefoglalta, Vörösmarty hazafias retorikáját nem becsülván többre, „inkább kevesebbre”, mint a Tinódi naivságait. Annál bőkezűbben magasztalta a francia és angol „primitíveket”, válogatás nélkül, Ronsard-t és Chaucert: Gitta mindent látszott ismerni, s Imrust egészen elkábította a soha nem hallott nevek sokaságával.

- Egyetlen magyar költő van, akit érdemes tudomásul venni - mondta. - Az is sietett meghalni, nem bírta ki ebben a Mucsában.

- Kicsoda? Reviczky?

Gitta száját vonta: csak nem rajong egy szentimentális „szerelmi” költőért!

- Már csodálkoztam is - mondta Imrus s tanácstalanul kérdezte, kicsoda hát?

- Komjáthy Jenő - hangzott az ismeretlen név, és Imrus megtudta, hogy Komjáthy filozofikus, panteista költő, akinek nevére már egy irodalmi társaságot is csináltak a pesti egyetemisták; ez nem olyan vén szamarkból áll, mint a Kisfaludy Társaság, és Gitta is tagja. Kérdéseire azt is megtudta, hogy Komjáthy vidéken élt, mint tanár, aki rossz dolgozatok javításából megmaradt idejét Schopenhauer olvasásának és filozófiai mélységű költemények írásának szentelte: szomorú sors talán, de van-e méltóbb a zsenihez korunkban, mikor a Cselekedet helyébe a Gondolat lépett? Imrus - noha még csak hírből ismert filozófiát - elfogadta volna ezt a sorsot, az örök dicsőséggel ráadásul.

S önmagát állította Gitta elé, romantikusan, mint egy ősi átok áldozatát, akinek Schopenhauer s a Szerelm és a Halál metafizikája helyett unalmas római jogot és lélektelen statisztikát kell magolnia; hangsúlyozva undorát az „úri pálya” iránt, melynek allegorikus díszpéldánya lett fantáziájában Gözsy Pepi.

- Azt akarják, hogy a kaszinóba járjak - panaszkolta -, de én utálok azt a léha, üres társaságot.

Gitta teljesen igazat adott Imrusnak. Bizonytalán lehetetlen millió ez, intelligens ember számára.

- Bizonyítja az apám példája, akit néha meglátogatok Pesten. Ez a szerencsétlen, zseniális ember tökéletesen elzúllott, mert ebben a nem nekivaló környezetben kellett élnie.

Imrusnak imponált a szabadság, amellyel Gitta az apjáról beszélt, s jóformán többre tartotta e pillanatban az elzúllott Hintáss Gyulát, mint mindazokat a kifogástalan jogász gentlemaneket, akikkel a kaszinóban találkozhatott. Másnap újra fölkerült a téma Noémi jelenlétében, s Gitta versenyt csúfolta Imrussal, nem ugyan a komoly kaszinói gentlemaneket, hanem - ami közelebb feküdt - az üresfejű, monoklis jogász ficsúrokat.

- Pedig a lányok az ilyent szokták szeretni - szólt Imrus.

- Én mindig utáltam ezt a típust - bizonykodott Gitta, kissé feleslegesen.

- No én nem utálok - kiáltott most közbe váratlan Noémi -, én az ilyen unalmas, fád filozopterfélék utálok, akivel másról sem lehet beszélni, mint könyvről és könyvről és könyvről! Muuuu! - És kiszaladt a kertbe Dodóhoz, és kivette a fiú kezéből a flóbertet, és ráhibázott egy ártatlan verébre, rögtönzött amazon, maga jajgatva a lövés után, mely kegyetlenül megcsapta a vállát.

Noémi és Gitta közt nem látszott valami jó testvéri szeretet, s Noémi most különösebben is orrolt Gittára, aki valósággal elvette az udvarlóját, noha bizonytalán nem volt olyan szép, mint ő. Mit akar Gitta az ő égimeszelő növéseivel és vízenyős ökörszemeivel? Imrus azonban hálás volt Gittának, hogy valamennyire fölmentette őt Noémitől, aki rettenthetetlen ostromló volt, s akivel nem lehetett könyvről beszélni: holott Imrus csakugyan nem tudott másról beszélni! Minden unalmas volt, amiről szokás vagy szabad beszélni, ha csak nem a könyvek ürügyén; de Noémi naivsága szűz volt a könyvektől. Gitta csak csúfolódni tudott a Noémi francia-leckéin, melyek, anélkül hogy elhatározták volna, maguktól abba is maradtak. Ám egy délután Noémi, mikor ozsonnán voltak Juli néninél, hátramaradva, míg a társaság kivonult a kertbe, egy pillanatra egyedül kapta a szobában Imrust, kivel mostanában nemigen lehetett egyedül, s egy Jókai-hősnő szenvedélyes mozdulatával a vállaira téve két kezét, szemrehányó hangon azt kérdezte tőle:

- Miért nem szeret már engem?

- De hiszen szeretem - bizonykodott Imrus, kissé ingerülten s inkább a távozó társaság zajára figyelve, mely, visító női kacagások koncertje, oly diszharmonikusan tódult be a nyitott ablakon, hogy Imrus azt kérdezte magától, nem gondolhatná-e valaki, hogy jajveszékelés és kétségbeesett fájdalom sikoltozása az?

- Akkor csókolj meg! - suttogta hirtelen Noémi, s egy lopott csók csattant el, mely egyszerre megint új viszonyt teremtett a fiú s a lány közt: mert nem voltak-e mostantól kezdve már tagadhatatlan titkos és egymást értő szerelmesek?

Másnap Noémi átfutott Cenciékhez, ezúttal megint üzenet ürügyén, de egy pillanatra sem lehettek egyedül, mert Jolánnak valahogy nem volt dolga ezen a délelőttön, és nem tágitott mellőlük. Jolán csakugyan féltékeny volt Imrusra és Noémire is, az egész tőle elpártolt fiatalságra! És Noémi csak annyit tehetett, hogy alkalomadtán Imrus mögött állva a Jolán és Nelli jelenlétében egész testével úgy odasimult a fiúhoz, mint az első nap a könyvespolc előtt, hogy Imrus erein kéjes bizsergés szaladt át, és arca lángra gyúlt.

Az üzenet, amit Noémi hozott, a délutáni kirándulásra vonatkozott, mert Cenciék a szőlőben adták vissza a Juli néni ozsonnáját, s itt már a két szerelmes a vidéki naiv szerelmek obligát receptje szerint teljes rendszerességgel cserélgette poharait, együtt lemásztak létrán a padlásról az óriás kád félhomályába, hogy egy csókot csenhessenek, s este, mikor az egész társaság plédeken leheveredett a prэшáz előtti fűben, a tücsökszóban és csillaghullásban gyönyörködni, egymás mellé dőltek, szorosan, szorosan, a fénymorzsás sötétségben, úgyhogy Jolán félig tréfálva, félig irigyen jegyezte meg:

- Ti nagyon is közel vagytok nekem!

- Ugyan, Jolán néni, hisz testvérek vagyunk! - nyelvelt vissza Noémi.

Imrus, gáncs nélküli lovag, tréfás arasszal mímelve egy rögtönzött távolságot, iparkodott elpalástolni hölgye vigyázatlanságát; de Gitta, született kerítő, mint minden nő, ki maga nem termelt szerelemre, bizonyos jóakarattal figyelte őket, melybe némi megvetés is vegyült, és meg is mondta Imrusnak, a tudós nő fölényes nyíltságával (szinte a társaság előtt, mely úgysem értette).

- Kis szexuális játékok... szép kis állat ez a Noémi.

Illúziórontó nyíltság talán: de ki ronthatja el egy ifjú irodalmár illúzióját? Imrusnak romantikus este volt ez, míg egy kendő alá bújva Noémivel - mert hűvös áram jött, s a lány szívesen felezte a kendőt, amit Jolánék kölcsönöztek neki a szőlőszobában hasonló esetekre tartott állományból - mentek haza a sötét szurdékban a csillagveszejtő éjszakán.

- Meg ne fázz - mondta Nelli, régi és soha nem feledett aggódásban fiacskájáért; s ez elég pátens volt, Jolán dacára is, az összebúvársra. A kendő szorosan fogta eggyé őket, mert elül még csomóra is volt kötve, és Imrus minden lépésnél érezte a lány ruganyos izmainak mozgását. Otthon sokáig járt a kertben a csillagok alatt, André Chénier pogány elégiáit szavalva és egy Goethe-dalt; mert Chénier-t és Goethét kapott kölcsönbe Gittától, aki mindig egy egész bibliotékát hozott magával a vakációra az egyetemi könyvtárból kivett könyvekből. Imrus e napon a kereszténység és pogányság, a zsidó és hellén életnézet heinei dilemmáját döntötte el magában, melyet az időben Tolsztoj és Nietzsche újból fölvetettek. Imrus a pogány életöröm felé hajlott, melynek oly kevés szellője hatott be a Szomorú Asszonyok Házába, hol most otthona volt. Lehet-e saját, nem létező szakállunkra döntenünk egy világnézet mellett, s föltámasztanunk eltűnt istenekét? Imrus még mindig csak az Élet függőnye előtt ült, amely mögött talán semmi sincsen.

GYULA ÚJBÓL A SZÍNRE LÉP

1

Dömét az idén újra jobban elővette a csúz, hetekig fürdőzött s aztán se akaródzott neki visszamenni Sótra, hol senki se várta, s talán már sohse várja senki! Inkább Gádorosra kanyarodott, annál szívesebben, mert Erzsi egy levele megint megfenyegette a Hintáss familia látogatásával, s Döme irtózott a gondolatától, hogy az űrt, mely házában és életében támadt, hisztériás szenvelgések és kedveskedések próbálják betölteni, hacsak pár napra is. Jobbnak vélte elibük menni Gádorosra, tudva, hogy azt Erzsi is útba ejteni szándékozik, hogy fölszedje leányait: ha Gádoroson találkoznak vele, talán lemondanak a sóti útról, s mindenesetre elviselhetőbbek lesznek Cenciék körében, mint egyedül és nála. Hogy más mi minden hajtotta Dömét Gádorosra, arról nehéz és nem jó beszélni: mert szomorú dolognak látszhatik, ha egy aggastyán szerelmes módon lohol egy arc után, korához nem illő út fáradalmaival dacolva; kivált ha az az arc tulajdonképp két arc, anyáé és fiúé egyszerre, és nem is csupán arc: hanem egy fiús ömозdulat, mely egy hajdani szép asszony mozdulatának kísérlete vagy egy szomorú anya némasága, kinek egykori szépségét fia vonásai nem engedik feledni. Bizonytal komplikált szerelem! noha Döme nem volt komplikált, csak az ősi parancsnak engedelmeskedett, mely halálíg unszol kapaszkodni a szeretetbe, arcokba, szemekbe s fiatal mozdulatokba, s mennél közelebb az örök Magányossághoz, annál inkább! Szenvedélyes és ellenállhatatlan unszolás, melyet azonban kissé nehéz bevallani, bár saját magunknak! A fuldokló fogózása volt ez, mert az Örök Magányosság hullámai kicsaptak Döméhez a síron innenre is, mióta Imrus elhagyta, s úgy lehet, végképpen. De a sors néha megfellebbezhető vagy legalább elhalasztható, ami elég, mert a „végképpen” már nem sok időt jelent.

Dömének mindenesetre tervei voltak, különböző szalmaszálakkal, ami egyúttal bevallhatóbb ürügyet is adott a gádorosi úthoz, mert Imrus jövője forgott szóban. Dömét ez még jobban izgatta, mint a fiút magát vagy anyját s nagyanyját, akik közvetlenül gondoskodtak róla. Döme nem tudott nyugodt lenni egy pillanatra sem: lázas szükségét érezte a cselekvésnek. Döme apokaliptikus idöket élt, mint valamikor Világos után, mikor arról volt szó, hogy Kufsteinba zárják, vagy osztrák közlegénnyé degradálják. Minden összejött most. A nemzet öntudatra látszott ébredni, mint akkor, megunva az évtizedekig túrt idegen ígát; a függetlenségi párt óriási lelkesedéssel diadalra jutott, s a darabont főispánt Sóton is záptojással és hagymával fogadták. Döme lázban égett: de ez a láz nem volt örömteljes. Mondják, öregeknek nem való a változás, még ha álmaik teljesedése is; de itt magában a teljesedésben volt valami ijesztő: mert ki számított rá, hogy ez az álom valaha teljesedik? A legvérmesebb álmodók hökkenve kérdezték: mi lesz most? Dömétől idegen volt a flegmatikus mamelukbölcsség; de másrészt dohogva nézte s illúzió nélkül öreg pápaszeme mögöl a Gözsy Pepik hazafias handabandáját is, mint dörmögő, rosszkedvű nagyapa felszabadult és éretlen gyerekek vásott lármáját. Döme pápaszeme fekete volt, kivált mióta egyedül maradt.

Döme már látott egy Világost; noha rég múlt fiatalsága, s a „megszépítő messzeség” azt romantikus és hősi ködökbe burkolta. Hol van az ifjúság márciusi lelkesedése - az ifjúságé, mely minden ügyre a Jövő szent pecsétjét üti? Döme jól ismerte Imrus közönyét - noha jól emlékezett a lelkes kisfiúra is, ki egykor csillogó szemekkel hallgatta az ő hazafias tirádáit... Dömének különös érzése volt: mintha valami restellni való naivság lenne e hazafiságban: gyerekek, öregek és ivócimborák naivsága. Mi lesz már evvel a nemzettel? Meg tud-e állni a

maga lábán? Döme úgy érezte, hogy nem bírna ki már egy új Világost: noha tán túlzás volt ily tragikusan látni a dolgokat. De ki lássa tragikusan, ha nem ő? kinek egész élete e hazafiság volt, mellyel most, íme, teljesen egyedül maradt, kivált mióta a honnak ama fiatal s közömbös gyermeke, Imrus is elhagyta házáat - s úgylehet végképpen.

Mindez egészen tűrhetetlen volt, s érthető, hogy Döme, noha hosszú éveken át megszokhatta a magányosságot, most nem tudott abba belenyugodni. Szemei rosszul látván a betűket, már újsághírekért is emberek közé kellett mennie: pedig nem akart elmaradni a hírektől... soha ily kétségbeesetten nem ragaszkodott az életben való részvételhez... De nemcsak hírek kellettek neki... tennie kellett valamit... nem bírt nyugton ülni. Így történt, hogy föltámadtnak látszott, mikor épp megrokkant: s nem ez-e az „aggkori föllobbanások” rendes története? Dömének a csúz már alig engedte a járást; amiből csak Püspöknek volt haszna, a fiákerosnak, ki már jóformán Döméből élt. A kaszinó pecsovis kompánia lévén, Döme inkább a Katolikus Körbe ment garibaldista létére is: a papok közé, kik különben liberális emberek és jó hazafiak voltak mind negyvennyolc óta. Itt találkozott Zsinkó bácsival, a Miska kanonok barátjával és whist-partnerével, ki, nagy mentora az ifjúságnak, élénken érdeklődött a megboldogult fia iránt.

- Hallom, leaturált.

Ez a pár szó adta a szalmaszálat a Döme remegő kezeibe: mert nem volt-e Sóton püspöki jogakadémia? s nem tudott-e hiszen Imrusról maga a püspök is? Bezzeg dörmögött Döme hajdan, mikor Cenci a papokkal paktált, s fölvitte a fiút a rezidenciába! s most, íme, mégis maga fordult Zsinkóhoz a kérdéssel: nem lehetne-e a nebulónak valami ösztöndíjat szerezni az akadémiára? Minek engednék őt Pestre, hol a nagyváros ezer veszélye várhat rá?

- Gyereket szem előtt kell tartani - mondta a szegény Ákosra gondolva.

A kanonok tökéletesen egyetértett ebben, s megígérte, hogy utánanéző a dolognak. Döme izgatottan várta az eredményt. Bizonyos, hogy Imrust nem lehet rávenni a Sóton maradásra, hacsak Cenci úgy nem határoz felőle, s Cencit csak a stipendium szaga s a lila öv fénye bírhatja a bebeszólásra.

Zsinkó bácsi levele Harkányban lepte meg Dömét a jó hírrel, melyet fontos ügyként vitt magával Gádorosra, nagyobb becsben, mint a csúzának hasznos szobafürdőt s a mellének kedves pincetokot. Mindjárt az első este haditanácsot ült Cencivel s Nellivel, ki egy reprezentatív néma személy szerepét játszotta. Imrus is jelen volt, már mint felnőtt fiú, kinek saját bebeszólása is eshet sorsába - noha itt oly hatalom volt a döntő, mely ellen neki sem lehetett érve: mert mindnyájunk fölött nagy úr a Pénz. A szüret közeledett, borkupec zsidónak híre se mutatkozott, a hordók színig álltak az eladatlan kétévi terméssel, s szinte rémkép volt, ami máskor öröm, hogy az idén is jól ereszt a szőlő: mert lesz-e férőhely az új bornak?

- Hordókat kell vennem! - jajgatott már Cenci. Minden krajcár fontos volt, s az egyetem sokba kerül. Mégis Döme nem a stipendium megnyugtató kilátását forgatta fő bunkónak, hanem, szónokibb érvet keresve, a modern Bábel veszélyeit festette, Tacitus színeivel, úgyhogy Nelli egészen megrémült.

- Rossz társaságba keveredhetik, és fizetheted az adósságait!

Jolán a rossz nőktől féltette, akik néha befonják az ilyen fiatal gyerekeket. Nellinek azonban sokkal naivabb félelmei voltak.

- Elgázolhatja a villamos. Jesszusom, abban a nagy városban! - És eszébe rémlett a rettenetes nap, amikor Gyulát keresni Pestre ment. Imrus azonban tiltakozott, mint egy sértés ellen.

- Sohse félts engem, anyi! Tudok én vigyázni magamra.

- Rossz pénz el nem vész! - mondta Döme is, mord, bácsis tréfával; de rögtön komolyra fordította a szót. Rossz pénz el nem vész, de mennyi jó pénz veszhet el, abban a nagy városban, egy meggondolatlan gyerek kezeiben! - gondolj a fiadra, Imrére! - figyelmeztette Cencit.

A szoba, ahol ültek, tele volt a meghalt Imre emlékeivel; nagy, olaj arcképe függött a falon, melyet egy kóbor piktorra züllött rokon fiúval festetett meg irgalomból Cenci fotográfia nyomán az elhunytól; szemközt egy őzagancs, legelső nagy vadászsákmánya és a pohárszéken üvegből való lapos díszkulacsa, régi porcelánok, kávéscsészék és teásibrikék közt, melyek mindannyiszor megrezegték, finom csengéseket adva, amikor egy-egy kocsi ment el az ablak alatt.

Cenci azonban nem vette nagyon szívesen az emlékeztetést.

- Te is jobban tennéd, ha a magad háza előtt söpörnél, Döme! Az én fiam legalább nem volt „váltós ember”, mint a tied.

- No, írt az alá elég váltót - mordult Döme.

- És ha írt, csak a maga nevét írta rá, amire jussa volt - replikázott Cenci.

Döme halálsápadttá vált a célzásra. A fia, szegény Ákos csakugyan egyszer az ő nevét írta egy váltóra, mikor már nem akart neki több pénzt adni. Akkor családirag elsimították a dolgot minden következmény nélkül: régen volt ez, szegény Ákos meg is halt azóta, elkényeztetett, de alapjában kedves fiú volt ő, akitől semmit sem lehetett nagyon komolyan venni. Döme még életében könnyen megbocsátott neki, de azért fájdalmasan szisszent föl a sebre.

- Tudta, hogy megfizetem - védelmezte. - Senkit se károsított vele.

S a két öreg kiállt a fiúkért, akiket, míg éltek, annyiszor emlegettek „zsivány pernahajderek” gyanánt. Döme, ki oly kényes volt egyébként becsületbe vágó dolgokban, könnyen lelt menteséget a fia számára: hisz épp becsületbeli adósságról volt szó, amit nem mert az apjának mindjárt bevallani.

- Szép kis becsület, mondhatom - vágott vissza Cenci. - Evvel a becsülettel börtönbe kerülhetett volna.

- Az istenért, mama! - Cenci kegyetlen tudott néha lenni; de Nelli megrémült a szótól és a gondolatától, az ő kedves, gavallér *cousin*-jével kapcsolatban, akinek utolsó napja oly rettenetes emlék volt számára; mert nem ő vetette-e meg a hófehér ágyat, amelyen piros vére végigfolyott? - Az istenért, mama, miket beszél! - „Börtön” bizonylyal rémes szó; noha „váltóhamisítás” és „házasságtörés” és „asszonyszöktetés” nem kevésbé iszonyúak.

- Te csak hallgass! - torkolta le Cenci. Imrus azonban, mintegy új felnőtt, frissen beavatva a Família titkaiba, valóságos néma lelki forradalmon ment át, mint mostanában minduntalan. Ez a forradalom hirtelen volt s mégis régen izzó lávák kitörése, mint minden forradalom. Imrus, apja fia ebben, éles érzéssel bírt jog és törvény iránt; s már maga az a felfedezés, hogy családjának egy tagja valamikor összeütközhetett e szigorú és absztrakt istenségekkel, egyéb tragédiák híján, hasonlított a tragédiához. Az ember azonban komplikált még fiatalon is, s a kis vulkánban akkora volt a *res novae*⁴³ vágya, hogy érzéseiben e tragédiát eposzként üdvözölte; s valóban nem lappang-e minden tragédiában egy eposz is? Ahol bomlik a régi, mindig születik valami új, s Imrus csikótürelmetlenségében már bomlani érzett maga körül mindent; elsősorban a Társadalmat, a társadalmi osztályt, amelyhez tartozott - be kell vallani, egy kicsit azért is, mert éppen egy új szociológiai folyóiratot olvasott, amit Gittától kapott

⁴³ *res novae* - forradalom.

kölcsön, Chénier-vel és Geothével együtt, s ami egész új világot tár föl előtte; e folyóiratban sok szó esett Spencer Herbertről, s ebbe írt Schapringer is. Spencer Herbert és Schapringer bizonyos nagy tekintélyek, akik fölszabadították egy „szegény ifjú” gondolatait: de Imrus lávája alapjában líraibb mélységekből fakadt; mert nem érezhetett-e kora gyermekségétől valami fullasztót, épp azt a nyomást, amiben a láva kitör? S nem repedezett-e, ím, körülötte az erkölcsi talaj? Házasságtörés és válás és sikkasztás és váltóhamisítás csakugyan komoly dolgok; s nem volt-e mégis mindez itt, közvetlen közelében, sőt legközelebbi hozzátartozói, úri és művelt emberek közt, távol a társadalom alacsonyságaitól s a lélek alacsonyságától is? Nyilván a levegő mérgezett itt, hullaméreggel: a társadalom bomlik, s egy új társadalomnak kell jönni, hozsanna! *ez az eposz!*

- Akármilyen leszek is, ennek a nagy átalakulásnak fogom szentelni életemet! - gondolta, és mondta is Imrus, ki az eposzban élt, hol egyetlen hivatás volt képzelhető: harcolni a létező rossz ellen, forgatva a Szellem fegyvereit: a többi csak kenyérkereset. Mi teszi az ifjút született kritikussá? talán ártatlansága és tudatlansága; könnyű neki! Imrus kitört, mint egy kis próféta, a naiv hallgatóság előtt, visszatartathatlan ünnepiességgel: mert nem volt-e itt az ő Sorsdöntő Pillanata, lovaggá ütése s harcba indulása - az a pillanat, melyben Assisi szent Ifja meztelenre vetkőzött atyja előtt?

- Bolondság! - mondta Cenci. - Törődj te csak magaddal, hogy tisztességes állásra tehess szert! - Ám Nelli áhítattal hallgatta nagy fia szavait, mint minden titokzatos férfibölcsességet; Döme pedig fölfülett, mint vén vizsla a puskalövésre: mert Döme mindig s mindenütt fölfülett, hol Politikát súrolt a téma.

- Micsoda átalakulásról beszélsz te, gyerek? - Döme minden átalakulásban apokaliptikus szörnyet látott, mely öreg nyugalmaát fenyegette; Imrus azonban kitérte utópiáját, mintegy ösztönös prognózist, honnan a szocializmus sem hiányzott, lévén bizonyos oly fejlődési fok, amin a világnak át kell esnie.

- A szocializmus nagy és nemes eszme a külföldön - ismerte be Döme -, de nálunk egészen másképp áll a dolog. - És Döme kifakadt a sehonnai nemzettafagyók, hazátlan bitangok ellen. Akiknek semmi közük a hazával: azokhoz nem lehet köze a magyarnak!

- Ó, a haza kérdése nehéz probléma - felelte a kis filozófus, eszmei magaslatból s szociológiai szemüveggel nézve a világot. - Csak hogy mi lett ma a haza nevéből? Üres és bigott frázis, amivel nagyon is könnyű visszaélni. A *honfyy* lelkesedés mind csupa stréberség. Ma azok a hazafiak, akik szénát szállítanak a hazának - ismételt egy Gittától hallott megjegyzést, amit maga se értett egészen. - Én restelném azt mondani, hogy hazafi vagyok. Mindenesetre rokonszenvesebbek, akik nem mondják. Különben is a hazafiság ma mindenütt a militarizmus eszköze, s a hivatalos tömeggyilkolást készíti elő: szerencsére az emberek már sokkal okosabbak, hogysen ezt meg lehetne csinálni - ütötte el kissé optimisztikus fordulattal a Tolsztojtól tanult sötét igazságot.

A militarizmust Döme is perhorreszkálta, annál inkább, mert a gépies fegyver szelleme idegen a magyar lélektől; s nem az osztrák militarizmus elleni küzdelem töltötte-e meg e nemzet újabb történetét? S bizonyos, hogy modern századunkban a katonai copf és cafrang valóságos anakronizmusa Európának. Mégis, nem küzd-e a negyvennyolcas párt is katonai cafrangokért, s van-e reményünk, hogy kapjunk egyáltalán mást is, mint valami ilyen cafrangot? amivel a legjobb esetben „kiszúrják a szemünket” - mint Döme mondani szokta. Mi lesz már evvel az országgal, mely egy idegen hatalom kizsákmányolt provinciája, s ahol még a nagy Kossuth fiából is a gyűlölt Habsburg-dinasztia minisztere válik? S Döme visszaesett régi frázisaiba, melyeknek most valami kétségbeesett csengésük volt: hisz diadal tombolt Kárpá-

toktól Adriáig, s mi remény lehet még a diadal után? Kizökkent az idő, s Döme apokalipszisa föllángolt Imrus szavaira: minden fölfordult itt.

- Az embernek valósággal szégyellnie kell, hogy magyar és hazafi - szónokolta Döme, s nyomban Vörösmartyt idézte rá, rég múlt fiatal kora költőjét, aki szörnyű szavakat mondott a hazáról:

Neve: szolgálj, és ne láss bért!

Neve: adj pénzt, és ne tudd, mért?

Neve: halj meg más javáért!

Neve: szégyen, neve átok:

Ezzé lett magyar hazátok!

2

- Tik pedig ne politizáljatok örökké! - adta ki Cenci az ordét, okosan: mert sürgősebb dolgokról volt itt szó, mint a haza sorsa, s ha mindenki csak magára gondolna, s a maga dolgát tenné, bizonynal meg volna mentve a haza. Imrus jövőjéről nem lehetett kétes a határozat: tele hordók és üres erszény már előre döntöttek, s bizonynal mindenkit megnyugtatót, hogy a fiúcska Sóton marad, mégiscsak közelebb anyjához, s ahol talán kisebb a kísértés, mely szegény Imrét és Ákost a bélyeges papírok felé vezette. Döme különös mámorban ment le az udvarba a szegény Imre emlékeivel tele szobából; mert önzők vagyunk, s az élet mámorai nem fogynak el. Sírja szélén és hazája romjain Döme valósággal vidám volt, s még a Gyula fiának, Dodónak is barackot nyomott a fejére, a régi tréfás szóval:

- Bombóresz!

Döme részeg volt, talán az Apokalipszis boraitól: mert Gádoroséit még csak aztán kezdte kóstolgatni, a vacsora mellé, különböző évjáratokból s műértő összehasonlítással; lévén elegendő a pincében!

Imrus azonban alig várta, hogy lenyelhesse az utolsó falatot, s engedelmet kért visszavonulni csillagnéző szobájába, fejfájás ürügyén, noha Jolán biztosra vette, hogy csak olvasni akar, s megint reggelig fogja égetni a petróleumot, melyből naponta egy fél liter fogy el.

- De Jolán néni, én igazán nem égetem! - bizonykodott a Társadalom ifjú kritikusa, rajtakapott gyerek módjára, kissé megcáfolva nyurga természetét és serdülő bajuszát.

- Hagyjátok, hadd menjen! - rendelkezett Cenci, ámbár Döme még szívesen folytatta volna a „kölyökkel” a szocializmusról szóló vitát, kissé megerősödve hazafias öntudatában s érveket merítve, talán a vérszínű ital poharaiból. De Cenci féltette a bácsi tekintélyét, s volt is oka, mert az öreg szemek szokatlan csillogása vészjelet adott; s Döme ezúttal belenyugodott, hogy ma estére megfosszák Imrustól, mint a gazdag ember belenyugszik, hogy kivegyenek zsebéből pár krajcárt, mert hisz a fiú még évekre övé: s több-e már az élet?

Így a kis tudós visszavonulhatott könyveihez, melyek között naggyá és szabaddá magasodott: míg a valóságban bizony gyerek és rab volt. Minden ember királynak született, s kell hogy valahol királynak is érezze magát: másképp alig volna kibírható az élet. Imrus azonban nem-hogy király, de még ember sem volt; s valóban, el sem lehetett képzelni, hogy ő valaha maga intézhesse sorsát, hanem amint végez, várja már az Állami Járszalag; ahogy stipendiumot, úgy bizonyára állást is szereznek neki, s menni fog, amerre vezetik. Imrus le sem volt nagyon

sújtva, hogy Budapest helyett Sótra kerül vissza: hisz az ellenkező mindig kaland és álom volt, s kalandok és álmok csak a könyvekben szoktak teljesülni. Imrus visszatért a Nagy Szellemek és Csillagok vigasztaló társaságába, lelke szinte elröpült a Leigázott Ember lázadó érzésével, maga alatt érezte az egész világot, mint Prométheusz a sziklát, melyhez láncolva volt, egy forradalmi vers ütemei kóvályogtak benne, melyet Gittának akart volna megmutatni, énekelt, mint a görög rabszolga a hajón, melyet gazdái s a szelek s az istenek kormányoztak.

De aztán elborult: belsejében keserű forrongás dúlt. Elhatározta, hogy legközelebb világ-nézeti-vallomást tesz Gitta előtt, s több könyvet szerez a szocializmusról. Azokra a szomjas munkásokra gondolt, akiket a sóti utcán látott lehasalva ebmód a kövezetre, amint az utca-csatornába kieresztett pancsolt és sáros bort szürcsölték. Azt se tudta, mi a szocializmus: de szomjazott valami újra, valami merészre! Ó, milyen szomjas volt. Szívesen szürcsölt volna akármiféle pancsolt és sáros bort, akármiféle utca-csatornából! Bábelekre gondolt, Párizsra - s Budapestre, ahova talán sohse fog eljutni, mert joggyakornok lesz a vidéken, majd aljegyző, jegyző... - tört ki belőle a keserűség. Ó, Élet, színházak, fények, nők...!

Imrus szobájának két ablaka volt, egyik az udvarra, másik a hátsó utcára, ahol csak a szőlőkből közlekedtek, s ilyen este már, szüretidőt kivéve, minden kihalt. Imrus az elsőt sűrűn befüggönyözte, jól összetűzködve a vastag jutfüggőnyt, hogy a Jolán nénit ne izgassa a szobából áradó lámpafény; de most egyszerre úgy érezte, hogy eget kell látnia! a csillagokat beeresztenie! s kitárta a hegyi utcára néző ablakot, melyet a por miatt rendszeren csukva tartottak. S amint kidugta a fejét, egyszerre csak gyenge susogást hallott a néptelen utcáról, s egy kéz ragadta meg az ablak kitámasztójával bíbelődő kezét: Noémi állt az ablak alatt.

- Nagyszerű! - nevetett Noémi. - Megérezte, hogy kopogni akarok?

Imrus azt se tudta mit kérdezzen? hogy jön ide ilyenkor Noémi? Be van zárva a kapu? Nem szól a csengő? Juli néni üzen valamit?

- Nem, nem! hozzád jöttem! - Noémi kócos volt és izgatott. - Otthon azt hiszik, a kertben ábrándozok. Búcsúzni jöttem: reggel ugyan eljövünk mind, anyával és Juli nénivel hivatalos búcsúvizitre, de nekem téled külön kell búcsúzni.

- Már elutaznak? - kérdezte fojtott hangon Imrus.

- Tegezz engem! - követelte a lány. - Holnap utazunk, Döme bácsival Sótra, mert anya azt mondja, nem lehet engedni, hogy Döme bácsi egyedül tegye meg ezt a hosszú utat. De csak egy pár napot töltünk Sóton, aztán megyek Pestre, már van új állásom, anya szerezte, azt mondja, ez nem olyan, mint a régi, hanem tisztességes, szolid hivatal, pfuj! Anya azt mondja, nagyon meg kell becsülnöm magamat, mit szól maga ehhez? Maga majd vigyázni fog reám, ugye? Én ám külön fogok lakni, mert a Gitta intézetben lakik, de nem megyek vissza a Kádárokhoz, ahol tavaly voltam, mert én önálló nő vagyok, engem nem kell mindig ismerősöknek őrizni, nem igaz? Én önálló nő leszek, és titokban, szüleink tudtán kívül egybe fogunk kelni, és összeköltözködünk, jó? Jaj, de nagyszerű lesz, jaj, de nagyszerű lesz! Hogy maga még nem végzett, az nem tesz semmit! Gitta azt mondja, hogy Párizsban és Szentpétervárott napirenden vannak a diákházasságok. Jaj, de nagyszerű lesz, úgy élünk, diákosan, vendéglőbe járunk ebédelni, és mindig megvársz két órakor a hivatal előtt... Mondja, nem lehet ezen az ablakon bemászni?

Imrust, aki Miska fia is volt, Nellié is, valósággal elrémitette ez az ötlet.

- Csak nem akar bemászni?... Meglátnák...

- Tegezz engem!

- De hiszen... te is magáztál!

- Az más, te vagy a férfi, a vad férfi, te mulya, te most beemelsz engem az ablakon, nem tudva ellenállni szenvedélyes vágyadnak, és magadévá teszel, te most... ó, istenem... - és elfulladva, fölnyújtózkodva, vetette karjait a kihajoló fiú nyaka köré, mintegy csüggve rajta az ablakból, föl-fölugrálva és kapkodva lábait, melyek úgy csapkodtak föl fehér harisnyájukban az utca porából a sötétben, mint kiugráló nagy halak a vízből.

Valami szekér zörgése hallatszott, s Imrus erőszakkal bontotta ki magát, óvatos kis lovag, ki minden körülmények között ügyel hölgye jó hírére, Noémi azonban sértődve dugta föl az orrát, bizonynyal jogosan, mert micsoda gavallér az, aki ily percekben óvatosságra és illedelemre képes gondolni?

- Te nem szeretsz engem!

- Én szeretlek - védekezett Imrus -, de ebből a dologból úgyse lehet semmi.

- Miért nem lehet semmi? Ha szeretsz, minden lehet, a szerelem előtt nincs akadály. És különben is, csak egyszer legyünk Pesten...

- De én nem is megyek Pestre - mondta Imrus -, Sótra megyek a jogakadémiára.

Noémi elvonta a száját.

- Nem igaz, csak úgy mondja! Nem is igaz! Miért menne Sótra?

- Muszáj - felelte Imrus -, Pest sokba kerülne, és nagymama nem adta el a bort.

Noémi egész elszörnyedt ezen a szerencsétlenségen és zsarnokságon.

- Ó, én nem túrném ezt!

- Mit tegyek? - Imrus mozdulata a kegyetlen sorsba való férfias belenyugvást jelképezte.

- Én rúgnék, sírnék, harapnék, karmolnék! Hisz ez rettenetes! - Noémi e percben égő szívé nő volt, akit elválasztottak szerelmesétől. - Azért se! Minket nem lehet elválasztani! Írni fogunk egymásnak hosszú leveleket, s minden holdföjlöttekor egymásra gondolunk. Mától fogva titkos menyasszony és vőlegény vagyunk. Legalább nem lettél filozopter, mert filozoptert nem tudnék szeretni, pfuj! Dehát hogyan jussak be már hozzád? Eressz be már!

- Nem lesz későn? - kérdezte az óvatos lovag. - Nem keresnek otthon?

- Pfuj, micsoda fiatalember maga! Mikor egy lány be akar menni este a szobájába, maga azon aggodalmaskodik, hogy későn van? Gyáva! Ha én nem félek, magának kell félni?

Imrus csakugyan elszégyellte magát, s nem tudta, mit tegyen?

- Kerülj a kapuhoz! - mondta végre. Nem volt veszély, mert a házban már mindenki lefeküdt. Imrus kicsente a kapukulcsot a konyhából, halkán, hogy a kis sváb föl ne rettenjen a kövezetre vetett vackán, s Noémi élvezte a helyzetet, heccesen lopózott a „fiatalember szobájába”.

- Most csókolj meg! ne így! hosszasan csókolj! - búgta elragadtatva, és behunyta a szemét. - Most tégy magadévá! - ismételte a regényekből tanult frázist. Különös szerep a bibliai József szerepe, kivált hogyha Putifárné helyett egy szeszélyes és makrancos kislánnyal van dolgunk, aki azt sem tudja, mit tesz? Imrus érezte, hogy neki kellene okosabbnak lenni; de illik-e ily helyzetben, hogy a szenvedély az okosságra hallgasson? illik-e legalább tüzes költőhöz és ifjú forradalmárhoz, amilyen Imrus volt? Imrus maga is csodálkozott, hogy oly hideg és józan maradt. Képzelet és valóság között csakugyan hatalmas űrnek kellett lenni: mert mit nem ígért volna hasonló jelenet a képzeletnek? míg a valóságban csak bosszantó és alkalmatlan volt.

Noémit bizonyára nem lehetett komolyan venni, s mit szolt volna Arkhimédész, ha egy ilyen csitri zavarja csillagos köreit?

Imrus sohasem mutatott annyi higgadtságot, mint a szenvedélynek ez óráján, s egyetlen gondja volt; hogyan rázza le magáról a kislányt?

Noémi azonban csókolt, mint a galamb, dörzsölözött, mint a macska, és tapadt, mint a folyondár: hisz nem lesznek-e ők úgylis férj és feleség?

- Egészen a tiéd akarok lenni! most mindjárt! hogy visszavonhatatlan a menyasszonyod legyek! hogy érezd, hogy nem szakadhatsz el tőlem! hogy férfiúi becsületedre legyek bízva!

Mindezek a szavak teljesen valószínűtleneknek tunket föl Imrus előtt, aki elképedt a gondolatra, hogy Noémit feleségül kelljen vennie. Hízeltgő, de abszurd gondolat, egyszersmind ijesztő is, annak, aki Noémit ismerte. Imrus óvatos magyarázatokba fogott: hisz ő legelőbb öt-hat év múlva szerezhethet oly állást, hogy ilyesmiről szó lehetne, addig meg sok minden történhetik; Imrus félszegen idézte az Okosság parancsait.

Noémi nagyon savanyú arcot vágott erre.

- De érts meg! - dobbantott a lábával. - Én okvetlenül úgy akarok elutazni innen mint menyasszony... és úgy akarok és úgy akarok és úgy akarok! - Noémi csökönyös volt, mint egy gyerek, ki ragaszkodik szeszélyéhez. - Nekem mindenáron menyasszonynak kellennem... én nem megyek vissza úgy Pestre, hogy menyasszony ne legyek...

- De hiszen csak arról van szó, hogy várjunk, Noémi! Fiatalok vagyunk, még várhatunk. Nem szabad ilyen fontos elhatározást elhamarkodni. - Miska fia nem tagadta meg magát. - Talán még megbánnók... Talán nem is illünk egymáshoz...

- Szóval nem is akar feleségül venni? Szép dolog, mondhatom. Igaza van anyának: minden férfi született gazember. - És Noémi sírva fakadt, mint Ariadné Thészeusz előtt, elcsitíthatatlan, végérhetetlen, úgyhogy Imrus azt se tudta, mit csináljon vele? A leány vonásai eltorzultak, arca csúnya lett, teste vonaglott, s Imrus hiába próbált védekezni:

- De hisz épp a becsületesség kívánja... Csak arról van szó, hogy várjunk, Noémi!

Noémi toporzékolt, mint a megvadult csikó.

- Én nem várok... Én nem akarok várni... Én nem megyek el innen addig, míg... Pfuj, ne jöjjön közel hozzám, mert kikaparom a szemét!

Imrusnak elfogyott a türelme. Ez a léha és makacs gyerekesség felháborította.

- Hallgass rám, Noémi. Most szépen visszakísérlek...

- Hazaküldesz? - Noémi villogó szemekkel s fölemelt karmokkal állt a goromba házigazda előtt. - Jusztra se megyek el! Itt maradok! - S leült gúnyosan, védekező pozícióban, a megvetett ágyra.

Imrus végképp kijött a sodrából. Megfogta karjánál a csitri amazont, és erőszakkal az ajtó felé vonta. Noémi csakugyan rúgott, karmolt, csipett és harapott, mint ígerte, sőt még köpködött is: de mind nem használt semmit. Imrus ezúttal az erős és udvariatlan Férfi volt, akinek el kellett a nővel bánti.

- Hallgasson, meghallják! - szolt rá a bögő leányra, kit úgy kellett vonszolni, lépésről lépésre, mint valami élettelen tárgyat.

- Nem szeretsz... utálsz... - zokogott Noémi hisztérikusan a zsebkendője mögül.

- Légy okos, és mindenki szeretni fog - felelt a kis pedagóg könnyörtelenül. Noémi, mintegy roham elmúltával, kissé megnyugodott; érezte, hogy vége a játéknak. Szípgöngyözte nyelte könnyeit, s érzékenyen föl-fölcsuklott: egyébként hagyta magát vezetni váratlan engedelmességgel és alázatosan, mint egy megpirongatott, büntudatos gyerek. Imrus csodálkozva gondolt a szép és fölényes leányra, kinek nemrég még tekintetétől is zavarba jött.

3

Ez a kis epizód, noha semmiképp sem jelentékeny, mégis nagyon sokat jelentett Imrusnak: mert mi jelenthet többet, mint saját erőnk érzése, s nem a legkisebb epizódok rejtik-e olykor a csírákat, mely megváltoztatja életünket? Imrus joggal érezte magát erősnek, hiszen legyőzte azt, akit a leghatalmasabb ellenfélnek mondanak - az Asszonyt, még ha csak egy kis bolondos leány képében is. Imrus a lánykar összenyomott gömbölyűségét érezte tenyerében, s ez a fölényes emlék megmagasította: mert Noémivel szemben nem ő volt a gyerek. Imrus fölhangolva s különös érzésekkel tért vissza szobájába: mert ha Noémi, „önálló nő”, ő sem iskolás már, s bizony ura a sorsának. Imrus egyszerre megértette, hogy cselekednie és ellenállnia lehet; nem Noémivel szemben, mert mit törődött ő Noémivel? Noémi kis pont volt. Noémi az ő elhatározásait nem befolyásolhatta sem *pro* sem *contra*. Egy pillanatra még megvillant benne: ha sóti jogász lesz, akkor legalább messze Noémitől! de nem: *ezért* ugyan nem lesz sóti jogász! amint egyáltalán nem lenne jogász Noémi kedvéért, vagy filozopter, csak hogy őt bosszantsa. Ez vagy az, itt vagy ott, csak magának s a maga kedvére! Noéminek semmi köze az ő sorsához - de senki másnak se!

Imrus dacosan fölszegte a fejét, s lelke tele volt büszkeséggel. Alig heveredett le azon az éjjel; reggel háromkor már egész világos volt a meszelt szoba, a sűrű jutfüggöny dacára; a fogason lógott a kapukulcs; Imrus fölvette, és kisurrant vele a szőlők felé! A dombok még harmatban csillogtak; ezer tűhegynyi fény; s helyenként egy-egy kukoricaszál, lengén és délcegen, mint bokréta vitéz, hajtogatta magát a hajnali szélben. Amint fölért a kereszttig, melyet Cenci halottainak emlékére állíttatott földje határán, visszafordult a városka felé, mely oly üdén és egyszerűen emelte két tornyát, a keresztet és a csillagosat, mint két virágot emelne a bokor. Imrus fiatal szeme fölszabadultan siklott a kékes távolokba, ahol a Duna alig sejthető szalagja szürkéllett, s amerre Budapest volt és a nagyvilág. Imrus utazó volt, ki a kilátást élvezte; s valóban úgy járt e szokatlan órában nagyanyja szőlőjében, mint egy sétáló idegen; a tanyába be sem tudott menni, mert nem volt nála a prэшázkulcs.

Reggelire terítették a lugasban, mikor megérkezett.

- Hát te honnan jössz most? - fogadta őt Cenci.

- Jesszusom, ez a gyerek! - szörnyülködött Nelli.

- Legalább pár cső kukoricát hozhattál volna ebédre, hogy ne kellene énnekem kimenni - sopánkodott Jolán.

Imrus elmondta, hogy egész éjjel nem tudott aludni, s ezt ne is csodálják, mert a pályaválasztásán tűnődött: ő nem akar léha jogász lenni, amolyan Gözsy Pepi-féle mihaszna úr; különben a Kayser János bácsi is megmondta, hogy a jogászok már megeszik egymást; egyszóval: tanár lesz! A kijelentés vegyes hatást keltett, különösképp nem is annyira a tele hordók és üres erszény miatt.

- Tanár! - ismételte Jolán, s a dolog, ilyen pozitív formában kimondva, fantasztikus idegenszerűséggel hangozott. Sem a Rác, sem a Sátorczy családban sohse volt még tanár. Csak Cencin nem fogott a hangulat; Cenci praktikusabb dolgokon tűnődött. Igaz, hogy ha tanár lesz a fiú, Pestre kell mennie, s elesik a sóti stipendiumtól; de ez nem nagy összeg, s Pesten is lehet olcsón élni egy szolid diáknak. S ki legyen szolid diák, ha az nem, ki maga is tanár lesz? Cenci szótlanul figyelte a vitát, mely hamar hangos lett Imrus és Jolán közt, ki valóban „elfogult s műveletlen nőhöz illő” nézeteket fejtett ki. Imrus erősen ragaszkodott akaratához, s végül is Cenci avval kényszerült döntenie, hogy nem kell beleszólni! legyen a fiú, amire kedve van! A tanár is lehet úriember; s jobb is talán, ha nem lesz az Imrusból lump jogász: amilyenek könnyelmű váltókat szoktak aláírni. Az se baj, ha a nagyvárost megismeri kissé: Jozsóéknál éppúgy ellehet, mint Döménél. Ez némileg Nellit is megnyugtatta, akit különben senki sem kérdezett: szegény Nelli úgyis megszokta már, hogy a fia mindenkié inkább, mint az övé. Amitől Nelli legjobban féltette a fiát, azért valósággal irigyelte Jolán: mert nem megy-e ki ez a gyerek az Életbe, a nagyvilágba és a nagyvárosba, ahova ő mindig hiába vágyakozott?

- Ha még egyszer születnék, én is férfi lennék! - sóhajtotta Jolán. De Jolán sóhajtásait éppoly kevésbé volt szokás számba venni, mint Nelli félelmeit. Tény az, hogy mire Döme bácsi lejött szobájából - elkésve, noha korán szokott kelni, s kissé mámorosan a tegnapi örömtől -, az az öröm csak tűnt álom volt: amivé könnyen válnak az örömek, melyek a jövőből egyenest a múltba szeretnek utazni, csodálatos módon kikerülve a jelent. Döme morcan vette tudomásul, hogy mégsem fogják tovább terhelni a gyerekek, s a hírt szinte nem is érezte váratlannak: annyira jól illett macskajajához. Döme először még el sem szomorodott; csak dörmögött és aggályoskodott szokása szerint: mert nem kár-e a stipendiumért? Sokba fog kerülni az a Budapest!

- Egyébként, ahogy gondoljátok! - mondta, tettetve, hogy őneki mindegy. - Csak sok pénzt ne adjatok neki! - Döme a szegény Ákosra gondolt, akit csakugyan jobb lett volna szorosabb kantárra fogni. Döme újból fölidézte a Nagyvárosi Züllés rémeit, s Nelli, szegény gyámoltalan anya, akinek a Gyulával töltött rettenetes idők rémlettek eszébe, elszorult ijesztő felelőssége érzetében; úgyhogy, noha nem szokott ily praktikus ügyekkel törődni, aggódva kérdezte Döme bácsit: mennyi az, ami nem lenne se sok, se kevés egy ilyen „egyetemi polgár”-nak?

- Harminc forintnál többet ne adjatok neki! - mondta mogorván Döme, ifjúkori emlékei szerint, amikor harminc forint még sok pénz volt. Nelli feszülten csüggött ajakán, azonban a tárgyalást nem folytathatták, mert Juli néni és Erzsiék jöttek a bejelentett búcsúvizitre. Hintássék útra készen voltak már, mert úgy volt, hogy még délelőtt indulnak Püspökkel, kit Döme egyenest megrendelt Sótról; s kinek most a „bácsikával” együtt az egész Hintáss famíliát oda kellett szállítani, mert csak nem hagyhatják egyedül utazni az öregurat? A vizit rövid volt, mert Püspök jött is már, a félszerből, hol az éjszakát töltötte. Nelli szaladt útra-valóról gondoskodni, Cenci megtöltötte a pincetokat.

- Hát Noémi? - kérdezte Jolán.

- Noémit majd útközben vesszük fel: ő otthon maradt csomagolni - felelt Erzsi. - De hol van már az én édes, aranyos Nellikém? Hiszen alig láttam! - Gitta előrement Imrussal a kocsizhoz. Gitta „érdekes szociológiai tünetnek” találta Döme bácsit: ki a modern technika korában ragaszkodik a drága és lassú kocsizáshoz. Gitta egészen természetesnek vette, hogy Imrus Pestre jön, és találkoznak az egyetemen.

Nelli csak az utolsó pillanatban került elő. Gitta már elhelyezkedett a kisülésen; Döme mogorván ült föl Erzsi mellé, s az egész úton nem szólt egy szót sem.

Augusztus hátralevő napjai Imrus stafírungjának készítésével teltek. Mire Jozsóék megérkeztek, már minden kész is volt, s a fiúcska alig várta az elsejét, hogy fölutazzon az „egyetemre” - egyelőre ugyan csak beiratkozni. Ami Nellit legjobban rémítette - hogy Jozsó az idén is oly későn vette ki szabadságát, s így Imrus épp a legelső hetekben egyedül lesz a félelmes Babelben -, az a fiúnak csak új öröm volt és külön büszkeség. Jozsó különböző útbaigazításokkal látta el a fiatal utast, lerajzolta neki a főbb útvonalakat, kioktatta a villamosokra, ahogy az egyetemig lehet jutni és addig a kávéházig, ahol a sóti és gádorosi fiúk találkozni szoktak. Jozsó igazi lokálpatrióta volt, aki Budapesten is csak gádorosiakkal érintkezett, s már tavasszal számlálni kezdte a heteket, amik a szüretig vannak; Jozsótól igazán nem lehetett várni, hogy a gádorosi szeptember egyetlenegy napját is feláldozza Imrus kedvéért. Kivált most, mikor Emmát - ki végre egy kissé megerősödött - különös reményekkel hozta haza, s vissza sem akarta vinni addig, míg legfőbb vágya nem teljesül. Jozsó fészken ülő hajlamú madár volt, s minden gondja - a szőlőn kívül feleségét illetve e hetekben. Nem csoda, ha Jozsó szinte gorombán felelt Nellinek, mikor az célzást tett rá, hogy fölkísérhetné Imrust Budapestre.

- Kísérd föl magad: a te fiad! Mentél te már föl Pestre máskor is. - Nelli végigborzadt a Gyulánál tett rettenetes látogatás emlékére, s szerényen és megfélemlítve csak a lakáskulcsot kérte Jozsótól fia számára, hogy ne kelljen Isten tudja, hova szállnia. A kulcsot azonban nem szívesen látszott adni Jozsó, s még Emma is, noha felolvasó apródjáról volt szó, kitérően felelt:

- Minden rendetlen és csupa naftalin. Még ágyneműt sem találna magának. - Egyáltalán Jozsóék kissé fanyalogtak a gondolatra, hogy Imrus náluk lakjon, pláne most, hogy a trónörököszt várják. A „szent hármásban” bizonynyal alkalmatlan a negyedik, s Cenci mindenestre bölcs volt, mikor úgy határozott, hogy a fiú ne kosztoljon Jozsóéknál, a lakást pedig fizesse meg, ahogy idegen helyen megfizetné. A Döme-féle harminc forintban a hónapos szoba ára is számítva volt, amire éppen tíz forint esett.

- Kosztolni pedig olcsón lehet - mondta Jozsó, nagyon megelégedve ezzel a megoldással, mert a fiú így alig lesz terhükre! - úgyis ott tanyázol egész nap az egyetem körül, ott vannak olyan potom diákkocsmák, ahol harminc krajcárért kapsz ebédet. Ott van a „Vén Diák” a Bástyá utcában: annak gádorosi a tulajdonosa. Este pedig veszel magadnak egy kis szalonnát vagy liptai túrót, egy hatosból megvan az egész vacsora. Olyan lakomákat csaptunk mi valamikor, a Sággy Ferkóval és Herczeg Pistával - csupa gádorosi fiú nevét mondta -, hazulról is kapott valamit hol egyik, hol másik...

Jozsó egészen fölmelegedett, s szívesen osztotta a tanácsokat, noha némi csúfolódással keverve, mert komikusnak találta, hogy Imrus filozopter lesz. Imrust sértette a csúfolódás, de minden érzése eltörpült az örömteljes, nagy izgalom mellett. Egy nap, írásait, könyveit rendezgetve az út elé, ráakadt egy régi kartonlapra, amely nem egyéb volt, mint anyjának házassági jelentése Gyulával, ugyanaz, amit Miska hajdan fiókja mélyébe gyűrt s amit Imrus ott talált meg, apja halála után, a fiók mélyén, s különös emlékként magához vett. Imrus hosszan nézte a regényes papírt, amelynek ezúttal főleg dátuma ragadta meg figyelmét: mert Fiuméből volt keltezve.

- Milyen boldog vagy te anyi, hogy már a tengert is láttad! - tört ki belőle óvatlan egy este, mikor Nelli, aggodalma legyőzve állandó feszélyezettségét, szokatlan melegséggel szorította magához a modern Babel kötetengerébe készülő, megnőtt fiát. Tenger nagyon sokféle van, s Imrus talán egy egészen különös tengerre gondolt öntudatlan, mikor anyjához szólt: melyet az

Élet és a Szerelem tengerének is neveznek. Nelli azonban elvörösödött, és nyomban elsápadt. A fölszabadult melegség pillanatnyi bátorsága eltűnt, s a bús, félénk anya szomorú lelkiismeretével visszahúzódott az aggodalmas távolságba, mely még fiától is elzárta. Imrus ijedt zavarral nézett rá, mint aki véletlenül megütött valaki nagyon kedveset: ó, hogy szeretett volna tartózkodás nélkül beszélni vele, vigasztalni felnőtt fiúként, őszinte hangon s álszeméremtől mentesen megtárgyalni vele különös emlékeit s megértetni, mint modern és szabad ifjúhoz illik, hogy ő mindannak dacára, sőt éppen mindazért, amit tett, csak tisztelni és szeretni tudja. De a „felnőtt és modern ifjú” anyja előtt csak zavart gyermek volt, aki többet egy szót se mert szólni.

5

Közben érkezett az utolsó nap, s éppen vasárnap volt. Tíz óra tájt, mint minden vasárnap, különös társaság gyülekezett a Cenci puritán szobájában, melyet hétköznapon át alig használtak, s naphosszat sűrűn bezsaluzva tartottak, úgyhogy hűvös volt, mint valami pince, s egészen átitta a levendulaszag. Ez a társaság a konyhán keresztül jött, „Dicsértessék!”-kel vagy „Istennek ajánlom!”-mal köszönt, s mindig szétoszlott akkorra, mire az úri vizitek ideje kezdődött. Ez a társaság a Cenci külön vendégeiből állt, s ez a korai óra volt a Cenci fogadóórája.

Cenci vendégei mind öregek voltak, a heti napszámért jövő szőlőmunkásokat kivéve, akik szintén ilyenkor szoktak beállítani, csizmásan, kék ruhában, élükön a nagy bajuszú vincellérel. De ott volt az öreg Berta bácsi is, aki azelőtt, régen volt vincellér; ugyanaz, aki előtt egyszer egy lángoló meteor csapott le az égből a szőlő közé, közvetlen előtte, úgyhogy azóta Berta bácsi szent ember lett, olvasós ember lett, s gyalog ment Rómába. Most már Berta bácsi túl volt a nyolcvanon, de azért délcegen ült a szék kopott nádján; zsíros, ősz haja a vállára omlott, kalapja a térdén, botja a padló deszkáját piszkálta. Berta bácsi híres időjós volt, s szava tekintélyes. A másik széken ült a szikár Náci bácsi, Cenci távoli rokona: aki azonban mindig csak ilyenkor jött látogatóba, sohasem az úri vendégekkel egy időben, mert ő maga is csak szabómester volt. Aki rossz diák, azt inasnak adják; legalább így volt ez a Náci bácsi gyerekkorában, s a Náci azóta csak szemérmesen s illő alázattal köszönt be Cenciéknél, noha derék ember és jó ruhája van. - Liza néni, a kisegítő parasztasszony, ilyenkor a kanapéra került, ropogós fekete selyembe kiöltözve, fáintul megkötött gyönyörű fejkendővel s kezében az öreg betűs, nagy, kapcsos imakönyv, melyből szentképek és keszkenő lógtak ki: úgy, ahogy éppen jött a miséről. Cenci a fekete, lakkozott varróasztalka mellett ült az ablaknál, maga is éppen olyan fekete kendőben, s nagy csontkeretű pápaszem az orrán: beszélgetés közben számolgatva a munkások béreit.

- Hát az Imriske elmegy holnap? - kezdte Náci bácsi, köteles rokoni érdeklődéssel, mire az öreg Berta, a szent ember, megdöfte a padlót botjával, s orákulumszerűen kijelentette:

- Csak jó időt kapjon az útra!

- Imádkoztam is érte három miatyánkot és három üdvözlét - mondta Liza néni áhítatosan.

- Jól van, Liza, csak imádkozz! - felelt Cenci, tovább olvasta a pénzeket, megnézve minden krajcárt. A véletlen azonban úgy akarta, hogy Nelli éppen a szomszéd szobában port töröltgetett, s a félig nyitott ajtón át hallott minden szót. Nem volt azokban semmi különös, mégis különös érzést okoztak Nellinek: mert hisz nem neki kellett volna-e elsősorban imádkoznia a fiáért? Nelli, aki különböző háztartási és gyengélkedési ürügyek alatt hétről hétre annyiszor elmulasztotta a templomba menést, hogy már senki sem gondolt rá, hogy hívja, most szinte

leküzdhetetlen vágyat érzett leborulni valami Oltár előtt s könyörögni azért, kit legjobban féltett. Mint valamikor, mikor a barackmag akadt Imrus torkán, Nellinek most is úgy tetszett, hogy fiát veszély fenyegeti, s hiába vigasztalta magát avval, hogy hiszen akkor sem bizonyult sejtelve valónak. Inkább rettenetesen valónak bizonyult, s Nelli a bűnbánók szenvedélyességével rohant volna már az Oltár lépcsőjéhez, de hisz azt se tudta, melyik oltárhoz menjen, melyik templomot keresse föl, a kereszteset vagy a csillagosat? Bizonyos, hogy anyja és Jolán rá se gondolnak, hogy máshova mehetne, mint a katolikusokhoz; csakhogy ő rég elhagyta már katolikus hitét, s minő arccal lépjen annak az Istennek a házába, akit elhagyott? Emma is feszélyezte, aki református volt, úgyhogy Jozsóék fölváltva jártak hol az egyik, hol a másik templomba: mert Jozsó, noha a vallás mindegy volt neki, sokat adott a templomba járás formáságára, nem úgy, mint szegény Miska. Nelli egyedül érezte magát félelmeivel a ceremóniás közöny világában, egyedül és reménytelenül. Ó, ha lett volna egy pap, akinek meggyónhasson, mint a francia regények grófnői! De Nelli nem vehette rá magát, hogy múltja emlékét fölidézzé például a plébános előtt, ki néha járt hozzájuk, csak úgy, mint más vendég. Nem - erről a múltból nem lehetett beszélni senkivel -, ez a gádorosi ház törvényeihez tartozott. S Nelli egyedül volt, s vallási ösztöne babonás rettegéssé senyvedt a magányban: mert nem méltó volna-e, hogy Isten abban a fiában büntesse, kinek oly hűtlen anyja tudott lenni? Nelli riadtan hallgatta a vasárnapi harangszót a nyitott ablakon át: Imrus holnap utazik abba a rettenetes, veszélyekkel és csúnyaságokkal teli városba, ahol Gyula él!

Imrus azonban az üres félszerben járkált föl és alá, mint minden vasárnap délelőtt, mikor szobája még takarítatlan volt, az elülső házrészben pedig vendégjárástól lehetett tartani. Imrus ezúttal könyv vagy vers helyett egy levelet szorongatott kezében, melyet szerelmes levélnek is nevezhetnének, mert Noémi írta, s egy hajfürt volt benne. Ez a levél nem postán érkezett és nem is újonnan: Noémi még itt írta Gádoroson, az utolsó napon, s a kis Dodóra bízta avval a regényes meghagyással, hogy elutazásuk után egy hétre „se előtt, se később” adja át Imrusnak. Dodó halálos pontossággal teljesítette a megbízást, büszkén a szerelmi posta szerepében, különben is eltelve bámulattal a fiús amazon iránt, ki pajkos játékaiban mindig hajlandó volt részt venni, sőt a flóbertpuskát is elsütötte.

- Nagyszerű leány! - mondta Imrusnak is. - Tanultam tőle egy játékot, no még olyat! egy rossz erszénnyel, amit az ember kitesz a kapu elé egy zsinegre kötve... te, meg kell egyszer nézned!

Imrus akkor el sem olvasta a levelet, rosszkedvűen berakta a fiókjába, a versei közé, ott találta meg most, bizonyos lelkiismeret-vizsgáló *autodafé* alkalmából, melyet elutazása előtt írásai közt tartott. A fiatal lélek örökös főnix: minduntalan elégetve magát, hogy újraszülessen. Imrus szégyennel vetette tűzre sőtí papírjait: oly gyerekeseknek érezte azokat, noha dátumuk alig pár hónapnyi. Noémi sorai túléltek e tűzvészt; méltán-e? - nagy kérdés, lévén még helyesírásuk is kifogásolható. Sőt e sorok valósággal maguk kéredzkedtek a tűzbe, minthogy Noémi ezt írta: „égesse el levelem, ha harakszik, dobja hozzá a fürtöt is!” Mindenesetre búcsúlevél volt ez; mégis Imrus nem csapta a Múlt aktáihoz; inkább a Jövő zálogának érezte, az Élet zálogának, mely most végre megnyílik előtte, s melynek Gitta és Noémi csak első hírnökei voltak.

- Imris! Hol vagy, Imris? Náci bácsi akar elbúcsúzni tőled. - Imrus kelleetlen kullogott elő a Cenci hangjára, noha demokrata elvei azt súgták, hogy Náci bácsival, a szabó mesterrel kétszer olyan udvarias és tiszteletteljes legyen, mint előkelőbb rokonaival.

- Isten veled, Imriske! - mondta Náci bácsi, kissé restelkedően tegezve úri öccsét. Tardits érkezett meg, az öreg orvos, s Cenci vendégei oszoltak, mint köd a nap elől: mert Tardits már magasabb régiókat képviselt.

- Ti pedig eredjtek a templomba! - rendelkezett Cenci, amint a doktor hangját hallva a folyosóról, látta, hogy Nelli és fia el akarnak tűnni, különböző okokból keresve a magányt. - Te is eredj, Nelli, imádkozzál te is a fiadért! - tette hozzá, éles ösztönnel kitalálva a Nelli gondolatát és segítve elhatározásában.

S így történt, hogy délre Nelli és fiacskája szépen kiöltözve ott ültek együtt a szagos úri misén - a Rácz-padban, mert Cenciéknek hagyományos külön templompadjuk volt -, a hitehagyott asszony tele ájtatos félelmekkel, a ciszterci papok jámbor neveltje azonban inkább csak megalkuvással, mert az ő temploma túl volt a cifra falakon, s olyan isten katonájának készült ő ki a világba, aki maga is a Szeretet és Szabadság istene lévén, nem üldözte a szeretőket és a lázadókat, s aki előtt nem ültek külön padban a büszke Ráczok és külön padban a szabómesterek.

6

Imrus első lépései az Élet és a Szabadság felé meglehetősen szegényesen sikerültek. Mindjárt az úton történt egy eset, ami lelohasztotta. Kisasszony napi vásár lévén, a vonat harmadosztálya zsúfolva volt, s a másodikon is, legalább az Imrus fülkéjében, minden ülőhely elfoglalva. A folyosón két csinos leány állott, s Imrus szolgálatkészen ajánlotta fel helyét. A leányok voltaképp harmadosztályú utasok voltak, akiket a kalauz szükségből helyezett be ide; Imrus azonban meg sem látta a szembetűnő rangkülönbséget. Az egyik leány azonnal elfoglalta a felkínált ülést, s vidám beszédbe ereszkedtek az udvarias fiatalemberrel. Talán kicsit túl vidám is volt ez a beszélgetés: a lányok nagyon szabadosan viselkedtek, s olyan szavakat használtak, és olyan célzásokat tettek, melyeket Imrus csodálkozva hallott női ajkáról. De ki szeret a jó tréfának elrontója lenni? Imrus bizony nyíltan nem, s különben is fölvillanyozva az előtte álló csodálatos szabadságtól, iparkodott együtt nevetni a nevetőkkel.

Ne várjon senki pikáns epizódot: ilyesmikkel e történet nem szolgál. A kifejlet nevetségesen együgyű volt, de ilyen nevetséges együgyűségekből áll az élet, fiatalon és talán vénen is. Elég, hogy Nagyhajmáshoz közeledve, hol át kellett szállni, Imrus megkérdezte a hölgyeket, hova utaznak?

- Ó, mi is Budapestre! - felelt az egyik.

- Nem is Piripócsra! - nevetett a másik.

- Majd segíték az átszállásnál! - ajánlkozott Imrus, s köteles lovagiassággal nyúlt a lányok csomagjai után, melyek bizony nem voltak elegáns bőrtáskák, csak zsineggel átkötött papírskatulyák. De egyszerű ruhásskatulya is féltett kincse lehet egy szegény leánynak, s Imrus udvariassága ezúttal különös fogadtatásra talált: a „víg nők” jókedve egyszerre gyanakvó bizalmatlansággá változott. Imrus azonban csupa szerénységnek tulajdonította a vonakodást, s meg akarván mutatni, hogy ajánlata nem pusztán formalitás, önkényesen fölkapta a legsúlyosabb dobozt, s vitte is már, sebes léptekkel, arrafelé, hol éppen most állt be pöfögve a budapesti gyors.

Oly jelenet következett, melyet naiv lovagunk sohasem feledhet: mert Miska fia egyszerre különös ütemben hallotta tipeggni a két könnyű lábat maga után s izgatottan, mint egy tolvaj után, s kétségbeesett, apró kiáltások is hangzottak: hisz ki tudja, nem tűnik-e el az ismeretlen ifjú féltett skatulyánkkal a gyorsvonat tolongásában, amely már fűttyent is? Csak egy pillanatig tartott az egész: Imrus ijedten adta vissza a skatulyát, mintha csakugyan tolvaj volna, s sietett igazánból eltűnni a könnyű lányok elől, akik ilyesmit gondolhatnak róla. De nyomasztó

benyomás maradt lelkében az együgyű kalandból: megérezte, hogy az Életben, ahova utazik, idegenek az emberek egymáshoz, idegenek és magukra hagyottak, s nincs úri bizalom, konvenciók illedelem vagy kötelező lovagiasság, ami közöttük híd lenne. Miska fia megérezte, hogy nem a Miska világában fog élni, és sokkal félénkebben érkezett Pestre, mint ahogy elindult.

7

Ez a félénkség különös ködbe vonta Imrus első budapesti heteit s hónapjait. Azelőtt sem volt éppen barátkozó természetű: de az idegen környezetben valósággal vad lett, és hosszú ideig egyáltalán nem is kötött ismeretséget senkivel. Hivatalos ügyeit - mint amilyen a beiratkozás, lakáskeresés stb. - száraz hivatalossággal intézte el, s azontúl iparkodott többé nem bocsátkozni beszélgetésbe ismeretlenekkel. A Város pusztán kövei által beszélt hozzá: kivilágított palotasorai, hatalmas nyüzsgése elbűvölték, de emberei csak néma személyek voltak lelkének színpadán.

Nem mintha nem érezte volna magányosságát, s nem szeretett volna közelebb jutni az emberekhez: de kihez? Egyelőre idegeneknél kellett laknia; csak egy éjjel aludt Jozsóék lakásán a naftalinszagban; másnap hónapos szobát keresett s kivett, amilyent az előírányzott tíz forinton kapott: azaz cselédszobának épített és konyhából nyíló udvari odút, az Üllői úton, negyedik emeleten, egy zsidó családnál, akiknek még a nevét se tudta. Imrus órákig járt-kelt sokszor a szobájában, lesve a pillanatot, amikor a konyha és előszoba üresen marad, hogy ne kelljen átmennie ezek között az emberek között. Egyszer a konyhában füstölt a tűzhely, s az ő szobája is tele lett füsttel, úgyhogy ki kellett menni az udvari folyosóra, s a háziasszony kislánya, egy hat-nyolc éves gyermek, aki ott ácsorgott, s valami elsatnyult felnőttnek vagy törpének látszott, fájának dallamos orrhangján kommentálta az eseményt:

- Ez egy rendkívüli kellemetlen eset! - mondta; s ez, valamint még egy alkalom, mikor megtudván, hova való, Schapringerékről kérdezősködtek tőle, volt Imrus összes beszélgetése lakásadóival. Imrus idegenül járt a sivár szagokat lehelő házban, s iparkodott mennél kevesebbet lenni otthon. De hát hova menjen, kiket keressen? A sóti és gádorosi ifjak kávéházát egyetlenegyszer látogatta meg. Nagyrészt ismeretleneket talált itt, különös társaságot, mely Budapesten is csak pátriájának emlékeiből élt, minden vidéki murira hazarándult, s ezeken kívül legfeljebb sportok iránt tudott érdeklődni. Imrus akkor sem ment volna többet közbük, ha pénze telt volna kávéházra: de ő megvacsorált abból, amit a pincéreknek borralalólul kellett adni. Az egyetemen sem kötött barátságokat. A „kolléga urak” inkább imponáltak neki: jártaságuk és felnőtt viselkedésük mellett gyerekek érezte magát. A professzorok megközelíthetetlen istenségek voltak, s Imrus csak félénk tisztelettel nézte a beavatottakat, akik körülöttük settenkedtek. A tisztelet lassanként megvetéssé változott a stréberség iránt; s a tanárok nimbusza is csökkent. A tanároktól nem sokat lehetett tanulni. Az egyik féléven át tárgyalt valami nevetségesen apró részletkérdést, a másik ünnepélyes és üres frázisokkal húzta ki az órát, a legkülönbek rapszodikusan beszéltek mindenféle témáról, ami éppen foglalkoztatta őket. A kollokviumok bevallott svindlijei s a katedrák körül mindig leselgő Nevetség megtették a többit: a Szigorú Ifjú megvetette a Tudomány Piacát, mely éppolyan frivol, mint más piac, s inkább az Egyetem mellé járt: a Könyvtárba.

A könyvtár bizonyos a legjobb egyetem: de Imrus ott is csak a kézikönyvtárig jutott el, ahol tankönyveken, lexikonokon s a *Budapesti Szemle* régebbi évfolyamain kívül alig volt más. Szerénységében és vezetés híján nem is tudta, hogyan juthatna más könyvhöz, szomszjas lelke

tájékozatlanul lihegett, s epedve nézte a körüti antikváriusok kirakatait. Ezerszer is újra olvasta régi könyveit, s vágyai Bábelében unatkozott! Egyedül volt, s már odáig jutott, hogy vágyva gondolt a rokoni vizitekre, melyeket Budapesten is kellett volna tennie, hisz itt is voltak rokonaik. De ezeket a viziteket kezdetben gögből és elvből elmulasztotta, s később már annyira elvadult az emberektől, hogy nem mert egyedül beállítani sehova; félt, mint gyerekkorában, hogy megkérdik, miért jött? vagy számon kérik, miért nem jött előbb?

Így maradt Nelli fia egyedül és kielégítetlen, vibráló szemmel, mint elepedt vándor egy gúnyos délibáb tavának közepén, óraszám róva a forгатagos utcát, hol minden csak szomját ingerelte: a kivilágított színházak, a plakátok, a kirakatok s a nők, kik egyre rövidebb szoknyában jártak; egyre rövidebb és szűkebb szoknyákban, mely térdig fölcúszott, mikor fölszálltak a villanyosra. Bizonytal az Élet híres szomja volt ez, melyről akkortájt már lírai költők is kezdtek énekelni, s melynek csupán szimbóluma a Nő csókjának szomja; de ez a testi szomj is gyötörte Imrust. A lélek magányának testvére a Test egyedülisége, ezer nyüzsgő és ingerlő test között, kivált ha a magára maradt test ébredt fantáziájú ifjúé, s nemzedékek elfojtott tüzet örökölte. Imrus egyedül kínlódott kamaszágyán, e balkán Párizs titkos férgei közt, melyek vére színével nyüzsgötek falon és lepedőn, s fájó csípéseikkel elűzték az álmot, ami úgyis nehezen jött fölízgatott idegeire. A szűk cselédszobában, mely most e halvány szobaúré volt, elviselhetetlen fojtott levegő terjengett. S megtörtént ilyenkor, hogy a szomszéd konyhából különös lihegések nesze hallatszott át, a vulgáris szerelem halk és ütemes zenéje: mert a lakásadó asszony fia, egyéb „ífiurak” szokása szerint, bejárt éjjel a Marihoz. Imrus undorodva s mégis fölzaklatott idegzettel kényszerült végighallgatni a buja kereskedősegéd és izzadt szolgálólány pásztorszimfóniáját, a vékony rabicfalón keresztül; undor és zaklattság, ennyi jutott hozzá a nagyvárosi éjek gyönyöreiből.

Noha vulgáris szerelem bizonytal jutott volna Imrusnak is, legelső lépésre: de hogyan tudta volna ezt a lépést megtenni? Legrégibb pesti estjei egyikén, az egyetem körüli síkatorok közt, hol nemcsak könyvtár van, megállította egy nő az utcasarkon, halk szavakkal, miket nem mindjárt értett meg. Imrusban e váratlan megszólításra, a szolgálatkész Don Quijote ébredt föl, vélvén, hogy talán holmi útbaigazítást vagy segítséget kér az ismeretlen hölgy.

- Parancsol? - kérdezte, kissé mégis tájékozatlanul, mire a nő, nem szokva hasonló udvariasághoz, szinte félénken ismételte szerény, de szemérmetlen meghívását:

- Jöjjön be hozzám, publi!

Imrus alig akarta megérteni, s végre is, készületlen zavarában, nem tudott okosabbat, mint hogy udvarias bocsánatkéréssel hárította el a meghívást, s már iramodott is tova, vörösén, azonnal érezve, hogy nevetséges módon viselkedett s csak utólag eszmélve rá, milyen nő lehetett ez, s mi volt az értelme az egész különös epizódnak?

Ez az epizód hozzájárulva ahhoz a másikhöz, ami még a vonaton történt, félénkké tette Imrust még az ilyen „szegény teremtésekkel” szemben is, akiket különben nem szokás nagyon számba venni; s finom érzés, nemes érzékenység még vastagabbá falazták a falat, ami elzárta őt a világtól: Imrus *egyedül volt*, s mintegy a kirakat előtt, éhesen, egyformán távol mindattól, ami jóllakathatja a testet s a lelket.

De éhségének nemcsak ily pszichológiai okai voltak, hanem amaz ősmatéria hiánya is, melyből minden lesz, s mely nélkül, mint mondják, semmi sincs: a Pénzé. A harminc forint szép pénz lehetett a Döme bácsi fiatal korában; de e megdrágult modern világban kevésnek bizonyult; Imrus azonban inkább meghalt volna, hogysem ezt anyjának elárulja: mert hisz erőszakkal maga harcolta ki, hogy Pestre jöhessen, s most felelősnek érezte magát, hogy pesti élete ne kerüljön többre, mint amennyit otthon előirányoztak. Harminc forint azonban csak-

ugyan kevés, ha bármily diákkocsmában ebédel, s még ha csak töpörtöt vacsorál is; noha Imrus kényszerű költségei kosztón, kvártélyon és mosáson kívül legfeljebb csak a hazaírt levelek bélyegeinek árát foglalták magukban s még villamospénzt sem, mert mindig gyalog járt. Egy kedvesebb falat vagy leszállított árú fürdőjegy már a „fényűzés” rovatába mentek: de Imrusnál más fényűzések voltak, szükségesebbek, szóról szóra, a kenyérnél. Imrus nem testi ételekre éhezett, s mennél távolabb volt ő maga az élettől, annál mohóbban vágyott szívni mindenképp a világ életét, úgy, amint álmodta, s ahogy e modern kultúra elé vetíthette, könyvben, képben és színházban. Hiszen csak ebben élt! Hisz ez az egyetlen élet volt számára! S nem volt-e költő: azaz a Kor hivatott nézője s élője? A Város tengere alá süllyedve, szüksége volt, mint bűvárhajónak, sötét-magába vetni folytonosan a csillogó felszín messze ezer képét. Ez mégis az Élet szava volt benne, egy megsötétített, de elnyomhatatlan fiatal életé.

A Matematika azonban erősebb az Életnél, mint a csont a húsnál; az pedig pontosan kiszámította, hogy minden színház, még a kakasülön is, egy ebédbe kerül, és minden modern könyv, bár a legrosszabb olcsó kiadásban, ennyi meg ennyi vacsorába; s így minden új képkiállítás is megszabott hosszúságú koplalást jelent. Test és lélek újmódi küzdelme volt ez, amiben sokszor a test húzta a rövidebbet: mert Imrus képes volt egész nap egy „filozopterkifli” mellett böjtölni, a ligetben elsétálva az ebédidőt, csak hogy este színházba mehessen, vagy megvehessen egy könyvet, amit a kirakatban látott; sőt egyszer egy egész hétig nem evett mást, mint a hazuról kapott málnalekvárt, kenyérrel. Nem kényes gyomornak való diéta, s bizonyos, hogy Imrus azontúl holta napjáig utálta a málnalekvárt: mégis ez a sanyargatás, mint a régi önostorozóké, valóságos táplálék volt a léleknek, amely talán éhen halt volna ily éhezés nélkül. Ama málnalekvárban bizonytalansággal ismét volt valami eposzi: mert nem csupán Imrus koplalt *az időben* a „kultúráért” e „tudomány nélkül való” nép fiatalsága közt. De micsoda „modern kultúra” volt az, amit e ponyvává csonkított olcsóságú, kikoplalt könyvek hozzátehettek a Kézikönyvtár tanári salabaktereihez? Schapringer más „modern kultúra” álmait nyitotta Imrus előtt. S egyáltalán, mi a kultúra emberek nélkül, társas és kulturált Élet nélkül? Imrus összeszűkülni érezte életét, leszállni és megsötétedni, éppen mikor kinyílt volna.

8

S avval sem lett derűsebb és tágabb, hogy később, az eredeti terv szerint, csakugyan Jozsóékhoz költözött; ez ugyan csak pár hónap múlva történt, mikor Emma gyermeke, egy kisleány, megszületett, mert addig Emma Gádoroson maradt, s Jozsó szalmaözvegyként lézengett a naftalinos lakás rendetlenségében, még cipőjét is maga suvikszolta. Amint Emma megérkezett, s kissé rendet csinált, átadott egy szobát Imrusnak, mely éppen olyan volt, mint eddigi szobája a zsidóknál, ti. konyhából nyíló cselédszoba, s a bútort se különb. Imrus annyira elvadult már az emberektől, hogy a saját nagybátyjához is csak külön hívásra ment be; ha vendégek voltak, lehetőleg elmenekült; s alig szánta rá magát, átmenni a konyhán, ha ott időzött Emma. Emmát elfoglalta gyermeke és a háztartás: rég elmúlt már az apródi felolvasások ideje. Imrus maga maradt. Minthogy Jozsóéknál is csak lakást kapott koszt nélkül, az éhezések tovább folytak, azzal az obligációval súlyosbítva, hogy szigorúan eltitkolja őket: ami sokszor különös alakoskodást jelentett. Milyen jó lett volna ebédidőben leheverni az ágyra s besötétíteni, mintha este volna! De ilyenkor pontosan el kellett menni hazuról, hogy azt hiessék, ebédelni megy, s addig kószálni céltalan az utcákon, míg elég idő eltelt, s nem foghattak gyanút. Jozsó néha megkérdezte:

- Kijössz a pénzedből?

- Ó, igen! - bizonykodott Imrus, s még némi álnok költségvetési vázlattal is támogatta állításait. De jöttek már a téli hónapok, s az éhség mellé új ellenség szegődött: a hideg. Imrus szobájában nem is volt kályha, s a konyhára nyíló ajtót makacsul vonakodott nyitva hagyni, hogy bemelegedhessen. Pár napig fagyott is erősen, s az ablakon jégcsapok lógtak belülről.

- Nem fázol te itt? - kérdezte Jozsó, ha nagy néha benézett.

- Dehogysis! - tiltakozott Imrus, kétségbeesetten játszva a melegvérű ifjút.

- Aztán ha fáznál, begyere ám hozzánk! - visszhangzott a rokoni biztatás, nagylelkűen, de nem túlságosan unszolva; hisz Jozsóék is csak egy szobát fűtöttek, amelyben már egy kisebbik Emma is sírt, s ahova úgyis nagyon bekíváncozott egy harmadik, legöregebb Emma, amaz özvegy papné: micsoda jögon lehetne távol tartani az anyóást, ha az unokaöcs már nemcsak szobaúr, hanem családtag?

Imrus tehát maradt a hideg szobában, télikabátba burkolózva, s még olvasás közben is fel és alá járt, hogy meg ne fagyjon; tekintete minden fordulónál a jégcsapos ablakra esvén, mely a köves bérudvarra nézett. Éhezett és fázott; de annál mohóbban szíttá a részegséget könyveiből, s ha nem bírva már, kirohant az utcára, hogy a Gyorsaság melegével s a Változás enyhével könnyítsen magán, és úgy szaladt át a sivár proletárnegyed hangulattalan utcáin - mert a takarékos Jozsó az olcsóbb külvárosban lakott -, mintha nem is céltalanul járna, hanem valami sürgős dolog után: mégsem érezte magát egynek a nyomorult, szegény és szomorú népből, mely e sivatag utcák házainak szűk skatulyáiban élt, hanem idegennek, úrnak és nézőnek tudta köztük magát, aki talán vigaszt és enyhülést nyújthat - mert nem ez a Költő hivatása? -, de egyébként magasan, mint egy torony, áll a város fölött, amelybe úgy jött, mint egy Ismeretlen Hódító, s amelynek pompás palotái és sötét nyomora *neki* egyformán csak látvány és tanulság.

9

Gittát az egész idő alatt alig néhányszor látta Imrus, messziről, az egyetem folyosóján. A nőhallgatók abban az időben még többnyire külön és csoportosan jártak a Tudomány házában, mint egy betévedt s kissé riadt falka, legfellebb néhány udvarlóval körülvéve, akik igen gyakran jogászok voltak, s egyenest valamely leányismerősük kedvéért jöttek át a felsőbb emeletekre, hol a lenézett filozopterek tanyáztak. Maguk a szegény filozopterek, többnyire nyomorult tanítók fiai, kik máris önállóan keresték kenyerüket, naphosszanti fárasztó lecke-adással, nemigen termettek udvarlásra; közülük inkább csak bizonyos *elit*-tel - akik a tanárok bizalmasai voltak, s a litografált jegyzeteket készítették - iparkodtak a lányok, érdekből jóban lenni. Imrus nem sorozta magát a szegény átlaghoz; ő itt is úr volt, hisz a tudomány szeretete s nem a tanári pálya kenyérigérete vonzotta őt a *bölcseleti karra*; leckéket sem adott, inkább koplalt, mert sajnálta szabadságát és termékenyítő unalmát, s restellt is utánajárni vagy a segélyegyletbe fordulni, hogy tanítványt kapjon. Imrus magasan fölöttük érezte magát a sváb és zsidó kántorfiúknak, akik számára a tanári pálya már magas társadalmi emelkedés volt; de még jobban megvetette a törtető és udvarló *elit*-et, akinek csoportjától önkéntelen visszahúzódott.

De különben Imrus itt is magányos vad volt, félénken elvonulva mindenünne, ahol a „társaság” formáit és kötelességeit szimatolta; tehát különösen, ahol Nőkkel találkozhatott.

Mint póriasan mondják, az éhes disznó makkal álmodik, s Imrus bizonyosan sokat álmodott ez időben nőkről: épp azért lett talán elfogult, már megpillantva is őket, mint koplaló szegény a Pénz láttára. Hova tűnt az idő, mikor oly fölényes tudott lenni Noémivel? Noémi vásott és komolyság nélküli gyermek volt: de ezek a lányok itt már: társaság, ifjú, de felnőtt és udvarlóktól is körülvett hölgytársaság, amilyen elül Imrus otthon is bújott volna. Gitta lehetett a művelt jó barát Gádoroson: itt ő is ennek a társaságnak tagja volt, csupa ismeretlen s mindenféle szemináriumokban bennfentes fiúk és lányok közt, s mindenképp nagyon távol Imrustól, a jámbor „gólyától”. Ha néha találkoztak, Gitta felülről kezelte Imrust, s nem sokat látszott törődni vele.

- Mit csinál Noémi? - kérdezte a fiú.

- Tudom is én! - felelt megvetően Gitta. - Alig szoktam látni drága húgocskámat. *How do you do, Mr. Horváth* - nyújtotta már kezét egy szembejövő tudós ifjúnak, s Imrus sietett elpárologni. Gitta többnyire csoportban járt, s Imrus kikerülte a csoportot, hogy köszönni se kelljen.

Noha most, a Zord Tél beálltával, gyakran ácsorgott az Egyetem folyosóján ő is. Bizonyosan egyetlen módszer volt: egész napra elmenni hazulról, nehogy Jozsóék felfedezzék a titkot, melyet bajos lett volna végletekig tagadni: hogy FÁZIK! De hát hol töltsse el az egész hosszú napot? A Könyvtár, máskor jóformán üres, most percek alatt megtelt, kivált délután, a melegedni vágyó, szegény diáknéppel, s Imrusnak nem volt ínyére sort állni a helyért, hogy talán, mint a többiek, valami ürügykönyvön bóbiskolva, szenderegjen a tejfehér gázfény alatt: mert a saját könyveit nem volt szabad az olvasóterembe bevinni. Inkább az Egyetemet kereste föl, nem a tantermeket, csak a folyosót, ahol ha ülőhely nem is volt, legalább nem fázott, s nagy ablakok alatti fűtőszekrényekre támaszkodva, azt olvashatta egész délután, ami neki tetszett. Az egyetemen élet volt késő estig, s ha meguntta magát, bement valamely órára, mintegy színház gyanánt, szeszélyesen, szanszkrit nyelvészetre, logikára vagy középkori irodalomra. Imrust minden érdekelte, talán csak az nem, amire be volt iratkozva; s így ugrált könyvről könyvre s óráról órára, mintegy zsombékról zsombékra az Emberi Szellem óriás ingoványán, korokon és tudományokon át: ezek a délutánok mégis kiengesztelték sorsával.

A folyosó alakjait lassanként mind ismerte már, noha csak látásból; lopva föl-fölpillantott könyvéből, s érdeklődéssel vizsgálta őket, köztük Gittát is, ki olykor egészen közel ment el hozzá, anélkül hogy rátekintett volna az ablakfülkébe húzódó könyvmolyra. Gitta mindig sebbel-lobbal és fölhangolva jött, élénk és hangos vitákba merülve, mintegy elemében, magas és szellemi témákról: művelt fiúkkal peripatetikus izgalomban járva föl s alá; szájából, amint elment mellette, egy-egy idegen és tudós szó feccsent Imrus felé, s hóna alatt akkortájt folyton angol könyveket hordozott. Imrust főleg az angol könyvek szégyenítették meg: mert, lelkes feminista, szívesen vezette volna a Nőt a Tudás legmagasabb ormára, de úgy, hogy akkor is ő járjon *elül!* Imrusra újabb koplalás várt: mert angol szótárt vett és egy mákszembetűs olcsó Shakespeare-t, hogy ne legyen Gittának több kamrához kulcsa a Szellem kincsházában, mint neki.

E titkos és gyermekes vetélkedés képes volt betölteni üres napjait.

Immár végéhez közeledett a félév, és folytak a kollokviumok, nem okozva nagy gondot Imrusnak: mert ezek alig voltak komolyak, s vizsga nem esett az első évre. Sok kifogást lehet tenni felsőbb oktatásunk ellen: de ez években az Egyetem, akármily tréfásan hangzik is, éppen mulasztásaival szolgált kultúránknak, mely bizonyosan nem arra volt éhes, amit iskolás professzorok adni tudtak. Jobb, hogy időt és szabadságot hagytak, tanulni, legalább a legjobbaknak, túl a vizsgai szabályzaton, amit a fiatal lélek éhsége megkívánt, amely újra Nyugat felé tárta kelyhét, fényért, mint annyiszor, Apáczai János vagy talán már Szent István óta. Különös

virág ez a Magyar Kultúra, mely időnként mindig becsukja magát, s aztán, bimbóiban, mintegy forradalommal, megnyitja újra. Az idők szimbólum rangjára emelték az Imrus angol szótárát s könyveit, melyek büszkén heverték mellette a padon, mialatt, különös ténykedéssel, egy gondosan behajtott üres ívpapírra ráírta kívülről:

*Kollokviumi dolgozat méltóságos X. Y.
egyetemi tanár úr kollégiumára. Beadja:
Sátordy Imre, 1. éves bölcsészethallgató.*

Belülről a papír úgy maradt, szüztisztán, ahogy a papírgyárból kikerült: ennyiből állt a kollokválás. A tanár famulusa összeszedte az üres árkusokat, s másnap ott tornyosodtak azok, két oszlopban, a szeminárium íróasztalán, mely körül kétszáz diák tolongott indexével, az ajtóig s azon túl, végig a folyosón, amennyi a tanterembe be se fért volna.

- Önt nemigen látom az óráimon - mondja a tanár találomra az egyiknek.

- De, méltóságos uram, én minden órán jelen voltam, mint nagy gonddal készült dolgozatom bizonyítja! - S már zörög a lajstrom a famulus kezében, hol amaz üres papírlapok beadóinak neve áll. A méltóságos olykor megpróbálja:

- Nem írhatok *jelest*: nem sikerült! - Ám erre méltatlankodó szónoklat következik, s a *princeps philologorum*⁴⁴ kétségbeesetten fakad ki: - De hát mindenkinek csak nem írhatok *jelest*!

Mégis azt ír.

Imrus valósággal megsajnálja ezt az embert, s amint közelebb és közelebb jött a sorban, lámpaláza támadt, elejtette az Ifjú Huncutság fegyvereit: szíve dobogott, és védtelenül állt a tanár kalamusa előtt, aki észrevette zavarát, s új kísérletre bátorodott.

- Sátordy Imre: nem sikerült, nem adhatok *jelest* - mondta sajnálkozó hangon.

Imrus indexét tartva pajzsul, hallgatott: noha erre a *jelesre* okvetlen szüksége volt a tandíjmentességhez. Imrus egy percig tragikus helyzetben érezte magát: mert nem volt-e kötelessége megszerezni a tandíjmentességet, az otthoniak iránt, akiktől kiharcolta, hogy Pestre jöhessen?

Igen, de nem hitvány csalással, mint a többiek!

A tanár, akit megzavart a váratlan hallgatás, famulusára nézett, de az nem ismerte Imrust, s így nem emelt szót a védelmére. Azonban más segítség érkezett; mert egy vörös hajú zsidó fiú, ki Imrus mellett állt, hirtelen megszólalt:

- De méltóságos úr, Sátordy kolléga igen komoly fiatalember, aki Shakespeare-t olvassa eredetiben. Tessék csak nézni, méltóságos úr - s mutatott az Imrus hóna alá, ahol Shakespeare mellett Baudelaire s még egy egész sereg francia és angol könyv lapult.

- De csak nem írhatok mindenkinek *jelest* - sopánkodott a gyermekes gyöngeségű öreg tudós refrénszerűen, holott már írta is. Imrus együtt ment ki szabadítójával a folyosóra, s illőnek gondolta, köszönetet mondani közbelépéséért.

- Szót sem érdemel: csak természetes, hogy a modern és művelt emberek összetartsanak. Az ostobaságnak ebben a tengerében, ahol csupa analfabéták boldogulnak...!

⁴⁴ *princeps philologorum* - a filológusok fejedelme.

Imrus nem annyira az ostobaságról és műveletlenségről panaszkodott, hanem Miska valódi fiaként, az égbekiáltó igazságtalanságról és arról a lehetetlen állapotról, hogy a Tudomány érdemjegyeit nyílt és szemérmetlen csalással kell megszerezni még a becsületeseknek is.

- Úgy van: korrupció az egész vonalon! - felelt az új ismerős. - Mit láthatnak itt ezek! - intett néhány fekete ruhás japán vendég felé, akiket egy tanársegéd kalauzolt a folyosókon, s akik egyenest Tokióból jöttek, tanulmányozni a magyar egyetemet.

- S azt hiszi, kolléga úr, csak az egyetemen van ez így? - folytatta. - Így van ez a katedrákon és fórumokon, iskolában és életben egyformán; és én azt mondom: a kettő összefügg. A műveletlenség magával hozza a korrupciót, mint ahogy a felvilágosodás megszünteti. De hát képzelhető itt felvilágosodás? Tudja, hány percent analfabéta van Magyarországon? Tudja, mennyit költünk évenként iskolára? És mennyit hadseregbe?

- Osztrák hadseregbe! - kontrázott Imrus, kissé a Döme bácsi szellemében.

- Osztrák vagy nem osztrák: mindenképp a barbár tömeggyilkolás eszköze. - Imrus, Tolsztoj ifjú olvasója, lelkesen helyeselt. - Az én számomra teljesen mindegy, osztrák-e vagy magyar?

- Imrus már ezer mérföldnyire volt Döme bácsitól. - Azt olvastam valahol: A kard emberölő szerszám marad, akármilyen színű bojtot tegyünk is rá.

- Gyönyörű gondolat!

- Igen: építsenek iskolát, kórházat, adjanak kenyeret és jogot a népnek, teremtsenek kultúrát, de erre persze senkinek sincs gondja.

- Nálunk minden csak a politika - visszhangozta Imrus.

- Úgy van: még az egyetemen is politizálnak. Azt hiszik, ha egypárat ordítóznak, tüntetnek, kiakasztanak egy keresztet, avval megmentik a hazát. Persze, ők rettenetes kultúrátlan-ságukban nem tudják, hogy a középkort nem lehet visszacsinálni. Látja, kolléga úr, én zsidó ember vagyok, mindazáltal tisztelem a keresztet: de a kereszt nem a tudatlanságnak és gyűlöletnek, hanem a krisztusi szeretetnek és haladásnak jelvénye, ugyebár?

Imrus el volt ragadtatva ettől a felfogástól. A reakciós tüntetőket és ordítókat ő is teljes szívéből megvetette, és ostoba heccelődőknek tartotta.

- Látja, kolléga úr - mondta a zsidó fiú -, talán csodálkozni fog, de higgye el, egyetlen politikai pártnak van jogosultsága a huszadik században, és ez a szociáldemokrata. Krisztus ha ma élne, maga is szocialista volna.

Imrus nem csodálkozott. Imrus természetesnek találta, hogy minden igaz és művelt ember szocialista.

- Sajnos, ez a *minden* csak keveset jelent, s a tér a butaké...

- Ne higgye, kolléga úr. Vagyunk egypáran. És mindig többen leszünk. *La vérité en marche...*⁴⁵

A zsidó fiú messiásra váró optimizmussal lengette meg füzeteit, mintha azokkal intene a Jövő felé. Imrus azonban hivatkozott a magyar intelligencia hihetetlen elmaradottságára. A magyar diplomás ember, hivatalnok, egész életében megvan anélkül, hogy egy könyvet vásárolna, vagy olvasna mást és máskor, mint legkétségbeesettebb unalmában egy-egy „átkozottul érdek-feszítő” regényt. Sőt maguk az írók is - tessék megnézni az irodalmat!

⁴⁵ *La vérité en marche* - Az igazság már közeleg.

- Pósa bácsik és Szabolcska Mihályok! Azt hiszem, nálunk hiába is születne nagy költő: a lapok *a priori* elzárkóznának minden modernebb és filozofikusabb lélegzettől.
- Saját magunknak kellene lapot indítanunk. Már van is róla szó. Remélem, számíthatunk kolléga úrra is.
- Természetesen, de... - Imrus fülig pirult a büszkeségtől és szerénységtől, mikor arról volt szó, hogy egy lapnál őrá számíthatnak. - Honnan tudja, kolléga úr, hogy én egyáltalán...?
- Ó! Kolléga úr modern és művelt ember, akit semmi esetre sem nélkülözhetünk. Nem vagyunk olyan sokan, hogy össze ne tartanánk. Engedje meg, hogy bemutassam magam. Rosenberg vagyok.
- Sátorcny vagyok. - S a két ősi, keleti fajta ivadéka, a zsidó és a magyar, lelkesedve s csillogó szemekkel fogott kezét, a jövő és a kultúra nevében.

10

Imrus először életében érzett olyasvalamit, amit barátságnak lehetne nevezni. Az egyáltalában nem bántotta, hogy új barátja zsidó volt, és olyan nevet viselt, mint „Rosenberg”. Sőt ez a dolognak csak új, pikáns színt adott: hogy a legjobb barátja Rosenberg legyen, ebben volt valami lázadásszerű. Imrus a lázadások korában élt, mely egyszersmind a forróságok kora. Barátsága valami tiltott szerelemhez hasonlított. Ha egyedül volt a folyosón, akaratlanul minduntalan arra a pontra fordult tekintete, ahol a lépcsőházba torkollik, s valóságos boldog izgalomba jött, ha föltűnt a Rosenberg intelligens, kissé meghajlott alakja, különös, ideges járásával. Imrus eddigi barátai a könyvek voltak, s egy ember barátsága mindig több, mint egy könyvé, akárki legyen is. Rosenberg azonban nem is volt akárki: valóban eszes és derék fiú volt, tele fájának nyugtalan ideáizmusával, erős ösztönnel a kultúra iránt s azzal a gondolkozásbeli szabadsággal, melyet keresztény ember nálunk ritkán ér el. Imrus a fiatal kor túlzásával szinte megvetette ez időben a keresztényeket: hisz csak össze kellett hasonlítani a Schapringert műveltségét valamely keresztény ismerőseivel. Nem csoda, ha zsidók között talált barátokat.

- Különös - mondta -, a földijeimmel, a sóti és gádorosi fiúkkal, akikhez semmi szellemi kapocs nem fűz, gyerekkorom óta tegeződöm - és mi magázzuk egymást!
 - A dzsentrik mind tegeződnek - felelt megvetőleg Rosenberg, s tovább magázták egymást, ami a külszín megvetését jelentette. Imrus ez időben nagy megvetője volt a külszínnek, s amint hazament szünidőre, anyját és övét több ízben szinte megbotránkoztatta.
 - Miért van itt mindenhol *i*-vel írva a neved? - kérdezte Cenci, okuláróját igazgatva, amint a fiú indexét s más egyetemi írásait megbámulták.
 - A keresztlevelemet véletlenül úgy állította ki valami buta pap, és a többi okmányt mind az után írták.
 - De hát mért nem kértél új keresztlevelet? Azonnal küldtünk volna...
 - Már késő lett volna. De különben is: nem mindegy az, *i* vagy *y*? Okos ember nem ad arra semmit! Jókai is lemondott az *y*-ról...
- Cenci helytelenítően csóválta a fejét.

- Apád nevét meg kell becsülnöd. Hasznodra is lehet az életben, ha becsületes, úri magyar neved van.

- Á, api sem sokat törődött ilyennel. Sőt mindig arra tanított, hogy nem szabad ilyennel törődni. Az ember a maga erejéből legyen valami, ne az apja érdeméből! Api nagyon felvilágosodott gondolkozású volt.

- De ha *i*-vel írod a neved, azt fogják hinni, hogy valami zsidó vagy - szólt közbe most Jolán. Borzas üstök, villogó szem és éles hang felelték: mert édes ifjonta hökkenteni a nyárs-polgárokat, s famíliánk szörnyülködő asszonyait. Imrus kijelentette, hogy büszke lesz rá, ha zsidónak nézik, aminthogy nem is barátkozik mással, csak zsidóval, mert a keresztények és „úrifiúk” mind ostobák és kultúrátlanok.

- Gyerekes beszédek! - Cenci már kopogott is ki a szobából, bottal és facipőben, mert nagy sár volt odakünn, s nem törődve tovább Imrus handabandájával: - Majd megjön az esze! - Imrus azonban tovább csillogtatta perverz filozemitizmusát, melyben talán apjával való vitái, a csörge-tői séták hangulata ébredt újra:

- Legjobb barátomat Rosenbergnek hívják! - és már elmondta, hány nyelvet ért ez a Rosenberg, s egyáltalán milyen zseniális fiú, mire Nelli, talán Gyulára gondolva, ki szintén zseniális, és a rettenetes bábeli Budapestre, örökös aggodalmában fölsóhajtott:

- Csak jó ember legyen az a te barátod!

Imrus azonban úgy vélekedett, hogy jóság és okosság együtt jár; már diákkorában azt tapasztalta, hogy legtudósabb tanárai voltak egyúttal a legigazságosabbak, míg a kegyetlenek és szeszélyesek éppen azok, akiknek látkörük és tudományuk is csekélyebb. Az inkvizíció, a vallási kegyetlenségek nem korlátozottságból és tudatlanságból eredtek-e? Imrus hitt az emberi természet született jóságában és nemességében. Haragot, kicsinyes perlekedést ő is látott maga körül. Jolán és Jozsó közt például állandó volt ez, mióta Emma oly hosszú ideig vette igénybe anyósa házának vendégszeretetét, hogy Jolán, mint maga mondta, „majd beleszakadt a kiszolgálásba”. Minden hordó bor, amit Jozsóéknak küldtek, jelenet oka lett. Ilyenkor Imrus naivul azt gondolta magában: ha Jolán és Jozsó a Nagy Szellemek és Magas Műveltség világában élnének, mint ő vagy Rosenberg, ilyesmi bizonyosan nem lehetne közöttük. De sőt anyja se lenne szerencsétlen, és például Hintásst sem átkoznák, ha mindenki a Rosenberg elveit vallaná. Imrus, mint barátja, a társadalmi bajokat is így gondolta megoldhatóknak, a fölvilágosodás terjesztésével, s a legelső szép napon kísétálva a szőlőbe, úgy járt a Szurdik nyomorult barlanglakásai közt, melyek még a filoxéra esztendeje óta füstöltek a földből, s árasztották a Szegénység szagát, mint egy ifjú megváltó, ki a Tudás íráját hordja magával, mely minden embert gazdaggá és jóvá tesz. Imrus Szókratész tanítványa volt, ki az erényt is oktathatónak gondolta, s egyúttal az istentagadó Epikuroszé is, mert fölérve a hegyen és viharágyúig, verset írt erről a különös gépezetről, melyet az ember az Ég ellen fordít, hogy elhajtsa a földről a felhőket. S noha a valóságos viharágyú már évek óta használatlanul állt - mert nem is használt semmit -, Imrus lelkében annál hangosabban zengett egy szimbolikus Viharágyú minden istenek és babonák ellen!

S Imrus szánakozva és fölszabadultan gondolt a Túlvilág rettenetes félelmeire, amiket kisdíák korában átélt: ugyanaz a félelem volt ez, amiről Epikurosz és Lucretius zengett. Imrus lázadó volt, s papi nevelése csak egy okkal több arra, hogy a Szabad Gondolat zászlaja alá szegődjön: noha az Egyetemen ez időben más zászlókat is tűztek ki. Egy új „ellenreformáció” - ezúttal nem a protestánsok ellen - kezdődött e lélektelenné vált liberális Magyarországon, régi jezsuita módszer szerint most az ifjúságnál, melynek márciusi jelszavai szintén épp eléggé lélektelenek voltak már. Bizonyos, hogy a politika helyét világnézet kezdte elfoglalni, s Imrus

teljes szívvel állt a mellé a világnézet mellé, melynek legkevesebb köze volt a Múlthoz s legtöbb a logikai Igazsághoz. Imrus el sem képzelhette, hogy művelt ember jóhiszeműleg más oldalra álljon: s csakugyan, a reakció nem az ostobák és stréberek vallása-e, s ha már szakítottunk gyermeki hitünkkel, hogy a tiszteletlen Tudomány katonái legyünk, nem bátorság és becsület dolga-e levonni szakításunk minden konzekvenciáját?

- Vagyunk egypáran - mondta Rosenberg, és csakugyan voltak egypáran, akiket Imrus is hamar megismert: csupa kis szocialisták, anarchisták és nihilisták, nietzscheánusok és tolsztójánusok vagy olyan kereszténység keresztényjei, amit egy vallás papja sem fogadott volna el: hónaponként cserélve világnézetüket s kiélve azt végtelen vitákban; de valamennyit összekapcsolta ugyanaz a szomj, mely Imrusban is égett, ugyanaz a megvetés elernyed, szomorú környezetük ellen, ugyanaz a mohó vágy a modern Nyugat nagyszerű szellemi élményei felé. Pesszimisták és optimisták voltak: de a pesszimisták tette vágyók, és az optimisták is elégedetlenek. Hazafiátlanok voltak hazafiságból és vallástalanok kielégítetlen vallásos éhségből. Semmi sem érdekelt őköt, csak szellemi dolgok. Többnyire borzasak voltak, vadak és elhanyagolt külsejük; hangos beszédben jártak az utcákon, óraszám, céltalan vagy elkísérve és visszakisérve egymást, hogy a vita meg ne szakadjon; úgyhogy Jozsó egy nap véletlenül megpillantva őket, este csúfolódva azt mondta Imrusnak:

- Micsoda pájeszes zsidókkal jártál te ma délben a Körúton? - Zsidók csakugyan sokan voltak köztük. Zsidóknak bizonytal könnyebben esik a fölszabadult ideáлизmus; de keresztényben nagyobb diadalt és erőt jelent, s keresztények és zsidók testvérek voltak itt, valami szabadkőműves testvériségben, ahol a legkülönbözőbb rétegekből jött fiúk és lányok találkoztak mintegy az eszmék birodalmában - mert lányok is voltak közöttük, akikkel még Imrus is zsen nélkül vitatkozott a feminizmusról és a szabad szerelemről vagy Weinigerről és Strindberg-ről. A vitatkozók akadémiásan lebegtek a téma fölött, mintha nem is hozzájuk hasonló lények szerelméről és problémáiról volna szó. Imrus csodálkozva fedezte föl, hogy Gitta is e különös testvériséghez tartozik, és a Gitta társasága, amely annyira imponált neki, részben ugyan valóban a tanárok körül settenkedő törtetőkből, de részben éppoly szomsz kis *intellectuel*-ekből állt, mint maga: mert Gitta ambíciója okosan minden irányban körül nézett. Imrus most gyakrabban összejött Gittával, s immár nem jelentéktelen *golya*-ként, hanem bizonyos presztízzsel övezten, amit a zsidó fiúk csináltak neki, kiknek imponált nemcsak keresztény úri volta, hanem tudása és olvasottsága is: mert Imrus már angolul is jól olvasott, sőt Rosenberg hatása alatt, aki rajongott a természettudományos műveltségért, matematikai és fizikai tanulmányokba fogott, s egyáltalán mohó magányában oly sokoldalú ismereteket szerzett magának, melyek mellett még a Gitta ismeretei is elhalványultak. Mert Gitta inkább tájékozott volt, mint alapos, s a könyveket, amikről beszélt, gyakran végig sem olvasta.

11

Olvasni és fölszívni a messzi világot s a Kor minden gondolatát, bizonytal természetes vágya az ifjúnak, de ezek az ifjak mégsem voltak könyvmolyok, s a Könyv ki nem elégíthette őket. Ők a márciusi ifjak tette vágyó utódai voltak, s talán sohasem volt oly szükség a tette, mint az ő korukban: de hát micsoda tetről lehetett itt szó? Brutus ölt, és Petőfi szavalt: de mi mindent kellett volna itt megölni és hány fülbe szavalni! ám hogyan? A levegőt kellett volna megölni s a láthatatlanoknak szavalni! Új magyar kultúrát kellett csinálni, képekkel, szavakkal, élményekkel tölteni be az ernyed országot, harccal talán... Mily kevés volt itt verseket írni az íróasztalfiók számára, önképzőkör szerű, furcsa kis társaságokat alapítani, egymás

között vitázni a szocializmusról s legfeljebb még eljárni együtt a népgyűlésekre, megrészegetni a vörös lobogóktól! Május elsején végimentek a tüntető körmenettel Budapest utcáin, s Imrus szívdobogva gondolt rá: ha Jozsó meglátná! Egy este meg, Rosenberg valami szocialista ismerőse révén, előadást tartottak a *Fehérneműtisztítók Szakszervezetében*: Imrus Ruskinról, Rosenberg pedig Darwinról és Haeckelről. A munkások és munkásnők szájátva figyelték a tudós szavakat, sőt bizonyos áhítattal, ami Imrust különös összehasonlításra ingerelte: mert melyik törvényszéki bíró hallgatna végig egy előadást Ruskinról? Kultúrára éhes tömegek voltak itt, s Imrus lelkesedett is: mégis kissé idegenül érezte magát, s amint vége volt az előadásnak, összeszedte könyveit, és hazament, ami csak emelte szigorú tekintélyét, tudós hírnevét, mely már nagyra nőtt barátai fantáziájában. Rosenberg ott maradt, szóba állt az érdeklődőkkel, felelt a kérdésekre; de őt sem elégítette ki ez a szereplés: ambíciója magasabbra vágyott. Mindig többször és többször szóba került a LAP, egy irodalmi folyóirat, melyet igazán meg kell már csinálni, s melynek Imrus lett volna a szerkesztője. Már össze-jövedeleket is tartottak, - melyeken a lap irányát, elveit beszéltek meg s főleg azt, kiket kérjenek föl a közreműködésre? Elhatározták, hogy nem kötik magukat politikához, világnézethez, hanem a vélemények szabad tisztázását óhajtják hasábjaikon.

- Mindenki azt írja, amit akar!

Egy egész délutánt vitatkoztak a címről, késő estig. Az egyik ezt indítványozta:

A TŰZ!

a másik ezt:

JÖVŐ

Ezek a tanácskozásokon Gitta is részt vett, aki sok praktikus tanáccsal szolgált: ő szoros tudományos rovatot akart, s az volt az ötlete, hogy egy és ugyanazt a témát több cikk világítsa meg különböző szempontokból: például az egyik a történelmi materializmus, másik a szellem-tudományok szempontjából. Gitta embereket is hozott, többek közt egy olyant is, aki ellen Rosenberg komoly kifogást emelt: mert nem volt eléggé szabad gondolkodású, hanem elfogult s reakciós véleményeket vallott. Imrus azonban azon a nézeten volt, hogy példát kell adniok az igazi liberalizmusra, s ha már így tűzték ki elvül, minden irányt el kell fogadni, természetesen szigorú szerkesztői bírálat után.

Ennyiben maradtak, és Rosenberg már kijelentette, hogy tulajdonképpen minden elő van készítve a laphoz, csak még pénz hiányzik. Ez azonban nem okozhatott komoly nehézséget, hisz manapság néhány jó hirdetés biztosítja a lap megélhetését, s volt egy kollégájuk, valami üzletember fia, aki megígérte, hogy fog szerezni hirdetéseket.

- Ne törődjenek vele, hogyan? a fő, hogy meglegyen: ugyebár?

- És csak az első szám egyszer jelenjen meg: a többi magától jön.

Imrus nagy izgalomban érkezett haza, s ifjú mámorában meg nem állta, hogy Jozsónak - aki véletlenül bejött a szobájába, s könyvei között nézelődött - el ne dicsekedjék vele, mi készül? Jozsó örökös csúfolódásai nagyon bántották Imrust: mert mennél többet tartunk magunkról, annál elkeserítőbb, ha otthon torzító tükör vár. Jozsó oly tükröt tartott Imrus elé, melyből egy gyámolatlan filozopter nézett vissza, aki pajeszos zsidó gyerekekkel ácsorgott az utcán: s mindebben volt is valami igazság. Mindenki annyi, amennyinek látják, s tükörénjeink éppúgy fájnak, mint a valóságos: ez a fájás tűrhetetlen is tud lenni. Imrus a Szellem oly régióiban járt, melyekről Jozsó még nem is álmodott: de ugyan mit ér ez, ha csak „pajeszos zsidó gyerekek” tudnak róla? Imrus, szakítván az ősi mesterséggel, türelmetlen dacot érzett, hogy büszkén léphessen a Család elé, melyet Jozsó reprezentált; de hát micsoda alapja volt a büszkeségre?

Talán kinyomtatott neve, egy új folyóirat hangos borítékján, mint valami zászlón, belekiált abba a megvető csöndbe, mely most lemosolyogja; mert mikor lesz hangos például a Jozsóé?

Mindezek hiú gondolatok voltak egy magasban járó ifjú prófétától; és meg is bűnhődtek, mert a beígért hirdetések embere láthatatlanná vált, s Imrusnak anélkül kellett hazautaznia, hogy a folyóirat ügyében pozitív dolog történt volna. Rosenberg megígérte, hogy mihelyt lesz valami, értesíti, és Imrus dobogó szívvel nyitotta föl első levelét, mely valóságos csomag volt, de a tizenkét sűrűn beírt ívoldal mellől egy kis könyv esett ki, s a levélben szó sem volt a folyóiratról, hanem csupán erről a könyvről. A könyv Ady Endre versfüzete volt, mely most került Rosenberg kezébe, aki sietett megküldeni barátjának, ama tizenkét oldal kritika kíséretében. Imrus másik tizenkét oldallal felelt, megindítva egy irodalmi levelezést, mely, legalább terjedelemben, nem maradt a Kazinczyé mögött. Az ívoldalok hosszúkás kutyanyelvekké változtak át, amilyeneket a nyomdában használtak; s ebben talán szimbólum is rejtett, mert e leveleknek sok közük volt a nyomdafestékekhez. Még stílusuk is nyomdáért kiáltott, s mégis az ifjú élet szomja tört ki bennük. Imrus beszámolt olvasmányairól, amik világnézeti változást jelentettek: mert Nietzschét olvasta, messze fejlődve a szocializmustól, úribb, művészibb hitvallás felé! Az ifjú Übermensch levelei kézzől kézre jártak Rosenberg barátai között, ki képes volt utolsó fillérét postára költeni, hogy elküldjön neki egy-egy kezébe akadt könyvet, melyről véleményét kívánta tudni. Imrus meg jóformán e levelezésben élt, hajnalig írva csillagnéző szobájában s izgatottan várva a válaszokat: az otthoniak, mintha nem is léteztek volna számára. Esemény nem történt egész nyáron: Döme betegeskedett, s Hintássék sem jöttek többé Gádorosra, mióta Juli néni meghalt a télen.

A legnagyobb esemény az volt, mikor egy reggel Rosenberg levele *Sátordy Imre szerkesztő úrnak* címezve érkezett meg: ezt legelőször Dodó vette észre, aki elfogta a postástól, és hangos csúfolódások közt adta át bátyjának:

- Szerkesztő úr! Szerkesztő úr!

Imrus eleinte kellő flegmával iparkodott fogadni a csúfolódást, később már dühbe jött, sőt megfenyegette Dodót, hogy visszaveszi a flóbertet, mely még mindig nagy kegyben állt: de mind nem használt semmit, mert estére már az egész ház tudta, hogy Imrus „szerkesztő úr”, annyira, hogy Cenci meg is kérdezte:

- Ugyan hát miféle szerkesztő is vagy te? - Nelli fejfájósan megvonaglott a szóra: a „szerkesztő” cím benne rossz emlékeket keltett.

- Csak valami bajod ne legyen! - mondta minden ok nélkül. Nellinek sok gondot okoztak a fiai: Dodó is rossz bizonyítványt hozott haza, noha a tanár azt mondta, van esze. Imrus azonban kénytelen-kelletlen mesélni kezdte a folyóirat tervét; lassanként belemelegedett, s a végén gögös lelkesültséggel, orákulumszerűen beszélt lapjáról, mint valami teljesen bizonyosról. Holott az még távol állott a bizonyosságtól, mert a levél megint csak egy szerkesztőségi kérdést tárgyalt, beküldve egy most érkezett kéziratot, melynek erősen „erotikus” tartalma némi meggondolásra adhatott alkalmat. Imrus azonban nem volt a meggondolások embere. Elég az álszent irodalomból, mely meghamisítja az életet: minden szabad, s a művészetben nincs mellétekintet! Nemsokára újabb levél érkezett, mely azt kérdezte: bevonják-e Ady Endrét a lapba? Ugyanis Rosenbergnak volt egy újságíró ismerőse, aki ismerte Adyt, és szólhatott neki. Imrus helyeselte, s nemsokára meg is kapta az értesítést, mely szerint Ady megígérte támogatását. „Most már igazán minden megvan, csak a pénz hiányzik” - írta Rosenberg.

Még aznap azonban egy másik levél is jött, expressz, mintegy nyomát kergetve az elsőnek; s minthogy Gádoroson az expresszlevél nagy dolog volt, nemsokára az egész ház kérdésekkel ostromolta a „szerkesztő urat”. Imrus affektált közönnyel felelt, mintha a legtermészetesebb

dolgot újságnak; noha hangja reszketett a diadalmas izgalomtól: mert az történt, hogy a folyóiratra kiadó akadt, s megjelenése immár „anyagilag is” biztosítva volt. A kiadó nevét azonban nem volt hajlandó elárulni, s a levelet egyébként is a leggondosabban rejtegette.

Ha Nelli látta volna ezt a levelet, bizonytalanságos rémület futott volna át szívéen: mert Rosenberg arról értesítette Imrust, hogy találkozott Hintáss Gittával, aki most érkezett vissza szeptember elsejére az internátusba, s olyan hírt mondott, mely őket közeli érinti: ugyanis Gitta apja, Hintáss ügyvéd, aki valamikor lapszerkesztő is volt, s nagyon érdeklődik a modern irodalom iránt, már régóta foglalkozik lapalapítási tervekkel, s megtudván az ő folyóiratuk dolgát, hajlandó azt kezébe venni, avval a hangsúlyozott kikötéssel, hogy valóban Sándor Imre legyen a szerkesztő. Imrust az utolsó pont nem tette büszkévé: inkább bizonyos kellemtelen érzést okozott neki, maga sem tudta, miért? Tűnődött, vajon anyja megtudja-e valaha a dolgot? De hát elvégre ez nem lehet szempont. Hintáss kiváló, sőt zseniális ember, egy valószínű „nietzschei karakter”, mint Rosenberg, Gitta nyomán, írta: Imrus előre izgatott volt, hogy most megismeri.

Másnap új levél érkezett, melyet még nehezebb volt elrejteni a Família kíváncsisága elől, mert a borítékon a Gitta jellegzetes, férfias betűi voltak láthatók, melyeket Gádoson is ismertek, úgyhogy Jolán megjegyzést is tett rá:

- No de ez a Gitta! fiatalokkal levelez!

Imrus rendkívüli haragra lobbant, előadást tartott a „modern nőről”, kijelentette, hogy Gitta munkatársa, és szerkesztőségi ügyben vált levelet vele, egyébként pedig kikérte magának:

- Senkinek semmi köze a levelezésemhez! - S eltette a levelet tárcájába, a Noémi-féle „szérelmes levél” mellé, melyet már egy év óta hordozott magánál, úgyhogy ceruzával írt betűi majdnem annyira elfakultak, mint a Noémi emléke, akit azóta nem látott. Ebédnél azonban különös kíváncsággal állt elő: másnap Pestre akart utazni.

- De hiszen még tizenkettedikéig folynak a beíratások - mondta Jozsó, ki már Gádoson volt -, addig ráérsz.

- Nekem föl kell mennem - makacskodott Imrus -, és ha másképp nem, eladom egy pár könyvemet, és úgy megyek föl.

- Nem értelek - szólt Jozsó. - Hányan vannak az egyetemen, valószínű *mezei hadak*, akik még az indexüket is mással íratják alá: te meg akkor is ott akarsz lenni, mikor nem muszáj.

- Én felnőtt egyetemi hallgató vagyok, és még pénzt se kérek - mondta Imrus. - Ha kell, magam meg fogok élni Pesten. Különben a Döme bácsi küldött a születésnapomra tíz forintot, avval is fölmegyek.

Végre is Cenci döntött, mint rendesen.

- Hagyjátok hát, ha mindenáron föl kell neki menni! Az ő dolga.

- Zsidó gyerekekkel kell neki sétálni - élcelődött Jozsó, és kellemtelenül nyújtotta át a pesti konyhakulcsot. - Vigyázz ám, jól bezárd az ajtót, ha elmegy!

Imrus alig tudott hova lenni az izgalomtól. Eszébe jutott diákkora, amikor Hintáss titkos ábrándjainak hőse volt; s homályos emlékeiből akarta rekonstruálni külsejét. Csak arra emlékezett, hogy szép bajusza volt és csillogó szeme; aztán egyszerre Dodót kezdte nézni: váratlan felfedezésként rohanta meg a gondolat, hogy hiszen *Dodó a Hintáss fia!* Ez kissé lehűtő gondolat volt, mert Dodót nem nagyon szerette: Dodó haszontalan kis csirkefogó volt,

Dodó most is csúfolódott vele; mert csámpásan kezdett járni, és lehúzogatta a halántékára az üstökét, hogy egy pajeszes zsidó gyereket utánozzon.

- Hadd abba, mert elveszem a flóbertet! - ordított rá Imrus. S már el is vette, de Dodó ráugrott, s erőszakkal akarta kezéből kicsavarni, mígnem a fegyver váratlanul elsült, s a golyó a plafonba fúródott. Nellit annyira megrémítette az eset, hogy el sem akarta engedni Imrust. Imrus azonban nem adott erre, s másnap már az Egyetemen járt, hol az első, akit meglátott, Gitta volt. Elhatározták, hogy még azon este szerkesztőségi összejevetelt tartanak, s Gitta magára vállalta, hogy lehetőleg apját is elhozza.

12

És így lép Gyula újból a színre.

VIHARÁGYÚ!

1

Úgy volt, hogy Gitta este hatig hírt ad az Egyetemre, s valóban, alighogy a „szifilisz szolga” - akit némi cinikus, ifjúi fitogtatással s a szexuális élet mumusainak kijáró respektussal neveztek így lefonnyadt orráról - gyújtogatni kezdte a folyosó gázlángjait, a nyurga lány szaladt a lépcsőkön fölfelé hosszú lábaival, s elfulladva, rekedtes lihegéssel számolt be sebtében küldetése eredményéről:

- Össze kell keresni a fiúkat... Apa is jön... A Sienába megyünk...

- Mikor?

- Azonnal. Csak előrefutottam.

Imrus belesápadt az izgalomba. A Siena ismert kávéház volt az Egyetem mellett, ahol elegáns jogászfiúk szerettek biliárdozni, Bukovay Absentiusok törzshelye, de szegény filozopterek messze kerülték ezt a paradicsomot, s Imrus is, pénz és bátorság híján, noha sokszor irigyen nézett a hatalmas üveglapokra, melyek mögött esténként gyakran hölgyek is ültek, s melyekre formás kis táblácskák voltak kiakasztva ezzel a felírással:

AZ ÖSSZES BEL- ÉS KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK OLVASHATÓK
--

Ó! olvasni az összes folyóiratokat! egy intéssel rendelni meg a pincérnél a világ bármely tájának szellemi *primőrjeit*! bizonynyal méltó az íróhoz és szerkesztőhöz, kinek a Kor csúcsain kell lebegnie. Imrus egy gondolattal lemondott eljövendő vacsorákról *piccolo* feketék javára, és ahányszor csak kell, noha ifjú gyomra e pillanatban is mohón lázongott.

- Apa lenn vár a kapunál - mondta Gitta, de amint kimondta, már meg is látta Gyulát, ki lassan jött fölfelé a lépcsőn, és Imrus is azonnal tudta, hogy ő az, noha egészen más volt, mint képzelte. Imrus a fekete bajuszra emlékezett, de Gyula arca most csupaszra volt borotválva, s csak szeme csillogott sötéten s vállain a divatos *raglán* felöltő, mint egy nietzschei palást, lobogott a fölfelé törő mozgás szelében.

- Ó az! - kiáltott Gyula, egyenesen Imrusnak tartva. - Ó, Isten, vagy Végzet, vagy Véletlen, légy áldott, hogy ezt a napot megérnem adtad! Engedd meg, hogy „fiamnak” szólítsalak, és csókot nyomjak homlokodra, melyet már a Múza is megcsókolt! Ó az! Ezer közül meglelném arcodon szegény apád becsületes tekintetét és édesanyád finom vonásait. Ó, drága, kedves, jól ismert, régi arcok! Micsoda találkozás! Mily játéka a sorsnak! Széttépve a barátság és gyöngédség láncai: de ez az apai csók behegeszti vén szívem sebeit! Hogy van édesanyád? Ó a legszebb asszony, kit valaha láttam. Hogy van a drága jó Döme bácsi? és Cenci néni, a legendás *nagyasszony*. Fiamat nem kérdelem, mert vele szemben lemondtam az apa jogáról: felejtennem kell őt, sajgó szívvel, de férfiasan! A testi filiáció az anyák birodalma: a szellem embereinek a szellemi apaság marad, mely talán több annál... Hadd öleljelek meg még egyszer! Lelkes szemedből egy új, szabad magyarság tekint rám!...

- Apa, kérlek, mindenki idenéz! - csitította Gitta a túl hangos entuziazmust, mely őelőtte kissé naivnak is tűnt föl; míg Imrus kábulva, zavarban, mégis egy kicsit büszkén játszotta a „magányos veréb” szerepét, ki egyszerre csoport és érdeklődés központjában érzi magát.

- Ah! zavarom a komoly *Alma Mater* méltóságát! - mosolygott Gyula, körülnézve a kíváncsi folyosókon. - Jerünk, édeseim! Avizáltad már barátaidat? - fordult Gittához. - Ó, nagyon örülök! - szorított kezet Rosenberggel, kit ebben a pillanatban mutattak be neki. - Mily öröm ennyi lelkes fiatal arcot látni magam körül! Mindig rajongója voltam a fiatalságnak. Megyünk? Úgy érzem, hogy a Jövő hadseregét vezetem. Szókratészt vádolták, „*quod corrumpet juventutem*”.⁴⁶ Még élnek bennem a gimnázium emlékei... Ha ez a vád sújt: vállalom. Add karodat, fiam!

És Gyula, mint valamikor Nellit, karonfogta Imrust, ki elfogódottan ment mellette a népes belvárosi utcán, hol már égtek az üzletek esti fényei. Azon esték egyike volt ez, melyeken először érezzük meg a városi élet őszi édességét; kis polgárasszonyok siettek haza vásárolt csomagjaikkal; a csemegekereskedések kirakatai ínycsiklandozóan tündököltek; mellettük a könyvkirakatok, hol Imrus gyakran félórakig szokott álldogálni: szinte furcsán esett, hogy nem áll meg most is, hogy van, ami sürgősebb neki a könyvek megtekintésénél, s hogy nem is egyedül rója az utcát, s nem is csak magához hasonló filozopterekkel, hanem egy ilyen modern, raglános úrral s ezzel a nyurga, nagy szemű leánnyal, aki Gitta, s utánuk egy egész csapat hangos, izgatott s elhanyagolt külsejű fiatalember, igazán különös menet!

2

A Siena-kávéház meghomályozott tükreivel, kényelmes, kopott fekete bőr karosszékeivel s nagy kerek márványasztalaival a *régi Pest* egy épen maradt darabja volt mindaddig, míg néhány évvel később, a modern igényeknek megfelelően át nem alakították. Gyula szemmel láthatólag ismerős volt itt, s miután csapatát hátravezette, túl a kasszán, a biliárdok felé, ahol nyugodtabban tanácskozhattak, helyet foglalt a legöblösebb és legrongyosabb fotelben, finom szivart kért a pincértől, mellyel egyszerre kihangsúlyozódott fölénye a cigarettás vagy nem dohányzó ifjoncok közt, és láthatóan élvezve a saját szavait, így kezdett beszélni:

- Kedves barátaim - mert hisz az, hogy itt megjelentek, mutatja, hogy barátaim akarnak lenni, ugyebár? -, egy fontos terv megbeszélésére kérttem ide önöket. Önök tudják, hogy egy folyóiratot óhajtok indítani, mely hivatva lesz fáklyát emelni mai szellemi életünk sivárságában, előharcosa és harsonája lenni a legmodernebb irodalmi és művészeti áramlatoknak, s mintegy hangot adni az *ifjú Magyarország* törekvéseinek, melyeket a csökönyös táblabírószellem, a Pató Pálok és parlamenti panamisták mentalitása nem fojthat el tovább! Ez az ország nem lesz mindig a grófok és szolgálók országa! Amint látják, politikára is gondolok, noha az Állam oly kaucióhoz köti a politikai lapok létesítését, mely tiszta kicsúfolása a Petőfi sajtószabadságának.

- Gyalázat! - szólt közbe valaki.

- Az Állam egy gyalázatos intézmény, fiatal barátom - mosolygott Gyula fölényesen. - Egyáltalán a magisztrátusoktól óvakodni kell. Erről én sokat tudnék beszélni. Tudja, mit tettek énvelem, tizenkét évi tisztességes munka után, mert egy kicsit bátrabb és modernebb maga-

⁴⁶ „*quod corrumpet juventutem*” - „hogy megrontja az ifjúságot”.

tartást tanúsítottam? Megfosztottak az ügyvédi oklevelemtől: mintha a tudást el lehetne venni valakitől.

- Apa a legnevesebb ügyvéd volt Sóton - sietett magyarázni Gitta, mintegy mentegetve, noha a jelenlevők szemében ez a vértanúság csak új fénnel övezte Gyula alakját.

- Sebaj - folytatta a vértanú -, minket nem lehet tönkretenni, se megnémítani, és majd le-tesszük a kauciót is. Ha nem védhetem az üldözötteket a Törvény előtt, védeni fogom a Közvélemény előtt, mely annál is hatalmasabb fórum. Addig is ki tilthatja meg nekünk, hogy hazánk kultúráját ne szolgáljuk, már persze a magunk módja szerint? Semmi közünk a hivatalos irodalommal, mely bizonyos az uraknak sem ideálja...

- Már igazán nem - nevetett Rosenberg.

- Ezért is fordulok önökhöz - szólt Hintáss. - Engem az irodalom beérkezettjeivel nagyobb-részt régi, személyes barátság köt össze. Sokszor megfordultam a Pósa-asztalnál, és Várady Antal iskolatársam volt Pécsen. Könnyű lenne ismert nevekkal töltenem meg folyóiratom borítékát. De ugyebár önök sem ily nevekkal képzelik az új magyar kultúra orgánusát?

Megvető mosolygás volt a válasz. Hogy lehet ezeket a neveket egyáltalán említeni is?

- Új, még nem hallott nevek kellene. S én bízom önökben. Én ismerem önöket, ha önök nem is ismernek engem. Tudom, hogy fiatalok és tehetségesek: ez énnekem elég! Itt tulajdon-képpen egy üzletről van szó, s ne vessük meg olyan nagyon az „üzlet” szót. A modern élet formája az üzlet: ez már így van. Önök tehetségüket és fiatalságukat adják nekem, és én cserébe megkínálom önöket az érvényesülés lehetőségével. Önök éppúgy rám vannak utalva, mint én önökre. Én nem tudnék mihez kezdeni önök nélkül; de önök sem kezhetnek semmit pénz nélkül: hacsak nem akarnák a képes hetilapokat ostromolni kéziratokkal.

Megint nevettek, ezúttal egy kissé zavartan.

- Szűz lányoknak való családi olvasmányokkal - csúfolódott Gitta.

- *Gartenlaube*!⁴⁷ - mondta Rosenberg.

- Nincs Magyarországon folyóirat, mely helyet adna egy modernebb hangnak! - jelentette ki egy raccsoló ifjú, akit „újságírónak” tartottak. - Ady versei is napilapban jelennek meg. „Népzenet” kell itt. Cigányzene!

- Á! El sem olvassák a kéziratokat!

- Prostitúció! - morgott egy hullámos fürtű „tolsztojánus”.

- Nem is szabad gondolni ezekre! - szólt komolyan Imrus, nem erkölcsi jogosultság nélkül, hősen írván eddig asztalfiókjának és barátainak. A kórus azonban ragaszkodott a témához:

- Ez egy ország szellemi tápláléka!

- Papírkosárba a tehetséggel!

Némelyek különböző derék kezdeményeket idéztek, ambiciózus kísérleti folyóiratokat: mert érett a talaj, Osvát Ernő is szötte már szívós hálóját, s itt is, ott is bukkant hasonló terv. De mit ér a csíra nap sütése nélkül? A pénz és a pártfogás hiányzott, s a jövőnek szánt büszke orgánusok bimbófővel haltak, mint idő előtt kihajtott növények.

⁴⁷ *Gartenlaube* - lugas; osztrák családi folyóirat címe.

- A mienk nem fog meghalni - szólt Gyula. - Engedjék meg egy javíthatatlan üzletembernek, hogy illúziórontóan prózai legyen. Hiába, a pénz a *nervus rerum*.⁴⁸ Első az anyagi megalapozás: minden más csak azután következhetik. Tehetségnek, hál' isten, nem vagyunk szűkiben: de tallért, legalább kulturális célra, nemigen kínál drága hazánk. Ismétlem, előttem a lap kérdése legfőképpen üzlet: bizonynyal úgy használok legtöbbet, ha a szerény kiadó szerepét vállalom.

- Okos ember - súgta Rosenberg Imrusnak.

- Épp ezért előre kijelentem - tódította Gyula, mintegy a siker *da capo*-jára⁴⁹ -, hogy a lap szellemi vezetését teljesen önökre bízom, s arra semmi körülmények közt sem óhajtok befolyást gyakorolni. Minden üzlet alapja a jogok és kötelezettségek pontos megosztása. Én ezúttal egyszerű kiadó vagyok, és semmi sem veszélyesebb, mint ha a kiadó a folyóirat szellemi irányításába avatkozik. A Szellemnek független kell maradnia a Pénztől.

- Helyes! Úgy van! - kiáltott Rosenberg.

- Az én feladatomban tehát mindössze arra fog szorítkozni, hogy a pénzt szolgáltatom, és a lapkiadás technikai oldalát vállalom. - Gyula mindjobban bealmozta magát a józan pénzember és „szerény kiadó” pózába. - Tekintsenek engem alázatos bankárunknak, és egyébként ne is törődjenek velem! - Gyula úgy beszélt, mintha vagyonszeres állna háta mögött; holott bizonynyal kétséges, hogy akár ebben az időpontban is fedezni tudta volna egyetlen füzet nyomdászamláját. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy pénz feszítette zsebeit, mert Gyula ez időben főleg kártyából élt: azaz szerencséből, mely kiszámíthatatlan. Egy bizonyos: a szerep tetszetős volt, s - ami ellentmondásnak látszik - egyszerre fölényt és népszerűséget biztosított. Gyula, mint irodalmár, talán nem ragadta volna el az ifjúságot: Gyula mint kapitalista imponált.

- Ne higgyék azért, hogy én valami rideg *homme d'affaires*⁵⁰ vagyok, vagy mindig az voltam - folytatta. - S ha nem igénylek befolyást a lap szellemi részére, az nem jelenti, hogy tanácsal olykor ne tudnék és ne akarnék segíteni. Nem tisztos hajamra hivatkozom ebben - s fejére mutatott, melyet csakugyan megütött a „tél dere”. - Ez kínos és kétes privilégium, s az ifjúság bizonynyal jól teszi, ha nem hallgat a vénségre. De hosszú szerkesztőségi praxisomat készséggel följajnlom az urak szolgálatára...

- Apa soká szerkesztette a *Sótvidéki Közlöny*-t - magyarázta Gitta, hangsúlyozva e lap különös irodalmi érdemeit: mert nem itt jelentek-e meg Imrus első művei is?

- Ó, igazán? - Gyulát elragadta e nem sejtett kapcsolat, mely Imrust hozzáfűzte azon a „nagyon benső és nagyon felejthetetlen” kapcsolaton kívül, melyben valaha szüleivel állott. - Hát igen: soká szerkesztettem a *Sótvidéki Közlöny*-t, s talán nem árt egy kissé magamat is bemutatnom. Elvégre kell, hogy az üzlettársak ismerjék egymást. Önök fiatalok, s nem tudják, mi az élet. Lobogó idealizmusuk a Költészet görögtűzét veti a világra. Bennem is égett ez a tűz, s talán réám is más hivatás várt... *Anch'io sono pittore*...⁵¹ A Múzsához engem szinte gyermekkori szerelem köt. Zálogai is vannak e szerelemnek. Lapomat éveken át láttam el

⁴⁸ *nervus rerum* - a dolgok lényege.

⁴⁹ *da capo* - előlről; kezdettől.

⁵⁰ *homme d'affaires* - üzletember.

⁵¹ *Anch'io sono*... - Én is festő vagyok! (Állítólag Correggio kiáltott föl így, amikor meglátta Raffaello egyik festményét.)

tárcával és verssel. Sőt könyvem is jelent meg. Egy tragikusan elhalt fiatal költőtársam műveit én adtam ki.

- A Kováts Lászlóé - tette hozzá Imrus, s egy pillanatra szinte kísérteties érzése volt: nem mondta-e már egyszer valakinek ugyanezt, ugyanígy s szinte ugyanilyen összefüggésben, mintegy tájékozottságát fitogtatni? Ah, igen, Schapringernek... de milyen más volt az!... s egyszerre megérezte Gyula műveltségbeli alsóbbrendűségét Schapringerral szemben. Ám Gyula csak most nyílt ki, hirtelen, s talán titkos rugó érintésére; mert szemei megcsillogtak, s valami zöld likört hozatott a pincérrel.

(Meg kell itt jegyezni, hogy Gyula csakugyan nagyon megöregedett, s nemcsak a haja őszült meg, hanem szája körül is két mély ránc képződött: de mikor beszélt, tekintete és arc-kifejezése ma is oly élénk volt, mintha nem volna idősebb a körülötte ülő fiataloknál.)

- Ez a fiatal költő rejtélyes gyilkosság áldozata lett - mondta, egy kortyra lehajtva a zöld likört.
- Régi história, s önök talán nem is hallottak róla. De egyet mondhatok önöknek: az irodalom drámái semmik azokhoz, amiket az Élet tud. Én az Élet katonája voltam. *Nihil humani a me alienum...*⁵² Megforogtam az isteni szennyben és az aranynál nemesebb sárban. Voltam a legdicsebb és legaljasabb, legjobb és legrosszabb. Az Asszony varázsát követtem, s életemet egyetlen lapra tettem föl. Én ismerem a Szenvedély ízét és hatalmát. Az Élet rettenetesen sújtott porba; meghemperegtem a nyomorban; éheztem. Majd én gyűrtem sarkam alá a szerencsét; szenzációs találmányaim voltak; vagyont szereztem egyetlen nap alatt. Mit érdekel már engem? mire nekem a pénz? Az Élet megölt engem: önök egy halottat látnak maguk előtt. De ez a halott visszajár még, és egy vagyont helyez első szerelmének, az Irodalomnak oltárára. Béla, még egy abszintot!

3

- Érdekes ember! - súgta Rosenberg.

Imrus kavargó érzésekkel nézett Gyula után, aki most fölkelt, és hátrament, „telefonálni” - mint fontoskodva mondta - „bizonyos üzleti ügyekben”, kérve az ifjakat, hogy addig egymás közt beszéljék meg a részleteket, melyeket még elébe akarnak terjeszteni.

- Talán jó is, ha alkalmat adok, hogy kicseréljék benyomásukat rólam - mondta mosolyogva.

Gitta el volt ragadtatva az apjától.

- Néha elhiszem, hogy mindenre képes - szólt „lúdbörözve”. S önelégülten célzott a romantikus pletykákra, régi legendákra, melyek az apját a vér és bűn határozatlan nimbuszával övezték. Ki tudja, mennyi igaz belőlük?

- Maga mit hisz? - kérdezte az „újságíró”.

- Néha mindent hiszek - felelt Gitta, nyilván merőben az érdekességért. - Látja, ez az ember tönkretette az anyám életét. - Gitta nem átalulta intim családi titkokat szellőztetni. - Engem úgy neveltek, hogy gyűlöljem őt. De istenem! ő nem közönséges ember...

⁵² *Nihil humani...* - Semmi emberi nem idegen nekem... (Terentius: *Heautontimorumenos*. I. I; 77; módosított idézet).

- Mifajták a találmányai? - érdeklődött Imrus, kiben még az éhség is izgalommá változott: furcsa *alkímia*.

- Sejtelmem sincs. Egyáltalán nála sohase lehet tudni, hogy miből él, vagy honnan van pénze? A közönséges morál órá nem vonatkozik.

- *Übermensch!* - mondta az „újságíró”.

- Akármiből, a fő, hogy *van* pénze, és azt helyes célra akarja fordítani! - kiáltott Rosenberg. - Más gazdag emberek, bankárok és kapitalisták, talán tisztességes úton szerzik a pénzt? No hiszen! Sokra mennének avval, amit becsületes munkából tudnának megkeresni! A különbség csak az, hogy ők lovakra és táncosnőkre költik vagyonukat, míg ez a derék ember itt komoly kulturális célokat tűz maga elé.

- A mai társadalomban nem lehet szó erkölcsi megítélésről - szólt bele a „tolsztojánus” is. - Ez az, amit Meister Eckehart így nevez: „A bűnök labirintusa.”

- Eszerint áttérhetünk a részletek tárgyalására - mondta Gyula visszatérve, egy gyűlés elnökének fontos pózával. - Van az uraknak valami megjegyzésük vagy észrevételük?

A társaságnak csak egyetlen kérdése volt: mikor lehet a lappal megindulni?

- Ó, az én óhajom az, hogy mentül előbb! Most folytatok tárgyalásokat egy amerikai céggel egy találmányom elhelyezése ügyében. A tárgyalások már előrehaladott stádiumban vannak. Néhány nap múlva kezembem lesz a pénz. Sőt be akarom vonni barátomat, Schapringer Adolfot is, aki kiváló bankember, s maga is melegen érdeklődik minden intelligens dolog iránt.

- Az a Schapringer, aki szociológiai cikkeket szokott írni? - kérdezte Rosenberg.

- Ugyanaz - felelte Gyula.

De Schapringer nem talált osztatlan helyeslésre.

- Teleírná a lapot szociológiával - szólt gúnyosan Gitta. S megindult a vita Schapringer cikkeinek értéke felől, melyeknek filozofikus megalapozottságát kétségbe vonták. Rosenberg a történelmi materializmus szempontjából boncolta a cikkeket. Gitta viszont a történelmi materializmus álláspontját elavultnak ítélte. Ma már túl vagyunk a mechanikus világnézetén.

- Hát nem öröm, ha az embernek ily okos lánya van? - mosolygott Gyula Imrusra. S már, elvi okokból, hajlandó is volt elejteni Schapringer. - Talán igazuk van az uraknak. Senkinek sem szabad anyagi befolyást engedni a lapnál, aki maga is ír. - Gyula megint a szerény s irodalmi ambíciók nélküli pénzember volt. - Nincs is rá szükségünk. Én magam teljes tőkeerővel fogok befeküdni. Mondom, pár nap múlva folyósíthatom az első összeget. Addig is megkezdhetjük az előkészítő munkálatokat. Mindenekelőtt meg kell állapodnunk terjedelemben, formátum, papír stb. tekintetében. Ezek fontosak a költségvetés szempontjából. Előrebocsátom: semmi-ben sem kívánok takarékoskodni. Ez az üzlet forsa: csak így lehet kilátás sikerre.

S fitogtatva idézte a külföldet: ó, az angolok, franciák! El is kérte a pincértől a „külföldi folyóiratokat”, s az *Illustration* s *Illustrated London News* már ott hevert a márványon. Gyula dicsérte a papírt, az illusztrációkat: de persze ezt nem vehették mintául. Amit ők akartak, az egészen más volt.

- Olyasvalami kéne, mint a német *Neue Rundschau* vagy a francia *Mercure de France* - mondta Imrus, valamennyi közt legtájékozottabb. S mivel Gyula „nem emlékezett tisztán” az illető revük külalakjára, megmagyarázta, hogy könyvformátum, amilyen például a *Budapesti Szemle* is, a Magyar Akadémia folyóirata.

- Remélem, semmi másban sem akarunk ahhoz hasonlítani! - riadt az „újságíró”. De Miska fia megvesztegethetetlen pártatlansággal kelt védelmére a Gyulai szemléjének, amelytől bizonyára tanulhatnának komolyságot a *moderne*k is. - Miért ne lehetne a modern ízlést a komoly tudással egyesíteni?

Gitta fölhasználta az alkalmat, s bő tudományos rovatot reklamált. Gitta amennyire ellene volt, hogy Schapringer „teleírja a lapot szociológiával”, éppoly kevésbé kívánt pusztán „irodalmi” revüt: ő az emberi szellem egész birodalmára óhajtott kiterjeszkedni. Gitta mostanában főleg filozófiával foglalkozott, s már kissé le is nézte a verseket, noha valamikor maga is verselt, vagy épp azért. Gitta túl volt már a költészetén, s felülről tekintett a költőkre, mint a szép lányokra és szerelmesekre. Tudomány! filozófia! Gitta, ha tőle függ, az irodalomnak csak szerény teret enged ezek mellett, akár a művészetnek. - Ó, igen! tudomány! filozófia! minden! - kontrázott Gyula lelkesen. - Természetesen kiterjeszkedünk a modern szellemi élet minden jelenségére, s nem riadunk vissza, hogy népszerű cikkekben ismertessük a tudomány s filozófia legújabb felfedezéseit.

- Népszerű cikkekben! - fintorította a száját Gitta. - Apa nem is sejti, milyen abszurdumot mondott.

- Ég óvjon népszerű tudománytól! - mondta Rosenberg is. - Inkább semmilyen!

- De kedves gyermekeim! - vitatkozott Gyula. - Ha nem teszünk egy kis engedményt a népszerűségnek, az ördög se fog olvasni bennünket!

Mintha a méhkasba darázs téved, összevissza röpködtek a válaszok, s az asztal egyszerre zsvajba borult. Az „engedmény” szó vörös posztó volt itt, s elvi kérdést involvált, ahol otthon voltak. Az ifjú ész a csúcsok madara, s a társalgás most egyszerre a csúcsokig szökkent. A szárnyak, mintegy légiebb közegbe érve, föloldódtak, s még Imrusról is végképp lehullt a varázslat, mely eleinte úgy ígázta, mint aki egy valószínűtlen jelenetbe pottyant. Imrus csupa szenvedély és biztonság lett, feledve minden félszességét. Népszerűség? Épp ellenkezőleg! Ki kíváncsi a „népszerű” tudományra? És micsoda tudomány az, amelyik abból a hipotézisből indul ki, hogy önnönmagát unalmasnak tartja?

- Tévedés azt hinni, hogy a tudomány nem érdekli a közönséget. Ellenkezőleg: a tudomány az élet legfontosabb, mindenkit okvetlen érdeklő problémáival foglalkozik...

- No igen - mondta Gyula -, a közéleti alkalmazások, a modern technika...

- Nem, nem - kiáltott Imrus -, épp a legelvontabb, legfilozofikusabb tudományok! A technika nem érdekel mást, csak a szakembert. De a lét és lényeg problémái, a metafizika és erkölcs kérdései - honnan jöttünk? hova megyünk? mivégre vagyunk a földön? - ki az, akit ez nem érdekelne? ki az, aki nem akarná megtudni, mit és mennyit tud ebből helyesen kérdezni, mit és mennyit remélhet megfelelni emberi gondolat? Evvel pedig az ismerettan foglalkozik, a legabsztraktabb, legelméletibb diszciplína! De nem hasonlóak-e minden tudomány *vég*ső kérdései? Hasonlóan egyszerűek és érdekesek! Nincs tudomány, mely nehéz vagy unalmas lenne, ha *az elején* kezdik! De a népszerűsítő remeg az elmélettől, és kikap valami úgynevezett „közérdekű” technikai részletet, amit magában meg sem érteni: nem csoda, ha senkit sem érdekel! Az igazi nagy filozófusok művei érdekesebbek a legérdekfeszítőbb regénynél. Schopenhauer a „halálról” és a „nemi szerelem metafizikájáról” ír. Ez csak nem unalmas? Ezen a ponton a legmélyebb filozófia összeesik a legmagasabb költészettel. Nietzsche, a legújabb filozófus, nagy költő is egyúttal. A „népszerű” tudomány ellenben olyan, mint az a közpszerű irodalom, amely a legnagyobb problémákat egyszerűen letagadja, vagy föloldja cukorban...

- Kiherélt irodalom! - kommentálta Rosenberg. De Gitta száját vonta: - Schopenhauer, Nietzsche nem is filozófusok! - Gitta más, komolyabb filozófiát kívánt volna: megmutatni azoknak a vén hülyéknek, akik nálunk a hivatalos tudományt képezik!... (Gitta egyúttal alibit akart igazolni: mert ki ácsorgott annyit a professzorok körül, kijárt többet a „vén hülyék” kedvében, mint épp ő?) De Gitta szavai nem tettek benyomást: a tér Imrusé volt. Gittából a hideg tanulmány beszélt: Imrus minden szava életéből fakadt, egy kiéhezett szellem szomjából. Az élet szuggerál, s az ifjú lelkek kész jóhiszeműséggel fogadták be a szuggesziót. Imrus vezér volt itt! épp magába vonultsága imponált, s Gyula figyelme még emelte ezt a tekintélyt. Gyula lelkesen adta fel bástyait: úgy van! össze kell kötni a kellemest a haszonnal! - Az egyik oldalon hozunk komoly filozófiát: a másikon tán szellemes csevegést vagy Sátorczy Imre barátunknak egy epedő szerelmes versét...

Imrus azonban fölszisszent a szóra. Imrus nem írt szerelmes verseket: Makai Emil és Reviczky Gyula írtak szerelmes verseket! Farkas Imre ír szerelmes verseket! Imrus megvetette ezeket a „nyögdciséseket”, akárcsak Gitta: a modern idők egészen mást várnak a költőtől! A verses udvariasságok és sablonos érzelmeskedések kora lejárt. Nő és férfi harcos ellenfélként állnak egymással, mindenik a maga életét akarván kiélni!

Imrus az irodalom nyomán beszélt: mert ő még legfeljebb Noémivel állt szemben „harcos ellenfélként”. De Gyula az Élet embere volt, s nem vetette meg az édes, csengő, szerelmes rímeket, amiket a szép nők még az ő idejében plüsstáblás emlékkönyvekbe szoktak bemásolni. Sőt Gyula haladt a korral, s még Farkas Imre nevét is ismerte, akiről az volt a véleménye, hogy „nagyon csinos” versikéket ír.

- Látja, apa, nem mondhatott volna elítélőbb kritikát! - szólt Gitta. - Csinos vers, az közép-szerűt jelent: ami rosszabb a rossznál.

- Középszerű világot élünk, gyermekem! - mondta Gyula, mint egy francia márkí. - Petőfik nem mindennap születnek. Adjá Isten, hogy köztetek akadjon!

- Petőfik! Bocsásson meg, apa, de hogy mondhat ilyet valaki, aki egy modern irodalmi revüt akar kiadni? Petőfi egy szimpla, közérthető költő! Ma már komplikáltabbra, különösebbre szomjazunk.

- Úgy látom - jegyezte meg fanyarul Rosenberg -, hogy Hintáss úrnak, aki verseink kiadására vállalkozott, anélkül hogy azokat ismerné, sejtelve sincs a mi modernségünk mértékéről és irányáról.

- Erről föl kell őt világosítanunk! - kiáltott Imrus, büszkén és izgatottan. - A mi folyóiratunk számára Ady Endre is megígérte közreműködését! Talán ismeri ezt a nevet, s ez visszariasztja attól, hogy a mi szándékainkkal kísérletezzon... Mindenesetre nem árulhatunk zsákbamacskát! Adyról, mint költőről, lehetnek akármilyen véleményeink: de meg kell mondanunk, hogy mi vállaljuk mindazt, amit ez a név máris jelent!

4

Imrus gesztusa hősies volt; s Ady neve máris jelentett valamit. De Gyula csak annyit tudott Adyról, hogy értelmetlen verseket ír. Gyula épp előző este akadt össze valamelyik kávéházban egy züllött újságíróval, aki órák hosszat Ady-verseket figurázott ki, mindkettejük nagy mulatságára. Csakhogy Gyula épp az az ember volt, aki pillanatok alatt cserélte véleményét, s tudott alkalmazkodni az ifjakhoz. Gyulát percre sem riasztotta vissza az Ady forradalmi híre: épp ellenkezőleg!

- Egy forradalmi kiáltás nem árt ebben a rongy országban! Mentül hangosabb, annál jobb! Dehát magyarázzák meg, mért kell annak épp érthetetlennek lennie? Nézzék el egy szegény öregembernek, ha ezt nem tudja belátni. Petőfi is forradalmár volt, és őt a gyerek is megérti...

Most esztétikai és irodalmi vita indult meg.

- Az új tartalomnak új formában, sőt új nyelven kell megjelennie - szólt Rosenberg. - Petőfit sem értették meg a maga korában.

- No de, engedelmet kérek, az lehet, hogy a tendenciáját, a szándékait nem értették: de a szavait csak lehetetlen volt nem érteni!

Imrus, váratlan *déserteur*, e ponton Gyula mellé állott. Miska fiának igazságérzetét nem vesztegethette meg a minden áron való *analógia*. Petőfi szavait valóban lehetetlen volt meg nem érteni bármikor is. De ez épp azért van, mert Petőfi nem volt eléggé művész. S Imrus kifejtette a művészet ezoterikus hitvallását.

- A művészet sohasem a tömegnek való, mindig csak a keveseknek. A művészet újat hoz a világra, folytatja az Isten teremtését, maga is teremt új érzéseket, új szenzációkat hoz létre, melyeket először csak a legfogékonyabbak, legdifferenciáltabb idegzetűek tudnak befogadni, mert rendes ember csak „rendes” érzésekre képes. A művészet lényegében van valami dekadens.

- Eszerint a művészet nem épp csak a természetet utánozza?

- Sőt ellenkezőleg: Oscar Wilde azt mondja, hogy a természet utánozza a művészetet, és ez nem egész bolondság. A művészet újat hoz létre, megváltoztatja az Isten világát, legalább belül, az emberek lelkében, és végre ez a fontos, mert ki tudja, hogy *Ding an sich* egyáltalán létezik-e? A művészetnek három parancsa van: újat, újat, újat!

Rokonszenves hitvallás ifjaknak, kik az Unalom epochájában nőttek, s kiknek oly keveset adott ez a külső világ, hogy már jobb szeretik azt hinni: nincs is! Távol az élettől, mégis ők tapsolták az első szelet a vitorlának, mely a Nagybetűs Élet költőjét vitte már, gyors vizeken, az Óceán felé. De Gyula már készséggel velük tapsolt: nem lévén híján könnyű és hangos tenyereknek. Gyula jó anyag volt ifjú apostolok buzgóságának: maga is örökifjú, ami magyarul örök kamaszt jelent. *Újat, újat, újat!*: Gyulának is kedves embléma volt; s illő is, talán egy gombolyaggal játszó kandúr rajza alatt. Gyula már kommentálta is *A fekete zongorá-t*, amit Rosenberg szó szerint a fülébe szavalt.

- Nevelhető! - súgta Rosenberg Imrusnak.

- Ó, Zongora, Fekete Zongora, élet mámora, láza, harmóniája! - hozsannázta Gyula. - Hatalmas szimbóluma valaminek, amit mindannyian imádunk s utálunk sírunkig! *Vak mestere tépi, cibálja...* - harsogta, hogy a szomszéd asztaloktól odanéztek, s mintha valóban egy láthatatlan zongorát akarna túlzengeni. - Ha a lányom nem volna itt, megmondanám, micsoda ház ez az élet; amilyenben vak zenész szokta a zongorát verni! - Gyula élvezte a kényes témát.

- Ó, apa, előttem mindent mondhat! - tiltakozott Gitta: mert illenék-e prúd álszemérem tudós, modern nőhöz: ki még hozzá itt ül, egy Új Revü alapítói közt? Korunk jelszava: nyíltság és szabadság! s művészetben és tudományban nincsen tilos.

- Épp ezt a kérdést is meg kell beszélünk - ragadta meg Imrus a szót, visszaterelve erőszakkal a *revüre*, melynek dolga mintha kissé ködbe mosódott volna. Imrus az „erotikus” novelláról kezdett beszélni, amit Rosenberg a nyáron elküldött neki Gádorosra, s aminek a szerzője épp a jelenlevő „újságíró” volt. - A művészetben minden szabad! - hirdette Imrus is, noha oly szemérmes különben. - A művészet minden fölött áll s önmagáért való! - Imrus a

l'art pour l'art himnuszát ajzotta: ami önekik nem hideg korlát volt, hanem fölszabadulás minden korlát alól; egy tágabb és szabadabb életnek önkényesen föltárt kapuja.

- Igenis, tisztelt erkölcsösözök! - kiáltott Rosenberg. - Szeretném tudni, miért ne szabadna írni arról, amit a legerényesebb családapa is megcselekszik... különben nem is volna család-apa!

Gyula lelkesen osztotta ezt a felfogást, és melegen érdeklődött a szóban forgó novella iránt.

- Majd átadom - ígérte Imrus.

- Első számunkban hozzuk - jelentette ki Gyula.

Az „újságíró”, kifűva cigarettája füstjét, blazírt mozdulattal jelezte, hogy vannak különbe is! Művészi formában mindent el lehet mondani, kivétel nélkül mindent! Az „újságíró” Octave Mirbeau-t idézte, Gyula Maupassant-novellák címeit, németül. Merészebbet, egyre merészebbet! Gyula nem ragaszkodott a filológiai pontossághoz, s Maupassant-nak tulajdonított olyant is, amit más, közönséges pornográf kiadványban olvasott. Gyula nem kímélte ifjú leánya füleit, aki nagy fölényel és tüntető közönnyel hallgatta a perverz témákat, mintha a világ legtermészetesebb dologáról volna szó. Imre egy tunya kor aljas képzelgésbe süllyedt gyermekei közt ült: de ő művészeknek látta őket, kik bátran és szabadon puhatolják ki az emberi élet egész birodalmát. Csodálatos birodalom, ijesztő és boldog lehetőségekkel! Imrus úgy érezte, hogy a Nagy Életbe csöppent, s noha ízlését sértették a témák és szavak, lelke különös mámort érzett: a kávéházi badar füstön át tűnt korok természetes szabadságai s valami görög gyönyörűségek illata lengett a Nelli fiának gyáva és illedelmes szeme elé, mint messze napsugár a ködön keresztül. A szemközti asztalnál egy Nő látszott, keresztbevetett lábakkal, selyemharisnyáit mutogatva. A márványon, Imrus előtt, ott heverték a „külföldi folyóiratok”. Imrus kivilágított kávéházban ült, akárcsak Párizsban, nagy és művelt társaság közepett, sőt egy hölgy mellett, ha csak Gitta volt is! Pezsgő ugyan nem folyt az asztalnál, sőt, Gyulán és az „újságíró” kívül nem is dohányoztak, és például a „tolsztojánus” csupán tejet ivott: de ez csak annál nagyobb modernség volt, új idők szelleme. A „tolsztojánus” ugyan már régen elment - Schmitt Jenőt hallgatni, egy másik kávéházba -, s már vacsoraidő volt; a szomszédban lágytojást és imbiszt fogyasztottak, a kasszírosnét fölváltották, s a pikkoló a vizeket cserélte. A biliárdozók is hazamentek; az ablakoknál szegény, bóbiskoló ördögök ültek, kiknek nem volt hol tölteni az estét. A félig megürült helyiség idült unalmat lehelt: ami Imrusnak fény és nagy Élet volt, az a legtöbb vendég szemében csak céltalan órák szürke zátonya. Gitta azonban az órát kérdezte: mert megfélekeztek az időről, mint egy orgiában. Gitta aggodalmaskodni kezdett, noha bizonyos öngúnnal: mert nem abszurdum-e, hogy fölényes, tanult nők, mindenesetre komolyabbak kis, biliárdozó hímeknél, őrizet alatt legyenek, mint óvodások vagy háremhölgyek? Gitta őrizet alatt volt és internátusban: ahol nem lehet este elmaradni.

Gyula azonban fölháborodva tört ki e zsarnokság ellen: szeretné ő látni, hogy a leányának valami bántódása legyen, ha az ő társaságában van!

- Bízd rám! Magam foglak hazáig kísérni! Már úgyis elkéstél: maradj csak nyugodtan. Még nem ért véget a tanácskozás. Pincér! - Gyula bort hozatott az egész társaságnak. - Akik megkötötték az üzletet, megisszák az áldomást. Voltaképp már mindent megbeszéltünk - tette hozzá, Imrus megrökönyödésére, aki úgy érezte, hogy még nem beszéltek meg semmit. - Csak a folyóirat címét kell megállapítani: amire úgy tudom, már vannak is az uraknak propozícióik - végezte, ismét fölvéve az elnöki attitűdöt.

A *Tűz* és a *Jövő* megint fölzendültek.

- *Tűz!* - kiáltott Gyula. - *Tűz!* Ez az igazi. A *Tűz* már magában is megteremti a Jövőt: de *Tűz* nélkül nincs Jövő. A *Tűz*, ugyebár, melyen mint máglyán égetjük el a múltat, hogy fönix-madárként keljen ki lángjából az Új! Tehát „*Tűz*, irodalmi és művészeti havi folyóirat, szerkeszti Sátorczy Imre” - ennyi lesz a borítékon. Én, mint szerény kiadó, csak leghátul.

És rajzolni kezdte az asztalra a címlap tervét.

- *Tűz!* felkiáltójel, vörös színben! - A kemény ceruza élesen kaparta a hideg márványt. - SÁTORCZY, nagybetűkkel: a nevet köztudatba kell vinni! - Gyula éppen nem mérsékelte hangját, s a megcsendesedett kávéházban mind több figyelem fordult az utolsó lármás és népes asztal felé. Imrus nem mert körülnézni: az unt törzsvendégek feléje dobálták szemeiket böngészett újságlapjuk rakettjével, s a kivilágított lábak, mintha szemérmetlenebbül szembe-vakítottak volna.

- Dolgoznunk kell, kedves szerkesztő úr! Az esztendőből már csak pár hónap van hátra, s azt akarom, hogy január elsején második évfolyamot írassunk a borítékra. - Imrusnak olyan érzése volt, mint néha gyerekkorában, mikor komoly felnőttet játszott, s aztán hirtelen megszégyellte magát. - Van még valami anyag az első számra?

Rosenberg nagy lelkesedéssel idézte Imrus költeményét: a *Viharágyú*-t. - *Viharágyú!* Ágyú az Isten ellen! Hisz ez nagyszerű! - kiáltott Gyula elragadtatva. - Tudják, hogy ez hatalmas szimbólum? Ez még a Fekete Zongoránál is külön! Bravó, Imre barátom! Ez lesz a folyóirat címe! - S újból rajzolni kezdte a címlapot. - *Viharágyú!*, szerkeszti Sátorczy Imre.

Imrus nem tudott megszabadulni a gondolattól, hogy Gyula egy hóbortos felnőtt, aki leült a gyerekekkel játszani.

Valaki fölvetette a kérdést: nem tiltják-e be az istentelen címet?

- Ó, dehogy, nem értik meg! - mosolygott az „újságíró”, s mindenkit jóleső fölény érzése töltött el.

- Hol vannak a kéziratok? - kérdezte Gyula.

- Nálam - felelt Imrus.

- Holnap átveszem, és azonnal utalom a honoráriumokat. - A szokatlan bortól különben is fölhevült társaságon mámoros izgalom futott át: honoráriumra egyikük sem számított. - Imre barátom külön szerkesztői fizetést fog kapni, s talán nem veszik bizantinizmusnak, ha Gitta lányomat tudományos rovatvezetőül alkalmazom. - Gitta különös fintort csinált erre, melynek igazi jelentőségét csak maga értette. - Végtelen örömemre szolgál - folytatta Gyula, fölemelve hangját -, hogy ez a, mondhatni hivatalos viszony, mindennapi érintkezésbe hoz az én kedves Imre barátommal. A sors ujját látom ebben. Szívből óhajtom, hogy én alapozhassam meg fényes karrieredet, s ily módon fizessem meg mindazt a sok barátságot és annál is többet, amivel valaha kedves szüleid elhalmoztak. Mindenesetre meg fogod látni, hogy nem leszek fukar, s a *Viharágyú* szerkesztősége külön állásnak fog bizonyulni, mint a *mensa* deklinációját verni a nebulókba.

Imrus megnevezhetetlen rossz érzéssel hallgatta ezt a beszédet.

- Igen, igen! - kiáltott Gyula. - Bízhatnak bennem, én nem leszek fukar. Nagy dolgokat akarok csinálni. A folyóirat még csak az első láncszem terveim sorozatában. Be akarom vonni fiatal művészeinket is, minden számban műmellékletet adunk, pályázatot hirdetek a borítékrajzra, mely a viharágyút ábrázolja. Irodalmi pályázatot is tűzünk ki, eddig még nem hallott összeggel, hangversenyt rendezünk, képkiallítást, felolvasó körutakat végig az országban! Egyszóval, megszervezzük az új magyar kultúrát; és haladék nélkül munkához látunk. A jövő hív. Holnap

átadod nekem a kéziratokat, Imre fiam! Szívesen meghívnálak magamhoz, míg megfelelő szerkesztőségi helyiséget találhatunk: de nem akarlak fárasztani, s különben is, holnap egész nap szaladgálok üzleti ügyekben. Inkább én teszek vizitet tenálad! úgy futtában! Hol van a kvártélyod? Ó! a Ráczy Józsefnél! hogyan ismerném? porban játszott még, mikor én ismertem! Hogy nincsenek itthon? Gádoson vannak? magad vagy az egész lakásban? Nem tesz semmit! annál jobb! tehát holnap délből! amikor Phoebus az ég közepére hajtotta szekerét. Rendetlenség! Ugyan! tudom én, milyen egy költő szállása! Viszontlátásra, fiam! Ez a nap aranybetűkkel lesz beírva mindkettőnk életébe, de talán még a magyar kultúra évkönyveibe is!

5

Imrus nagyon későn aludt el aznap: noha őt nem várták nőügyek (mint az „újságíró” sejtette önmagáról); nem is „nézett még be” az Otthon Körbe, mint Gyula tette - saját tüntető vallomása szerint -, miután Gittát hazakísérte az internátusba. Imrus csak a Duna-parton sétált Rosenberggel, még vagy egy óra hosszat, élénken tárgyalva a lap tervét, bár lelke legmélyén alig hitte, hogy az valaha megvalósul: de gyermekek voltak mindketten, s ez játék volt, melyben hinni vagy hitet szimulálni hozzátartozott a játékszabályhoz.

Rosenberg egyébként el volt ragadtatva Gyulától:

- Bámulatosan előítéletek nélküli ember!

- Pedig se nem fiatal, se nem zsidó - szólt Imrus, egy régebbi vitájukat idézve.

- Sőt, ami súlyosbító körülmény, ügyvéd...

- Igaz, hogy elcsapott ügyvéd!

- Nyilván ez a szerencséje. Ez szabadította föl a gondolkodását...

- Ne higgye - szólt Imrus, azonnal a dolog filozofikumáig emelkedve. - Az én titkos sejtelmem az, hogy a gondolkodás szabadsága velünk születik, akár a zseni: Isten ajándéka. Nézze például az én apám... - Imrus valami csodálatos okból ellenállhatatlan szükségét érezte, hogy apjáról beszéljen. - Az én apám Dreyfussról, Zoláról mesélt nekem gyerekkoromban. - Imrus kiválasztotta, ami legtöbb hatást tehet Rosenbergre. - Ő igazán híján volt minden elfogultságnak.

- Nagy ritkaság!

- Nagy ritkaság, és épp azért nincs igazuk maguknak, szocialistáknak. Az ember nem egyenlő, és a kisebb rész az értékesebb. Az én kormányformám arisztokrácia: azaz oligarchia. A kisebb rész véleményének kellene uralkodni...

- S a többség vakon kövesse a kisebb rész véleményét?

- Úgy van!

- Ez veszélyes.

- Egyáltalában nem. Hisz az irodalom, művészet terén ez már meg is valósult. Hány ember az például, akinek szívéből jobban tetszik Shakespeare, mondjuk, egy átlagregénynél? Ugye, nagyon kevés? Mégis Shakespeare-t mindenki fölébe helyezi az átlagregényeknek: a kisebbségi vélemény alapján! Ha ez minden téren így lesz, akkor megvalósul a kisebbség diktatúrája, és mint Platón kívánta, a filozófusok fognak uralkodni.

- De hogy lehessen a többséggel a kisebbség véleményét elfogadtatni?

- Erre kellene az *übermensch*-ek, az erős emberek, akik nem riadnak vissza attól, hogy a világ ellen a világ saját fegyvereivel vegyék föl a harcot. Az élet katonái, akik elmondhatják a *nihil humani*-t...

Mindkettőjükben Gyula képe támadt föl. Az idők szellemét honorálni kell, s ami hajdan a katona és politikus volt, az ma bizonyos az üzletember. Rosenberg azonnal applikálta is az elméletet.

- Igen - mondta Imrus -, szóval, akik cselekedni tudnak. A tömegnek csak a cselekvés imponál, a gondolat hatástalan. Ha félünk bebiztosítani a kezünket, sohasem fogunk építeni. - Imrus szenvedéllyel beszélt, mintha egy láthatatlan vádló ellen védelmezett volna valami Luciferrel kötött szövetséget. Lucifert mindannyian inkább vállalnók, mint Don Quijótét, s Imrus romantikus ködöt árasztott magából erre a szövetségre, melyet, maga se tudta, mért, egy kicsit szégyellt önmaga előtt. - A tolsztoji filozófia abszurdumra vezet - folytatta váratlanul. - Tolsztoj tagadja a művészetet és az életet. De hogy tagadhatja meg az életet élő ember? El kell azt fogadni minden konzekvenciájával. Elkísér?

Az Andrássy úton indultak meg a liget felé.

- Ma elmulasztottam a leckeórámat - mondta Rosenberg. - Talán fontosabb a *Viharágú* megalkulása, mint hogy Berger Mór II/b osztályú tanulót kikérdezzem a latin nyelvből. Gyalázatosan fizetnek. De azért holnap fogok adni neki két órát.

- Azt hiszem, a szerkesztő hivatása hasonlíthat a tanáréhoz. - Imrus most másra sem tudott gondolni, mint a *szerkesztő*di játékra, mely improduktív, folyton csak befogadó életének a cselekvés lehetőségét jelentette. - Nagy tanári szigorúságra lesz szükség. - S elmondta, hogy az „újságíró” elváláskor még három új novellát adott át neki. Elő is vette zsebéből, s ott az utcán, megállva egy ívlámpa alatt, mint titkos összeesküvők, átlapozták a kéziratokat.

- Mire jó az ilyen? - kérdezte Rosenberg.

- *Pour épater les bourgeois*.⁵³

- Talán igaza van: erre tán csakugyan jó. Ránk irányozza a figyelmet, s akármi inkább, mint azok a gyáva, álszent szürkeségek, amiket a mi *arrivé*-ink produkálnak!

Majd a „tolsztojánusról” kezdtek beszélni.

- Szeretném tudni, jár-e az ilyen ember nőkhez? - mondta Rosenberg.

- Prédikációt tart a lányoknak: megtéríti őket.

Az éjjeli utcán szemérmetlen pillangók lebegtek, szakadozó csapatokban. Egy szegény lány a mellékutca árnyából integetett. Imrus erőltette magát, hogy ne nézzen oda.

Az Oktogonon voltak. Imrus megállt, s mint mindig, ha a messzeségbe húzódó, egymást szelő hatalmas lángsorokat látta, elmúlt gyermekora jutott eszébe, mikor apjával Pesten volt, a Millenniumon.

- Micsoda díszlet volna ez egy modern operának! - lelkesedett. - Nincs olyan középkori várudvar, amely romantikusabb volna, mint a nagyvárosi utca! És micsoda titkokkal van teli! Micsoda orkeszter! nem használhatná föl egy modern komponista kórusában a csengő villamost, az autók szirénáját?

⁵³ *Pour épater...* - A polgárok megbotránkoztatására.

Imrus a zenéhez nem értett, de még magában hordta a csodálkozást, amit a Pestre fölkerült vidéki gyermek a maguktól szaladó kocsik iránt érez: s ez különb zene volt.

Rosenberg azonban búcsúzott:

- Még Wundt pszichológiájának egy fejezetét akarom ma végigolvasni. Nappal nem érek rá.

Imrus egyedül maradt, s tétovázva álldogált még a lámpaszigeten. Előtte nyújtózott a két pompás fénysor, mint egy diadalút, egész a millenniumi emlékgig. De nem volt kedve hazamenni. Egy pillangóra nézett, s a lábai szinte meginogtak. Nagyszerű rímek zúgtak a fejében. Az egész világ az övé volt. Majd átmenet nélkül, megmagyarázhatatlan sivárság érzése fogta el. Végére odalépett egy utcai árushoz, és vett tőle egy koszorú fűgét. Ez is hazard pázarlás volt, mert ma még nem is vacsorázott. De gyermekínye kívánta az édességet. Pompás, fehér fogaival zúzva a keleti gyümölcs sűrű, szirupos levét és magvait, s üstökét a ragyogó őszi égnek vetve, indult el a széles diadalúton.

6

Imrus holtfáradtan érkezett haza, noha megszokta a gyaloglást, mert Jozsóék félóránnyira laktak az Egyetemtől, s a villamos megengedhetetlen fényűzés volt. Az ifjú álom marasztaló ágytárs, s Imrus csak késő délelőtt nyitotta ki szemeit, mikor már a nyár kezdete óta leeresztett rolettákon sűrűn izzadt be a nap a lezárt, lakatlan szoba fülledtségébe. Imrus nem a saját szobájában aludt most, az a nyaralás szezonjára lomtárrá alakult át: Imrusnak egy kanapén hagytak ágyat az ebédlőben. Imrus fejfájással ébredt, melegtől, porszagtól és naftalintól vagy a kávéházban megivott bortól vagy talán valami lelki élménygéstől: mert nem erjesztően tétlen és haszontalan volt-e az élete? Igazán alhatott, ameddig csak akart: az egyetemi dolgok nem voltak komolyak számára, s mit ér, ha fejébe szedné a világ minden magas, meddő tudományát? A *mensá*-t deklinálni nincs szükség ezekre, s a többiből úgysem lesz soha semmi... Titkon irigyelte Rosenberget, aki robotolt: leckéket adott, pénzt keresett, s aztán éjjel, szórákozás és titkos orgia gyanánt, még Wundtot olvasta! Derék fiú! Imrust külön szégyen égette, mert mindaz, amibe hiúságát vagy örömét helyezhette volna - versírás, folyóirat, szerkesztőség, dicsőség, barátok -, valami okból egyúttal nevetséges és szégyellni való volt. Imrus rosszkedvvel ugrott a poros parkettre a vászonvédőbe burkolt bútorok és földre hajigált csomagolópapírosok közé, s rosszkedvvel állt a mosdótál elé, melynek közepén, ki tudja mióta, egy poloska hevert, kis előrs Budapest titkos hadseregéből, idetévedve - noha Jozsóék tiszta emberek voltak - s talán a plafonról dobva le magát, az Ember nélkül maradt hetek folyamán. Imrus épp a konyhába ment, hogy kimossa a tálat a vízvezetéknel, mikor fájó fejébe hasított a csengő, élesen, friss erőt gyűjtve a hosszú pihenésben, mint egy szörnyű fűrés. Imrus futott kabátot kapni magára; az erőszakos csengő már harmadszor csengett, ezúttal bolondosan, valami kuplé ütemére, *staccatókkal*...

- *Bonum mane precor! Bon matin! Good morning!*⁵⁴ Ilyen tudós emberrel azt se tudja, milyen nyelven beszéljen az ember! - mondta Gyula, amint megjelent az ajtóban. - Jó reggelt, szerkesztő úr! Pontos voltam? Ó, ezer bocsánat! *Mille pardons!* - kiáltott, amint látta, hogy Imrus gallér nélkül, borzasan áll az előszoba közepén. - No, mi az, kedves, ifjú úr? Fejfájás? Szolgálhatok egy aszpirinnal? - És megsimogatta a fiú homlokát. - Ámbár a Pyramidol jobb: nem hat a gyomorra. De van egy új szer: a fenacetin... Fe-na-ce-tin! Ó, szegény! Én ugyan

⁵⁴ *Bonum mane*... - Jó reggelt kívánok!

macskajaj esetén inkább egypár morfiumcsöppet... De isten mentsen, hogy ezt ajánljam, isten mentsen! Nekem már semmi sem árt. Az élet minden mámorát ismerem. Persze, a tegnapi boroska... Ennek is én vagyok az oka, ugye? Tudhattam volna, hogy aki a Cenci néni pompás, tiszta kezelésű boraihoz szokott...

- Tessék talán... - Imrusnak különösen esett az otthoniak emlegetése Gyula ajkairól; sietett, hogy félbeszakítsa a sajnálkozás áradatát, noha kissé restellte a vetetlen ágyat, mert előbb mindent rendbe akart volna hozni.

De Gyulára a szoba egészen ellenkező hatást tett, mint várta.

- Naftalin! - kiáltotta Gyula -, illatos jelképe a polgári rendnek és pedantériának! mily távol jutottam én ettől! számomra valóságos egzotikus atmoszféra! s mily különös, épp egy fiatal költő szállásán találkoznom újra evvel az illattal! Ez nem konzseniális levegő, barátom! Őszintén szólva, inkább örülök, hogy a derék Jozsó urat nem találom itthon. Mióta hátat fordítottam Sótnak, s anyád, a földkerekség legszebb asszonya, szerelmével ajándékozott meg, ha csak a boldogság egy rövid tavaszára is - azt hiszem, felnőtt ifjúhoz szólok, és tartózkodás nélkül beszélhetek, ugye? -, azóta nem érintkeztem a familiával, kivéve egyetlen rövid látogatást, melyet szegény édesatyádnál tettem Sóton, aki felejtethetetlen, megható barátsággal viselkedett irányomban. A többiektől nem is vártam és nem is várhattam megértést. Egy világ választ el. Más emberfaj vagyok. Ezt te megérted, ki ifjú és művész vagy. Bizonytal sok rosszat hallottál rólam.

Imrus nem tudott mit mondani.

- Ó! kígyót, békát kiáltottak reám! Főbenjáró nevetséges gyanúkkal illettek. Én jól tudom. Engemet nem érint. Ne gondold, hogy a legcsekélyebb zsenírozottságot éreznék akárkivel szemben! Mégis, amint mondtam, örülök, hogy nem találkoztam Jozsó úrral. A zsenírozottság az ő részén volna, s őszintén sajnálnám őt. Intelligens embert elsősorban kötelezi a tapintat. Ne szóljunk többet erről. Tehát egy kispolgári lakás, naftalinszag és beburkolt bútorok: ez a jövőző zsenijének hajléka! Holott a Költőt illatos kereveten kellene képzelnünk, műtárgyak, perzsaszőnyegek és ópiumgőz között... Ő, ennek is eljön az ideje! S talán azt hiszed, hogy én valami nagy, fényes *appartement*-ban lakom, ahogy a naiv emberek képzelik azt, ki nagy pénzeket forgat, s kinek életét az üzlet istene kormányozza? Bámulnának ezek, ha megtudnák, hogy Vanderbilt egy kis, homályos zugban lakott, s én egy pesti hónapos szobában. De így van: nekem nincsenek igényeim. Az életem a lehető legegyszerűbb, mondhatni, aszketikus, mióta elvált tőlem az, aki minden pompának és kényelemnek értelmet és értéket ad számunkra: az Asszony! Egyetlen fényűzésem: pénzemmel s erőmmel a magyar kultúra szolgálatára állani.

Fölkapott egy könyvet, mely a széken feküdt a kanapé mellett; Imrus *livre de chevet*-je,⁵⁵ aki nem tudott elaludni, ha nem olvasott előbb az ágyban legalább pár oldalt.

- Mit tanulmányozol? Ó, Tolsztoj? s angolul? *alle Achtung!* Én német fordításban olvastam valamikor ezeket...

- Nem szeretek németül olvasni - mondta Imrus, kis *snob* -, őszintén szólva, kissé nehezemre esik - tette hozzá hengegő szerénységgel -, a német nyelv oly nehéz és komplikált...

⁵⁵ *livre de chevet* - kedvenc könyv; állandó olvasmány.

- Úgy van, s fölszabadítani a kultúránkat a német kultúra gyámsága alól! - kiáltott Gyula fölkapott jelszóval - ez az igazi függetlenségi politika! Én is olvastam angolul, franciául, olaszul: boldog idők! *The*: ez a névelő, ugyebár? Csak mi magyarok tudnánk ilyen könyveket előállítani! Hiába, nincs nagyobb öröm, mint ha egy szép könyvet kap kezébe az ember...

- Mai életünk legnagyobb szenzációit a könyvekből nyeri - szólt Imrus, s Gyula már elröpítette a tervek sarkányát: miért ne állhatna egyszer egy kis nép is a versenybe? Verni a német, az angol könyvet a *Viharágú* kiadványaival! Pénzkérdés az egész, s Gyula kész volt minden áldozatra. Sőt nem is áldozat lesz ez, hanem üzlet: a *Viharágú* megneveli a közönséget a Könyvnek is, mint a dajka, ki idegen gyereket is szoptat a magáé mellett... De egyelőre a *Viharágú* is csupán terv volt még, s ez a madzag visszahúzott a valóságba:

- A manuscriptumokat, *Herr Redakteur*! Hadd viszem el, ha már erre járok: bár most a honoráriumok nincsenek nálam, mert még be sem tudtam nézni ma a bankba. Különb is ezeket még meg kell pontosan állapítani... Addig is, ha szolgálhatok valami előleggel a saját zsebemből...? - Gyula máris két zsebbel dolgozott: mint ravasz kártyás két paklival. - Nagyon szívesen. Azt akarom, hogy bízzanak bennem, és számítsanak rám. Jó, hát legközelebb - mondta, míg Imrus fülig vörösödött -, addig elolvasom s nyomdába is adom a kéziratokat, mihelyt a nyomdával megállapodtam. Egy pillantást! már égek a vágtyól. Nem mintha bíráló hozzászólást igényelnék: csupán privát érdeklődésből; ennyi egy kiadónak is meg van engedve, ugyebár? Ó, a *Viharágú*! a programvers! ciceróval adjuk, az első lapon! Nem olvasnád magad föl nekem: mért ne lennék én az a kiváltságos lény, aki a költő saját szájából hallhatja? Új Helikon, naftalinfelhőben! Szabad itt szivarozni?

Melyik ifjú költő állna ellen egy Helikon kísértéseinek? Pindarosz és Bakkhülidész éppoly gyakoriak Róma fürdőiben, mint a modern kávéházakban, s Imrus magányából is hangos rímek szálltak a szivarfüst és naftalinszag közé. Ó, rímek, sötétből szabadult madarak! Ha Imrusból csakugyan költő lett volna, ideírnám a *Viharágú* szövegét, melyben bizonyára egy értékes fiatal tehetség jeleit látnák. De minket a gyökér érdekel, nem a virág. Gyula azonban a virágnak tapsolt, naiv és hangos tapssal, melynek szelében megsodródtak az elkábult moly-pillék szárnyai. Gyulát elragadták a vers ifjú merészségei: mert a fiatal istenkáromló féktelen álmokban tombolt itt, noha azonnal vörös lett az arca, mint egy lánynak, mikor vendége a magányos lakásra célozva megkérdezte:

- Nem szoktál ide kis hölgyeket hozni?

7

- Nos, szerkesztő úr - mondta Jozsó, csúfolódva, hazatérésük estéjén, miután a magukkal hozott hideg csirkecombokra, a Jolán által sült piskótára s hazai szőlőre Imrust is meghítták -, nos, szerkesztő úr, mi van a szerkesztéssel?

Imrus ugyanis a szerkesztést is ürügyül használta, hogy Pesten maradhasson: jobban érezvén magát egyedül a naftalinszagban, mint a Família szeles fészkeben, a gádorosi szőlőhegyek alján. A Família azonban utánajött, a józan Csúfolódó képében, aki Jozsó volt. Imrus alig rejthető ingerültséggel fogadta a szavakat, melyekből nyílt megvetés áradt a Szellem kétes és haszontalan játékaival szemben. A Család embere egyúttal a Testi Élet embere volt: csirkecomboké és szőlőfürtöké. Cenci fia volt ő, s bizonytal egy gyökeres igazság birtokában. De Imrus türelmetlen lázadt e *circulus vitiosus* ellen: enni, hogy éljünk, és élni, hogy együnk! Imrus egész létjogát, titkos életcélját érezte semmibe véve. Jozsó, ki pár Jókai-regénynél alig

olvasott egyebet életében, lemosolyogta őt minden tudásával, akár egy gyermeket. Egy nagyon is semmirevaló gyermeket. S ha Jozsónak valahogyan mégis igaza volt - ez csak annál jobban ingerelte Imrust. Ellenállhatatlan szükségét érezte, hogy tényeket állítson a Jozsó megvetésével szembe; noha ez nehéz volt, mert Gyula emlékezetes látogatása óta nem adott magáról életjelt, s Imrus restellte Gittától kérdezni, mi van vele? A lap ügye valószínűtlenebbnek látszott, mint valaha. Tény volt mégis, hogy Imrus egy folyóirat szerkesztőjének mondhatta magát, melynek már megindulásáról voltak komoly tárgyalások, s melyet már kiadó is vállalt, már a nyomdással alkudott, sőt maga kínálta föl az írók honorálását.

- S ki ad pénzt minderre? - kérdezte Jozsó.

- Hát a kiadó... egy pénzember... - felelt Imrus, egyszerre érezve, hogy nem mondhatja ki Gyula nevét, nemcsak azért, mert Gyula és a Família között különös összefüggések voltak, hanem azért is, mert e név kimondásával az egész dolog komolyságát vesztené.

- Szép kis pénzember lehet! - mondta Jozsó, még egy tört hagyva a fiú úgyszemint szkeptikus lelkében. Imrus azonban nem tudott nyugodni, s elhatározta, hogy megkeresi Gittát. Gitta, mintha szégyellte volna magát apja miatt, egy idő óta maga is eltűnt a láthatárról. De Imrusnak szerencséje volt: a lány éppen az esztétika professzorának szobájából jött ki, mikor meglátta.

- Épp a doktori értekezésemet vittem be - újságolta. S futtában, mintha nagyon sietne, mondta el, hogy már nem soká lesz az egyetemen, egy grófnő alkalmazta „titkárnőnek”, „muszáj pénzt keresni”, Noémivel is megint bajok vannak, újra kilökték az állásából, „ilyen kis buta nőtény!”

Imrus nem akart indiszkrét lenni mindezen ügyekkel szemben, s elég félszegen s izgatottan egyenest Gyuláról tett kérdést.

- Avagy őrzője vagyok én az apámnak? - szólt Gitta. - Azóta se láttam! - Imrus megmagyarázta, hogy már-már kényes helyzetben érzi magát társaival szemben, akik folyton a lapról interpellálják, s célozva arra, hogy a felelősség némi részben Gittán is nyugszik, Gyula lakcímét kérdezte.

- Ó, tudom is én, hol lakik? - felelt a lány. - Sokszor hetenként változtatja címét. - S mintha csak gyötörni akarná Imrust, történeteket beszélt el az apja megbízhatatlanságáról: aki miután éveken át ostromolta pénzkérő levelekkel Erzsit - melyeket az persze föl se bontott -, egy nap büszke epiztolóban jelentette, hogy az Isten fölvitte a dolgát: egy találmányából gazdag ember lett, meg is nősült, rendes viszonyok között él, s most némi vezeklésül magához szeretné venni a kisebbik lányát; ígért fűt-fát, a legelőkelőbb nevelést, nyelvek, zene, utazás stb. Erzsik hallani sem akart a dologról, de ismerősök addig beszéltek neki, hogy nem rabolhatja meg lányát ettől a szerencsétől, míg szépen kistafirozta Noémit, s elküldte Gyulához, Gitta kíséretében, aki ekkor látta először viszont az apját. Nemsokára azonban visszaérkezett Noémi, poggyász nélkül, egy szál ruhában, ahogy Gyula a vasútra tette, egyenesen Abbáziában, hol nyakára hágott minden pénzének, egy ismeretlen nőszemély segítségével, kit ekkortájt a „feleségének” nevezett.

- S ilyenkor apa képes eltűnni hónapokra, mint most is. De majd egyszer megint előkerül - biztatta Gitta Imrust. - Nagyobb baj, hogy mit csináljak Noémivel? Az internátusban nem adhatok neki szállást. - S elmondta, hogy Noémi ma avval állított be hozzá, hogy nem megy, *nem mehet vissza* az ismerős családhoz, ahol jelenleg kosztban van, és ott nem is akarják többet látni, mert Noémi nem egészen jól viselte magát, s egy férjes asszony detektívekkel figyeltette.

- Prúd majmok! - mondta Gitta.

- De miért nem utazik Noémi haza Erzsi nénihez?

- Ó, anya Sóton van, szabadságon, Döme bácsi mellett, aki nagybeteg - felelt Gitta. Szegény Döme nem sejtette volna, mily hatástalan hangzik el betegségének híre, drága neveltje füleiben! Imrust csak egy dolog érdekelte, mint a hívót az üdvösség! S ki is tört belőle a szemrehányás, noha nem egészen őszintén, mert ha Gitta ismerhette apját, nem érezte-e valami érthetetlen okból lelke mélyén Imrus is ugyanezt a felelősséget? De Gittát nem érintette a szemrehányás. Zsenit nem lehet kiszámítani; de bizonyos, hogy Gyula még előkerül, s akkor előkerül a *Viharágú* terve is.

- Ó, apa szívesen ad pénzt ilyesmire! Inkább, mint a lányainak!

8

Gitta jóslata igaznak bizonyult, s Gyula előkerült; de előbb el kell beszélni, hogy Imrus, november közepén, nem sokkal a nevenapja után, találkozott az utcán Schapringerékkal mind famíliástul: azaz ott volt Dolfika s Manó úr a feleségével és a kislányával, aki már majdnem nagylány volt. Schapringerék nemrég alapítottak új banküzletet a fővárosban; ez a vállalkozás összefüggött a Dolfika házassági tervével, s a családi kivonulás az új rokonoknak szólt, akik még az öreg Schapringernél is gazdagabbak voltak. Dolfika abban a pillanatban figyelmeztette bátyját Imrusra, amint a kocsijuk megállt egy belvárosi üzlet előtt, ahol a hölgyek valami vásárlást akartak elintézni. Imrus épp az egyetemi könyvtárból lépett ki, s öltözete annyira hanyag volt - mert Imrus kedvetlenül és sötét zenékbe süllyedve rótt az idő tájt a pesti utcákat -, hogy szinte attól félt, a bérkocsi elegáns utasai restellhetik; de ellenkezőleg, még mintha büszkék lettek volna az ismeretségére! Imrus menekült volna, ha megpillantja banküzletet mielőtt Dolfika hangja fölrezzentette álmodozásából: de már nem volt menekvés. Imrusnak udvarias szavakat kellett keresnie, rekedten a hosszú hallgatástól, mert már hetek óta alig beszélt mással, mint Rosenberggel, s még azt is társadalmi tehernek érezte, hogy Jozsóék meggratulálták a neve napján, Emma saját kezűleg hozván be szobájába egy tányér süteményt. Imrus, mint csapdába jutott bocs, riadtan nézett a váratlan fölmerült arcokra. Schapringerék intim földiként faggatták, holott Sóton, Dolfikát kivéve, a többiekkel alig váltott valaha szót. Imrus zavartan felelgetett, s mikor végre meghívták ebédre, nem tudott mentséget találni.

Jozsó öltözködés közt lepte meg Imrust, s meg nem állhatott egy megjegyzést.

- Lám, a zsidóhoz elmegy! - mondta, az elmulasztott vagy halogatott rokoni látogatásokra célozva, melyek Imrus lelkét terhelték.

- Mit tegyek, ha meghívtak? - felelt a fiú savanyúan. Imrus mindig feszélyezett volt Jozsóval szemben: kellemetlen kérdésektől félt, noha amaz a folyóiratról már meg is feledkezett. Imrus kedvetlenül indult a vendégségbe; de Schapringerék körében hamar fölmelegedett, s jól érezte magát. Schapringerék most külön háztartást vittek Pesten, nagy lakásban, a banküzlet épületében, mely saját házuk volt. Az asztalnál inas szolgált föl, s minden nagyon előkelően ment: mégis Imrust itt távolról sem nyűgözte le a zavarok és megilletődött unalomnak az a különös keveréke, mely rokoni ebédeken s általában nagyobb társaságokban rendesen elfogta. A beszélgetés főleg irodalom s művészet körül forgott, s e témák mézsként csöppentek a zord bocs nyelvére. Imrus beszédes lett. Schapringerék művelt s európai látókörű emberek voltak, még a hölgyek is. Manó úr kislányát Zsuzsának hívták, s Imrusra különös pikantériával hatott ez a népies név. Zsuzsa, aki leeresztve hordta a haját, s első találkozásukon a kocsinál, még

pukedlival üdvözölte őt, most Ady-verseket szavalt neki, amikről Imrus sohase hitte volna, hogy ilyen kislányok is olvasnák. Imrus csodálkozott, de el volt ragadtatva. Mintha egy magasabb légkörbe került volna. A Zsuzsa mamája Anatole France legújabb regényéről beszélt, melyet most olvasott franciául. Dolfika megkérdezte Imrust, miért nem küld néha verset a *Sótvidéki*-be? Imrusnak szinte a száján volt, hogy a folyóiratról beszéljen; de aztán elhallgatta. Pedig Gyula nevének szóba hozására egy más kapcsolat is kínálkozott. Ugyanis mikor Imrus megérkezett a Schapringer házhoz, először az üzletbe tévedt be, hol a vadonatúj berendezésű helyiségben, egy fehér rács mögött és csillogó írógép előtt legnagyobb meglepetésére Noémit pillantotta meg, mint huncut madarat egy komoly kalitkában.

- Most itt vagyok - mondta Noémi egyszerűen. - Ó, már régóta! Hívjam Adolf urat? Adolf úr!
- Noémi, úgy látszott, nem nagyon akarózott szóba állni Imrussal. - Adolf úr! - Noémi felállt, hogy hátramenjen Adolf úrért az iroda felé; Noémi megnőtt és megszépült, s Imrus bámulva vette észre, hogy milyen feltűnő szépen van öltözve: selyemharisnya a lábán s aranyperec a karján, amely kígyót ábrázolt rubinszemekkel.

- Mi kell, szívem? - jött elő Adolf úr familiárisan; de meglátva Imrust, kissé meglepetve nézett a két gyermekre, míg megértette az összefüggést: - Áh, hiszen maguk ismerik egymást!

És sietett fölvezetni vendégét a lakásba.

De mikor Imrus az ebédnél fölemlítette, hogy milyen csinos sóti ismerőssel találkozott az irodában, egyszerre jegek csöndje állt be az asztal fölött, úgyhogy Imrusban fölillant egy ellopott tekintet, ahogyan Dolfika - ki pedig vőlegény volt - nézett egy pillanatra Noémire, szürcsölően, telhetetlenül.

- Formás kis bestia - mondta Schapringerné, s azonnal asztalt bontott. A társaság átment feketekávéra s Manó úr képgyűjteményét megszemlélni, hol az állítólagos Filippino Lippi mellett, Dolfika ízlésének hatása alatt, már egy Gauguin is volt. Imrus élményektől zsi bongva lépett ki a Schapringer házból, s csak azt az egyet sajnálta, hogy mégis nem tette szóvá a folyóirat ügyét; noha Schapringerék anyagi hozzájárulásának ötletét első tanácskozásuk elvetette. Épp ezen tűnődve, indult neki a Váci körútnak, mikor a kocsíúton és villamossíneken keresztül, hajadonfőtt, sebtiben, egy gyors mozgású, különös ember szaladt egyenesen feléje a szemközti kávéházból. Imrus alig ismerte meg benne Gyulát, aki lihegve adta tudtára, hogy őt várta, kéri egy pillanatra a kávéházba, fontos beszédje van. Imrus bámulva - mert honnan tudhatta Gyula, hogy ő Schapringeréknél van? - követte a kalap és felöltő nélküli alakot a pályaudvar felől robogó kocsik között.

9

- Arról akarlak értesíteni, fiam - kezdte Gyula -, hogy folyóiratunk dolga megérett a megvalósulásra. Különböző bonyolult családi és üzleti ügyek megakadályoztak mostanig, hogy komolyabban foglalkozzam vele, de most itt az idő. Öszintén szólva, kicsit készakarva is halogattam eddig. Egy folyóiratnak mégiscsak újévre kell megindulni. Az évfolyamok újévkor kezdődnek, azt pedig, hogy - mint manapság szokás - második évfolyamot írjak pár hónapra a megindulás után: én, bevallom, nem érezném egészen tisztességes és komoly eljárásnak. Első az üzleti szoliditás. Lehet, hogy ti fiatal zsenik más véleményen vagytok, de már nézzétek el, ha egy ilyen magamfajta öreg üzletember mindennek elébe helyezi a puritán rendet és becsületességet. Most azonban már közeleg az új év, másfél hónapunk van, s azt föl kell használni. Éppen értesíteni akartalak, mikor Noémi lányomtól meghallottam, hogy itt vagy. Mit csinál-

nak Schapringerék? Sajnos, nem tudtam fölmenni hozzájuk. Itt lenn volt üzleti megbeszélés, s náluk ügyem tárgyalhattunk volna. Átkozzák a kávéházi életet: de ily célokra ez kényelmes és nélkülözhetetlen. Parancsolsz egy feketét?

Imrus köszönte: épp most ivott, nagyon erőset, Schapringeréknél.

- Akkor egy kis likört?

- Azt is ittunk.

- No még egyet. Hozzá kell szokni, s most a vendégem vagy. Különben is tartozom még neked: a honoráriumokkal nem számoltunk el. S most le akarlak foglalni magamnak; a szent ügy szólít; a sorompó vár. Sürgős először is egy előzetes prospektust szövegezni: előfizetési felhívást, amit rögtön kinyomtatunk. Ez kiadó és szerkesztő együttes teendője. Gyűjtani kell. A bélyegzők szövegét is meg kell állapítani, a levélpapírosok fejlécfelírásait. Ezeket azonnal megrendeljük. Ideje a világ elé lépni. Itt a szomszédban van egy nagy papírüzlet. Végleges nyomdát még nem találtam. Nem mintha nem szaladgáltam volna eleget. A Szellem hordára vagyok, a Múzsák kifutója. De az igazi munka még csak következik. Ezt most már neked is meg kell osztanod.

- De nekem haza kell utaznom karácsonyra - jegyezte meg Imrus félénken, ám határozottan, mert a szemeszter vége közeledett, s bizonynal nem lehetett most gondolni arra, hogy a lapszerkesztés titulusával Pesten maradhasson. Szent Karácsony az Otthon ünnepe: amikor Gádorosra gyűlni - ki a Cenci házából szállt világgá - nem kevésbé természeti törvény a vándormadarak menetrendjénél. Jozsó is beleszólt Imrus szavaiba, némán és láthatatlan, de mégis döntően: azaz a félelem egy gúnyos hangtól; noha másrésről nem szomorú-e, hogy a „szerkesztő úr” házi fegyelemnek alávetett gyermek legyen, s a családi bagatell szentimentalizmus fontosabb a jövő folyóiratának ügyénél?

- S mikor utazol?

- Már nagyon hamar. - Az Egyetem bőven mérte a vakációt, jóval karácsony előtt kezdve a karácsonyt, s már Jozsó is számítgatta a napját Imrus útjának, házirend és komissiók szempontjából.

- Nem tesz semmit, nem tesz semmit! - Gyula járatos volt mindenféle nehézségek és akadályok semmibe vételében. - Isten őrizzen, hogy itt tartsalak, mikor az Otthon hív, melyhez szívünk legszentebb szála köt. Ami legsürgősebb, azt elintézzük még most, amíg itt vagy. Akkor nyugodtan elutazhatsz. Újév után úgylis visszajössz. S muszáj nekünk pont újév napján megjelenni? Sőt ez nagyon is sablonos volna. Óvakodjunk a lejárt utaktól! Én tizedikén vagy huszadikán jelennék meg: a számok hétköznapiján. Helyesled? Akkorra itt leszel.

- Biztosan. - Imrus tündökölt, s pirult is.

- S távollétedben Gitta helyettesít. Megbízhatok benne, ha csak lány is. Kell hogy a Nő együtt dolgozzon velünk a Jövön. Én így neveltem a lányaimat. Anyjuk, szegény mártír, eleget szenvedett, hogy egyedül maradt. Azt akarom, hogy az önállóság, ami neki kín volt, gyermekeinek öröm és büszkeség legyen. Ez a különbség a Tegnap és a Holnap asszonya közt. Én nem tartom ki a lányaimat. Én sohasem segítettem őket, bár tehettem volna. Noémit utazni vittem, világot látni: ennyi volt az egész. S Noémi már keres. - Az apa karja kilendült, mintegy a Schapringer-bankház irányában, - Igen szépen keres, baráti védszárny alatt, és hálás irántam. Noémi jó leány. A modern szülő tiszteli gyermeke önállóságát, s nem avatkozik annak életébe. Nincs igazam?

Imrus elismerte az elv helyességét.

- Azért beszélek Noémiről, mert éppen most látogattam őt meg. Apai szívem tele van vele. A vér szavát nem lehet kiirtani. Te is ismered őt. Képzelheted az én örömet, hogy ily jó helyen tudhatom, s amint mondtam, baráti kezekben. Én a teljes erkölcsi szabadság alapján állok: de talán megbocsátható egy apának, ha félti gyermekét a világ csábításaitól, s megnyugodva gondol a baráti szemek védelmére. Schapringer kitűnő ember, s amellet zsidó, ami megértést és bőkezűséget jelent. Mivé lenne ez a szegény ország zsidók nélkül? Schapringerék a saját szorgalmukkal emelkedtek föl a semmiből, s ma többet áldoznak kulturális célra, mint egy grófi család.

Imrus, ifjú filozemita, a regényekből ismert léha grófokra, Kárpáthy Abellinókra gondolt, s teljesen igazat adott Gyulának. Gyula különösen haragudott a grófokra, nem tudni, homályos éveinek mily tapasztalatai alapján? Ezerféle fantasztikus próbálkozásaiban bizonyára több szerencséje volt a zsidókkal. S Gyula haragja eposzi volt, mint Achillese: mert nem vált-e ő csakugyan egy új Magyarország ifjú csapatainak vezérévé? S nem tüzelte-e már a *Viharágyú*-t minden feudális és grófi szellem maradványai ellen? Akárhogy is, Gyula hősi és harci pózban állt újra, s csodálatos módon pénze is volt, mert az a váratlan dolog történt, hogy egy hirtelen és grandiózus mozdulattal erszényét vágta az asztalra, a kasszából kért tintatartó és tervezgető papirosok mellé, s a megrökönyödött „szerkesztővel” hivatalos nyugtákat íratott: a honoráriumok fejében!

- Oszd szét, kérlek, társaid között is: te találkozol velük. - A honoráriumok fejedelmiek voltak: legalább Imrus úgy találta. - Ragaszkodom hozzá, hogy most vedd át. Lapjaink rendesen utólag utalványozzák a tiszteletdíjat: rossz szokás! A szellemi portéka éppoly áru, mint más, s az áru átadásakor esedékes a vételár. Én már ilyen üzletiesen gondolkodom. De nem ez-e az igazi megbecsülése az író munkájának? Szegény embernek mindig sürgős a pénz, s én tudom, hogy a poéták nem Krózusok. Neked is jól fog esni most ez a pár forint, ne tagadd! Végy rajta ajándékot valami kis nőnek, vagy végy karácsonyi ajándékot, ha hazautazol, annak a szent asszonynak, aki a legszebb nő a világon, s neked édesanyád! Ó, különös élet, különös sorsok, különös üzenetek! Jer most, fiam, még meg kell rendelnünk a levélpapírokat és a bélyegzőt!

S csakugyan azonnal megrendelték, együtt, a szomszédos nagy papírüzletben. Gyula királyi módon válogatott, a legszebbet és a legdrágábbat: reprezentálni kell! Gyula tökéletesen élvezte a helyzetet, mindenütt magára vonva a figyelmet: úgyhogy Imrus már feszélyezve érezte magát. Alig várta, hogy elbocsássák, noha a játék, melyet már kezdett kissé valóságnak tekinteni, neki is kedvére volt. Gyula végül címét is megmondta, sőt magához rendelte bizonyos napra, különböző komissiókkal, kérvén, hogy Gittát is hozza el:

- Mielőtt elutazol, mindent meg kell beszélnünk hármasban! - S búcsúzott, mint egy herceg.

10

Imrus mindent összevéve, azon a véleményen volt, hogy Gyulát rágalmazták. A különös emberek könnyen kerülnek rossz hírbe, s Gyula elég különös volt. De áldozatkészség, szabadság, megértés, több lakott benne, mint bárkiben: s nem ez-e a legfőbb? Voltaképp semmi oka sem volt, hogy ne bízzon benne, s Imrus még apjától tanulta, hogy mindenkiről a legjobbat kell gondolni, míg az ellenkezőre okot nem ad. De ne higgy bár a szónak: lehet-e nem hinned a pénznek, mely váratlan s letagadhatatlan erszényedben csörög? Imrus előtt nagy volt a Pénz respektusa: mert Cenci házában szűken mérték a garast. Imrusnak még talán sohasem volt annyi pénz zsebében, mint amennyit most Gyulától kapott: s ez komoly és

büszke felelősség. Pénz beszél, s Imrus nem állhatta, hogy meg ne csillogtassa ezüstjeit a hitetlen Jozsó szemében is, mintegy materiális bizonyíték gyanánt, hogy szerkesztői hivatala nem pusztán utópikus jellegű. Jozsó a *nil admirari*⁵⁶ alapján állott: meghajolni a tények előtt s várakozni az ítélettel; Jozsó bölcs hallgatásba merült. A pénz Jozsónak is imponált, s gúnyolódását egyelőre felfüggesztette.

Imrus azonban dologhoz látott: a megbízásokat nem volt oly könnyű végrehajtani. Szemeszter oszolván, a kollégák nem jártak már pontos órákban az Egyetemre: az „újságíró” koffákban kellett felhajszolni, hogy átadhassa neki a váratlan „dohányt”; a „tolsztojánusra” viszont a Kecskeméti utcai tejszarnokban akadt rá, s a Krisztus-szakállú ifjú, mielőtt zsebre tette volna a honoráriumot, hosszasan és hévvel magyarázta, mily erkölcstelenség az Emberiség neveléséért, szellemi kincseink szétárasztásáért, ami mindnyájunknak ingyen kötelessége, díjat fogadni el! Szaladgálás, egyszóval, volt elég, s Imrus e napokban nem is foglalkozhatott tanulmányaival, noha azok ezúttal komoly tanulmányok voltak, még a Jozsó mértékével is, mert Imrus már, keserűségében, a finnugor nyelvhasználat titkait tanulmányozta, kora márciusban szándékozván nekiugorni bizonyos alapvizsgának. Imrus mértékével viszont a finnugor nyelvhasználat nélkülözött minden komolyságot: lévén mind a két mérték az életé inkább, mint a tudományé. Imrus most testtel-lélekkel, lábbal és fővel szerkesztő volt: nevezetes ember a költők közt, akik eddig csak a stílusgyakorlat-órákon játszottak kilátástalan önképzőkörösdit; ifjú kezében pénz és dicsőség! S ezt a hetet „Imrus pünkösdi királyságának” lehetne nevezni.

Csak Gittát nem tudta megtalálni; úgyhogy a kijelölt napon nem is Gittával, hanem Rosenberggel jelent meg Gyulánál: Rosenberg bizonyára alkalmas lévén Gittát helyettesíteni. Imrus jobban is bízott Rosenbergben, mint Gittában. Gyula közben egy levelezőlapra adta tudtára Imrusnak, hogy szállodába költözött, s így ott keresték föl. Imrus előtt szállodában lakni az előkelőség netovábbja volt: a szálloda drágasága gyakran előforduló téma lévén Gádoroson, ha Jolán pesti útról ábrándozott, de kereken kijelentette, hogy nem száll Jozsóéknál! Imrus ismét milleniumi emlékeit idézte, s elfogódva mutatta be a vörös hajú fiút, akire Gyula kegyeskedett emlékezni.

- Mi a neve?

- Rosenberg.

- *Rónai*: nem Rosenberg! Magyar írónak magyar nevet kell viselni - mondta Gyula váratlan hazafisággal. - Ez más ízlés és Etikett. Tehát: Gitta cserbenhagyott bennünket. Az apa hiába keresi leányát, s nem reklamálhatja az anyától, ki ellenségének tekinti őt. Ez egyike a sors regényeinek. Gitta elutazik, s még a címét sem tartja sürgősnek közölni apjával.

- Azt mondta, hogy egy grófnőhöz megy titkári minőségben - jegyezte meg Imrus. - De vissza fog jönni, mert doktorál.

- Menjen csak: grófi cselédség jól illik Lear lányaihoz. De nem panaszkodom: ő mégis az új idők gyermeke. Dr. Hintáss Margit... Hálát nem várhatunk: de a büszkeség a mienk. Ő az én lányom, s ezt meg fogja érteni! Ha látod, mondd neki, hogy sürgős beszédem van vele. Szabad!

Az ajtón kopogtak, s egy nyolc-kilenc éves fiúcska jelent meg, olyan különösen hasonló Dodóhoz, hogy noha jóval kisebb és nyápicabb volt, Imrus az első pillanatban majd azt hitte, hogy ő. Imrus Gyulára nézett, akinek szemében furcsa interferenciák lüktettek: bosszús harag

⁵⁶ *nil admirari*... - Semmin se csodálkozz; semmin se akadj fönn (Horatius: *Episztolák*. I. 6. 1.)

és kész hivalkodás közt. A gyermek tétován forgatta őszemét a váratlan társaság láttára, s bátorság dolgában éppen nem látszott Dodóhoz hasonlítani.

- Mit keresel itt most? - rivallt rá Gyula először, szinte ordítva s gorombán.

- A mama... - kezdte mondani a gyermek, de Gyula nem hagyta végigbeszélni.

- Nem látod, hogy el vagyok foglalva? Menj, várj meg odalenn! Ó! - kiáltotta hirtelen - ki tudna ellenállni a Gyermekeknek, ki véréből fakadt? Tűnt boldogságaink zálogain csüggünk: ha már ők itt csüggenek, nyakunkon. Férfiak vagyunk mind, s nincs okunk egymástól semmit szégyenleni. Hogy is mondja Shakespeare a korcsokról?

*...Kik a természet fürge meglopása
Közben szilajb erőt, hatalmasb alkatot...*⁵⁷

- Ma Lear üldöz engem. Amint látják, még nem feledtem el: noha életnapom reggelén látta kezemben a könyvet. Hah, Regan, Goneril! De a „szerelem gyermeke!” más rovat. Jer közelebb, öcskös! Mutasd be magad az uraknak! Mondd nevedet!

- Misi.

- Másikat!

- Andrejev.

- Íme: Misi és Andrejev! Két drága név, az egyik éntőlem, a másik anyjáról: ez a fiú egy orosz nő fia, egy orosz hercegnőé! Most elmehetsz, fiacskám; sok dolgom van; gyere holnap újra! A *Misit* pedig tőlem kapta, annak a nevére, aki legjobb barátom, elmúlt éveimnek hű és megvesztegethetetlen társa volt. Igen, igen, ez a kisfiú apád nevét viseli - fordult hirtelen Imrushoz -, ő akkor született, mikor apád meghalt; s ő az egyetlen emlékem az én szegény Miskámról!

Imrus nem tudott mit mondani; teljesen megzavarva nézett az ajtóra, melyen Misi eltűnt.

- Szerelmem gyermekét kereszteltem a nevére, ha már törvényes fiamat a Sors elragadta tőlem - folytatta Gyula. - De ez a gyermek hercegi vérből származik. Szegény apád halottaiban is büszke lehet ismeretlen keresztfiára, mert nem kisebb rangút tartottam méltónak nevére, mint aki jogosan ezt a titulust hordhatná: herceg Andrejev Mihály!

11

Imrus és Rosenberg szótlanul hagyták el a szállodát. A benyomásuk ezúttal kellemetlen volt; de ezt egyikük sem vallotta be. Gyula egyébként az elválásnál nagyon udvarias volt Rosenberghez; a névkérdést fesztelenül intézték el, s Rosenberg csakugyan Rónai lett. Gyula bocsánatot kért, ha netán sértette volna érzékenységet; Rosenberg viszont biztosította, hogy erről szó sem lehet, ő nem az az ember, aki a névhez ragaszkodik.

- Különben Rosenberg sem olyan név, amihez az ember ragaszkodna - tette hozzá heinei öngúnnyal. Gyula viszont a bocsánatkérő gesztushoz ragaszkodott: mert Lear király napja volt

⁵⁷ *...Kik a természet...* - Edmund mondja Shakespeare *Lear királyában*. (I. 2; Vörösmarty Mihály ford.; az idézet pontatlan.)

ez, s nem természetes-e bizonyos idegesség a sértett apánál, ha elhagyja Goneril? Imrusnak kissé csodálatos volt ez az egész érzelmi színjáték: Imrus nem tudta, hogy voltaképp nem is Gittáról van itt szó, hanem inkább ismét Noémiről: aki ez időben, különös módon, Gyula bankára volt. Noémi ugyanis - mint kolléganői mindig kész irigységgel bizonyígtatták - mindenható volt az ifjabb Schapringernél, s ez a mindenhatóság pénzt jelentett Gyulának is, aki egy nagyobb összeget vett át lányától épp aznap, amikor Imrussal utoljára találkozott. Bizonytalán nincs benne semmi kivetnivaló, ha a leány apjának kölcsönt szerez a banknál, amelynek hivatalnokai: noha ez a kölcsön baráti alapon s *à fonds perdu*⁵⁸ történt, Schapringer zsebére; mert ugyan milyen bank kölcsönzött volna egyébként Gyulának? Ezt azonban Gyula nem firtatta. Nagyobb baj volt, hogy az összeg egykettőre elfolyt, nagy része még aznap délután Imrus zsebébe vándorolván: mert ebből teltek a *Viharágyú* első honoráriumai. Gyula tárcája ama mitológiai hordóhoz hasonlított; Noémi azonban alig született Danaidának, s Adolf urat most úgysem lehetett zaklatni a tölcserrel, mert nagyobb hitelművelet foglalta el, amelynek üzleti neve: *benőcsülés*. Noémi most alig beszélt főnökével, s inogni érezte íróasztalát, helyzetét és az egész világot maga körül: noha ő mindezt elég könnyen vette. Gyula azonban Lear királlyá változott: holott tán még Goriot apa is magas szerep lett volna öneki. Minden szerepnél mélyebb a valóság; de mi volt hát a valóság Gyulának, amikor még a Pénz sem volt igazán az, s apai panaszai hamar elfakultak az irodalmi apaság és keresztapaság előtt? Imrus és Rónai-Rosenberg, mondom, szótlanul s kissé különös érzésekkel jöttek ki a szállodából, Imrus csak magában tűnődve a csodálatos apán, aki ki tudja, hány gyermeknek adott életet és hány asszonytól? Imrus az Élet furcsa útjaiba látott, még mindig gyermekszemmel. Mindazáltal fontosabb dolgok foglalkoztatták, s Rosenberggel együtt a papírzüzetbe mentek, megtekinteni a nyomtatványokat. Imrus átvette az Előfizetési Felhívás korrektúráit, egy példányt Rosenbergnél hagyott, hogy mutassa be Gyulának, s mivel a nyomdász előleget kért, azt is adott a saját pénzéből, úgy érezve, hogy kell ennyi bizalommal lennie Gyula iránt, aki már akkora összegeket fizetett ki neki. Imrusnak úgyis különös érzése volt a Gyulától kapott pénzzel szemben, amin csakugyan, mint Gyula fölvetette, valami karácsonyi ajándékot akart venni az anyjának; de most, szinte jobb szerette, hogy a pénz egyelőre nincs a kezében, s így csak egészen apró ajándékot vehet, amennyi talán a sajátjából is telt volna, mert, bár különös késéssel, Dömétől is megkapta a szokott névnapi ajándékot postán. Imrus határozott kedvetlenséget érzett arra a gondolatra, hogy anyja és Gyula között bármiféle újabb vonatkozás lehet, amióta Gyula szájából hallotta folyton anyját mint a „legszebb asszonyt” emlegetni: holott még nem volt messze az idő, amikor valósággal haragudott anyjára, hogy nem viselte büszkén a Gyula szerelmét, mint a várkisasszony lovagja színeit a tornán. De a „legszebb asszony” hangsúlya megzavarta Imrust: ez a hangsúly sehogy sem illett Nellihez; s Gyula nem átalulta még üdvözlést is küldeni a fiú által Gádorosra, noha rögtönös palinódiával:

- Mégis, ne add át köszöntésemet: nem akarom zavarni nyugalmát! Csak némán csókold meg nevemben; talán megérzi ajkodon ajkam ízét!

⁵⁸ *à fonds perdu* - életjáradékként.

CSALÁDI IDILL

(Intermezzo)

Nelli különben most ismét szépült: egészen átszellemülve. Nelli előtt egy bűvös ajtó nyílt, Cenci szezámjára, aznap, mikor Imrus először az Egyetemre ment: s ez a Templom ajtaja volt! Hitehagyva és kiátkozva, Nelli pappal nem mert szót ejteni; de Istennel igen! s így történt, hogy noha gyónni nem járt, s hivatalosan nem is volt katolikus, amint egyszer átlépte a szent küszöböt, ő lett a legimádságosabb, a legtemplomosabb... Imakönyv és csöpp gyöngyház rózsafüzér - kislány kora felejtett kincsei - még éjszaka is ott heverték most vánkosa alatt, s mivel, kerülve a szagos, úri publikumot, rendszeren a hajnali misékre járt, mint a szenteskedő vénasszonyok, csakhamar híre is ment jámborságának, s az Oltáregylettől, ha egy oltárterítőt sürgősen kellett meghímezni, hozzá hozták, s a processziókon már úgy keresték a szemek ismerős, karcsú, fekete alakját, mint valami megszokottat, elmaradhatatlant. Nelli vezeklő volt, s gyakran ment az öreg Kati néni vagy Berta bácsi mellett, a szegények között, kerülve az urakat, megalázva magát; amije volt, azt is elosztotta a szegények között, ebédjéből megspórolt ételmaradékokat, s a lánykorából vagy első asszonykorából származó holmikat lassanként mind elajándékozta, rendszeren Cenci s még inkább Jolán tudtán kívül, aki nagyon haragudott érte. Most is éppen ajándékok szezója lévén, karácsony, hasonló affér foglalkoztatta a gádorosi kedélyeket; mert Nelli a valamikor Döme bácsitól kapott kis, gyöngyház burkolatú legyezőt - utolsó darabjai egyikét - Emmának ajándékozta, aki szintén megérkezett az ünnepekre, kisebbik Emmájával együtt, míg Jozsó csak a szentestére tudott betoppanni.

- Köszönöm, hogy gondot viseltetek a fiamra! - mondta Nelli szinte alázatosan; Jolánt azonban valósággal elöntötte az epe, mikor a legyezőt az Emma holmijai közt meglátta, amit ő már egészen magáénak tekintett, mert Nelli sohasem használta. Jolán személyesen érezte magát megrabolva.

- Örült vagy te, lassanként semmid se marad, van az Emmának több, mint minekünk, hiszen már mindenkől kifoszt bennünket! - Jolánt kétségbe ejtette a gondolat, hogy az ő megszokott legyezőjével ezentúl az Emma pompázzon. Mikor, vásárolhat ő egy ilyen darabot? Soha az életben! Ez az incidens elrontotta az egész szenteste hangulatát; Emma érezve az ellenszenvet, szobájába vonult gyermekével; Jozsót orrvérzős némaság fogadta; karácsonyfát nem állítottak, mert a kis Emma úgysem élvezi. Dodó pedig már nagy fiú, és az pénzbe kerül. Imrus nyelvhasználati könyvei közé vonult, mert márciusban okvetlen le akarta tenni a vizsgáját, hogy megmutassa, mennyire nem befolyásolja tanulmányait a „lapszerkesztés”. De alig tudott a könyvre figyelni, mert nem lehetett egyedül: szó sem lévén arról, hogy csillagnéző szobáját fűtenék. Dodó folyton heccelte, hogy sakkozzon.

- Nem mersz kiállni velem! - mondta, feltűrve ujját, mintha birkózásról volna szó. A sakkot Jozsótól kapta, keresztapai ajándék gyanánt, s mindenesetre nagyobb örömmel, mint a Petőfi-könyvet, amit Imrus hozott neki, javíthatatlan ifjú terjesztője a kultúrának, s amire a gyermek csak száját vonta, mindig utálván a versek unalmát. Imrus különösnek találta ezt, holott Dodó annyira hasonlított Gyulához, aki pedig, saját bevallása szerint, élt-halt a versekért. Imrus gondolatai folyton elkalandoztak: eszébe jutott például, hogy Lear király még csak nem is gondolt karácsony alkalmából törvényes fiára; aztán eszébe jutott a különös Misi is, az orosz hercegnő gyermeke. Cenci közben föltette az okulárét, hogy megnézze az asztalon heverő könyveket és papírokat, amik között a következők voltak:

egy Anatole France-könyv, franciául és büszkén kirakva; ugyanaz, amit Imrus Schapringereknél látott, s új gazdagságában sietve megvásárolt magának; a maga részéről mindenesetre jobban örülve neki, mint az otthon kapott nyakkendőnek;

a *Komáromi Kalendárium*: amiben a legjobb időjósok voltak; a Cenci karácsonyi ajándéka, amit direkt hozattak minden évben Komáromból;

a Böcklin *Pietá*-jának egy színes másolata, széles *passe-partout*-ban:⁵⁹ ez volt az az ajándék, amit Imrus vásárolt anyjának, összeegyeztetve a saját modern művészi ízlését Nelli vallásos hajlamaival;

végül az Előfizetési Felhívás korrektúrája, melynek hatását különös izgalommal leste. Cenci azonban szótlanul tette le a pápaszemet, s csak a *Pietá*-ra fejezte ki nemtetszését, melynek Máriája szeretettől és fájdalomtól csucsorodó vékony ajkaival majdnem olyan ráncos volt, amilyen maga Cenci.

- Hát szép ez? - kérdezte Jozsó is, kissé agresszíven, rámutatva a ráncos Madonnára, s még Dodó is ingerkedve kontrázott:

- Hát szép ez?

Imrus alig bírta türtetni magát, s Dodó szavára fel is ugrott, és nekiment az öccsének. Dodó azonban ügyesebb volt, sőt majdnem erősebb is: valóságos kis sportsman, mert ez időben már a futball ejtette meg a gimnáziumok ifjúságát, s Dodó vadul átadta magát a durva játéknak. Két generáció birkózott itt, s két világnézet is, a testé s szellemé: melyek közül, ha ökölről van szó, bizony a testnek van előnye. Imrus egyszerre csak a padlón volt, úgyhogy a zsebéből kirepült a tárcsa, s mindenféle írássok szertepotyogtak, amiket Imrus ijedten kapkodott össze, mert versek is lehetnek közöttük.

- Versek, szerkesztőségi titkok! - csúfolódott Dodó, egy-egy elkapott darabbal versenyt szaladva az asztal körül; míg Cenci komoly szóval feddette meg Imrust:

- Te meg ne csinálj itt karácsony estéjén pörpatvart!

- *Ezeknek* nincs más érv, mint az ökö! - mondta Imrus, leírhatatlan megvetéssel ülve ismét könyve fölé; ám Jozsó fülét megütötte a többes szám.

- Talán engem is bele méltóztatik érteni az ifjú úrnak? - kérde. - Őműveltsége már szóba se áll velünk, mióta a zsidóknál ebédel! - és tüntetőleg leült ő sakkozni Dodóval, nem ugyan rendes játszmat, hanem fordítottat, ahol az a cél, hogy mielőbb kiüttesse az ember összes figuráit; Dodó nagyokat kacagott bele.

Imrus morcan gubbadt magába, s a hangulat oly rossz volt, hogy a rendes karácsonyi diójátékot, a *giccet* sem vetette föl senki. Imrus csak mímelte az olvasást; egy mondatra tért vissza ezerszer is; szívében vad lázadás tombolt; ám az asztalon, mint csodálatos *tromf* egy kártyaasztalon, égett, énekelt, harsogott a Jövő mindent elborító zenéjével a *Viharágyú* kinyomtatott első felhívása! Milyen szűk, milyen kicsi, milyen nyomorult szellemi légkör volt ez az egész itt Gádoson! Az asztal alatt azonban titokban egy más papírdarab égett és énekelt, egészen más hangon, mely kissé *falsetto* volt: egy levelezőlap, mely az Imrus zsebéből pottyant ki a birkózásnál, s melyet nem vett észre, mikor összeszedte iratait; és ez a Gyula levelezőlapja volt, amiben közölte volt vele szállodai címét.

⁵⁹ *passe-partout* - papírkeret.

Senki sem hallotta a különös karácsonyi éneket, amit a két papírlap énekelt együtt, az asztalon és az asztal alatt.

Aztán Nelli éjféli misére ment, s Jozsó, mint kötelességtudó testvér, elkísérte, Dodóval együtt, kinek ez nagy szenzáció volt. Imrus megtagadta a templomba menetelt, s míg anyja a sűrű párákban és parasztbűzben remegő gyertyák közt remegve és fázva imádkozott a maga istentelen és dacos fia bűneiért: Anatole France-ot olvasta a földre vetett ágyban. Másnap mindenki egy kicsit elaludt, s a szoba rendetlen maradt, közel tíz óráig, mikor már a szomszédban Cenci vendégei gyűltek, az ájtatos öreg nénik és bácsik, és Imrus is kényszerült átvonulni oda kincseivel, Anatole France-szal és az Előfizetési Felhívással. Jozsó a városba ment, Emma még pihent, Jolán a konyhában volt, Nelli pedig éppen kezdte takarítani az ebédlőt, ahol Imrus aludt. Imrus Anatole France-i türelemmel és megértéssel hallgatta az ájtatos öregeket, közben tüntetőleg helyezve az asztalra az előfizetési felhívást: noha a *Viharágyú* bizonyára nem ájtatos öregeknek készült. Ámbár Náci bácsi, a szabó rokon, hajlandónak mutatkozott előfizetni is:

- Abonnálok, hogyne abonnálnék, az Imriske lapjára! - És valamennyien bámulva forgatták a „gyerek munkáját”.

- Csak az Isten tartsa meg, erőben, egészségben! - mondta Berta bácsi.

- Abban a nagy városban! - sóhajtott Kati néni.

De Imrus türelmetlen volt, s egyszerre úgy érezte, hogy alig bír magával. A gádorosi ház egyformasága, visszhangtalansága ebben a pillanatban olyan volt neki, mint egy lidércnyomás. S mikor Cenci kijelentette, hogy ma nem maradhat el a templomból, nemcsak azért, mert karácsony napja van, hanem mert neki kell képviselnie a familiát az úri misén a családi padban:

- Anyád ott volt az éjféli misén, Jolán nem ér rá, Jozsóék a reformátusokhoz mennek ma!

Imrus egyszerre kifakadt:

- Én tisztelem a vallást, de ez nem vallás, hanem ostoba formáság! Ha Jolán néni igazán vallásos volna, tudná, hogy a templomból elmaradni, csak úgy, az ünnepi sütés-főzés végett: halálos bűn! És mit szólna Pázmány Péter ahhoz, hogy valaki egyik héten a katolikus, másik héten a református templomba jár, és a vallási kötelességből udvariassági kérdést csinál a feleségével szemben? Rosszabb ez az istentelenségnél! Nekem mindegy, református vagy katolikus: de én legalább nem is járok templomba! Ez mindenesetre becsületesebb.

Imrus kéjjel öntötte ki Jozsó ellen felgyűlt mérgét a jámbor öregek előtt, s szavaiból papi nevelése különös összhangban csendült ki büszke hitetlenségével.

- Ejnye, ejnye! - mondta Náci bácsi.

- Nem szépet beszél - mondta Berta bácsi.

- Csak az Isten meg ne verje érte! - mondta Kati néni.

Aztán a Cenci kurta szava hallatszott:

- Neked is elvette ám az eszedet az a sok könyv!

Imrus azonban eposzi magaslatra emelkedett, egy ifjú Luther vagy Giordano Bruno, könyvvel kezében, az Előítéletek csökönyös hatalmai ellen!

- Ti is felégetnétek ám minden könyvtárat, ha töletek függne! - mondta, egy képzeletbeli Omart invokálva, mert Cencit különben nem tegezte. - De azért a Könyv mégis győzni fog, és ha a Butaság belepukkad is! - A szónoklat még tovább tartott volna; de Cenci türelmének voltak határai, noha Cenci főntebb állott annál, hogysen éretlen suhancokra haragudjon.

- Most eredj, és gondold meg magadat! - mondta Cenci szigorúan, és Imrus ment is, fölcsapva kalapját, távoli és fűtetlen szobájába, hol a Düh, a Magány és a Szégyen farkasai ordítottak; ment, bőszült Achilles, tragikus harcban egy egész világgal, összeesküdvén ellene a nevetségesen Kicsi és a félelmesen Nagy!

Nelli, szegény anya, a szomszéd szobából hallotta az egész drámai jelenetet, takarítás közben fűelve az „ájtatos öregek” hangjaira, mint minden vasárnap, mert Gádoroson a helyzetek kísérteties módon ismétlődtek. Nelli remegett, mint mindig, ha egyetlen fiáról volt szó: mert Imrust még mindig egyetlen fiának érezte, mintha Dodó valami más volna. Nelli a világért sem mert volna közbelépni, félve saját fiától, akiből oly váratlan hevesség tört ki, holott rendesen Imrus szelíd volt, s csak Dodó a kis vad! Nelli borzadva hallgatta az „ájtatos öregek” szörnyűködő kommentárjait és Berta bácsi elbeszélését, aki - ki tudja, mily baljós eszmétársítás folytán? - az égő meteorról kezdett beszélni, mely egykor közvetlen előtte hullott le az égből, s melynek folytán, mintegy Isten intelmére, gyalog ment Rómába vezekelni! Berta bácsi kedvenc beszéd tárgya: akit Nelli is szent embernek tartott! Nelli az alázat pozitúrájában volt, azaz térden állva: mert a padlót törölte; s Nellit különben is térdre ítélte a Sors, akár a templomban, akár otthon. Nelli a Nagy Asztal alatt térdelt; ahol ma nem is volt igazi söprés: mert az ünnepi nagytakarítást tegnap csinálták, s ma nem is volt arra idő. Nelli megborzadt, mint aki valami alvilágba került: ahol rémeket lát! Lángoló meteor helyett előtte csak egy sárga papírdarab hevert; de azért nem kevésbé lángoló, csodálatos, megrázó és váratlan isten-intelem a tüzes meteornál! Nelli Gyula írását látta, fiának címezve: s alig láthatott volna rettenetesebbet! Nelli felugrott, mint akit kígyó csíp, és megtántorodva odacsapta a papírt az asztalra, mintha égette volna a kezét: a fia által neki hozott *Pieta*-kép mellé! S Nellinek, amint most arra tekintett, egyszerre a szívébe nyilallt a Fájdalmas Istenanya arcának mély, gyötrő szépsége - ami a tegnapi vita oka volt - pókhálófínomságú ráncaival, vadul csucsorodó szájával, a szeretet és rémület szuggeráló, eksztatikus kifejezésével...!

Nem volt ideje ezt a benyomást feldolgozni magában: mert hangokat hallott, melyek az öreg Tardits érkezését jelezték; s az „ájtatos vénnek” siettek párologni, „mint köd a nap elől”. Noha az öreg doktor mind sötétebb nap volt: megtestesedve, meglassulva és megvörösödve, mint Héliosz az alkonyég szélén. Nelli izgatottan rejtette el Gyula írását, mint valami különös rejtenivalót; s ez jó is volt, mert egyszerre Imrus is megint felmerült, úzve a megbánás kígyóitól, mert méltó-e modern felvilágosultságú s a lapos szabadgondolkodás álláspontján rég túljutott szellemhez naiv öregekkel szállni vallási vitába? Imrus restellte magát, kivált Cenci miatt, aki legfőképpen imponált neki, s szívesen megkövette volna nagyanyját, az Anatole France-i és renani fölény elmebeli fönttartásával: ha a folyosón az öreg doktor medvehangja nem köszönti az örök egyforma kérdéssel:

- Alászolgája! Jó napot kívánok! Hát hogy van ilyenkor?

Hogy volna ilyenkor? Nelli félelmesen sápadtnak látta fiát, aki különben is pár egyetemi szemesztere alatt feltűnően lesoványodott; Cenci úgy vélekedett, hogy „félbolond az ideges-ségtől”; sőt még Jolán is közbeszólt, igen határozott interpellációval:

- Mondja meg neki, doktor úr, hogy ne olvasson annyit, mert tönkreteszi magát!

Ó, a könyvek! Tardits, utálva ifjabb - és zsidó - doktorok stréberkedéseit, maga sem nagyon rokonszenvezett a könyvekkel, s őszintén ajánlta Imrusnak, hogy dobja már a sutba őket:

- Egy kis séta, egy kis mozgás, egy kis sport: kérem, az szükséges az embernek! - Imrus sötétén nézett erre az újabb Omarra, kivált még mikor Dodó éppen hazavetődve isten tudja honnan, Tardits őt állította mintakép gyanánt, amire az egészséges fiú pirospozsgás arcával valóban rászolgált: Imrus feszültsége csak növekedett.

Közben pedig megjöttek már Jozsóék is a csillagos templomból, s alighogy Tardits távozott, Jolán leszedte az asztalról a pogácsát és vörös bort, s a kis svábbal együtt teríteni kezdett, míg Nellit a konyha jótékony Aetnája nyelte el: közeledve a Nagy Családi Ebéd, amely a nagy, karácsonyi ünnepek fő pontja volt, mert ha mindenben a legszűkebb takarékoság jelszava uralkodott is Cenciéknél, takarékoságról szó sem lehetett az EVÉSBEN!

- Nelli! Jolán! Hol vannak, Nelli, Jolán? Üljetek hát már az asztalhoz! Borzasztó ez az asszonyféle! - zsörtölődött Jozsó, amint a párolgó, nehéz tál leves a hímzett futón állt, s a ház asszonyainak helyét szokás szerint csak üresen maradt székek jelölték. - Mama is jobban tenné, ha leülne! - A hangsúly ideges volt, még tegnapi, s Jozsó ma még kezét sem nyújtotta Imrusnak, aki vörösén és mogorván hajolt meleg tányéra fölé.

- Negyven csöpp a leves után! - mondta aztán, mintegy enyhítve a hangulatot. - Mama, igyon! - Dodó tartotta a poharát, Imrus makacsul vonakodott fölneézni, Emma „csak egy ujjnyit” kért, Jolán egyáltalán nem, Nelli menekült, amint pár kanál levest bekapott: - Rémes, ez a Nelli megint kiszalad!

- Könnyű a férfiaknak - mondta Jolán mérgesen s fáradtan -, ők szépen leülnek a kész ebédhez, és percek alatt megeszik, amit az asszonyaik fáradságos munkával készítettek! Ha még egyszer születnék, én is férfi lennék!

- Legalább bort igyál! - erőszakoskodott Jozsó. - Az használ az idegességednek. Ezt a rizlinget direkt karácsonyra tettem félre. - A híres gádorosi bor a vörös kadarka volt; de épp ezért ott helyben a fehérét becsülték többre. Jolán azonban dühbejött a rizlingnek már a nevére is.

- Ránézni sem tudok, mióta a mama olyan olcsón eladta!

- De Jolán néni igazán különös! - kiáltotta Imrus, aki képtelen volt hallgatni, ha valami igazságtalant vagy következtelent mondtak a jelenlétében. - Hiszen Jolán néni akarta mindig a legjobban, hogy adjuk el, mikor a nagyanyi három évig is tartotta a pincében!

- De nem ilyen áron! - Jolán találva érezte magát, mert csakugyan ő volt a legtüremlenebb ama szűkös esztendőkből Cenci sztoikus flegmájával szemközt.

- Eladtam, ahogy lehetett, és punktum! - mondta Cenci. - Te meg hallgass, neked is van ám a rováson - tette hozzá Imrus címére.

- Nagyanyi, én bocsánatot akartam kérni a nagyanyitól, de ha úgy bánnak velem, mint egy gyerekkel... - kezdte Imrus, de Jolán közbevágott, minden mérgét egyszerre Imrus ellen adva ki.

- Igen, igen, nem jobb lett volna, ha Imrus marad Döme bácsinál, aki legalább jól meg-nevelné?

- Ott kevesebbe is kerülne, s akkor talán Döme bácsi sem idegenedett volna el tőlünk...

- Ha mindig szememre hányják, hogy sokba kerülök... - kezdte megint Imrus.

- Teneked hallgatás a helyed! - ripakodott rá Cenci. - Más gyerek már ilyenkor segíti az anyját...

Erre Imrus egyszerre elnémult. Igazán, mért nem segíti ő is anyját, például tanítványt vállalva, mint Rosenberg? Most egyszerre úgy érezte, hogy azért, mert túlságos függőségben nevelték, túlságos kevés az önállóság és kezdeményezés szelleme benne. Imrus keserűen lázadt: ő az oka ennek?

- Igaz, hogy van a Döme bácsi? - kérdezte Jozsó a beállott csöndben.

- Kérdezd az Erzsitől, ő tudja! - felelt Jolán, mintegy nyílt féltékenységgel az élelmes rokon ellen, aki ott ül a gazdag bácsi betegágyánál. - Újabban még a lányát is levitte Sótra, ott élni a bácsi nyakán hónapokig! Jó cím az a betegápolás! - Jolánt elkésérítette a gondolat, hogy Döme talán Imrussal és velük tehetné, „amit most Erzsivel és lányaival tesz”.

Imrus megint kifakadt az Igazság nevében: Döme bácsi nem hidegült el iránta, mert most is küldött a névnapjára húsz koronát; s az is túlzás, hogy Erzsí lányostul volna Sóton, mert mind a két lány állásban van, Noémi a banknál s Gitta egy grófnőnél. Kiderült azonban, hogy Imrus rosszul tudja; mert Gitta csakugyan lent volt Sóton. Tagadhatatlan tény maradt azonban a húsz korona.

- Megköszönted-e szépen? - kérdezte Cenci.

Imrus hirtelen szégyennel hajtotta le fejét: a lapalapítás nagy izgalmaiban bizony elfelejtette megköszönni a Döme bácsi ajándékát. Jolán valósággal lázba jött erre.

- Miért nem figyelmeztetted? - támadt rá Jozsóra.

- Mi közöm nekem hozzá? - felelt ingerülten Jozsó.

Jolán éles szóáradattal vágott vissza:

- Mi közöd hozzá? Mi közöd hozzá? Talán bizony neked is van közöd ahhoz, amiből az egész családnak kára lehet? Isten ne adja, de Döme bácsi meg talál halni, már elég öreg, erre el lehetünk készülve, és az ilyen beteg ember ingerlékeny, Imrussal szemben mindig különösen ingerlékeny volt, ki tudja, talán éppen emiatt nulláz ki bennünket az egész örökségből? De te persze csak megjössz, leülsz kényelmesen a kész ebédhez, azt várod, hogy szolgálatodra legyünk valamennyien, neked és Emmának, egész életünket spórolásban és munkában töltjük, te mindenből megköveteled a részleteket, és még csak ennyit se törödsz a család érdekével! - Jolán csúnyán beszélt és logikátlanul: mert reményei apadóban voltak, még a legfantasztikusabbak is, melyek váratlan örökséghez fűződtek; viszont fáradtsága és idegessége épp az ünnepi heccekben, végletekig fölgýültek Emma ellen! - Mi törjük magunkat, kiadnók a lelkünket is, mi mindenünket odaadjuk, Nelli még az utolsó szép darabjait is Emmának adja...! mi semmit se sajnálunk...!

Nem folytathatta tovább, Jozsó elvörösödve fölállt, Emma sírva fakadt, Cenci bölcsen kiment, nem nézhetve a veszekedést, Nelli halálosan elsápadt, mert először történt s egész váratlanul, hogy Jolán nyíltan szemükbe mondta Jozsóéknak panaszait, amiket eddig, elég különösen, neki magának, Nellinek szokott ideges percekben az arcába dobni, mintha csak neki szólnának azok, aki Jozsóékkal szemben kettejük közül az alázatosabb volt, s épp ezáltal ingerelte Jolánt. Nelli remegett, mintha ő maga mondott volna valami retteneteset. Csak Dodó játszott nyugodtan a cicával, aki besurrant az ételszagra, s a beállott csöndben hirtelen fölszökött a fiú ölébe.

- Dobd ki azt az állatot! - riadt rá Jolán, valami utódühvel, soha nem állhatván macskát a szobában.

De ekkor, egyszerre s talán egy láthatatlan mérték beteltére, Imrus kitört, mint elkeseredett *enfant terrible*, aki nem bírja tovább a felnőttek hazugságait: mert nem nyilvánvaló hazugság volt-e ez a „semmit se sajnálunk”?

- Ugyan, Jolán néni, hogy mondhat már ilyet? - S mint egy meleg forrás, mely soká forr és küzd, míg egyszerre váratlan kibuggyan, úgy szökött ki a szó az *enfant terrible* szájából: lehetett-e hát hallgatni itt már? Hát nem sajnált-e Jolán néni minden girizd szőlőt, ami Emmáéknak jutott? Jolán néni sohasem evett fügét, minden szép szemet maga tett be az Emma kosarába: csak azért, hogy aztán panaszkodhasson; mert Emma egyszer azt találta mondani, hogy szereti a fügét! És talán most ez az egész veszekedés nem azért van-e, mert anyi Emmának adta a legyezőt, amit Döme bácsitól kapott? Imrus szégyellte magát, igen, szégyellte magát! Itt a „család érdekéről” és családi összetartásról beszélnek, de a család tagjai megfojtanak egymást egy kanál vízben; sőt egymás halálát lesik az örökségért! Igen, ezt nem lehet szebben mondani! És jól tudja Imrus, hogy nem azért van ez így, minthogyha rosszak volnának, vagy hiányzana bennük a képesség a szeretetre; de mert csak azt merik szeretni, amit szokás és szabad, elsenyved bennük ez a képesség; összetévesztik a szeretetet a megszokott érdeklődéssel és kötelességgel; de így egészen megürül és sivárrá válik az élet! és semmit sem tesznek, hogy gazdagítsák! el hagyják aszni a lelküket! mindennek az oka az a sivár unalom és lelki szegénység, amiben élnek! Meg van ez a levegő mérgezve! Ő megmondta ezt már akkor is, Döme bácsi előtt! Minden gyökerestül romlott! Minden meg van mérgezve, és meg fog halni, meg fog így halni! Nem lehet ezt a levegőt kibírni!

Mondják, gyerekek és próféták találhatnak rá az igazságra; de gyerekek hallgatás a helye, s a prófétának betörnek kobakját. Ám a hisztérikus *enfant terrible* jutalma legjobb esetben egy bosszús mosoly, mely csakugyan megjelent Jozsó ajkain; noha az *enfant terrible* ezúttal voltaképp az ő pártján állott és Jolán ellen! de ilyen a világ hálátlansága próféták iránt!

- Az ifiúr jobb szeret zsidóknál ebédelni - mondta Jozsó. - Ott nincs megmérgezve a levegő.

Reductio ad absurdum:⁶⁰ de Imrus kész volt vállalni az abszurdumot is.

- Igenis: ott más levegő van! Ott tisztább, szabadabb levegő van! Ott nem zsugorodik mindenki bele a kicsiségekbe! Ott tudnak tágabb, magasabb dolgokról beszélni! Tudjátok, mi az, ami a ti levegőtöket megmérgezi? - Imrus csodálatos módon meg tudta nevezni ezt a különös mérget, ugyanazzal a névvel, amivel valamikor egy régi magyar költő megnevezte: - *Unalom*! Elsenyvedtek az unalomban! Mennyi szépség van a világon! Mennyi messzeség, nagyság, érdekesség, amit megmutat a művészet, fölfedez a tudomány, amiben él és föl villan a lélek, az emberi kultúra nagyszerű birodalmi: ti mindezt nem ismeritek! Számotokra mindez nem létezik! Ti csak a saját kicsinyes, szűk érdekeitekben éltek, és még a házból sem mozdultok ki, ha nem muszáj! - Imrus nem átalált Jozsóra célozni, aki már évek óta lakott Pesten, és még egyszer se volt színházban.

- Nincs minekünk arra pénzünk! - mondta Emma, szipogó sírásából is fölmerülve a szóra.

De Imrusnak volt rá pénze - pedig ő csak havi harminc forintból élt! Imrus inkább koplalt, csak hogy jusson színházra, egy-egy könyvre... Imrus büszke volt erre, s most kitört belőle! Imrus rettenetes szót ejtett ki: mert mi hangzott rettenetesebben a koplalásnál, gádorosi fülnek? Nelli fülének legalább csakugyan rémség volt ez: aki úgyszólván örökké gyöttrődött, mi mindent szenvedhet fia a szörnyű Városban! Nelli szegény keble fölött föllüktetett a baljós papírdarab, amit előbb hirtelen odadugott: Gyula levele Imrushoz! Nelli szívdobogva nézett

⁶⁰ *Reductio ad absurdum* - A képtelenségig vitt következtetés.

fia izgatott, kipirult arcára: aki belőle fakadt, s mégis minden gondolata, egész élete csupa idegesség! Az *enfant terrible* szenvedéllyel és támadólag lihegett a gúnyos szavak kereszt-tüzében; mert Jozsó nem hagyta annyiban a dolgot.

- Schapringer nem koplal! - mondta Jozsó, bizonyos ellenszenvvel az idegen faj ellen, melynek dicséretét öccse a magáénak rovására zengte, noha bizonynal csúnya madár az, aki a saját fészkébe piszkít!

Imrus azonban fölzdúlt a szóra: mert nem az Igazságon esett-e itt ismét sérelem? Nem arról van szó, hogy melyik fajta a mienk, melyik idegen? hanem arról, hogy melyiknek van igaza? és bizonyára annak van igaza, amelyik kulturáltabb, amelyik több hasznot tesz, és emberhez méltóbb életet folytat!

- De hát milyen életet folytattok ti? Hol itt a kultúra? Hol itt a magasabb eszme vagy ideál? Meg lehet-e élni ebben a levegőben? Nem kell-e elpusztulni annak a társadalmi osztálynak vagy fajnak, amely így él? - Imrus egy ifjú Berzsenyi szigorú álarcát öltötte: Róma és erős Babilon leomlott! - Halálfiak vagytok mindannyian: ha nem is sejtitek! A falra már föl van rajzolva a *Mene Tekel Fáresz*! Én is szeretem a fajtámat: de az igazságot nem lehet meghamisítani. A zsidó utazik, olvas, bekapcsolódik a Nyugat szellemi életébe. Ha nem megyünk velük, megposhadunk az útszélen, mint kiöntött semlyék, mely elmarad a rohanó folyótól!

Mit mondhatott Jozsó erre a zöld szónoklatra? Gúnyos mosoly bizonynal a legjobb felelet volt; de még jobbat tudott adni Cenci, aki, mint egy öreg Amphitrité, ismét megjelent a kitombolt hullámok fölött; dorgáló fölénnel, mert mindez valóban csak éretlen, gyerekes beszéd volt.

- Törődjél te csak a magad dolgával! A bátyádról pedig példát vehetsz mindig: ha belőled is olyan derék, jóra való, munkás ember válik, nem hozol szégyent a családra! - Cenci néha Jozsót is összeszidta, mint egy gyereket; de nem volt-e Jozsó mégis rendes, okos ember, s a Cenci kedve szerint való fiú? Nem olyan lump, mint a szegény megboldogult Imre, s mindenestre távol a Bélyeges Papír veszélyeitől.

Cencinek igaza volt, s ezt Imrus is tudta. Jozsó valóban feddhetetlen: de a gáncs nélküli ellenfél csak még inkább elkésértette az új Hektórt, mint egy Achilles-sarok nélküli Achilles. Jozsónak ugyan *volt* Achilles-sarka, de ez láthatatlan volt Cenci előtt; Jozsó erényei viszont nem imponáltak Imrusnak, aki e pillanatban kész volt agresszíve s Élet Ófelsége szent nevében a Pohár, a Cigány s a Bélyeges Papír háromságának hőseit is többre becsülni a Józan Okosság és Úri Tisztesség közkatonaínál - noha e rokonszenv kevésbé illett jámbor lényéhez.

- Ne ríjatok hát, hanem egyetek! Így ni! - mondta Cenci, saját kezűleg helyezve egy pulykacombot az Emma tányérjára. - Te is egyél, és ne hallgass a haszontalan beszédekre! - Emma, könnyével sózva pulykacombját, lassan rágni kezdett. - Neked gyereked van! Ti is egyetek! - fordult a lányaihoz.

- Együnk, Nellikém, nekünk szükségünk van az erőre! - mondta Jolán sóhajtván. - Nézd, egy kis jó puha fehérhúsát! - s már rakta is Nelli elé, míg saját magának tündetőleg valami csontos gerincdarabot osztott ki. A szobában elviselhetetlen hőség volt, ott künn se lévén hideg, a kályhában pattogott a tűz, az ételszag betöltötte a levegőt az alacsony és rengő plafonig, a család ingerülten és összeszorulva ült az asztal körül, a poharakban már vörös bor volt, Jozsó föluggott, és töltött Nellinek is, aki tiltakozott:

- Jaj, ne tölts nekem, nem iszom, migrénem van!

- De, ez jót fog tenni, talán majd mártogassad! - mondta Jozsó, mint egy liturgia szövegét.

- De igaz is, anyika nem eszik és nem iszik semmit! - kiáltott Dodó, vádaskodva és tele szájjal, az egyetlen itt, aki nem kötelességből és a mások kedvéért látszott enni. Dodó, jól halászva a zavarosban, hatalmába kerítette mind a két combot; míg Imrus mogorván s dacolva ült üres tányérján dobolva késével, míg egyszer csak megint kirobbant, mintegy az akadémikus vitát folytatni:

- Ez a két különböző faj, két különböző emberfajta: az egyik képes a kultúrára, a másik képtelen! Igenis, énhozzám közelebb áll a fölvilágosodott és művelt zsidó, mint az előítéletekkel teli ostoba és gőgös keresztény! De nem zsidóról és keresztényről van itt szó! Mi új kultúrát akarunk csinálni itt Magyarországon, és nem nézzük az embert, csak a tehetséget...

- És Rosenberg az a tehetség, ugyebár? - csúfolódott Jozsó.

- Miért ne lehetne Rosenberg éppolyan tehetség, mint akármelyik gróf? akik tudvalevőleg mind kretének. Látod, éppen ez ellen a felfogás ellen kell küzdeni - kiáltott Imrus - és a grófi Magyarország ellen! - tette hozzá szónokilag, nyelvén találva Gyula kifejezését; noha ő még nem is látott gróftot elevenen. Imrus teletöltötte a poharát vörös borral, és kiitta. Imrus egyszerre úgy érezte, hogy légüres térben hadakozik, s noha neki csak a kultúra és irodalom volt fontos, fejest ugrott a politikába, amitől legtöbb és legvadabb hatást remélt. Imrus kikelt a címkórság, a társadalmi igazságtalanságok és végül a militarizmus ellen, mely elvonja a nemzet energiáit a kultúrától. Imrus Államában tökéletes egyenlőség volt: se zsidó, se keresztény, se úr, se paraszt, se gróf, se katona!

- Akkor ki védi meg az országot?

- De hát ki ellen kell megvédeni? Csak nem gondolod, hogy a huszadik században még háború lehet? Ez ma már igazán nevetséges lenne. A modern kultúra egyesítette Európát; a régimódi hazafiasság kiment a divatból, s a nemzetek közötti ellentéteket senki sem veszi komolyan.

Jozsó lesajnáló fölénnyel mosolygott, mint egy gyerek beszédére. Jozsó a *Budapesti Hírlap* olvasója volt, s nagyon jól tudta, hogy a dolog épp ellenkezőleg van: soha több ellenség nem övezett bennünket, mint manap! Hát nem forrong a Balkán? Hát nem fenik fogukat a nemzetiségek? Az ifjú européer azonban nem volt hajlandó komolyan venni a Balkánt és a nemzetiségeket. Barbár, műveletlen tömeg ez, amely kultúránk előtt úgysem állhatna meg.

- Csak persze, mi erőszakkal akarjuk elnyomni őket, s ezáltal kezükbe adjuk az erkölcsi igazság fegyverét.

- Be kéne csukni, aki így beszél! - Jozsó szája körül a hazafias bosszúság vonása jelent meg; Nelli rémült és könyörgő szemeket vetett rá. Nelli éppen a mákos és diós patkót hozta be, s majd kiejtette kezéből a tálat. Jozsó azonban hangsúlyozott örömmel fogadta az illatos karácsonyi süteményt: mintegy tüntetőleg a feledés és jelentéktelenség süllyesztőjébe ejtve vissza az Imrus badar beszédeit.

- Diósat nekem, diósat! - kiáltott a kis Dodó éles hangja. A mákos és diós két pártra osztja az emberiséget: Jozsó komoly férfiként állván a népszerűtlenebb mákoshoz, melyet kívülre csak Jolán pártolt, önfeláldozásból, mert annak is fogyni kell. Imrus azonban más két pártot látott, mélyebb és áthidalhatatlanabb ellentéteket: noha ő az egyenlőség és testvériség híve volt. Imrus mogorván fogadott minden kínálást, sötéten kérőzve a vitán, melyben ő látszott a vesztes félnek; s végre ellökve tányérát, kifakadt:

- Egy világ választ el bennünket! És hiába vagyunk egy családból: ez két különböző emberfajta!

Imrus szavai tragikusak voltak, valódi drámai minták után; de Jozsó nyugodt gúnnyal mordult vissza, mákos kalácsainak végvára mögül:

- És én vagyok az a fajta, amelyik „képtelen a kultúrára”? Köszönöm! - Egy hatalmas falatot tett a szájába, azután folytatta: - Szép kis kultúra, mondhatom! Szeretném én tudni, ki kér a ti értelmetlen verseitekből!

- Pedig van, aki még pénzt is ad értük! - felelt vissza a „szerkesztő” büszkén, és ezúttal először fölényben, mert a pénzből még mindig csörgött nála néhány tagadhatatlan ezüstguriga.

- No, azt a zsidót is kizsuppoltatnám! - vágott rá kurtán Jozsó; de a ténybeli fölény ezúttal Imrusnak kedvezett.

- Véletlen nem zsidó.

- Annál rosszabb! - Jozsó vállvonítása félreérthetetlenül fejezte ki megvetését a kétes elemekkel és hóbortos egyénekekkel szemben, akik ilyesmire pénzt adni képesek. De Imrus hirtelen vad göggel föllángolt: „*Ha elátkozza százszor Pusztaszer...!*”

- Azért mégis mi fogunk új irodalmat csinálni Magyarországon!

- Az is olyan szocialista szennyirodalom lesz! - mondta Jozsó a leírhatatlan lebecsülés hangján, miközben, lecsípve néhány szem malagát, fölállt, és cigarettára gyújtott. De Erisz, ki ősidők óta különösen szereti az ily nagy családi ebédeket, a hagyományos alma vagy kráfli helyett most talán egy falat diós patkóba rejtőzve a Dodó egészséges fiútorkán ródlizott le: aki hirtelen, mint valóságos kis eleven ördög kezdte sivítózni a fülébe ütődött szót, furcsa és csúfondáros elferdítésben: talán hogy betöltse az Imrus mértékét:

- Szocialista! Cucilista! Tisztelt szerkesztő úr, cucilista!

- Elég volt! Nem bírom tovább! - ordított föl Imrus egyszerre, mint egy vadállat, magából kikelten, és fölugorva az asztaltól, tányérját odavágta a földre, hogy darabokra tört. - Ne féljetek, megveszem a tányért! - tette hozzá részben gúnyosan, részben egy kis elrestelkedő megbánással a beállott csendben. - Igenis megveszem! - üvöltött még egyszer, noha senki sem szólt ellene. - De ezt NEM BÍROM TOVÁBB! - tette hozzá, mintha valami összefüggés lenne a két dolog között. - Nem és nem és nem, ezt az értelmetlenséget, ezt az örök szekírozást, ezt az egész levegőt! Ezt a butaságot! Nem bírom és nem bírom és nem bírom! Én nem tehetek róla, ti nem tehetek róla, senki sem tehet róla, de nem bírom! Én elutazom még ma, visszamegyek Pestre, nekem nem kell pénz sem, én megélek magam, én keresek, én veszek egy hónapos szobát, én...

- Az isten szerelmére, Jozsó! - kiáltott Nelli, majdnem térdre esve Jozsó előtt, ki hidegen hátat fordítva, át akart menni a másik szobába, ahova Emma már átmenekült, minthogy a kisebbik Emma, fölmerülve Imrus legelső kiáltására a délutáni gyermekálmom sűrű mézfürdőjéből, éktelen sírásba kezdett. - Az isten szerelmére! - Nelli most szegény, halálra rémült anya volt, aki fiáért könyörgött a Jozsó nyugodt férfiúi hatalma előtt: mert ő volt az egyetlen védő, megnyugtató, akire fiát a szörnyű idegenben rábízva, tudhatta; Nelli ismeretlen rémekről félt, épp most! És épp most maradjon az a gyerek egyedül! Nelli keble fölött vadul kalapált a Gyula írása, Nelli könyörgött: - Az isten szerelmére!

- Vele beszélj, ne velem: ő haragszik! - felelt Jozsó bosszúsan, míg Imrus, teljes erejéből földre nyikkantva a macskát, melyet Dodó huncutkodásból hátulról a vállára csempészett, hirtelen kiment a szobából, és becsapta maga után az ajtót.

S az intermezzo vége:

Egy negyedóra múlva Dodó, önkéntes kém, ölébe kapva a macskát is, kiosont a kertbe, és belesett a csillagnéző szoba ablakán; még a cirmost is magasra emelte, hogy ő is belásson.

- Pakol! - jelentette visszaérkezve és meglehetősen élvezve a szenzációt.

- Nem kell törődni a kölyökkel! - mondta dühösen Jolán; Nelli, alig tudva magáról, sírt; Jozsóék végképp eltűntek a szobájukba, ahol, Cencit kivéve, senki sem merte háborgatni őket.

Végre is Cenci oldta meg a dolgot, aki kurtán és egyszerűen adta ki az új helyzethez mért rendelkezéseit:

- Hagyjátok; hadd menjen, ha el akar menni! Legjobb, ha magátul gondolja meg magát. És okosabb is lesz, ha most nem megy vissza Jozsóékhoz egy darabig. Iszen lakott ő már egyedül azelőtt is: hát most megint egyedül fog lakni, és punctum! Nem gyerek már: hadd tanuljon egy kis önállóságot! Te meg ne ríj ittend! A harminc forintot megkapja ezután is, és nem lesz semmiben hiányossága! Az esze is majd megjön előbb-utóbb... Nem fog ártani a lecke!

S így történt, hogy Imrus másnap reggel a rendes formák közt búcsúzott el Gádorosról; még Jozsóék ajtaján is bekopogott bocsánatot kérni heveségéért (az ajtón keresztül, mert még ágyban voltak). Imrus tisztelettel csókolta meg Cenci néni kezét, aki egy tízkoronás aranyat nyomott a markába, konkomitívának a józan tanács mellé.

- Aztán jegyezd meg, hogy nem úgy van minden a világban, ahogy a könyvekből azt elgondolnád!

Imrus nem szólt semmit, még a pénzt is tisztelettel zsebre gyúrte, feszültsége megenyhülve a kitörésben: most inkább valami lankadtságot érzett, s szeretett volna itthon maradni, maga sem tudta, miért? De mikor anyja is, félénken és szinte dadogva, valami tanácsfélét rebegett búcsúzóul, valami ijedt tanácsfélét, a rossz emberekről, akik vannak ott künn a világban, és hogy ne hallgasson senkire, senkire, és hogy mindent írjon meg haza, akármi történnék is: Imrus hirtelen újra megapprehendálva fölcsapta a kalapját, és elindult a ködös, enyhe téiben, reggeli szürkületben, az utca hártázó folyókái mellett, míg a kis sváb vitte utána a csomagját a vasút felé; ment egyedül, és vissza se nézett!

Nelli még soká állt a kapu előtt, nagy keszkenőjébe bugyolálva. A keszkenő alatt még mindig ott rejtegette a Gyula levelét. Azt gondolta, hogy még az utolsó pillanatban szól róla Imrusnak... s most szívszorulva nézte a távozó csinos alakot, egy véletlen visszanéző pillantást, még egy utolsó tekintetet könyörögve magának a Sorstól.

- Még el se kísértem... Még csak a vasútig se mentem el vele... - tördelte.

- Jól tetted! - mondta Cenci. - Nem kell ötlet elkényeztetni.

- Még mit nem? - mondta Jolán. - Gyalogolni vagy talán kocsit fogadni ebben a hidegben egy ilyen kölyökért! - Jolán dülva-fülva ment vissza a szobába, ahol Imrus csak nemrég hagyta el az ágyat; dühösen a korai fölkelésért is, noha világért el nem engedte volna, hogy fölkeljen, s Nellivel és a mindig korán kelő Cencivel együtt a kapuig ne kísérje az elutazót. - Erre is csak takaríthatunk! - mondta, bosszús pillantást vetve az ágyra, melynek gyűrött paplana és széthányt dunnái még rajzolgatták a reggeli lámpa fényében a kikelt fiatal fiútest meleg körvonalait. - Takarítsunk, szolgáljuk ki, és aztán ő hálából lenéz bennünket, és gorombáskodik velünk! - Jolán fölemelte a dunnát, hogy fölrázza; aztán a paplant, amely még meleg volt, melyen még mintha az alvó meztelenségének illatát érezte volna ebben a fülledt, reggeli szobában... s mi történt aztán vénleányi szívében és mi nem? csak ráborult a vetetlen ágyra, és végigfolyatta könnyeivel...

Nelli még mindig kinn állt a kapu előtt, a hidegben a nagykeszkenőben, és nézett, nézett eltűnt fia után.

A DÖME BÁCSI NYOLCSZÁZ FORINTJA

1

Imrus délben érkezett meg Pestre, és először is lakást keresett; különös ösztön visszavonta a legelső pesti lakásához - az Üllői úti zsidó családnál -, amely véletlenül megint kiadó volt; s noha utálta még az emléket is, mégis kivette, csak hogy ne kelljen továbbmenni és keresni. Ebédelni még a vonaton ebédelt, a hazuról hozott karácsonyi süteményekből; most újra elővette a zsíros skatulyákat (egyikben még a szüretől eltett szőlő is volt), de nem érzett kedvet semmihez, alig várta a három órát, hogy Rosenberget fölkeresse: mert ünnep lévén, csak a lakásán kereshette, s háromig még ebédelhet, és gádorosi illemszabályok szerint senkit sem szabad ebéd közben zavarni. A késés azonban megbosszulta magát, mert Rosenberget már nem találta otthon, s csak anyjával beszélt, egy öreg és visszataszító, csúnya zsidó nővel, akinek rútsága és kellemetlensége a fiúi szeretet hatalmát mérte föl, mert Rosenberg mindig a legnagyobb rajongással beszélt anyjáról. Imrus szinte szédülve tántorgott ki a bűzös Dob utcai lakásból, aztán egyszerre iszonyú ürességet érzett: mit tegyen most? Hideg volt, otthon legföllebb télikabátban lehetett volna megmaradni; a könyvtárak zárva az ünnepek miatt, még a könyvkiadások rolettái is leeresztve. Imrus elszörnyedt önmagától. Micsoda sivár élet, egyetlen emberibb érzés, természetesebb mozdulat, melegebb szenzáció nélkül! Szinte vágyva gondolt Gádorosra, vágyva az asszonyi puhaságokra, a varrovánkosokra az ablakon, a szekrényekben függő női ruhadarabokra: holott éppen Gádoros sivársága és merevsége elől menekült most! Ó, milyen fullasztó, szűkös viszonyok, milyen zsibbadt céltalanság! amihez képest enyhülés egy szélhámosszerű szelekótya bőkezűsége és zöld ifjak felelőtlen lelkesedései. Akármilyen, csak kiszabadulni innen! *az én jachtomra vár a tenger!*...⁶¹

De jacht nem állt elő, s Imrus végtelenül gyávának érezte magát a tengerrel szemben; este színházba váltott jegyet, megspórolt ebédje s vacsorája árán, a kakasülőre; két vidám lány ült mellette; két könnyű, vidám lány; a női puhaságok kacagó kavargásában; és integettek és nevetgéltek rá; de Imrus zavartan elfordította tőlük fejét, merev gallérában, mint egy megátkozott; s előadás után elment az első ácsorgó némborral, aki szólította, örömtelenül erőltetve az ölelést, amelyről azt mondják, hogy az élet célja.

2

Másnap megtalálta Rosenberget, de attól nem tudott meg semmi hírt. Gyula ismét eltűnt, mint újuláskor a változó hold, s Rosenberg már kezdett izgatott lenni: mert csakugyan mozogni kellett már valamit, hogy - mint a kiszedett Felhívás harsonázta - január közepével fölzengjen a diadalmas *Viharágypár!* Gyula plakátok visító kampányát ígérte már erre a dátumra, röpcédulák színes záporát, kolumnás *Introibó*-t a lapokban...

Rosenberg volt a papírüzletben, ahol a nyomtatványokat megrendelték: de ott nem tudtak semmit Gyuláról, sőt Rosenberget kérték, hogy vegye át, és fizesse ki a rendelést.

⁶¹ *az én jachtomra...* - idézet Ady Endre *Harc a Nagyúrral* című verséből.

Imrus és Rosenberg fölkeresték Gyulát. De a szállóban nem lakott már.

- A poggyásza itt van - mondta a portás. - De a címével nem szolgálhatunk. Sőt boldogok volnánk, ha uraságtok megtalálná és közölné velünk az adresszt.

E sok gyanús *sőt* elől Miska fia a polgári civilizáció iránt erős gyökerű bizalmában keresett menedéket.

- Csak nem tűnhet el valaki Budapesten, a huszadik században, úgy, hogy ne lehessen megtalálni! Gyerünk a bejelentőhivatalba.

Adj játékot, s az Ifjúság csúf hamuja alól fölcsillog a Gyermekség boldog parazsa! Imrus és barátja egy detektívregényt játszottak el: ami jó mulatság, s eredménnyel is járt, mert Sherlock Holmesnak jó protekciója van a Véletlennél. Gyula be volt jelentve Andrejev Mária lakásán a Garay utcában.

Gyalog menve, a hosszú úton megállapodtak, hogy „joguk, sőt kötelességük” ragaszkodni mindenhez, amit Gyula ígért, s igazságuk tudata éles hangot adott a csengőnek, melyre Gyula maga jött az ajtóhoz, kissé különös toalettben, mintha ágyból kelt volna ki, holott késő délután volt.

- Lám - mondta, minden meglepődés nélkül -, az élet vígjátéka: ezek az én ifjú barátaim! De én most Minotaurus vagyok a labirintusban; ami tudvalevőleg barlang és börtön egyúttal. Xantippe nyilván kívülről csukta rám a reteszt: azaz a házvezetőnőm, aki átszaladt a szomszédba trécselni. Asszony, asszony, mit téssz ősz fejünkkel? Nézzétek meg, gyermekeim, nincs-e a zárban kívülről a kulcs? mert ez is előfordul.

A kulcs a zárban volt, s Imrusék bejutottak „Vanderbildt odújába”, mely alkalmas volt hangsúlyozni a paradoxont, ha Gyula valóban Vanderbildt. A szoba rendetlensége is méltó lett volna egy külön milliárdoshoz, s Andrejev Mihály herceg, a sápadt fiúcska, vad szemekkel, de köszönés nélkül meredt egy sarokból, kis ellendetektív, egy Nick Carter-füzet fölött a vendégek elé. Gyula ismét háztartásban élt, különös háztartásai egyikében, ég tudja, mily manőver folytán ragadva ki a Hotel költséges magányából?

- Egyre megy - mondta Gyula széles gesztussal -, az ember élete belülről van, és a külső körülmények mellékesek. A magamba szállás ideje volt ez. Lelki forradalmakon mentem át. Ki tudhatja, hogy mi lakik benne? S vannak órák, mikor az egész élet ostobasága és hiábavalósága oly rettenetes erővel markol belénk, hogy mindent kiejtünk kezünkől, és nem törődünk többé semmivel. Én már túl vagyok életem javán. Ilyenkor leszámolunk magunkkal, mint Szent Ágoston, s néha kedvünk volna leülni a porba és sírni. Ködök közt támolyogtam, és a lélek szörnyű füstjei gomolyogtak körülöttem.

A szobában csakugyan olyan füst volt, hogy Imrus kényes idegzete alig viselte el; de ez a füst inkább valami rossz dohánytól és füstölgő kályhától származhatott.

- Delphi gözei ezek, rejtelmes jóslatokkal! - folytatta Gyula. - Hisznek az urak a spiritizmusban? Én egy beteg mellett töltöttem ezeket a napokat - egy szenvedő gyermek mellett - s Misire mutatott. - Kuvikos betegszoba: mi idézi jobban a rémeket? Velem szellemek társalognak, élők és holtak szellemei. Nem látják őket az urak a ködből? Nem tréfálok: valóban hiszek a szellemekben, mint minden nagy bűnös és vezeklő. Ki hathat az Élet mélyeibe és titkaiba, ha soha nagy bűnt nem követett el? Én nagy bűnös vagyok, edző férfiarcban a sötétből rám leső árnyakkal.

Noha a sötétből csak a kis herceg égő szemei leselkedtek, és száraz, hosszú, kuncogó gyerekköhögése hallatszott a sűrű füstben.

A szerkesztő és segédszerkesztője alig tudták, hogyan hozzák elő ilyen hangulatban a Lap ügyét. Gyula azonban fél szóból is értett, és pillanatra sem tért ki a válasz elől.

- Ó, a Lap, a Folyóirat, az irodalmi Szemle! Igen, igen ez kötelességem, ez kedves tervem, sőt ez vezeklésem egy aktusa. A világért sem akarok lemondani róla: szegény Lacim halottaiban is megátkozna. Uraim, egy vallomással tartozom önöknek: a Folyóirat eszméje nem tőlem származik; egy rég elhalt szegény költő barátom életének nagy ábrándja volt ez! Bizonyos okok az én vállamra lökték a terv terhét, már morális értelemben véve: felelős vagyok érte a halottnak. A halottakkal nem jó kikezdeni. S szegény Laci különös körülmények között halt meg, tragikus halállal, *nem természetes halállal!* - Gyula hangja jelentősen elváltozott, szemei sötétén villogtak, s még fehér fogsora is fölcsillant a homályban, mintha vicsorítana. De rögtön elfordította a témát: noha nem vissza a lap ügyéhez. - Ne többet ezekről: hagyjuk a Múlt kísérleteit! Csevegj inkább magadról, Imruskám: hogy érezted magad nagyapád házában, famíliád meghitt légkörében?

- Rosszul! - felelte Imrus, hirtelen s őszintén: oly szükségét érezte, hogy kitárulhasson! Nem állt-e kamaszkorának hőse előtt? Nem volt-e mellette egy idősebb ember, aki megérti, akinek panaszkodhat? Gyula nem elfogult! Gyula szabad szellem! Gyula maga legnagyobb ostromzója a korhadts elmaradt hivatalnokfajnak!... Imrus kiömlött, igazi keservvel, noha tudákos és túlzó szavakkal, mint ifjú szociológus. Imrus corjoláni hőstetteit zengte: mert nem volt-e hőstett, odavágni modern prófétaként kemény kasztunk reprezentánsának, ki még hozzá nagybácsink: „Halálfiak vagytok mindannyian”!

Ám Gyula túlszállt a szociológián: metafizikai hangulatban lévén; s különös balzsamot csepegtetett Imrus sebeire.

- Halálfiak vagyunk mind, kedves gyermekem, együtt és egyenként, csoportban és individuálisan: nem érdemes törődni semmivel! - Valódi vezeklő, Gyula hajlandó volt az egész életet semmibe venni; s mit is számít ez a pár év, akármilyen, az Örökkévalóság üre mellett? Vezeklőből könnyen lesz prédikátor, rendesen egy elrontott élet textusával; de Gyula erényt csinált a szükségből. - Mennyire tisztelik az emberek az életet! Milyen óvatosan bánnak vele! milyen komoly, fontoskodó szertartást csinálnak belőle! Én csak az álmokat tisztetem! Mi csak az álmokat tiszteljük! S tán épp ezért vagyunk mi is kultúremberek és nem ők! Tisztelni az álmokat: ez tán a kultúra!

- Úgy van! - kiáltott Imrus. - S az álmok tiszteletében indul a *Viharágú*, az élet felhői ellen, megmezteleníteni a csillagokat.

- Ó, a költő! - honorálta Gyula. - De valóban: az élet felhő; szürke semmi, melyet a szél is elvisz. Szegény apád jut eszembe, az én drága Miska barátom, aki annyira tisztelte ezt a semmit. Ma szellemjárások napja van. Hol ő már, szegény Miska? Mondják, az vitte a sírba, hogy egy embert halálra ítélt ártatlanul. - Gyula furcsa hangsúllyal mondta ezt: mintha neki kéne legjobban tudni az igazságot. - De hát oly fontos az élet? újból kérdelem. A bíró elfelejti, hogy egy magasabb fórum már eleve halálra ítélt mindnyájunkat: s talán senkit sem ártatlanul. E szép polgári máz alatt talán mind vadak és gyilkosok vagyunk. És ha megfordulsz is sírodban, kedves Miskám, ki a polgári Rend embere voltál! - Gyula valóban szellemekkel társalgott. - Meggyújtsam a lámpát? Ó! költőkhöz a félhomály illik!

S Gyula fölmagasodott e clair-obscurben, szónoki gesztusokkal.

- Hát igen: az álmokat tiszteljük! Egy meggyilkolt költő álma: nem szimbólum ez, költő urak? Az élet tűnő semmi: csak fontoskodó nyárspolgárok veszik komolyan. Az álom maradandó: csillag a felhő fölött...

Rosenberg azonban óvással élt: nem állhatván ellen az elvi vitának, noha praktikus kérdések sürgették. Tiszteljük az álmokat, igen! de mily kultúra volna az, amely nem tisztelné első-sorban az életet?

- Persze, vannak még vad ösztöneink: de nem arra való a kultúra, hogy kiirtsa őket?

- Ó, gyermek - karikázott Gyula a sötétben vörös szivara hegyével -, mit tud ön a kultúráról? Nézzen a dreadnoughtokra, nézze Krupp ágyúit! *Ez a modern kultúra! Ez az élet tisztelete!* Nem fáztok, gyermekeim? A kályha füstöl, s én hadat izentem az emberi kényelemnek. Én vezeklő vagyok, de vendégeim ne dideregenek! Parancsoltok egy kis konyakot?

- Télikabát van rajtunk! - tiltakozott Imrus, de már csobbant valami sötét nedv, vizespohárba, mert más nem akadt a vezeklőnél.

- Velencei üveg méltóbb lenne: de az én életem puritán! - S a grandiózus mozdulat, amivel a vizespoharakat egyujnyi tartalmukkal átnyújtotta, különös idegenséggel ütötte meg Imrust, akár egy hamis hang. Ajkához emelte az italt, de az váratlanul karcolta a torkát, mintha nem is konyak, hanem rum volna. Imrus köhögni kezdett, s a kis herceg, mint aki csak e jelszóra várt, hatványozva visszaköhögött a sötét, hideg és füstös szobában.

4

De Rosenberg nem engedhette át az utolsó szót a barbár ágyúknak: s újra előtérbe nyomult az Elvi Vita; füst a füstben, noha témáját fontossá avatta az idő. A téma a modern militarizmus volt; mert való igaz, hogy a kormányok sosem költöttek többet a fegyverkezésre, mint ez időben. De micsoda militarizmus volt ez? egy gépé, melyet nem lehetett elzárni elég hamar! egy továbbfejlődő vad csökevényé, melyhez „nemzetek lelkének” többé semmi köze. Rosenberg legalább így vélte: a dreadnoughtokban és Krupp szörnyeiben megannyi túlhaladott vagy későn született mammutot és Leviathant látva; s Imrus irodalmi érvekkel támogatta ezt az álláspontot: mert mi tükrözi a nemzetek lelkét, ha nem az irodalom? Az irodalom pedig, ünnepi ódák s iskolai olvasókönyvek híján, csakugyan túl volt már a *halni vagy ölni* hazafiságán. Ész és szellem, legalább a *Viharagyú* európeér ifjaié, csak megvetéssel nézhetett le erre. De mire képes egy ügyvéd logikája, még ha vezeklő is? Gyula legyintett észre és szellemre, nem sejtve, hogy filozófiák eredményét vonja le. Szép az ész és európeerség: de mélyebb rétegek vannak bennünk és alattunk. Mit tudják az írók, mi szunnyad a tömegekben? Mit tud a barlang száját elfüggönyöző virág a tigrisről, aki ott benn alszik? Gyula mandzsu puszták rémeit idézte: csak tegnap játszódván le az orosz-japán dráma.

- És a boxerlázadás Kínában! De mért menjünk oly messze? Szegény Lacim árnya itt leng, véres sebbel a szíve táján.

Ám az ifjú európeerek nem ijedtek meg a barbárság kísérteteitől, melyek úgyis Ázsiából szálltak, vagy félvad Balkánról, vagy cigányok s parasztok rémtettei felől: lám mindenütt, ahol legmesszebb a Kultúra!

- El tud ön képzelni még egy háborút Európa művelt államai között? Hiszi, hogy képes volna egy igazi kultúremler ölni?

E kérdés volt az első lépcső a vigaszfölny emeletere, melyet Gyula még a posványban is meg bírt építeni.

- Gyermek, ismeri ön a világot? Mit tudja az ember, mire képes? - Gyula póza byroni volt, fiatal korának divata szerint. - Ha egyszer kitörnek a vad vágyak, a kultúra inkább szabadít, mint gátol! „Mi kultúremberek” veszedelmesen mentek vagyunk minden előítélettől. Milyen szesz az, amit meg ne innánk? mily gyalázat, ami nem ingerel? Merő gyávaság, ha mindent ki nem élünk: szerelmesei az Életnek, akár az Asszonynak! - Én magam, ahogy itt állok előttetek, talán a legaljasabb bűnös vagyok! - Gyula semmitől sem látszott megriadni, s Imrus az írókra gondolt, akik mindent átélnek hőseikkel, gyilkosságokat és aljasságokat is. Imrus megborzongott: mert nem volt-e meg benne is ez a rettenetes mindenre-vágyás, bús szürkeségből? Imrus a versírást is a bűnözés egy módjának érezte most: mit ér a vers, ha nem annyira új, hogy valóságos bűn? ha nem volna benne valami bűnféle?

Az ablakot föl kellett nyitni: kévékben tódult ki rajta a füst. Gyula azonban tovább villogott.

- Igen, igen, kitörni létünk korlátaiból, bármi áron! Vagyis inkább elérni a korlátokat, hol őrt áll a tilos! Nemi dolgokban már practice minden szabad, ugyebár? - Gyula, imént még vezeklő, tetszelgett a Bűn apostolának szerepében, s váratlan megpattintva egy tányértalan, piszkos villanykörtét, a fölvakult fényben néhány különös képet szedett elő zsebéből, amiket tán egy éji kávéházban vásárolt dugva, s amik most hivatva voltak a teljes nemi szabadságot jelképezni az ifjak előtt, kik igyekeztek, mint modern emberek, álszemérem nélkül nézni rájuk. - Ó! a természetben nincs morál! Minden kultúrán túl bennünk liheg az őszállat: ölelni! ölni! harácsolni! - Hirtelen elrejtette a képeket, mert a fekete szemű Misi odalopózott, s átpillantott a hóna alatt. - Nem neked való ez, gyermekem!

- Úgyis láttam - mondta Misi inkább magának, s megint világos lévén, visszabútt Nick Carterhez. Imrust különös érzés fogta el: gyermekkorára gondolt, amikor Gitta mesélt neki ijesztő és titkos dolgokat, s a szíve dobogott. Rosenberg azonban kissé meg volt botránkozva: ő más tárgyalásra jött ide! Rosenberg legmélyében csupa erkölcs volt, rabbiösöktől öröklött lelki tisztasággal. Rosenbergnak nem voltak előítéletei, s minthogy romlottnak tartotta a mai társadalmi berendezést, könnyebben megbocsátotta, ha a szegény lopott, mint ha a gazdag örökölt. De mindezt a logika nevében, mert Rosenberg logikus volt, azaz talmudista; s a logikátlan bűnök menthetetlenek voltak előtte. Gyula pedig logikátlan bűnökről beszélt, értelmetlen szörnyűségekről...

- Szörnyűség, megengedem, de az ember szörnyű; legalább, ha szabad, és senki sem látja. Emlékszel arra a bugyellárisra, amit valamikor játékból a kapu elé raktatok ki, Imrém? - Gyula a bácsi kedélyes pózában idézte föl e bugyellárist: ami elég különösen hatott, mert ez most a Bűn szimbóluma volt: melyért mindenki lehajlik a sárba, ha nem látják!

- Nem a Bűnért, hanem a Pénzért: nagy különbség! - kiáltott Rosenberg.

- Ó! egy kis lopás, sikkasztás, váltóhamisítás... - csúfolódott Gyula.

- Ezek csak a társadalmi igazságtalanságok természetes korrelatívuma.

- Ki tudja? A nagy tolvajok a lopás gyönyöreért lopnak: akár a kleptomániás úriasszony az áruházban. Kijátszani a világot és nevetni: hatalmas gyönyörűség! S a veszély élvezete! Ki él, amíg ezt meg nem próbálta?

- De ez még nem öldöklő őszállat! - mozdult Rosenberg filantrópiája. - Gyilkosságokról, háborúkról volt szó: emberi életek kioltásáról! Minden relatív lehet: de az élet nem az! A „minden szeszek szomja” is megtorpan a vér előtt: a vér „különös nedv”!

Gyula mosolygott *az advocatus diaboli*⁶² mosolyával: valaki, akit már a legvadabb gyanúk szárnya is ért; nagy titkok embere.

- Kedves barátom, a vér egészen rendes nedv, amit a kémikusok vegyelemeztek, mint más folyadékot. - S Gyula fantáziája elröpült: Róma cirkuszaiba, középkori várurak kazamatáiba, VI. Sándor pápa asztalához, szicíliai vendetták felé! Mily nyomorúságos a mi szürke élet-kímélésünk, a szabad szenvedélyek szabad kitörése mellett! Azok az emberek *éltek*! és haltak, ami hozzátartozik! mi már sem élni, sem halni nem tudunk, hacsaknem versben és regényben. Valaminek kell jönni: háborúnak! vagy forradalomnak! Gyula tele volt a *res novae* éhével: mi elfog minden Catilinát, ha üres a zsebe. Üres zseb, mint üres gyomor, vad álmokat okoz; de a vad álmok ezúttal elméletnek öltöztek: melyben még lehet is valami igaz. Az ifjú fülek edzve voltak különös elméletekhez. Próféta az erkölcs csődjét prédikálták: annyi bizonyos, hogy valaminek jönni kell! S az őszintén-gyilkos korok talán jobbak voltak, mint ez a mai levegőtlen fülledés. Magyarország kiábrándulva legdédelgetettebb álmaiból, közömbösen ment már sorsa felé; s az ifjak, nem érezve honficélt, vakon lihegtek világlélményért. Rosenberg erős volt, emberi és pozitív ideálokkal, melyekben faja is meglegezte szerepét s csillagát; de Imrusban faj, sors, hagyomány, logika, szomjak és nevelés, erkölcsök és emberi ideálok, múltak tisztelete és jövők álmai, minden összekeveredett, ellentmondott... A fantázia vitte: azaz az irodalom egyetlen s túl könnyű papírvitorlája. E vitorlához fűtt szelet Gyula is, fantasztikus elméleteivel, mind messzebb és messzebb röpítve egyúttal a praktikus szót, mely egyre az ifjú szerkesztők nyelvén ült: mert szép az elmélet, s izgató a vita: de ők most másért jöttek! Gyula azonban nagy mester volt ily praktikus témák kivédésében: lévén bő gyakorlata, különböző hitelezők hadaival. Gyula megmaradt az elméletben: mely most saját életének elméletévé lett; mert nem volt-e ő épp az, aki nem hajolt meg a szürke kor szürke istenének? aki fölrúgott mindent, kiélt mindent, s meghódított mindent!

- Higgyék el, bűneinkre büszkébbek vagyunk, mint erényeinkre! Nagy bűnös vagyok: s ezt a tudatot nem adnám semmiért. Mindent kárpótol ez! - kiáltott, s akkor váratlan és paradox módra, mintegy szélhez a zápor, rájött a zokogás; idegei már roncsoltak voltak, s az italt sem bírta, mint régente. A szürke hajú férfi odaborult az asztalra a zavart ifjak előtt; majd hirtelen fölszárítva könnyét, előkelően bocsánatot kért: - Ne csodáljátok, barátaim, borzasztó ez, ilyen korban élni... ilyen sivár és üzleti korban, ahol a pénz a minden: ha van pénzed, isten vagy, a nélkül kutya se. - Imrus és Rosenberg egymásra néztek, Gyula azonban teletöltötte vízes-poharát a rummal, s fölkapta: - Vannak napok, amikor minden körülzsong, ami szívünket ríkatja. Itt vagy te, édes Imrém, s ha arcodat nézem, anyád arcát látom. És még nem is kérdeztem, hogy van ő? életem nagy szerelme, távol álma! - S prüszkölve, cikákolva fölhajtotta a vad kormos italt.

5

- Te gyerek, mért nézel úgy? - riadt egyszerre Misire. A kis herceg egy faszámolyon, egészen behúzódva a sarokba, Nick Carter pajzsa mögött, félénken és mégis kihívóan vetette vissza fekete pillantását.

- Mama majd haragudni fog! Alig maradt az üvegben.

⁶² *az advocatus diaboli* - az ördög ügyvédje.

- És mi közöd neked ahhoz? - Gyula különös reakcióként, féktelen dühbejött. - Nézze meg az ember a nyavalyás porontyot! Alig jár bele hálni a lélek, és beszélni mer! Te, ha egyszer megkaplak! Mi a te életed? Egy véletlen adta, egy véletlen megint elveheti! Fattyú vagy, tudod? fattyú! a véletlenség gyermeke! - Gyula ordítva s kissé bizonytalan, de azért erős mozdulattal megragadta a kisfiú karját. - És a tüdővész lakik benned, tudod, mi az? A halál kutyája ugat belőled - mondta, amint a kisfiú ismét vad, ijedt köhögésben tört ki. - És én, tudod, mi vagyok? Istened vagyok, aki az életedet adtam! Talán egyszer nem törődöm semmivel, és istened leszek újra. Nem hallottad, hogy én már embert is öltem? Mi a te életed? Egy szorítással megfojthatlak, akkor aztán mehetsz panaszra a céda anyádhoz! Ti, sorsom megrontói!

És valóban megmarkolta a fiú nyakát, mintha meg akarná fojtani. Sikoltás és köhögés egyszerre buggyant föl a vézna torokból.

- Mama! mama! - kiáltott a gyermek; szemei mint fekete gombok duzzadtak ki. Már-már közbe kellett volna lépni; de ajtónyílás és léptek zaja hallatszott künn: s erre Gyulát egyszerre mintha kicserélték volna! A roham véget ért. Hirtelen eleresztette a kis nyakat, s mint a hangulat Fregolija, fölényes és kedves mosollyal fordult az ifjakhoz.

- Ó, dehogyis bántanám: a gyermeket, aki drága Miskám nevét viseli! De látjátok, mily szörnyű az Ember, s mily csodálatos dolgok laknak benne! Egy pillanatban majdnem megfojtottam. - Gyula az előszoba felé fülelt, visszanyerve, mintegy a veszély percében, teljes grandezzáját. - Nagyon örültem, kedves barátaim, hogy láthattalak. Sajnos, most búcsúznom kell tőletek, mert várok valakit... egy nőt! - tette hozzá sűgva, hogy Misi ne hallja. - Ó, üzleti ügyeinket legközelebbre kell halasztanunk! Én magam kívánom legjobban, hogy mentül előbb legyen: a fő a gyorsaság. - Az ifjak már az előszobában voltak, ahova Gyula kituszkolta őket, miután a hazatérő Xantippe léptei a konyha felé haltak el. S ekkor különös fordulat történt. - Pardon, várjatok csak kicsit! - Az előszobában egy széken, egy odadobott női vállkendő s erszény hevert, amit Gyula egy pillanat alatt meglátott, fölkapott, fölnyitott, mielőtt az ifjak hátranéztek volna. Imrus egyszerre kábultan érezte, hogy pénz van a kezében, amit Gyula nyomott bele, egész ötletszerűen és váratlanul, emphatikus gesztussal és suttogva: - Váltásatok ki a nyomtatványokat! Majd holnap adsz nyugtát! - mondta, a fiúnak egy megdöbbenet mozdulatára. - Kiben bízna meg, ha Miskám fiában nem? Szervusztok, gyermekeim! És az Előfizetési Felhívást osszátok szét mindenütt, ahol csak tudjátok! S már az utcán voltak, mind a ketten kissé szégyellve magukat egymás előtt, szótlantul, bensőleg kavarodva, talán megingott bizalommal Gyula iránt, noha másrészt fölgyulladt fantáziával is: mert mégiscsak különös és érdekes ember ez!

- Dosztojevszkij-alak! - jellemezte később Rosenberg, s ez az irodalmi etikett inkább fölemelte Gyulát: mert mit nem igazol egy irodalmi etikett? S „Dosztojevszkij-alak” mégis bizonynyal modernet jelentett, forrongót.

- Ó, hisz egész mai életünkben van valami az orosz regények levegőjéből! S a magyar lélek különösen lázas és gyötrött, mint az orosz. Mennyi erjedés, küzdés s lelki züllés, talán épp a legnemesebbekben! - Imrus kitaszított és lázadó volt, s szívesen sorolta magát is a nemes züllöttek közé. A szőlőszemnek is van „nemes rothadása”, mely csak ízesíti: ám pénzügyi hátvédnek nemigen biztató egy züllött regényhős. Rosenberg érezte ezt; de hát Gyula a végső percben csodálatosan talpra állt, mint egy macska; s mit volt tenni vagy veszteni? Reszkető elszántsággal váltották ki a nyomtatványokat; s a *Viharágyú* előfizetési felhívása húsz ideges ifjú ujjai közt, s még az egyetemi fekete táblán is, a beírási hirdetések mellett, ott zászlózott másnap.

A többit, kissé rossz lelkiismerettel, a jövőre bízták, amelyért harcoltak.

- Ó, hiszen oly szomj van a lelkekben! Csak egyszer a hangunkat meghallják! Csak az első számunk megjelenjen! - Azonban a naptár számai nőttek, mint egy közelgő hadsereg a láthatáron, s a zászlózó fehér papírlap a bűn és kockázat fényében látszott csillogni, mintha nem is az Imrus naiv és bizakodó szavai volnának rányomtatva, hanem valami a Gyula kétes és tisztátalan csillogásaiból. Imrus mégis a vánkosa alá vitte ezt a bűnt, mint babáját a kislány, s körültáncolta, mint indián a zsákmányt: mert nem volt-e ez jövő és ifjúság, élet, szabadság, kultúra és egyetlen remény? Imrus ragyogott, mint tragikus hős, dicsősége peripetiáján, néha föloldódott társai közt, sőt lányok által is körülrajongva, kik most már mind ismerték az egyetemen, s szívenvert kéziratosokat dugdostak kezeibe, miknek Imrus szigorú és megvesztegethetetlen bírása volt. De a Naptár hada fenyegetett, s a tragikus hős érezte a bukást: mert a pünkösdi királyságnak vége szakad aznap, mikor a kitűzött határidő elmúlik, anélkül hogy a lap megjelenne. Hogyan kerüljön azontúl még társai elé?

Nyilvánvaló volt, hogy Gyulához kell elmenni még egyszer, minél előbb: de valahogy épp ez látszott legnehezebbnek. Gyula szimbólumává lett mindannak, ami szokatlan, rendetlen, bűnös volt az egész ügyben, ami nem szolid, ami beválthatatlan; s különös vonatkozásokban a gádorosi átkokkal is. Imrus napról napra tolta az újabb lépést. Rosenberget most, az iskolai munkák elkezdődvén, egész nap lefoglalták tanítványai, s Imrusnak egyedül kellett menni! Az is nehéz volt, egyedül szóba hozni, sőt forszírozni praktikus és pénzügyi ügyeket: Imrus úgy érezte magát, mint Nelli, mikor a borszenzált kellett kikísérni a pincébe. Imrus valami rossz szagot is érzett; valami úri ösztön lázadt benne, amint a Garay utcai lakásra s Gyula egész miliójára gondolt: noha egy lelkes demokratához bizonyosan nem illett ily érzés.

Imrusnak végül is gyám és kísértő kellett: ami egyébiránt elég könnyen akadt, mert ki ne lett volna kíváncsi a „munkatársak” közül Gyula „odújára”? Gyula, mint „Dosztojevszkij-alak”, már legendává lett, s ez a század eleji szomjas fiatalság kapva kapott az emberi szellem legendáin. Schmitt Jenő például, a filozófus, akihez néha szintén eljártak, éppúgy legenda volt köztük, mint Gyula: s talán nem kevésbé fantasztikus. Imrus hát nem ment egyedül Gyulához: az „újságíró” és a „tolsztojánus” csatlakoztak; egyik, szenzációs riportcikket ígérve a *Vihar-ágyú* kiadójáról, „valamelyik lapban” - ami reklámnak is jó lesz -, másik, eszmeibb szándékkal, vitázni s talán a *gnózis*⁶³ számára nyerni új hívet Gyulában: mert nem halt ki az apostolok faja.

A látogatást ebéddőre tűzték ki, hogy biztosan otthon ériék Gyulát; s Imrus égő izgalommal ébredt: mintha minden ez egyetlen naptól függne! Mit csináljon délig? Hogy tudja az időt eltölteni? Nem akarózott fölkelni a hideg szobában; már tíz óra rég elmúlt, s ő még mozdulatlan és utálkozva nézte az ágyból vizsgálati könyveit s jegyzeteit, melyek könyvespolc híján valami pokróccal leterített gyalulatlan deszkaládára voltak fölrakva, s melyeknek mostanában feléjük se nézett... Ó, olyan tehetetlen volt! S akármire gondolt, csak bántotta... Egyszerre hangos kopogás hallatszott az ajtón, mint a végzet kopogása, s a szállasadónő lánya, amaz értelmes és csúnya kis zsidó lány, diadalmasan rikácsolva nyújtott be a keskeny szoba asztalára egy összehajtogatott papírdarabot:

- Távirat érkezett Sándor úrnak!

Imrus kiugrott a hidegbe, s már tépte és olvasta: „*Délben érkezem, vonatnál várj, Döme!*” Imrus első gondolata villámgyors számítás volt s váratlan öröm, hogy így alig fél órát tölthet Gyulánál; csak azután ért rá elcsodálkozni: mi történhetett Döme bácsival?

⁶³ *gnózis* - ismeret; megismerés.

Ez a történet rég elkanyarodott Sótról, noha Döme még élt; de lehet-e ezt életnek nevezni? Az öreg, mikor utoljára hazaért Gádorosról, leült a kanapéra, mintegy elfáradva, s azóta föl sem kelt, legalább szimbolikusan így lehetne mondani; fejből egymás után röppentek ki az élet gondolatai és törődései, mint a madarak a nyitott kalitkából. Ahogy szóról szóra is elröppentek a Döme madarai, mert a vén Bábi egyszer nyitva feledte a madaras szoba ajtaját: a legszebbek elszálltak, s a többi Döme mérgében utánuk eresztette. Döme már semmivel sem törődött: a háztartás most teljesen a togyogó Bábira maradt, aki pedig süket volt, s érthetetlenül szóra-kozott. Noha gondot alig jelentett ez a háztartás: mert az ebédet a Mexikóból hozták, s Döme már csak a Rót kosztját szidta. A ház lehetetlenül piszkos volt és düledező; a pince be is dőlt, s Döme azt se bánta; borait eladta, s most azt is Róttól hozatott, üvegenként rakva el a madaras szobában. A város egyszer leírt, hogy a pincét meg kell csináltatni, mert a felső utca omlik fölötte, ahol a kocsik jártak; ez volt Döme utolsó nagy mérge. Akkor kiadta a Miska-féle lakást, lihegve a pénzért, mintha az éhenhalástól félne: holott mire kellett már neki a pénz? Néha ajándékot küldött Gádorosra, s egy-egy aranyat Imre napján, amit Cenci egy pincetok vörössel viszonzott. Döme visszaküldte a pincetokot, de egyébként nem látszott gondolni a gádorosiakkal, s Noéminek és Gittának, valamint összes többi keresztfiainak és keresztlányainak éppúgy megküldte a névnapi aranyakat, mint Imrusnak. De másként nem tartott senkivel, nem is ment sehova, s még reggeli sétáit is elhagyta.

Óhózá se jött senki. Lakója egy gyermektelen házaspár volt: a megyei levéltáros, kit történet-tudósnak is tekintettek, s ki minden hó elsején megjelent Döménél, egészsége iránt érdeklődött, s átadta a lakbért. Döme sohasem terelte politikára a beszédet; újságját is beszüntette, rossz szemét okolva, de a Körbe se járt, mióta Zsinkó bácsi, a kanonok meghalt. Semmi sem érdekelte. Minden rosszul ment. Kossuth fia Ferenc József minisztere volt még, s az országot gyalázatosan elárulták. A szalmaláng közönybe és undorba vészett, mely szürke, mint a hamu s fekete, mint a korom; a fiatalok halvérűek, s az öregek „halnak, egyre halnak”: Döme már csak másodmagával volt Sóton „nagy idők tanúja”. Döme többé nem vágyott ki házából, mint a halott nem vágyik ki a sírból.

Vadászatról szó sem volt többé: a halott Zsónnak már nem is volt utóda. Különös dolog: Döme mégis olykor látta még Zsönt, s néha szólította, leggyentve a légyecsapóval. Máskor meg, mintha lovak álltak volna a ház elé, Püspök lovai, noha Püspök már nem is létezett: egy nagy fiákerosvállalkozó vévén át a firmát. Olykor Cenci hangját is hallotta Döme, mintha parancsokat osztogatva, lekászálódott volna a kocsiról: pedig, mire az ablakhoz ment, már csak egy idegen szekér állt ott, talán fát hozva a levéltároséknak. Cenci már nem ment Sótra, s Döme sem Gádorosra, sőt Harkányba sem utaztak többé, hogy találkozzanak, s mintegy összebeszélve, nem is hívták egymást: csak panaszkozó s gratuláló leveleket váltottak. Cenci haszontalan költekezésnek minősítette az utazást. Döme pedig méregbe jött a gondolatra is: nem való már az neki! Noha a fecsegő Csontváry doktor, kinek kétkerekű kordéja még meg-megállt a zöld kapu előtt, éppen Döme egészségére való tekintettel tartotta volna fontosnak a levegőváltozást.

Dömének tulajdonképp semmi baja sem volt: szervezete bámulatos szívóssággal bírta. Mégis a beteg ember benyomását tette; s Csontváry zavarban volt betegsége előtt. Nem hal meg az ember, amíg nem mond le az életről, vélte az agg Goethe: s talán nem is a betegség halálos, hanem a lemondás. Dömének nem sok évet jósoltak már: a *facies Hippocratica*⁶⁴ megelőzvé

⁶⁴ *facies Hippocratica* - a haldokló arckifejezése.

a *causa mortis*-t.⁶⁵ Csontváry a kedélyről beszélt, melyet *humor*-nak is nevezték a régi orvosok, s bizonyos összefügg a test nedveivel. Döme azonban hallani sem akart testének építéséről, éppoly kevésbé, mint házáról: minek az már erre a rövid időre? Akkor Csontváry társaságról vagy gondviselőről kezdett beszélni: valaki kellene, aki vigyázzon az öregúrra, mert hisz, ne adja Isten, ágyának eshet, s a vén Bábi már semmire se jó. De különben is: a magány nem való az embernek; legalább Csontváry úgy vélte, aki ugyancsak követte ebben a saját receptjét, folyton látható lévén utcán-teren, otthon is tizenkét tagú família várta. Csontváry miatt akár meg is házasodhatott volna Döme, amire példát adott Jókai, mert „öreg ember, nem vén ember”: de legalább vegyen magához valami rokont, egy unokahúgot, hisz van elég!

- Ott van a Rácz Cencinek két lánya is, Gádoroson; már a hajadon is elég vénecske: küldje el azt! - Csontváry nem érthette, mért „gurul dühbe” Döme a gádorosiaknak csak említésére is: vén rigolyás! Dömének nem kellett Cenci lányai: Nelli nem - mert Nelli, Jolán, mert nem Nelli; ami mégiscsak logika. Csontváry ekkor Erzsit kezdte tudakolni: kiről csak annyit hallott, hogy Szakolcán van. Döme közömbösen s mogorván felelgetett; míg a dolog egyszer váratlanul aktuálissá vált.

7

Döme egy éjjel, még őszelőn, heveny gyomorgörcsre ébredt, és vén plédje alatt vagy hatszor is ki kellett mennie, végig a folyosón, a hűvöskék holdban. Másnap már alig tudott járni, s Bábi lecipelte a padlásról a *Leibstuhl*-t,⁶⁶ s bekészítette a szobába, aztán rázárva Dömére az ajtót, a doktorért szaladt. Csontváry dühtől toporzékolva találta a rabot, s azonnal kijelentette, hogy ez így nem mehet. Kórházról Döme hallani sem akart - soha semmiféle atyafisága nem feküdve kórházban -, s Csontváry még aznap sürgőnyt menesztett Erzsike Szakolcára, noha bizonyos lelkiismereti aggályokkal: mert dizentériáról is lehetett szó. Csontváry azonban, egyszerű meghűlést jelentett, mely csöppet se ragályos, bár ily agg korban már veszedelmes lehet.

Erzsi azonnal szabadságot kért, és megérkezett; Döme mindenbe beletörődve fogadta. Erzsi gondozásba vette a kulcsokat, sőt tüntetőleg még a *Leibstuhl*-t is, mint igazi betegápoló mártír, s az első napokat avval töltötte, hogy fölfedezze és elmondja Dömének, micsoda hanyagságokat és piszkot talált a Bábi *régime*-je után. Döme nagyokat nyögött, jajgatott a dunnák között, és nem felelt semmit. Döme, mint Hektór hajdan, semleges volt a harcban, mely hullájáért folyt. Asszonyi hatalmak harca volt ez. De az istenek is beavatkoztak, Csontváry szerepelvén Merkurius gyanánt, ki harmadnapra mégis megállapította a dizentériát. Erzsi nem rendült meg a rémhírtől önfeláldozása piedesztálján, sőt bizonyos elégtételt érzett, egy hősnő jogaival, noha valamelyest mégis hátrált: legalább a *Leibstuhl* ez időben megint visszaesett a Bábi piszmogó gondjaiba. Erzsi nem félt a fertőzéstől, s alig tételezte föl önmagáról, hogy ő is beteg lehet: de maga a „ragály” szó valami babonás irtózatot keltett benne: fölfokozván heroinöntudatát, ahányszor a Döme küszöbét átlépte. Meg sem állhatta, hogy ennek kifejezést ne adjon a beteg előtt, ki alig-alig mordult föl már zordon fektéből, inkább Csontváryra:

- Minek gyógyítasz már engemet, doktor?

⁶⁵ *causa mortis* - a halál oka.

⁶⁶ *Leibstuhl* - hordozható (szobai) árnyékszék.

De mikor Erzsi előtte állt, az Irgalmas Türelem pózában - rántott levest tukmálva rá, vagy vörös bort a Cenciéből, amit most szakmányban kellett innia, orvosi rendeletre, úgyhogy már a szagát is utálta, tragikusan, mert annak előtte nagy méltányolója volt a nemesebb évjáratoknak, s Cenci most a legjobb *dugdosottból* küldött -, Döme hálátlanul riad rá, mintha Erzsi gyűlöltetné meg vele a bort s az egész világot.

- Mit strázsálsz itt engem örökösen? Azt hiszed, már dögrováson vagyok?

- Ó, Isten óvjon, kedves bácsi, hogy mondhat már ilyet? - tiltakozott Erzsi kissé sértődötten; de a kikoplalt öreg, ki görcse szüneteiben semmi fájdalmat sem érzett, házsártosan mordult vissza:

- Adj enni, kutya bajom!

Gyengesége hasztalan hazudtolta: Döme szívós erőt szívott, mint a vén fa, régi gyökerekből, s már gyógyult is, szinte daczból, mihelyt akarta; görcsei megszűntek; egy nap felöltözött, s a karosszékbe ült. Erzsi komplikált érzelmekkel kísérte e látványt: rá már nem volt szükség, s a szabadságot sem lehetett végtelenig húzni. De - újabb *Deus ex Machina*: Döme a térdét fájdtotta.

- A fekvéstől - mondta Csontváry; ám estére a beteg üvöltött kínjában: ízületi gyulladás volt, nem is veszélytelen, mert a szívre mehetett; noha Döme szíve sokat bírt el. Veszély vagy nem, Döme tehetetlenebb volt, mint valaha, teste minden ízét, könyökét, csuklóját egymás után nyűgözve le a zsibbadt kínháló; moccanni se tudott. Erzsi ily körülmények közt semmi esetre sem utazhatott el; levelet írt a tanfelügyelőnek, melyben fizetés nélküli szabadságot kért; Döménél úgysem lévén szüksége semmire.

- Még ha elcsapnak is, nem hagyhatom itt ebben az állapotban! - mondta Csontvárynak, főlemlegetve mindazt a sok jót, amit Dömének köszönhetett. A doktor helyeselt. Kitűnt azonban, hogy Erzsi sem elégséges mindent ellátni: az ő idegeit is elővette az ápolás, s Bábinak semmiben sem lehetett hasznát venni. Ekkor írt Gittának, aki éppen most tette le a doktorátust: éppen a karácsonyi idő kezdődött, s Gitta úgyis anyjához szokott ilyenkor rándulni Szokolcára. Gitta megérkezett, egy hatalmas súlyú láda könyvvel, melyeket különböző könyvtárakból vett ki, kéjelegni Bergson és Freud divatos elméleteiben. Erzsi el volt telve doktor leányával, sorra látogatta régi ismerőseit, fontoskodón utasítva mindannyiszor Bábít a beteggel való bánásra, s mikor Döme magához jött fájdalmainak első nagy rohamából, egy nyurga és tudákos lányt talált háza csillagául, ki az első alkalommal hajlandó volt fölényesen vitába szállni vele mindenféle témáról, ami fölmerülhetett, s még a betegség okait és várható lefolyását is jobban akarta ismerni a doktornál, akit néha valóban megszégyenített.

Döme dühösen hevert, összeszorítva öklét a paplan alatt: még csak oldalt fordulni sem tudott. Valamikor, betegsége első napjaiban avval töltötte idejét, hogy a kocsik zaját leste; félig lázálomban; akkor minden kocsi Cencit hozta, némelyik még lányostul, sőt unokástul is, a láz görbéje szerint. Most már tudta, *látta*, hogy lehetetlen lázképek ezek; Cenci küldött bort, de jönni nem jön; senki sem fog jönni Gádorosról, míg *ezek* itt vannak! Döme józan volt, soha még ilyen józan! A borospohár ott állt még a szegény Stanci varróasztalán, Döme idáig érezte a szagát, bele nem diktálhattak volna többet egyujjnyit se! Döme józan volt, s belső csúfolódással hallgatta Gittát, aki a beteg mulattatójának szerepét vállalta, egy ízben például ellúdbőrözve előtte, hogy többedmagával irodalmi folyóiratot fog megindítani, a mai megposhadt irodalom ellen.

- Van rá pénzed? - mordult Döme gyanakodva; mert Gitta képes volt tőle kérni e magasztos célra. Gitta azonban megérzett valamit a hang lejtésén, s nagyizolva fúvott takarodót:

- Apa fog erre pénzt adni: de ezt ne tessék megmondani anyának! Apa sokat szerzett a találmányai révén, s ennyivel igazán tartozik nekünk - toldta, mintegy a Döme szája íze szerint. Gitta az imponálás kedvéért tette, hogy hisz az apja pénzében.

- Tagadhatatlanul zseniális! - dörögte vánkosába Döme, félig félrebeszélve, s nem tudni, az apáról-e vagy a lányáról? Imrus említését ez alkalommal óvatosan mellőzte Gitta: de Döme, hogy, hogy nem, mégis Imrusra gondolt, s csak látszólag beszélt félre, valójában nagyon körültekintő volt, próbálgatta beteg tagjait, egyszer egyedül maradván a szobában, fölkel, s nagyokat szisszentve az íróasztalig vánszorgott, pénzt vett elő, utalványt írt remegő kezével, vissza próbált mászni, elesett, s ott maradt a szőnyegen jó szerencsére, míg Babi be nem nyitott, akit titkolózva intett csöndre, s miután visszasegítette az ágyba, átadta neki a pénzt és utalványt, meghagyva, hogy tegye azonnal postára, s ne mutassa Erzsikének.

- Ez az Imrus ifjúúr névnapjára, érted? És sürgős, mert már jól elmúlt Imre-nap. - Babi, vén cinkos, szaporán értette, s Döme attól fogva, bár még heteken át csak fájdalommal tudott ágyában megfordulni, kaján mosollyal kezdte mondogatni Erzsinek:

- Eredjete már haza, lábra állok én már magamtul is, Babi megmondhatja!

- Ugyan, édes Döme bácsi, csak nem hagyjuk magára evvel a tehetetlen öregasszonnyal! - Erzszi a doktorra hivatkozott, s elég tapintatlan volt célzást tenni Döme korára is, melynek már egészségesen sem volna elég ily aggult gondviselő. Erzszi mindig izgatottabb lett, mert mindent föltett egy kártyára, s karácsonyra két levelet kapott, egyiket az igazgatójától, másikat Partos Kálmán szakolcai járásbírótól, ki legjobb barátnőjének férje volt: s e levelek nem hoztak jó híreket. Az igazgató sürgős jelentkezésre szólította vissza, a baráti levél pedig halványan biztatta némi közbelépéssel a tanfelügyelőnél, kinek Partos kártyapartnere volt. Erzszi állását érezte fenyegetve, hisztérikusan már az elcsapatásról képzelgett, de megmaka-csolva magát, csak annál kevésbé akart visszamenni az iskolába, mely különben is gyűlölt és ideges emlék volt előtte, mert Erzszi nem tudott fegyelmet tartani, s a kislányok, mint mondani szokták, „nyakára nőttek”, és „fején táncoltak”. S hogy lépjen a kolléganői elé, kik bizonytalanságot szólnak már hosszú szabadságát, mely alatt nekik kell helyettesíteni?! Erzszi úgy érezte, hogy nincs visszatérés, s Gitta is biztatta, mert nem abszurdum-e, hogy anyja, e „kiváló, intelligens asszony”, pletyka kollégáktól és bugris „tanfűtől” függjön? Bizonytalanság kevesetebb a „millió örökség”, amelyre Erzszi Partosnéhoz írt levelében célzott, noha szegény Döme vagyona messze volt a milliótól; de ettől eltekintve is, első a rokoni hála és kötelesség. Erzszi hát Csontváry doktorhoz fellebbezett, akit teljesen a maga pártján tudott, elbájlolva őt önfeláldozó buzgóságával, s avval a tulajdonságával is, hogy órahosszat el tudott tereferálni a hadaró, hírharang Aesculappal.

Döme elfogadta a fellebbezést, s végighallgatván az orvos hosszú előterjesztését betegségének makacs és kiszámíthatatlan szeszélyességéről, megvárta, míg egyedül maradtak, aztán váratlanul így szólt:

- Doktor, küldd el nekem a közjegyzőt: testálni akarok!

Csontváry, biztosítva bár, hogy túl a veszélyen, mégis helyeslően bólogatott: mert nem természetes-e, hogy gondoskodni kíván a kedves rokonokról, akik oly kitaró hűséggel ápolták? Döme nem szólt semmit; de nemsokára utánaküldte Babit a doktornak, újabb üzenettel, hogy meggondolta: nem kell a közjegyző!

- Rigolyás vénember! - kommentálta magában Csontváry; ám Döme azalatt otthon újra kikelt az ágyból, ezúttal akkurátusan felöltvén hálókabátját, melyet előre kikészített Bábival; a bútorokba kapaszkodva, mégis eléggé rendes léptekkel ment az ajtóig, ráfordítani a kulcsot; aztán az íróasztalhoz. Döme nemcsak a veszélyen volt túl: a betegség, csakugyan szeszélyes

lévén, mintha kiadta volna mérget, egyszerre eleresztette a megkínzott ízületeket. Öt hét múlt el amaz első talpraállás óta: eleintén türelmetlen várakozásban, Imrus köszönőlevelét lesve a küldeményért; neszelve a postát; s hol a fiút vádolva hálátlanságról, hol Erzsit gyanúsítva, ideges rémlátással, hogy elsikkasztja a levelet: mert Erzszi maga nagy levelező lévén, sokat tárgyalt a postással. De végre megjött az írás, pár sor legalább, amit Imrus, megszegeyelve hanyagságát, legelső pesti délutánjának unalmában azonnal összeszerkesztett; pár sor, mégis nagy újévi ajándék Dömének, aki talán ettől is állt talpra; mindenesetre most ez a levél lett lámpása tetteinek, mert ebből értesült, hogy Imrus Pesten van, sőt a fiú új adresszéről is: ami mind fontos szerepet játszott elhatározásában. Döme hosszan kotorászott a fiókban, részvényeit elzárta, pénzét magához vette, csengő százkoronást, tizenhatot, ennyi volt készletben, azaz nyolcszáz forint, és ami aprópénzt csak talált, aztán egy sürgönyszöveget írt, mindezeket a kulcsokkal együtt ágyafejéhez tette az éjjeliszekrényre, azután visszament, ami már hatalmas séta volt, kizárta az ajtót, és kikiáltott:

- Bábi!

- Mit parancsol, édes Döme bácsi? - jött elő Erzszi, s elszörnyűködve csapta össze kezét: - Jaj hát mért nem csönget? Odakötöttem a csengőzsinórt az ágy csücskére! Hiszen mindig közelében vagyunk...

- Kérlek küldjétek be Bábit! - Döme nem fogadta el az Erzszi karját, aki vissza akarta vezetni ágyába; maga ment, sőt támaszkodás nélkül, s ámbár Erzszi felajánlotta, hogy, ha postáról van szó, azt Gitta is elintézheti: Döme ragaszkodott Bábihoz, s Erzsinek meg kellett nyugodni a férfiak szeszélyességében, holott egy ifjú doktor hölgy mégiscsak megbízhatóbb lenne a bárgyú, vén parasztasszonynál. Ám Döme ezúttal csak Bábiban bízhatott, ki természetes szövetségese volt, mint bitorlók ellen egy száműzött öreg királynő, kinek jogara a főzőkanál. Mint tudós forradalom, könyvet emelve a jogar mellé, jött Erzszi a szakácskönyvvel, sőt Gitta, kifogásolni a Bábi munkáját, tápérték, diéta és vegyi képletek nevében. Döme kiküldött a szobából mindenkit. S Bábit kezénél fogva közel vonván halkán megkérdezte, mikor kelnek föl a tekintetes asszonyék reggelente? (Erzszi, mint ügyvédné, tekintetes volt, akár maga Döme: noha zsidó asszonyok módjára nagyságosnak tituláltatta magát.)

- Sohse hamarébb nyócnál - jelentette Bábi.

- Jól van - mondta Döme -, most hát idehallgass: te reggel fél hétkor engem szépen felöltöztetsz, beraksz egy váltás fehérneműt a kis kofferba, aztán hozol fiákért a pesti vonathoz, kikészítéd bele a nagy plédet...

- Jesszusom, csak nem akar elutazni a tekintetes úr, ilyen betegen, télvíz idején?!

- Hallgass, Bábi, te ne is tudj róla, erről nem szabad tudni addig senkinek se, érted? A vonatokat fűtik, Bábi - tette hozzá megnyugtatólag -, és te most föladsz egy telegramot, Pestre az Imre úrnak, ő fog várni engem az indóházban: tudod, mi az az indóház, Bábi?

Bábi nem tudta, de elfogadta, mint valami lényegesen enyhítő körülményt, s már ment is a sürgönnyel, kész megőrizni gazdája titkát, ha harapófogóval próbálnák is kihúzni belőle. Bábi nem tudta, mi lesz ebből, de bízott Döme bölcsességében, s szokva volt a feltétlen engedelmességhez.

- Aztán ne félj, Bábi, te nem fogsz hiányosságot látni semmiben! - Döme befelé fordult a falnak, s aznap nem is hallották többé szavát. Reggel még az éji mécs félhomályában történt a Döme *levée*-je,⁶⁷ nagy nehézségekkel, mert pantalló és kaput furfangos ruhadarabok, s Bábi

⁶⁷ *levée* - eltávolítás.

ügyetlen udvarmesternek bizonyult. Döme káromkodott, de halkán, hogy föl ne ébresszen valakit; majd kitepte Bábi kezéből a kaputrokk szárnyát, s maga gombolta tovább dermedt ujjjaival:

- Eredj, nézd meg, jön-e már a kocsi?

A kocsit ravaszul kissé messzebb állatták, Bábi még szilvóriumot töltött a lapos csutorába, aztán kivitte a plédet, s már vezette Dömét is, tipegve, prémes vadászbundájában. Bábi jól beburkolta urát az ülésen, s lelkére kötötte a kocsisnak, hogy az állomáson besegítse ám a kupéba; Döme aztán búcsúképp egy nagy bankót nyomott öreg tenyerébe. Az idő szerencsére elég enyhe volt.

8

S így történt, hogy Imrus aznap nem várhatta meg a hosszú és érdekes eszmei tornát Gyula és a „tolsztojánus” között: futnia kellvén a szomszéd pályaudvarra, noha a különös házigazda, aki Szókratészként látszott kapaszkodni az ifjakba, nagyhangú szemrehányást tett ezért: mert hisz jöhettek volna korábban is, de persze, azt hitték, ilyenkor találják a legbiztosabban.

Az óvatosság felesleges volt, mert Gyula ez idő tájt a török basa szerepét játszotta: aki egész nap otthon pipál és aluszik. Bolondság is utcára menni üres zsebbel e „gazdag városban”; s Gyula sohasem volt paradoxabb kapitalista, mint mostanában: szó szerint ama „vörös garas” nélkül! Gyula félig-meddig fogoly is volt; egy nő foglya, noha ezúttal nem annyira a szerelem rózsaláncán, mint inkább ebéd, vacsora és szivar prózaibb, de vitális vonzóereje révén. Misi anyja nem üzött hercegnőhöz illő foglalkozást: lévén kereken *cupringer*, azaz házhoz járó helyszerző, cselédek és másfajta szegény leányok részére: de ebéd, vacsora és szivar telt ebből, s Gyula filozóf volt, a *non olet*⁶⁸ elvének alapján. A fogság azonban mindenképpen fogság, s a rabtartó nő értett bosszút állni a rászorult férfin a maga múltjáért s neme gyöngébb és szánalomraméltóbb tagjaiért. Egyszóval, Gyula papucs alatt volt, *ballábról*: s a menekvéshez pénz kellett volna, legalább annyi, hogy kártyára tehesse. De hogy juthasson pénz a rab kezébe? Holott még a női erszény és retikül is, mely azelőtt gyakran vadon hevert, a leg-lehetetlenebb helyeken, szoros őrizet alá került, mióta egy pillanat szeszélye kulturális célokra megdézsmálta. Goneril messze volt, s Regan kevés biztatást adhatott: noha Gyula e pillanatban is abban az idilli foglalkozásban volt elmerülve, hogy különböző üres váltólapokat töltött ki, teljesen akadémikusan, mintegy álmodozva s játszva a gondolattal: mi lenne, ha azokat Schapringer kifizetné? Bizonytalán pénzemberhez méltó játék; s Gyulának régi készlete volt váltóblankettákban, amelyeket ma már alighanem csak játéknak használhatott.

Misi eresztette be a vendégeket, mintegy Ámor az ephéboszokat, Szókratész hangos öröme: noha a siető Imrus kötelességszerű jelentése és lelkiismeretes elszámolása kissé stílszerűtlen volt ez álmodott pénzügyekből riadó furcsa Szókratész előtt. Szókratész azonban nem jött zavarba, pedig az elszámolás ránézve tartozást jelentett: mert a fiúk valamelyest még rá is fizettek a nyomtatványokra. Kis összeg, mégis nagy ama hiányzó „vörös garas” mellett: de mikor jön zavarba Szókratész, ki ismeri az Élet felhő voltát? A múlt felhő, s a jövő is felhő: csak a jelen pillanat valóság, s a pillanat mértéke az ember. Valóság és érték az emberben születik meg, pillanatról pillanatra, s Gyula bizonytalán szókratészi filozófiát követett, mikor

⁶⁸ *non olet* - nincs szaga.

hirtelen megragadva, a játékváltók egyikét nyújtotta fejedelmileg Imrus elé, a játékot, legalább a pillanat számára, egy gesztussal valósággá és értékke avatva.

- Íme, fiam: ez váltó, azaz pénz! Épp most töltöttem ki, hogy Schapringer barátomnál fölvegyem azt az összeget, amelyre lapunknak most már imminensen szüksége lesz. Vedd föl te helyettem, s vond le belőle tartozásomat. Ó, látom, hogy nem vagy szokva a váltókhöz! Jobb is! - mosolygott atyailag, amint Imrus bizonyos atavisztikus ösztönrel húzódott vissza a babonás papirostól, mintha valami pokoli szerződés volna. - De hát neked ehhez semmi közöd: keresd föl a bankban Noémi leányomat, akit te is jól ismersz, s a többit majd elintézték együtt! - mondta, mintegy kedélyes, családi színt adva az egész különös tranzakciónak. - Neked csak a pénzt kell átvenned: nem nagyon terhes feladat, ugyebár? - tréfálkozott tovább. - Azt elhozod hozzám - folytatta, mindinkább vérmes képzelgéssel -, a nyomda vár már a pénzre, sürgetnek a munkabérek: mert, talán nem is tudják az urak, a lap már nyomdában van, a legszebb betűkkel szedik, drága kiállításban, csak még a címlap kérdése megoldatlan, mit szólnak az urak a szecessziós stílushoz? vagy önök is sietnek? vagy menjünk mindannyian a kedves Döme bácsi fogadására?

Imrus ijedten tiltakozott a hökkentő *cortège*⁶⁹ ellen, a többiek pedig nem siettek, sőt ellenkezőleg, hajlandók voltak már akár estig elvitatkozni a szecessziós és preraffaelita művészetről s világnézeti háttérükről, s így Gyula egyedül kísérte Imrust az ajtóig, a kikísérés változatlan programpontja lévén Gyula szónoki vendéglátásának: melyhez itt önként kínálkozott a *peroráció* argumentuma, s ki tudja, nem e *peroráció* döntötte-e el e pillanatban Imrus sorsát? Az argumentum Döme bácsi üdvözlése és magasztalása volt: akit be kell avatni a lap tervébe! igen, okvetlenül be kell avatni! sőt be kell venni! az agg sas, ki hajdan a szabadságért küzdött, meg fogja érteni az ifjúság törekvéseit! S Gyulának e ponton zseniális ötlete támadt: mi lenne, ha Döme bácsi avval dokumentálná megértését, hogy *aláírná a váltót*? mintegy nevét a zászlóra szögezve, mert az a papírdarab szimbolikus zászló már, amellyel ütközetbe mennek... Imrus szédülve támolygott ki az erkélyfolyosón, a külvárosi udvar sivár mélysége fölött, a szimbolikus papírdarabbal a zsebében, s mint egy megszabadult, futva a pályaudvarig, mert már késő volt.

9

A hordár az egyik oldalon s Imrus a másikon, az agg sas valahogy eljutott a kocsiig, sőt a *Pannónia*-ba is: ahol kétágyas szobát fogadott, mert azt akarta, hogy Imrus vele maradjon, míg Pesten időzik. Imrus most, mintha egy más világba került volna, bizonyos előkelőség világába: noha Döme nem költekezett oly előkelően, mint Gyula, sőt egyre veszekedett taksán, borraivalon, s lezsiványozta az egész személyzetet:

- Hát csupa haramia lakik ebben a városban?

De lénye tiszteletet parancsolt, s a dühben mintha régi ereje tért volna vissza. Jární ugyan alig tudott fájós lábaival, s az első napot is alvással töltötte, szobájába hozatván az étkeket is, míg Imrus úgy kóborgott a nagy hotel folyosóin, mintha egy elbűvölt várban kószálna, ahova kiszámíthatatlan végzet dobta. Imrus már a Sors hordozottja volt: de Döme a maga uraként ébredt ismét, s olyannak látszott, mint aki tudja, hogy mit akar: noha bizony nem tudta ő!

⁶⁹ *cortège* - díszkíséret; menet.

- Orvoshoz akar menni Döme bácsi? - találgatta Imrus.

- Majd elmegyünk valami tanárhoz - hagyta rá az öreg, de nem nagyon látszott sietni evvel. Ellenben Imrus segítségével felöltözködött, és levezettette magát a kávéházba reggelizni, mintegy gyerekesen élvezve az önállóságot és szabadságot. Imrus viszont gyámi fölénységét élvezte a tehetetlen öreg fölött, s a reggeli kávéházi újságolvasást is: mert nem szabad feledni, hogy Imrus fiatal modern költő volt, a Kor csúcsain lebegve szellemben, s otthon ez ifjú világvárosban, amely előnyök bizonnyal kicsillognak tájékozatlan és naiv öregek mellett: noha Imrus most maga is tájékozatlanul és zavartan hányódott az Élet városában, szimbolikus papírokkal a zsebében, s versekkel, melyek, mint szíve, hasztalan csattogtatták szárnyaikat kabátja alatt.

Az öreg szidta a kávé, szidta a fizetőpincért, aki borraivalót fogad el azért a ténykedésért, hogy fizetni hagy magának: ami mégiscsak abszurdum; szidta a lármát, a nagyvárost, töméntelen sok emberével, akik nem is ismerik egymást; emlegette a fiatal kora kávéházait, a híres Pilvaxot, fülelt, hogy nem hall-e sok német szót? s közben egészen megoldódott a nyelve, kikérdezte Imrust mindenről, egész életéről, oly érdeklődéssel, hogy a fiú már-már a *lapról* is akart neki beszélni; de ettől visszatartotta két dolog: egyrészt a különös rossz érzés, amit Gyula személye s szimbolikus papirosa okoztak, kivált Döme bácsi előtt; másrészt maga Döme bácsi, aki egyszer csak váratlanul és bizonyos megvetés hangján, maga újságolta neki:

- Hallom, hogy a Gitta meg valami lapot akar indítani...

Imrus menekült a téma elől: noha mégis ez volt az ígézet vagy átok, ami fogva tartotta szellemét ez elbűvölt várkastélyban, úgyhogy csak szórakozottan felelgetett Döme kérdéseire, aki minden választ öreges kommentárral kísért.

- Zsidó is lehet jóra való ember - mondta Döme, megtudva, hogy Imrus zsidóknál lakik, s alig képzelve, hogy szállásadóit jóformán nem is ismeri. Majd az Egyetem tanrendjét bámulta meg, az indexet és a furfangos rovatozású barna származási lapokat, amiket Imrus, beíratások ideje lévén, épp magával hordott, s amikre az öreg kis híja, hogy azt nem mondta, amit a márványasztalon álló, új találmányú gyufatartóra:

- Mégis huncut a német!

- Hát az anyád hogy van? - kérdezte végre, némi szándékolt érdességgel, ahogy valami vincellérgyereket kérdezhetett volna az anyjáról; ám Nelli halvány árnya különös melankóliával lengett a beszélgetők közé: s Imrus, irodalmi reminiscenciáktól is segítve, szívre szólóan rajzolta meg a Magányos Nő szomorú képét. Mégis, a parancsszóra fölidézett kép a szó varázsa folytán egyszerre életet nyert magában a beszélőben is, túl az irodalmon: Imrus szinte megakadt a beszédben, amint hirtelen s így a távolból, egy elbűvölt várkastély fölénységéből, objektíválta maga előtt anyjának különös magányát. Ez egészen új felfedezés volt. Eddig Imrus előtt két Nelli létezett: egyik a szünidők hétköznapijainak prózai *anyija*, a háztartási robot hozzáférhetetlen szürkeségében; a másik a romantikus szerelem hősnője, ábránd, kit titkos szálak fűztek a másik ábrándhoz, Gyulához, regényes múlt, mely még egy regényes jövő fantáziáját is megengedte, semmi köze sem lévén voltaképp az otthoni szürke Nellihez, kiről ily fantázia képtelen lett volna. Mindez ábrándoknak el kellett hallgatni Gyula újabb színváltásai előtt, s e színváltások fényében Imrus egyszerre meglátta anyját úgy, amint a valóságban volt: térden csúszva a Sors előtt, kit újabban Isten és a szentek képében tisztelt, s különös egyedültségben és szegénységben a Cenci rideg és takarékos házában, egyetlen krajcár nélkül, amit magáénak tudna, egyetlen szív nélkül, mely törődne az övének érzéseivel: mert mit törődött avval például Dodó is? Döme azonban, úgy látszik, törődött, ravaszul figyelve, noha Imrus mintegy akadémikusan beszélt, és cél nélkül vagy inkább pusztán irodalmi és

szónoki céllal; ám szív és krajcár közül Dömét nyilván a krajcár érdekelte jobban. Döme sűrűn kérdezett, és nagyokat hallgatott befelé; s a véletlen úgy akarta, hogy épp e pillanatban ült asztalához az elmaradhatatlan Sóti Ismerős, az öreg Zsinkó egy elvetődött unokaöccsének személyében, aki meglepett reverenciával köszöntötte Dömét, mint sírból kikelő halottat.

- Hát maga mivel foglalatoskodik itt, édes öcsém? - kérdezte a halott, elterelve a szót egészségének dolgáról; s még ebben az ártatlan kérdésben is sorsok fordulatai rejlettek: mert az Ismerős az Első Magyar Általános Biztosító Társaság tisztviselője volt, bizodalmat érdemlő firmáé, úgyhogy Döme skrupulus nélkül interpellálhatta:

- Hát tudna-e nekem egy biztosítást nyélbe ütni?

- Hogyne, kedves Döme bácsi! tűz? jégkár? árvíz? - s, Döme ravaszul ingatva vén nyakát mindezen egyiptomi csapásokkal szemben, hirtelen fölmérte a sírból kikelt ember agg, de titáni szívósságú életét: még tíz év is lehet!

- Már ne nézegessen engem, édes öcsém, mint a vágóborjút! - hunyorgott Döme Imrus felé, mint aki túljár a „huncut német” eszén: noha a szegény Zsinkó unokaöccse nem is volt német. Így derült ki lassan, hogy Imrus anyjáról van szó, a Nelli nevére kitöltendő életjáradékról, melyre Döme vagyonának egy tetemes részét volt hajlandó lekötöni. A biztosítóember számolt, studírozott, s a föltámadt halott ádázul hümmögött, mint valami mérges tréfára, sóti házát képzelvén magában, Erzsivel s Gittával, s kajánul biztatva a számok tornászát, mind magasabb nullák emeleteire. A sóti ház mögött azonban Nelli halvány árnya is ott lengett (ki annyi ideig élt e házban!), kemény óvatosságokat sugallva: mert Döme kijelentette, hogy Nellinek sejteni sem szabad előre a dolgot, sem az évdíj eredetét.

- Hogyne, úgy is lehet - mondta a számember -, sőt az orvosi vizsgálatot teljesen mellőzhetjük, ha a letett összeg elég magas. - Ám erre mégis fölzörrent az öregúr bizalmatlan zsugorisága: mert ő se lopta a pénzt! Miért ajándékozzon ő a Társaságnak? Végre megállapodtak abban, hogy az orvos kellő instrukciókkal ellátva fog kiszállni: ami annál könnyebb, mert az Első Magyaroknak van orvosa Sóton is: tán éppen Csontváry.

- Majd avizáljuk.

- És nekem most mennyit kell lefizetnem, édes öcsém?

- Ó, előre semmit, legfeljebb a felvételi díjat s az orvosi vizsgálat díját, ami nem lesz nagyon jelentékeny: a kiszállási költségek csak a vizsgálat megtörténte után lévén megállapíthatók. *Pro rata*⁷⁰ díj a jelen esetben nincs... - S a számember újból számokat mondott, rubrikás papírcsomót vonva ki zsebéből, ami, úgy látszik, mindig volt vele; az öreg azonban behúzta a nyakát a számok és nyugták előtt, mint csiga a szarvát:

- Mondja csak, kedves öcsém, hol is van a maguk irodája? - Dömének mindenki gyanús volt Budapestén. - Majd inkább csak magam viszem be azt a pénzt, vagy inkább beküldöm Imrissel...

- Ó, Döme bácsi, nem bízik bennem! - mosolygott az ügynök. - Hát teszek én egy indítványt: ne is tessék most fizetni semmit, csak majd az orvosi vizsgálat után, amiről azonnal értesítjük...

- S mikor lesz az? - Dömének egyszerre nagyon sürgős lett a dolog, mintha minden a gyorsaságon múlna.

⁷⁰ *Pro rata* - arányos; törvényben megszabott.

- Kérem alássan... negyednapra kiszállhat az orvos... legkésőbb két hét alatt el lesz intézve az egész. Addig bekérjük a leteendő értékek jegyzékét...

- Szükségtelen! - Döme mordult egyet: ő csak Pesti Hazait deponál, komoly és biztos akciókat. Ez volt Döme klenódiuma: ama titkos fiók mélyén. Az ügynök azonban folytatta: mivel a részvények teljes értéke valószínűleg nem fogja a szükségelt summát kereken kiadni, az előleges díjakat majd a befizetendő maradékhoz csapják; mire az öregúr, most már teljesen megnyugtatva, kivette vén bugyellárisát, s fölnyitotta, megmeztelenítve szemérmes bankóit:

- Hát tudja mit, kedves barátomuram? Ezt a nyolcszáz forintot itt hagyom Imris öcsémnél, ha már magammal hoztam, minek fizessek postára? - Döme logikája egyszerű volt: Imrus itt van Budapesten, mért ne vinné be ő a pénzt, úgyis az ő anyjáról van szó! Ám Dömében más, titkosabb és nevetségesebb okok is motoszkáltak: öreg szívének jólesett Imrusnál hagyni pénzét, akármilyen ürüggyel! A díjak a pótlandó maradékkal együtt sem fognak kitenni nyolcszáz forintot: a többit Imrusnak szánta Döme, előre élvezve a levél frázisait, melyben ezt megírja, mihelyt az összeg végleges lesz. Döme szolid méltósággal olvasta ki a tizenhat nagy bankót: - Legalább látja, uramöcsém, hogy komoly a szándékom. - A komoly szándékot még jobban igazolta a *biztosítási ajánlat*, melyet az öreg most aláírt, sokáig rajzolgatva akkurátus nevét, ami annyi pénzt ért. Imrus nézte. Döme vén gyerekként türelmetlenkedett, szeretne volna már a kötvényeket markolni, ezerszer is kioktatta Imrust, nehogy valamiképp árulója legyen anyja előtt. Imrus zavartan s ügyetlenül próbált titokban helyet csinálni belső zsebei dugott papírai között a rengeteg pénznek, amennyit még nem is látott egyszerre, s hiába akarta volna begyűrni apró pénzes erszényébe; közben takargatta a verses kéziratokat, s ijedten dobbant rá, mikor egy ismeretlen formátumú cédula akadt ujjai közé a kabát alatt, hogy az a Gyula váltója! Ha meglátnák! De nem látták meg, s az ügyetlenkedésnek eredménye csak az volt, hogy Imrus még aznap kapott egy bőrből való bankótárcát Dömétől ajándékba. S ez is maradt jóformán minden, amit Döme még elintézett Pesten: noha ezért nem volt érdemes megtenni az utat. De Döme, mintegy nagy izgalom elmúltával, hirtelen visszarokkant: egy-kettőre visszahajtatott a hotelbe, s onnan szinte azonnal a pályaudvarra. Dömének, feloldódván az első feszültség, már csak egyetlen gondolata volt; mennél előbb hazajutni Sótra! Már folyton csak Bábi járt az eszében, és Erzsiék, és hogy mi van otthon? Halálosan fáradt volt, s egyszerre gyógyíthatatlan betegnek érezte magát: ment vissza a koporsójába. Minden egyéb közömbös volt előtte: eleresztette magát, mint akitől már nem telik több. Még Imrus is, akiben eddig szinte csak a maga melankolikus emlékeit látta, a régi gimnazista fiút, egykori neveltjét, kosztosát - akit talán meg se nézett valóságslátó szemmel, akire csak visszagondolt, még akkor is, mikor szemben ült vele -, s most egyszerre és átmenet nélkül mintha valami idegen fiatalemberré vált volna: nagyobb lett, a hangja más, bajusza kiserkedt, a szeméből eltűnt a gyermeki csillogás, modorából az elbűvölő naivság; mintha álarc esett volna le róla, vagy szemüveg Döméről. Döme, mintha csak a régi Imrushoz ment volna vissza, mikor elhagyta az újat, aki alig tudta kocsiba segíteni, oly lábfájós és megtört lett egyszerre az öreg, noha a viláért sem maradt volna egy pillanattal is tovább Budapesten.

10

Most Imrus intézkedett, ahogy Sóton Bábi; sürgönyözött, kocsit rendelt; de ő egyenlítette ki a számlát is! Borraivalókat osztott, portás és pincérek hajlongtak előtte; Imrus még utoljára királyfi volt az elbűvölt kastélyban: ezúttal nem is üres zsebű, mert újdön tárcájában nyolcszáz forint zenélt, igaz, hogy nem az övé, de mégis gondjaira bízva, ami már nagy szó valakinek,

akit élete arra ítelt, hogy gyermek maradjon, most és talán mindig, vékony zsebpénzzel, anyjától vagy az Állam-anyától. Ez a nyolcszáz forint, mint minden szokatlan papír a zsebben, a Sorsot idézte különös korrespondenciában a Gyula váltójával. Váltó és bankók hallható párbeszédet folytattak az újdón tárcában, a bankók képviselvén a polgári szolidaritást és a váltó a bizonytalan kalandot! A bankók zsibongtak, mint titkos galambfészek, a családi gondoskodás nyugodt ígéreteivel:

- Mi küldjük majd a titkos galambpostát Gádorosra, táplálni anyádat, mint egy szentet a sivatagban... - A gondolat szép volt és költői, de Imrus, mint modern költő, obligát módon utálta az ilyenfajta költőiséget; ami pedig a „táplálást” illeti, Imrus anyja voltaképp nem szorult rá semmiféle „táplálásra”. Táplálék volt bőven Cencinél, és minden más, ami csak szükséges. Nelli bizonyosan nem látott hiányosságot; az pedig, hogy „az anyja nyakán élt”, nem tűnhetett fel tragikus színben Imrus előtt, vagy ha igen: csak esze és nem ösztönei előtt. Imrus alapjában a dolgok természetes rendjének találta ezt, mint azt a harminc forintot is, amit ő maga kapott pontosan, minden elsején, Gádorosról. Imrus a szürke biztosság ápolt gyermeke volt. Imrus sohase vette komolyan a gádorosi szűk esztendő panaszait: inkább takarékoság, mint szegénység panaszainak minősítve. Imrus jól tudta azt is, hogy Döme pénze nem fogja anyja életét Gádoroson könnyebbé vagy kedvesebbé tenni. El fog az tűnni a takaréokban - mint a téglák a Jövőtől való Rettegés bástyáin. Nelli életéből más hiányzott: talán szórakozás, mint a doktor mondta; talán utazás, környezetváltozás; talán valami „lelki fölszabadulás”, mint Imrus képzelte: noha mindez csak haszontalan beszédnek látszott volna Gádoroson. De igazán és őszintén megmondva: Imrus nem olyan nagyon csüggött anyja sorsán. Nelli most is csak regényalak volt fia szemében: bár romantikus hősnőből előlépve egy realista regény hősnőjévé. Imrusnak már regény és látvány volt az egész világ: a saját szomszédjának lévén egyetlen valóság. Imrus önző volt, amilyen egy gyermek tud lenni vagy egy ifjú költő, akit csak a maga szenzációi érdekelnek. De hát itt volt a szenzáció. Más és több is, mint egy gyöngéd komplot jó fiú és szerető rokon közt!

A nyolcszáz forint volt a szenzáció!

Ez égett. Nelli halvány képe elfakult e mellett. A pénz rendeltetése családi ügy volt, szülők és felnőttek dolga, mely a titkolózás romantikáján kívül aligha érdekelte volna Imrust: de a pénz maga itt volt, a Pénz, nagybetűvel, mi urunk: a Pénz, ahogy már Ady is dalolta ez időben. A pénz nem jelentett Imrusnak gazdagságot, nem is az övé volt, véletlenül, kis időre került csak zsebébe: mindegy! a szenzáció ugyanaz, legalább az ifjú Fantáziának, mely Imrus életében uralkodott. A Szellem embere független a Pénztől: igaz-e ez? Imrus már érezte a Mammon hatalmát. Ó! magának a Szellemnek diadala is a Mammontól függ, mint a *Viharágú* megjelenése! Az egész Új Magyar Kultúra! Imrus eposzi erőket érzett maga körül: az éhes szellem forr, a Jövő szelleme, kitörni ketrecéből, és keresi az arany kulcsot egy új Magyarország útjának kapujához! Ady Endre, az egész ifjúság, Nagyváradtól a Siena-kávéházig, amely talán a Pilvax utóda! Imrus Gyula szavaira gondolt, amiket ebben a Siena-kávéházban zengett el a Pénzről; ám e szavak emlékébe kissé különösen szólt bele a bankók mellé szorult váltó szava, sokkal kevésbé fölényes hangon. Imrusnak nem tetszett ez a hang, s nem szívesen hallgatta; viszolygott rágondolni, hogy a váltóval a Schapringertől menjen, akár csak Noémihez is. És egyszerre, naiv elkeseredéssel, „irtózatosan gyalázatos” állapotnak érezte, hogy ez a váltó legyen mindaz, amin oly nagyszerű álmok kitörése, egy sivatag ország legnemesebb ifjúságának végletekig fölfokozott kultúrzsomja - mert mit számít a tömeg? -, egy új magyar Élet minden reménye függ; míg a biztos erőt rejtő, komoly bankók mennek a visszhangtalan, fukar Gádorosra, elhunyni, mint vízcsöppek a homokban! Mennyi sok pénz - és semmi arra, ami szép, ami nagy! Imrus lázadt. Egy pillanatra dacos, vad, bolond és gyerekes gondolat villant benne: mi lenne, ha ezt a nyolcszáz forintot elköltené? kinyomatná belőle *ő maga* a *Viharágú*

első számát, mely bizonytalansággal mindent igazoló nagy esemény lesz! Nem hagyott neki békét ez a gondolat, noha jól tudta, mily becstelen ostobaság ez, és hogy éppoly kevésbé van köze a valóság lehetőségeihez, mint gyermekkorában sok más őrült és szégyenteljes gondolatának. Valami ördög játszott vele... De jól tudta, hogy mindez csak gondolat. Ám képzelete elröppült; s valódi utálattal gondolt korlátolt és fukar fajtájára... Döme bácsi gazdag ember; gazdagabb talán még Schapringernél is - vélte némi túlzással. Imrus egyszerre valami lelkiismeret-furdalást is érzett, hogy nem próbálta meg aláírni a váltót Döme bácsival. Ezt mégis meg kellett volna tennie: s Döme talán alá is írta volna, ha dörögve is. Hátha minden ezen múlt! Imrus megint a Schapringert házra gondolt, s az a rettenetes érzése volt, hogy újra egy kényes lépés előtt áll, amit napról napra fog halogatni, mint legutóbb a Gyulánál való látogatást, s mire nehéz lesz összeszednie erejét. S valahányszor újra rágondol, mindig egy fokkal még nehezebb! Imrus nagyon különös, vegyes hangulatban tért haza, s valósággal megörült és megkönnyebbült, mikor otthon egészen váratlanul Gyulát találta, aki szobájában várt rá; megörült és megkönnyebbült, mintha évvel valami megoldódott volna - mintha most valami nehéz elhatározástól meg fogna szabadulni!

De minden csak mindig nehezebb lett.

11

Hogy miként került ez alkalommal Gyulához a Döme bácsi pénze? azt semmiféle *Imp of the Perverse*⁷¹ meg nem magyarázza: noha erkölcsileg akkor nem is volt olyan súlyos dolog, mint így hirtelen kimondva látszhatik. Ez a történet, Sótról kiérve, kissé elvesztette levegőjét; elvesztette legalább visszhangját s kórusát; s Imrus tetteit nem kísérte az ezerszemű tekintet és ezerajkú kommentár, mint valamikor a Nelli mozdulatait. Itt csupán a gádorosi utólagos verdiktet idézhetjük, mely egyetlen mondatban foglalható össze:

- Hogy is adhatta a kezébe a pénzt - már tudniillik Döme - annak a könnyelmű gyerekek? - De Miska fia nem volt könnyelmű; sőt ellenkezőleg; lelke komplikált felelősségérzések terheit viselte; felelős lévén Dömének és önmagának és a Jövőnek és a Kultúrának és Gádorosnak és azonkívül még Gyulának is, különböző fokokon és irányokban. Sőt épp talán ez az aggodalmas felelősségérzet volt „könnyelmű cselekedetének” utolsó és hirtelen motívuma is: mert nem érezte-e valóban bűnösnek magát, hogy a rábízott váltóügyekben egyetlen lépést sem tett, se Döménél, sem a Schapringert házában?

- Ejnye, ejnye - mondta Gyula -, nagy baj bizony, én ezt biztosra vettem, hogy már el van intézve, és most szombat délután, a bankok már be vannak csukva, a nyomda pedig követeli a pénzt, mert ki kell fizetni a munkabérek: talán tudod, hogy szombat este fizetik a munkabérek? Ejnye, ejnye!

Gyulának szinte jól jött Imrus hanyagsága a váltó körül: túlugrósan visszabillentve örök fölényét, mely valódi kötélháncs-mutatványra készült, mikor e sivár délután hangulatában, egy külvárosi hercegnő nyelve s az Ég nekieredő déresője elől, kapucínerek árának híjában, nem menekülhetve a Siena foteljébe, szeszélyes ötlettel Imrushoz jött, mintha valóban azt hinné, hogy Imrusnál pénz várja. Holott lelke mélyében biztosra vette a visszautasítást, Dömétől is, meg Schapringertől is, s már bensőleg önkéntelenül próbálgatta a pózt, amit e visszautasítással szemben Imrus előtt föl kell vennie... Ehelyett egy másik pózra nyílt alkalm,

⁷¹ *Imp of the Perverse* - gonosz manó.

ahol mindenképpen neki állhatott fölőbb; ahol ő volt a feddhetetlen, aggodalmasan pontos, mindig megbízható, éppen pénzügyekben:

- Kellemetlen, bevallom, nagyon kellemetlen... a lap hitele forog kockán, az üzleti becsület! Szentül megígértem annak a szegény ördögnek, aki most nem tudja kifizetni a munkásait... Ebben a mai finánciális depresszióban... Csak volna odahaza készpénzem! De régi elvem, hogy nem tartok otthon pénzt; pénzember soha nem tart magánál készpénzt. - Gyula egy gesztussal átsiklott e paradox megállapításon. - Nagyon kellemetlen. A vasárnap üzletileg holt nap, s most hétfőig nem is tudok pénzt keríteni. Baráti kölcsönhöz folyamodhatnék: de üzletember nem fordul baráti kölcsönhöz... Bizonytal nem nagy dolog, jelentéktelen összegről van szó; de én már olyan külön vagyok, hogy semmit sem tartok jelentéktelennek, hol az üzleti elv és megbízhatóság forog szóban. Az én elvem mindig az abszolút pontosság volt. Most először történik, hogy nem felelhetek meg adott órára vállalt kötelezettségemnek. Fehérségemen esik makula. Nem akarok szemrehányást tenni: a drága Döme bácsi foglalt le magának, s ez mindent megmagyaráz. De megbíztam benned, s most itt állok.

Imrus végső zavarban hebegett: különösen szíven találva, mert hisz, egész nap együtt lévén Döme bácsival, bizonytal legalább öelötte szóba ejthette volna a váltót. Gyula azonban nem látszott erre a pontra nagyobb súlyt helyezni:

- Ó, az a legkevesebb: az én nevem ér annyit, mint a Döme bácsié! Talán jó is, hogy nem szöltál neki: még isten tudja, mit nem gondolt volna. Az ilyen öregurak bizalmatlanok. Holott én csak az alapítás dicsőségében óhajtottam őt részesíteni, s egyáltalán, érts meg, anyagi kérdésről nincs itt szó. Ismétlem: az összeg a legkevesebb, bármikor fölvehetem, csak éppen ma nem már - és hát éppen ma kell... Ó, tereád nem lehet haragudni, te költő vagy, s a költő és a pontosság nem egy anyaméhben született. Magam vagyok a hibás. Vigyázatlan voltam, bíztam benned, váratlan kiadásaim jöttek közbe, s nem gondoskodtam a pótlásról. Mit tegyek most?

Miska fia kivörösödött arccal állt ott, mint a bűnös, és egyszerre ellenállhatatlan erkölcsi kényszernek érezte, hogy a zsebében levő pénzzel tegye jóvá a dolgot, kölcsönadva azt a szent célra, hétfőig, mert hisz hétfőn reggel már visszakaphatja! Végre is ő volt a bűnös! Neki kellett valahogy rendbe hozni a hibát, hogy a folyóirat mégis megjelenhessen pontos időre, mert itt volt az utolsó perc! Nem kis dologról volt szó! Imruson nagy felelősség pihent, mert hisz őrajta, az ő pillanatnyi elhatározásán, múlhatott minden! Vállalhatta-e ezt a felelősséget? Mégiscsak a Lap ügye a legfontosabb, és voltaképp az egész nem jelent semmit, hisz hétfő délig újra a zsebében lesz a pénz! Hitel és bizalom mindennek alapja! Üzleti életben a kintlevőségek valóságos vagyonnak számítanak, akárcsak a készpénz. S aztán Imrus lázadó ösztöne elvszerűen ragaszkodott ahhoz, hogy Gyulát minden rossz híre dacára éppen olyan úriembernek tartsa, mint akárki más: s úriember szavában nem lehet és nem szabad kételkedni. Lehet valaki gondolkodásában teljesen fölszabadult: ez nem ok, hogy kétségbe vonjuk megbízhatóságát. Ha nem is volna kezében a váltó, vagy ha nem is lehetne beváltani: Gyula akkor is felelős azért, hogy a Döme bácsi pénze hétfőn reggelig visszakérüljön.

De Imrus igazában mégis hiába erőlködött, hogy mindezeket *okoknak* tüntesse föl maga előtt: voltaképp jól érezte, hogy mindezek csak *ürügyek*, s még azoknak se jók! Imrusnak alapjában például csöpp bizalma sem volt a Gyula úriembersége iránt, s még abban a pillanatban is, amikor a nyolcszáz forintot átadta, Imrus legmélyében egészen biztosan tudta, hogy ezt a pénzt sohasem fogja látni többet; érezte, hogy úgy mondjuk, a keze remegésén, gesztusa tragikus lendületén, a szíve dobogásán. Miért adta hát mégis oda a pénzt? ki tudná megmagyarázni? Bizonytal valami nagy-nagy vágy hajtotta; ez a tragikus gesztus hősi gesztus volt egyúttal: egy egész nemzedék minden kétségbeesett szomjúsága, minden visszafojthatatlan

lihegése benne volt ebben a gesztusban. Holott egészen reménytelen: mert ha egyszer nem bízott Gyulában, végelemzésben azt sem hitte komolyan egy pillanatig sem, hogy a Lap most már evvel a pénzzel igazán megvalósul. Mégis kinyújtotta kezét, ahogy a szomjas ember a szakadék szélén is kinyújtja karját, akár a Délibáb felé, s élete kockáztatásával bár, szürcsöli a Képzelt Patak vizét.

12

Ami ezután következett, az teljesen rá vallott Gyulára: mert alighogy zsebében volt a pénz, rögtön felszólította Imrust, hogy tartson vele, töltsék együtt az estét, menjenek együtt valahova!

- Ó, semmi ellenkezés, a vendégem vagy, neked sem árt egy kis szórakozás! Olyan helyre vislek, amely méltó fiatal költőhöz: pompás zene, tánc, művészet, szép nők... A szép nőket csak szereted?

Szép nőket valóban szeretni illik fiatal költőnek, s Imrus nemigen tudott mentséget mondani.

- De... a nyomdász? - kérdezte mégis rögeszmésen. Gyula megnyugtatta, hogy a nyomdászt majd útközben kifizeti, s már intett is egy fiákernek a kapu előtt, mert Gyula természetesen kocsin járt. Gyula egyenest egy fényes mulatóhoz dirigálta a kocsist, s útközben csak egy kávéházba szaladt be; Imrus nem merte megkérdezni, vajon ott fizette-e ki a nyomdászt? A lokál halljában néger inas vette át a felöltőiket, halk szolgák vezették őket fehér asztalok közt puha szőnyegeken, az orkeszter szólt már, a terem elsötétedett, az asztalokon kis villanylámpák égtek, a színpadon kék fényben meztelen keleti táncosnő jelent meg. Előkelő pincérek hajlongtak, Gyula vacsorát rendelt, sőt pezsgőt, amit Imrus még nem is ivott soha, Imrus szólni sem tudott. Imrus kisfiú volt, akit egy felnőtt vezet, ismeretlen csodákat mutogatva. Imrus újabb bűvöletbe esett, borzasztó gazdagnak érezte a világot s életet, „íme, a keleti Párizs”: gondolta, szédült, káprázott, repesett.

Ezt ismerni kell egy modern költőnek! - gondolta.

Gyula fölhangolt volt, fölényesen mustrálta a nőket, pikáns históriákat mesélt, s világfias oktatásban részesítette Imrust.

Mindent élvezni kell! - gondolta Imrus, s égő, tapadó szemekkel nézte a táncosnők combjait. Gyermekkora jutott eszébe. Sót és Gádoros, mikor csupán vad és képtelen erotika fantazmagóriájaként tudott elgondolni nőt, aki kivilágított teremben s férfiakból álló közönség előtt, akárcsak a térdét is megmutassa. Itt meg a nők, mint nagy gázlómadarak vagy ledér struccok lengtek, végig felgyűrt szoknyákban, villogóan meztelen lábszárakkal, babiloni álmokat idézve. Ó, a Modern Nagyváros Bűnei! a céda, bonyolult, elkapott, sodró és örvénylő Élet! Imrusnak megfájdult a feje a pezsgőtől, gondolkozni már nem tudott, s érzései kavargtak, mintegy zsákutcában. A műsor véget ért, a tánc lehúzódt a parkettre, Imrus füleit betöltötte a zene, mint valami vatta, Gyula szavaira nem figyelt már, különös, remegő bágyadság fogta el, és igazában lassanként szinte csak azt kívánta, vajha mentül előbb otthon lehetne... Gyula már nem is öneki beszélt, alkalmi vagy régi ismerősökkel akadt össze, akiknek arcára Imrus sohasem emlékezett, akik egy kavargásba olvadtak emlékében a repülő bokákkal, a pezsgőhűtő vödrök ezüsfényével, a pincérek fekete hajlongásaival, Gyula szemének csillogásaival s a tálcákra vetett pénzeinek gurulásaival... Soha senki sem tudja elbeszélni, hogyan és mikor

jutott aznap Imrus haza, mert Imrus maga sem tudta, és ezek az órák, sőt ez az egész nap, mintha egyszerűen kiesett volna az időből...

Hétfőn reggel még dallamok rongyai lobogtak, röpülő lábszárak cikáztak; még különös ízzel a szájában lépett az utcára, mint egy ficsúr, mint szegény Ákos vagy szegény Imre hajdan, lumpolásaik után, akiknek semmi lett volna ez! Mit nem adott volna Imrus azért a könnyűségért, amivel ők vették a világot, mindent, egészen a bélyeges papirosig! Imrus nem tudott ilyen könnyen venni semmit; szívét különös furdalások és homályos aggodalmak nyomták. Noha, amit ő tett, igazán nem mérhető az Ákos bűnéhez, aki képes volt Döme nevét írni a váltóra: s Döme még ezt a bűnt is menteni tudta, mert a „becsületbeli adósság” mindent megmagyaráz. S nem volt-e neki, Imrusnak is becsületbeli adóssága, a Lap, a Jövő és Gyula iránt, akivel szemben egy vállalt kötelezettségét elmulasztotta? Mindez azonban nem nyugtatta meg Imrus katzenjammerét: sőt Gyula és Döme bácsi neve egy mondatban elgondolva, csak újból és még inkább nyomasztották. Gyula szimbólum volt, valami nem rendesnek, valami különös és szükségszerű lejtőnek a szimbóluma.

Imrus az utcán járt, minden pillanatban az óráját nézve; a Döme bácsitól kapott órát. Otthon nem tudott dolgozni: hideg volt. Különben is: otthon takarították szobáját. De Imrus nem fordult a könyvtár felé, mint máskor, hanem szinte délig járt föl és alá határozatlanul a Rákóczi úton és a körutakon, és ötször is elment a Schapringerék bankja felé. Különös dolog, de a váltó, amely zsebében volt, a Váltó, amely „pénzt ért”, mint Gyula mondta, ahelyett hogy megnyugtatta volna Imrus aggodalmát, tulajdonképpen mindennél jobban nyomta őt: talán jobban tudott volna bízni Gyula szavában, ha ez a váltó nem lett volna nála. Sehogy sem bírta magát rászánni, hogy a bankházba belépjen, megkeresni Noémit. Szinte örült, mikor dél lett, és azt hazudhatta magának, hogy már bizonytalán késő is. Még egy fél óráig rőtt a céltalan aszfaltot, aztán, valami nagy megkönnyebbüléssel - mert hisz mára már valóban tárgyaltan volt ez a töprengés - befordult a „soványba”, ahogy a legolcsóbb diákvendéglőt ez időben egymás közt nevezték.

13

Ez a különös függő állapot eltartott egy hétig, napról napra súlyosbodva, amint mindig nyomasztóbbá és sürgősebbé vált, hogy valamit tenni kell. Az események órája kérlelhetetlen; s hiába jutna eszébe, akármelyik keréknek, hogy megálljon: mert a többi jár, és összezúzza! Imrus szeretett volna elbújni, mint a strucc; vagy mint a beduin a számum előtt, homokba fúrva fejét; de a homok alatt is hallotta az Időt, egyre közelebb. Imrus homokja a filológia volt: a vizsgálati „anyag”; valóban száraz és fojtó, mint a homok. Csakugyan Imrus e napokban melegegett bele újra a tanulásba, reggeltől estig járván föl és alá, könyvet vagy füzetet lobogtatva szobája hidegében, mintha legnagyobb gondja a küszöbönálló vizsga volna; pedig csak menekült egy sürgősebb gond előtt.

Egy reggel borzalommal eszmélt rá, hogy már nem is egészen egy hét választja el attól az időponttól, amikor a Lapnak a prospektus szerint meg kéne jelennie. Imrus alapjában tökéletesen biztos volt, hogy nem jelenik meg. A strucc még mélyebbre fúrta a fejét a homokba; most már egyáltalán nem mert társai színe elé lépni, került mindenkit, aki a dologról tudott, az egyetemre sem ment, még Rosenberget se látta. A Lap ügye kínzóbb volt most még a pénz dolgánál is, s Imrus nem is gondolt már arra, hogy Noémit keresse a bankban, mindig inkább haszontalannak érezte ezt; nem! Gyulával kell még egyszer beszélnie, komolyan, férfiasan, véglegesen!

De a napok teltek, s ő nem tett semmit. Egész nap járt föl és alá, télikabátba burkolózva, fűtetlen szobájában, s csak akkor ment ki az utcára, eszeveszett, rohanó sétára, ha a szobáját takarították, vagy ha annyira fázott, hogy nem bírta már odabenn kiállni.

Egy ilyen alkalommal Gitta jött szembe vele, úgyhogy már lehetetlen volt kitérnie. Gitta valósággal támadólag jött felé, s Imrus az első pillanatban szinte azt hitte, hogy ő is a Lapot akarja számon kérni tőle; Imrus másra sem tudott gondolni egy váratlanul rávillant tekintet előtt. Gitta azonban egyáltalán nem látszott gondolni a Lapra, hanem Döme bácsi egészsége felől kérdezte Imrust, valami különös agresszív tónusban, amit a fiú érthetetlenül gúnyosnak érzett. Imrus védekező, elhárító hangon felelt, mert már erre a hangnemre volt beállítva; aztán nem Gittáék ültek-e Döme betegágyánál hónapokig? De Gitta nem engedett a támadásból.

- Annak kell tudni róla, aki utoljára látta! - Erzsiek ugyanis kivallatták Bábit, aki elárulta, hogy Döme különös szokése előtt sürgöny ment Imrushoz; erre Erzsiek összepakoltak, és elutaztak Sótrol, még mielőtt az öregúr visszaérkezett volna. Erzi hisztériája a Gyula esete óta nem csapott ki annyira medréből, mint ez alkalommal; könnyek és szavak árvizével; mert nem tette-e őt Döme város csúfjává? Döme is férfi volt, s minden férfi egyforma: vén és fiatal. Gitta azonban, aki természetesen felülállt mindezek, a „savanyú szőlő” filozófiájába zárta gögjét, s most is fölénnyel vonta meg száját Imrus előtt:

- Azért ne higgye, hogy úgy akarom tettetni magam, mintha valami különösebben érdekelne ez a szeszélyes öreg, csak mert az anyám nagybácsija! Semmit sem utálok úgy, mint az ilyen tiszteletre méltó rokon képmutatást. Sajnos, az ember mégsem vonhatja ki magát egészen efféle konvenciók alól. Legalább a Montaigne-t olvastam, és matematikát tanultam Sóton. És aztán ez is tanulmány: egy ilyen öreg ember a sír szélén!

Gitta csakugyan távol volt attól a hipokrizistól, hogy sajnálkozzon a beteg bácsin.

- Ha én féltően öreg leszek, mint ő, azt fogom mondani, hogy eleget éltem. S elvégre: Döme bácsi nagyon kedves bácsi, de hát mit vesz vele az emberiség? Kedves bácsi van ezer meg ezer, s a kultúra igazán nem várhat tőle semmit, sem élve, se halva. Engem, őszintén szólva, szinte kétségbe ejt ez a turáni kultúrátlanság. Döme bácsi gazdag ember, és mennyi hasznót tehetett volna a pénzével! De talán életében sem költött kulturális célra. A Honvédalbum és a Vadászalmanach: ebből áll a könyvtára. S az örököseik tisztelet a familiának, de biztosan nem lesznek jobbak, mint ő. Én ugyan nem várok tőle egy fillért sem! Megpróbáltam legalább a *Viharagyú* iránt fölkelteni érdeklődését; de természetesen eredmény nélkül.

A Lap említésére Imrus úgy érezte, hogy beszélnie kellene Gittával a *Viharagyú* szerkesztési ügyeiről, hiszen elvégre Gitta kiszemelt segédszerkesztő volt, és a kéziratok közt, amiket Gyula a nyomda részére átvett, a Gitta kéziratai is szerepeltek: igazán valahogy szóba kellene ejteni sorsukat... De hirtelen arra gondolt, hogy a kéziratok ügyének jobban utána kellett volna járni, hogy például korrektúrát kellett volna kapni mindenkinek, így Gittának is, hogy voltaképpen neki kellett volna gondoskodni erről, a szerkesztőnek; és egyszerre oly bűnösnek érezte magát, hogy benne akadt a szó. Gitta nem érdeklődött semmi iránt, apjáról nem is beszélt, hidegen és élesen vett búcsút Imrustól, kézfogásnál fölillantva a markában vitt könyveket, tüntetőleg kihívta Imrus óhatatlan kérdését:

- Mit olvas?

- Ó, Meredith... akit természetesen jól ismer, ugye? ...ez meg a spanyol szótár...

Imrus még nem jutott a spanyolig; s nem is hallotta eddig a Meredith nevét, amit pedig Gitta úgy ejtett ki, mintha a műveltség legelemibb kincstárához tartozna. Imrus érzése az volt, hogy megbocsáthatatlanul elmaradt mindentől, sötétbe borult előtte az Út, ahol pedig fényeskedni

és vezérkedni lett volna joga és kötelessége; úgy érezte, hogy már nem is érdekli semmi magasabb és szellemi dolog, a gépies tanulásba öli mindazt, ami szívét nyomja, neki már vége van, minden reményének, ambíciójának, helyrehozhatatlanul elfuccsolt mindent... És mert a rossz sohasem jár egyedül, még aznap, alighogy hazaért, megérkezett a Döme bácsi levele is, amelyben értesítette Imrust, hogy a Biztosítónak készpénzben lefizetendő összeg - az előleges díjak, orvosi kiszállás stb. a részvények értékének kikerekítésére szükséges nagyobb summával együtt - kerek hétszázhusz forintot tesz ki, s utasította, hogy ezt a nála levő ezerhatszáz koronányi pénzből a levél vétele után azonnal fizesse be. Döme levele egyébként egészen hivatalos volt, szinte ügyvédi, s Imrus még annyit se tudott belőle, hogyan és milyen eredménnyel esett meg amaz „orvosi kiszállás” Gádoroson, mely anyja törékeny teste fölött mondott ítéletet? Annál több szó került a levélben a Döme saját egészségéről: ezt azonban Imrus alighogy átfutotta, hosszasan csak az utóiratnál időzve, ahol Döme a pénz kifizetése után fennmaradó nyolcvan forintot, azaz százhatvan koronát generózusan Imrusnak ajándékozta: „ruházkodj föl rajta, és végy, amire szükséged van!”

Nyolcvan forint! micsoda rengeteg pénz! szabadon az ő rendelkezésére! sohasem álmodott volna ennyiről! mennyi könyvet lehetne ezen venni! mert kiruházkodásra egy pillanatig se gondolt volna Imrus, a ruházat kérdésével ő nem foglalkozott: az az otthoniak gondja volt. Nyolcvan forint! de hát hol van ez a nyolcvan forint? és hol az a hétszázhusz, amit ki kell fizetnie? Imrus hosszú lépésekkel robogta végig-végig kis szobáját, míg egyszerre hirtelen elhatározással és idegesen rántotta magára télikabátját, amelyet már az izgalom melegében az ágyra dobott, és rohant, végre megemberelni magát: cselekedni!

14

A Véletlen vezette lépteit, mint a tragikus hősökét. Gyalog ment, és nem is a legrövidebb úton átvágva, hogy elgondolhassa, amit Gyulának mondani fog; de talán titkos undorból és gyávaságból is: halogatni a döntő szóváltást! Útközben mind nagyobb idegenkedés fogta el útjának céljától: Gyulát egyik pillanatban magasan maga fölött állónak érezte, mint egy gyermek, aki egy felnőttet akarna felelősségre vonni: másrészt megint utálkozva gondolt módorára, szavaira, egész lényére.

De a kerülő csak siettette az eseményeket. Egyszerre ott állt, visszahőkölve, közvetlen Gyula előtt! kettejük között csak egy üveglap, egy kávéház nagy üvegtáblája, mely mögül Gyula unatkozva nézte az elhaladó nők szűk szoknyáinak vásári plasztikáját, mígnem szeme váratlanul szinte beleesett az Imrus szemébe, aki különös elmerülésben minden kirakatba és minden kávéháztáblákba merően bebámult. Imrus első ösztöne futást sugott: noha igazat megvallva talán nem is olyan egészen szándéktalanul ment ő e kávéház felé, mely ugyanaz volt, amibe Gyula beszaladt minap a mulatóba vezető úton; közel a lakásához. Talán titkon inkább remélte, hogy itt találja, mert irtózott a „Vanderbilt odújától”.

A jelenet, amely most következett, külön címet érdemelne, valahogy ilyenképpen:

Gyula hétfátyoltánca

Mert igazán nehéz lenne megmondani, vajon csak új pózt vett-e föl e nap Gyula, vagy pedig félretéve minden pózt, ez egyszer a maga valóságában jelent-e meg? Úgyhogy legvalószínűbbnek látszik a föltevés, hogy inkább *vetkőzött*, mint ahogy a táncosnők vetkőznek: akiknek minden ledobott fátylук mögött már a teljes meztelenség ígérkezik, de csak újabb fátyol

következik. S igazában: ki látta valaha meztelen bőrét a Léleknek? s ki mondja meg, melyik az utolsó fátyla? Hazug volt-e Gyula vagy őszinte? azt ő maga is nehezen tudta volna! Hazugabb és őszintébb is, mint más: több fátyollal s szemérmertlenebb vetkeződéssel!

A „hétfátyoltánc” a nyílt utcán játszódott le: mert különös módon épp abban a pillanatban, mikor Imrus mintegy a menekülés önkéntelen ösztönével elkapta szemét a Gyula tekintete elől, és meggyorsította lépteit - köszönés nélkül, mintha észre sem vette volna Gyulát, de már küzdve az elhatározással, hogy, perc múltán erőt gyűjtve, mégis visszafordul: azalatt Gyula is, mintha szökni akart volna Imrus elől, fölkapta kabátját, és kirohant az ajtón, úgyhogy majdnem egymásba buktak a kövezeten, a mozgás lendületében. Szökni akart-e csakugyan Gyula vagy éppen megfogni Imrust? bizonyos, hogy megfogta! sőt, azonnal kijelentette, hogy nem is ereszti el! nagy garra, hangos szóval fogta karon, sétát indítványozva, ami bizonynal jól tesz ilyen sápadt, fiatal költőnek! s aztán váratlan fordulattal ott az utcán hirtelen ledobta az első fátylat! még szinte mielőtt Imrus kérdezett volna valamit! patetikusan megállva, mint egy szent, nyilvános gyónása küszöbén s egy csepp sem törődve a körülötte törülő emberáradattal, míg Imrus, zavartan pislantgatva föl a magas alakra, egyelőre idegesen csak azon tűnődött, hogyan lehetne rábírní, hogy ne vonja itt magára a figyelmet, elállva a járókelők útját?

- Egy vallomással tartozom neked, Imruskám: hadd tegyem meg azt rögtön, hősieen és szépítgetés nélkül! Te meg fogsz engem érteni, mert költő vagy és forrószívű! Vannak pillanatok, amikor nincs törvény, és nincs erkölcs, s én már becsületes őszinteséggel előre megmondtam neked, hogy képes vagyok minden aljasságra. Aljasság, amit tettem, de nem aljas szándékok gyümölcse, s a költő, mint az Isten, bizonynal a szándékot nézi. Pillanatnyi pénz-zavarban voltam, s mit tehet egy apa, akinek beteg a gyermeke? Amint látod, teljesen őszinte vagyok. Viaskodtam, és fölládoztam mindent, ítéj fölöttem, ha tudsz! Hallottad köhögését, mely szívet hasított: napot, levegőt kért ez a köhögés, Itáliát, Egyiptomot, drága üdülőket... Ember voltam és apa: ítékezz!

- De hát... a nyomdász most... - dadogott Imrus, mint megzavart bíró, egyszerre kiesve határozott szerepéből és mondókájából; de hirtelen elhallgatott, mintegy káprázatban, mert Gyuláról újabb fátyol hullott le.

- Nyomdászról még szó sem volt, édesem - mondta Gyula -, a kéziratok nálam vannak, s bármikor rendelkezésedre állnak. Igen, igen! bevallom, hogy csak áltattalak! nem mondtam-e, hogy minden kitelik tőlem? aljas ember vagyok... aljas és utolsó! - Gyula újra megállt, arcához emelte a két kezét, és hisztérikus zokogásra fakadt. - Köpj le, rugdoss meg engem, lökj bele ebbe az utcacsatornába, a sáros hólébe, az a nekem való fürdő! Mindent megérdemlek! semmi ellen se tiltakozom! itt az arcom, üsd meg! Ó, milyen jólesne ez nekem! Elköltöttem az egész pénzedet! Egyetlen fillér sincs már a zsebemben.

- Gyerünk, mert mindenki idenéz! - Imrus belekarolt a Gyula télikabátjába, s úgy próbálta továbbvonni, e pillanatban nem is gondolva egyébre, mint hogy a botrány elől kitérjen.

- Nem mozdulok innen, míg le nem köpsz! - folytatta Gyula tragikusan. - A Végzet szemelt ki téged, büntetésemre és gyalázatomra, mint régi vérbosszúk hivatottját! Apád vágytársa voltam én, hűtelen barát, anyád csábítója: üss meg engem, a Sors keze üt általad! Behálóztalak, megcsaltalak! nem igaz, hogy beteg fiamra kellett a pénz! Elkártyáztam! nőkre költöttem! Igen, igen! kártyára és nőkre! Vad szenvedélyek rabja voltam! Vörös fáklyák jártak énelöttem! Te még nem tudod, hogy mi a szenvedély? Vakon menni a vörös fáklyák után s mindent odadobni: becsületet, életet, a magunkét és a másokét, mindent!

Gyula most vad rohanásba fogott, mintha itt is ama vörös fáklyák nyomában rohanna, s Imrus úgy érezte, mintha egy ingoványba gázolna utána: a fátylak egyre hulltak.

- A fiam kiköhögi a tüdejét, elpusztul - zsúfongtak a szavak, mint színpadi kellékek -, de én nem öreá költöttem a pénzt, hanem aljas szenvedélyeimre: mondtam már, mondtam már, hogy aljas ember vagyok! utolsó, aljas ember! Szeretnék itt nyilvánosan letérdelni előtted, megalázni magamat, mint ahogy a szentek megalázták magukat: te nem is sejtet, milyen aljasságokban éltem én! Tudod, mit tettem én? Nemhogy egy krajcárral is segítettem volna a beteg fattyamat, még én nyúztam őket, a nyomorult anyját, kitartattam magamat vele, tudod, mi az, ha egy férfi kitartatja magát egy nővel? Ó. utolsó voltam én, utolsó! Ne félj semmit, nem fogok ordítani, halkan beszélek, egészen halkan és nyugodtan, ne félj semmit!

Csakugyan Gyula most sűgva szűlott, avval a rekedt sűgással, mely hangosabb és feltűnűbb a rendes beszűdnél is: noha mégis sűgás.

- Pedig talán ordítanom kéne! nyűgnűm, sikoltanom! egy elrontott élet jajveszűklésűvel! de sár akadt a torkomon, s csak hűrűgni tudok. Ó, fiam, szűrnyű az Élet, és irtűzatos kátyűkba vezet! Ne félj, nem fogok botrányt csinálni! Ízlűs és nevelűs megmaradnak bennűnk, mikor már minden más elhagyott. Koldusabb vagyok a koldusnál, de lelkemben azért úr, halálíg! Sohasem árultam el szegűnsűgemet! Te tudod ezt, és tanű lehetsz rűla. Planétánk napja a Pénz; jűsűg, erkűlcs, nemessűg mind a gazdagoké itt; és én szegűny voltam. Ládd, vűgsű őszintesűggel gyűnok neked: hazudtam, amikor azt állítottam, hogy gazdag vagyok. Koldus voltam. De árkaím és lűpjaim fűlűtt is tudtam mosolyogni, és űres zsebbűl is tudtam *adni*: nemde?

Imrusba űgy nyílallt az elfogadott pénzek, kifizetett honorariumok emlűke, mint valami szűgyen: s Gyula szavai nem olyanok voltak, amik enyhítik a sajgűsokat és nyílallűsokat.

- Látod: *ecce homo*! Gyűnűsaink és őnmegalázűsunk kellűs kűzepén fűlemeli fejűt a hiűsűg őrdűge, mint a kígyű, ha farkára lépnek! Vissza, kígyű! Semmi gűg, semmi mentsűg! Porban kell fetrengenem elűtted, teljesen mezítlenűl. Aljas vagyok, s gűgűm is aljassűg. Tudod, mibűl adtam nektek pénzt a honorariumokra? Abbűl, amit a lányom kapott Schapringertűl, a szeretűjűtűl! Meg kell tudnod mindent; semmit sem titkolok elűtted! Egy apa, aki eladja leányát: van ennűl aljassabb? Kűpj le, mondom! Átkozott pénz volt az: a nűi becsűlet vűrdűja!

15

A kora teli estben fűlgyűltak a kirakatok, vűres gyűngyűket vert a villamosok csengűje, s fortissiműt zengett az Utca operűja: de mindez most teljesen irreűlis volt, emlűkek szűritottak, paraszak űgtek; paraszat rűgott ez a bolond hűtfűtyoltűnc. Hűtra és elűre, elűre és hűtra: mert lűm, űpp mikor egyik láb visszataposta a Gűg kígyűjának űgaskodű fejűt, ugyanakkor hűgott fűl űjra a műsik a Romantikus Gonoszszűg otthonos pűedesztűljűra: s ez bizonynűl csak űjabb gűg és űjabb fűtyol volt! Vajon az utolsó fűtyol-e? Gűg és gonoszszűg bizonynűl emberi, de műg nem *az ember*: ki találja meg, ami alattuk van? Gyulának mindenesetre volt műg vetkezűnivalűja.

- Gonosz vagyok - mondtű Gyula. - Nem, nem! műg gonosz se! Ne higgy nekem! Minden szavam hazugsűg, és az egűsz űletem semmisűg. Ó, ha legalűbb gonosz tudtam volna lenni! ̊n nem ezekre a nyavalygűsokra szűlettem! Nem ebbe a szűrke korba valű vagyok! Egy elpocsűkolt űletet siratok elűtted! ̊n semmirekellű ember voltam! Semmi, műg gonosz se, semmi, semmi! Senki! Eleven hazugsűg voltam; amerre mentem, ősszesűgtak az emberek; megdűbbentű dolgokat beszűltek rűlam; de az igazszűg csak nyomorűsűg volt! Senki és semmi voltam, az utolsó gonosztevű is kűlűnb nálamnűl, mert legalűbb tett valamit, tett valami nagyot! ̊n nem tettem semmit! Szűnom és bűnom elmulasztott bűneimet. Kűpzelegve jűrtam,

s véres árnyakat hazudtam magam köré. Nem, még csak gonosztevő sem vagyok, még csak gyilkos sem! Még csak a szegény Lacit sem én öltem meg. Megvallom őszintén: nem én öltem meg! Láthatod, hogy semmit sem takarok előtted! Ez az én igazi titkom. Sok apró bűneim közt vezeklem a hiányzó Egyetlen Bűnt, igazi Bűnt, a Nagy Bűnt, bátor Bűnt, amelyre talán hivatva voltam, amely álmaim paripája lehetett volna, s a te álmaidnak is talán, Imruskám, egy új magyar kultúrának, a folyóiratnak...

Imrus már nem figyelt, egész lelkét egyetlen gondolat foglalta el: a Döme bácsi pénze! Mit csináljon? Egy ügyefogyott, gyermekes kérdés tolult az ajkára, rajt ülve, már mióta a Schapringer nevét hallotta kiejteni: ami eszébe idézte, s egyszersmind azonnal beszennyezte, utolsó, kétségbeesett, kétes reményét, egyetlen megmaradt ürügyét, lehetőségét, zizegő szalmaszálát, a bolondos váltót, ami zsebében volt; mit csináljon?

- Akkor hát... akkor hát el se vigyem a váltót...? - dadogta, még kábultan, nem tudva törődni mással, mint a saját problémájával, a rettenetes zsákutcával, amibe jutott, a rábízott nagy pénz felelősségével, a katasztrófával, mely itt volt a nyakán! az önfenntartás ösztöne dadogott belőle. Egészséges gyermeki önzése s talán az apjától öröklött gyakorlati és erkölcsi szellemiránynak valami maradványa is - mert mégiscsak Miska fia volt ő -, már *ad acta* tették Gyulát minden örült jeleneteivel, ami neki csak színház és irodalom volt: holott Imrust most az élet és cselekvés hívta, parancsolóan s még reménytelen is, mintegy a halálveszély küszöbén! - Akkor hát... a váltót... - dadogta újra, mintegy önkéntelen kapaszkodással, noha talán undorító volt ez a beszennyezett szalmaszál: de ezt még nem lehetett végiggondolni. Egyelőre, mint megzavart iskolás gyerek, gyámoltalanul riadt a sötétre, ijedten kérdezve, merre menjen, és mi vár rá?

De Gyula, aki már egészen megfélemedezett a váltóról, egy zsonglőr gyorsaságával kapta meg a szalmaszálát, magasra tartva és megcsillogtatva; mert nincs oly szalmaszál, mely meg ne csillanna, ha forgatni tudjuk.

- A váltót? Dehogynem! természetesen vidd el, és vedd föl a pénzt! - kiáltotta. - És ezennel ünnepélyesen kijelentem, hogy ezt a pénzt neked ajándékozom, a te szabad rendelkezésedre és a *Viharagyú* céljaira: ennyivel mindenestre tartozom neked! Fogadd ezt az összeget, mely bőségesen futja és túlhaladja minden tartozásom, vezeklésül és mintegy váltságul: koldus vagyok, s talán az öngyilkosságot jelenti számomra ez az adósság, de vállalom! Az én sorsommal ne törődj! Én senki és semmi vagyok. Én eltűnhetek: de a *Viharagyú* élni fog: hadd legyen ez utolsó fogadalmam és szöges ostrom! Úgy érzem: ez az egyetlen, amivel expiálhatom életem semmiségét. Szegény Lacim szelleme ezt kívánja tőlem. Ismétlem vallomásom: életem semmirevaló volt és nyomorúságos. Egyetlen nagy tett fénye be nem ragyogja; még egy nagy bűné sem. Laci gyilkosa nem én vagyok. De minden mulasztásomat jóváteszem ma ez egy gesztussal, aminthogy a legrongyabb életet is jóváteszi egy szép halál. E folyóirat Laci nagy álma volt: neki és neked egyformán felelős vagyok vele. Evvel engeszteltem meg az ő szellemét is. Magam pedig eltűnök az útból; minden bűn, minden szégyen legyen az enyém; ne kutasd, hova lettem; vedd föl a pénzt; a váltón az én nevem van; rajtad nem keres senki egy fillért sem, engem pedig nem ér utol földi hitelező!

Gyula pátosza a tragikumig emelkedett.

- Ne sajnálj - mondta -, egy tetűvel kevesebb a földön! - Imrus azonban végső zavarban hebegett: mert hiszen a pénzt ő, ha kezébe kapná, sem fordíthatja már a *Viharagyú* céljaira! Nem is az ő pénze ez már, és nem is kéne neki, ha róla volna szó... A Döme bácsi pénzéről volt itt szó, a biztosítótársaságról, anyja életének biztosításáról, és mindenről, mert muszáj, mert mi lesz, ha...? Imrus lihegett, magyarázkodott, mintha kettejük közül ő volna az adós; s

Gyula, javíthatatlan kígyóbűvész, mintegy a mutatvány végén, új billegésre fuvolázta javíthatatlan kígyófejeit.

- Legyen hát! mindent a becsületért! s mindent anyádért, e szent asszonyért! Áldozd reá az összeget, s én boldog leszek, ha tőlem ered a pénz, mely áldott napjainak nyugalma biztosítja! Ő az én szentem is: porban kellene csúsznom oltárképe előtt, nyomorult féregnek, hogy Szűz Mária-s lábával tapodjon rám... De nem! nem vagyok méltó rá, hogy tiszta talpát bepiszkolja rajtam! Áldozd reá a pénzt, és ne törődj velem! Fizesd ki a szükséges összeget, s a fennmaradóval tégy azt, amit akarsz! Én eltűnök, de még hallani fogsz rólam! Lopok, ölök vagy sikkasztok, de a *Viharagyú*-nak meg kell lenni! Az új magyar kultúrát nem a zsidók csinálják meg: hanem mi, akik a régi kultúrátlanságnak áldozatai vagyunk, akiknek ezeréves jogunk van e nyelvhez, akiknek őseink még Árpáddal jöttek be, s gyermekeink a vackon köhögnek; mi: nincstelenek, gazok, akiket az Élet a régi erkölcs megvetésére s egy új erkölcsnek keresésére tanított, szent lázadók, hazátlan bitangok! Hallani fogsz rólam!

E szónoklattal eltűnt a szem elől.

A TRAGÉDIA PARTJAIN

1

Imrus ott állt egyedül, a Nagy Opera orkeszterének kellős közepén, siketülve! egy új kor díszletei közt, mely annyira különbözött mindentől, amit unt, ismert, megátkozott és szeretett! körötte az utópisztikus kocsik suhantak, amik maguktól mentek, hidegen és állati élet ereje nélkül, s amik szemének és fantáziájának még mindig újak voltak... Imrus egyszerre ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy elmenjen Jozsóékhoz: nem azért, mert anyja írta legutóbbi levelében, hogy: „elmenj ám!”, hanem valami különös ösztönrel menekülve a rég látott arcok felé. Micsoda vágy volt ez? menekülés az ellenséghez? vagy inkább az otthon emlékéhez? vagy egyszerűen csak emberek közé mintegy védelemért? Szeretett volna nagy tömeg közt lenni, meghitt társaságban. Eszébe jutott, mikor egyszer moziban volt Jozsóékkal: de ez csak egyetlenegyszer fordult elő. Most megalkuvó lázadóként kellett Jozsóékhoz mennie: mégis elment. Vacsorára tartották, de a hosszú estén át alig beszéltek valamit: nagy-nagy csöndök voltak.

- Mi híred hazulról? Mikor kaptál utoljára levelet? - kérdezte Jozsó. Ő kérdezett, de aztán kiderült, hogy minden gádorosi hírt jobban tud, mint Imrus. Imrus különös melankóliával nézte a fűtött, nagy szobát, amely olyan paradicsomnak tűnt föl előtte, mikor még itt lakott, ugyane lakás hideg cselédszobájában, nézte az asszonyos puhaságokat, a díványpárnákat, a függönyöket, a gyerekkocsit; lóbálta magát a hintaszékben. Villamoson ment haza, mert a pénz már úgysem számított: viszont borzadt az utcasarkok kísértéseitől. Éppen beért kapuzárásra. Gondolattalan állt meg csupasz szobájában, melyből minden nőiség és puhaság hiányzott. A falon egyetlen kép volt: egy rajzszöggel felerősített képes levelezőlap, mely Spinozának egy szobrát ábrázolta: a zsidó bölcselő meggörnyedten ült egy karosszékben. Az asztalon egy könyv hevert szétnyitva; latin auktorok és vizsgajegyzetek mellett: egy francia szimbolista költő, különös, kavargó tipográfia, egy költemény, amiből Imrus alig értett valamit:

Egy kockavetés

SOHA

el nem tünteti a Véletlent!

Az egész világ illúzió volt, és bizonyos nehéz megmondani, hogy mi a *Ding an sich*? Az erkölcs mindenesetre nagyon relatív. Mindent megérteni, de mindenen kívül állni! Vajon ha választania kellene az öngyilkosság és...? A nagy zsenik közt sok züllött ember volt. Züllöttség is relatív fogalom. Ó, ha most egy jó nő volna, vagy egy férfi barát! De hát el se mondhatná, amit tett, kinevetnék, hogy Gyulának odaadta a pénzt!

Tulajdonképpen jóhiszeműnek kellene lenni: tartozik ő tudni a Hintáss ügyeiről? Kölcsönadta a pénzt, holnap vissza kell kapnia, kezében a váltó, joga van követelni, a többihez semmi köze. És mégis: el merné mondani valakinek a dolgot?

Egy bizonyos: nem tehet semmit... semmit, mint holnap elmenni a Schapringer-házba.

Noémi a rács mögött ült, halványan, mint egy gyöngy. Az az óra volt, amikor a felek járása megcsappant a bankban. Noémi a körmét tisztogatta, és egy szón tűnődött, amit a napokban hallott erre: „manikűrözni”. A színésznők naponta manikűröztetik kezeiket, csillogó ollók, ráspolyok s illatos ecsetek közt.

A színésznőkről eszébe jutott a Faust-opera, az utolsó, amit Schapringerrel együtt látott, aki azelőtt gyakran vitte színházba. Erről pedig egy „irodalmi” beszélgetés, amit még régen egyszer Imrussal folytatott Gádoroson. Imrus akkor hosszasan elmondta neki a *Faust* tartalmát. Noéminak nem sok érzéke volt a műveltség iránt, de a Gretchen históriája érdekelte, és most jól emlékezett arra, amit akkor oly fölényesen mondott Imrusnak, ahogy sokszor hallotta fölényes társnőitől a hivatalban:

- Manap már csak cselédlányokkal eshetik ilyesmi... Egy modern nő mindig tud segíteni magán!

Segíteni magán, de hogy? Ha már egyszer megtörtént a dolog... A sápadt lány dühösen ébredt tudatára, hogy most ő is éppoly naiv és tehetetlen, mint akármelyik Gretchen. Igaz, hogy maga akarta: az utolsó alkalomkor már csak mímelve a szükséges óvatosságokat... Ezt is talán ama „fölényes társnők” szellemében: mindenesetre a női ravaszság szellemében, mely, mint mondják, „szívekkel játszik”. A férfiszív könnyű labda, mindig ugrásra kész; legalább Schapringerét ilyennek ismerte Noémi, mert noha hosszú heteken át alig látta s akkor sem egyedül: csak egyszer kellett megint négy szemközt kerülniök, és már minden a régiben volt, sőt még a réginél is melegebben. Így ment ez egypár napig, s Noémi e pár nap alatt megpróbált valóban az a „fortélyos kis macska” lenni, aminek őt Schapringer úgyis mindig mondta és tartotta: bársonyba rejtett körmökkel, a viharos melegség attitűdjében, mindent odaadva, semmit el nem fogadva, számításból: mint ahogy nem fogadja el a töredéket, aki az *egészre* tart igényt! Mit ért? A labda elgurult, Schapringer egyszerre megint eltűnt, mert aljas, mint minden férfi... Eltitkolta előtte, hogy már e héten meglesz az esküvője; és elutazott! Most itt ülhet, mint egy önkéntes Gretchen: aki nem akart elfogadni semmit! Most már bizonyos! Megvan a kívánsága! Ma reggel óta folyton émelygett és szédült. Egy kissé rémült; de igazában valami nevetségeset is talált a gondolatban: hisz nemrég még maga is gyerek volt, és ma is csak kislány! Lesz, ami lesz: kinek mi köze hozzá? Ő ugyan nem volt hajlandó tragikusan venni a dolgot! Sőt kis gonosz, gyerekes, intrikus gondolatok kacarásztak benne! milyen mulatságos volna most valakivel elvétenni magát... valakivel, aki nem is sejtene semmit! Fölvetette fejét, bodros fejét, nagy, csillogó, ártatlan szemeit: és ekkor látta meg künn, az üvegtáblák mögött, jönni Imrust.

Noémi szép volt; sápadtan és szenvedő arccal még szebb, mint máskor; szinte átszellemült. Imrus szinte elkáprázott, mikor előtte állt, a rácsablaknál; bátoritanul hivatkozott Gyulára, mint aki ide utasította:

- Ezt a váltót beváltani.

Imrus most nagyon távol álló, idegen, szép hölgynek érezte Noémit, aki a Schapringer kedvese; s a leány nem tett semmit, hogy ezt a távolságot kisebbítse. Sőt ellenkezőleg, valami szenvedeteg gögbe burkolózott, amely csak még szebbé tette; fátyolos szemekkel, mint a knidoszi Vénusz; amint azonban kezébe vette a papirost, a gög gúnyos mosollyá színesedett, valami jégcsillogás módján: mert Noémi épp jó hangulatban volt ehhez:

- Apának nagyszerű viccei vannak! - mondta. - Csak nem gondolja, hogy ilyesmire pénzt kap... méghozzá ennyi pénzt! Apa örülne, ha a tizedrészét is megkapná ennek!

Noémi nem sejtette, hogy szavaival egy kegyelmi kérvényt ad vissza, amelyet Imrus a Sorshoz intézett. Imrus elfehéredett, halálra vált, noha előre elkészülve az ítéletre: de tudata alatt mégis csupa remény volt e reggel, mert kisütött a téli nap, mert oly nehezen tudta elképzelni, mi lenne, ha nem végződne jól minden, s mert végre, amint kiindult hazulról, az utcán szembejött egy kollégával, aki már messziről kiáltotta felé, hogy olvasta egy versét a *Budapesti Napló*-ban. Hogy került műve a lapba? Azt Imrus maga se tudta, csak sejtette, hogy „újságírónak” csúfolt kollégája tette be, reklámul és viszontszolgálat reményében lanszírozni a *Viharágyú* szerkesztőjének nevét. Erről szó volt akkor, de Imrus már el is feledte, s most úgy jött, mint egy váratlan sugár, e téli napfényhez. Hogy beborult most minden!

- Akkor hát... akkor hát nem lehet csinálni semmit? - dadogta Imrus.

- Nem; mondja apának, hogy Adolf úr elutazott, ha akarnék, sem beszélhetnék vele; de különben sem vagyok hajlandó már az ő kisdéd ügyeivel zaklatni - mondta Regan. - Nézze, Imrus, mit ártja maga bele magát ebbe a dologba? Nincs jobb dolga magának?

- Én nem ártom bele magam - védekezett Imrus. - Én... én kölcsönadtam Gyula bátyámnak bizonyos összeget... és Gyula bátyám ezt a váltót adta biztosítékkul...

- Szép kis biztosíték! - nevetett Noémi, de most már érdeklődve, ős Éva-ösztönrel nézett a jó ruhában, noha kissé hanyagul öltözött fiúra. - És micsoda összeg volt az?

- Nyolcszáz forint. Ezerhatszáz...

Imrus töredelmesen beszélt, gyámoltalan, nevetségessége teljes tudatában, s mintegy meghajolva valami örök női fölény előtt, ostoba gyerekek érezve magát Noémi mellett, noha még nem volt messze az idő, amikor ő tekintett Noémire - és elég jogosan -, mint egy ostoba kislányra.

- Ilyen sok pénze van magának? - kérdezte Noémi, kacéran és kíváncsian, lévén már Noémi egén a Pénz nagyon fényes csillag, melynek fénye nemcsak selymet és aranyat jelenthet, hanem utat is, a legbutább sötétségben; kibúvót a pórul járt Gretcheneknek; legalább ösztönösen úgy érezte. Imrus fülíg pirult a szégyentől: hiszen, ha az ő pénze lett volna! Noémi érdeklődése a legnagyobb mértékben föl volt csigázva.

- Várjon egy kicsit! - mondta, mert pillanatra elszólították, s Imrus egyedül maradt a rács előtt, bizonytalanul és attól rettegve, hogy be talál lépni Schapringert, és akkor elmondja-e neki a dolgot, vagy ne?

- Nem hagynak élni! - szólt Noémi visszatérve, s ez a szó egyszerre közösséget teremtett közte és Imrus között, az egész zavaró Hivatal ellen. Imrus föloldódott, boldog volt, hogy beszélhet valakivel, s a leánynak nem sok fáradságába került kivenni belőle az egész történetet.

- De hát mért adta a pénzt apának? - kérdezte; mire Imrus beszélni kezdett a Folyóiratról, melyről Noémi is hallott már: ez olyan téma volt, mely szívéig nyilallt. Imrus elfeledkezett önmagáról, amint az Ügyről volt szó; naivul, gyengén, leverve: mégis hős volt ő s hadvezér; s úgy tapadt nagyszerű álmaihoz, mint a haldokló hős szorítja a zászlót! A zászlót ezúttal egy újságlap képviselte, amelyre Imrus verse volt nyomtatva: de nem Imrus verse volt itt a fontos, ámbár Noémit talán az érdekelte legjobban. Tudniillik Imrus megvette útközben a *Budapesti Napló*-t, és most a kezében lobogtatta. Imrus író volt, azaz harcos: mert e papiroskorban hol várhatott még harc és dicsőség, ha nem a papirosra? Imrus várat és csatateret kívánt, több papirost! sáncot a Jövő harcaihoz, s mint igazi katona, kész volt egy sánc megnyeréséért magát vetni áldozatul. De most nem is a sáncról volt szó - csak a becsületről!

- Én... én szívesen aláírnám, mint kezes... ha az használna... - mondta félénken.

- És mi lesz, ha ki kell fizetni? - nevetett Noémi.

Fizetni különös szó: de mikor lesz az még? Három hónap egy örökkévalóság annak, aki fiatal; kivált egy ifjú költőnek, akire minden reggel új csodát deríthet: hírnév, dicsőség, sőt pénz lesve rá minden útkanyarulat mögött. Noémi szívesen követte Imrust ilyen ábrándokba: költő és író mindig imponált Noéminak, majdnem annyira, mint a színész; noha maga Jókain kívül alig olvasott más író életében. Imrus pedig tagadhatatlan költő volt, kezében a kinyomtatott verssel. Modern költő, olyan, mint Ady Endre, akit Schapringer szokott mindig szavalni. Noémi el volt ragadtatva.

- Kár, hogy az Adolf úr nincs itthon! - mondta, fontoskodó arccal, mintha valóban tudna Imruson segíteni. - A Manóval, avval nehéz. Maga még kiskorú, ugye? Látja, tényleg, mért nem íratta alá Döme bácsival?

- Az jó lett volna?

- Persze.

Noémi élvezte a helyzetet: mint pártfogó, mint tanácsadó, sőt egy kicsit mint fórum. Noémi oly utasa volt az életnek, ki mindig kész letenni a saját iszákját, ha a máséban turkálhat. Holott a magáé is elég volt, szédülni s roskadozni. De Noéminál még ez is tánccá vált. Imrus azonban nehéz keserűséggel torpant meg: mit ér már beszélni? Mindennek vége van! Döme bácsi alá sem írta volna a Gyula váltóját; holott Döme bácsi bizonyos kétszer annyit is szívesen adna, ha tudná, hogy Imrus életéről és becsületéről van szó! De hát hiszen a becsületről éppen csak Dömével szemben van szó, aki rábízta a pénzt, amit elég nyomorult volt meg nem őrizni! ó! nyomorult! a pénzt, ami anyjának volt szánva! Az ő számára semmi mentség! és mégis! nem tudott-e Döme bácsi mentséget találni még a saját korhely fiának is, mikor a nevét a váltóra írta? Imrus nem volt korhely! Imrus nem kártyába, mulatásba vészett! Imrus magas célokért lelkesedett. Imrust a szellem szomjúsága vitte, mely követelőbb a testénél! Ó, milyen tragikuma az életnek! Mily relatív csakugyan erkölcs, becsület, minden! Csak idő kéne, egy kis haladék! ez a pár hó, amíg a váltó lejár! addig megjöhet hír, pénz, dicsőség! még talán a *Viharágú-t* is megcsinálhatná, egy számot talán abból is ki lehet nyomtatni, ami a váltóból maradna a biztosítási összegén túl: és csak egy szám egyszer jelenjen meg! Igen, ő magára vállalna mindent, szívesen! ha lejár az idő: vagy visszafizeti... vagy a halál! Sajnos, a halál itt van, sokkal közelebb, és dicsőség nélkül: mert élhet-e tovább? Nem komikus? Egyik serpenyőben egy irodalom megújulása, egy költő élete - másikon ez a nyomorult pénz! Holott Döme kétszer, tízszer annyit is adna, ha tudná! Imrust forrón megcsapta önmaga sajnálata: mert nem egy egész epedő világ sűrűsült-e benne? s már az ítélet trombitái zengtek, lila szín pátosszal.

3

Míg Imrus kiömlött, ha nem is egészen ilyen szavakkal: Noémi az asztala fölé hajolt, és firkált. Imrus már ott ült, belül a rács mögött, ahova a leány behívta s leültette: mert Noémi fesztelenül fogadott vendéget, mintha övé volna a hivatal, s egy csöppet sem látszott törődni avval, hogy várják, vagy hogy dolga van. Az asztal kis polcán halomra heverték az elintéznivalók, de Noémi csak összevissza firkált az íróalzat papirosára, mintha a tollat próbálná, fél füllel hallgatva Imrust s bal kézzel eltakarva a papírt, mintha nem akarná, hogy a szomszéd asztaltól meglássák, amit firkál. Imrus odapillantott, s észrevette, hogy a lány csupa névaláírá-

sokat kanyarít a papírra, de nem a saját nevét, hanem a Döme bácsiét, öt meg öt példányban, tökéletesen híven utánozva, ahogy még gyerekkorában megtanulta, iskolás virtuskodással.

- Meg tudná különböztetni? - kacsintott Imrusra. S egyszerre lekapta az alzatról az egész beirkált ívet, összegyűrte apró kis gombócra, és - begyúrta a tintatartóba.

- Papirgaluskát a tintalevesbe! - viccelt. - Hadd mérgeledjön a szolgál! - S Imrusnak egyszerre fennhangon kezdett dobogni a szíve, mert ekkor vette észre, hogy a tökéletes névalírássok egy példánya ott maradt az asztalon, éspedig magára a váltóra írva, ami közvetlen az eltépett alzatív mellett hevert. Döme bácsi neve ott volt a Gyula váltóján! Imrus alatt még a szék is lüktetett, az egész világ egy örvény lett előtte, s egyszerre érezte, hogy gyenge lesz! Az örvény elragadja, az Élet káosza várja őt, mely nem ismeri a katekizmus szimpla morálját: célok, küzdelmek, nagyszerű álmok és meg nem rettenő akaratok és szenzációk, élmények gazdagsága mindenekfölött! Mi van más, mint az élmény? Imrus érezte, hogy elkapja őt az élmények sodra. A Bűn is egy élmény, amit át kell élni? de hát mi bűn és mi nem bűn? kinek kell azt látni, tudni, megítélni? A bűnt, a hibát már úgyis elkövette! Mit törődik az emberek gyártotta paragrafusokkal? Azokat nem az ő mértékére szabták!

Mint magasságot és mélységet a szédülő, úgy érezte Imrus a nagy, önzetlen, tiszta célok büszkeségét, amivel messze állt familiájának régi kártyásai és lumpjai fölött: s egyúttal valami szörnyű szenzációját is a bukásnak: mindez szédülés volt és nem gondolat, s belefért egyetlen pillanatba.

- Akarja, hogy így bevigyem? - kérdezte Noémi, megfogva a váltót. - Én szívesen. Ha kívánja, magam elintézem az egészet. Hiszen Döme bácsi úgy szereti magát, hogy csak egy szót kell szólni, akármikor, és itt a pénz. Én ezt tudom; anya és Gitta is tudják. Noémi egy kicsit huncutul kuncogott, amint Gitta lógó orra jutott eszébe, amivel visszakerült Sótról; Noémi nagyon utálta Gittát, és önzetlen testvéri kárörömmel mulatott az egész sóti kudarcon, melynek titkos indokait és körülményeit eleven ösztöne azonnal kitalálta. Noémi egyáltalán nem azonosította magát familiája számító terveivel. - Úgyis maga lesz a Döme bácsi örököse. Mi kell, János bácsi?

- A Manó úr hivatja a kisasszonyt - felelt a bajszos szolgál.

- Jövök már. Várjon itt. Imruska! -- mosolygott Noémi, kicsit csúfondáros, anyáskodó cinkossággal, s fölemelte a „végzetes papírt”. - Mire visszajövök, minden rendben lesz. Csak ne szédülnék úgy! - mondta, kissé megtámaszkodva az asztal sarkában, amint fölállt. Pár lépést tett, lengve és bágyatag, s eltűnt a párnás ajtón, sápadtan, mint egy szent.

4

Imrus egyedül maradt a járó-kelő hivatalnokok és üzletfelek közt, s úgy érezte, hogy mindenki őt nézi, mindenkinek az ő jelenléte tűnik föl. Habozott, ne menjen-e ki a rács elé, de aztán mégis ott maradt ülőhelyén, elfogultan és várakozva, mint valami különös avatásra. Minden ajtónyitásnál megrezzent, s ha valaki ránézett, lekapta tekintetét. Ezer évig ült itt, ez idő alatt különös módon egyszer se gondolva arra, amit elkövet; gondolatai a sápadt Noémi körül polarizálódtak, kicsit szerelmesen Noémiba, kicsit büszkén közös titkukra, hirtelen cinkosságukra, kicsit szégyenkezve, amért engedte, hogy Noémi intézkedjen helyette, fogadkozva magában, hogy Noémit csak hivatalbeli közvetítőnek tekinti, Noémi nem csinált semmit, Noémi nem tud semmit, ami kezdemény, merészség, veszély, bűn: kizárólag övé! Elég csodálatos, de

Imrus, ahelyett hogy megnyugtanni igyekezett volna magát, veszélytelennek festve a dolgot önmaga előtt, mint Noémi festette az imént: ahelyett a biztos katasztrófa érzésébe burkolózott, sztoikus heroizmussal edzve magát a tragikus bűnös szerepére.

- A családban van - gondolta keserűen, s egy kis szociális ízű lázadással. - Családi betegség: úri és magyar betegség. Aztán a Noémi asztalát kezdte nézegetni: a naptárt, a porzótartót, a tollszáraknak való betintásodott üvegtálat s az írógépet, mely egy külön kis asztalon állt, mint valami modern oltár. Elképzelte, hogyan írna le versben vagy novellában egy ilyen várakozást, megszorult embereknek várakozását a bankhelyiségben. Egyszerre megrezzent: a párnás ajtó nyílt.

Noémi jött vissza.

Abban a pillanatban, mikor Schapringer előtt állt, és mintegy a Schapringer szemével nézte a kezében levő váltót, Noémi egyszerre megérezte, hogy muszáj Imrust említenie, máskülönben nagyon valószínűtlennek tűnik föl Döme bácsi neve az apja által kiállított blankettán: hiszen Manó úr jól ismeri mindkettejüket. Noémi azonnal kész volt egy mesével, melynek címe *Költészet és Valóság* is lehetett volna: szólván a Lapról, az Ifjú Irodalom lapjáról, melyet Imrus akar indítani, és apa ígért rá pénzt, és a végén ezt a váltót adta, és ő, Noémi *mondta* Imrusnak, hogy apa nevére már nem lehet pénzt kapni, és hogy ő ezt jól tudja, mert hisz azért van a bankban, és lebeszélte Imrust, hogy idejőjjön a váltóval, és akkor Imrus elmesélt mindent Döme bácsinak, és Döme bácsi annyira szereti Imrust, hogy kezességet vállalt, hogy mégis meg lehessen csinálni a lapot, és - ezt Noémi jónak látta hozzátenni - ezt a pénzt nem apa fogja kezelni, hanem hát a szerkesztőség, akik a lapot írják, és a lap nemsokára megjelenik, és Imrus lesz a szerkesztő, és Imrus már híres költő, és egy verse van a *Budapesti Napló*-ban, és így tovább.

Manó úr hivatalos ridegséggel hallgatta ezt a fecsegést. Mostanában mindig így álltak szemben: Noémi fecsegve, Manó úr ridegen, s Noémi csak annál makacsabban fecsegve, s Manó úr csak annál ridegebben.

- Mikor kapta maga kézbe ezt a váltót? - kérdezte Manó úr szigorúan. A felelet váratlanul megnyugtató volt, mert hisz Imrus ott várt az ajtó előtt, s Miska komoly és szolid fiáról igazán megnyugtató kép volt berajzolva Manó úrba.

- Küldje be: beszélni akarok vele!

Manó úr gondolkozva forgatta kezében a váltót, mint egy különös talányt; egy pillanatra még az a gondolata is fölmerült, hogy magától Dömétől kér információt, mielőtt kifizetné. De éles ösztöne, mely az emberekkel szemben mindig rögtön és pontosan megérezte a lehetőségeket, azonnal lemondott erről a lépésről: a különc és ingerlékeny öreg esetleg sohasem bocsátana meg ezt a bizalmatlanságot kedvenc és dédelgetett öccsével szemben. Manó úr még tartotta a kapcsolatot a sóti pletykákkal, és Sóton az Erzsiék históriája óta mindenki tudta, hogy Döme igazi kedvence és örököse Imrus. Manó úr kétségtelenül látta, hogy kockázat nélkül adhat pénzt Imrusnak; különben is Döme aláírása ellen nem lehetett kifogást emelni, s ami Imrust illeti, Imrus egész úri famíliája már gyerekkortól fogva ösztönösen imponált Manó úrnak, akinek az apja még bőrköteteket vakart a Cenciék udvarán. Végül a pénz állítólagos irodalmi rendeltetése is hízelgett a Manó úr sznobizmusának: mert ő bizonyosan nem az az ember volt, aki egy ilyen modern és ifjú szellemi megmozdulásnak értékelése előtt elzárkóznék. Mégis gondolkodóba ejtette az összeg nagysága. Döme megbolondult; de végre is ez az ő dolga! kitelik az öregtől, hogy csupa dühből írta alá nevét, azon való mérgében, hogy az a szélhámos Gyula akar pénzt adni Imrusnak!

Mikor Imrus belépett, Manó úr már körülbelül elhatározta, hogy a váltót kifizeti. Imrussal csak néhány formális szót ejtett: gratulált a *Napló*-ban megjelent verséhez, s Döme bácsi hogylétéről érdeklődött. Imrus, kit elszánt kétségbeesés vezetett át a párnás ajtó küszöbén, mintegy kinkamrába, kissé megnyugodva e kérdésektől, megmutatta a verset, s elbeszélte Döme pesti látogatását, hogyan laktak együtt a Pannóniában.

- Hallom, hogy egy új folyóirat készül - mondta Schapringer. Imrust fájó ponton érintette ez az érdeklődés, de Manó úr kérdéseire mégis elárulta, hogy már előfizetési íveket bocsátottak ki, mire Manó úr el is kért egy ívet, majd ő is terjeszti. Közben Manó urat elszólította valami fontos ügy, s csak futtában adta ki még utasításait a váltót illetően.

- Rendben van? - drukkolt Noémi odakint, szelekótya megszeppenéssel. De rendben volt minden, legalább a szavak ironikus jelentése szerint. Imrus halálmegvetéssel gyűrte zsebre a töméntelen sok pénzt, s ment azonnal, befizetni a biztosítást.

5

Most Imrus fekete hónapjai következtek - különös packa a Sors abrakadabrái közt -, de nem rögtön! Az első nap inkább a felszabadulásé volt: mert lelke váratlan föllélegzett, mint egy fiatal tüdő, mihelyt eltehetette a gondokat holnapra! Ez a Holnap egyszerre messze szaladt, s szinte valószínűtlennek is látszott: mert hiszen eddig is minden nap csak *ma* volt, szürke *ma*, s valószínűbb, hogy eztán is csak így lesz. Valahogy csak minden elintéződik, s Imrus szinte csalódottan érezte az első izgalmak és rémületek elmúltával, hogy nem nagyon hisz a tragikus megoldásban. Gyerek volt: megszokta, hogy tetteinek következményeit a nagyok elsimítsák. Kissé inkább utálta is ezért a nagyokat. Tragédiák csak az irodalomban voltak, mint mumus csak a mesében.

Egy bizonyos: a Tragédia hirtelen továbbugrott a jövőbe, s Imrus feszültsége egyelőre különös fölhangoltságban áradt ki: ebédnél például, a „soványban”, összeakadva a „tolsztojánussal” meg egy ortodox marxistával meg egy filozófiai csodagyermekkel, aki kívülről tudta Kantot, elfeledkezett mindenről, parázs világnézeti vitában oldódva föl; mert mit jelent egy egyéni élet a Világnézet nagy kérdései mellett? Korunk hasztalan küzd a világnézetért, mely szerencsésebb és hívőbb korokban oly egyszerűen megoldott minden problémát: ma szétszakadt az Idő, ki hoz újra egységet a Léleknek? A „Tolsztoj” vallási megújhodást hirdetett, Darwin helyett Mózes! de ki hisz ma már a Mózes meséiben? s lehet-e hazugságra építeni egy világnézetet? A „Tolsztoj” gnosztikus alapon tört lándzsát a teremtéstan mellett; a kantianus megvetőleg mosolygott; Imrus filológiai hitvallást tett: minden hitek és tanok korhoz kötött relativitását.

- Ez nihilizmus! - mondta a marxista. De Imrus úgy harcolt az igazságok ellen, mintha az igazságért harcolna: szenvedéllyel! Imrus igazsága most az Élmény volt: a kiszomjazott, orvul támadó és lenyűgöző Élmény. A Tépett Kor fiai nem tudtak megegyezni. A vita kinyúlt az utcára, s mint hajdani hitvitázók disputája, telhetetlen volt az Igében. Nem tudták abbahagyni. Így mentek, túlkiabálva az utcaajt, anélkül hogy észrevették volna, majdnem a Városligetig meg vissza: amerre a lábuk vitte őket. Fiatal energiájuk kiömlött. Imrus a maga sorsa helyett most egy világét vette vállára, s ez könnyebb volt. Még a *Viharágyú* is fölmerült újra, mint eleven szükség, amit „meg kell csinálni, mindenáron!”

- Meg is lesz! - mondta Imrus váratlan optimizmussal. De, amint estefelé lakásához közeledett, egyszerre különös lelkifurdalás fogta el az elvesztegetett napért: úgy érezte, hogy

tanulnia kellett volna, valami szolid dolgot tenni, vizsgára készülni, hiszen már a vizsga terminusa veszedelmesen közeledik. Egyszerre úgy látta, hogy minden komolytalan, csak a kötelesség pontos elvégzése adhat erkölcsi megállást, a polgári hivatás, amelyet maga választott, sőt kierőszakolt magának. Dolgozni s a többit férfiasan a Sorsra bízni, az elkövetett hibák következtetéseivel együtt! Hármásával ugrott föl a lépcsőn, hogy mielőbb könyve mellé jusson, s jóvátegye az elmulasztott időt! De kicsapva szobája ajtaját, ijedten hátrahőkölt: Noémi ült az ágya szélén, az egyetlen puha ülőhelyen, egészen a falig támaszkodva és lábait lóbálva, és egy stanicliból amerikai mogyorót majszolva, amelynek föltört héjai már egészen beborították az ágytakarót.

- Kerestem valami olvasnivalót a könyvei közt, de semmit sem találtam: csupa görög meg latin, meg mit tudom én! - fakadt ki a makacsul átszenvedett unalom Noémiből, aki már egy óra óta várta Imrust. A látogatás ürügye egy kis, keménybe kötött rubrikás papírlap volt, „tájékoztató jegyzék” a váltóadósságról, amit Imrus a bankban felejtett; de hát érdemes volt ezért egy óra hosszat várni? Nem lehetett a cselédnél hagyni? Postán elküldeni? s különben a jegyzék nem is Imrust illette, hanem Gyulát. Nem is igaz, hogy Imrus a bankban feledte. Noémi át se adta ott neki, hogy legyen oka majd utánahozni: s ezt a második szónál azonnal meg is vallotta. Noémit egészen más hozta ide: úgy érezte, hogy el kell jönnie, mert két ilyen ember, mint ő és Imrus, nem maradhatnak távol egymástól. Ha hosszú idő után váratlanul egymásra találtak: nem szabad, hogy megint ne lássák egymást hónapokig!

- Mondja, nincs igazam? mondja hát! mondja már! - Noémi úgy vélte, hogy modern emberek nem törődnek gáttal és előítéletekkel. Imrus modern költő volt, s Noémi imádta a modern költőket. Jó barátok, igaz emberek nem feszélyezik magukat egymás előtt. - Meglátja, hogy egy lány is tud jó barát lenni! - mondta, nyakába csimpaszkodva Imrusnak, és csókolva, ahol érte. - Mi valamikor jó barátok voltunk, mi tegeztük egymást! Meglátod, hogy egy lány barátsága mennyivel melegebb, mennyivel édesebb, mint a fiúké! Nem vágysz valakire, egy jó pajtásra, aki talán csacsi és bolondos, de megért téged, vigasztal, ha szomorú vagy, megcsókol, ha fáradt vagy, és nem kér semmit érte? Valakire, akinek nincs titka előtted, aki egészen megmutatja magát: mert nem becsületes dolog, hogy jó barátoknak titkuk legyen egymás előtt! Nézd, én egészen megmutatom magamat neked!

Noémi javíthatatlanul összekeverte édes, természetes, simulós macskaösztöneit harmadkézből vett irodalmi reminiscenciákkal: de most ösztönt és reminiscenciát egy kétségbeesett Cél vezetett, végső asszonyi *rafinéria*. Mindenesetre. Noémi érezte, hogy most nagyon *modern*: ami úgy is illett egy modern költő előtt.

- Igen, egészen meztelenen: akarod? Testben és lélekben: hogy ne legyen titkunk egymás előtt!...

Hogyan könnyebb a vétkezés: testben vagy lélekben? valódi vagy átvitt értelemben? Noéminek a *lélek* csak szó volt, mint Mohamed asszonyainak: ő nem ismerte az átvitt *értelmet*. Egy bizonyos: ez a második betörése a Nőnek Imrus magányába egészen másképp végződött, mint az első, régi, gádorosi. Imrus nem volt többé fölényes: épp ellenkezőleg! Imrus bűnének cinkosával állt szemben: aki azonkívül ezerszer többet tudott már az életről, mint ő. A „modern költő” gyámoltalan kisfiúnak bizonyult Éva ravaszsága mellett: akár reggel a bankban. Noémi nem volt már tapasztalatlan csitri, aki régen: de Imrus se Miska józan, makulátlan fiacskája! Imrus szegény, tépett, mardosott bűnös volt - sikkasztó és váltóhamisító, aki egy Nőhöz menekül -, mert most minden bűnére emlékeztette újra! Imrusnak jólesett e meleg ölbe hullni, zokogásra, anyáskodó cirógatásra, édes ellankadásra s egy pillanatnyi feledésre is, ízelítőül a Halál mennyországából.

Amikor Imrus tudatára ébredt annak a ténynek, hogy „szeretője van”: egyszerre úgy érezte, hogy obligát kötelessége a féltékenység is. Ez hozzátartozik a férfi szerelméhez, legalább Imrus úgy tudta, és azonnal vallatni is kezdte Noémit a Schapringerhez való viszonyáról. A leány, kis komisz, fölényesen, sőt harapósan felelt, úgyszólván végül maga kért bocsánatot, hogy ezt a kérdést feszegetni merte. Noémi azonban nem oly könnyen bocsátott meg, és ugyancsak hagyta kéretni magát, míg beleegyezett, hogy máskor is találkozzanak. Noémi úgy találta, hogy Imrus, kérdésével, oly hajlamot árult el a férfiúi zsarnokságra s a nyárspolgári előítéletekre, aminőt egy modern nő nem tűrhet. Imrus már megijedt, hogy elrontott mindent, s kétségbeesett a gondolatokra, hogy az ölébe hullt melegséget elröpülni hagyja! De csak hosszas könyörgésre tudta megnyerni azt az elvi engedélyt, hogy Noémit megvárhatja bizonyos utcasarkon, délben, mikor vége a hivatalos órának.

Imrust nem épp a szerelem érzéki szomja vitte makacsul ácsorogni fél óra hosszat e forgatagos találkahelyen: noha az első érzéki bűvölet emléke csak gazdagodott fantáziájában, és színesedett, mint a télire eltett körte. De ha türelmetlenül vágyott újra és újra találkozni Noémival, s félt is viszont ettől; ha megalázta magát, csak hogy egy randevút kierőszakoljon; izgatottan habozott már reggeltől büszkeség és vágy közt; majd szinte félbolond módjára topogott a sarkon, idegesen tekingetve a bank irányába; néha be akart rontani a bankba, megunva a várást, de különös módon mindig visszariadt ettől, közben gyávának nevezte magát, és azon csodálkozott magában, mily könnyen megkereshette Noémit bármely nap, és amikor akarta, míg nem volt barátnéja, s milyen nehéz elhatározás és különös engedély kell erre neki most: mindennek nem a sarkalló vágy volt az igazi oka. Hisz Noémi nem is szerelme volt Imrusnak: hanem cinkosa, s épp ezért volt annyira szüksége rá! Noémi az egyetlen lény, aki tudott a titkáról; akinek talán beszélhet erről, kiömlhet olykor, hogy levezesse azt a rettenetes feszültséget, ami azóta rajta ült, s amit most már egész súlyával érzett! Ez azonban csak elméletben volt így: a valóságban sohasem tudott sor kerülni erre a sóvárgott, megnyugtató, meleg és bizalmas kiömlésre! Noémi megváltozott attitűdje, ideges, hideg, elutasító modora már az első szavaknál visszahűtötte Imrust, aki rendesen kielégítetlen s még sóvárgóbban, még izgatottabban vált el a leánytól, mint amilyen volt, mikor találkozott vele. Ilyenkor nem tudott belenyugodni az elválásba, meghosszabbítani, duplázni akarta az együttlétet; de ezt Noémitől csak a szerelem ürügyén lehetett erőszakolni, úgyszólván minden szavuk végül mégis mindig a szerelmi találka kérdésébe fulladt, idegesen, erőltetetten, kedvetlenül és kevés eredménnyel, mert a kérdés kényes és nehezen megoldható.

Végeérhetetlen, fojtott szóváltások áradtak és apadtak e körül föl s le a körutak hosszán, igazi jelenetek, melyekben a szereplők attitűdje mindig ugyanaz volt. Imrus könyörgött, és szemrehányásokat tett; Noémi nehézségeket támasztott. Imrus szobája - ahova a konyhán kellett átjárni, s ahonnan minden hangosabb szó kihallott - csakugyan nem volt nagyon alkalmas szerelmi tanya; minden egyéb megoldás ellen pedig Noémi kis affektált aggályokat vetett, ugyancsak hagyva magát kéretni s meggyötörve a fiú idegeit. Így történt, hogy végül is alig egy-két találka volt köztük, amiket utoljára mégiscsak Noémi szervezett meg, mint kettejük közül a praktikusabb s talán tapasztaltabb is: mert hisz Schapringer barátnője nem volt egészen járatlan a találkák módozatait illetően.

„Ingyen csók legdrágább” - mondták az időben a cinikusok: s csakugyan Imrusnak ez a szerelem pénzbe került, sokba, egy Schapringer bőkezűségének emlékeivel kellően, tudván kívül vetélkednie. Imrus gavallér volt, teljesítve könnyelmű kedvesének minden kívánságát, noha már a váltó összegéből maradt pénzhez kellett ezért folyamodnia, amihez pedig nem akart nyúlni... amivel még mindeddig habozott, mintha valami átkozott pénz volna, s noha tán

egy egész szám *Viharagyú*-t kinyomtathatott volna belőle. De Noéminak joga volt e pénzre, mint cinkosnak a harácsra. Imrus kínlódott magában; Noémival azonban nem oszthatta meg gyötrődéseit. Noémi csak nevetett volna; s különben is Imrus rendesen annyira kifáradt a hosszas harcban és könyörgésben, míg egy találkát valahogy ki tudott eszközölni, hogy mikor aztán végre együtt voltak és egyedül, Imrus kedélytelenné vált, erőltette a csókokat, és előre is az elválásra s a legközelebbi találka nehézségeire gondolt.

Imrust ilyenkor valóságos düh fogta el Noémi iránt, s hajlandó volt azt hinni, hogy rosszul-léteit is csak bosszantására affektálja: mert Noémi állandóan rosszul volt, szédült, émelygett, és különös fejfájásokról panaszkodott.

Pedig ez nem volt affektálás.

Egy nap hosszan késve, halálsápadtan jelent meg a találkán Noémi; majd elájult az utcán; Imrus egy kávéházba akarta bevinni, de a lány tiltakozott minden oly hely ellen, ahol emberi szem láthatja; végül is inkább hagyta magát fölcipelni Imrushoz a negyedik emeletre; vasárnap volt, és a konyha üres. Imrus meg akarta ölelni szerelmesét, de az ellökte magától.

- Nem, nem, ne nyúlj hozzám! - kiáltotta. - Beteg vagyok! Te tettél beteggé! - És egyszerre, az ágyra borulva, görcsös, végeérhetetlen, hisztérikus zokogásra fakadt, teljesen bezárulva a saját vonaglásába, megközelíthetetlen haj- és ruhagombolyag, úgyhogy Imrus, akinek nem volt tapasztalata az Asszonyi Könnyek hatalmáról, teljes zavarban állt ott, gyámoltalan szavakat hebegett, ügyetlen csókokat próbálgatott, s nem tudta, mihez fogjon.

Végre szikkadtak a könnyek, halkult a lábacsák rugdalózása, sőt Noémi megfordult, fölült az ágyon, s szavaiból is mind több hallható lett, amik kitörtek a könnyek közül, tördelten és csapódva, mint madarak a zivatarban; kissé már bizonytalanabban, mint az előbb, mert Noémi minden látszat ellenére nem nagyon tudott hazudni, s valahogy restellte is Imrust ily komiszul bolonddá tenni. De dühe őszinte volt, Schapringeren át az egész férfiúi nemre: mért sajnálja őket, ha ők nem sajnálják a szegény lányokat? Mind egyforma! És őszinte volt az elkeseredése és bánata is: mert mihez forduljon? Az orvos nagyon sokba kerül ilyen dolognál: noha Noéminak volt egy barátnője a hivatalban, akinek végül is elárulta titkát, s aki ismert egy orvost, s hajlandó volt elvezetni Noémit, a női összetartás nevében.

Imrus teljesen járatlan asszonyi dolgokban, nem sokat értett az egészből, s nem is tudta igazában, miről van szó. De természetesen mindent odaadott volna, hogy Noémin segítsen; elsősorban a pénzt, az átkozott pénzt adta oda, nem törődve semmivel, lemondva örökre a *Viharagyú* minden reményéről, szívesen, sőt bizonyos megkönnyebbüléssel... és még könyörgött Noéminak, hosszasan könyörgött, mintha az nem akarta volna elfogadni...

Imrus végtelenül diszkrét volt, nem kérdezett semmit kedvesétől, nem faggatta e Női Titkokat, melyek iránt valami szemérmes tiszteletet érzett. Imrusnak most vágyai sem voltak: csak babusgató, gyöngéd szájalommal ölelte magához a szép, törékeny testet, erős férfihoz illő kímélettel! s óvatosan, vigyázva segítette le az édes, gyöngé lányt a hosszú lépcsőn, aggodalmas hűséggel kísérve hazáig, s ellenvetés nélkül belenyugodva, hogy most néhány napig nem fogja látni. Noémi hagyta magát ápolni s vezetni, fölszíva könnyeit, titkon törölgetve szemét és igazgatva haját még az utcán is, beteg kislány, s egyúttal elszánt, modern nő is, Gittára gondolva s az önző férfierkölcse, amelyről Gitta annyit beszélt neki hajdan, mikor még jóba voltak, nagyon magas elvi szempontokból: mert nem tehet-e mindenki a saját testével, amit akar? És így dőlt el sorsa annak az ismeretlen kis emberi lénynek, aki a Noémi szép testét választotta e szomorú földi élet előszobájául.

A bécsi hajó halkán és elegánsan csúszott le a Dunán, s fedélzetén hozta Schapringer. Milyen szenzáció lett volna egy ilyen hajóút Imrusnak! Schapringernek nem volt szenzáció. Sőt bosszankodott lassúságán: mert vasúton már rég Pesten lehetett volna! Az új asszony választotta mindenáron a hajót, hogy ilymód is nyújtsa egy nappal az utat, a nászutat: mert, amíg az út, a nászút tart, addig férje biztosan az övé és csak az övé! Már érezte, hogy mihelyt Pestre érnek, másképp lesz. Miből érezte ezt? Alig lehetne megmondani. Hisz Schapringer az egész úton oly figyelmes volt, oly előzékeny! ideálja az előírászerű fiatal férjnek. De hát micsoda üzleti ügy az, ami ily hamar visszahívja? Schapringerné észrevette, hogy férje nagyon is türelmetlenül várja már az órát, amikor Pesten lehet: és éppen azért akarta minél inkább késleltetni ezt az órát.

Schapringer pedig megérezte ezt, és annál türelmetlenebb lett: különös érzelmi fogaskerék! Holott, modern házasságokhoz illőn, nyíltan és becsületesen megállapodtak előre, hogy szerelmi életükben nem fogják egymást zsenírozni. Tulajdonképpen, ha az az önzetlen és őszinte barátság volna közöttük, amiről Schapringer álmodott, akkor most tartózkodás nélkül s mintegy pszichoanalitikus gyónással meg kellene vallania a feleségének, hogy nem üzleti ügyek vonják haza oly ellenállhatatlanul, hanem - Noémi. Adolf úr ugyanis már ismerte az új lélektani irányzatot, melyet egy bécsi tanár divatba hozott, és megtanulta, hogy lelkünk igazi urai azok az ösztönök, melyek az Asszony tisztátalan testéhez kötnek bennünket. Ezek ellen nem lehet lázadni: legfeljebb tudatossá tenni őket magunkban s ezáltal kivenni méregfogaikat. Ó, drága, komisz, imádatos, aljas kis bestia! Adolf úr könnyebben érezte volna magát, ha elpanaszkozhat édes és szégyenletes rabságáról annak a finom és intelligens nőnek, akit szociális és szellemi élettársául választott magának; de ez lehetetlen volt, és Adolf úr a fölébredt vágyak türelmetlenségének teljes feszültségében érkezett haza. Intelligencia, kifinomult érzés, a rokon faj szellemi fölénye, előkelő műveltség és modor, a társaságbeli nő és gazdag feleség méltóságával együtt, mind elhalványodtak a buta kis gépirólány, a *Schöne Schickse* egyetlen, öntudatlan, naivul érzéki mozdulatának emléke mellett, mely Adolf úr álmai közt egyszer váratlanul fölbukkant, fölizzott, és egész nászútján kísértette...

Nem bírta már tovább. Adolf urat izgatta a keresztény nő, mint ahogy izgatta őt a keresztény zseni Adyban; Adolf úr szellemileg és testileg is exogám természet volt. De ez már több volt izgalomnál; ez az ópiumszívó szomja volt, aki örületbe menne és vagyont áldozna egyetlen késhegyéért a megszokott és már megvetett mámornak. Adolf úr alig tudta kívánni a másnap reggelt, s szinte lélektelen ért be már kilencre a bátyja hivatalos helyiségébe: Manó úr persze még nem volt ott. Schapringer nem szokott zavarba jönni: most mégis határozatlan állt a pulthoz támaszkodva, mert Noémit sem látta.

- Majd visszajövök - mondta, de nem mozdult. Agyán indokolatlan dühroham futott át: képes volt azt hinni, hogy távollétében elbocsátották Noémit. Már próbálgatta magában, hogyan tegye szóvá bátyja előtt kellő energiával ezt a kényes témát. Rémületét az a gondolat okozta, hogy a lány ebben az esetben hazautazhatott az anyjához Szakolcára. Hogy időt nyerjen, közömbös kérdéseket tett, kedves volt és leereszkedő a gépirókkal, hírek iránt érdeklődött. A lányok összevihogtak, és elmondták, hogy nagyon sok a dolguk, mert a beteg Noémit is helyettesíteni kell.

- Tessék bemenni és helyet foglalni.

- Majd visszajövök! - felelte Schapringer, és elrohant, minden szándéka nélkül a visszatérésnek. Egyenesen Noémi lakása elé rohant, de nem ment föl. Egy kávéházba ment, és levelet küldött egy hordárral. Noémi ágyban feküdt, valami gyomorelrontás ürügyén; de amint a

levelet elolvasta, sietve felöltözött, avval, hogy mégis be kell menni a hivatalba. Adolf úr nem bírta már nyugton ülve várni, kinn sétált a kávéház előtt, idegesen dobolva az aszfaltot, bizonyos babonás ütemre, ezüsfogantyús pálcájával.

Másnap Imrus este hat óra tájt várta Noémit a szokott helyen, a bank közelében, a körút sarkán (ahol hajdan egyszer Gyulával is találkozott). Ilyenkor végződött a délutáni hivatalos óra, s Imrus úgy érezte, hogy muszáj valamit megtudnia kedveséről, legalább azt, hogy bejár-e a hivatalba? noha úgy egyeztek meg, hogy nyugodtan fog várni, amíg a lány értesíti. Imrus ezer szemrehányást tett magának, maga sem tudta, mért, s fantasztikus terveket szőtt, föláldozva magát és jövőjét Noéminak - ha ugyan van még mit föláldoznia!

Egyszerre megpillantotta Schapringert, Adolf urat, jönni a bank felől: akiről úgy tudta, hogy nincs Pesten; különös módon valósággal megrémült tőle, s befordult egy kirakatnak, hogy ne kelljen köszönnie. Adolf úr elhaladt, s nemsokára jött Noémi, sietős léptekkel s szórakozottan csaknem elkerülve Imrust.

- Hát észre sem vesz? - próbált a fiú mosolyogni. De Noémi ingerülten riadt rá, mint egy nem várt akadályra:

- Mért futkos utánam? de nagyon türelmetlen...!

- Nem tudtam már várni - vallotta meg őszintén Imrus.

- Pedig most nem érek ám rá magával mászkálni... - kezdte Noémi, mint aki azonnal búcsúzni akar; de Imrus elébe állt, megfogta a kezét, mély érzéssel, őszinte aggodalommal, hogy nem lehet mellette, nem vezetheti és gondozhatja: ami csak még inkább ingerelte a lányt! Noémi önálló nő volt, aki nem szorult vezetésre és gondozásra, egy ilyen taknyostól!... Imrus azonban, halálig sértve hölgyének visszautasító modorától, egyszerre kifakadt: mert nem volna-e inkább az természetes, hogy örüljön neki, áhítozzon utána, várja és keresse őt szemével, valahányszor kijön a hivatalból: hisz tudhatta, hogy eljön?...

De Noémi szintén meg volt sértve, már csak Imrus jelenlététől is.

- Azt hiszed talán, nincsen egyéb dolgom, mint hogy utánad leselkedjek? ahogy, úgy látszik, te leselkedsz énutánam? - Noéminak nagyon is volt dolga: sürgős dolga volt és nem késhelett.

- Elkísérlek - mondta Imrus, és már indult is. De ez volt az utolsó szikra Noémi türelmének! Noémit Schapringer várta a szomszéd utcában, egy fiákerban! Éppen kísérré volt szüksége Noéminak! Noémi föllángolt, mint egy meggyulladt selyemlampion; és fűjt, mint a cica.

- Ne kísérgess engem: hagyj magamra!

De lehet-e egy beteg nőt egyedül hagyni, ki még hozzá kedvesünk is? Imrus ragaszkodott a kísérethez; Noémi toporzékolt; Imrus idegeskedett: mert mért sajnálja tőle Noémi ezt a párperces együttlétet? Másokkal, közömbösökkel, Schapringerrel együtt van a hivatalban egész nap! Imrusnak egyszerre eszébe jutott Adolf úr... Micsoda titka van Noéminak, mért nem akarja, hogy vele menjen?

- Talán féltékeny vagy? - Noémi kitört, vadul és őszintén, mintegy a végső tehetetlenség ösztönével. - Ó, ó, kis aranyos...! Miféle joga van önnek hozzám, uram? Azt hiszed, azért, mert egypárszor jóba voltunk, most már zsarnokoskodhatsz rajtam? Nagyon tévedsz! Azt teszem, amit akarok, és nem tartozom neked számat adni! Tudd meg, igenis, a Schapringerrel van randevúm, és ha megpukkadsz is! Jaj de naiv fiú maga, Imrus! No, itt van egy puszi, ne sírjon! És most eressz, s ne is próbálj többet erőszakoskodni, mert úgysem lehetek a tiéd!

És megcsókolta az alkonyi utcán, s elszállt, mint egy léggömb a meglazult kézből.

Imrusnak másnap kellett volna beadni a vizsgálati kérvényét, egy rövid önéletrajzzal együtt, melyet még ez este akart megírni. Egy hónap múlva lett volna a vizsga. Imrus egyáltalán nem volt elkészülve; de egy hónap sok idő, és kivált az éjszakák szinte végtelennek tündek föl Imrus előtt: egy éjszakán át is rengeteget lehet tanulni, s neki még vagy harminc éjszakája volt! És most igazán nincs más dolga, mint tanulni! Úgy gondolta ezt, mintha azt gondolná: nincs más hátra, mint az öngyilkosság! Beletemetkezni a szellemölő, gépies munkába, lekötöni minden gondolatát, még csak nem is olvasni önmaga által választott olvasmányt - versre se gondolni, amire különösen képtelennek érezte magát, noha azt mondják, hogy a szomorúság és kivált a szerelmi bánat kedvez a költészetnek. De hát Imrus érzése nem is csalódott szerelem volt, hanem egy sokkal rettenetesebb, sokkal gyötrőbb és sokkal sivárabb érzés: önmaga nevetségességének tudata! Imrusban düh forrt, lázadó düh: szerette volna párbajra hívni Schapringert, noha Schapringer bizonyal nem is tudott a dologról, s noha Imrus elvi ellensége volt minden párbajnak. Imrus örült, hogy újra visszahullhatott magányába, könyves, szigorú, asszonytalan diákszobájába, e puha, alattomos és megbízhatatlan női macskaságokból.

Imrus különös hangulatban írta az önéletrajzi vázlatot, mely a vizsgálati kérvényhez szükséges volt: aszketikus önlelőzáróval! Ez az önéletrajz az igaz életét festette: amelyik könyvekben folyt le, tanulásban, elvonultan és önzetlen, nem élve, mintegy csak tükörből nézve a világot: de logikus fejlődésben és gazdagodásban s nem folytonos kiszakadásokban, vonagló ostobaságokban, mint ez utolsó hetek Szanzarája. Mennyivel különb a tükörkép a valóságnál! Imrus most megértette a Schopenhauer álláspontját, mely egyúttal az egész modern kultúra álláspontja, az objektív tudomány és a *l'art pour l'art* művészeté: a heroikus kívülállás! az önzetlen szem aszketizmusra! a fenséges közöny és pártatlanság, melynek egy kémiai elem fajsúlya, egy virág színe vagy egy igető hangzása éppoly fontos, mint akármi más a világon, s egy ókori költő szerelme többet jelenthet, mint a körülötte áradó emberi keservek és ostobaságok! Talán okos dolog, Lesbikához és Chloékhöz menekülni a Noémik elöl; s egy rideg és csöpp udvari szobából - csak legyen ott pár könyv - át lehet röpdülni az egész világot, még a múltat és jövőt is, akár egy igető puritán madzagába fogózva! Minden összefügg, s egy igető éppúgy lehet a világ központja, mint Lesbia teste; Imrus kétségbeesetten kapaszkodott a sürgős igetőbe. Sietős munka, úgy mondják, nyugalmat ad. Imrus vad iramra kényszerült; ez volt ereje és szerencséje e „fekete hónapban”! Írtózatot rémek fenyegették, mind közelebb. Napokat ketyegett az Idő pokolgépe. Jólesett futni, akárhova! tenni valamit, akármit, amit a Világ hasznosnak és szükségesnek tart! Tanulni, mint egy kisdíák, ki szorgalmasan cselekszi, amit a nagyok előírnak, és semmire nincs gondja! És egyedül, a férfielelőridegségében, mint egy gályarab! Szívesen elzáratta volna magát, azonnal, előre, mint egyszerű rabot, kenyéren és vízen, egy keskeny cellába, csak a könyveit adják be vele! ő onnan is az egész világ ura marad jobban, mint ha künn rángatózik a világban! Imrus sztoikus volt, mint a római sztoikusok, akiknek műveit olvasnia kellett: kis igényekkel s nagy megvetésével a földi gyönyöröknek, melyek csak gyötörték. Ó, minden, minden jobb a fantáziában, mint e kuszált valóságban! Most még van egy kis idő (a váltó lejáratá előtt), amíg nem történhetik semmi: azt kihasználni... az alatt fölszíni annyit a világ könyvekbe szűrt titkaiból, amennyit csak lehet! az élet oly zavaros: de tiszta, higgadt kincs a Tudomány. Imrus elkalandozott, mintha nem is vizsgára készülne; majd megint izgatottan kapta meg a vizsgaanyag pedáns szálát, mint egy monomániás makacsságú tudós, ki e szalon akar eljutni a végső Megértéshez. Imrus filológ volt: azaz a Szellem Bogarásza: áhítatos a Jelentéktelennek, böngészője a szavak szürke flórájának.

Különös foglalkozás a siralomházban!

Mert akár egy fekete hónap, akár egy éjszaka, de akár egy egész élet is: siralomház! S mi jön: halál, ami mindig jöhet? öngyilkosság, amire mindig ráérünk? vagy akármilyen más megoldás? mindegy az! Addig is: kihasználni az órákat! Imrusban ifjú energia dolgozott, és szomjas lélek, mohón inni egyéb nedű híján a filológia forrásait, melyek szűken adják, de tiszták legalább! Tudásszomj és tettszomj is egyúttal: kielégülést ígérve magának, megint csak más híján, egy gyerekes jódiákvirtusban, egy hirtelen s diadalmas egzáment megállni, könnyedén s ragyogóan, hogy még az utolsó pillanatban elkápráztassa azokat a szamarakat, akik ilyesmire adnak, s akik talán nemsokára ítélőbírái lesznek, egy más ügyben!... Imrusban nem hiányzott a szívósság és akaraterő: képes volt ő heroikus erőfeszítésekre is, nem a célért, mert mit használt már öneki a vizsga? de dacból! Mint hazard légtornász a katasztrófa pillanata előtt, Imrus visszafojtotta életének lélegzetét, teljes hetekre!

De estefelé, távol a Világ szemeitől, miután egész nap latin mondatok koturnusos talányait bontogatta, ágyán heverve a télikabátban, s még az ágytakaróba is beburkolózva, hogy ne fázzon, vagy fel és alá mérve lábaival szomorú skatulyáját: amint elfogyasztotta töpörtyű vagy sajtvacsoráját: melyért a házban levő henteshez szaladt le, egyszerre maga előtt is váratlanul hangosan sírva fakadt, és vonaglott az asztalra borulva, melyen a sajtthéjak és zsíros papirosok heverték a litografált jegyzetek mellett. Az asztalon levagdalt sajtthéjak, a levegőben egy elszállt luftballon, a szobában hideg, szívben és gyomorban éhség és rettegés.

9

A dicsőség sem jött meg, a várt csoda; a megjelent versnek nem lett folytatása: s hol is? A vizsga azonban megtörtént, beugrott handicap, fölényes eredménnyel: mert Imrus intelligenciája ihlett paripaként szökellte át a hézagokat és szakadékokat, amiket elsánt, de rövid tréningje tudásában hagyott. S bizonytal könnyű volt kitűnni e nivótlan próbán, mely szinte bevallott csalás volt: tudósok mértékével mérven a derék fiúkat, akik csak iskolamesterek akartak lenni.

Imrus diadala ezúttal az Intelligencia diadala volt a törtető szorgalom és módszeres tudósképzés fölött: mert Imrus egyetlen szemináriumnak sem volt tagja, alig látta az Egyetemet, s a tanárok közül egyik sem ismerte őt, noha ez időben már az a finom és puritán esztétikus is szerepelt a magyar irodalomtörténet előadói közt, aki irodalmi és esztétikai teaestélyekkel vendégelte meg hallgatóit, naiv, de gyümölcsös idealizmusában. A vadóc Imrus egyszer sem jelent meg ezeken az estélyeken, melyeken például Gitta állandó alak volt; Imrus nem tanulmányozta a tanárok érdekkörét, visszatérő kérdéseiket; nem ismerte az obligát svindliket; Imrusnak minden „egyetemi róka” kudarcot jószolt volna, s ő maga is kudarcot jószolt magának, s a döntő reggelen babonásan és bukásra készen, mint egy Caesar március idusán, nyomkodta ugráló szívét a Jozsótól kölcsönkapott szalonkabáton át. Az a szív egy váltóhamisító szíve, aki, noha csillag jegyezte homlokát, ma stílszerűen meg fog bukni vizsgáján is, a rendes életű és csillagtagadó Jozsó szalonkabátjában... mert már talán ma megszólalnak az ítélet trombitái.

A trombiták azonban hallgattak, vagy inkább diadalt zengettek, Imrus babonái helyett ezúttal Rosenberg elméletét igazolva: kinek kedves témája volt a *kétféle emberfaj*; mert nem egészen külön faj-e az *intelligens ember*? A *homo intelligens* több már, mint a *homo sapiens*, lényegi különbséggel; s noha *sapiens* is *okosat* jelent, ez az okosság éppoly idegen az igazi intelligenciával szemben, mint ahogy a legokosabb majom sem érti meg az *embert*. Imrus és

Rosenberg, s mások is ez időben meg voltak győződve, hogy ahol ez az intelligencia végre megjelenik, s jogait követeli, ott könnyedén el is viszi a Pálmát, s nincs szüksége azokra a ravaszságokra, amikkel a közönséges okosságoknak élnie kell. Ezt igazolni látszott a vizsga menete: mert eznapi vizsgázott Balázs Gáspár is, egy főigazgató fia, a Bölcsészek Egyletének elnöke, egy monokli, egy zsakett, dédelgetettje az Alma Maternek; s noha vad gutgesinntséggel pályázott a *kitüntetésre*, alig húzhatták át, „szamarak madzagával” - míg a forradalmár Intelligencia, Imrus képében, szinte félvállról és alig készülve, legalább a magoló pedagógivadékok mértéke szerint jött, kinyitotta száját, és fölűnt, és győzött! Noha ő igazán távol volt ama hivatalos Egyetemről s ismeretlen minden mozgalomban: csak pár kócos kolléga ismerte inkább, a zsidók közül: lévén itt is ők a „Szentlélek Vitézei”.

Rosenberg tapsolt is az Intelligencia e diadalának, megjelenvén, fáklyázni tűzfejével, rég látott barátja ünnepén. Ám az ünnep, mint annyi más ünnep, belülről tragikus volt: mert ím, a félvállról vett vizsga sikerül, hogy annál borzasztóbb legyen a balsiker mindabban, amiért egy egész tikkadt fiatal élet dobogott! Babonás végzet volt ez! Imrus abban a végső hivatalos percben, mikor kihirdették a büszke eredményt - mikor a kövek szinte hallhatóan hullnak le az ifjú keblekről -, egyszerre, épp ellenkezőleg, úgy érezte, mintha szikla szakadt volna a vállára. Az irigy kevélység sziklája volt ez, melyről Dante beszél, s mely alágörnyeszt társaink előtt: mert borzasztó ez, különbnek lenni másoknál, és mégis rosszabbnak! Imrus szívből irigyelte még azt is, aki megbukott a vizsgán: ami nem mérhető az ő bukásához! Ó, gögös Intelligencia! micsoda gúny minden *eminensed*, ha az Életben szekunda vár! Élet és Szellem nem egy úton járnak: Imrus jól tudta ezt, ismerve a modern filozófiát, mely a Szellem önlebecsülése. Imrust filológ tanulság, s tán öröklött konzervativizmus is, a Tények értékének érzésére predesztinálta, s ez az érzés zuhant most váratlan rá, éppen az Intelligencia e nevetséges, kisiskolás diadala napján. Micsoda zuhanás! Imrus egyszerre a Semmiben lógott: mert eddig mindig volt valami cél, valami tennivaló, ami közvetlen előtte állt, mintegy elfödve szeméből a katasztrófát, mint egy buckás kapaszkodó az árkot; de most mi maradt közte s az Árok között? Mit csináljon mátul? Üresen állt és kétségbeesve, a Kikerülhetetlen előtt, egyedül. Mi töltheti még be remegő napjait? Tanulmány? Olvasás? Praktikus cél nem sarkallván immár, szellemének büszke világa elhalványult az Élet pokolfényében, mint ködfátyolkép, ha kigyújtják a lámpát.

10

Talán éppen eznapi történt, hogy Schapring, Manó úr, leutazott Sótára. Ez nem volt ritka eset, mert a Schapringereket nemcsak erős családi összetartás ösztöne, hanem különböző üzleti ügyek is gyakran visszavonták vén atyjuk fészkebe. Ez üzleti ügyek nem a *Schapring és Fiai* nagykereskedésével függtek össze, mely hovatovább teljesen az öregúrra maradt, hanem a bankkal, melyet még mindig erős szálak fűztek a sóti anyaintézethez, ahol hajdan Döme bácsi is ült, hetenként egyszer, horgolt sapkájában, a rács mögött.

Ez idő tájt Döme már csak mint üzletfél jelent meg, kuponjaival, a hónap elején, hogy fölvegye a megmaradt részvényei után járó osztalékot: oly ügy, melyet még most is személyesen szeretett intézni. Döme most megint egészséges volt: noha Pestről úgy érkezett haza, mint aki, dolgát elvégezve, lefekszik, és meghal. De nem halt meg; sőt új életkedvet kapott, új érdeklődést a világ dolgai iránt. Sűrű levélváltást folytatott Cencivel, a Nelli-féle életbiztosítás tárgyában: találgatva öreg szívében, vajon sejti-e Nelli a pénz eredetét? kívánva, hogy sejtse, mégis újra meg újra megtiltva Cencinek, hogy elárulja.

- Bolond ez a Döme! - mondta magában Cenci; de, a Család érdekében, szívesen látta, hogy Nelli pénzt kuporgat, mely úgyis, érintetlen, a gyerekekre marad. Imrus famíliájának öregei nem számíthattak a fiatalok hálás törődésére, mint a vén Schapringer: inkább nekik kellett e gyámoltalan fiatalokkal törődni, körülbástyázva őket előre az Élet viharai ellen. Ez az érzés adta a kiapadhatatlannak látszó szívós erőt ezekbe az öregekbe, ez tette Dömét is vidámmá és frissé, ha csak olvashatta Cenci írásában Nellinek vagy Imrusnak nevét. A kettő tulajdonképp egy volt, mert már Nelli is csak Imrust jelentette; az édes, meghitt arcvonások az Ifjú képéről sugározván frissebben vissza az öreg lélekbe, amelyben varázsos szó maradt az ifjúság, a márciusi ifjúság napjai óta.

Ó, magyar ifjúság! A szavakban csakugyan varázs van, évek, vágyak és bánatok varázsa; s mindaz a legenda és retorika, ami a magyar ifjúság nevéhez fűződött, nimbusz lett most egy távol levő ifjú alakja köré, aki szép volt, komoly, szolid, tehetséges, a Döme neveltje, és verseket írt, mint Petőfi. Költőre, ostorozni és lelkesíteni az elkorcsosult nemzetet, sohasem volt több szükség, mint manapság! Döme legalább így vélte, örökké forrva és füstölögve, düh és kétség között, „hona állapotján”. Ki törődik a honnal, ha nem tán a költők? Szomorú ország ez, hol még a negyvennyolcas vezérek is Bécsben kilincselnek! A függetlenségi politika megbukott, idealista grófok és elvtelen fiskálisok kezén, akik Tisza zászlaja alá játsszák vissza az országot. Az ifjú Tisza, rosszabb az apjánál, akit a népharag egyszer már elsöpört, most újra előlép, „komoly munkára” csábítva a nemzet jobbait, a haszontalan jelszópolitika helyett: holott lehet-e komoly munkáról szó, míg kizsákmányolt provincia vagyunk? Minden munkának Bécs látja itt gyümölcsét; még a nemzeti tulipánt is Bécsben gyártották! S akkor jön Tisza Pista, nyakas kálvinista létére följánlkozva még Habsburgok lakájának. Legfőbb ideje, hogy teremjen egy költő, és fülébe harsogja ennek az elernyedő népnek a „*Romlani*” indult hajdan erős magyart”!

Mi kellett hozzá, hogy Döme ideálja a rebellis vezér s gerinces politikus helyett a szelíd költő legyen? Bizonytalán furcsa átváltozás, mert Döme alig olvasott költőt fiatal kora óta; noha tán épp a költők e modern kor rebellisei. Mindenesetre szelíd és szolid rebellisek; legalább Imrus ilyen volt; amilyent kihalhatatlan apai ösztönünk kívánhat; nem poharak és különböző bélyeges papírok hőse, mint a szegény, megboldogult Ákos. Valamikor sírva vigadt a magyar; de ma már lassanként vigadni is, sírni is elfelejt: beletörődve az igába, mint közömbös rabok.

Ki törődik a honnal, ha nem tán a költő? A költő az ifjúság, a szív, a remény és lelkesedés: legalább így tudta azt Döme. A magyar irodalom mindig a nemzeti érzés utolsó mentsvára volt; s Döme, kinek minden gondolata a politika sarkai felé lengett, most hajlandó lett igazat adni Imrus politikaellenes világnézetének, mely fiatalságunk legjobbjainak világnézete volt azon években: mert mi kilátást nyújthatott a politika? s miben élhetett még ez a közönybe és anyagiságba süllyedt nemzet, ha nem nyelvében és kultúrájában? Döme azonban valami tulipántos kultúrára gondolt, gyűjtő, hazafias költőkre, akik fölrázzák az elkorcsosult nemzedéket a régi dicsőség képeivel: noha ez időben más fajta költők is voltak, idegen, korcs irányok, dekadens, párizsi habajgások zászlóvivői, mert romlott már a fiatalság! Döme már tudott ezekről, egyrészt sovíniszta újságjából, melyet most ismét szorgalmasan olvasott, mióta Pestről új szemüveget hozott magával; másrészt attól a megkeveredett könyvmoly Gittától is, aki nem átalta egyszer kijelenteni Döme előtt - mikorjában az betegen feküdt -, hogy a patrióta költészet rég idejét múlta, s hazafi verseket csak Hazafi Verei Jánosok írnak még. Döme néhány paródiát is látott bizonyos *Ady* magyargyalázó és értelmetlen verseiről, melyek méghozzá az ember állati ösztöneit magasztalták: idáig süllyedt a poézis! Döme egész életében uralkodni próbált ösztönein; s ezek a taknyosok nyíltan kitárják országnak-világnak, amit a tiszta, szemérmes magyar lélek szívesen eltitkol még önmaga előtt is.

- Nem is magyarok ezek! Zsidók! - hombolygott Csontváry doktor, közben jobbra-balra dőlve a kacagástól, mert ő volt az, aki házról házra vitte ezeket a paródiákat, kétkerekű kocsijával, mely egész nap látható volt Sót utcáin. Azelőtt a doktor sem olvasott soha verset; de most - mindenki beleunva és beleutálkozva a politikába - sok henye figyelem fordult ez agresszív költészet felé, mely - *en épatant les bourgeois* - erőszakosabb és könnyebb mozgású kasztokból, paraszt vagy zsidó szülőktől származó költők lantján Imrus nélkül is immár hangos volt.

Csontváry kivagdosta a kaszinóban az újságok paródiáit, s végigvitte az egész városban, harsány kacagásokat keltve unatkozó pácienseknél. Dömét azonban bántotta ez a kacagás, hisz nagyon komoly dologról volt itt szó: Döme már semmit sem vett tréfára. S a nemzet megbecsülése, szellemi egészsége, romlatlan erkölce, ha veszélyben van: csakugyan nem tréfa! Döme szónokolt, s közönséget keresett szónoklatának. Erre a doktor nem volt jó: mert ő csak kacagni tudott.

Általában ki volt már erre jó közönség Sóton? Az emberekből kihalt az ideáлизmus: ki törődött itt hazával, erkölccsel? Egyetlenegy ember akadt, hajlandó Dömét komolyan meghallgatni, s ez Schapringer volt: a boltos, az öreg, akinek szolid Ferenc József-szakállán már alig látszott a régi szín nyoma, de még mindig élénk hajlongásokkal és kézdörzsölésekkel jött elő az üzlet mélyéből, valahányszor Döme megtisztelte, pár kötött kesztyűért vagy új jégeringért, mert babonája volt a jégert nem mosatni. Schapringer hátul az irodában végigolvasta az összes újságokat, mindenről tájékozva volt, s véleményei fiatal korától beidegzett, automatikus mimikrivel simultak legjobb kuncsaftjainak véleményéhez.

- Bizony más világ volt a mi korunkban, jha bizony, jha bizony! - ismételtette kedélyes, de tiszteletteljes hangsúllyal Döme előtt; mert noha egyetlen zsebéből kifizethette volna az egész Dömét, még mindig a régi, görnyedt alázattal beszélt vele, óvatosan titkolva tőle, hogy a Tisza-párthoz készül állani. - Jha bizony, jha bizony! - Schapringer mindenben helyeselt Dömének, s különös szívesen kiterjeszkedett az irodalom témájára. Schapringernek több kultúrambíciója volt, mint a legtöbb embernek Sóton, s Döme demokratikus liberalizmusa nagyon megbecsülte ezt ily autodidakta üzletembernél. Schapringer nem nevetett az új költészetten, s méltányolni tudta Döme komoly aggályait.

- Nincs ezeknek az embereknek hazájuk, kérem; se hazájuk, se erkölcsük. Hol vannak ezek egy Arany Jánostól: de még csak egy Kiss Józseftől is, kérem! - Schapringernek különös oka volt haragudni ezekre a modern, vad irodalmárookra, akik mind lumpok és szocialisták, s akik egészen megbolondították az ő fiait is, kivált Dolfikát, mert Dolfinak azóta semmi hasznát sem lehet venni az üzletben. - Félős, hogy, kérem, még pénzébe is kerülnek ezek. - Dolfira Manó úr is panaszkodott; de főleg sok panasa volt a feleségének, az előkelő új menyecskének, aki hosszú heteket töltött időnként Sóton, férjétől teljesen elhanyagolva, francia könyveket olvasva és telesírva apósa fülét. - Pedig egy ilyen asszonyt igazán megbecsülhetne! - gondolta az öreg Schapringer, aki büszke volt menyére. Ravasz apai szívvel kerülve kellemetlenebb föltevéseket, az irodalomnak és mindenféle „modern” művészek társaságának rótta föl, hogy Dolfikát elvonják nejétől. - Nincs ezekben semmi erkölcs, kérem! És mondják, az az Ady, az mindig részeg, kérem! Nem mondom, Petőfi is ivott, de az mégiscsak más!

Ezek voltak az előzményei a „végzetterhes” jelenetnek, mely Imrus bűnét idő előtt napvilágra hozta. De mért mondjuk ezt a jelenetet végzetterhesebbnek az előzményeinél? Tulajdonképp minden pillanat végzetterhes, s a mindennapok sora egyforma erővel visz a katasztrófaig, hogy az is végre csak egy láncszemmé szürküljön a mindennapban.

Maga a jelenet nem is érdemel oly sok szót. A drámaírók jelenetekké nyírják életünket: holott minden élet egyetlen hosszú monológ, melyben bizonyos nem a színpad mögül behangzó idegen szavak a legfontosabbak. Döme nem az üzletben beszélt aznap Schapringerrel; hanem a bankban, ahova kuponjait beváltani ment be, s hol az igazgatósági szoba félig nyílt ajtaján át meglátta Manó urat, aki hangos szóval üdvözölte. Ez a szoba rendesen üres volt, mert az öreg Schapringer számára tartották fenn, aki havonta legfeljebb egyszer nézett be: most azonban Döme, belépve, azonnal megpillantotta őt is. Különös és félszeg volt így üzletén kívül, mint kövér foka a szárazon. Dömének valami határozatlan érzése támadt, hogy családi tárgyalást zavar meg; de Manó örült a félbeszakításnak, mert nem nagyon szeretett apjával családi ügyeket tárgyalni. Talán most is Dolfikáról volt szó. Bizonyos, hogy a vén boltos kissé ingerültnek látszott. Az asztalon, Manó úr kalapja mellett egy Ady-kötet feküdt, amit Manó az útra hozott magával Pestről: az öreg Schapringer fölvette ezt, s bizonyos agresszív élel Ady és a mai fiatalság ellen kezdte a verseket fölolvasni Dömének. Az agresszív hang és Döme aposztrofálása politikai és világnézeti állásfoglalást jelentett Manó úrral szemben, mert az öreg Schapringer a szolid, hazafias és nemzeti alapon dolgozó zsidósághoz tartozónak érezte magát.

Manó úr mosolygott; őt tulajdonképpen semmi világnézeti különbség nem választotta el atyjától, hisz ő is került minden szélsőséget, ami természetes is egy pénzembernél; de nem láthatta be, miért kell a politikának irodalmi ízlésünket is béklyóba kötni, s miért ne élvezhetné ő például Ady szépségeit, amellet, hogy politikában Tiszát szándékszik követni? Titkos ösztönnel érezte talán azt is, hogy minden fölforgató törekvés a keresztények közt csak hasznára válhatik a zsidóságnak: amit atyja, az elnyomott faj alázatos simulásának dresszúrájában nevelkedve, talán nem tudott megérteni... Ösztön vagy ízlés: tény, hogy Manó úr örült Adyék minden újabb térfoglalásának, mint valami pikáns dolognak; s különös pikantériát érzett a kísértésben, hogy az előkelő, öreg, konzervatív Dömében is e forradalmár ifjú költők titkos pártfogóját és mecénását leplezze le: mert nem Manó úr tudta-e legjobban, hogy Döme bizonyos modern ifjú költők lapalapítási céljainak érdekében még pénzbeli kezességet is hajlandó volt vállalni?

- Én, öcsém? Márhogya én? - akadt meg Döme a halkan ingerkedő célzáson, melyet nem tudott mire vélni. Döme hangja őszintének látszott; s Manó urat finom érvének különös hatástalansága, de régi kíváncsiság s már éber üzleti aggodalom is pizskálta, hogy ne hagyja annyiban a témát. Így zavarta meg a végzet idő előtt az alvó váltó terminusos álmát: kipattantva a tényt, az összeget, mely elég hangos volt, s a Hintáss Gyula ominózus nevét is, amely még hangosabb. Manó úr mindenesetre örült, hogy alkalmá volt ezt szóba hozni Döme előtt; Döme azonban fölugrott a székről, hova leültették, s kezében úgy remegett vastag botjának bojtos csontnyele, mintha egy másik kéz volna.

- És uramöcsém ezt szó nélkül kifizette?

- Miután a Döme bácsi aláírása volt rajta, természetesen kifizettem - felelte Schapringer.

Döme kezében kolerikus ugrásokat tett a bot.

- De mikor annak a pernahajder hochstablernek a nevére szólt! Uramöcsémnek rögtön informálódni kellett volna tőlem! Csak nem írom alá egy ilyen embernek a váltóját!

- Azt bizonynal meg is tettem volna, más körülmények között. De minthogy a fiatal Sátoridy Imre nyújtotta be, akiben Döme bácsi is mindig megbízott, s akinek szavahihetőségében nekem sem volt okom kételkedni... Az aláírás, ha hamisítvány, kitűnő! - tette hozzá elgondolkodva.

De a szó, „hamisítvány”, végképp kihozta a csontbojtos botot mozgása tengelyéből, mint földrengés az elektromos ingát. Az íróasztal csattant, szinte repedt, a porzótartó ugrált és freccsent, a nyitott ajtón kíváncsi arcok néztek be. Valóban földrengés volt itt: melyben talán egy világ süllyedt el.

- Abszurdum! Képtelenség! - Döme látni kívánta a váltót. Ez a kívánsága csodálatos módon azonnal teljesült is. Manó úr diszkréten becsukta az ajtót, és kivette zsebéből tárcáját. Vannak különös ösztönök, s Manó úr ilyenek engedelmeskedett, mikor ezt a váltót elutazása előtt magához vette. Manó úr hosszasan keresgélt tárcájában, s ezt a szünetet az öreg Schapringer jóakarató, nyugtató fecsegése töltötte be. E fecsegés témája Imrus fellengző apoteózisa volt: biztosan félreértés lesz az egész dolog! Egészen biztosan! Imruskát jól ismerte az öreg Schapringer is: Imruska mintafiú: valóságos mintafiú! Nem lumpol, nem mulat, mint ezek a többi fiatalok, kérem! Schapringer atya a sóti fiatalokat ismerte. Döme majd kipattant: a szobát telepatikus áramok töltötték be. Manó úr ujja még mindig keresgélt, mint a sors. Imrus ott állt a szobában, láthatatlan; komoly, mintafiú: de kiismerhetetlen, zárkózottan, valamit titkolva. Döme most érezte, hogy mindig titkolt valamit, hogy lelke sohasem nyílt meg előtte, hogy minden szolidsága, komolysága, kitűnősége ez a titok volt... A jövő titka, egy új nemzedéké, mely mindig sötét és ijesztő. Döme érezte, hogy meg tudna Imrusnak bocsátani, ha ő is kártyás vagy boros könnyelműségből vétkezett volna, mint a szegény Ákos... De ez más volt. Ez sötét dolog volt.

Döme tehetetlen dühben rángott, ama telepatikus áramok zsákmányaként, s már előre tudta, még mielőtt a váltólap előkerült volna Manó úr tárcájából... szóval érzett mindent, az egész igazságot.

- Börtön!... Börtönbe!... Csukassa be, öcsém!... Én nem fizetek érte egy fillért sem!... Én leveszem a kezemet róla... Csak azt a szegény, szerencsétlen anyját sajnálom...

Manó úr különös mosollyal forgatta kezében a váltót.

- Ugyan, édes Döme bácsi, gondolja meg... Mindent meg lehet érteni, s aki megért, az meg-bocsát... Ez egy meggondolatlan gyerek; megengedem, súlyos eltévelyedés; de talán csak formakérdés az egész... Hisz Döme bácsi úgyis ráhagyta volna a vagyonát: nem igaz? Én kérem Döme bácsit: ne rontsa el a szegény fiú egész életét egy ilyen gyerekkori bűnért! Döme bácsinak nem oly nagy összeg ez: különben is, megcsináljuk, ahogy akarja... Visszaadom a váltót, és ad egy egyszerű nyugtát róla... Ki tudja, milyen félelmeket áll ki szegény fiú: mert hisz ő alapján nem könnyelmű karakter... Ő életét tette kockára egy ügyért...

Az öreg Schapringer a kezeit csapkodta.

- Ó, az Imruska! Istenem, az Imruska! Ki hitte volna ezt, ki hitte volna ezt? Olyan derék, komoly, szolid ifjú, mindig csak könyvek közt, tanulmányai közt, sose lumpolt az, sosem udvarolt, mulatott, mint ezek a többi fiatalok, kérem...

Manó úr azonban fölkapta Imrus elógiumát, mintegy atyjának szavaiból, s pikáns ellensúlyul a durva bűnhöz, melyet elkövetett. Manó úr most teljesen látni vélte Imrus alakját. Imrus nem volt közönséges fiú; anya nélkül, könyvek közt növekedett kis kora óta; lelke végletekig

kifinomult; ez egy költő lelke, melyet nem szabad a rendes mértékkel megítélni... Még bűne is lelke érzékeny kényességét bizonyítja: mert hisz más egyszerűen megpumpolta volna a bácsit... egyszerűen kért volna tőle pénzt, és kapott volna... Ezt Döme maga is megerősítette... De Imrus nem tudott kérni... Imrus egy álmovilágban élt, s teljesen idegenül állt szemben az élet lehetőségeivel és korlátaival... Meg kell érteni az álmovilágot. Mindenesetre tekintetbe kell venni a cselekedet motívumát: mely ezúttal semmiképp sem látszik hitvány, anyagi motívumnak. Döme bácsi bizonyos jól tudja, hogy magas egyházi férfiak szerint is igen gyakran: „*finis sanctificat media*”...⁷²

Döme fölordított.

- Már megengedjen, kedves uramöcsém, de a becstelenséget semmiféle cél nem szentesíti! - Döme, mint új Brutus, kész volt a saját szívét is kivágni minden jogi és egyházi érv ellen. Brutus ezúttal alig volt következetes: mert vajon mindig ily brutusi módon cselekedett ő? Szegény Ákos vétsége bizonyos nem volt csekélyebb, mint az Imrusé. Vagy talán mégsem szerette a Nelli fiát úgy, mint a sajátját?... Vagy talán még jobban szerette?... Sokkal jobban, hogysen megbocsátani tudjon neki?... Bizonyos csak, hogy Manó úr nem találta el a lélek húrjait: s észrevévén, hogy hibás hűrt fogott, még hibásabbra ugrott át.

- De kedves Döme bácsi, itt egy új világnézet van előttünk, egy új generáció életfelfogása, talán szabadabb és kevésbé formalisztikus, mint a régi. Képzelve bele magát egy forrongó, idealista ifjú lelkébe, akit új csillagok vezetnek: csodálhatjuk-e, ha útjában a csillag felé, zűrzavaros korunk éjjelén át, belegázol a régi erkölcs korhadt túskebokraiba? Én magam is kapitalista vagyok: de hát nem kell-e érezni mindenkinek e kapitalista világrend korhadtságát? Kivált itt nálunk, Magyarországon, ahol a hitbizományok rengeteg ezer holdjai mellett a kultúra és minden jobb ügy fillérek híján éhen senyved el! Kezet szívre téve: mindannyian hibásak vagyunk. Támogatjuk-e a kulturális célokat, az ifjak törekvéseit, ahogy azok megérdemelnék? Nem csoda, ha a kultúrszomjas ifjak új erkölcs után sóvárognak, túl akár a magántulajdon igazságtalan és szűkkeblű erkölcsén is! Csak azért mondtam el ezt - tette hozzá, észrevevén Döme türelmetlenségét -, mert hisz az erkölcs is evolvál, s a fiatal bűnös - fejezte be mosolyogva - talán már egy új erkölcs alapján áll. Ifjaink mind szocialisták és anarchisták...

- Kitelik tőle! - üvöltött föl Döme, sebzett oroszlánként. - Minden lehetséges, minden lehetséges! - Döme úgy értette, hogy aki egyszer megfélemez a becsületről, az mindenre képes, még arra a legnagyobb bűnre is, amit Garay szerint az Isten sem bocsát meg: a hazaárulásra. A „hazátlan bitangok”, akik a darabontkormányal szövetkeztek a nemzeti ellenzék diadala ellen: ez már az utolsó volt Döme előtt! Valami rettenetes düh fogta el Dömét, mert most érezte, hogy mindaz a sok hazafias szónoklat, amit Imrusnak hosszú éveken át tartott, sziklára hullt eső; most egyszerre tudatra ébredt, és kitört benne, amit ösztönszerűleg nem akart észrevenni, s fájva, tehetetlen mindig tudat alá nyomott e hosszú éveken át: hogy Imrus zárkózottan, kajánul, fél füllel s belső ellenállással, sőt talán gúnnyal is, hallgatta ezeket a szónoklatokat, melyek az ő életének legfőbb tartalmát tették; hogy naiv, ostoba, kicsúfolt öreg volt! E pillanatban kirobbant és kiteljesedett a Hatvanhét Száraz Zsemlye tragédiája: eddig érthetetlen és jelentéktelen. Döme romokon állt, egy élet romjain, s fölháborító gúny és idegenség vette körül, eláradozva e világos falakon, e modern irodabútoron s e fiatal, elegáns zsidó ember finom mosolyán is, aki oly különös érvekkel próbálta őt csitítani...

⁷² *finis sanctificat*... - a cél szentesíti az eszközt.

- Csak az a nagy tisztelet, amit Döme bácsi és egész famíliája iránt érzünk... - kezdte újra, most már kissé zavartan Schapringer. - Saját üzleti érdekeink ellen is meg óhajtanánk kímélni ennek a tisztelt és nagyra becsült családnak egy fiatal, szép reményű tagját...

Döme végig sem hagyta mondani.

- Sohse kíméljen engem, uramöcsém! Sohse törődjön az én famíliámmal! Aki gazember, azt be kell csukni, akármicsoda famíliához tartozik is! Tolvajt és csalót nem illet kímélet! Én bizony nem teszek érte egy lépést se! Én tudni sem akarok a dologról! Ám lássa, öcsémuram, mit tesz! Vegye meg rajta a pénzét, ahogy tudja, vagy pedig csukassa le! Megérdemli! Magam jelenteném föl a bíróságnál, ha nem annak a szerencsétlen asszonynak a fia volna!

S Döme megfordult, botjával hadonászva, s majdnem nekiment az ajtónak. Az öreg Schapringer adta kezébe a kalapját, s közben megpróbálta még egyszer kapacitálni; de Döme nem is hallgatott a szavakra, hanem ment, mint egy olümposzi isten, a hadonászó bottal s remegő felhőbe burkolva, a megdermedt és távolba tágult bankhelyiségen át, a kopott vörösmárvány lépcsők szőnyegén le, a márciusi utca fiatal szelébe, a tavaszi nap vad szeme alá! Mindenki őt nézte! Dühösen ment, öreg daccal és keménységben, erőszakosan kiegyenesedve, csak azért is, mint önmagának tornya, halott korallból, a tenger fenekén.

12

Manó úr összehajtogatta a váltót, és visszatette tárcájába. Brutus elrendelhetette fia kivégzését: de vajon hálás volt-e a hóhérnak? Schapringeréknek bizonyítanival nem állt érdekükben Imrust lecsuktatni; azonkívül csakugyan volt bennük bizonyos tisztelet és kegyelet Döme és családja iránt. Manó úr mosolygott az elvek kedves ichthyosaurusán, akit ő Dömében látott, s elhátározta, hogy nagyon óvatos lesz ez ügyben.

Visszaérkezve Pestre, azonnal maga elé citálta Noémit.

Amint Manó úr kiejtette az első szót Imrus váltójáról, Noémi kérdetlenül is beszélni kezdett, ahogy szokott, mikor zavarban volt; hadarni, csevegni, ok nélkül, tartalom nélkül, elháríthatatlanul, elhárítóan, elfogulatlanul, elfogultan, végtelen kedvesen, csacsin, szemtelen, szepegve, pirosan, élénken, s mintha félne, hogy Manó úr közbeszól, mintha nem akarná soha szóhoz jutni hagyni, mintha védekezne valami ellen, mintha minden pillanatban várná a vádat, amely apró szavakból mozgó falat emel...

De Manó úr mozdulatlan arccal és szó nélkül hallgatta, úgyhogy Noémi már kifogyott a témából, és nem tudott mit mondani, és annál kevésbé merte abbahagyni, és érezte, hogy dobog a szíve, és annál kacérabban mosolygott, és annál sebesebben pergett a nyelve, és ezerszer is újra elmondta, hogy ő a váltóról semmi mást nem tud, mint amit már elmondott, és hogy neki semmi köze a váltóhoz, ő nem is látta, nem is hallott róla, sem azelőtt, sem azóta, és még hogy Imrust sem látta ezer éve, de éppen csak hogy távoli rokona, és mit törődik ő az Imrus dolgaival?

- A váltó hamis - szólt ekkor Manó úr szárazon.

Noémi fehér lett, mint a fal, még az ajka széle is, és nekidőlt a bőrfotelnek.

- Üljön a géphez - mondta Manó úr szigorúan. - Diktálni akarok. Levélpapírt!

Noémi, mint a hipnotizált, követte minden szavát, mozdulatról mozdulatra.

- Írja. *T. Sátorczy Imre úrnak, egyetemi hallgató, Budapest...* Megvan-e a címe valahol?

Noémi előtt már ott állt a papíron: *Üllői út 10/a. IV. emelet...*

- *Tisztelt uram!* - De ebben a pillanatban Noémi fölugrott, mintegy nem bírva már tovább, kezei reszkettek, szája a zokogással küzdött, szavai elfúltak.

- Ne... ne... Én nem engedem, hogy baja legyen!... Én nem engedem, hogy becsukják!... Én inkább... Én inkább, nem tudom, mit... Kedves, drága, egyetlen, aranyos igazgató úr, ugye nem lesz baja?

Manó úr affektált szenvtelenséggel pillantott föl íróasztala mögül. - Üljön le, kisasszony! Ha jól emlékszem, azt mondta, hogy semmi köze ehhez a dologhoz.

- Semmi, semmi! - kiáltott rémülten Noémi. - Én csak... Csak nem akarom, hogy baja legyen! Én inkább...

- Mit inkább? - Manó úr szükség esetén detektív is tudott lenni. Noémi azonban csak szepegett, csak zokogott, csak könnyeit törölgette, válasz nélkül.

- Talán szerelmes abba a fiatalemberbe? - kérdezte Manó úr.

- Abba a nyálasba? - Noémi könnyein keresztül is megvető mozdulatot tett.

- Nézze, Noémi - mondta most Manó úr komolyan. - Én nem érek rá itt soká játszani a maga érzelmeivel. Mondjon el mindent szépen, amit erről a dologról tud, úgy, ahogyan történt. Talán ha őszintén elbeszél mindent, el tudjuk intézni az ügyet úgy, hogy senkinek se legyen nagyobb bántódása. De teljes őszinteség: amit mond, a kettőnk titka marad. Tekintsen engem gyóntató papjának.

Manó úr, más vallású létére, a gyóntató papot éppoly ambícióval képviselte, mint a detektívet, s a leány szipogva, remegve vallani kezdett. Detektív, gyóntató, bíró és hivatalfőnök egy személyben, Manó úr kivett belőle annyit, hogy Noémi csakugyan tudott az Imrus bűnéről; sőt Noémi a cinkosságot is hajlandó volt vállalni bizonyos mértékig: mert ki ne sajnálta volna meg ezt a szegény fiút, aki igazán nem tudta, mit tegyen, és már az öngyilkosságról gondolkozott, holott Döme bácsi biztosan ügyis megbocsát neki, és kifizeti a váltót, nem igaz?

- Talán épp maga adta neki ezt a kitűnő ötletet?

- Nem, nem, dehogy! - rémült föl Noémi, ki már kissé megnyugodva Manó úr jóindulatában, ismét elringott a csevegés hullámain.

- Üljön le, tovább diktálok - mondta Manó úr, végét szakítva a párbeszédnek. - *Tisztelt uram! Kérem, szíveskedjék engem hivatalos irodámban fontos ügyben sürgősen felkeresni. Budapest stb. A borítékot!*

Manó úr megvárta, míg a levél kész volt, megcímezve; akkor aláírta, és visszaadta Noéminak:

- Tétesse postára, ajánlva! Amint látja, barátságosan óhajtom a dolgot elintézni. Mindaz, amit ma egymással beszéltünk, természetesen köztünk marad. De most - Manó úr felhúzta homlokát - be fogja látni, hogy a történetek után nem reflektálhatunk tovább szolgálataira. Kérem, keresen más állást magának. A szokásos fölmondást megtartjuk, s fizetését megkapja a pénztárnál.

S látva, hogy Noémi határozatlanul áll, s szavak után kapkod, hozzátette:

- Az elbocsátás okát nem kell sejteni senkinek. Ismételten megígérem, hogy amit maga nekem elmondott, arról egyetlenegy lélek sem fog megtudni semmit. De magától értetőleg maga sem fog szólni senkinek egy szót sem - megértette? egyetlen árva szót sem! - erről az egész váltóhamisításról, a saját érdekében! különben semmiről sem vállalhatok felelősséget.

Manó úr ezúttal több volt detektívnél és gyóntató papnál, sőt bírónál és főnöknél is: Manó úr isten volt. Manó úr sorsokat intézett, tapintatosan és fensőségesen: léha pilléket legyintett tova, elhanyagolt menyecskét bosszult és vigasztalt meg, s egy úri család nagy reményű sarját mentette ki a gyalázatból. A léha pille habozva és vergődve tűnt el a párnás ajtón, s be kell vallani, hogy Manó úr némi sajnálkozó gyönyörködéssel nézett utána; de a testvéri káröröm s az isteni öntudat vigasztalta. Ám az isteneknek is szükségük van hatalmuk új meg új bizonyítékaira; s Manó úr úgy várta Imrust, mint Jehova az elindított bolygókat, hogy trónja elé guruljanak; Imrus azonban nem jött. Manó úr várt négy napig, öt napig; egy hétig is, nem akarva türelmetlenséget mutatni.

Végre a bankszolgát küldette Imrus lakására. János bácsi váratlan hírral tért vissza: mert Imrust két nap óta nem látta senki! Az emberi bolygók útja kiszámíthatatlan, s néha kisiklik, mint egy üstökös. Talán anyjához utazhatott Gádorosra: ezt gondolhatták szállásadói is, noha nem búcsúzott senkitől, s otthon hagyott pakktáskája üresen felelt a már két éjen át érintetlen ágygal.

NELLI

1

Karácsonytól húsvétig hosszú az út, s Nelli ezt az utat különös amulettel tette meg: mert az egész idő alatt úgy őrizte a Gyula Imrusnak szóló levelezőlapját, mintha félt volna megválni tőle. Úgy érezte, hogy átok és romlás érné, ha ez a papírdarab például tűzbe hullna; de még nagyobb veszedelem volt, hogy valaki meglátja. Úgy kellett őriznie a keblén és vánkosa alatt, s ez volt a legborzasztóbb: mintha egy undok és baljós békát őrzene kényes és gyöngye szíve mellett. Néha megrezzent és végigborzongott, ha ez a papír véletlenül a bőréhez ért. De hát volt e Nelli holmijának más helye, ahova Cenci vagy Jolán be ne tekinthettek volna? Ha csak nem az a kulcsos ládikó, melynek rejtekében a Miskától egyszer visszakapott olló s a kis Imrus ostordarabkája szunnyadtak: de azok mellé csak nem teheti a Gyula írását? Még Dodó kicsi korának emlékeit, kihullott egérfogacskáit, levágott körmöcskéit, fűrtkarikáit, első, kalligrafikus irkalapjait sem rakta volna ezekkel együvé.

Dodóra különben is egész érthetetlenül és igazságtalanul haragudott, amióta ama baljós „béka” szívéen feküdt: mintha Dodónak valami köze volna ahhoz! De Nellinek majd meg-
hasadt a szíve, ha egészséges és virgonc fiát látva maga mellett, a sápadt Imrusra gondolt, aki oly izgatottan távozott hazulról, s akitől még levelet is alig kap! Inkább neki kellene itthon lenni: több szüksége volna az anyai gondra és szeretetre! Nelli haragudott Dodóra Imrus miatt. Nelli remegett Imrusért: ellenállhatatlan érzése volt, most jobban, mint valaha, hogy Imrust valami rettenetes veszély fenyegeti, amely már talán egészen közel van. Mily szemrehányásokat tett magának, hogy elengedte! Ó, ha figyelmeztethetné, ha megírhatná neki!... Talán hiba volt eltitkolni előtte, hogy megtalálta a levelezőlapot... talán vissza kellene küldeni címére, néhány óvó sorral; Miska is bizonytalán így kívánná, mert hisz a levél Imrusé, s legjobb az őszinteség. De Nellinek szívéig fagyott a vére a gondolatra, hogy Gyuláról csak egyetlen szót is ejtsen fia előtt! Gyula árnya mégis ott volt minden soron, amit fiának írt: ami mind ijedt aggodalom volt és alázatos intés; s amire dobogva és nyugtalan leste a választ.

A válasz oly ritka volt s oly kurta, sablonos, néhány üres frázis; soha egy szó se Imrus hűgylétéről és dolgairól; semmi felelet vagy megnyugtató s a Nelli soraira, mintha fia nem is olvasta volna azokat. Majd egészen kimaradt az Imrus írása, sőt Jozsától is olyan hír jött, hogy Nelli fia már nagyon régóta nem „tűnt föl a láthatáron”. Nelli reszketett és gyanakodott; hol a postást faggatta, azt képzelve, hogy valamit eltitkolnak tőle; hol titkos leveleket fogalmazott magában Jozsónak, amelyeket sohasem írt meg.

Mitől félt voltaképp? Maga sem tudta volna megmondani. Félelmét sohasem foglalta szavakba önmaga előtt.

Csak élete rettenetes ürét betöltötte ez a félelem. Mit csinált egész nap? Ki volt, akivel szót válthatott volna? Míg tél állt, még a szőlőbe se mehetett ki; különben is, mióta Jozsóék irigy jogot látszottak formálni a szőlőhöz és terményeihez, s Emma, az „idegen leány” új úrnőként telepedett a présház előtti meszelt padkára, honnan azelőtt csak Cenci és gyermekei ügyelték a napszámosokat: Nelli egész évben alig mászott föl a hegyre, nehogy féltékenynek gondolják, mint Jolánt.

A nagy, roskadt ház gyötrődő rabja volt.

Este, a véget nem érő estén, míg Jolán levelet írt, vagy háztartási számvetéseket, Cenci a Komáromi Kalendárium jövő évi jóslatait tanulmányozta okuláréján át, a lámpabél, melyet a leány mindig rosszul nyírt le, cakkos volt, és kormot harmatozott, s Dodó, miközben a leckét tanulta, folyton veszekedett, hogy még nem vezették be a drága villanyt: az ilyen estén Nelli imádságoskönyvét lapozta babonásan, mint valami varázskönyvet a végveszélyben. Egyetlen útja a templomba vitt, fagyos hajnali misékre, térdepelni bebugyolált sovány testével a kemény oltárkövön, míg fölötte a beáramló ködben udvart csinált a gyertyák didergő, sárga lángja. Mire Dodó iskolába indult, ő már haza is ért.

2

Mikor Csontváry doktor betoppant, Cenci már kellően értesült a Döme leveléből: de Nellinek különös megrázkódás volt e sóti arc viszontlátása, amelyet életének egy válságos éjén látott utoljára: az a tehetetlen, idegenszerű rémület, ami akkor fogta el, ott a nagyhajmási vasútállomás sötétes várótermében e rembrandti emberkép feltűntére, most különösen visszhangzott a Múltból. Maga a doktor is különös volt így, kétkerekű kocsija nélkül, mint egy hazátlan csiga, idegen környezetben és valami komikus bundában, zavartan, mert nyílt bőbeszédűsége nehezen tűrte útja céljának leplezését a főszemély előtt, aki épp Nelli volt. Nelli nagyon jól látta, hogy valamit titkolnak előtte, kivált hogy Csontváry, valami borászati téma ürügye alatt, félrevonult Cencivel tárgyalni, holott Nelli tudta még Sótról, hogy a doktornak nincs is szőleje. Jolán késő ebédre terített, s Csontváry elüldögélt estig a különböző borok mellett, sőt náluk is szállt meg, ami azért volt feltűnő, mert állítólag hivatalos ügyben érkezvén Gádosra, minthogy a reggeli vonattal már visszautazott, nem lehetett tudni, mikor intézte el a hivatalos ügyeket. Délután betoppant Tardits is, s ekkor Nelli különös ösztönnel úgy érezte, mintha róla volna szó, ami persze igaz is volt; Nelli sápadt lett és izgatott, s ezzel jó ürügyet adott Tarditsnak, aki persze mindenbe be volt avatva, hogy maga szólítsa föl kollégáját páciense megvizsgálására. Nelli úgy vette ezt, hogy konzultálnak fölötte; szíve vadul kalapált, nem annyira a betegségtől való félelem, mint az izgalom miatt, amikor a pletykás Csontváry, akit mindig utált, hátát kopogtatta vastag ujjával, s mellére hajtotta torzon fejét.

- Egy kis vérszegénység - mondta -, semmi komoly - ám Nelli e pillanattól meg volt győződve, hogy halálos beteg. Talán ez adott erőt a Sors rémei ellen, mert a közeli halál gondolata megnyugtatta vallásos kedélyét; Nelli önző volt, mint minden anyaszülte és minden anyja is, s szakadni érezve az Élet köteleit, a Titkos Küszöb előtt már sokkal kevésbé féltette fiát; nem mintha most tán magát féltette volna jobban, hanem mert közel már az Istenhez, elhalványultak előtte a Világ veszélyei. Mondják, az Életnek is van álmosága, mint a napnak, s Nelli szemei már megnehezültek e föld dolgai számára, amikor új események torlódása rezzentette föl ezt a jótékony életálmoságot.

„Pénz áll a házhoz”: a kártyavetők nyelvén örömet és megnyugvást szokott jelenteni; de az a pénz, amit egy nap egészen váratlanul Nelli címére hozott a postás, csak a zavar és nyugtalanság riasztó talánya volt. Nellit a Titok vette körül, s egyszerre ébren volt megint e Titok közepén kimeredt szemmel és remegő lélekkel: mert nem függ-e minden valahogy össze? A Biztosító Társaság utalványa legalábbis oly ijesztő dokumentum volt, mint a Gyula levelezőlapja; sőt még ijesztőbb, mert újabb, második! Cenci nem árulta el, hogy tud a pénz eredetéről, s hagyta, hogy Nelli higgyen, amit akar; csak akkor mordult föl, amikor a szép, gyámoltalan szemek remegő kételyeket látszottak elárulni: szabad-e elfogadni s fölhasználni a pénzt, amelyről azt sem tudjuk, ki küldte?

- Szamár vagy, és punktum! Akárki küldte, az ő dolga! Biztosan tehette, és oka volt rá! - S mert Cenci halálos pontossággal olvasott leánya lelkében, s jól tudta, kire gondol, célzásokat tett „arra a gazemberre” is: hát aztán? - Tartozik az neked még többel is! De lesheted, amíg onnan pénzt kapsz! - Cenci, amennyire a titok megszegése nélkül tehette, szinte szuggerálta, hogy a pénz csak Döme bácsitól jöhetett: de Nelli nem értette meg, nem jött rá.

- Gyerekeid vannak: tedd el azoknak! - mondta Cenci.

Nelli el is tette a pénzt, s nem nyúlt hozzá, noha Jolán meglehetősen haragudott ezért, mert bizony lehetne mit csinálni a pénzzel, és volna is szükség rá! A házat tatarozni kell, a pince bedőléssel fenyeget, Dodó rengeteget eszik, és rengeteg cipőt koptat. Pénz pedig nincs, mert ami bort eladtak mostanában, az kellett az adósságokra. Mindehhez bizony volt köze Jolánnak is, mert az ő tavaszi ruháinak ára megy rá!

- Igazán gondolhatna ez a Nelli legalább miránk, ha már magára nem gondol! - mondta Jolán, komplikált célzással, mert Nelli valóban nem költött magára semmit, s Miska halála óta nem volt új ruhája. Jolán a Család nevében beszélt, de a Család nemtője, Cenci alakjában, leintette:

- Csak hadd rakja félre: jól teszi! Legalább marad a gyerekekre! - Dodó azonban tiltakozott: neki inkább most vegyenek egy biciklit, vagy vezettessék be a villanyt az öneki szánt pénzen! Neki ne rakjanak félre semmit! Dodó nemigen gondolt a jövővel: noha bizonytalannal nem tudhatta még, hogy ez a jövő nemsokára vérbe és füstbe borul, honnan, ki tudja, fölbukkan-e valaha? s hogy egész fiatal élete nem egyéb, mint egy jelentéktelen és számba se vett egység a Politika és Stratégia fenyegető tabelláin.

Így lett Nelli pénze folytonos beszéd tárgy és nyugtalan gondolat: holott Nelli legjobban szerette volna úgy tekinteni, mintha nem is létezne. De létezett, élt, hatott; s Nelli hiába dugta még az utalvány szelvényét is a fehérneműs almárjom mélyére, mert a következő hóban új szelvény jött, s a hónap végső és kezdő napjait valósággal megmérgezte várása s érkezése. Ezek a szelvények jelezték a Titok eleven hálóját; mígnem egyszer másvalamit is hozott a postás, még sokkal megdöbbentőbb valamit! A postás, akit már látni is sors volt Nelinek, kivált mióta Imrus újra nem írt, s nem írt, s még vizsgáját is csak egy kétszavas sürgönyben tudatta! Nelli levelet lesett folyton, s most itt volt a levél! csak hogy ez nem Imrustól jött, hanem *Imrusnak*! A fia írása helyett a fia *neve* állt a borítékon: „Sátordy Imre bölcsészhallgató úrnak”, de ide, Gádorosra címezve, a Cenci „leveleivel”, a *Borászati Lapok* s az osztálysorsjáték reklámjai között. Nelli végsőkéig feszült idegekkel tartotta kezében ezt az újabb titkot: egyetlen magyarázatnak érezve, hogy Imrusnak itt kellene lenni, hogy Imrus talán hazajön; de hát hogyan, miért? ilyenkor java iskolaidőben! S míg tűnődött: utánaküldeni? vagy várni, várni, balga reménnyel? lassanként tudatra ébredt benne a boríték nyomtatott címkéje is: ez is bankboríték, a Schapringer-bankháztól! Nellit egy pillanatra még ez is megdöbbentette, mint minden, ami pénzre és pénzintézetekre vonatkozott: a Titok folytatását érezte. De aztán ráeszmélt: semmi! sorsjegyreklám! Aminőket ez idő tájt már zárt borítékban szerettek küldözgetni a ravasz bankházak. Nelli annyira megörült ennek a gondolatnak, noha az elragadta tőle fia váratlan megérkezésének reményét, hogy nem bírva már az izgalom feszültségét, hirtelen föltépte a borítékot hajtűjével.

De a várt szerencseszámok és színes sorsjegyminták helyett oly írás esett ki belőle, amelynek szövege megállította a vért ereiben.

„Tisztelt Sátoridy úr, minthogy budapesti lakásán több ízben hiába kerestem, s azt az értesülést kaptam, hogy valószínűleg Gádorosra utazott, kénytelen vagyok írásban fölkeresni, hogy váltóügyében velem sürgősen érintkezésbe lépni szíveskedjék.”

A levél hivatalos hangja és a „váltóügy” elég lett volna, hogy végképp megrémítsék Nellit: de ami igazán megrémítette, az Imrus eltűnése volt! Mit tegyen? mit tegyen? Ó, csak anyja itthon lett volna, mennyire vágyott e pillanatban korholó, józan tanácsára, mely visszaadta volna megingott érzéseinek a valóság ízét! De Cenci épp e délután kocsizott ki a szőlőbe, az első szép tavaszi napok egyike lévén; s bizonytal ha ő itthon lett volna, Schapringer levele nem is jut a Nelli kezébe. Mert Cenci már sokat tudott a Döme haragos írásaiból, amit azon melegben küldött Gádorosra: „Gazember az unokád, policáj elé való!” De ezt az írást senki más nem olvasta, mint Cenci, s ő nem vette föl nagyon tragikusan. Cenci már írt is vissza Dömének, jól összeszidta hebehurgya dühéért, amivel az egész familiát nem restellte szegyenbe hozni. Cenci bölcs szemrehányásokat írt: „tudhattad, hogy mindent kifizetünk”! Cencinek nem volt érzéke a tragédia iránt: ami megvan; azt kell nézni, hogyan hozzuk helyre? Cenci tudta, hogy ez az ezer forint új küzdelmet jelent, heroikus újrakezdését sziszifuszi életének, éppen mikor kezdené kiheverni a csapást, amit a sóti borbotrány a szőlősgazdákra mért. Cenci érezte, hogy ismét szükség van rá, hogy még élnie kell, s ez a tudat új erőt öntött vézna és szívós testébe, mely pedig már e lanyha tavaszon kezdett megint titkon megereszkedni, talán az Ágy vagy a Sír felé. Cenci hosszan tárgyalt a vincellérrel, ami bizonytal okosabb volt minden hiábavaló dühöngésnél és búsulásnál; s e nap, fiákért fogadva, maga ment ki a szőlőbe, hol már a metszés folyt, a munkások ellenőrzésére, pedig már ezt egészen Jozsóékra gondolta hagyni az idén; akár Emmára, ki már Gádoroson is volt gyermekével, szalmaözvegyen hagyva Jozsót. De Cenci érezte, hogy Emma egymagában nem sokat lendít a szőlőn, melynek titkos élete s munkája azonnal meglazul, ha Cenci hatalmas akarata nincs jelen, mint egy indus varázsló szuggesztiója a csodálatos mangófa mellett.

Így történt, hogy Nelli egészen egyedül maradt rettenetes tanácsalanságával: mert az ő bűvésze is Cenci volt, szegény fácskáé! Gyorsan cselekedni annyi volt Nellinek, mint percek alatt ágat hajtani a fának: aki most már évek óta sem hajtott ki! Mégis: cselekedni kellett, gyorsan, azonnal! Nelli nem bírt türelmetlen idegeivel! Nelli legjobban szeretett volna rögtön, a délutáni vonattal fölutazni Pestre, megkeresni fiát! Igen, igen, rögtön! noha a gondolat is képtelennek, kétségbeesettnek tűnt föl, hogy vasútra üljön, egyedül, tájékozatlanul, a szörnyű Bábel felé, mint valamikor, élete rettenetes idejében! de akkor még fiatal volt és egészséges. Ó, istenem! azt még egyszer átélni! Így betegen, megtörten! s keresni az utcarengetegben, nyom nélkül, tanács nélkül, valakit... aki több az életnél... Merre forduljon? hol keresse? most, amikor már Emma sincs Pesten, s még talán Jozsót is nehéz lehet megtalálni: aki biztosan egész nap nincs otthon...

Nelli átment az udvaron, s szívdobogva és hosszú habozás után kopogott a különös s azelőtt a vendég Dömének fenntartott udvari szoba ajtaján: ahol most Emmáék voltak beszállásolva.

- Emma, kérlek... szabad?

Milyen merészség volt ez, milyen rettenetes széttörése minden rendesnek, minden megszokottnak: hogy Nelli az Emma ajtaján be mert kocogni! A sógornők közt soha egy fölösleges vagy bizalmas szó nem esett, a megszokott és szinte hivatalos napi alkalmakon kívül: úgyhogy más órában egymáshoz szólni vagy egymást keresni éppoly képtelenségnek tűnt föl, mint egy vadidegenhez betolakodni. Emma szinte rémülten lépett ki szobájából, hova Nelli nem mert bemenni, mert oda csak Jolán járt be és a kis sváb, takarításkor. - Mi történt?

Nelli akadozva és zavartan kérdezte meg, hogy mit gondol Emma? ha ma este érkezne meg Pestre, otthon találná-e Jozsót? és hogyan lehet odajutni hozzájuk a pályaudvarról? és...

- Csak nem akarsz Pestre menni? - kérdezte vissza Emma ijedten. Nelli alig tudott pár szót kinyögni Imrusról, amire Emma nem is figyelt.

- De az lehetetlen, Nelli, képzeld el, Jozsó egyedül van otthon, ágy sincs, ő nem tudja neked előadni az ágyneműt, tudod, milyenek a férfiak, aztán hol ennél? Jozsó haza se jön a hivatalból, ő vendéglőbe jár, mi nem vagyunk úgy berendezve, még ha előre megmondtad volna...

- Nekem nem kell semmi, megalszom egy fotelben vagy a díványon felöltözve, viszek ennivalót, nem leszek alkalmatlan, csak Jozsóval tudjak beszélni, hogy segítsen a keresésben, mert azt sem tudom, hova menjek; egy férfi mégis egész más...

Ó! egy férfi egész más! Nelli vakon bízott a férfiban, az erős férfitestvérben, aki mindent tud, amit ő nem, aki ismeri a várost és a hivatalok rejtekeit, aki eljár a gyámoltalan asszonyok helyett, aki talán kemény és érzéketlen a lánytestvérekkel szemben, de erre a keménységre lehet támaszkodni: Gádoroson nagy tekintélye volt a FÉRFI-nak. Emma azonban nem nagyon értette, miről van szó, mit akar Nelli keresni? azt hitte, hisztérikus képzelődés az egész; végre is csak kellett mutatni a Schapringer levelét, amire Nelli csak különös önlegyőzéssel tudta elszánni magát.

- Túlságos aggodalmakat csinálsz magadnak - mondta Emma, mert ezt kellett ilyen esetben mondani, legalább Gádoroson, hol mindenre megvolt a változatlan formula. - Ne izgasd magadat, ne képzeld mindjárt a legrosszabbat! Hova gondolsz? Fölutazni Pestre! nem azért mondom, én szívesen adnék neked szállást, de egy sürgöny is elég, kár kitenni magad annak a hosszú útnak... Jaj, a gyerekhez kell mennem! - És már szaladt be szobájába, melyet a meleg nap dacára fűtöttek, s hol a tikkasztó hőségben torkaszakadtából sírt a kisebbik Emma.

Nelli teljesen meggyöngítve, határozatlanul állt az ajtó előtt; úgy érezte, hogy valami nevetéséges dolgot akart tenni, és meggondolatlanul volt terhére másoknak. Nelli már-már lemondott tervéről, s egy Jozsónak küldendő sürgöny fogalmazásán törte fejét: nehéz feladat, mert hogyan lehetne a dolgot tíz szóban megmagyarázni? Nelli, mindig takarékoságban nevelve, rá se gondolt arra, hogy tíz szónál többet is lehetne sürgönyözni.

Ám a gádorosi ház visszhangos volt, mint a kutak mélye: ahol a suttogás is zúgássá nő. Emma Jolánhoz szaladt, levezetni izgalmát, s Jolán le se téve a lámpacilindert, melyet most példaadásul maga akart megpucolni, lihegve kereste Nellit:

- Micsoda levelet kaptál te? - És rögtön, még mielőtt elolvasta a levelet: - Már idő se lenne mamát értesíteni.

- Szamárság az egész! - mondta Dodó, ki csöppet sem szokta válogatni szavait, föl se pillantva bélyegalbumából és dobozai közül. - Anyika képzelődik, mint rendesen. Különben már le is késte a vonatot.

- De Nelli, csak nem akarsz igazán elutazni egyedül, hiszen ki se bírná azt az utat, hiszen beteg is vagy, és mit tudnál te segíteni? - Jolán egészen váratlanul a Nelli egészségéért kezdett aggódni, s az út veszélyeit festette le, a cúgos kupéban. - Nem érdemes azért a kölyökért neked fölutazni, törődik az mivelünk? láttad, hogy milyen szívtelen, haszontalan, karácsonykor is mit csinált, hogy itt hagyott! minden férfi haszontalan.

- Én szívesen adnék szállást, de kár kitenni magát a hosszú útnak - ismételte Emma gépiesen az egyszer megtalált formulát, miközben karján ülő gyermekét csitította.

- Most is biztosan mulat, lumpol valahol, ismerem én a férfifajtát, Imre is ilyen volt, meg az Ákos is! bánja is az, ha agyonsírod is magadat miatta.

Ez csak jel volt Nellinek a zokogásra, mintha ellenkező rugó nyomása fölugratja a zsilipeket. Jolán idegesen forgatta a hasas üvegben a konyharonggyal körülcsavart főzőkanalat.

- Nézd csak, Nelli - mondta egyszerre -, ha valakinek már Pestre kell utazni azért a gyerekért, hadd menjek én föl inkább, én bennem megbízatsz, én sokkal józanabban intézném el ezt a dolgot, mint te, aki így föl vagy izgatva, és te beteg is vagy, nem is engedlek így egyedül elmenni.

- De ugyan, Jolán, minek mennél te is? - kezdte Emma, s egyszerre zavartan elhallgatott: megérezte, hogy itt már nemcsak az egy Nelli hisztérikus képzelődéseiről van szó, mely fölött könnyen napirendre lehetne térni, hanem izgalmakról, amik lehetőségeket és zavarokat rejtenek, s amikkel szemben ő egészen tájékozatlan. Mi lelhetette Jolánt? Az öregleány különös tűzben égett: hogy a tékozló fiút ő hozhassa haza! Ravasz ellenkezés álcájában végre kitárta vágyát, mely egészen különös kaland vágya volt: menni, utazni, röpködni, mint anya, rendőr vagy szerelmes, a hűtlen, gonosz, lump fiú nyomába! Ő, aki soha sem anya, sem szerelmes nem volt! Nelli azonban hálásan fogadta a váratlan segítséget:

- Ó, ha megtennéd, Jolán, te Jozsóval is jobban tudsz beszélni! - mondta, örök aggodásban a rideg bátyától, akihez szükségképpen folyamodnia kell. - De mama mit szól hozzá? - ébredt föl benne egyszerre a régi, félénk kislány. A maga személyében még tudott volna talán kétségbeesetten cselekedni, meg se várni Cencit, nem törődni semmivel, senkivel: de most, hogy Jolánról is szó volt, hirtelen megérezte a familiáris függés megkötöttségeit, az Emberi láncok súlyát.

- Csak mama hazajönne!

- Ujjé, már úgyis elkéstemek! - rikoltott közbe Dodó. És mutatta az órát.

Csakugyan, már nem gondolhattak arra, hogy a délutáni vonathoz leérjenek.

Különös dolog, de a felfedezésre csak Jolán érzett csalódást, Nelli inkább valami titkos megkönnyebbülést, melyet azonnal igyekezett menteni önmaga előtt:

- De hát úgysem mehetünk mi Pestre, Jolán! - mondta egyszerre csüggedten. - Az rengeteg pénzbe kerülne, ilyen út! - S erre mimikai játék következett: mert Jolán mimikája ezt jelezte:

- Van teneked pénzed!

Nellié pedig:

- Hát gondolod, hogy *abból a pénzből* utaznék Imrushoz?! hogy azt a pénzt vinném Imrushoz?

Nem, nem! Jolán is érezte, hogy ez lehetetlen! Cenci jól tudott titkot tartani, és Jolán maga is abban volt, hogy a Nelli titokzatos pénze Gyulával van valami összefüggésben: azaz mind-avval a bűnös, ingerlő gáncsra és irigylésre méltó rejtelemmel, ami Jolán számára *tabu* volt a Nelli életében. Jolán sem sajnálta volna ezt a pénzt házra, ruhára: de rögtön tilosnak tűnt föl az előtte, hogy Imrusról volt szó. Imrus felé különösen kényes szálak vezettek a Jolán min-

denségében. Nem, nem! Jolán az almárjomhoz futott, és egy ládikát hozott ki a vasalt hálókövek és törülközők közül: ebben a ládikában a saját eltitkolt pénzét tartotta, amit a konyhán megspórolva rakosgatott félre magának, valóságos üldözési mániával; mert attól félt, hogy, ha anyja meghal, Jozsó mindenből kinullázza. Minden férfi önző: valamit mindig jó dugni előlük. De most föltárult a dugott ládikó, s a pénzen kívül még néhány ékszer is került ki belőle: egy régi násfa, amit Jolán már úgyse hordott, mert nem volt divatos, egy aranyskarabeuszokból álló nyaklánc és mellkereszt, korallgyöngyök, brossok; sőt egy másik dobozt is kihozott Jolán, melynek bársonyágyán egy készlet kis, ezüst evőeszköz hevert, ez is a saját külön tulajdona, mert keresztelőjére kapta még, titkolt számú évekkal ezelőtt, Döme bácsitól, aki neki is keresztapja volt.

- Nézd - mondta Jolán -, vigyed magaddal ezeket is.

- De miért? Hova gondolsz? - kérdezte Nelli zavartan.

- Nem lehet bajban hagyni... segíteni kell rajta... ha egyszer váltója van... Még kárt tesz magában...

- Jesszus Mária! - sikoltott föl Nelli, mert Jolán kimondta rejtett gondolatát. Dodó azonban fölkelt, férfihidegvérrel, a siránkozó nők közül.

- No én megyek a korzóra! - S vette felöltőjét, jól lehúzgálva az alsókabátot, mert Dodó már gavallér volt, s a Bélyegesfiók és Futballpálya mellett élete harmadik csillaga az Esti Korzón gyúlt ki. Ment, fiatal erő s nagy fölény e gyáva asszonyokkal szemben, s a híres Imrussal is, akinek a bélyeggyűjtés „szamárság” és a futball „barbár sport”. Dodó titkos vetélkedést érzett Imrus ellen, akinek jó bizonyítványait, szellemi fölényét mindig ráolvasták: szinte örült, hogy most baj van vele.

Emma már bevonult szobájába, idegenül ez idegen család izgalmai közt, kissé értetlenül is, tűnődve: mennyiben érinthetik ezek a dolgok Jozsót, akit, noha mindig otthon ülő mintaférj volt, oly kevésbé ismert, mint egy hallgatag hivatalfőnököt. Igazán baja lehetne Imrusnak? Emma képeket látott: egy szótlan, zord fiút, aki félszegen surran át pesti konyhájukon odújába; egy disputáló ifjú forradalmárt, aki vad eszmékkal s jóslatokkal rontja el a karácsonyi ebédet; s végül egy szép arcú, fürtös apródot is, egy fiatal költőt, aki regényeket olvas a kerti nyuszéken heverő donnának.

5

Minden oly zavart volt, s Nelliben egy titkos remény pislogott és lengett, mint szegény mécses a sötét szobában, ha befúj a vihar: szinte láthatatlan, mégis égve! Ez a reménység az anyja volt, Cenci: mert talán ha ő egyszer hazajön, hallja a dolgot, látja a levelet, rögtön megváltozik minden - ó! máskor is így volt: Cenci csak kinyitotta száját, s rögtön megváltozott minden! A józan okosság lámpája fölgyullad, s a rémek elsuhanak, mint kísértetek a napfényben. Talán agyrem az egész, ostoba idegesség, hisztéria; Nelli szinte hallotta vágyai fenekén anyja kemény hangját:

- Nem vagytok már gyerekek, hogy minden semmiből ilyen nagy ijedelmet csináljatok!

Ezt a szegény mécses elfújta a Cenci legelső szava, kegyetlenül és véglegesen! Cenci kezébe fogta a Schapringer levelét, föltette az okulárét, s abban a pillanatban Nelli tudta is már, hogy félelme nem agyrem... abban a pillanatban egészen sötét lett. Sötétebb, mint a tenger fenekén, az úrben vagy a kutak mélyeiben. Csak Cenci szavai világítottak, mint jelzőlámpák a katasztrófában. Cenci pedig nem vesztegette a szót: rövid és száraz határozatokat mondott ki, s

azzal kezdte, hogy *tabula rasát csinált*: azaz egyszerre keresztülhúzta Nelli és Jolán minden tervét és szándékát.

- Majd, hogy idegeskedj, beteggé tedd magad, és még nagyobb bajt csinálj!

Ez volt megjegyzése a Nelli útitervére, s mikor Jolán ajánlkozott, hogy ő majd egyedül megy, csak ennyit mondott rá:

- Te pedig vagy a másik bolond! Talán itt hagynád nekem őt, hogy elepessze magát a nyugtalanságban? Maradj inkább itt te is, és vigyázz rá! Te meg, mindjárt reggel első dolgod lesz, fölteszel egy sürgönyt a Józsi bátyádnak, hogy várjon a vonatnál! - adta ki az ordért Dodónak, ki éppen hazajött.

- De mama, csak nem akar *maga* utazni, egyedül? - kezdte Jolán a kötelező ellenvetést, ám Cenci végig sem hagyta mondani:

- Hallgass! Ki kérdezett? - Fojtott nyugtalanságok lázadoztak Jolánban s Nelliben; nem annyira anyjuk miatt; inkább a visszanyomott akció nyugtalankodott, a tétlenségbe prolongált feszültség. Mindegyik úgy érezte: csak ő tudná megtalálni az elveszettet. Jolán főleg a pénzen aggályoskodott: mama majd nem visz elég pénzt! Jolán habozva nyitogatta és csukogatta ládikóit, míg rászánta magát, hogy anyjának célzást tegyen az ékszerekre. Cenci azonban hiábavaló gondolatnak minősítette ezt.

- Mit fantáziáltok összevissza? Még le se járt a váltó. Ha muszáj lesz, majd összeszedjük a pénzt. Nellinek is van pénze - tette hozzá, s Nelli nem merte megmondani, micsoda skrupulusok gyötrik e pénzzel szemben. Nelli csak halotthalványan nézte Cencit, amint nagykendőjét körülkötözte, s az útra való vörösboros flaskát bedugaszolta; Nelli még az utolsó pillanatban is rebegett valamit, könnyörögve, kétségbeesetten, de oly halkán, hogy senki se értette: talán azt, hogy: „Én is elmegyek!”, azt, hogy: „Nem bírom ki!”

- Szedd össze magadat, és légy okos, hisz nem vagy már gyerek! - felelt Cenci a ki nem mondott szóra. - Viseld magadat nyugodtan. Ti meg vigyázzatok rá!

Nelli földre omlott, és könnyekkel öntözte anyja kezeit:

- Ugye, nem bántja őt, mama? Ugye, nem fogja nagyon megszigidni?

6

Ettől a gádorosi világtól Imrus már oly távol volt, mint egy eloldott csónak a parttól: amelyet csak a Véletlen vethet vissza! Ki mondja meg, hova fut az eleresztett csónak? Ki mondja meg, milyen szándékokkal ment el hazulról azon a délutánon Imrus, zsebében a Schapringers első levelével? Bizonyos, hogy ez a levél az ítélet híre volt, mint sikkasztónak a rovancsolás: aki előtt az öngyilkosság áll vagy Amerika! De vajon öngyilkosjelölt volt-e Imrus? Vagy micsoda Amerika nyílt előtte?

Ott künn tavasz volt, napfény és olvadás. A tócsák lánggá égtek s a lángok tócsává. Muzsikás fény volt ez, mert az olvadás zenélt: a csobbanások csiklandó, ezerhangú kórusával! Imrus a Dunához került, ahol már nem volt jég, s mégis mintha csupa úszó és olvadó jégtorlasz volna a világ: hajók és paloták! A koronás hegyek a ködbe olvadtak; s tetejükön nagy lángkapuk nyíltak, egyenest az égbe! Dekadens alkony volt, amely hajnalt mímelt, mint az egész modern kultúra! Hajnal vagy alkony: mindenképp glória, glória!

Imrus messze sétált, egész a Margit-hídig, oly gyors iramban, hogy aki látta, azt hihette, kergeti valaki. Vérének ritmusa kergette, egy fiatal és elkapott élet! Most élt és felszabadult: minden félelmen túl! Micsoda Amerikák nyíltak előtte! Még a Halál gondolata is élet volt és szenzáció: belevetni magát e csillogó vízbe, s elúszni zenés áráján! Eddig tengő, rab, elnyomorult, gyermek, aki nem tehetett semmit, akivel nem történhetett semmi: most itt állt az igazi Életben, az igazi történésben, egyedül, szabadon, a fenséges Halál partjain! Felnőtt volt, hős volt, regényt élt! Mint hajós, aki elhagyta a kikötőt: s akinek a halál veszélye az élet kezdetét jelenti. Imrus talán sosem hitt kevésbé a saját halálában, mint ekkor: sohsem érezte jobban, hogy vulkánt hord magában, amelynek még ki kell törnie! Talán valami nagy, szimbolikus eseményt várt, amilyen regényekben szokott ily peripetiákon történni, valami hirtelen fölfejlését az emberlét moráljának. Bizonyos, hogy itt állt, az annyit sóvárgott Élet közepén.

Igazi élet! Igazi tragédia!

S talán ily pillanatban szólalt meg Faust húsvéti harangja, ily pillanatban lépett Peer Gynt elé a Gomböntő. Imrus leste a szembejövők arcát, leste a fellegek formáját a hegyen, leste az alkonyfény apokaliptikus jelenéseit. Konstantin keresztje nem tűnt elő, s egyelőre a Gomböntő sem jelentkezett. De női alakok lengtek el, s minden női sziluett sorsokat ígér, míg az ember fiatal. Imrus bátran nézett a kalapjuk alá, mintegy e lehetséges sorsokat kutatva; s szabadban, mint valaha: mert egyáltalán, a szabadság villanyával villanyozta őt ez a kétségbeesett nekieredés. A túlvilágra jutott lélek érzése lehet ilyen, ellengő angyalok közt, s levette már az élet nyűgét. Mi köthette őt még? túl volt minden felelősségen is. Milyen különös szabadság! Például most költekezhetett, ahogyan csak akart; mert mit számít még egypár korona öneki? és mit számít a holnap? Könyvek jutottak eszébe - megvehetné, mondjuk, az Oscar Wilde összes műveit, abban a szép új kiadásban - dekadens író illik ma őhöz -, de minek? Olvasnivalónak, oda - ahol talán ő is misztikus megújuláson, különös lelki forradalmon van hivatva átmenni, mint Wilde vagy Paul Verlaine! Ó, csoda, megtérés! fölmagasztosulás az alázatban, boldog leborulás a Kereszt előtt, egek tárolása egy kopár cellában!

De ez mind a holnap - ma még a szabadságé!

Imrus bekanyarodott a Margit-hídnál, melynek égben és vízben fürdő íveire egy Aranyballada fűzte diákos fantáziáját: „Szólt a fiú: kettő vagy semmi!”... A hídvégek verssorokat kiabáltak Imrus után, mert most zengett a világ! noha e versek elég sötét tartalmúak voltak: egy halálra szánt kártyavesztes víziója, öngyilkosok, egymás nyakán, a vastraverzekbe csimpaszkodva, örült sodor, ragadó forgatag, vén szemek látta tragikus modernség! Imrus léptei meggyorsultak; ismeretlen városrészben volt most, ahol az utcák neveit sem tudta; a finnyás City zárkózott csöndjében, a Pénz hideg palotái között... Imrus szinte menekült a Körút felé: ahol már felharsantak a Város fényei, s elnyelték a jós egeket. Csodálatos módon épp a Schapringer-bankház állt előtte, már élettelen, mégis fényben, aluvó kincsekkel; és szemközt az a kávéház, amelyikbe Gyula behívta egyszer, mikor a Schapringerék ebédjéről kijött.

7

Ó, kávéház! drága és mindig kikerült szórakozás! most ide is minden külön ok és meggondolás nélkül beléphetett Imrus. Talán egy éjszaka még abból a Nagy Életből várt rá, amelynek ez a kivilágított kávéház Pesten az első tornáca, s ki tudja? a normális Újjászületés, az Akarat nagy megfordulása, nem mindig a Csönd műve: olykor itt forr az ki, ama Nagy Élet lámpásai előtt; sőt örömlányok karjaiban. Akárhogy is: az időt el kellett tölteni, s kísértalt lábak maguktól is behúznak a puha, meleg helyre.

Imrus rendelkezett, amit kívánt: nem kellett a garast számolni, hogy kijöjjön a hónap végéig. Mi lesz már a hónap végéig! Imrus nagy úr volt most: mégis félszegen keresett asztalt a szokatlan fényben, kihúzva gerincét, idegesen simítva végig hanyag ruháin. Mindenki őt nézte: bukott király volt inkognitóban. A kávéház pompája sértette: s megvetéssel gondolt a kávésokra. Megvetéssel gondolt Schapringerékre is, minden műveltségükkel, melyet a Pénz adott. Az ő műveltsége más volt, mélyebb, gyökeresebb: nem a fölösleg sznobos levezetése, hanem egy ország elepedt velejében fölgyúlt fájdalmas szomj. Imrus tragikus pózban ült néhány képeslap és ánzikszkártya fölött: mert ez az ánzikszkártyák kora volt. Aprók, nagyok, színesek és duplák: diadalai egy újkori szegény galantériának! mily örömmel küldte haza egykor az elsőket Pestről, mint ifjú király székvárosa fotográfiáit! Ha szétörpítné most, hogy hírt mondjanak züllött királyukról! s meghívná barátait harakirijéhez, mint japán hősök. Nem, nem, elbúni inkább, maóri vadakként, pusztá hegy tetejére, hol legközelebb érik a keselyük! Imrus fiatal életvágya semmit sem érzett hősibb tetteknek, mint azt, ami egykori hittantanára szerint: „gyáva kitérés az Élet feladatai elől”. Ki végzi el Imrus feladatát? hacsak ő maga nem születik még egyszer. Fiókjában oroszláncörmök maradnak, s e magyar glóbuszon sötétség. Imrus előtt könnyben imbolyogtak a fények; hirtelen ellágyulással szerette volna magához ölelni az egész világot; legkivált pedig szerencsétlen fáját, melynek átkát most magán érezte: mert Imrus hajlandó volt, sok példát megelőzve, saját gyöngeségét a Turáni Átokra kenni rá. Egyébként nem volt-e ez a gyöngeség is turáni átok, s Imrus maga, legalább a céljai szerint, egy turáni kis kultúrvértanú, valami fölsült Apáczai János? noha nagyon sok szépséghibával. Bizonyos, hogy ez ellágyulásában egyszerre egy hamisítatlan turáni „Szervusz!” köszönt rá: mert Várkonyi Béla állt mögötte, régi iskolatársa Sótól: akivel ezer éve látták egymást.

- Miért nem jössz néha felénk? - raccsolta, egy jogászdendi zöld leereszkedésével. - Minden héten összejövünk, hiszen tudod, épp odatartok, csupa sótiak. - E sóti összetartás ellensúlyozta a jogászgőgöt, s ezúttal csodálatosan legyőzte Imrus ellenállását is: noha ő máskor megvetette ezt a társaságot. Imrus egyszerre csak azt vette észre, hogy Várkonyi Bélával tart ő is: mintha örülne, hogy akad valaki, aki vezeti valahova.

Hogy megváltozott ez a Várkonyi Béla! Valamikor első eminens, most még egyetlen alapvizsgát sem rakott le. Másról se lehetett beszélni vele, mint a Sót vidéki mulatságról.

- Nagyszerű muri lesz Nagyhajmáson, hétfőn. Gyere le, mind ott leszünk, az egész trupp. Szép kis indiáncsapat, mi? De a gádorosi kaszinóbálra csak lemégym?

Imrus nem is tudta, hogy Gádoroson kaszinóbál lesz. Milyen messze volt Imrus mindettől! Ezek a fiúk az Otthon képét hordták magukban, s minden külső vadságuk és lumpságuk ellenére lelkiileg végtelenül szolid gyermekek voltak Imrus mellett. Majdnem mindenik szerelmes volt egy-egy Sót vidéki lányba, s mikor fölzendült a boros kórus:

„Pajtás! pajtás! kedvesed neve?”

a kérdés obligát visszhangot keltett minden szívben. A szívekben érzelmes leánykép; ám az ajkakon durva anekdoták, drasztikus szavakkal: ez is obligát volt. E szavak s képzetek jól elfértek a léleknek egy egészen külön rekeszében, nem fertőzve a többit. Hozzá tartoztak az élet szókincséhez, többnyire éppoly jelentéstelen, mint például a szónoklatok hazafias frázisai.

Éppily kötelezők s ártalmatlanok voltak az ivások is, igazában inkább hazudott korhelység: mert a decik száma nem volt oly nagyon sok, s a mámor inkább a szívekből jött, mint a poharakból. E lumpok vigyáztak magukra, olvasták a garast, s a Bor istenében is csak szülőföldjük istenét tisztelték. Imrust hieratikus hozsanna fogadta:

- Ujjé, ez tud inni, ez is gádorosi! - S a vendéglős megkülönböztetett gesztussal tette elébe az italt: mert ő is gádorosi volt.

Imrus valóban bírta az italt, de nehezen bírta a röhejt, az értelmetlen lármát, a durva szavakat. Imrus szemérmes volt, belülről piruló, kényes lelkű; benne nem voltak fiókok, ahova a durvaságokat elkotorta volna. Benne minden összefüggött, színezett, fájt, piszkított; örökké éber szelleme minden szónak a fenekéig nyúlt, noha gyakran iszonnyal, undorodva! Imrusban minden azonnal problémává lett, életproblémává! Ez a társaság voltaképp az ellenséges hadsereg volt: mindaz, ami ellen Imrus egész kulturális létével küzdeni érezte magát hivatva, a Magyar Ugar! Gúnyolt filozoptersége e jogászbandában büszke tüntetés volt a Kultúra mellett s éppen e jogászugar ellen! S mégis Imrus otthon volt közöttük, e láрма jótékonyan kábította, hallgatagon ült, egy volt a tömegből, s valami szívet érzett, valami lelket áradni: ez otthonának melegsége volt, a kövér, trágyás talaj melegsége, mely jólesik a dekadens virágnak is. S ha ugar is, ha rohadás és burjánok anyja: e rohadás nemes, e burjánok dúsabbak, mint máshol; s így züllik a magyar, mint aki kincseket dobál az ablakon. Noha ez obskúrus kerek asztal, melyet feles számban sváb fiúk ültek körül, nagyon távol volt még az igazi *Magyar Pimodan*-tól.⁷³ De keserves régi magyar nóták zengtek, s Imrust is vad keserv fogta el: ó, inni, dalolni, mint ama Vitéz Mihály! és sírni s megállni s meghalni fiatalon, sohasem látni a tengert, sem a havasok gyönyörűségeit, sem Párizst, sem Rómát, sem Nápolyt.

- Hogy jutsz haza, pajtás? - kérdezte Várkonyi Béla, amint jó későre kiértek az utcára. - Gyere, aludj nálam, itt a szomszédban lakom én! van nekem egy helyes kis sezlonyom, sok jó cimbora aludt már rajta! - S Imrus hagyta magát vezetni, mintha részeg volna, a helyes kis sezlony felé; oly jólesett, hogy nem kell még egyedül maradni! Lerúgta cipőjét, s a pajtás télikabátjával takarózott; egy pillanatra úgy érezte magát, mint gyerekkorában, mikor Gádorosra vitték, s ott aludt a Cenci díványán, a Szécsi Dezső önfeláldozását mutató kép alatt. Mindig feszélyezte, ha másokkal aludt. Soká nem hunyt szemet, hallgatva valami furcsa fűrészelést, melyről kiderült, hogy a cimbora horkolása. Délfelé, mire fölriadt, a muzsika még tartott, s a zenész vad pózban lógatta szőrös lábszárát az ürbe, egy csomó földre hányt paplan és dunna káosza fölé. Imrus zordan fölöltözött, megnedvesítette arcát a törülközővel, mint egy vasúti éj után, s már épp nyitotta lopva az ajtót, mikor az alvó fölült:

- Már még?

- Nem akartalak zavarni - felelt Imrus. - Köszönöm a szállást.

- Hova futsz már ilyenkor? várj, sörözünk egyet! az fáintul jön ilyen céció után.

- Nem akarok annyit költeni - mordult egy mogorva hazugság.

- Fene ott egye a pénzt, pajtás! meg kell pumpolni valami nagybácsit! - Imrus megrezzent, mintha célzás érte volna; noha Várkonyi Béla teljes jóhiszemmel ajánlkozott a söröket vállalni, kifejtve közben gazdasági elveit, melyekben mindazáltal megőrzött bizonyos jogászfölényt: - Én megmondtam az apámnak: vagy pénzt keres az ember, vagy tanul. Ha azt akarja, hogy tanuljak: vonja le a konzekvenciákat. Az öreg vakarta a fejét, de belátta, hogy igazam van. - Nyegle úrfigőg, mely atavisztikusan bosszantotta Imrust. Az öreg Várkonyi egyszerű néptanító, egyetemi képzettség nélkül, ki méhészettel s más üzletekkel szerzett valami

⁷³ *Magyar Pimodan* - utalás Ady Endre ilyen című esszéjére; a Pimodan (Hôtel Lauzun) a párizsi Szent Lajos-szigeten álló, a XVII. században épült palota; 1845-ben a Hasis Klub bohémjei ütöttek tanyát benne; itt rendezték be „mesterséges Paradicsom”-ukat; Baudelaire is lakott itt.

vagyonkát: Imrus apja több volt! S Imrus mi, és mi lesz? Ó, emberi hiúság! tragikus hősünk egy *déclassé* fájdalmát érezte.

- Mért vágsz oly savanyú pofát? Katzenjammer?

- Világfájdalom! - mosolygott a „költő”, némi öngúnnal. - Irigyellek, Béla, hogy nem érezd az élet borzasztóságát és céltalanságát. - Imrus irigységét oly nyelvre fordította át, hol ő volt fölényben. A „pajtás” azonban makacs materializmussal reagált:

- Menj el egy kis nőhöz!

8

Eddig csak lehetett bizonyos képet alkotni Imrus bujdosásáról: noha e bujdosás célja és értelme mindenképp különös homályban marad. A továbbiak kusza talánnyá foszlanak, még a regényíró szeme előtt is, aki lelkekbe lát. Bizonyos, hogy Imrus követte a cimbora cinikus tanácsát, s egy szomorú nő ágyában töltötte az éjét. Vágyott-e erre a szenzációra? rossz ösztönei vitték-e, melyek néha kéjjé teszik az undort is? végletes helyzete segített-e legyőzni az ellenállásokat? a Siralomház gyönyörvágya ragadta meg talán? vagy csak a Kiszakadt vonzódott a Kitzázítotthoz, Raszkolnyikov húzódott Szonja mellé újra? lelkileg s talán kissé irodalmilag és mégis rettenetes vágyakozással! mert nem itt szakadhat-e át, ha valahol - túljutva már minden Társadalmon, az erkölcs szegény proletárjai közt, s meztelen testtel szorulva egymáshoz -, az a borzasztó Fal, mely embert az embertől mindenütt elválasztja? Jogosan várt-e Imrus csodát, mintegy *in extremis*?⁷⁴ ez mindenesetre viták és mosolyok tárgya lehet; s a Regény, tán néhány lap múlva, rápillant még e „meztelen összeszoruló” testekre s e sivár éjszakára, amit valahol úgyis csak el kellett tölteni. Addig azonban a nappalt is el kellett tölteni, s a bujdosó király bizomnyal szokatlan helyeken fordult meg, hogy kerülje hol inkognitóját veszélyeztethetné. Szimbolikus hős vagy saját gyengeségének kicsiny áldozata: mindenképp különös látványt nyújtott ő, kiszakadva miliője összefüggéséből, egyedül e nagy szociális Zűrben, például egy előkelő *szálló five-o'clock*-ján, ahova betévedt; csokoládé s angol folyóiratok fölé hajolva, mint egy gróf: noha külsején nem volt semmi grófi. Furcsa demokráciánkban ő is lehetett egyszer dendi, a holnapoktól öröklött pénzével. Miska fiának nem imponált a mások rangja s kincse. Vagy egyszerűen csak járt az utcákon, óraszám, olvasva a cégtáblákat és a trafikba kitett újságokat, koptatva cipőjét s átnedvesítve harisnyáját, dacolva fáradtsággal és esővel...

9

Elhagyjuk most, és a történet csúcsaira hágunk, egy madártávlati pillantásért: mert nyugtalan madár a Fantázia, furcsa madár, ki, míg mások békén hevernek vackukon, fölrepül, ahonnan minden vacokba belelát. Most Gádoroson is esik az eső, s Nelli együtt ül Jolánnal s Emmával, bezárt ajtók mögött s különös foglalkozásba merülve: mert az olajlámpát egy sarokba tették, úgyhogy a nagy szoba jóformán félhomályban volt, s így görnyedtek egy kis háromlábú szalonasztal mellett, amelyben nem voltak fémszögek; reszkető fehér ujjait egymásra fektették, megkísértve az asztaltáncoltatást, amelyről Emma mostanában olvasott egyet-mást,

⁷⁴ *in extremis* - végső esetben.

meg hallott is sokat mint divatos szórakozásról. Künn tombolt a tavaszi szél, a kályhák sikongtak, ajtók és ablakok csörögtek; a régi porcelánok csöngettek a polcon, a szegény Imre vadászpohara! Egy gally verte a falat az udvarban, a vakolat nagy darabokban s pottyanva mállott szét a nedves téglán. Messze a szőlőkben sár volt és magány és sötétség. Micsoda sötétség! Az eső vert, vert mindent, mérföldeken és mérföldeken át, s a legsötétebb kis száraz fényszigetben, a városka többi fényszigetei közt, ez a három szegény szellemidéző, mint különös párkák, moirák vagy nornák, ültek összebúva és összegörnyedve, nagykeszkenők alatt s remegve minden zajtól a kis asztal mellett. Halk borzongások futottak át rajtuk, míg kísértették a rettenetes sorsot. Nelli alig merte föltenni a kérdést, amely szívét nyomta; az asztal értelmetlen válaszokat adott.

- Menjünk aludni - szólt Jolán álmosan -, már kilenc óra van! - Nelli kapaszkodott volna az asztalba: ne még! ne még! De aztán visszadöbbszent: bűn ezt a játékot komolyan venni! Ajkai imát mormoltak; kendőjét összehúzta, s gyertyát gyújtott. Jól be kellett zárni mindent, mert nem volt Cenci, aki vigyáz mindenre, s körüljár. Hol marad az a kölyök megint? Dodó elcsavargott, de Dodót nem féltette Nelli; kitette a kulcsot neki az ablakba. Nelli félelmei egészen másutt jártak. Már fogta a gyertyát, s ment vele a konyha felé, hogy fia félretett vacsoráját kikészítse az ebédlőasztalra, ahol Dodó azonnal megtalálja, mint éhes nyúl a káposztalevelet. A gyertya halvány világot vetett a folyosón. Egyszerre a túlsó végén, ahol néhány lépcső vezetett föl a kamrának használt nagy előszobába, egy szürke ruhás férfi halk körvonalai bontakoztak ki a sötétségből.

- Ki van ott? - kérdezte Nelli alig hallhatóan; a lélegzete elállt. Keveset lehetett látni a homályban; de Nelli mégis rögtön tudta, hogy Miska áll ott, azon a helyen, ahol egyszer, mikor Imrus még egészen kicsi volt, megbotlott, karjában a pólyásgyermekkel, s majdnem a kőnek esett vele. Nelli arcához kapta a kezét, leírhatatlan rémületrohamában, s mire újból fölneézni mert, Miska már nem volt sehol.

10

Jozsó átengedte ágyát Cencinek, s maga a földön aludt. Jozsó kétszeresen érezte a szalmaözvegyesség nyomorúságát: hisz csak azért vált meg családjától, mert nagyon szerette. Férji és apai kötelesség volt ez: vidékre küldeni a vérszegény nőt és gyermeket; s aztán azt is remélte, hogy Emma, ha így sok időt tölt Gádoroson, mindig szorosabban fűződik Cenciékhez, akik között eleinte egész idegen volt; a házhoz, a szőlőhöz, a földhöz, hol Jozsó kitéphetetlen gyökerezett. Azt szerette volna, hogy Emmáék már az első meleg napokban künn aludjanak a présházban, hol a földes tanyaszobából a kislány legzsengőbb gyermekálmaiban hallhatja a Szőlő szerénádját: a csősz csizmás lépteit a hegyen, a róka messze tutulását s a lugaslombok tengerzizegését: ha már nem lett fiú, e hegyi álmok avassák gazdává! De Emma egyelőre inkább arról panaszkodott leveleiben, hogy még otthon is fél a betörőktől, különben sem tud aludni a kutyaugatás miatt, s inkább meghalna, hogysem kinn maradjon éjszakára a magányos présházban.

Jozsó nem adott ez asszonyi idegességre; az ő fülében a kutyaugatás édes zene volt a villamosok lármájához képest. Jozsó csak tengett Pesten: míg valami vezető állást kibőjtölne Gádorosra; s egy csöppet sem vette komolyan, hogy Emma meghalna ott az unalomtól. Jozsó visszaírt feleségének, hogy meg kell edzeni magukat, mert ez az egészség titka, s a szőlőben egy pillanatra sem lehet unatkozni; közben maga is edzette magát a pesti magányra: büszkesége lévén, hogy kitűnően megvan asszonyi segítség nélkül; maga tisztítja cipőit, maga takarítja a szobát; s szalmaözvegy létére igazán keveset költ: gyalog megy a hivatalba megrögzött

szokása szerint pontosan számlálva lépteit; délután alszik egyet a befüggönyözött szobában; este kiskocsmát keres, ahol legolcsóbb a pörkölt, s legjobb a sör. Hősiesen, mégis: Jozsó nem kevésbé unatkozott, mint Emma; ám unalma nem a Szerelmes unalma volt, hanem a Jófiúé, aki kiszakadt családjából; mintha például intézetbe adták volna; Jozsónak az egész Budapest egy nagy és kellemetlen „intézet” volt. Cenci jövedeleme szülői látogatás az intézetben; a mama érkezett meg, ami mindig szenzáció; noha a mama ezúttal, otthoni sütemények és „disznóságok” helyett egy rossz hírt s egy nehéz feladatot hozott. De ez a feladat önérzetet és méltóságot jelentett a nagyfiúnak, aki „bíró úr” s legidősebb férfi a családban. Imrus históriája árnyat vethetett a familiára; mégis bizonyos elégtétel volt ez Jozsónak, sőt a Családi Józanság hagyományainak is: mert nem lehetett-e megjósolni előre, hogy az Imrus elvei nem vezethetnek jóra? Jozsót fölvilanyozta ez a diadal: melyet egy egész világ fölött nyert. Egyúttal jóakaratúvá tette. A megtévedtnek elég volt a lecke. Jozsó szigorúan eltökölte magát, kizárólag a Család érdekeit tartani szem előtt, s egy szemrehányó szót sem ejteni fölöslegesen; a fő, hogy botrány ne legyen.

- Majd én beszélek a fejével, ha szükségesnek látom - mondta Cenci is. - Te hallgass, te csak izgatnád őt! - Cenci kiosztotta a szerepeket, s útra készülődött: főköttőjét kötözte, mert Schapringerhez akart menni, hogy a váltóról tárgyaljon vele. - Kocsit veszek - mondta -, te ne kísérij; légy rajta, hogy őt addig megtaláljad! Te férfi vagy, tudod, mit kell tenni: menj a policájhoz, ha másképp nem boldogulsz!

Jozsó szilárdan elhatározta, hogy csak a legvégső esetben fordul policájhoz. Jogászszívének elviselhetetlen volt már a gondolat is, hogy a Családnak a rendőrséghez bármiféle köze legyen. Jozsó maga akart lenni a saját detektívje: szokatlan szerep, mert még bíró is csak polgári ügyekben volt. Nem követjük nyomon Jozsó detektívlépéseit, melyek, ezúttal számlálatlan, különös tájakra vezettek: mert Jozsó már az első nap is egy vörös hajú zsidó fiú társaságában volt látható több helyen, ami magában is feltűnő. A vörös hajú Rosenberg volt, akinek lakcímét Imrus asztalán találta Jozsó, miután rövid s bírói szigorúságú párbeszédet folytatott az eltűnt öcs lakásadóival, akik szintén zsidók voltak. Jozsó különös szagot velt érezni e héber szállásokban, a kóser konyha és szétnyomott poloskák szagát, s a legnagyobb ellenszenvvel ment Rosenberghez. Hogyan beszélhetett volna Jozsó másként e zsidó filozopterrel, mint felülről és gyanakodva? De némely lélek olyan, mint a meleg fény, mely előtt szétmállnak a ködök. Ilyen fény áradt Rosenbergből: csupa őszinteség és rajongás, judaikus jóság és energia. Amint Imrus nevét meghallotta, Rosenberg nyilvánvaló baráti aggódással s minden erejével iparkodott Jozsó szolgálatára lenni a keresésben, s Jozsó csakhamar átlátta, hogy megbecsülhetetlen és nélkülözhetetlen segítőtársat kapott benne. Imrus körül meleg erők áramoltak, eltűnt életének hullámnymán; Család és Barátság, vérbeli és eszmei közösség összetartása, mint széthúzó szálak, egy pillanatra egybekapcsolódva, egymást erősítve, a nagy, szociális Hálóban. Jozsó nem változtatta a zsidókról való véleményét, de kényszerült beismerni önmaga előtt, hogy Rosenberggel nem ellenszenvezik; noha Rosenberg simulékonyabb volt, alkalmazkodóbb s nem olyan agresszív: üzött őseitől félenkséget és hallgatást örökölt; sőt valami öntudatlan politikát, ahol az szükséges; s úgy beszélt Jozsóval, mint üke, a középkori rabbi, valamely hatalmas városbíróval. Csak egyetlenegyszer fordult elő közöttük véleménykülönbség, s ez Imrus bűnének megítélésében volt; amire nézve Rosenberg sokkal enyhébb és megértőbb álláspontot foglalt el, mint Jozsó. Jozsó egyszerre csak azon vette észre, hogy Rosenberg őellene védelmezi a saját öccsét, különös érvekkel, melyeket ő jól meg sem értett. Ebben volt valami kellemetlen, amit Jozsó nem tudott maga előtt másként kifejezni, mint így:

- Mégiscsak kibújik belőle a zsidó!

A nyomozás azonban nem bizonyult eredményesnek, noha Rosenbergnek sikerült megtudnia az egyetemen, hogy Imrus az első éjét a sótiakkal töltötte, s Jozsó nagy óvatossággal s lehetőleg eltitkolva az eset komolyságát - mert nem volt kíváncsi, hogy Sóton híre menjen -, beszélt is Várkonyi Bélával; de természetesen nem tudott meg semmi fontosat. Kecsegtetőbbnek látszott egy másik nyom, amit Rosenberg adott meg, s ami valóságos fordulót jelentett az ügyben, olyant, amilyenről detektívregényekben lehet olvasni: ez a nyom Gyula neve volt, igazi szenzáció! Cenci tudta, hogy ez a név a váltón is szerepel: de Cenci ezt magában tartotta, s most is, hogy délben Jozsó jött haza a különös hírrel, Cencinek csak ennyi megjegyzése volt rá:

- Aztán Nelli előtt erről egy szót se: értetted?

- Délután odamegyek - mondta Jozsó -, Rosenberg tudja a címét, majd előveszem én, a pénzt is neki kell kifizetni.

- No hiszen várhatod, míg az neked fizetni fog! - felelt Cenci, aki már megállapodott Schapringgerrel a fizetés feltételeiben; s ki is cserélte a váltót.

Délután Jozsó mindazonáltal fölkereste a Gyula lakását, tanúnak vivén Rosenberget. Az úton szótlanul mentek, Jozsó átalván firtatni, mennyit tud Rosenberg a Család titkaiból? E családi titok új felhőt vetett közéjük, s Rosenberget visszajuttatott vigasztalan zsidóságába. A *démarche*⁷⁵ egyébként ismét eredménytelen volt, mert Gyulát nem lehetett megtalálni. Gyula éppen úgy eltűnt, mint Imrus; noha Gyulánál ez nem volt oly szokatlan. A nyomozás azonban megakadt: mert a cupringer-hercegnő nem bírt fogózót adni.

- Mit tudom én, hol van? Majd visszajön, ha elfogy a pénze!

De Rosenberg keleti fantáziájában gyanús színt öltött ez az újabb eltűnés: melyet azonnal kapcsolatba hozott az Imruséval. Micsoda célok, vagy céltalanság, köthette össze e két elszállt hajót, ismeretlen útra? *Moral insanity* bizonyos aggályos mentor s veszélyes útítárs; ámbar Rosenberg nem volt a polgári erkölcs híve. Mégis csupa erkölcs, valahol belülről, mely fölriadt a gyakorlatban, fiatalosan, szinte gyerekesen, gaz lehetőségeknek még gondolatára is. Gyula „véres titkokkal” szeretett kérkedni: noha ilyesmi bajosan képzelhető nyilvántartott és ellenőrzött korunkban. De szennyes titkok mindenesetre képzelhetők; s Rosenberg, különös romantikával, szennyesnek szerette tudni az Emberi Állatot: ami ellentmondásnak tűnhetik föl benne, mert ő maga szerzetesen tiszta lélek volt. Fajának mely mélységéből hozta ez ellentmondást? komplikált volna kifejteni; bizonyos, hogy oly feltevéseket kockáztatott meg Gyuláról s Gyulának a fiatalsághoz való viszonyát illetőleg, amilyenekre Jozsó sohase gondolt volna. Gyula maga köré gyűjtötte az ifjakat, mint Szókratész; s a folyóirat nyilván csak ürügy volt. E züllött ember szemmel láthatólag nagyon hatott Imrusra, kit különösen kedvelni látszott. Még orfeumba is magával vitte. Rosenberg bevallotta, hogy csöppet sem tiszteli ezt a szókratizmust: hol Gyula a Szókratész.

- Ő maga hasonlította magát Szókratészhez - tette hozzá.

- De mi köze ehhez Szókratésznek? - kérdezte Jozsó megütközve. A híres bölcs neve ilyen viszonylatban teljesen váratlan zengett Jozsó füleinek, aki hajlandó volt e tiszteletlen történelmet is a Rosenberg zsidó voltának számlájára írni. Akárhogy is: mióta Gyula neve szóba került, az ügy határozottan kényelmetlenné vált. Jozsó nem volt berendezve hirtelen

⁷⁵ *démarche* - intézkedés; lépés.

fordulatokra, sem klasszikai ismereteinek és a világról való tudásának ilyen különös kitágulására. Jozsó élete szoros és úri utakon járt: csöpp kedve sem volt tudomást venni a szakadékokról, melyek kétoldalt nyílhattak. Nem is említve, hogy most valószínűleg mégis rendőrség elé kell menni ezekkel a kellemetlen és piszkos dolgokkal. Jozsó zaklatott érzésekkel gondolt Imrusra.

- Az anyja vére - mondta magában, Nelli hasonlóan érthetetlen botlására emlékezve, melyet a család már eltemetett. Jozsó előtt egy különös jelenés állt: fiú s lány egy személyben; nemes és törekeny vonásokkal s félreismerhetetlen családi jelleggel.

Az ő fajtája s mégis idegenebb a Szfinxnél.

12

Ilyen stádiumban voltak a dolgok - s már valaminek csakugyan történni kellett -, mikor Imrus hirtelen előkerült; éspedig Rosenberg révén, aki valóságos lelkiismereti konfliktusba jutott ezáltal. Imrus ugyanis úgy állított be hozzá egy reggel, gyűrötten s szakállasan, égő szemekkel és csapzott hajjal, egészen elvadulva az emberektől, mint egy kísértet, akinek vissza kell menni kakasszóra; s egészen barátja titoktartására bízta magát. Imrus csupán „egy szóra” jelent meg még egyszer az élők között: egy levelet akart átadni Rosenbergnek, egy önvallomást; azaz inkább tanácsot akart tőle kérni egy ügyben, mely nem csupán a saját ügye volt.

- Én legszívesebben eltűnnék a világból - mondta -, de van valaki, aki miattam jutott bajba, s ártatlanul szenved az én bűnömért: őt nem szabad cserbenhagynom! - Imrus gesztusa hősi és nemes volt: mert valóban nem törődött ő már önmagával!

- De hát hova akar menni? - kérdezte Rosenberg, kézen ragadva barátját, akit még mindig magázott.

- Ó, vissza az erdőbe! akárhova! - kiáltott Imrus, egy gúnyos arcrángás pózával, s borzas haja közt egy tavalyi fűszál, amit csak most vett észre Rosenberg, csakugyan azt látszott elárulni, hogy az éjszakát valami erdőben tölthette, a remeték ágyán, mely még mindig nem a legrosszabb ágy.

Mondják, a Természetnél nincs különb vigasztaló, s a fák és a füvek társasága bizonynyal sokkal kevésbé feszélyező, mint az embereké. Ó, ha egymással is oly önfeledt intimségben tudnánk élni, mint a fák és füvek, s akár még a messze felhők és csillagok is! levette a nyűgöző tudatot, átengedve magunkat az erők titkos áramlásának s egymásba ömölve, kicserélve lényünket, ezer mérföldes távolságokból is! Imrus egyenest az Utca Lányának karjaiból menekült a fák és felhők varázsába; az idegen ágyból, hol egy éjszakán át ölelte a Megvett Lényt; szorosabb testi együttlétben, mint anyát, testvért, barátot vagy szeretőt ölelt valaha. Minden, hiába, mert Szonja idegen maradt, sőt gyanakvó és visszautasító; úgyhogy Imrusnak azok a lányok jutottak eszébe, akikkel egyszer a vonaton találkozott; Imrus lassanként visszarestellte intimebb szavait, s a várt evangéliumi lélekömlés szenzációja helyett valami különös feszélyezettség érzése szállt rá; távolibb világot tartott karjaiban, mintha csillagokat és felhőket szorítana. E sima bőr, e csiklandós bozótok végső határ voltak; s Imrus már e határfelületeket is mind feszélyezettebben simogatta, s úgy tartotta combját az alvó nő tüzelő combjai közt, mintha bilincsek között tartaná. A lány horkolt és bután szunnyadt, mintegy hamar elvégzett munka után, örülve e megnyert éjszakának; de Imrus reggelig nem hunyta be szemét, s igen kényelmetlen helyzetében iparkodott mozdulatlan maradni, mert valahányszor mozdulatot tett, hogy zsibbadt karját vagy lábát kiszabadítsa, a nő rémült sikoltással rezzent föl.

- Csak nem fél tőlem? - kérde Imrus.

- Ne haragudj, kicsikém, de az ember sohse tudhatja... - felelt a szegény leány, s arcán ült sorsának és helyzetének rettenetes kiszolgáltatottsága, a szenzációs és véres újsághírek s ijesztő elbeszélések hatása, amiket társnőitől hallott. Imrus lassanként rájött, hogy viselkedésének különössége, egész lényének földúltsága megrémítette a szerencsétlen teremtet, aki álmában is nyögött, és rémeket látott. Imrus nem messze volt, hogy maga is rémeket lásson, ez idegen nyomorult és ellenszenves éjben: az ő réme saját maga volt, mint kéjgyilkos, vértől csepegő kezekkel; valaki, aki már túl van minden, s egy utolsó örület fogja el: mert ő már mindent megtehet! Talán egy mód van, megismernünk egymás végső ízét, behatolva a Bőr és Bozótok utolsó határai alá: rettenetes még gondolatnak is! Imrus ama züllött Szókratész szavait vélte hallani: mert csakugyan, mindnyájunkban megvannak a legvadabb ösztönök...

Ott künn már borzadt a hajnal. Imrus kibontotta magát a bilincses ölelésből, pénzt vetett a kéjek ijedt kis cselédjének, s kirohant az utcára. Az üzletek még zárva, a kávéházakban söpörtek, a villamosok most kezdték útjukat: Imrus vágatott gondolat nélkül a hídon keresztül, a friss reggeli szellőben, s egy fél óra múlva már messze járt a budai hegyek közt. Valamikor, régen, Gádoroson, egész életét változtatta meg egy ilyen hajnali, hegyi séta. Most mi balzsamot rejthetett számára? ha csak nem a világundorét, melyben egy csöpp van, képletesen, a Bosszú mézéből. Imrus dühösen és szimbolikusan tiporta sárba a papírrongyokat és cigarettacsutkákat, melyek az emberek világából a fű közé tévedtek, s csúcsokat keresett, ahonnan e bolond életet lenézni, sőt leköpni lehet. Természetrajongás és embergyűlölet azonban szintén csak irodalom, mégpedig nem is valami nagyon magasrendű; s e budai csúcsok sem Alpeselek; s még ha azok volnának is! Összeolvadni a Természettel: magasztos pillanat; de minő szerelem s mily összeolvadás emelhet csúcsokra pillanatokon túl? s minő csúcsok azok, melyeken hosszabban ülhetsz unalom nélkül?

- Buta érzelgés minden természetromantika! - mondta Imrus Rosenbergnak. - Nekem ugyan „beszélhetnek a rügyek”! Azt mondják, künn a szabad ég alatt nem lehet unatkozni vagy szomorkodni. - Imrus Jozsó szavait idézte, aki a szőlőn keresztül rajongott a Természetért. - Csak próbálná egyszer átélni, amit én átéltem ezekben a napokban, a kegyes Földanya bimbózó ölén! Inkább a Baudelaire kövadona! Inkább a halál!

- Mégis vissza akarna menni az erdőbe! - reklamált Rosenberg.

- Ez a penitenciám! - felelt Imrus. - Megyek a néma fák közé, akik még butábbak, mint az emberek. A természettel társalogni talán valami konzseniális butaság kell, ami még az én apáimban megvolt. Ó! megint az Intelligencia gögje beszél belőlem. Talán csak alázat és szeretet kell hozzá. A Természet föltárja lelkét annak, akiben a szeretetet érzi, mint egy gyerek vagy egy kutya... De én sohse tudtam szeretni senkit, sem megőrizni kapcsolatokat a mély étellel, ami mögöttem és alattam van... amiből kiszakadtam... Mit tudtam én megőrizni valaha? s honnan nem szakadtam ki? Mennél nagyobbakat akartam, annál jobban érzem, hogy milyen utolsó vagyok!

Rosenberg rajongva tiltakozott; nem annyira az *et voluisse*⁷⁶ elvének alapján; mert nagyot akarni csak természetes volt! hanem bajtársi megvetéssel azon világ erkölcei ellen, mellyel a szökevény hadban állt. De Imrus nem engedett az öngyalázásból, mely az önérzet végső menedéke.

⁷⁶ *et voluisse* - mégis akarta.

- Ó, csak én tudom, mily utolsó vagyok! Látja, azért kinszenvedés nekem a magány, mert magammal lenni a legutálatosabb társaság! És ne gondolja, hogy félek a büntetéstől, vagy hogy sokat adok arra a „becsületre”, amit elvesztettem. Ha egy komoly célért tettem volna... akármit is: fűtülnek mindenre! De most bevallom magának a legborzasztóbbat: szó sem volt ilyesmiről... Ami pedig a folyóiratot illeti: én már tudtam akkor, hogy úgyse lesz belőle semmi! Rosszabb vagyok a közönséges váltóhamisítónál: aki legalább saját magának akar használni. Látja, evvel a tudattal megyek én... a néma fák közé. Mondja: lehet élni evvel a tudattal?

- Nem szabad ennek az ügynek ily fontosságot tulajdonítani - csitította Rosenberg, s időszerűnek látta elárulni, hogy beszélt Jozsóval. - Nagyon derék, igazi úriember - jellemezte, bizonyos sznobizmussal -, s igazi úri álláspontra helyezkedik. Biztosítom, hogy elsimul minden.

- Annál rosszabb! - kiáltott Imrus. - Annál inkább megvetem magamat! - S Imrus egyszerre kiömlött, nyilalló érzésével született magányosságának, lehetetlen fiatalságának, öröklött képtelenségének az életre. - Aki az én familiámból jött, avval még csak nem is történhetik semmi! Mért törődik velem a nagybátyám? Talán szeret engem, vagy a pártomon van? Szó sincs róla! Maga beszélt egyszer nekem az édesanyjáról; akkor én csodálkozva hallgattam: azon csodálkoztam, hogy valaki őszintén szerethet valakit. A mi familiánkban nem ismerik a szeretetet. Én sem szeretek senkit, még az anyámat se. Nem, még az anyámat se - ismételte. - Mi az anyámmal egy fölösleges szót sem szólunk egymáshoz soha. De nem szeretek én mást se, senkit: egyetlen emberi érzés nincs énbennem! Az én életem puszta és üres. Talán ha az apám élve marad - minden másképp történt volna! De talán ez is csak...

Rosenberg nem hallgathatta tovább. Rosenberg nem tudta megérteni, hogyan érezheti valaki üresnek életét, aki költő s író: aki tehát eszmékben él, az egész Emberiség életét éli! Rosenbergben mindig ébren volt fájának idealizmusa: a próféták öröksége. Imrus azonban csak száját vonta.

- Persze: eszmékben éltem; mert másban ugyan nem! Micsoda pótkávé! Így éli az Emberiség életét, aki a magáét nem tudja. Mindent a képzelettől vártam... az Irodalomtól. Tudja, mi ez az Irodalom? önfertőzés. Begubóztam magam, beültem abba a bizonyos elefántcsonttoronyba; azt lehetett volna hinni: semmi közöm a valósághoz. Magától értetődik, hogy annál jobban beleütköztem a valóságba. Mindenesetre: ha mást nem, nagyon is valóságos bajokat tudtam csinálni. Nem magamnak - magamnak, úgy látszik, még azt se tudtam. - Imrus barátja biztatására célzott, hogy „minden elsimul”. - Másnak annál inkább. És éppen ezért kerestem föl... ezért kellett még egyszer fölkeresnem magát, mielőtt... visszamennék! Nézze csak!

Egy írást vett elő - egy levelet - egy csomó vaskos könyv közül, amit a hóna alatt tartott. Ez a levél már napok óta volt Imrusnál, aki először föl sem akarta bontani: mert mi köze már az emberekhez? s micsoda levél érdekelheti még őt? Hogyan nyílt ki mégis a levél? Nehéz lenne megmondani; bár meglehet, hogy a Betű varázsa nem apad ki a legnagyobb kétségbeesésben sem, s egy lezárt boríték magától szakad föl a címzett kezeiben, ha az oly fiatal, mint Imrus. Így szakadt föl talán ez a boríték is; elindítva a Megoldás lavináját, melyhez ekképp megint Gyula görgette meg az első követ, mert a levél Gyulától származott.

Gyula ezúttal a fölháborodott apa tónusán írt: mert nem volt-e joga fölháborodni az ellen, aki „leánya szerencsétlenségének okozója” lett? Az ártatlan lény, kiről Rosenberg előtt beszélt Imrus, s aki „miatta jutott bajba”: Noémi volt. Bizonyos, hogy Noémi Imrus miatt elvesztette állását, s ekként „bajba jutott:” noha még kérdés, nem volt-e itt csak ürügy az Imrus esete? S az is kérdés, nem kapott-e Noémi e veszteségekért gazdagabb kárpótlást a Széplányok Sorától? Erről külön történet szól, mely a Schapringer család krónikájában is olvasható. Mindenestre, lányok ha férfiak miatt bajba jutnak: mást jelent a közönséges nyelvhasználatban; noha Gyula nem riadt vissza a közhasználat szerinti értelmezéstől sem, mikor „aljas csábítónak” nevezte Imrust. Gyula ezt minden alap nélkül tette: semmit sem tudván a fiatalok barátságáról; másrészt, úgy látszik, elfelejtette, amit nagyon is jól tudott: mert volt Noéminak Imrusnál gazdagabb barátja is. Bizonyos, hogy Imrus csak a levél egy részét mutatta meg Rosenbergnek; aki nem ismerte az előzményeket.

„Tisztelt Uram! - írta Gyula, mert ez a cím még a legaljasabb csábítót is megilleti - ha nem akarja, hogy megvetésem teljével sújtsam Önt, tegye jóvá, amit a szerencsétlen leány iránt elkövetett! Itt áll elhagyatva, kereset nélkül, támasz nélkül, merném mondani: egy falat kenyér nélkül! Önnek kötelessége karját nyújtani a gyámoltalan hölgynek. Mindent tudok, s nem titok előttem, hogy Ön *mit* köszönhet neki. Ön nem kockáztatott semmit. Gazdag rokonsága bizonynyal mindent eligazít. De az én leányom egész egzisztenciája kockán függ. Tudni fogod kötelességedet, kedves fiam! Nem kell több szót vesztegetnem ez odiózus ügyre. Engem megtalálsz csütörtök délután az Abbáziában; lakásomon ne keress, mert bizonyos okok távol tartanak. Ezért adom ezt a randevút, s bízom, hogy nem hiába; az én drága Miskám fia nem lehet aljas és lelkiismeretlen.

A rivederci,

Sóvölgyi Hintáss Gyula.

U. i. Pénzt hozz magaddal, amennyit tudsz! N. B. Utolsó találkozásunkkor elhangzott öngyalázó szavaimat tekintsd tárgytalanoknak. Zaklatott idegeim beszéltek belőlem. A nekem átadott 1600 azaz Egyezerhatszáz koronát ne féltsed. Pénzbeli kötelezettségeimről nem szoktam megfélekezni. Kárt senki sem fog szenvedni miattam, hogy az utolsó fillérig meg ne térítsem; ugyanezt nyugodtan várom el tőled is!”

- Zsarolni akar - mondta Rosenberg józanul, amint elolvasta a levelet.

- Itt nem pénzről van szó! - kiáltotta Imrus. - A hölgy, aki a levélben szerepel, ártatlan; egyedül én vagyok a bűnös. Az a lány egy... szívességet tett nekem, és most avval vádolják, hogy bűntársam volt. Én legszívesebben eltűnnék a világból, én már csinálnék... akármit... de nem hagyhatom őt ilyen gyanú alatt. Mit tegyek? Jelentkezzem a rendőrségen? Vagy írjak egy levelet... nyilatkozatot? Ezért jöttem le még egyszer... - Hangja elcsuklott, mintha azt mondaná: Még egyszer az emberek közé...

A Faust húsvéti harangja bizonynyal tisztább csengésű volt a Gyula levelénél; de sokféle harangszó van, ami lecsalhat kétségbeesésünk csúcsairól. Talán nem is Noémit jött megmenteni, hanem, öntudatlanul, önmagát... Ürügy vagy akadály: Imrus kezében reszketett a kacskaringós írás, a sohse hallott prédikátumú szubskripcióval. A keltezés már majd egyhetes volt; s tegnap letelt a csütörtöki dátum is. Pénzről igazán nem lehetett szó: mert Imrusnak már nem is volt pénze. Imrus számára az idő múlását épp a pénz fogyása mérte e napokban: rettenetes naptár! Imrus az utolsó laphoz ért: azaz az utolsó naphoz! Imrus úgy érezhette

magát, mint az elevenen eltemetett, aki körül lassan tűnik az oxigén. Bizonyval legfőbb ideje a húsvéti harangszónak: noha Imrus csak a lovagi kötelesség szavát vélte hallani.

- Hogyan jutott magához ez a levél? - kérdezte Rosenberg.

- Az asztalomon találtam.

- Mikor? - Rosenberg a dátumra nézett, mely valóban csodálatos volt, mert Imrus bujdosása régebben kezdődött, mint ez a dátum - A szállásadónője említette egyszer, hogy valaki kereste, s egy levelet hagyott; de a levelet nem találtuk.

- Egyszer... fölszaladtam a lakásomra... - vallotta be Imrus elpirulva. Ha Rosenberg s Jozsó, rossz detektívek voltak, Imrus bizonyval még rosszabb rejtező; noha itt talán nem is volt semmi különös rejtenivaló. Mégis oly pont ez, amit átallva szövünk a Regénybe: mert mely írónak volna kedve hősét ily nevetségesen leszállítani a Tragédia piedesztáljáról? Imrus nem tragikus hősként, hanem mosolyra keltő könyvmolyként viselkedett, mikor vad magányának pátoszából lefutott a városba olvasnivalóért: de bajos volna eltitkolni, hogy ezt tette; mert a kezében szorongatott könyvek úgyis elárulnák. És mégis, így látjuk őt igazi hősnek, e könyvekkel, melyekben a Bukás partjain is az Életet szorította: noha ez talán stílszerűtlen egy *maórinál*, ki a csúcsokra vonul! Imrus meghalni sem bírt volna könyv nélkül - mint remete a bibliája nélkül: különös remete, különös bibliákkal! Tény, hogy Imrus a saját betörője és tolvaja lett: egy ünnep délutánt választván ki erre a célra, amikor még a cseléd sincs otthon.

- Hogyan jutott be? - kérdezte Rosenberg.

- Még nálam a kulcs - mutatta Imrus, s egyszerre megcsapta az egész furcsa emlék: az elfúló szaladás a lépcsőn, a kialudt konyha mosogatásszaga, a sebtében fölkapott könyvek, a különös hazajáró érzés a megvetett ágy előtt...

- Micsoda könyvek ezek? - érdeklődött Rosenberg ravaszul, hogy addig is visszatartsa vendégét...

- Bolondság! Filozófiát vittem magammal; mint akinek volna még pár napja, hogy megtudja „az élet értelmét”. Szép kis „mesebeli örökség”; skatulya, és abban egy másik skatulya, abban egy harmadik, s így tovább a végtelenig! Persze a világnak nincs is *értelme*, mert *értelem* nagyon is emberi szó! De én ember vagyok! Tudja, végre is hogyan olvastam?

- Hogyan?

- Találomra. Fölütöttem egy oldalt, és ráböktem egy mondatra.

- *Sortes Vergilianae*.⁷⁷

- Legalábbis oly célravezető, mint egyéb „módszerei a kutatásnak”. Micsoda jóslatok jöttek ki! Akarja ezeket a könyveket? Magának ajándékozom! itt hagyom!

- Csak nem megy már? Pihenjen még kicsit! hisz alig áll a lábán. Mondja meg őszintén, hol töltötte ezeket a napokat? mit evett? hol aludt?

- Hol? Fontos az, hogy hol? Egy méregdrága nyári szállóban, amíg pénzem volt: ott künn a hegyek közt! Még egy lélek sincs ott, én voltam az első és egyetlen vendég. Aztán... akárhol! egy nőnél! - akarta mondani, kissé erőt véve szemérme ellenállásán, mert sohase szokott szerelmi dolgairól beszélni. De hirtelen rápillantott gyűrött ruhájára, és büszkén elnémult: asszonyi haj helyett egy különösebb szerető hajszaíai tapadván ott. (Különös éj volt ez, nem

⁷⁷ *Sortes Vergilianae* - vergiliusi sorosok.

kevésbé izgatott, mit ama másik, a Megvetett Lény mellett. Imrus átborgongott. Új ágyasának teste kissé hideg volt, kivált hajnalfelé. S a hold lesett, s a bokrok zörögtek, mintha csendőrök piszkálnák szuronnyal. A hold volt a csendőr, felhőcsákóval és sugárszuronnyal. Imrus *vacuus viator*⁷⁸ volt: szegénylegény, ki félholtan s harmattól dideregve esik be reggel egy csárdába.)

- Nem éhes? - kérdezte Rosenberg.

- Éhség? Mit törődöm én már az éhséggel? - vetett még egy keserű hullámot Imrus; de mikor barátja valami mákos tésztát hozott elő - amilyen ünnepre készül a zsidóknál -, a mákos tészta mégis egykettőre fogyni kezdett a tányérból.

- Nem akar ledülni egy kicsit? - Rosenberg, mint amaz irgalmas szamaritánus, folytatta a gondoskodást, amire szükség is volt, mert Imruson végképp kitörni látszott a fáradtság: zöldült és támolgott, s egy perc múlva már szinte aludt is: noha még az utolsó pillanatban feltételeket szabott, s becsületszót vett ki: mert senkinek sem szabad tudnia ittlétéről! Sírjanak egy kicsit, s nyugodjanak bele a maguk kis polgári eszével, hogy rossz fiú volt, s megérdemelte sorsát! Imrusnak nem kellett senki kegyelme! Ideges remegésbe jött Jozsó nevének említésére is, s lázadozva utasította vissza a lealázó menekülést. Ez a lázadás volt igazi menekülése - a végső önmegvetés elől.

14

Mert nem a szerencsétlenség sújt le bennünket. Öngyilkosok a szégyenben leszünk, az önmegvetésben. S ez magyarázza azt a különös tényt, hogy Imrus, míg száműzötten és remény nélkül bolygott, minden kétségbeesése és magaeldobása ellenére nagyon távol volt a végsőktől; de azonnal összetört, amint a Család óvó kezébe került. Imrust különös büszkeség tartotta fenn még Rosenberg előtt is: mert büszke volt katasztrófájára éppúgy, mint lovagi járatára, sőt a hajában hordott fűszálakra s hetes szakállára, mely egy ifjú prófétához tette hasonlóvá. De hova lett mindez a büszkeség, amint Jozsó megjelent a színen!

S e ponton meg kell állapítanunk, hogy Rosenberg a legrosszabbat tette Imrusnak, amit csak tehetett, mikor a legjobb akarattal átszolgáltatta a szökevényt Jozsó kezeibe. Rosenberg ravaszul kijátszotta barátját, egy magasabb erkölcs nevében: mert minden ígélet s becsületszó elhallgat ott, hol az Élet beszél. Ám az Erkölcs különös épület, beláthatatlan emeletekkel: s ki tudja, mikor ér a legmagasabbra? Rosenberg elárulta Imrust, hogy megmenthesse, s éppen ezáltal húzta ki alóla az utolsó deszkát: mert mind vakok vagyunk, nem ismerjük egymást, s jót tenni talán csak az Isten tud, ki a vesékbe lát.

Imrus hát elaludt, óhatatlan, a kopott díványon, melynek még valami sivár szagát érezte, fejfájósan: és ez volt az utolsó érzése... Rosenberg azonnal leszaladt anyja szatócsboltjába, hogy telefonáljon Jozsónak, akit hivatalában ilyenkor biztosan megtalálhatott. Jozsónak nagy eset volt a telefonálás. Jozsó, bár évek óta pesti lakos, idegen maradt a modern technika vívmányaitól. Nagy nehezen értette csak meg, miről van szó; de nem jöhetett Imrusért, mert fontos tárgyalása volt, mely késő délutánig húzódhatott. Rosenberg aggodalmaskodott: addig eltűnhet újra! Jozsó bolondságnak minősítette ezt: ha egyszer tudja, hogy „minden meg van bocsátva!”

⁷⁸ *vacuus viator* - elcsigázott (kiégett) utas.

- Tessék bezárni kulccsal! - indítványozta radikálisan. Szerencsére Imrus kora estig aludt; mire fölébredt, gyertyafényt látott a szomszéd szobából a nyitott ajtón át: mert péntek este volt, s az öreg zsidó asszony együtt ült fiával a leterített asztal mellett a patriarkális lángoknál.

A csúf vén nő mintha megszépült volna e világításban, markáns vonásai egy matróna fenségét nyerték, s az egész kép valami bibliai szépséget rajzolt vissza; Imrus tanácstalanul nézte, mint egy látományt.

Ki mondja meg, minő hatással vannak ránk a látományok? Talán egy kép, amit félálomban láttunk s azonnal elfeledtünk: megváltoztatja egész napunkat... egész életünket! Imrus lassan eszmélt a valóságra; s akkor eszébe jutottak Rosenberg bizonyos szavai, amiket egyszer a hosszúnapi böjtről mondott, mikor Imrus nem akarta megérteni, hogy felvilágosodott és modern ember létére miként ragaszkodhatik e babonás vallási szokáshoz? Ugyan mi lehetett e tradicionális következetlenségben, ami Imrus szívét bolondos érzékenységgel, kéjes fájdalommal szorította össze, holott egy idegen, megvetett faj vallásáról volt szó? Bizonyos, hogy Imrus még nem volt egészen ébren, mikor e valószínűtlen környezetben Jozsó hangját meghallotta; amely olyan volt, mint a Sors hangja; s Imrus úgy érezte, hogy az egész élet álomban jár.

- Felébredt már? - kérdezte Jozsó, ki másodszor tért vissza, közben értesítve Cencit.

- Ne tessék ráijeszteni: a fiam majd megnézi - suttogta az öreg zsidó asszony.

Imrust megkapta ez a suttogás, ez az összeesküvésszerű kímélet, ez a különös emberi háló, amit maga körül érzett a bibliai gyertyafényben, keresztény és zsidó, idegen s családi szálakból összeszőve. Oly lassú és halk volt minden! S Imrus lelke hirtelen fölolvadt csupa könnyé, ama tökéletes fölolvadások egyikében, melyek oly könnyen erőt vesznek a fiatalokon, minden nagy lelki válság után.

- Milyen jók, milyen jók mind! csupa becsületesség, jóság, szeretet, erő mindenki! csak én vagyok a hitvány, a gyenge, a becsstelen, ügyetlen, nevetséges! - gondolta, de közben tudta már, hogy csak önlealázása kedvéért gondolja ezt ebben a formában, s érzésében volt valami pikáns is: mert nem elég pikáns-e Jozsót itt látni e héber família körében, az inkriminált Rosenbergnél, akinek nevét is csak metsző gúnnyal mondta volna ki azelőtt? Imrus behunyta a szemét valami különös kéjben, amiben volt valami rettenetes is: mert érezte már, hogy kicsúszott alóla az utolsó deszka, és mintegy az űrben lebegett. Mire szeme kinyílt, a gyertyák imbolyogtak körülötte, és Rosenberg vörös feje feléje hajolt, szintén, mint egy gyertya. Rosenberg azt várta, hogy szemrehányást fog tenni megszegett szaváért: de Imrusnak eszébe sem jutott ez, ő mindent természetesnek talált, azt is, hogy rab lesz, s az egész világ visszaesik a régi sivárságba. Különös dolog, de Jozsó e találkozásnál sokkal inkább zavarban volt, mint Imrus, aki hagyott magával tenni, amit akartak. Ám Jozsó nem mutatta zavarát: higgadtan, méltóságteljesen viselkedett, és csak a legszükségesebb, mindennapi szavakra szorítkozott. Ennek köszönhető, hogy a találkozás úgy ment végbe, mint egy előre megbeszélt találka, s mintha csak tegnap is látták volna egymást. Jozsó kimért köszönetet mondott Rosenbergéknek, akik őszinte melegséggel válaszoltak, de nem marasztalták a vendégeket, vélvén, hogy a családi szemérem vet gátat előttük lényegesebb szavaiknak. Ilyesmiről azonban szó sem volt, mert Imrus és Jozsó egyedül maradván tökéletes némaságban mentek egymás oldalán. Csupán Jozsó könnyített fölgyúlt érzéseinek egy bajusza alá mormolt megjegyzésben, bosszút vévén az egész kellemetlen históriáért a kínálkozó legközelebbi bűnbakon, s közvetve Imruson is, anélkül hogy egyenesen aposztrofálná.

- Tolakvó zsidó bagázs! - mormogta Jozsó, jól érezve, hogy semmivel sem érinthetné érzékenyebben Imrust, mint ezzel a megjegyzéssel, melynek az öreg szatócsné kissé túl meleg viselkedése az igazság látszatát adta. Jozsóban régi viták hangulata szisszent föl, de csak egy pillanatra: mert Imrus makacs hallgatásba burkolózott, s Jozsó bölcsőbbnek látta nem ingerelni tovább.

Gyalog mentek Jozsóék lakásáig, hol Cenci már várta őket, kész határozattal: - Most összepakoljuk a holmidat, és jössz velem anyádhoz, Gádorosra!

15

Az Élet a Mikroszkóp Alatt megint elfakul, elfolyik, jelentéktelenné vál: mert mi másról van már szó, mint egy naiv gyermek penitenciájáról? Noha Jozsó például sokkal kevésbé naiv-e, mint Imrus? S kinek a hibája, ha felnőtt, komoly ifjak, sőt „tanárjelöltek”, a Század minden kultúrájával agyukban, naiv gyermekké lesznek az Élet legkisebb érintésére? Mekkora tűzzel akart e fiatalember Európa felé vezetni egy egész nemzetet - s ahelyett most őt viszik vissza Gádoros felé! Igazítsuk be újra a Mikroszkópot: mely alatt minden kicsiség érdekes. Cenci és unokája nem ültek egyedül a kupében. Borkupecek utaztak velük, akiknek üzleti beszélgetését Cenci a legnagyobb érdeklődéssel követte. Cenci, mióta újabb adóssága volt, az Unoka számlájára: egészen fölfrissült, s szinte újra látszott kezdeni makacs és monomániás életét; hányadízben immár! Az unoka az ablaknak fordult, és nézte a tájat, mely jelentéktelen dombjaival, fátlan mezőivel, kockára szabott szántóföldjeivel - se nem Alföld, se nem hegy - éppoly unalmas és szürke volt, mint lakóinak élete.

Nelli a kapuban várt, nagykendőjében, míg Dodó meghozta az érkezőket kocsin. Az élet különös echókat vet, s Nelli óhatatlan egy régibb penitenciára gondolt e megérkezésnél: ahol ő volt a megtérő bűnös! Nelli messziről meglátta Dodót, aki a bakon ült, fontosságának büszke tudatában. Nelli remegett, mert az utolsó pillanatig nem hitte, hogy csakugyan épségben viszontlátja fiát. Nellit alig lehetett visszatartani, hogy maga is ki ne menjen a vasúthoz, noha Jolán s Dodó a végletekig ellenálltak ennek.

- Nem bírnád megállni a sírást, és nem szükséges, hogy lássanak! - Jolán különös volt, folyton szemrehányásokat tett Nellinek, mintha ő volna a hibás Imrus históriájában, s még jobban megkeserítette Nelli napjait.

- Mindig mondtam, hogy nem tudtok bánni avval a gyerekek! - hajtogatta Jolán. - Hiszen alig szóltál hozzá, pedig úgyis anya nélkül nőtt fel! - Nelli sírt, noha Jolán nyomban kijelentette azt is, hogy a sírással már nem használ semmit. Nelli csak sírt, akkor is, amikor Imrus kiszállt a kocsiból; s minden hangos szót Jolánnak engedett át, aki valósággal úgy viselkedett, mintha ő volna az Imrus anyja és nem Nelli.

- Jesszusom, hogy néz ki ez a gyerek! Gyere, igyál hamar egy csésze meleg levest, vár készen a vacsora! Most magadhoz kell jönnöd, egy kis húst szedned magadra!

Emma, különös meghatottsággal, arcon csókolta Imrust, amit eddig sohasem tett, s a vacsoránál a három nő azt sem tudta, hogy szolgálja ki a tékozló fiút: csak Cenci maradt szótlan és nyugodt, s éppen ez a néma nyugalom hozta ki a sodrából Imrust.

- Mért szerettek egyszerre annyira? - kérdezte hirtelen, s letéve kést és villát, a halántékához szorította két kezét. - Nem bírom el! Nem bírom el! Nem érdemlem meg, nem érdemlem meg!

- No, már az igaz, hogy nem érdemled meg, mikor ahelyett, hogy hálás volnál, ilyeneket beszélsz! - szólt rá Cenci szigorúan.

- Ugyan, mama, ne ingerelje hát! Nem látja, milyen fáradt? Hagyjátok enni szegénykét! - védelmezte Jolán, de Imrus, ki eddig úgy evett, mint a farkas, egyszerre eltolta tányérját, s a világért sem akart többet egy falatot se.

- Egyél! Neked most egy a kötelességed: enni és magadhoz jönni! - kiáltott rá Cenci.

- Nem lehet, nem tudok! - mormogta Imrus, s kezeibe temette arcát.

- Álmos! - súgta Jolán, s Nelli már melegítette paplanát a kályhánál, puhította a dunnát két kezével; de szólni nem mert fiához, még megcsókolni sem: mintha nem is Imrus lett volna a penitenciás, hanem ő. Szegény szomorú cseléd volt ő, aki szó nélkül tette szolgálatát. Csak órák múlva, mikor már mind lefeküdtek, kelt ki titokban ágyából: a kimerült fiú biztosan rég szunnyad! Keresztüllopózott a középső szobán; vigyázva kerülte ki a földre vetett matracokat, hol kisebbik fia, az ágyából kiszorult Dodó aludt, mint a bunda. Óvatosan surrant a mozdulatlan nagyobbikhoz. Merheti? Merje? Féltve csókolta meg a sápadt homlokot a kócos fürtök alatt.

Imrus azonban nem aludt, csak úgy tett, mert nem akart beszélni anyjával. Imrus nem aludt, érezte a csókot, de nem nyitotta föl szemét, nem ölelte át az édesanyját, nem borult zokogva keblére. Csak magában facsalodott össze a szíve, s lüktetett föl a torka: s nem akart mozdulni, s annál jobban megvetette magát; és annál keményebb lett, és érezte, hogy nem tud élni, nem tud tovább élni!

16

Ó, hogy szomjazott volna Nelli egy szóra, egy tekintetre megkerült fiától! de Imrus csak dacos maradt, rossz, szótlan és idegen másnap is.

És másnap történt a szerencsétlenség; csodálatos nap volt. Az elhanyagolt kert zümmögött, cikázott, mintha nem is várna semmit az emberektől; a gaz fölhabzott a múltkori szélben karóستul földre zuhant piros üveggolyó körül; a barna díszlóhere az ágyásszegélyekből kiáradt az utak szélére; virágok zajongtak, s a nyíratlan sövény kipattintotta már haragos zöldjéből fürtös, rózsaszín kelyhecskéit, kifűtta hólyagos, fehér bogyóit, amiket Dodó a sarkával szokott szétpukkasztani. Imrus mind e csodákat csillagnéző szobája ajtajából látta, hol mogorván csomagolta ki holmiját. A szoba hideg volt, mint egy pince, mert egész télen nem fűtötték, s dohos levegőjű, mert most szellőzött először: de annál jobb! Gyűlölte a langyos és lengeteg tavaszt, mely pesti esteken, mikor nyitva voltak az ablakok, s a lakásokból kihallott a zongoraszó, annyiszor töltötte meg füledt mélabúval! Gyűlölte az embereket, akik meghódolnak a kezdődő nyár előtt, és levetik kézelőjüket. Ő most is fenntartotta a kézelőt, pedig poros írásokat csapkodott ki az ajtónál, mentül hosszasabban rendezkedve és rakosgatva, mert el se tudta képzelni, mivel foglalkozzon, ha ezt egyszer befejezte! Sorra el is olvasta az írásait; bizonyos ámulattal; milyen messze mind... naiv, élettelen... Milyen rosszízű és rossz emlékü dolog volt az egész irodalom! Imrus érezte most, hogy nem lesz ebből semmi, hogy tehetsége csak vágy és küzdelem, jobb híján, s hogy az Élmény nem megnyitotta, hanem eltömte lelke forrásait. Micsoda élmény a szikla a gyökérnek? S micsoda virág az, mely küzdeni akarna a Föld ellen, amiből kihajtott? A Föld örökkévaló, s a Szikla is. A szobában volt egy óriás sublót, melynek egyik fiókja szintén kéziratokat rejtett, régebbi évekből: Imrus halomra

nyalábolta a köteges papírokat, az újakkal együtt, s kivitte a konyhába, hol a kis sváb éppen most rakta a tüzet.

- Micsoda füstöt csinál az ifiúr! - Imrus új és új kötegeket hozott: ez is foglalkozás. De Jolán jött, és Imrus visszatűnt. Jolán reggel óta kerülgette Imrust, többször szeretne megszólítani, de Cenci nem engedte:

- Ne bántsátok!

Imrus szemeket érzett magán. Emma, babáját tologatva a kertben, félénken nézegetett a csillagos szoba ajtaja felé. S szegény Nelli tízórazni hívta fiát, szinte elcsukló hangon.

- Hagyjatok békében! - mordult vissza Imrus. Nelli ijedten tűnt el, kilebbenésével egy egész gondolatsort indítva meg Imrusban: mert egyszerre Velencében látta anyját, árkádok alatt, melyeknek képeit ismerte, és valakinek oldalán, akit szintén ismert. Imrusban rettenetes pusztaság égett föl e régi romantika gondolatára; fölugrott s kirohant. Vad sétába fogott, nem a kertben, hanem a sáros kocsúton, hol a bokrok eltakarták: félszertől a kocsikapuig. Az utcán hölgyek mentek: új divatú retiküljeik hosszú zsinóron csüggték le, mint középkori donnák tarsolykái. Imrus behúzódtott a kapu mögé, mert hátha ismerősök, és köszönni kéne... Éppígy került Emmát is az udvarban. Az ölfán túl se ment, mert ott Dodó gyakorolta a céllovást flóbertjével. Imrus járás közben egy kis játékrulettet forgatott, a Sors jelképét, megboldogult lump nagybácsija apróságaiból: maga se tudta, honnan hozta ki; egy pukkantós bogyó pörgött benne.

De ha Imrus szenvedett e különös bújócskában, mennyivel inkább szenvedett még Nelli: függöny mögül lesve fiát, mint valamikor kis korában, de most még ezt is csak lopva, rezzelve: nehogy észrevegye! Nelli nem kevésbé rejtezett, mint Imrus; s nagy feszültségében szinte megváltás volt, mikor Cenci megjelent szatyrával, s azt kívánta, hogy Imrus kísérje ki a szőlőbe.

- Jót fog tenni neki egy kis séta. - Cenci, legalább így délfelé, akkor is kiment a szőlőbe, ha nem volt ott künn munka: ő mindig talált dolgot. - Szólj csak neki. Nelli! - De Jolán megelőzte, futott, kiáltott:

- Nem megyek! - felelt Imrus kurtán, noha, mire kimondta, már szinte azt hitte, hogy talán jó volna odakinn... de nem! mindegy! ha talán Cenci maga hívta volna... De Cenci, bölcsen, nem akarta erőltetni:

Hagyjátok hát, ha nincs kedve! nem kell őt ingerelni! Mégis állva maradt a kapunál, mert látta, hogy Jolán tovább kapacitálja a fiút. Jolán örült, hogy végre szót válthat Imrussal, kiöntheti előtte törődését, érveket sorakoztatott föl és kíméletes célzásokat, mint: hogy „Úgyis oly sápadt vagy!” - és hogy „Nagyanyi megérdemli tőled, hogy elkísérd!” Imrust meghatotta mindez a gondoskodás és remegés, de különös módon csak annál jobban megcövekelt magát; s a véletlen úgy akarta, hogy épp ekkor jött vissza Nelli, aki közben beszaladt a szobába:

- Összepakoltam neked egy kis tízórait, ha kiviszed magaddal...

- Nem kell, hagyjátok! mondtam már, hogy nem megyek ki! - riadt Imrus oly durván, hogy Nelli meginogva nézett körül, mint akit megütöttek; de Jolán egyszerre csak kifakadt, nem bírva már tovább, s teljes szenvedéllyel, mint egy megsértett szerelmes.

- Beszélhetsz te ennek, ez is csak férfi, minden férfi ilyen! - Hogy meddig ment Jolán a szavaival, és mit mondott pontosan, azt igazában bajos megállapítani, annál is inkább, mert Nelli ijedt tekintetére hajlandó volt visszaszívni mindent és mentegetni magát; hisz őt csak éppen az keserítette el, hogy épp most, amikor szívesen hoznak érte minden áldozatot... Jolán

különös reakciók rabja volt, mert a nagy szeretet vált benne keserűséggé, s egész élete szakadt föl e pillanatban, régi emlékek, amikor például a meghalt bátyjáért vesződött, aki szintén váltóra csinált adósságot. Mert ő vesződött, ki más? ő járt ki mamával a szőlőbe hajnalban, hogy már utálja és gyűlöli azt a szőlőt! De ilyenek a férfiak mind, dolgozunk értük, törjük magunkat, és ez a hála, köszönet... ez az érzéketlenség, durvaság...

- Mindig szívtelen volt! - Jolánból kiáradtak a régi fájások, mint felforrt hordóból a meggyült salak. - A parasztnak fogta pártját ellenünk! A cselédeknek adott igazat! - Jolán élete a paraszttal és cselédekkel való küzdelemben tellett, s Imrus pártállása mindig fájt Jolánnak. Imrus szocialista volt. - A zsidó gyerekek barátságát többre becsülte, mint a saját familiáját! Mi csak tudatlan, buta asszonyok voltunk neki! Lenéz bennünket, pedig mindent minekünk köszönhet! Restell a szegény öreganyjával kimenni a szőlőbe; pedig hát miből jön ki az a pénz is, amit érte kell fizetni... ha nem a szőlőből? hányszor és hányszor kell azért szegény megvetett asszonyoknak megmászni a hegyet!

Jolán őszintén iparkodott kerülni Imrus vétkének említését: de a pénzkérdés izgatta, fojtotta, ajkára tolult.

- Már azt hitte az ember, hogy kitisztulunk mindenből, nincs rovás, nincs teher, s most megint újra kezdhettük az egészet, drukkolhatunk az időjárásért, a termésért, hogy jaj, csak a részlet meglegyen, csak a kamatra jusson! Most le kell mondani a háztatarozásról, mindenről! Más fiú maga is segítene, dolgozna, igyekezne könnyebbségünkre lenni: de ő még a nagyanyját a tanyáig kísérni is lusta! - Személyre szabott argumentum, mert Cenci éppen odaérkezett, mintegy a viharra, öreg Amphitrité, hiába várván a vita eredményét.

- Hallgass már, ne izgasd azt a gyereket! - szólt rá Jolánra, mert Imrus halottan állt, összeszorított foggal. - Ha nem akar jönni, hát nem jön, nem muszáj! - Cenci nem tartott igényt férfiúi segítségre, sem a szőlőben, sem másutt. - Van annak más dolga az életben, férfidolga!

Jolánnak azonban nem imponált a férfidolog: ugyan miféle dolog való a férfiaknak? Jolán mindig csak azt látta, hogy a nehéz és piszkos munkát az asszonyok végzik, s a finom és úri részt választja a férfi.

- Én is jobb szeretnék a könyvek mellett ülni! - Jolánnak egyik rögeszméje volt, hogy Imrus megveti őt műveletlenségéért. - Én is tanultam volna, de én nem tehettem azt... - Jolán mártírcot csinált, s Nellinek ekkor a *Grammaire* jutott eszébe, mely mindig a zongorán hevert, s a *Grammaire*-ről, különös, baljós eszmetársítás révén, Gyula. Nelli fiára nézett, s majdnem oly sápadt volt, mint maga Imrus. Jolán azonban tovább beszélt, kifutva, tangens iránt, a megszokott kerékvágásra: könnyű a férfiaknak! Könnyű Jozsónak egyszer egy esztendőben lerándulni szüretre a kényelmes hivatalból! de próbálna meg kora tavasztól késő őszig harcolni a vincellérekkel, mint ők, gyöngye asszonyok! Ő úgyse bírja már, kidől innen-onnan, és akkor igazán átveheti a dolgot Emma „nagyságos asszony” vagy Nelli maga, ha azt akarja, hogy az úrfi adóssága ki legyen fizetve! - Jolán kegyetlen volt, hosszú napok feszültségének kipattanásával: amit Cenci végre is keményen fricskázott vissza.

- Most már elhallgass, punktum! Ha én nem dőlök ki, nem tudom, miért dőlnél ki te! - S Cenci épp megfordult, hogy útjára induljon, minden szcénák és haszontalan beszédek elől, mikor egyszerre váratlan dolog történt; mert minden látható ok nélkül megszólalt a csengő, a csengő a kapu fölött! A kapu tárva volt, s a hangot nem követte elfutó lábdobaj, mint mikor csínytevő gyerekek húzzák meg a drótot; az öklömnymi harang mégis himbált tagadhatatlanul a ház meszelt falának hátterén, s mögötte himbált elnyúlt déli árnyéka rejtelmesen, mint különös sorsharang, vagy mintha szél rázná, ahogy szokta néha viharos délutánokon. A magyarázat

különben egyszerű volt, s azonnal meg is adódott, Dodó diadalmas fölujjongásában: mert ő volt az, aki a bádogharangot megcélozta, flóbertgolyóval.

- Eltaláltam! - kiáltott Dodó. - Tessék nézni: ahun rajta a lyuk!

- Kilátott ilyet: golyóval lövöldözni az udvaron keresztül? - kiáltott szigorúan Cenci. - Vegyétek el tőle azt a puskát: ha gyerekjáték is, azért kárt tehet valakiben.

- Mit ért nagyanyi a sporthoz? - vont a vállát Dodó, az egyetlen lény, aki előtt még Cencinek sem volt tekintélye. Bizonyos, hogy Dodó ekkor már újra megtöltötte a fegyvert, s úgy adta át Imrusnak, mintegy biztatva, hogy csinálja utána a szenzációs lövést. - Egyáltalában többet kellene sportolnod - mondta, bizonyos gimnazista fontoskodással. - Akkor más ember lennél! - Dodó hangjában valami kicsinylés szölt, egy új fiatalság virgonc fölénye; Imrus mozdulatát viszont úgy lehetett értelmezni, hogy Cenci parancsát követve fegyelmi szándékból veszi ki a fegyvert a gyermek kezeiből. Az, hogy Dodó fordította volna a csövet Imrus mellének, s ekként, ha csak pajkos meggondolatlanságból is, ő volt a szerencsétlenség okozója: bizonynal nem egyéb a Nelli rémlátásánál. Egyébiránt Nelli maga is nagyon jól tudta, hogy itt öngyilkosságról volt szó: amint ezt későbbi szavai és tettei bizonyítják. Öngyilkosság gyerekpuskával mindenesetre ironikus befejezés volna, főleg éppen Imrus gyámoltalan életéhez: s nincs kizárva, hogy Imrus erre az iróniára gondolt is. Bár az is lehet, hogy pillanatnyi elmezavar, vagy az is, hogy éppen gyerekes tüntetés nyomta meg a ravaszt, ama színpadias ölfa mögött! Vagy ez mind együtt: mert hisz sok minden összefér a valóságban, ami ellentétnek látszik a papíron. A hivatalos verzió különben a véletlen szerencsétlenség volt: nem ugyan a Nelli káini rémlátásának értelmében, hanem jelentéktelenségbe törpítve az eseményt, amely magától is könnyen törpült jelentéktelenné, mert hiszen Imrus nem halt bele a sebbe, noha pár napig csakugyan ott lengett ama bizonyos Part körül, melyet oly könnyű átlépni bármikor, s melyen túl minden halálfiának Halálatyja lakik.

17

Más férfi nem lévén a szomorú asszonyok házában, Dodó szaladt el Tarditsért, s az öreg doktor köhögve, szuszogva, fejcsóválva tette le nyakából szalvétáját - mert éppen ebédelt -, s botozva indult a fiú nyomába. Tardits és Dodó ezúttal ellentétes álláspontot képviseltek: mert Tardits aggódott, ijedezett, csekély tudománya és nagy felelőssége érzetében; Dodó azonban szinte azt látszott kívánni, hogy mentül komolyabbra forduljon a dolog, flóbertjének nagyobb dicsősége.

- Az én puskám volt: igaz, hogy tőle kaptam, de már rég az enyém! - A kis Káint kihozta gubójából a közel szenzáció melege: minden más csak köteles illem volt.

De Nelli ott ült a lázágy szélén, amely különös csónakká változott; Nelli mintha azt várta volna, hogy e himbáló lélekvesztőből ő maga zuhanjon először az Óceánba. Hogyan bírta el Nelli ezt a csapást? hacsaknem éppen a katasztrófa volt számára a megkönnyebbülés. Nelli valóban könny nélkül ült, mint aki mindent előre tudott, és most mindenén túl van már: egyetlen dolga imádkozni.

Jolán azonban jajveszékelt, hisztériás zokogásban fuldokolt, úgyhogy Cenci ráparancsolt, menjen be Emma szobájába, és ne zavarja az orvost.

Ott dobálta magát, fejét ütötte, haját tépte. Emma zavartan nézte ezt a mértéktelen kétségbeesést, melyet nem tudott a rokon szeretetből megmagyarázni, mert ő még anyja halálán sem

bírt volna sírni jobban, mint amennyire illedelemből muszáj. De másrészt különös módon ragadósan érezte e kitörő fájdalmat: szeretett volna ő is sikoltani, ledobni magát Jolán mellé; s egyúttal tudta, hogy ezt nem lehet s ekkor lelken csapta Emmát valami tilosnak, titkosnak, fájdalmasnak és kíváncsi varázsa; valami rendkívülinek, mert egy szép ifjú hever a szomszéd szobában, mintha valami regényben heverne vérében, aki maga sebezte magát halálra! Emma ijedt föllüktetéssel borzongta a Regényt, mely körülötte áradt; és Nellire gondolt, e fiú anyjára, aki elhagyva férjét, Velencéig futott egy idegennel! Emma hirtelen megrémült magától, s idegesen háritotta el a kisebbik Emmát, aki Jolántól megrettenve menekült szoknyájához: Jolán a díványra omlott, és dobogott a lábaival, és homlokát a meztelenné vásott karfába ütögette.

- De Jolán! de Jolán! - Emma leült sógornője mellé, akivel sohasem szerették egymást; akitől mindig félt is egy kicsit, s néha egy-egy éles szava, bántó megjegyzése után órákra elvonult sírni, de sohase mert felelni neki. Most Emma vigasztalta Jolánt; ölelte, csitította; könnyeik összefolytak, s volt valami jó ebben. - De Jolán! nyugodj már meg! - A szavak szokványosak voltak, sőt szinte úgy hangzottak, mintha Emma kissé meg volna botránkozva Jolán viselkedésén: de a könnyek egész más nyelvet beszéltek.

A könnyek életeket reklamáltak: mert nem egész üres vagy hibás életeik sírtak-e föl ezekben a könnyekben?

- Miért nem mentél te sohase férjhez? - kérdezte Jolántól az Emma könnye.

- Miért lettél te asszony és Jozsóé? - kérdezte Emmától a Jolán könnye.

Miért? miért? Egyik oly kevésbé tudta, mint a másik.

Mert otthon dolog volt, mert a szőlővel kellett törődni, mert Jolánka el se tudta képzelni az életet mama nélkül, mert mama nem ért rá a lányával társaságba járni, mert, ha mégis társaságban voltak, Jolánka mindig oly rosszkedvű és szótalan volt, hogy elriasztotta a fiatalembereket; mert mikor egyszer mégis komoly szándékkal közeledett egy kérő, Jolánka elhitette magával, hogy már késő, Jolánka arra gondolt, mit mond rá a világ, Jolánka félt, hogy kinevetik, Jolánka megijedt, hogy nem tudja azt, amit egy asszonynak tudnia kell...

Mert mama akarta, mert Jozsó alkalmas párti volt, mert nem szabad elszalasztani a kínálkozó lehetőséget, mert vénlánynak maradni rosszabb, mert tükör, nénik és naptár intettek, mert mindennap kevesebb kilátás, s mit szól a világ, ha nem megy férjhez, mert maga is már szabadulni akart ettől a feszélyezett piacon állástól, az izgatott, öröm nélküli bálaktól, ahol sohasem táncolhatott avval, akivel jölesett, minden szót, minden tekintetet ki kellett számítani a mama utasításai szerint, mert egyedül ő gyámoltalan volt, mert egyedül ő megélni úgyse tudott volna, mert pénztelen lánynak örülni kell, ha viszik...

Miért? miért? Talán ugyanazért, amiért az a szerencsétlen fiatalember a játékpuskát mellének emelte! Mert nem az Élet gyermekei voltak; visszariadtak az Élet legkisebb érintésére; visszahulltak és visszabújtak a földbe, amely talajuk volt, átkozott és egyetlen talajuk, s amelyben végre is csak megrohadni lehet. Mert virág nem nyílhat az ősi földön, ha új trágya nem éri. A trágya szennyes és idegen, s a kényes föld irtózik is tőle, de a virág eleped nélküle - a virág, csupa szomszéd, férfi és nő szomszédja... Miért? miért?

- Miért hagyd el úgy magadat, Jolán, miért?

- Miért törödsz velem, Emma, miért?... Jaj, istenem, szegény, miért tette, miért? - Miért nem tette, amíg bajban bolygott, mint egy üldözött vad, s miért tette meg most, mikor hazahoztuk, oly szeretettel fogadjuk, mindent megbocsátottunk, mindent eligazítottunk, kifizetünk?... Miért?

18

Nelli azonban haloványan s halkán, mint egy kísértet, megjelent az ajtóban; szólani akart, de csak rekedten jött ki hang a torkán, mintegy az elfojtott könnyek gátjain keresztül: zokognia kellett volna, hogy utat csináljon szavainak.

- Emma - tördelte -, Emma... én eladnám a szőlőrészemet Jozsónak... mit gondolsz, mennyi pénzt tudnátok adni rögtön?... talán ha neki sürgönyöznék...

- De Nelli! mi jut eszedbe? - kiáltott Jolán, kétségbeesésének könnyei közül, mintegy új, váratlan ijedségre. Eladni a szőlőrészt!... Jozsónak régi terve volt ilyesmi: ő kifizetné a szegény lányokat... ő kiforgatná őket mindenből... Jolán azelőtt mindig úgy beszélt, mintha maga örülne legjobban, ha megszabadulhatna a tehertől; de csak míg azt hitte, hogy a dolog úgysem aktuális, legalább ameddig mama él, és Jozsó Pesten lakik. - Mi jut eszedbe, Nelli? - Jolán izgalma rémeket látott, melyek egyszerre szakadtak rá minden oldalról.

- De hisz a te részedről nincs szó... - kezdte Nelli, ám Jolán már attól is mértéktelen izgalomba jött, hogy a Nelliét megszerezhesse Jozsó.

- Úgyis valóságos cselédje vagyok, hát még ha neki dupla része lenne! - Jolán nem látszott tekintetbe venni Emma jelenlétét. Nelli azonban kezeit tördelte: honnan szerezhetne pénzt más módon? Nelinek pénz kellett, rögtön, mindenáron...

- De mit akarsz, Nelli, hisz van neked pénzed, hisz ott van az életjáradékod, az is mind az almárjomba gyűl, te gazdag vagy...

- Nem elég, nem elég... Ó, Jolán, gondolhatod, hogy nem magamért nyúlnék én a szőlőhöz!... Ki kell fizetni a váltót... ki kell fizetni...

- De hisz mama már vállalta... mama kifizeti...

- Hát nem látod, Jolán, hogy épp azért... hogy minden azért történt... hogy épp az bántja őt?... - Nelli összeborzadt, mert Imrus lázalmában újabb öngyilkosságról beszélt. Imrus nem élheti túl, hogy Cenci fizessen érte... hogy Cenci új adósságokat vegyen föl miatta... hogy újra kezdődjön minden küszködés, baj, teher, nyomorúság a gádorosi házban... őmiatta! Nelli csak ily megfogható okokhoz tudta kötni fiának cselekedetét: mert másképp miért épp most? miért? Nelli belekapaszkodott e megfogható okba, mint egyetlen szilárd pontba a kétségbeesett tenger fölött, melyen fiának élete hánykódott; Nelli úgy érezte, hogy neki kell ezt a hánytvetett életet partra húzni; Nelli egész valója megfeszült, mint egy sötét, konok, reménytelen álombéli feladat előtt: - Hát nem látod, hogy épp azért tette?

- Nem, ha akarod tudni, nem azért tette! - kiáltotta Jolán. - Mit törődött ő mivelünk? Nem törődött ő senkivel, de ez nem is csoda, ti tettétek ilyenné, nektek kellett volna többet törődni övele! - Jolán azokból való volt, akiknek minden izgalma legtermészetesebben szemrehányásokban ömlik ki; noha rendesen gyáva és mindig elfogult nővére szerelmi múltja előtt! De most minden gát elszakadt: mert nem Nelli volt-e az, aki fiát elhagyta kisgyermek korában, a rideg férfinevelés kényére, melyből nem lehet jó.

Nelli elfehéredve, lélektelen dőlt az ajtóhoz, görcsös ujjai közül mintha kiizzadtak volna a titkolt rózsafüzér gyöngyei; de megmakacsodott elszántsága szinte láthatóan kiáltott arcáról, valami ilyesfélét:

- Igaz, Jolán, igaz: én nagy bűnös vagyok! de annál inkább nekem kell megfizetni mindenért!

- Én nem tudok neked mondani semmit, Nelli... én nem gondolom, hogy Jozsó tud neked pénzt adni... - kezdte Emma, ösztönszerűleg védekezve, mint mindig, ha pénzről és szőlőről volt szó (mert ő nem óhajtotta, hogy Jozsó átvegye az egész szőlőt, ami végképp Gádoroshoz kötné). - Majd egyszer... talán máskor... de most nem... - tette hozzá gyáván, megijedve szavainak felelősségétől. Nelli azonban könyörgött: ő nem is akarja az egész árat, ő odaajándékozna a részét Jozsónak: csak annyit küldene, hogy a váltót ki tudná fizetni...

- Mit gondolsz, Emma? mit gondolnál, Emma?

- Ó, Nelli, hát honnan lenne Jozsónak egyszerre annyi pénze?

- Mit tegyek? hova menjek? - zengett a tehetetlenség refrénje, voltaképp hazugul: mert Nelli ebben az ideges pillanatban már tökéletesen és villanásszerűen józan volt, s nagyon jól tudta, hogy nem fordulhat máshova, mint Döme bácsihoz; sőt ez volt talán a perc, amikor végképp megvilágosodott előtte, hogy az életjáradék sem jöhetett máshonnan, mint Dömétől. Különös meghatottság öntötte el, melyből hirtelen elhatározás buggyant szóvá: - Hát ha elmennék Döme bácsihoz, és megkérném... ha magam, elmennék, ha magam elmennék, és megkérném... - Egészen hihetetlenül hangzik, de Nelli hirtelen gondolata csakugyan ez volt: otthagyni lázban vívódó fiát, elutazni a rettenetes emlékü Sót, hogy a zord bácsitól a szerencsétlen öcs részére bocsánatot és pénzt kérjen. - Megmondanám, hogy az életjáradék helyett... hogy az életjáradékról... - Nelli dadogott, s Jolán szörnyűködött; egész, mint a múltkor, mikor a Pestre utazás került szóba. Jolán szörnyűködése komollyá avatta a tervet, mely először csak hisztériás ötletnek látszott: micsoda nyugtalanság, micsoda lelki önvédelem üzte el Nellit fiának betegága mellől? Nem bírta már a percek tétlen feszültségét? mennie kellett, tennie, a segítség illúziójába kapaszkodva? még egy levél válaszát sem bírva megvárni a borzasztó tehetetlenségben? S talán köteles vezeklésnek is érezte, elhagyni gyermekét épp ez észvesztő aggodalom óráiban, aki hűtlen anyaként hagyta el zsenge korának hajnalán? talán tartozó vesszőfutásnak, visszamenni a városba, ahonnan oly botrányosan távozott el, a házba, ahol szegény Miskával élt? talán valami babona üzte, valami fogadalom, talán Miska szelleme hívta őt, aki megjelent pár napja a sötét folyosón? talán nem is Dömét akarta engesztelni, hanem magát az Istent? vagy éppen nem az Istent, a láthatatlant, a hideg oltár előtt, ahol már annyit imádkozott: hanem jólesett neki egyszer egy látható istenhez esedezni, egy zord, de ismerős, fehér szakállú bácsihoz, aki ha haragszik is, talán nem marad néma és rejtelmes, akire hathat szavaival, kinek arcán olvashatja a választ...

Akárhogy is, Nelli élete még egyszer föllobbant, ez imádkozó cselekvés lázában, egy végső, nyugtalan, haszontalan lánggal.

19

S különös dolog, de Cenci ezúttal, ahelyett hogy ellenezte volna Nelli tervét, még maga biztatta:

- Hadd menjen el, jobb, ha most nincsen itt!

Imrus nem volt eszméleténél, s Nellinek azt mondták, hogy alszik; Tardits mellette ült, s Nelli úgy csókolta homlokon a fiát, nem merte kérdezni az orvostól, hogy élni fog-e, mire visszajön? Mikor megrándult a vonat, hogy elinduljon, Nelli majdnem fölsikoltott; rettenetesnek, természetellennek érezte, amit tesz, szeretett volna zokogni, megrántani a vészféket, kiszállni a legelső állomáson, ha nem restellte volna mindezt az útítársak előtt, akikre Cenci rábízta azzal, hogy orvosi tanácsra küldi a bácsihoz, mert gyöngye szervezete nem bírná a betegség melletti izgalmakat. Nelliben egy másik rettenetes út hangulatát idézte ez: amikor szintén nem fordult vissza, és nem húzta meg a vészféket. Az útítársak vigasztalták, fekhelyet készítettek neki, s Nelli el is aludt végre, mert hiszen napok óta nem aludt! Csak Sóton költötték föl.

Hogyan zajlott le ez az utolsó kalandja Nelli életének, azt nagyon kurtán el lehet mondani: mert a vesszőfűtés csak néma házak szeme előtt történt, az ablakokból idegen arcok néztek ki, Juli néni nem lesett már rácskosara mögül, Csontváry doktor kordéjával sem találkozott Nelli; a doktort nemrég küldték nyugalomba, valami hivatali szabálytalanságért, s magánklientúrája nem indokolta a kocsitartást. Sót idegen hely lett, s útjának célja szintén megcsalta a segélyért lihegő anyát, mert Dömével még csak beszélni sem tudott. Nelli hiába vágyott a látható és megközelíthető istenség felé: Döme láthatatlan maradt, akár Amaz ott fenn; s csak apróbb és ellenszenves istenségek jelentek meg, akik némi kárörömmel adták tudtul, hogy Döme ismét beteg, s nem fogad senkit, legkevésbé Gádorosról.

Ezek az apró és kellemetlen istenségek Nelli életének utolsó rémei maradtak, akiktől még halálos ágyán is álmodott: mert Erzsi és lánya, Gitta voltak ezek, akik csodálatos módon ismét birtokukba vették Dömét; nem tartozván a haragtartó természetek közé. Haragot tartani bizonyos kár lett volna egy tehetetlen vénemberrel szemben, aki már gyermekes szeszélyei rabja; inkább meg kellett őt vigasztalni a hálátlan unokaöcs stiklije után, mely, mint híre járt, ágyba döntötte. Honnan ismerték Erzsiék Imrus históriáját? Erről nem szól adat; s alig is ismerhették pontosan, mert az egyetlen Noémi, aki részleteket mondhatott volna, bizonyos nem mondott semmit; különben is Noémi ez időben már kiesett a családból is, akár e történetből. De Sótról homályos hírek szálldestak, mert Döme nem tartotta magában haragját, noha okát csak határozatlan szavakkal írta körül. Sőt az sem látszik hihetetlennek, hogy Döme egy dühös pillanatban maga hívta vissza Erzsiéket: ami tökéletes sámsoni mozdulat volt. Bizonyos, hogy Erzsi nem szándékozott visszatérni Szakolcára, hanem nyugalmazását kérte a minisztertől; Gitta pedig egyelőre Sóton várta ki, míg állást kaphat. Döme mindezek iránt már alig érdeklődött. Döme teljesen elhagyta magát; még Bábit is elbocsátotta, aki Erzsivel végre is nem fért meg: így az egész ház Erzsire maradt. Döme semmivel se gondolt, még leveleit se bontotta föl, kivált ha Gádorosról jöttek, úgyhogy Erzsi némi joggal vélte mondhatni Nellinek, hogy a bácsi nem akar tudni a gádorosiakról.

Nelli szédülve fogadta a hírt, de nem a meglepetéstől: sőt szinte úgy tűnt föl, hogy előre várta ezt. Inkább megpróbált könyörögni Erzsinek, mint egy különös angyalnak, aki az istenség kapujában áll: mert nem fiának élete függött-e talán ettől a könyörgéstől?

- Ó, Erzsi, ha tudnád... az isten szerelmére, csak annyit mondj neki, hogy abban az ügyben...

- De Nelli, kérlek, hogy gondolod? Hisz épp annak az ügynek a betege! Minden más dologban inkább lehetne beszélni vele, mint abban!

- De nekem muszáj... Erzsi, muszáj... ó, istenem! - Nelli zokogásban tört ki, és nem tudott tovább egy szót se kihozni, mert egyszerre eszébe jutott minden... eszébe jutott, hogy Erzsitől ő nem kérhet semmit... Zokogott, zokogott, mert most rajta volt a sor: ahogy hajdan, egyszer, régen Erzsine, amikor a lekvárt főzték együtt; zokogott, zokogott, apadhatatlanul. Erzsi szíve

meg is esett rajta, mert Erzsinek gyenge szíve volt: Erzsí fölfogta karjába, és csitítgatta, még csókokkal is, melyek nem voltak egészen Júdás-csókok.

- Maradj itt, Nelli, legalább holnapig, csinállok neked ágyat az emeleten; és aztán... majd előkészítem a bácsit... majd meglátjuk... aludd ki magadat...

De Nelli most már a világért sem maradt volna tovább egy percre is. Az emberi természet valami sajátságos törvénye folytán e pillanatban egyszerre az a gondolata támadt, hogy fiát már holtan fogja otthon találni; s a következő pillanatban már oly biztos volt ebben, hogy rémült sikollyal kapott fejéhez: miért is ment el? Nelli inkább dacolt a kényelmetlen éjszakai úttal, melyet még egy átszállás is komplikált: csak hogy reggelre otthon legyen! Két óra hosszat kellett várni, borús éjjel, a gádorosi vicinálisra, az átszállóállomás várótermében, mint ahogy egykor várt Gyulával Nagyhajmáson. Hányszor riadt föl a pöfögető tolatásra, hányszor kérdezte újra meg újra a zord, lámpás vasúti embereket, ideges remegésben: nehogy rossz vonatra szálljon föl, mint akkor! Nem, nem tarthatta volna őt vissza Erzsí, semmivel! Noha a végén már maga ajánlkozott, hogy inkább „fölkölti!” Döme bácsit rögtön; de Nelli csak annál jobban futott, mintha most megijedt volna Dömétől! Hűvös hajnalban érkezett meg, kimerülten, s már szinte szívdobogás nélkül, majdnem megnyugodva abban, hogy fiát nem szabad már élve látnia, s vége minden örömeinek, de minden kínjának is. Egy hideg homlok csókja: ennyi volt, amit még remélt a Sorstól.

20

Imrus azonban élt; sőt e reggelen magához tért, és ahogy a családban mondani szokták, „komédiát csinált”. Ugyanis kiugrott, az ágyból, és keresni kezdett valamit, talán a fegyvert, mely nem volt szokott helyén; kutatott a sarkokban, a szekrények mögött, a fogasokon. Dodó vette észre e gyanús viselkedést s miután nem tudta lefekvésre bírni, Cencit hívta, akinek első szavára a beteg engedelmesen visszabújt a paplan alá: de még ott is vadakat beszélhetett; mert Cenci hosszasan leckézte.

Mi volt ez a lecke, és hogyan hatott Imrusra? talán csak az Élet mutatja meg. Ez a történet fáradt és dadog már; egy-egy szavát halljuk még Cencinek: okos intéseket:

- Neked első dolgod meggyógyulni; hogy jóvátehesd, amit vétettél!

és Imrus elfúló válaszát:

- Nem tudom... Nem tudom...

s ismét Cencit, mint a mesék anyóját, ki öreg léte mélyebben áll az Életben, mint a fiatalok.

- Amíg élsz, tartozol az Életnek! Azt hiszed, hiába fizetek érted? Neked vissza kell azt fizetned! Kitanítottunk, fölneveltünk, most már pénzt tudsz keresni; az a váltó a tied marad; én csak hitelezem neked rá a pénzt... És megint Imrus, párnákba fúrva fejét:

- Szégyellem magamat! szégyellem magamat!

- Szégyellheted magad: azt hiszed, avval már kvitt lehetsz? Csak szégyelld magad: semmi közöm hozzá! Jó volna, ha olyan könnyű volna meghalni s elugorni szégyen és baj elől. Én nem egyszer kezdtem el az életet, tudod-e, hányszor kezdtem el, mióta meghalt a nagyapátok? Hányszor kezdtem el egy krajcár nélkül, és mi lett volna, ha úgy beszélek én is akkor, mint te, mikor ott volt a nyakamon: a gyerekek és az adósság! Azt hiszed, nem szeretnék én is nyugodni már? Talán megérdemelném, jobban, mint akárki, az „esteli nyugodalmat”! De most

előlről kell kezdeni megint: itt van megint az adósság! Jegyezd meg magadnak: nem halhat meg az ember, míg adóssága van!

„Nem halhatunk meg, míg adósságunk van” - szomorú és igaz maxima, mely talán sok mindent megmagyaráz. A történet kialvó lámpása még Nelli fejét vetíti utolsónak; leírhatatlan arckifejezéssel: mert ki írhatná le az Anya arcát, aki elkészült fia halálára, és élve találja? Csodálatos módon nem örömet olvasunk ezen az arcon s nem megkönnyebbülést: inkább valami paradox csalódást; mint aki azt hitte, hogy mindennek vége lesz - és soha sincsen semminek se vége! Mikor fogja Nelli leimádkozni e természetellen és rettenetes érzést? Bűnösök és önzők vagyunk mindannyian, s talán minden emberi történetnek ez a tanulsága.

EPILOG

1

Akárhogy is: az élet folytatódik tovább; nem ama nagy Élet, hanem csak egyszerű, közönséges élet, egészen kis é-vel. Az élet nem mindig nagyon kíváncsú; kivált a *halálfi*ai közt; s talán nem is csoda, hogy Imrusnak élve maradni is lesújtó szomorúság volt. De hát Gádoroson nem esnek tragédiák; vagy legalább nem oldanak meg semmit. Szép volna talán egy hősie gesztussal elintézni a harcot: csak hogy egészen más harc ez, sokkal lassúbb és nagyobb türelmet igényel! A *halálfi*ai is élnek: noha alig érzik életük paraszát a sűrű hamu alatt... (Micsoda vihar fog majd ráfújni erre a hamura? s amikor szétfújja a hamut, nem hordja-e szerte, nem oltja-e el a pislogó, drága paraszat is?) Bizonyos csak az, hogy nem a hamu tetején vonagló szívárványos fényjáték a Parázs igazi élete: az lenn szunnyad, mélyen a hamu alatt! A vibráló fényjáték csak tűnő vágy és kín, az igazi Fény helyett, melynek egykor majd belülről, legmélyről kell kilobbanni!

Imrus igazi ébredését így lehetne röviden kimondani: ébredés az Irodalomból! Imrus körül a valóságos élet élt, égett, szenvedett; noha mélyen le kellett süllyednie a hamu alá, hogy ezt észrevegye. Mily halavány dolog minden felületes fényjáték ehhez képest: holott a hamu alatt éppen ez látszik halaványnak! Imrus nehezen tudott beletörődni, hogy a szürke élet szolgálja legyen: pedig Cenci nyilván arra szánta. Cenci nem maradt a beszédnél; Cenci futott, szaladgált nagy unokája érdekében, Kayser Jánosnál járt, akiről megtudta, hogy Gádoroson van, sőt a főispánnál is, szomszédos birtokán. Ezek a lépések egy helyettes tanári állás kieszközlését célozták, s bár Imrus még nem volt „kész ember”, Cenci kész ígéretekkkel jött haza.

- Az apám érdemeiért és az öreganyám jóvoltából - fintorgott keserűen a *Viharágú* szerkesztője.

- Te csak arra gondold, hogy hasznos ember lehess!

- Hasznos ember! - vonta vállát az Ifjú Keserűség. - Latin rendhagyókat gyömszőlni az ártatlan fejekbe: hogy legyen mit elfelejteniök! Szép kis haszon a világ számára! - Ám Cenci nem méltányolta e magas szempontokat.

- Ne a világnak akarj használni, hanem magadnak és akiknek tartozol! Mit tettél te, ki vagy te, hogy a Világnak akarj használni? Örülj, ha rendes, becsületes állásod lesz, pénzt keresel, és megfizetheted az adósságodat!

Így tanulta meg Imrus a legnagyobb leckét: az Alázatosság leckéjét. Valóban: ki ő, és mit tett? Mi volt az életében, amire máshogy gondolhatott volna, mint szégyennel? Imrus meghajtotta fejét, és megadta magát. Cenci „örök emlékül” kezébe tette a váltót, amelyet Schapringer visszaadott. Cenci még azt sem hallgatta el ez alkalommal unokája előtt, amit Schapringer két közömbös szó közt üzent neki: - Mért nem fordul hozzám? Én magam is foglalkozom egy modern szociológiai folyóirat alapításának tervével: amit az öcsém szerkesztene. - Schapringer valóban foglalkozott ilyesmivel, nemes vetélkedésből más hasonló tervekkel szemben, amik ez időben már a levegőben voltak. Az ország szívében tovább forrott és sistergett az Eposz, melynek Imrus is katonája és sebesültje volt. Imrus szomorúan vonta vállát; mily boldog, akit nem kötöz a múlt, és nem bénít a tartozás! Szociológia... zsidók... kultúra... Európa... ó, istenem!

Imrus Gádoroson volt: azaz a tenger fenekén... a hamu alatt... De le kellett ide esnie, hogy meghallja az élet igazi dobogását, ami mégiscsak több, mint minden fantázia. Derék ember lenni, kinek-kinek a maga helyén: talán ez az igazi megoldás, a helyes „világnézet”... Miska fia legalább így érezte most: másokra bízva az eposzt, idegen vagy paraszti apák szabadabb gyermekeire...

2

Imrus lassan tért vissza az életbe, különös érzések közt: mert először életében *testileg* élt; azaz lábbal, tüdővel, szemekkel és bőrrel. Gádoroson jól tartották a lábadozókat. Imrus, aki azelőtt sohasem törődött az evéssel, most úgy élvezte a falatokat, mint egy ínyenc. A napsugárt is élvezte, órák hosszat elfeledkezve a kezében tartott könyvről, nézve a felhőket, a himbáló fákat, a szitakötőt...

Így múltak a hetek.

Közben megjött Jozsó is, először csak leszökve pár napra. Jozsó azzal kezdte, hogy összehívta barátait egy kis kedélyes kártyapártira a szőlőbe: s ekkor tett Imrus is először nagyobb „ki-ruccanást”.

Jozsónak csak Gádoroson voltak barátai, s a hosszú pesti magányosság után megszomjazott a cimboraságra. Az idő gyönyörű volt; noha kissé sáros: de gádorosi ember edzve van a sárhoz, s még csak cipőjét sem piszkolja be a nyúlós agyagban. Edényeket cipeltek ki; Dodót új kártyáért szalajtották a városba. Jozsó határozottan kívánta, hogy Imrus is jöjjön föl a hegyre, legalább kibicnek. Ily alkalom többször ismétlődött a nyár folyamán. Imrus most egy kicsit Jozsó érdeme volt, s Jozsó szerette maga mellett látni. Imrust be kellett fogni bizonyos férfias időtöltésekbe: amilyen a kártya s a vidám tavaszi pincézés. Cenci is helyeselte ezt; noha Imrusnak magának nem volt nagy szórakozás. Nappal még csak, a kerek kőasztalnál, a diófák árnyán, honnan félkörben látszott a táj a Dunáig! Imrus rága az illatos dióleveleket, s nézte, kijön az úton, a keresztnél. Ő volt a vendégleső. Később már mindjobban unatkozott, kivált, mikor a kompánia, jó korán, bevonult a kis tanyai szobába, és gyertyát gyújtottak. A gyertya-tűz, a nagy dohányfüsttel, borszaggal s pincés füledtséggel sűrűn megtöltötte az alacsony, földes, ritkán szellőztetett helyiséget. A nyitott ajtón kísértetiesen rémlett be a nagy kád, az óriási prés. Csupa férfiak voltak együtt, mert az asszonyokat otthon hagyták.

- Kerékkötő nélkül! - kiáltotta Jozsó. - Mindjárt jobban érzi magát az ember, igaz-e? - Imrus végignézte a kört, mely csupa szoknyán ülő mintaférjből rekrutálódott. Jozsó bort töltött, kártyát kevert. Paradox passzió volt, megmászni ezt a sáros hegyet, hogy a tetején bezárkózzanak egy ily rossz levegőjű zugba: holott bizonynyal otthon is lehetett volna kvaterkázni. A szőlőt azonban bizonyos regényesség övezte: Gádoros egyetlen romantikája.

- Én ma már hajnalban idekinn voltam egyszer! - dicsekedett Jozsó. - Kitettem a sztrichnint a rókáknak.

- Csak mi ne kapjunk belőle! - nevetett valaki, mert a társaság „szakácsa”, egy uradalmi erdész, aki kiválóan értett a paprikás halhoz, föltette már a szabad tűzhelyen a hagymát. A présház végén látszott a nyitott konyhafülke: a szél visszacsapta a füstöt a kéményből, feketén, ide-oda, a falakra.

- Ki oszt?

- Mindig aki kérdi.

Imrus némán hallgatta a kártyások értelmetlen beszédeit.

- Ezt a mesterséget neked is meg kell már tanulnod, öcskös! - mondta ilyenkor rendesen egy-egy borízú hang. Imrus még csak nem is cigarettázott: mesés szolidság, alkalmas céltábla mindenféle jámbor élnek. S megtörtént, hogy Imrus a szokatlan bortól fölhevülve s a csúfolódásoktól sarkantyúzva, óvatlan disputába ugrott bele, védelmezve a szolidságot, a könyvet, a Kultúrát s eléggé éreztetve megvetését az ostoba, improduktív, unalmas magyar vidéki murizással.

Az urak eleinte nem értették: később már egyik-másik sértve érezte magát.

- No már, öcsém, ha nem nézném, hogy annak a derék, kiváló apádnak fia vagy, és az én Jozsó barátom rokona, mondanék valamit.

- Jó fiskális lenne belőle! - igyekezett enyhíteni a dolgot egy jóindulatú, kövér bácsi. A „fiskális” az antipátia kvintesszenciáját jelentette e társaságban: zsidónak való mesterség! Jozsó zavartan mosolygott, töltött és hallgatott, mint mindig, ha dühös volt. Jozsó jól tudott hallgatni. Imrus azonban ránézett, s ismét elöntötte a rettenetes Szégyen. Milyen más volt most, mint régi, fölényes vitái után! Meg volt verve, lealázva, elhallgattatva örökre. Imrus zordan kiment a présházudvarra, a sárba, a csillagok alá, s ott járkált órákig, dacos képzelgés közt, míg lenn a városban is lassanként kigyúltak a villanycsillagok, s a tanyából boros ének és kártyaveszekedés foszlányai hangzottak ki. Most a helybeli járásbíró ugratták, akinek a negyedik leánygyermek született. Majd sűrű kacaj zengett föl egy-egy trágár anekdota nyomán.

- Milyen hazugság! - gondolta Imrus, mert tudta, hogy akik együtt vannak, egyáltalán nem trágár emberek, hanem derék és szeplőtelen családapák. Arra is gondolt, hogy ugyanezek az emberek bélyegzik „szennyesen érzékinek” a modern írók műveit. Imrus gúnyosan nevetett magában: de Imrussal nem törődött senki. Imrus unatkozott, fáradt és álmos volt, de mégsem ment haza; valami dacos tehetetlenséggel megvárta, míg a társaság fölkerelkedik, s nyomukba ballagott, mint egy kutya, szótlanul s félszegen botorkálva, míg Jozsó elül vitte a lámpást.

3

Így folytak a napok: Imrus szívesen tette volna hasznossá magát, járt volna a szőlőbe, Cencit mentesíteni, de mit tudott ő a szőlőmunkához! Nem is volt szükség rá, hisz Jozsóék mindig künn voltak, s Imrust még feszélyezte is, hogy Emma netán féltheti tőle a fűgét vagy a koraéró szőlők gerezdjeit: a saszlát, a madlént, sárfeketét...

Fölment a „hegyre”, a mogyoróbokrok mögött, a földbe vágott parasztlépcsőkön. Vagy a „rókaárokba”, ami egy akáccal benőtt hatalmas földomlás volt, mely évről évre nőtt, bak-hátanként szakadván belé a beültetett domb. A vadregényes sűrűségben csönd és bűz volt, a fű közt a rókáknak tett sztrichnines hús...

Vagy otthon járt föl-alá a felszerben, makacsul ellenállva Dodónak, aki a korzóra csábította. Délutánonként gyakran zivatar volt, s Imrust apokaliptikus érzések szállták meg, amint a felhők sötét seregeit gyűlni látta. Lila fény ereszkedett le egyszerre, a madarak becsaptak a felszer gerendái alá, a kis sváb az udvarra szaladt kitenni a víztartó hordót és edényeket. Hirtelen sötét lett, s különös morajok zendültek föl minden oldalról. A kövér zápor lezuhant, s Imrusról csöpögött a víz, mire hajadonfőtt befutott a házba. A súlyos vízkárpit úgy elzárta a világot, mintha nem is léteznék semmi e házban s udvaron túl.

Egyszer jég is esett. Nelli még az ablakig sem ért, hogy becsukja, s már fehér golyók kopogtak, ugráltak, pattogva a csurgó deszkákon, mogyorónyi szemek, sűrű tam-tam, végtelen dobolás a tetőkön, téglán, tócsán és a szőlőhegyek elnyúló, gömbölyű háta fölött. Messze, messze, falukon, tanyákon, préházakon, ugyanaz a kemény, viharos dobolás! A gömbölyű hegyek, mint ázott szőrű, komisz macskák, nyújtóztak kéjes kárörömmel. A fák ijedten rángatóztak, a rettenetes, hideg verések alatt, a szőlőtők jajgattak, dideregtek.

Óriási csattanás, csörömpölés hallott.

- Jesszusom, a szél becsapta a spájzablakot! - Jolán rohant, mintha a fejét veszítette volna. Mindenki tanácstalanul futott ide-oda. Mi lesz a terméssel? Cenci azonban gyertyákat gyűjtött, régi szokás szerint. Nelli már ott térdelt a gyertyák előtt, Emma mellett, kezében a Cenci öreg szemű fababos olvasója, amit még Berta bácsi hozott Rómából. Berta bácsi meghalt, még a télen. De megrögzött hagyomány volt jégverésnél az ő olvasóján imádkozni.

Imrus merőn nézte a középkori képet, s a Rosenbergek péntek esti gyertyáira gondolt. Imrus valamikor csúfolódni szokott e különös „jégelhárító akción”, amely „annyit se használ, mint a viharágyú”. De a viharágyúk némán rozsdásodnak, és a gyertyák égnek...

A verés kissé alábbhagyott, az udvart mintha fecskelő hó borította volna; Jolán az ablaknál állt a sárga fényben. Jolán jajveszékelt: semmi, semmi sem fog teremni az idén. Imrus olvasott a gondolatában:

- Éppen most, mikor érted is oly sokat kell fizetni!

- Mit sírsz? Sírással már nem segítesz semmit! - szólt rá bölcsen Cenci: de Jolán már témájánál volt, átkozta a szőlőt, fenyegetőzött, hogy átadja a részét Jozsónak:

- Úgyis mi lesz velem, ha egyedül maradok? Ki fog fosztani mindenből! A pénz mégis legbiztosabb - mondta, sajátságos következteléssel, mert nemrég egész másképp beszélt.

- Bolond! - felelt Cenci, mert ő sok mindent tudott a pénzről, amit a fiatalabbak nem is sejtettek, s almáriomában még most is őrzött Kossuth-bankókat. - Csak az biztos, akinek földön áll a lába.

- Ugyan, mama, menjen már avval a földdel? Mit ér a föld, ha nincs pénz, hogy megmunkáltassa? Most is, ha mindent kifizet, amit Imrusért kell, szeretném tudni, mit csinál, miből fogja a drága vincellért...

- Hallgass! Ha segíteni nem tudsz, hallgass! - riadt rá Cenci, Imrust nézve; mikor szerencsére, épp jókor, berohant Dodó, markában néhány diónyi jégdarab, melyek csurogva olvadtak ujjain át.

- Tessék nézni, milyen szép üveggolyók!

4

Egy óra múlva megint sütött a nap; az agyag még szikkadni se kezdett, és Cenci már, dacolva a sárral, csizmásan, botosan, teljes őssasszonyi apparátusában, ballagott föl a drága, biztos, falatka ős földre, mely az ő keze alatt kissé magához tért; de mi lesz, ha ez a kéz egyszer maga is belekívánczik a földbe, földdé válik? Cenci szorosabbra fogta a botot, döfködve a talajt, mely oly gyakran megcsal, oly türelmet, hitet és csüggedetlen munkát kíván, s melyet gyermekei már átkoznak, elalkudnak, nem becsülnek. Nem, még Jozsó sem, mert mit ér *szeretni* a

szőlőt, ha nem *értünk* hozzá! Minden szeretetnek ellensége egy nagyobb szeretet, s Cenci jól tudta, hogy a legnagyobb az Asszonyé. Emma és Jozsó közt, ha rákerül a sor, Emma lesz a győztes; Cenci előre látta ezt; s bizonyos volt az is, hogy Nelli és Jolán még annak sem szegülnének ellen, hogy idegennek adják el a szőlőt.

A szőlő szomorúan festett, a fürtöket ronggyá verte a jég, s itt-ott egész tőkétet döntött ki a szél. Az idei évszám alacsony lesz a kádon: ha ugyan egyáltalán érdemes a nagy kádat igénybe venni ily semmi terméshez. Cenci tudta, hogy ez a csapás is egy egész csapat szőlőt fog majd zsidó kézre vinni, mint hajdan a filoxéra, mely a Gőzsyékét és még hányét vitte. Előbb-utóbb az övének is ez lesz a sorsa: Cencit nem szomorította ez, éppoly kevésbé, mint a halál. Az idők változnak; az apró szőlők úgysem tarthatják soká magukat a fejlődő óriás borgazdaságok mellett, amiket ez új gazdák csinálnak; s az emberek is változnak. Lám, milyen más gyerek ez az Imrus, mint a szegény Imre vagy az Ákos voltak. Azokat még a bor tette tönkre: ma más boraik vannak a fiataloknak. Ahogy Jozsó mulat, szolidan, itthon, szinte családilag: az sem az igazi. Cenci az idők kérlelhetetlenségét érezte maga körül, míg elgondolkodva, szórakozottan bökölte a hűtlen, hálátlan, jégvert, néma földet.

Az eget különös, vihar utáni fény borította, a felhők visszahúzódtak, mint vert sereg, s az öregasszony a sáros agyagdúlón egy dupla szivárvány glóriájában állt.

S a napok tovább folytak, s otthon már Imrus kelengyét készítették, mert a jégverés utáni nap megérkezett az értesítés Imrus helyettes tanári alkalmaztatásáról az erdővári gimnáziumba. Jókor, mert Imrus számára ez a nap válságos volt; s alig bírta volna tovább Gádoroson. Ám a Gondviselés macska módra játszik életünkkel, s az utolsó pillanatban mindig egérutat hagy. Imrus egérútja egész a román határszélig terjedt, a vad erdélyi havasok aljáig: ami biztonnal gyógyító messzeség. Imrus útra készült; noha nem Párizsba vagy Velencébe, sőt csak Budapestre sem ezúttal: mégis, egy új életbe vagy legalább - ami körülbelül mindegy - egy új halálba, másik koporsóba. A *halálfi*ai közt a halál is életet jelent.

Nelli azonban csakugyan úgy öltötte, varrta, foldozta a fia ingeit és harisnyáit, mintha síri fölszerelését készítené: könnyek között! Erdővár messzibb volt Velencénél is - ó! messzebb még Velencénél is! Teljes huszonnégy órába telt az út Erdővárig: s alig látszott érdemesnek, hogy Imrus karácsonyra hazajöjjön. Mikor látja viszont? vagy látja-e valaha? Mióta Csontváry Gádoroson volt, Nelli betegnek tudta magát. Beteg vagy elvarázsolt: Nelli napokig nem szólt egyetlen szót; sápadtan ült, ült egész nap a varrógép előtt, mintha ő is a géphez tartozna.

5

És így Imrus a havasok alá került; melyek, mintha gipszből lettek volna, már fehéren ragyogva rajzolódtak a barnáskék égre: holott tövükben még meleg, arany ősz pompázza a lapályt. Itt fekszik Erdővár, melynek ma már egészen más a neve: mert minden emberi dolog változandó. Akkor azonban még Erdővár volt, magyar mezőváros; azaz „rendezett tanácsú”, hatezer lakossal, járásbíróssággal, állami ménteleppel és főgimnáziummal, melyben Sátorfy Imre helyettes tanár. „Vak vezet világtalant” - mondja a közmondás, s ezen elvnél fogva Imrus is nevelhette a gyerekeket, ki még maga is gyerek volt. Tanítványai nem sokkal fiatalabbak nála, s talán már sokkal okosabbak. De Imrus is okosnak látszik most, sőt túl okosnak; begombolkozva valami zord komolyságba. A tanári karban ő a legfiatalabb: szerény, illedelmes fiatalember, aki szigorú fekete überteljesen méltóságteljesen fogadta a diákok köszönéseit. Ez a hosszú, pedáns felöltő magyarázza, hogy a városban eleinte papnak nézik: és van is

benne valami papos. Múltjában szennyfolt van; noha egészen gyerekes és rejtett; mégis: ez férfivá és emberré teszi. Most már Imrének kell őt nevezni. Imre alkalmazkodik környezetéhez. Imre a Rend híve, a Komoly Munkáé; ellensége minden éretlenségnek, s pontos ellenőrzője a diákok templomba járásának. Titokban azért költő; de túl már ama regényes babonán, mely a Költészetet a Szent Rendetlenség szellemével azonosítja: a Költészet inkább a legmagasabb Rend vágyából születik, gondolatok, érzések és szavak harmóniájában. Imre most a klasszikusokig jutott el, és görögül tanul. Valami ilyen harmónia az emberi élet ideálja is, erkölcs és okosság, illem és bestia, ösztönök és tudás, álmok és lehetőség, értelmetlen tradíciók és racionális eszmék egymásra hatásában. Imre, mint tanár, kicsi osztálya bárkáján próbálgatta a Bölcsesség kormányrúdját, mely nem okvetlenül az Igazságé is: hajlékonyabb annál és mégis erősebb. Mennyi része volt e gondolatokban Cenci hatásának? a történet már nem kutatja; bizonyos, hogy Imre megtanulta az okosságot és a hallgatást, elnéző volt az emberek gyengéi iránt, jól megfért kollégáival, alkalmazkodott rendhez és szokásokhoz, s magába fojtotta lázadozóbb véleményeit.

6

De ez más szóval annyit is jelentett, hogy külön világban élt, kétezer méter magas világban; s a havasok testvérekül intettek le rá. Idegen világban élt: aminek csak szimbóluma volt az, hogy a lógós üngű vad parasztok idegen nyelven köszöntötték az utcán: amiben elkorcsosult latin szavak csengtek vissza. Micsoda pikáns fantasztikum egy fiatal tanár füleiben s még-hozzá diákkora kedves regényeinek színpadán! Melyik magyar diák ne álmodna a regények Erdélyéről? De ez más Erdély volt. Imre zord fenségben sétált görög költőivel és német filozófusaival, sanda bivalyok és nagy szakállú pópák közt, valóban a Kultúra végvárán: és pedig a Magyar Kultúráén! A Magyar Kultúra, mely Pesten szegénynek és elmaradottnak tűnt föl, itt már erőt és nemességet jelentett: Bethlen Gábor és Kemény Zsigmond földje volt ez, s Imre római polgár a vad provincián. Egy kicsit száműzött; s talán Tomit idézte ő is magában, mint annyi magyar költő ez idő tájt; új, apró Ovidius, nagy melankóliákkal, elhagyatva, de mindig fölényben. Ez a magány fájdalmas volt s edző. Zord egzaltáció minden-esetre kínálkozott itt; de komoly munka is: a Balkán félvadainak sápadt gyermekeiből egy modern kultúr állam polgárait nevelni. Róma száműzöttje küldetést hordozott; s Imre a küldetéses magyarság pionírja volt, noha nem fogta föl feladatát a nemzeti politika feladatául. A Magyarság ügye egy volt a Kultúra ügyével: mint évszázak előtt, mikor mindkét csillag a Hunyadiak kardja hegyén táncolt.

Imre önzetlenül iparkodott kincsül adni Arany János nagyszerű nyelvét - mint egy aranykulcsot szellemi éleltáruk kapuihoz, ahova a kis fél vadaknak is joguk van belépni. Bocskor, kilógó ing, s alig néhány magyar szó a fejben: így állítottak be Imre tanítványai szeptember elején az új iskolaépületbe, mely csak ez évben emelte föl zászlóit, mint egy elindult és megállíthatatlan államszervezet kultúrpalotája.

- Az öregapja medve volt még - mondták az ilyenekről Erdővárott. - Az apja csobán, a gyermek már ügyvéd lesz. - Imre teljes szívvel szegődött e különös evolúció szolgálatába. A gyertya becsét a sötétség méri; s bizonyos nagy dolog a művelődés gyertyájának lenni a zord Barbárságban, hol még a kémény is ritka fényűzés, s törpe, nyomott putrik ajtón-ablakon át okádják a füstöt a mezőkben. E füstös putrikban emberek élnek, születnek és meghalnak. Innen jönnek a kis félvadak is a nyomorú tömegszállásokba, hol hármásával alusznak egy ágyon, s minden táplálékuk a puliszka, amit apjuk egyszer egy héten, a vásárkor, behoz. Ki-

éhezve, sápadtan, ős fényű szemekkel: Imre szerette bennük a friss erőt, anyagot, szűz szomat, s amint néha, hirtelen pillantással s a gyermeki bizalom kacérságával, belemosolyogtak az arcába, az ifjú tanáron különös érzés villant át: ami szinte bűnös érzésnek tűnt föl előtte, maga se tudta mért? Ó, ha lelkéből, magányos lelkéből, legalább e naiv és éhes lelkeket táplálhatná, ha árva testéhez szoríthatná ez idegen és sovány testeket! Vagy csak, árva magyar hazája szegény, ki-kilobbanó és el-elboruló mécsesével lángra gyűjthatná e szűz és tehetséges fajta apró mécsseit is, ama nagy európai fények köré, melyek távol Nyugatról rémlenek ide, a különös szélcsöndben, mintegy vihar előtti ragyogásban!

7

- Kár ezeket kiművelni! izgatókat nevelsz! - mondták sokszor a többi tanárok, s Imre néha fölháborodott ezen: mert nem kultúrelles-e az ilyen álláspont? Imre olykor vitába bocsátkozott: ő nem tudta elválasztani a Kultúrát a Magyarságtól.

- Kultúránkban van legfőbb fegyverünk! - hangoztatta Imre; de esetekkel jöttek ellene: tavaly például Negrea Demeter, a legjobb tanuló, alighogy leérettségizett, délelőtt a *Szózat*-ot szavalta a záróünnepélyen: délután már valami gyűlésen dalolta a *Cine Mintyé*-t.⁷⁹ Imre fölényes volt e vitákban: de meg kell mondani, hogy részt vett bennük. Imre bizonnal magasabb szempontokból nézte a dolgokat: ő a nemzetiséget nem a politikai kiáltozásokban, hanem éppen a Kultúrában látta: s különben meg volt győződve, hogy erőszakkal nem megyünk semmire, s a leggyanúsabb román tanulót kényszeríteni, hogy a *Szózat*-ot szavalja, éppoly rövidlátó eljárás, mint azé a „kollégáé”, aki a kis félvadaknak megtiltotta, hogy egymás közt románul beszéljenek: holott nem is tudtak még máshogyan! Mindezekben Imre hangja még visszacsuklott a régi Imruséba: de milyen messze volt már Imre Imrustól! Hol maradt ama lázadó világnézet: a szocialista, anarchista ifjú? A Rend és Kultúra pionírja a magyar Nemzet és Állam problémáival bíbelődött: ugyanabban a politikocentrikus gondolkörben élve, mint kollégái. Ki mondta volna Imrusról valaha, hogy nacionális kérdések fogják érdekelni? noha Imre nacionalizmusa távol állt a jelszavak és nemzeti színek sovinizmusától. Imrében nem lobogott a Bartha Miklós szelleme, de még csak a Bánffy Dezsőé sem; s nemcsak nemzetiségi kérdésekben került ő a sovinizmust. Nemcsak Bánffy Dezső és Bartha Miklós, de az igazat megvallva még Kossuth Lajos sem nagyon lelkesítette Imrét: az ő ideálja most Széchenyi volt, a Rend és Kultúra szent örültje. Ez az ideál nagyon messze volt a Döme bácsi-féle hazafiságtól (de Imre nem szívesen gondolt Döme bácsira). Hazafiság volt mégis, magas és fölényes, ama Csúcsok barátjához illő: kétezer méterre a többi végvári magyarok miopsz patriotizmusa fölött. E kétezer méter különben imponált: Imre szavaiból tanáremberhez illő komoly idealizmus áradván, sőt bizonyos *gutgesinntség* is, az országos politika legújabb fordulatával szemben: mert már Tisza Pista volt a láthatáron, ellensége minden felelőtlen „nemzeti délibábnak”.

De hát micsoda ember volt ez az új Imre - nem is ember, hanem eszméken lovagló tanár -, patetikus, pedáns és politizáló tudakos? Ebből áll ki egy ember élete, és a Regény nem tud mást mondani róla? Bizony Imre élete jóformán ebből állt ki: mert ami ekívül volt, az oly egy sínen gördült napról napra, mint egy erdővári Kant Immánuelé; kihez hozzáigazíthatod az órádat. Imre szinte hasonlított is egy begombolkozott ifjú német professzorhoz, noha, talán

⁷⁹ *Cine Mintye* - románul: ține minte (észben tart, nem felejt).

ellensúlyul, gúnyolni szerette a német szellemet. Imre pontosan leadta óráit, pontosan elküldte havonta fizetése egy részét Cenci címére, s pontosan végigrótt a illetelmi látogatásokat a városka kevés számú magyar „intelligenciájánál”. Mindez nem jelentett többet neki, mint akár a dolgozatjavítás folyton megújuló danaidamunkája; az emberekhez semmi köze, a gépies jólneveltség konvencióin túl; mely köt és távol tart; s magányos csúcsain könyvek észternája töltötte be a szabott órák rekeszeit, amikor ozsonnázni indult a cukrászdába vagy vacsorázni a vendéglőbe, ugyanolyan kötelességszerűen, mint iskolai óráira. Az órarend kiáradt az iskolai délelőttől, s előtölte az egész napot: s e szellemi és zárkózott életmódból azt lehetett volna következtetni, hogy az ifjú tanár egyenesen lelkére gombolja rá hosszú és komoly felöltőjét. Pedig a ruha alatt egy fiatal test dobogott, a fiatalság titkos munkájával és minden eleven borzongásaival. A lelket el lehet talán hallgattatni: de ki hallgattathatja el a testet? Ez a Sancho Panza nem szűnik döfködni Don Quijotéját; s ha Don Quijote alszik, álmában döfködi. Don Quijote nem éhes: de Sancho Panza mindig éhes. Vajon igaz-e, hogy Don Quijote nem éhes? Nem inkább úgy van-e, hogy Sancho Panza is Don Quijote éhségét érzi ezúttal? noha egyszerűbb és durvább éhségei is vannak. A fegyvernök gazdájával szenved: ami természetes oly szolgánál, ki éjjel-nappal és tűzön-vízen együtt van urával. Imre álmait vágyak zsúfolják; s e vágyak bizonyára nem az Erdővár-szálló szobaasszonyára vonatkoznak, akinél Erdővár aranyifjúsága sorba szokott állni, „diákok a tanárokkal együtt”, mint a helyi élce tartja. Panza éhségét hosszú séták kábították, át e dupla tetős ó házak városán, mely Toldi egy sorát juttatta az ifjú tanár eszébe; a régi Fejedelem omló vára felé, mert itt Erdővár volt még a leszakadt magyar lélek is visszakapaszkodhatott a Történelemben; a felvég nyüzsgő cigánytelepe mellett egy darab puskinsi vadregényesség; s a kék faluk kopár dombjaira - megint egyedül a testvér csúcsokkal! A falut Bethlennek hívták: de nevén kívül nem hangzott benne magyar szó. Don Quijote mintha időgépen utazott volna ide: egyedül volt és anakronisztikusan.

Hol villanhatott föl ilyen életben ama különböző éhségek fénye? pedig az éhségek fénye az Élet. Imre nem újította meg vizitjeit, s távol maradt Erdővár eladóitól: noha azok szegények már félig-meddig pártinak tekintették, sőt az a hír járt, hogy *von Haus aus* gazdag és gögös. Bizonyos érdekelt oldalról meg is próbálták pletykába hozni egy előkelő és pénztelen özvegy leányával, aki évek óta mindig a legfrissebben érkezett fiatalemberre vetette ki elkeseredett hálóját. De ez már más regénybe tartozik. Imrét csak feszélyezettebbé tette a pletyka: mint egy barátságtalan, sűrű, gátló közeg. Imre félszegen mozgott ez elembe, arcán az udvariasság zavart mosolyával, mely annyira különbözik a sugártól, ami lelket lélekhez köt. Ez a sugár csak apró tanítványai szeméből röppent olykor Imre felé; meg egy naiv, szőszke cukrászlány szeméből, aki a főtéri szász cukrászdában minden reggel elébe tette a bivalytejes kávéját. Külön fejezetet érdemelne maga a kávé, vastag, óriás findzsájában, a hátán úszó kerek zsírpettyekkel.

- Ach, der Kuckuck! - mondta a friss német lányka, durcás kacérsággal minden bókra: amit sűrűn kapott a parlagi vendégektől. A cukrászné, meddő, nagy szász asszony, aggodalmas szemekkel kísérte lépteit, mintha egy bájos és veszedelmes párdurc mozdulatait kísérné: mert - a csinos lány jó cégér a vendégek számára, de veszedelmes csáb a gazdának! A szász asszonyban titkos drámai összeütközés volt, üzleti érzéke és féltékenysége közt; míg Imre és a kis párdurc között félénk falusi idill fonódott, ez ideig még csak szemsugarakból: mert Imre nem tartozott a bókoló parlagi gavallérok közé. De kicsi kosztot megél a lélek; s Imre talán maga se tudta, hogy miből él... noha a féltékeny szász asszony, ki a párdurc szeméit figyelte, bizonyosan észrevett valamit, és nem is bánta volna, ha... de ez már megint új regénybe való. Láthatatlan regények voltak ezek: de az igazi élet láthatatlan. Biztos, hogy Imre megint élni kezdett, egészen naivul és öntudatlan, mintegy első halál után, pillangólélekkel, e mosolyok melegében, és milyen messze minden eddigi Imrusoktól! mert ide kellett jönnie, az Ország és

Kultúra legvégső határára, hogy feszélytelenül és egészségesen összemosolyoghasson egy naiv szempárral: noha erre biztosan lett volna alkalma máshol is.

Erdővárótt gyönyörű hosszú őszök szoktak lenni, s a cukrászda asztalai késő októberig nem kerültek be az aszfaltról, ami a nagy, kátyús főtérnek egy kicsi sarka volt. Sziget a sátorban, mely aszály idején portengerré változott át; de ilyenkor a poron át láthatókká lettek a gyémánt csúcsok, s ez a látvány mintha megtisztította volna a levegőt. Máskor eltűntek a csúcsok, mintha a föld nyelte volna őket: de szellemük ott kísértett, a levegőnek valami gyémántos hidegségében. Hetenként kétszer vásáros szekerek tarkasága borította a teret. Vad, gyöngyös cigányok, kékbeli székelők, piros csizmás szász lányok nyüzsögtek az üngös, halinás tengerben. E reggelek frissek voltak s hangosak, mint a dobszó. Imre diákjai most mentek iskolába: a rács mögül beköszöntve s rámosolyogva ifjú tanárakra. Így ringott ő ilyen reggeleken, a mosolyok sugárhálójában, a havasi nap alatt.

8

És így feledkezett el mindenről. Gádorosra csak havonta egyszer gondolt, mikor a pénzt föladta Cencinek; rendesen az utalvány szelvényén ígérve hosszabb levelet, amelyet nem írt meg. Az erdővári lányos mamák bizonytalansággal csodálkoztak volna ez utalványok láttán, melyek a nagymamához szólnak, ahelyett hogy a nagymamától jönnének, mint más normális utalványok: de Imre könnyen röpítette őket, mert olcsón élt, és mire költhetett volna Erdővárótt? Boldog békevilág volt ez, itt még régibb a saját dátumánál: ami valutáris előnyt jelentett. Imre úr volt csöpp fizetéséből, s még Londonból is hozatott könyveket: amik, mint előkelő madarak szálltak le e rejtelmes balkáni *esquire*-hoz. Imre toronyban élt a világ végén, oly messzeségben, hogy szinte idegenül és különösen hatott rá, mikor a gádorosi szüretéről kapott levelet. „Bor bizony nem sok lett - írta Jolán -, a jég mindent elvert. Nem is csináltunk vöröset, csak *fikszlit*. Anyád ki se jött a szüretre, mert gyöngélkedik.”

Imre előtt különös fátylon át tűntek föl a gádorosi szüret képei, mint egy előbbi élet emlékei: a paprikás „szüreti leves” íze, a hegymester boros hangja, a szedő lányok éneke és meztelen lábszárai, a bortaposók tánca a padláson a nagy kád fölött, melybe egyszer egyik beleszédült; a présből csurgó must, a puttonyosok és az ő kis gyerekputtonya, amit Dodó örökölt - s már innen-onnan a kis Emma fogja örökölni -, az esti puskalövések s a rakéták az éjben, melyeknek Jozsó a tűzmestere. Más világ volt ez! Erdővárótt nincs szőlő, s onnan még Küküllő is messzeség.

Ha a gádorosi levelek idegenül érintették Imrét: még inkább a pesti írások. Rosenberg egy új folyóirat első számát küldte el neki, mely most jelent meg, és *Nyugat* volt a címe. Ez valami olyan *Viharagyú*-féle volt: Imre mindazáltal, vagy épp azért, rosszkedvűen és szinte gyűlölettel lökte tanári fiókjába a kékesszürke füzetet, melynek födelén pedig a Száműzött Kuruc irdogált méceje mellett, akihez ő is hasonlított. Később újból előkotorta, és nézegette: a címe rokonszenves volt neki, hisz ő is Nyugat kultúrájának harcosa! mégis... ő már túl volt ezen, ő most már másképp képzelte az egészet. Vagy csak a modor bántotta, mint a túl erős fény, melytől már elszokott? vagy a rossz emlékek szégyene csapta meg? Csakugyan valami nagy szégyennel tette vissza a füzetet a fiókba: noha ki tudja, mi volt a szégyen igazi oka, ama tudatalatti mélyekben? A rugó nem látszik a gép belsejében, s Imre talán titkos irigységgel gondolt azokra a szárnyas és erős társaira, kik könnyebb s izmosabb fajtákból származva, élükön egy Adyval, folytatják a harcot, amelyről ő is álmodott. Itt volt ama szégyen rugója: mert nem őt s az ő fajtáját várta-e legelől ez a harc? De ő maga sem tudott e rugóról; s őszinte

fejtegetést kezdett írni Rosenbergnek, melyben erősen kritizálta e hüpermodern törekvéseket; mert ezek mindent lenéznek, ami régi és magyar, pedig micsoda értékek vannak itt! csak vissza kell menni hozzájuk. Imre Bergson tanáival akarta igazolni a hagyomány fontosságát a Kultúrában: de valami csodálatos nehezen jöttek a szavak a tolla alá, s a levél befejezését addig halogatta, míg tárgytalan lett.

S közben már folyt a harc, Imre nélkül! Új hősök vonultak föl, szinte napról napra, az ország minden részeiből: mert a Szellem Szüretének ideje volt ez! S a harci zaj betöltötte az újságokat, sőt onnan is kiáradt, visszhangzott Kárpátoktól Adriáig, s a szomorú, lusta, ellenkező magyar szellemet még egyszer fölrázta egy új iram láza, mint valamikor Kazinczy korában, a Petőfi éveiben. Ó, örök új nekieredés, tragikus magyar ébredések, új láz, új vágyak, új megtorpanás, új gyanúk, új rémület és haszontalan szenvedélyek! Ismét voltak irodalmi hazaárulók és nemzetvédők, s a vita behatolt az erdővári tanári szobába is, hol pedig oly emberek ültek, akiknek többnyire nagyon kevés közük volt a Szellemhez: mert ha kiválóbb s ambiciózusabb tanár akadt, az igen hamar elvágott Erdővárról! Csak a „fegyencek” öregedtek itt meg - vagyis akiket fegyelmi okokból feledtek itt -, s a kis félvadaknak elég volt annyi a magyar kultúrából, amennyit ilyen emberek tudtak adni. Milyen álláspontot foglaltak el e „fegyencek” Adyval és az új szellemmel szemben? az már talán megint egy új regénybe tartoznék: bizonyos, hogy Imre, különös renegát, kedvetlenül hallgatta e nyárspolgári kirohanásokat, melyek túlmentek az irodalom és kultúra legális szempontjain: zsidókérdést csinálva az esztétikából is.

Rosenberg nemsokára újból írt, ezúttal a saját sorsát is elpanaszolván: mert ő szegény, slemil zsidó léte, még mostanáig sem jutott álláshoz, s instruktoroskodva tartotta fenn magát s édesanyját, noha képesítése több volt, mint Imréé. A minisztériumi ügyosztály élére ez időben egy klerikális báró került, s Imre még olyan pletykákat is hallott, hogy minden iskolában a hitoktató van megbízva a tanárok viselkedésének bizalmas ellenőrzésével. Egyetlen zsidó kollégája viszont a *Huszdik Század* egy füzetét kölcsönözte Imrének, melyben éppen az ifjabb Schapringer ezt a „kultúrpolitikát” gúnyosan kikezdte. Miska fia egy lázasan és észrevétlen kifejtett furcsa világnézeti harc csataterén érezte magát, mely oly problémák fölött folyt, amiket ő már rég elintézettnak hitt. Imre úgy állt e csataterén, egyedül, mint a bárány, ki két nyáj között eltévedve, tétován néz körül, és maga sem tudja, melyikhez tartozik.

A csúcsok hidegen s közömbös ragyogással pillantottak le rá.

9

Mindezek persze határozottan abba a másik regénybe valók már: mert egy regénynek sohse lehet vége úgy, hogy ne kívánna még egy regényt. Az új regénynek első fejezete talán egy képviselőválasztásról szólna: arról a híres választásról, amelyben megbukott a magyar délibáb, s az ifjabb Tisza jutott uralomra új pártjával, mely a *munkáról* kapta nevét. Ki gondolta volna még akkor, hogy a megbukott fényes délibáb nemsokára gyászos valósággá válik? noha Erdőváratt kevésbé látszott a dolgok rendje örökkévalónak, mint máshol. Erdőváratt más problémák voltak, más bukás szimptomái: de ki nézett Erdővárra? kit ijesztett komolyan Erdővár? Nem volt-e az erdővári jámbor és engedelmes anyag ama néhány, csupa hivatalos magyarnak kezében, aki odakerült, fegyenc vagy nem fegyenc? Képviselő vagy jelölt le se igen ment oda azelőtt; s minek is? a világ végére! Beszédét úgysem értették volna meg: de ha a csizmáját leküldte, azt is megválasztották a bocskorok.

Noha mindig volt Erdővárott nemzetiségi jelölt is, s ezt éppen ama Bethlen falu állította: szájalmas, lemosolyogni való ellenzék, mert ki szavazott rá e szegény falun kívül? A pópa égett ott, idegen tűzzel, mint olcsó s kissé rossz szagú fáklya, melyet idegen kéz tart; olcsó lelkeket gyújtva maga körül. Vad, balkáni fanatizmus lobogott a sötét faluban: talán más faj lakta, mint a többi: elrománosodott kuruc vér, lázadó! Oktalan lázadás! s mely római törődött valaha a barbárság berzenkedésével az Imperium ellen? A tűz önmagában lokalizálva égett, mint egy kis szigeten; s a fölényes és szelíd hatalom mosolyogva nézte. Hadd égjen! mert nevetséges is volna küzdeni e korcs nemzetiség félművelt és túlhaladott eszméi ellen. Bethlenbe be se tette lábát magyar jelölt: úgyis mit számított ez az egy falu, hol a többi kezes, mint a bárány?

Az új éra azonban friss buzgóságot hozott, ami hamarosan túlbuzgóságnak bizonyult: s éppen ez avatja e híres választás történetét egy új regény első fejezetévé. Az *erős kéz* ábrándja bizsgetve nyúlt a bolyhoz: mert a törtető, fiatal főispán ragaszkodott hozzá, hogy új jelöltje éppen Bethlenben tartson nagy programbeszédet. E könyvben már valóban nem fér el a történet, mely szalagok és lobogók története, mert Bethlen szélén diadalkaput állítottak, s szigorú csendőröket a szalagok mellé. Imre rendes sétájának útjába esett a diadalkapu, s Imre tanúja lett, amint egynémely suhancok megtépték a szent nemzetiszín pántlikákat; noha bajos megmondani, hogy ez a nemzetiszín vagy csak a pántlika kedvéért történt-e? Bizonyos, hogy a csendőrök - külön alkalmi transzport az Alföldről - nem tudtak románul; a nép viszont magyarul nem tudott: s ez érthetővé teszi a véres kifejtését. Babilonban élünk, hol csak a puska szava világos; s szent zászlók megsértése vért kíván. A csendőröknek elvi parancsuk volt, a főispáni ambíció és erély jegyében. Háromszori figyelmeztetés s aztán háromszori fegyverhasználat, bizonyos homéroszi hármassággal: így lett az elvből váratlan gyakorlat. Az eredmény pedig: kiszámíthatatlan jövődők vészjele: azaz az első nemzetiségi követ Erdővárról; mert az egész terület, a kezes faluk mind, e „sunyi, ravasz nép”, minden jegyzői terror s csendőri asszisztencia dacára, imponáló rendben s vészes fegyelmezettséggel szavazott le a pópa jelöltjére.

Imre ezúttal látott először sortüzet - amiben még lesz része máskor is. De, ismételni kell, mindezt csak zárójel közt lehetett itt elmondani: mert ez már más regény. Emberélet mindenestre szent volt még az időben: s a kis bárány tanácstalanabbul állhatott, mint valaha. Ámbár volt-e ő hivatta ítélni? De másrészt: nem élt-e a Szabad Gondolat korában s országában? Amire a Csúcsok bizonyos megint csak mosolyogtak: mert hiszen minden kor s minden ország az Emberé.

10

A csúcsok néha egész közel jöttek, különösen reggel; s ilyenkor mintha csupa cukorból lettek volna; máskor fenyegetőek, sötétlilák voltak, estefelé, s szinte ráestek a házakra, behulltak az ablakon, beárnyékolták a könyveket.

Egyszer egy kis földrengés is volt. A villanycsillár sokáig lengett a szobában ide-oda, s vele lengett az egész szoba. Erdővárott villanyvilágítás volt mindenütt, olcsó lévén az áram, mert vízesés ereje hajtotta: még a pajtákban, istállókban is villany égett; eleven drótok futottak mindenfelé, s ez oly különös volt, az óriási erdők, lakatlan havasok alján!

Imrét néha vad szenzációval ragadta meg az érzés: hogy került ő ide, távol mindentől és mindenkitől, a világ végére? Milyen különös az emberi élet! Imre szédítő irrealitás fényében látott ilyenkor mindent: talán semmi sem igaz, semmi sem volt igaz, s néhány könyv az egész világ! Messzebb Velencénél? Ó! Messzebb Párizsnál... Amerikánál...

Az újságok repülőgépekről beszéltek a kaszinóban; Blériot volt Pesten... De az ablak alatt szekerek jártak el, katrincás fátákkal.

Imrét egyszer bivaly kergette meg, egy sötét bivalybika! végig a vad mezőn, sőt be az utcába, konokul, vészesen, még a gyalogjárón is nyomába szegődve. E csúf, sanda állat - amilyeneket az iskolai földrajzkönyv szerint is „Erdővárott többet látni, mint másutt” - bizonyára szimbóluma volt valaminek, ami még gyakran fogja megkergetni e világban az ifjú Intelligenciát. A fiatal tanár kétségbeesetten iparkodott megőrizni a hosszú überciher méltóságát; mindazáltal hátra-hátrapillantva a félszeg, ferde nyakra, a fekete, kopasz homlokra és a fonák, fenyegető szarvra. Don Quijote látszólagos nyugalmaiban volt valami hősi: mégis elfúlt, lihegett, s a megkönnyebbülés kimerültségével roskadott le, amint beért a cukrászdába biztos üvegei mögé.

- Ach, der Kuckuck! - nevetett ijedezve a hősre a kis párduc; egészen másfajta fenevad. A riadt szív zuhanó labdáját a mosolyok hálója kapta föl...

11

- Vérszagra gyűl az éji vad! - mondták a tanárok elsején, egy vasárnapi nap, már csípős téiben, begyűlve a sivar, fűtetlen tanári szobába, fizetésükért. Imre ilyenkor szokta írni az utalványt Cenci címére: de most nem ír. Most ez fölösleges... Imre egy sürgönyre bámul, melyet a pedellus a pénzzel együtt nyújtott át neki: ez a sürgöny még ma délben vonatra ülteti; mert Imre szabadságot kért, hogy elutazhasson, mintegy kergetve egy gyorsabb utazót.

„Anyád beteg, jöjj azonnal!” - mondja a sürgöny, és Imre egy másik sor írásra gondol, amit Nelli apró, finom betűivel rótt keresztbe a legutóbbi családi levélen: „Vigyázz magadra, édes Imruskám, azok közt a nagy hegyek közt, és írv szerető Anyádnak!” Csak egyetlen sor: már akkor beteg volt, az ágyban írta. És annak is már jó egynéhány hete... ó, miért nem felelt Imre a levélre? miért halogatta napról napra? Pedig meg akarta külön írni, hogy régi ismerősre bukkant Erdővárott: Wintersberg báróékra; a báró most itt van a kataszternél: a fia a gimnáziumba jár, majdnem kicsapták, a bárónétól valósággal fél az örmény boltos, mert kleptomániás. Mit nem adott volna most Imre, ha ezt a tervezett levelet megírta volna! De az Idő kérlelhetetlen, mint egy gyorsvonat, melyről nem lehet leszállni; s nem fordul soha vissza! Van azonban ugrás, amit nem érhet el sem gyorsvonat, sem idő; mert Erdővár messzebb Velencénél, de ahova Nelli ment ezúttal, az közelebb, mint a szomszéd szoba: csak egy lépés, egyetlen pillanat! Nelli évekig ült kábultan az Élet szélén, honnan most végre lezuhant; s Imre zavartan kérdezte magától: mi változik meg, s mit kell siratni? Imre hitetlen imákat morzsolt a vonatban, mintha minden attól függne, hogy anyját még életben találja: ó, sohasem gondolt igazán anyjára; nem is ismeri őt; egy szavára, egy tekintetére nem tud visszaemlékezni! Az ima különös módon addig volt csak jó, míg hitetlen volt; de mihelyt Imre őszintébben próbált magába nézni, és fölfedezte, hogy igazában hisz valami Gondviselésben: rögtön tudta azt is, hogy semmi imádság nem segíthet - hogy evvel a csodálatos Gondviseléssel, evvel a hajsza-finom Örökigazsággal ellenkeznék, ha viszontlátná anyját.

Úgy is volt, mert mire Imre leszállott a vonatról, Nelli már elindult az Ismeretlenségből a Feledés felé.

Egy nappal azután, hogy a sürgöny elment Imrének Erdővárra, egy másik sürgöny röpült Sótra Döméhez. Döme különös változáson ment át, mióta értesült Nelli sikertelen látogatásáról. Döme tudomásul vette a magyarázatot, hogy Nelli orvosi rendeletre távozott fia betegágya mellől, de nem bírva ki a távollétet, visszautazott, még mielőtt Dömével beszélhetett volna, kihez Erzszi nem merte azonnal és előkészítés nélkül bebocsátani.

- Féltém, hogy a bácsi fölizgatja magát... hisz olyan izgatott, ha csak szóba kerülnek a gádorosiak. Aztán meg már ő nem akart bejönni... olyan makacs, mint egy gyerek... - Erzsiből rossz lelkiismeret szólt; de Döme nem tett megjegyzést. Hanem attól fogva egészen új modort vett föl Erzsivel szemben: úgy bánt vele, mint egy cseléddel. Minden csekélységért összeszidta, mint valamikor Bábit, gorombaságokat mondott neki, és rendszeresen „szekírozta”: amire Erzszi az angyali mártíromság pózával felelt. Sőt az öregúr durván rá-rászólt Gittára is, aki pedig eleinte bizonyos fölényt gyakorolt fölötte, hosszú, tudományos fölolvasásokat tartva neki, önmagát csillogtatva, míg szegény Döme hősiesen küzdött az elalvás ellen. Most vége volt a fölolvasásoknak, s Gitta minden tudománya csak gúnyra lelt.

- Ezt nem lehet kibírni! - Gitta egy szép napon, anyjának valamit hazudva egy kilátásban levő állásról, fölutazott Pestre, s nemsokára levélben tudatta anyját, hogy férjhez megy egy kiváló bölcsész-kollégájához, aki a műtörténet filozófiai vonatkozásaival „foglalkozik”. De ez már későbbi dolog. Tény, hogy Döme ez időben szeszélyes betegként mérgezte az életet maga körül; de a gádorosi sürgöny vételére egyszerre lábra állt, Erzsinek kurta parancsokat adott, botgyűjteményéből kikereste a legvaskosabb botot, Püspöknek üzent, kocsira ült, durván letiltotta Erzsit, aki el akarta kísélni, és senkit sem kérdezve, útnak indult.

A temetés előtti este érkezett meg, s Dodónak kellett lemenni érte az állomásra, amihez pedig Dodó nem sok kedvet érzett; buzgó kongreganista létére szívesebben ment volna aznap a kongregációba.

- Úgyis sokszor elmaradok a tánciskola miatt - magyarázta Imrének -, mert éppen egy órába esnek. Most azonban a haláleset miatt a tánciskolába nem mehetek...

Imre kissé furcsának találta a Tánc és a Vallás e rivalitását; Dodó azonban megmagyarázta neki, hittanára szavaival, hogy „az édes Jézus nem ellensége a tisztességes mulatozásnak”. A kongregáció vezetője, a természetrajz fiatal tanára, ugyan először nem akarta engedélyezni az elmaradásokat; de a hittanárnak szüksége volt jó táncos fiúkra, mert bált rendezett a legényegyletben. Ennek az érvnek mindenki behódolt. Imre elgondolkozva hallgatta öccsét, ki nagyobb volt, mint ő, s már közel az érettségéhez. Eszébe jutott az ő régi természetrajz-tanára, akit, pedig az pap volt, darwinizmussal és ateizmussal gyanúsítottak. Akkor ez hozzátartozott a tudományhoz: ma pedig az ifjú tudósok kongregációkat vezetnek. Mi ez? érdek? divat? vagy csakugyan kibékülnek a Hit és a Tudás, az ős ellenségek? Ó, ha a Tudás megfogná és megszorítaná a Hit kezét, melyben remeg az éjbe tartott fáklya! Imre különös hangulatban volt: a szomszéd szobában feküdt kiterítve anyja. Imre apjára gondolt: akinek hitetlen lelkéért szokott imádkozni gyermekkorában. Dodó azonban nem törődött a halottakkal: ő az Élet gyermeke volt, mely egyformán otthon van a kongregációban és a tánciskolában; Dodónak a Vallás is csak életet jelentett, mint a tánc. Míg Imre szegény, Hittől és Tánctól egyformán messze volt. Ó, ha anyja szelleme megjelenne, valami vigasztaló és bús vízióban! de Nelli nem jelent meg.

Jolán különös foglalkozásba merült ez estén, mely nemigen illett halottas házba: s ez a foglalkozás a véletlen furcsa játéka folytán szintén a Táncsal függött össze. Jolán régi táncrendeket

szedett elő, Nelliét és a magáét, s nézegette, rakosgatta. Az egész házból inkább az unalom hangulata áradt, mint a szomorúságé: noha természetesen ki sem vallotta be, mily kevésbé érzi jelentős eseménynek a szegény Nelli elvesztését. Mindenki tétlen ült, csak Cenci intézkedett a halottas szobában, aminthogy általában ő intézte a temetés összes dolgait, mert Jozsót csak az utolsó órára várták.

A temetés hűvös, szeles időben folyt le, s kocsikon mentek haza. Döme és Cenci ültek egy kocsin. Ez a kocsi a két elpusztíthatatlan öreggel úgy gördült az utca agyagos sarán, mintha fiatal halottak testein görögne.

- Ez is elment! - mondta Cenci, aki egyetlen könnyet sem hullatott lányaért: mert nem volt szokása a sírás. Döme vastag sétatálcájával s Cenci szőlőjáró furkójával egyformán döfködtek a nyűtt fiáker padlóját.

- Imrus is majdnem elment a nyáron! - mondta Cenci. Mennyi szemrehányás volt Cenci szavaiban, mennyi nem, nehéz lenne megmondani; de bizonyos, hogy Döme kifakadt erre:

- Silány gézengúza! elmehetsz az unokáddal! Ő vitte sírba azt a szegény anyját.

- Hallgass! haragudtál te az anyjára is eleget! - S mind a ketten egy ütemben döfködtek meg a mozgó kocsipadlót, s egyazon gondolat öntötte el meleg és keserű hullámmal szikkadt, öreg elméjüket:

- Bolond, bolond, bolond fiatalság!

- Talán eztán majd megbecsüli magát! - mondta Cenci, de Döme csak fejét csóválta: ez soha! Ez nem olyan, mint a többiek, fiatalság, mely kitombolja magát! Ez más, konok, hétpecsétés, és mintha más fajtából volna. - Meg se issza a bort, mégis bolond!

- Ugyan hallgass, Döme! te is bolond vagy! - korholt vissza Cenci. - Mind bolondok vagyunk, öreg és fiatal, mindenki! - Cenci most is a jövőre gondolt, számított, bosszankodott. - Avval az életjáradékkal is bolond voltál! Most megvolna a pénz...

Igen, hogy lessétek! - gondolta magában Döme, hóbortos öreg bizalmatlansággal: mert néha már elvesztette ép ítéletét, s mindeniben örökséglesőt szimatolt. Döme ravaszul kajánkodott magában befelé: mert nem hiába tartotta ő magánál Erzsit, jól tudta ő, milyen gazdálkodást folytat Erzszi, hogy folyik el minden a keze alatt! Ha így tart ez, mire behunyja a szemét, nem lesz sok lesnivaló, se Erzsinek, se másnak! Cenci is lesne talán, az a gézengúz is lesne: de ő nem hagy senkire, senkire, ha már Nelli meghalt, egyetlen fillért se, még a papokra se, még az árvákra se! - Milyen a termésed, Cenci? - kérdezte Döme kajánkodva: mert tudta, hogy mindent elvert a jég.

És Cenci akkor a maga gondjaira gondolt, veszekedő gyerekeire, Jozsóra, Jolánra és a szőlőre, mely közös birtok lesz, és ki tudja, meddig lesz? a drága, kegyetlen földre, a mámortermő, verejtékivó hegy ismert formáira, mely az ő verejtékét issza, s másnak termi a mámort... s melynek utait már nem sokáig mássza. És adósságára gondolt s arra a „gézengúzra” s a szegény Nelli másik megmaradt gyerekére, akik most a nyakába szakadtak. És mind a ketten Nellire gondoltak és más halottaikra, régi, régi halottaikra, akik mind oly bolondok s oly kedvesek voltak, és úgy eltűntek, mint a tavalyi falevél. És mind a ketten a Halálra gondoltak, mely itt feledte őket, ebben az ingó, rozoga kocsiban.

Fiesole-Szekszárd-Budapest-Feldafing-Esztergom-Újtátrafüred

Az író megjegyzése

Ez a regény csupa költemény, képzelt szereplőkkel; s az író kifejezetten biztosítva kívánja magát érezni minden olyan föltevés ellen, mintha bármely alakjában vagy történetében az esetleges valóságot akarta volna ábrázolni. Nem! és ha talán sehol sem festett is föl annyit a maga életének színeiből, mint itt, és ha talán sokban hasonlít is a Regény Imréjéhez - noha ő bizonyosan nem hamisított váltót, s anyja sem szökött meg egy fiskálissal! Nem! e halálfiái közül senki sem élt a valóságban. Imre rokonai sem azonosak a szerző rokonaival, akiket tisztel és szeret. Ezek a portrék nem követnek hű modellt; s a Regényt nem lehet senki élet-rajzának tekinteni - hacsak nem oly életrajz ez, mely maga teremti az életet, amelyet lerajzol; mint ama Teremtő, ki megformálta Ádám agyagszobrát, s evvel már megalkotta magát Ádámot is - s Akiből minden művész, még a legkisebb is, érez magában egy parányt.